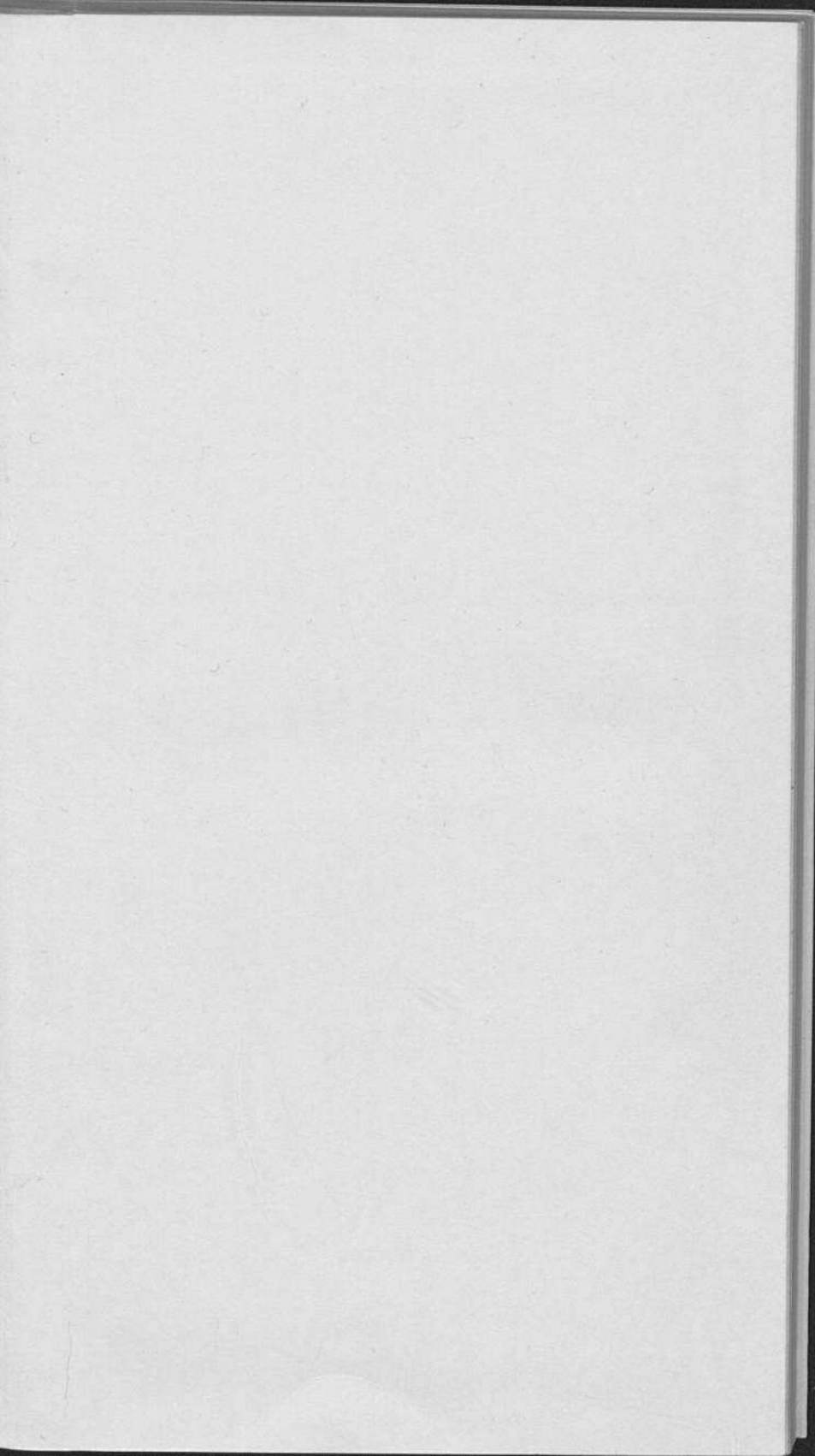

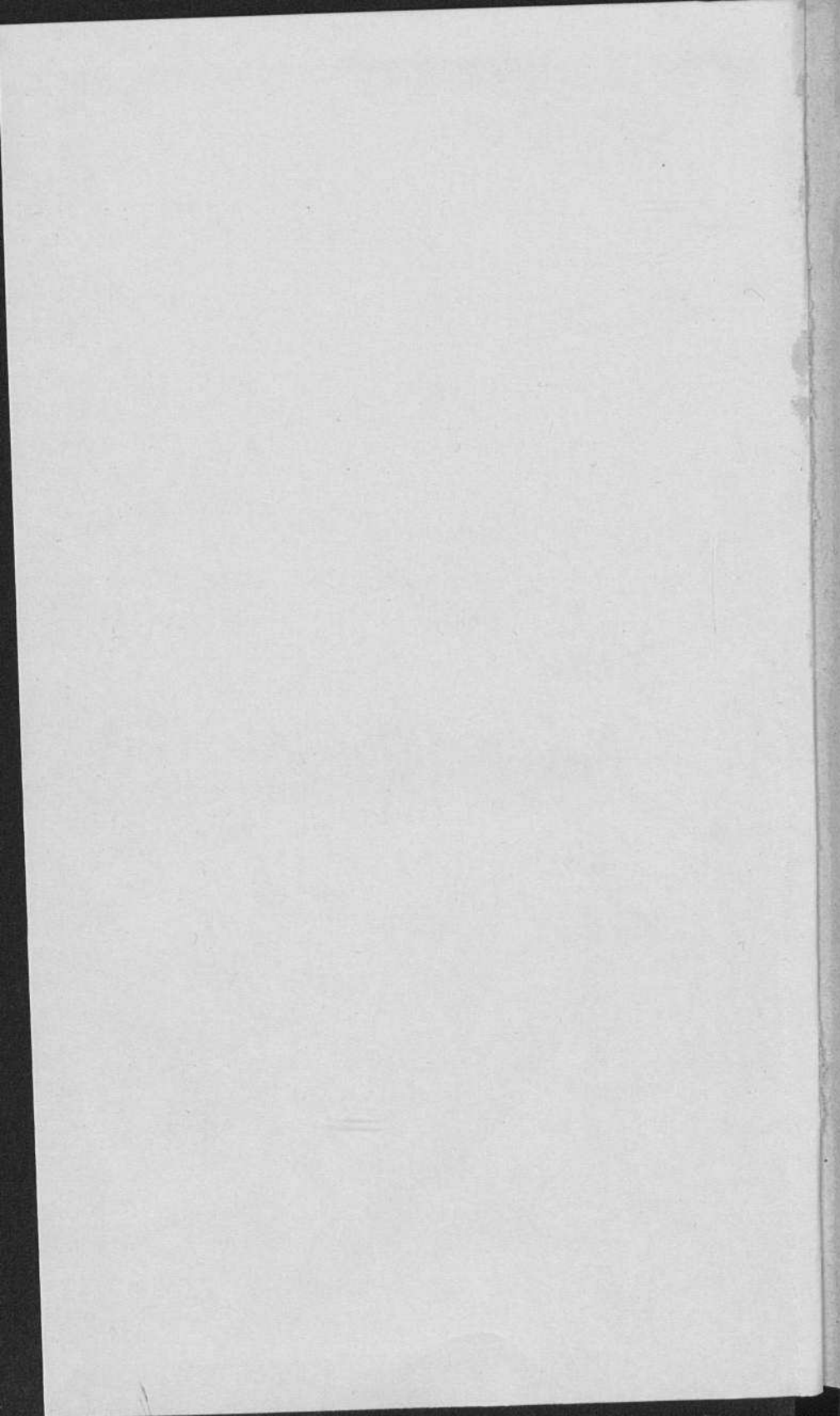
7-43

BIBLIOTHEEK KITLV

0003 0187

DE OPKOMST VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG

IN

OOST-INDIE.

i.
50^a

DE OPKOMST

VAN HET

NEDERLANDSCH GEZAG

IN

OOST-INDIE,

(1595—1610.)

VERZAMELING VAN ONUITGEGEVEN STUKKEN UIT HET OUD-KOLONIAAL
ARCHIEF.

UITGEGEVEN EN BEWERKT

DOOR

JHR. MR. J. K. J. DE JONGE.

TWEEDE DEEL.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.

AMSTERDAM,
FREDERIK MULLER.

MDCCCLXIV.

DE OTKONST

NEDERLANDSCH CHINA

OOST-INDIE

(1810-1819)

VOORREDE.

Ik zou aan de voorrede van het eerste deel hier niets hebben bij te voegen, indien ik in de verwachting, van deze eerste reeks van stukken, in twee deelen te kunnen zamenvatten, niet in zóó verre ware teleurgesteld, dat dit tweede deel niet wijder spant dan tot het einde van het tijdperk van vrije mededinging vóór de oprigting van de Algemeene Oost-Indische Compagnie. Het derde en tevens laatste deel van deze *eerste* volgreeks van stukken uit het oud-koloniaal Archief, zal alsnu de oorkonden bevatten, welke betrekking hebben tot hetgeen sedert de oprigting dier Geoctroijeerde Algemeene Compagnie in Oost-Indie is verrigt, tot aan de instelling van het Gouverneur-Generaalschap (1602—1610). De werkzaamheid en de bedrijvigheid, door de Nederlanders gedurende de eerste 15 jaren na hunne komst in Indie aan den dag gelegd, waren groot, allereuwe werden handelsbetrekkingen aangeknoopt of de aanhechting er van althans beproefd. Voortbrengselen en ruilmiddelen werden onderzocht in vele landen, faktorijen werden opgerigt, overeenkomsten en verbonden werden gesloten, bovendien moest de algemeene vijand worden aangetast en bestreden. In dien rijkdom van feiten vinde dan ook de schrijver zijne verontschuldiging, zoo hij in plaats van met twee, den lezer met drie deelen lastig valt.

Nogmaals zij hier ten slotte mijn dank betuigd aan allen, van wie ik ook nu weder welwillende medewerking heb onder- vonden, moge den schrijver bij het oordeel, hetwelk men over zijnen, in vele opzigten niet gemakkelijken, arbeid vellen zal, diezelfde welwillendheid niet geheel worden onthouden.

's GRAVENHAGE, November 1863.

INHOUD.

ZESDE HOOFDSTUK. Schets van Indie's toestand vóór de opkomst van het Nederlandsch gezag. — Een Inleidend hoofdstuk	Blz. 1
§ 1. <i>Vóór-Indie</i>	" 1
Bevolkingen	" 4
Godsdienst	" 7
Staatkundige indeeling en indrang der Mahomedanen	" 19
Grondregt en landbezit	" 34
Handelsbetrekkingen	" 47
De Arabieren, hun handel	" 61
De Portugezen, hun handel en gebied	" 70
§ 2. <i>Achter-Indie en de Archipel</i>	" 83
Staatkundige indeeling	" 85
De Barmanen, Pegu, Ava	" 87
Siam	" 89
Kambodja	" 93
Tsi-ampa	" 95
Coetsjen-Tsjina en Tonking	" 97
De handel van en met China	" 98
De Japanners	" 104
Het Schiereiland, de Maleijers, Singapoer, Malakka en Sumatra	" 106
De Archipel	" 128
Java	" 141
De Molukken	" 165
ZEVENDE HOOFDSTUK. De verrigtingen der Nederlanders in Oost- Indie, vóór de oprigting van de Algemeene Geoctroyeerde Oost- Indische Compagnie, 1595—1602	" 185
§ 1. De twee eerste scheepstogten der Hollanders naar Oost-Indie, 1595 en 1598	" 187
§ 2. De twee eerste scheepstogten der Zeeuwen naar Oost-Indie, 1598	" 210
§ 3. De twee eerste scheepstogten naar Oost-Indie bij zuidwesten om — 1598	" 218
§ 4. De drie uitrustingen naar Oost-Indie van het jaar 1599	" 225
§ 5. De scheepstogten naar Indie, in 1600 ondernomen	" 239
§ 6. De scheepstogt der Zeeuwen in het jaar 1601	" 252

- 2 § 7. De laatste groote onderneming der vereenigde Hollandsche compagnien, vóór de oprigting van de Algemeene Oost-Indische Compagnie onder oetroot, 1601 Blz. 259
- 1 § 8. De laatste scheepstogt naar Oost-Indie, vóór de oprigting van de Algemeene Geocroyeerde Oost-Indische Compagnie 272

ONUITGEGEVEN STUKKEN.

- Stukken betrekkelijk den eersten scheepstogt der Nederl. naar Oost-Indie, 1595 285
- I. Journaal gehouden op het schip *Hollandia*, door den adelborst Frank van der Does, 2 April 1595 — 13 Junij 1597 287
- II. Eerste overeenkomst door de Nederlanders in Indie gesloten. Accoort met de Regering van Bantam 372
- Stukken betrekkelijk den tweeden scheepstogt der Hollanders naar Oost-Indie, onder het beleid van den Admiraal Jacob Cornelisz. van Neck en de Viceadmiralen Wybrandt van Warwyck en Jacob van Heemskerck 374
- III. Brief, geschreven uit het schip *Amsterdam*, liggende voor de stad Bantam, 8 Januarij 1599, door Wybrandt van Warwyck 375
- IVa. Brief van Wybrandt van Warwyck, geschreven den 20 Januarij 1600, in 't schip *Amsterdam*, voor Bantam 377
- IVb. Cort verhael van diversche propoosten, die de heeren regeerders des lants van Ambona, oock den Coninek van Ternaty, met ons gehadt hebben. A°. 1599 381
- V. Journaal gehouden door den Viceadmiraal Jacob van Heemskerck, 1598—1600. 385
- Memorie over den handel op Java en in de Molukken 448
- Stukken betrekkelijk de scheepstogten van het jaar 1599 454
- VI. Brief van Steven van der Hagen aan Sr. Jan Jansz. Karel, 22 Julij 1599 456
- VII. Scheepstogt onder Steven van der Hagen. Uittreksel uit een journaal, gehouden op het schip de *Morgenster*, 1600 459
- VIII. Brief geschreven uit Banda, door Adriaen Veen, dd. 15 September 1600 465
- IX. Scheepstogt onder den Viceadmiraal Jacob Wilkens. Brief van Cornelis van Heemskerck aan HII. Bewindhebberen 467
- X. Brief van Cornelis van Heemskerck aan HH. Bewindhebberen der oude comp., dd. 1 Maart 1602 470
- XI. Contract gesloten tusschen den Capitan Hitoe, de opperhoofden van Noordelijk Amboina, en den Viceadmiraal Cornelis van Heemskerck, Junij 1601 473

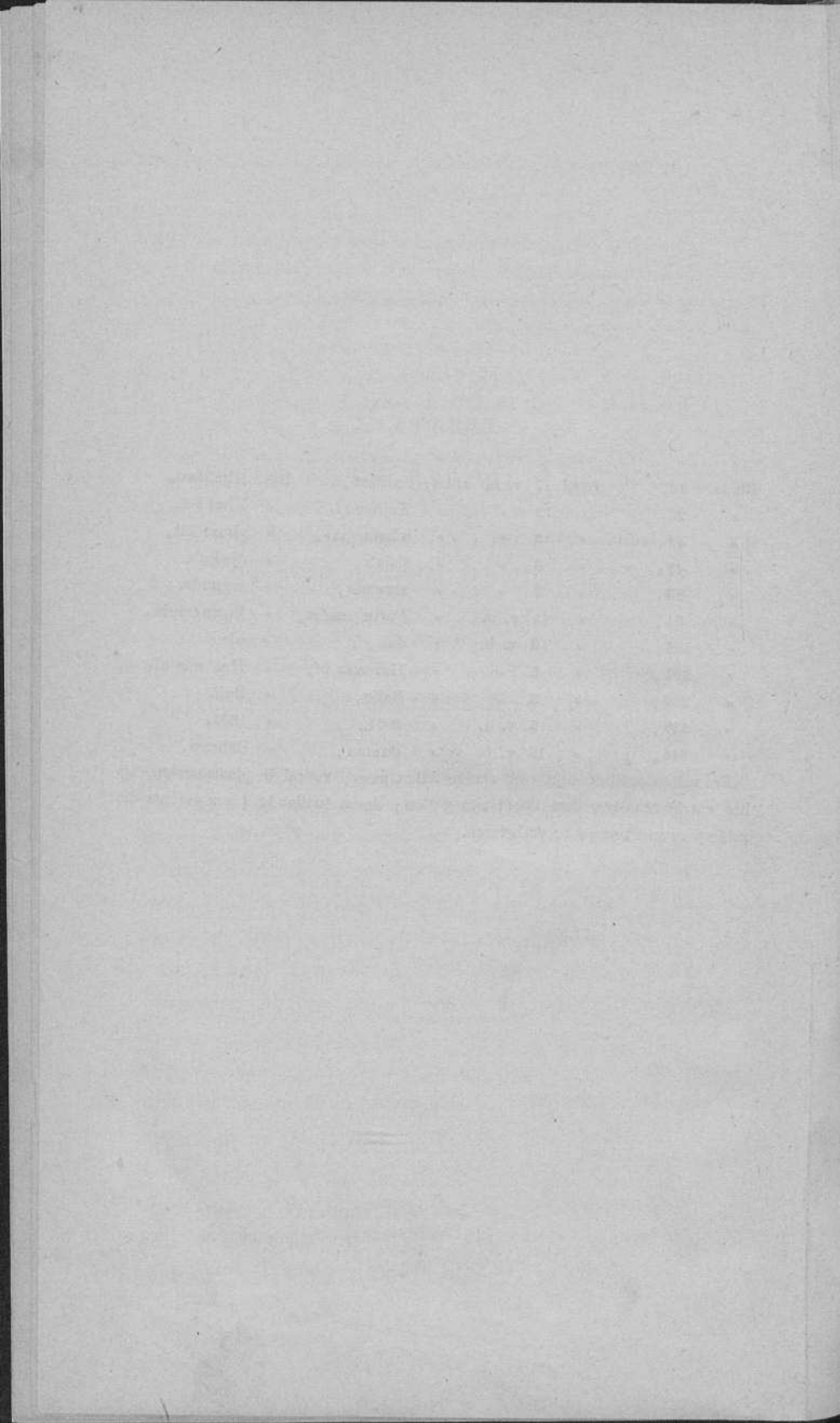
- XII. Brief en verklaring van den Koning van Bali, 7 Julij 1601. Blz. 475
De tweede scheepstogt door den Admiraal Jacob van Neck,
in 1600 ondernomen " 475
- XIII. Brief van Jacob van Neck aan de Bewindhebbers der O. I.
comp. Bantam 2 April, 1601. " 476
- XIV. Brief van Pieter Walichsz. aan zijnen broeder, dd. Patane,
4 Augustus 1602 " 477
- XV. Brief van den koopman Rochus Pietersz., geschreven, dd. 21 No-
vember 1602 uit Bantam " 481
De scheepstogt der Zeeuwen van het jaar 1601 " 483
- XVI. Cort verbael, overgegeven bij ende van wegen de compagnie
van Zeelant, handelende op de Oost-Indien, waerbij de
E. M. HH. Staten-Generael connen verstaen, het gepas-
seerde gedurende de reyse van de vier schepen by hunl. uyt-
gereedt, enz. " 484
- XVII. Verbael gedaen aen de E. M. Heeren die Staten-Generael,
door Jakob Boreel ende Jakob de Waert gecommitt. Bewinth.
van de O. I. comp. in Middelburgh van de twee laetst ge-
comen scheepen nyt Oost-Indien, enz. " 491
- XVIII. Stichting van den Nederlandschen handel in Goezeratte, be-
zoek aan de Malediven en eerste betrekkingen met het Rijk
van Delhi, 1602 " 495
Stukken betrekkelijk de laatste groote onderneming der
vereenigde Hollandsche compagnien, vóór de oprigting van
de Algemeene Oost-Indische Compagnie met octrooi, 1601. . " 497
- XIX. Extract uit de instructie voor den Admiraal ende breeden
raedt, bestaende in zes personen, te weeten den Admiraal
Jacob Heemskerck, Jan Pauwels, Viceadmiraal, Jaques
Grenier, Hans Schuurman, Claes Jans Melcknap ende Toenis
Jan Clickge " 498
- XX. Ordre der aenwysinge van de plaetsen, om te negocieren,
daerna hem den breeden raedt over dese vloote van acht
schepen daer Admiraal op is, Jacob Heemskerck ende Vice-
admiraal Jan Grenier, sal reguleren " 499
- XXI. Brief van den Admiraal Jacob van Heemskerck, aan de
Bewinthebbers van de 1e compagnie te Amsterdam,
11 Mei 1601 " 502
- XXII. Brief van den Admiraal Jacob van Heemskerck, aan de
Bewindhebbers te Amsterdam, 17 Juny 1601 " 504
- XXIII. Brief van den Admiraal Jacob van Heemskerck, aan de Be-
windhebbers, 3 Maart 1602 " 506

- XXIV. Brief van den Admiraal Jacob van Heemskerk aan de ge-
vangen Nederlanders in Demak Blz. 511
Antwoord op dien brief " 513
- XXV. Brief van den Admiraal Jacob van Heemskerk aan de Be-
winthebbers van de eerste geünieerde Oost-Indische comp.
tot Amsterdam, 13 July 1602 " 514
- XXVI. Memorie voor Adriaan Schaeck ofte de gheene die beneffens
hem, in de handelinghe tot Grisee ghebleven syn " 518
- XXVII. Brief van Admiraal Jacob van Heemskerk uit Grisee aan
den coopman, die door den Admiraal Hans Schuurman te
Bantam mogt gelaten zijn, 19 Julij 1602 " 521
- XXVIII. Brief van den Admiraal Jacob Heemskerk aan de Bewint-
hebbers van de 1e O. I. comp., Patane, dd. 23 Aug. 1602. " 523
- XXIX. Brief van den Admiraal Jacob van Heemskerk aan
Adriaen Gysberts. Schaack, residerende in Grisee. Patane,
dd. 7 Nov. 1602 " 524
- XXX. Instructie voor onse vlote van vyff schepen, gedestineert
onder't beleyt van den Admiraal Wolfert Hermanssen naer
de eylanden van de Molucos ende Banda " 527
- XXXI. Missive door de Bewindhebbers van de oude compagnie van
verre te Amsterdam, geschreven aan Adriaen van Veen,
residerende op het Nederlandsche kantoor op Banda,
dd. 2 Nov. 1600 " 529
- XXXII. De scheepstogt onder den Admiraal Wolphert Harmensz. . " 530
- XXXIII. Het eerste contract door de Nederlanders met de Bandanezen
gesloten " 536
(Kaart.)
-

ERRATA.

Bladz.	26,	regel	17 v. b.	staat:	Kalifaat,	lees:	Khalifaat.
"	26,	"	19 "	"	Kalifen,	"	Khalifen.
"	42, noot,	"	3 "	"	visum est,	"	visum est,
"	42, "	"	8 "	"	tjaja's,	"	djadja's.
"	83, "	"	1 "	"	secunda,	"	segunda.
"	91,	"	5 v. o.	"	Portugeesche,	"	Portugesche.
"	105,	"	19 v. b.	"	dan,	"	als.
"	201,	"	6 "	"	Het was of,	"	Het was als of.
"	202,	"	8 "	"	Balie,	"	Bali.
"	238,	"	5 v. o.	"	1601,	"	1602.
"	286,	"	18 v. b.	"	Bantan,	"	Bantam.

Er zullen welligt nog wel eenige feilen meer, vooral in plaatsnamen, bij het corrigeren over het hoofd zijn gezien; de welwillende lezer gelieve die zelf op te merken en te verbeteren.

ZESDE HOOFDSTUK.

SCHETS VAN INDIE'S TOESTAND VÓÓR DE OPKOMST VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG. — EEN INLEIDEND HOOFDSTUK.

§ 1. *Vóór-Indie.*

De begeerte om met eenige juistheid zich een begrip te vormen omtrent de wijze, waarop het Nederlandsch gezag in Oost-Indie is ontstaan, wekt tevens de behoefte om vooraf eenigermate het groote veld te leeren kennen, hetwelk aan gene zijde van den evenaar het tooneel werd van de daden der Nederlanders, en het wordt een vereischte, als men spreekt van het Nederlandsch gezag in Indie, dat men niet geheel onkundig zij van den bodem, waarop die aanvankelijk zoo teedere plant zich heeft geworteld en na verloop van tijden, zoo krachtig zich heeft ontwikkeld.

De toestanden in Indië, van de bevolkingen, van de godsdiensten, van de regeringsvormen, van de handelsbetrekkingen, van de voortbrengselen van bodem en nijverheid waren wijd verschillende van die, met welke de Nederlandsche handelaar tot dien tijd toe in aanraking was geweest, en hoewel hij bij zijne eerste komst en ook nog lange jaren daarna, als een vreemdeling zich te midden van die toestanden heeft bewogen, zonder de behoefte te gevoelen om van de landen en volken, in wier kring hij zich bevond, meer kennis te verkrijgen, dan voor zijnen handel noodig

was, zoo mogen wij daarom zijn voorbeeld hierin niet volgen. Niet dat ik mij voorstel eene volledige beschrijving, eene afgewerkte schildering van die onderscheidene toestanden te leveren in een werk, hetwelk zich slechts bezig houdt met de bouwstoffen, voor de geschiedenis van het *Nederlandsch gezag* in Indie aan te brengen; want zoodanige beschrijving zou, ook in geval ik in staat ware die te leveren, mij voeren op een veld, dat wel onmiddellijk nevens, doch niet binnen de perken van het ons gestelde onderzoek gelegen is. Mij ontbreekt bovendien veel van hetgeen geweten moet worden, om op dat veld zóó diep door te dringen als het rijke en schoone onderwerp zou vereischen.

De geschiedenis der Indische volken en van hunne onderlinge betrekkingen vóór onze komst in hun midden is grootendeels nog zeer duister en onzeker, en kan slechts geput worden uit bronnen, die dikwijls in hooge mate onzuiver, meestal op geene andere wijze kunnen worden gebruikt, dan na eene voorafgaande langdurige en grondige beoefening van Aziatische talen. Ook dan nog mag men vreezen, dat de raadpleging der verschillende inlandsche berigten, afkomstig van Brahmanen, Chinezen, Maleyers, Javanen en Arabieren, ja zelfs die der oudere Europeanen veelal onkritiesch, onnaauwkeurig, wonderbaarlijk zelfs en onderling in tegenspraak zullen bevonden worden, zoodat zij zeer zeker tot een meer uitgebreid onderzoek en wijdoopige beschouwingen zouden leiden, dan in dit werk en van iemand, die de vereischte kennis der Indische talen mist, kan en mag verwacht worden. Met deze moeilijkheden, met de lijst waar binnen ons werk beperkt moet blijven, met onze eigen ongenoegzaamheid voor oogen, moeten wij ons slechts tot algemeene uitkomsten van onderzoek bepalen en trachten wij dan ook in dit hoofdstuk naar niets hoogers, dan om eene korte schets in omtrek te geven van het groote Indische gebied, waarop de Nederlandsche zeeman en handelaar in de laatste jaren der 16de eeuw zich voor het eerst heeft vertoond en van de voornaamste bevolkingen, waarmede hij schier onmiddellijk in aanraking

is gekomen. Werpen wij daartoe in de eerste plaats een blik op het vasteland van Indie, het brandpunt van Aziatische beschaving.

Vóór-Indie vertoont zich aan het oog als een middenland, gelegen tusschen Afrika's oostkust en de Indische zee ten westen, de golf van Bengale en Achter-Indie ten oosten, dat ten zuiden door eene eindeloze zee, ten noorden door het hemelhooge Himelaya-gebergte beschermd wordt. Hoewel aan alle zijden omspoeld en gedeckt, was Vóór-Indie toch niet van het overige der wereld afgesloten; integendeel verschafte de zeeweg oostwaarts eene gemakkelijke verbinding met de bovenwaarts gelegen landen en met het Indische schiereiland; terwijl moessons en loopstroommen tot de prachtige en rijke eilanden-groepen van den Indischen Archipel voerden. Westwaarts konden verbindingen worden aangeknoopt met Perzie en Klein-Azie, met zuidelijk Arabie en langs de kusten van de Roode Zee met Egypte of met de zuid-oostkust van Afrika. Indie was bovendien het rijk begaafde land, dat door zijne vooruitspringende ligging ingrijpt in den handelsweg, die van China naar de kusten van de Indische zee voert en dat dien ten gevolge het natuurlijke middenpunt moest worden in den stroom der handeldrijvende volken op die Zuidelijke zeeën. Tusschen de sneeuwtoppen van het hooge Himelaya-gebergte liggen bergpassen verscholen, die een weg open laten aan karavanen, wier doel het zijn mogt uit Indie's rijken schoot de koopwaren weg te voeren naar het westen en het oosten. Mededingers had het weinig te vreezen; zelf uiterst vruchtbaar, aan kostbare mineralen en edelgesteenten onschatbaar rijk, kon Indie voorzien in de behoeften van Arabie, waarvan alleen het zuidergedeelte vruchten afwerpt en hetwelk slechts zoo lang aan de behoeften van Europa kon voldoen als het zijne handelswaren uit Indie trok. De groote voortbrengende kracht van Achter-Indie kon voor langen tijd aan Vóór-Indie niet schaden, zoo lang ruwe en ordeloze inboorlingen de natuurlijke gaven van dien bodem ongebruikt lieten; terwijl de rusteloze handelsgeest zoowel als de talrijkheid van China's

bevolking onophoudelijk nieuwe behoefte aan ruilmiddelen en Indische voortbrengselen gevoelde.

Er was een tijd toen in den Aziatischen Kaukasus ten noord-westen van Indie gelegen, Kelten en Germanen, Slaven en Grieken, Perziers en Hindoes nog vereenigd waren in één stam, den stam der blanke Ariers. Maar er kwam een tijd waarin die vereeniging verbroken werd. Nu trok een deel der Arische volken naar het verre westen en die Ariers waren onze vaders. Maar een ander deel van denzelfden stam toog zuidwaarts heen, door de bergpassen en over de sneeuwvelden van den Himelaya en daalde neder in de vlakten van den Indus, van den Punjab en de Sarasvati. De van één gescheiden kinderen van denzelfden stam zijn in den loop van duizenden van jaren van elkander vervreemd en hij, die nu den Hindoeschen Cipayer of den Britschen soldaat zou willen overtuigen, dat zij broeders waren uit denzelfden schoot, hij zou een vruchteloos werk beginnen; want door die verwantschap zou de één zich verontreinigd, de ander zich diep vernederd achten ¹.

Doch behalve de ingedrongen Ariers heeft Indie ook eene eigen bevolking gehad; terwijl uit het noord-oosten op nagenoeg dezelfde wijze als in het noord-westen aanvoer van bevolking heeft plaats gevonden.

Als men een blik werpt op de kaart, dan treft het dadelijk het oog, dat Indie schier juist in het midden gedeeld wordt door de bergketen van de Vindhja, waarvan de westelijke en oostelijke uiteinden zich als vertakkingen zuidwaarts verlengen. Deze natuurlijke gesteldheid van het land heeft zijnen invloed ook op de ethnische toestanden uitgeoefend. De zuidwaarts van die bergketen gevestigde volkeren zijn de Dekhansche, die welke noordwaarts gelegen zijn, zijn de Arische. Tot de Dekhansche volken behooren inzonderheid de inwoners van Kanara, de Toeloewen, voorts de Malabaren en de aan dezen verwante

¹ Max Müller.

Tamoelen, welke in zuidelijk Dekhan ten Oosten der Malabaren gevestigd zijn, verder de gemengd Arische en Dekhansche Telingen, die tot de stranden van de golf van Bengale, ten zuiden van het Ganges-gebied reikten en van welke het rijk van Kalinga door zijne volkplantingen op Oostelijk-Java, voor Neerlands-Indie meer bijzonder belangrijk is. Tot de stammen van Dekhan moeten nog gebragt worden de Singhalezen en welligt ook de oorspronkelijke bewoners der Malediven. De Ariers daarentegen zijn de Bengalezen en hunne neventakken, de bewoners van Centraal-Hindoestan en de bevolkingen ten noord-westen van Hindoestan; voorts de Ragapoetra, de bewoners van Bandelakhand; meer zuidwaarts de Mahratten en langs het westerstrand de volken van het Indus-gebied, de Goezeratten en die van de kuststreken ten zuiden van het tegenwoordige Bombay. Men zou zich evenwel eene geheele verkeerde voorstelling vormen, indien men die afscheiding zoo scherp teekende als zij hier in korte trekken is aangewezen. Dat het verloop van tijden en gebeurtenissen, dat binnenlandsche oorlogen, volkplantingen, invallen van Afghanen en Mogolen vermengingen en verstoringen hebben voortgebragt, laat zich zonder bezwaar vermoeden.

Bovendien bestonden er nog verscheidene andere stammen, die door de gebergten ingesloten en afgesloten bleven, die noch tot de Arische, noch tot de Dekhansche volken kunnen gebragt worden en die welligt de oorspronkelijke bewoners dier bergstreken zijn. Zoo leefden in Indie nevens elkander volken, die een zeer hoogen trap van Oostersche beschaving hadden bereikt, anderen die op den weg der beschaving zich bewogen, anderen weder die in de diepste barbaarschheid voortleefden.

De geschiedenis van de bevolking van Indie heeft twee hoofdtijdperken gehad. Het eerste is dat, waarin zij van het overige der wereld afgezonderd eene geheel zelfstandige en eigen ontwikkeling, zoowel op godsdienstig en staatkundig als wetenschappelijk en wijsgeerig terrein, zich vormt. Slechts nu en dan wordt die zelfstandige gang door vreemden inval gestoord; doch

deze is voorbijgaand en laat nadat der vreemden vloed is teruggeweken, weinige of geen sporen achter; terwijl door koophandel en verkeer het Indische element zich wel mededeelt aan anderen, maar niet door vreemden wordt verbasterd. Maar de tweede periode kenmerkt zich door den inval van vreemde veroveraars, die uit het westen komen, steeds meer en meer indringen en die niet alleen strijd voeren om zich meester te maken van den grond, maar vooral met het luid verkondigde oogmerk om het oude geloof der Indiers te verdelgen en den Islam in de plaats der bestaande godenvereering te stellen. En daarmede begint een tijdvak van jammer en ellende voor den ongelukkigen Hindoe, waarin hij eeuwen lang door oorlog, plundering en onderdrukking wordt geteisterd; want de apostelen van den Islam waren, op enkele uitzonderingen na, tevens de priesters der gruwelijkste zonden, die aan de heidenen van Indie meer smet dan heil hebben aangebragt.

Duister is de oudste geschiedenis van Indie en troebel de bronnen waaruit zij geput moet worden. Hoogst onzeker en door latere stormen schier als verstoven zijn de weinige sporen, welke niet alleen het mythische, maar ook zelfs het meer historische tijdvak, hetwelk na de optreding van Boeddba aanvangt, heeft achtergelaten. De mirakel-verhalen, de phantastische tijdrekening, de willekeurige behandeling van historische onderwerpen door Brahmanen, de duisterheden welke men in heldendichten, poerana's en dorre geslachtregisters aantreft, hebben zelfs de meest gevorderde beoefenaars der Indische oudheidkunde en geschiedenis in verlegenheid gelaten. Meer bijzonder dan eenig ander overblijfsel der Indische oudheid, hebben, met het oog op de oudere geschiedenis van Indie, twee epische gedichten de aandacht tot zich getrokken, omdat hoe wonderbaarlijk de inhoud van die werken moge zijn, zij toch hoogst vermoedelijk eene historische waarheid tot grondslag hebben gehad.

De eerste dier heldendichten is de Ramayana, waarin de krijgstogt van eenen Koning Rama naar Ceylon bezongen wordt en

waarin beschrijvingen van landen, steden, volken, gebruiken, offerhanden en plegtigheden worden afgewisseld met wonderverhalen van veldslagen en van de heldendaden der goden en der stervelingen. Het tweede gedicht is de Mahābhārata, in welke de burgerkrijg tusschen twee geslachten, de Koerava en de Pandava, over de erfopvolging in het aan den Ganges gelegen Hastinapoera beschreven wordt¹.

Het is niet wel mogelijk in korte trekken zamen te vatten de onderscheidene overleveringen en uitéénlopende conjecturen, waaruit men de geschiedenis van de verschillende staten waarin Indie is verdeeld geweest in het tijdperk, hetwelk besloten ligt tusschen de gebeurtenissen, welke in de twee bovengenoemde epische gedichten behandeld worden en de invallen van Alexander den Grooten en der Baktrische Seleukiden in het stroomgebied van den Indus. Belangrijker bovendien dan de uitkomsten, welke men omtrent dat tijdvak der geschiedenis verkregen heeft, is het oog te slaan op de ontwikkeling van het godsdienstige leven, op de geestelijke rigting der Indiers en op de groote omwenteling welke daarin in dit tijdgewricht heeft plaats gegrepen.

Er was een tijd toen de offerhanden en de hymnen, welke

¹ Dat ook zelfs omtrent den ouderdom dezer gedichten groote onzekerheid bestaat, getuigen de navolgende regelen van prof. Max Müller in zijne *History of ancient sanscrit Literature*. Londen 1859, blad. 36. „If we examine the two epic poems of India, the Ramayana and Mahābhārata, we shall find it impossible to use them as authorities for the Vedic age, because we are not yet able to decide critically, which parts of these poems are ancient and which are modern and postBuddhistic, or at least retouched by the hands of late compilers and editors. There are certainly very ancient traditions and really Vedic legends in both of these poems. Some of their heroes are taken from the same epic cycle in which the Vedic poetry moves. These however, only form subjects for episodes in the two poems, while their principal heroes are essentially different in their character and manners. In fact though there are remains of the Vedic age to be found in the epic poems, ... yet this would only prove that the traditions of the Vedic age were still in the mouth of the people at the time, when the epic poetry of the Hindus was first composed, or that they were not yet forgotten in after times, when the Brahmans began to collect all the remains of epic songs into one large body, called the Mahābhārata.

in later tijd slechts met de meest ingewikkelde ceremoniën werden uitgevoerd, het eenvoudig en ongedwongen uitvloeisel waren van het menschelijk hart, dat behoefte gevoelde om door woorden en daden zijne dankbaarheid te betuigen aan het onbekende Opperwezen. In dien tijd was de aanvoerder en het opperhoofd van den Arischen stam tegelijk koning, zanger en priester, die voor zijn volk de hymnen en gebeden opzond tot de Godheid. Die zangen en gebeden zijn de oorspronkelijke en oudste Veden, welke zijn voortgevloeid uit de inspiratien van hen, die bij de vereering der goden hunne stamgenooten voorgingen.

De beschouwing der natuur in hare meest zichtbare en opvallende verschijnselen schijnt in de oudste tijden de godsdienstige begrippen der Indiers geheel te hebben beheerscht. De krachtige uitwerking van het licht, de koesterende zon, de helder tintelende hemel, de schitterende sterren van de keerkringslanden hebben bij de volken dier gewesten in hunne kindschheid, niet alleen in Indie, maar ook in andere werelddeelen, als eerste denkbeeld van godsvereering, de vereering van het licht in het leven geroepen. De eerste goden die dan ook werden aangeroepen, waren natuurgoden. De meest geëerden onder dezen waren Indra de God des lichtenden hemels, die van andere natuurgoden, Maroets genaamd, vergezeld is. Nevens hem staat Varoena, het hemelgewelf, het Ouranos der latere Grieken, ook Agni, die onder meerdere attributen, bovenal de kracht van het licht, namelijk het vuur verpersoonlijkt, eindelijk nog een tal van andere goden. In de eerste Vedische tijden werd aan geen dezer goden eenigen voorrang toegekend, iedere godheid is voor het begrip van hem, die deze aanroept even hoog gesteld als eene der overigen.¹ Niettemin schemert tusschen die aanroepingen van talrijke goden, nu en dan zelfs in de oudste hymnen, de herinnering door, aan eene goddelijke Eenheid, één Oneindige, één, dien men niet noemde. Die onbestemde herinnering werd de

¹ Max Müller, l. c. bladz. 532. Lassen, Ind. Alterthumskunde, I, bladz. 756—770.

kiem, waaruit zich in eene volgende periode van het religieuse leven der Indiers eene wijsgeerige beschouwing van de godheid ontwikkelde. Daarvan treft men een merkwaardig bewijs aan in eene Hymne aan de meest verheven godheid, wiens zetel noch woonplaats gekend wordt, die alles bestuurt, de menschen zoowel als de dieren, die de eenige Heer is over alles, die leven geeft, die kracht geeft, wiens zegeningen zelfs de goden begeeren, van wien de dood, maar ook de onsterfelijkheid uitgaat. Waar? met deze vraag eindigt elke strophe van dit gewijde lied, waar is die God, aan wien wij onze offerhanden willen brengen? ¹ Niet minder sterke bewijzen van eene zoodanige mystieke filosofie treft men aan in de kosmische beschouwingen, welke opgenomen zijn in den RigVêda, beschouwingen, die welligt reeds uit een vroeger tijdperk oorspronkelijk zijn, dan dat waarin de RigVêda is zamengesteld ². Het is ligtelijk te vermoeden dat zoodanige opvatting der godsvereering en eene in die mate wijsgeerige beschouwing van het scheppingswerk en der verhoudingen tusschen den schepper en het geschapene, niet meer waren het werk der offeraars en zangers van de eenvoudige hymnen uit de eerste tijden; maar dat dit de vrucht was van een reeds meer ontwikkeld filosofisch-godsdienstig stelsel, dat zijn oorsprong verschuldigd was, deels aan de meditatie van afgezonderde kluizenaars, deels aan den arbeid van een reeds

¹ Hymne to the supreme God. Max Müller l. c., bladz. 569.

² Men vindt eene analyse van de RigVêda door den Baron d'Eckstein, in het *Nouveau Journal Asiatique*, n°. 63, Mars 1833 — n°. 67, Juillet 1833, en bij Max Müller, l. c., bl. 558, en bl. 475 en volg. Müller is van oordeel dat alle de filosofische hymnen tot het tweede of Mantra tijdperk der Vedische litteratuur moeten gebragt worden. De RigVêda, hoewel ontsierd door vermoedelijk latere bijvoegingen der Brahmanen, bevat uitstekend schoone brokstukken, o. a. eene schildering van hetgeen was voor de schepping: „toen”, zoo luidt het, „was er niets dat was, noch „iets dat niet was, noch aarde, noch dampkring, noch hemel, niets „ergens.... de dood bestond niet en dus ook niet de onsterfelijkheid, de „dag was er niet, noch de nacht; maar „Het” ademde zonder ademen, „behalve „Het” bestond er niets van al hetgeen sedert geweest is.”

gevestigd priesterdom. En werkelijk waren toen reeds de invloed, de werkkring en het aantal der priesters zeer uitgebreid en naderde dan ook de tijd, waarin de dienst der goden van het wijsgeerige gebied op het ingewikkeld rituele werd overgebracht. Maar daarmede vangt dan ook het tijdperk aan van voortgaande verbastering en bijgeloof, waarin alles wat niet tot den priesterstand behoort, al wijder en wijder van de godheid wordt teruggedrongen door eene priesteracht, die niet alleen den voorrang en de schatten op de aarde, maar ook zelfs het eeuwige heil en de gemeenschap met de goden voor zich alleen in beslag nam ¹.

Niet op éénmaal evenwel, maar langzamerhand heeft in Indië de in alles ingrijpende magt der priesters zich gevestigd. Zij die oorspronkelijk het priesterambt bekleedden, waren de Poerohita's, lieden, die zonder nog een afzonderlijken stand in de maatschappij uit te maken, meer bijzonder belast waren met het gebed aan de goden uit te spreken. Deze werden al spoedig de huispriesters en geestelijke raadsliden der koningen, door wie zij met gaven voor het verrigten van gebeden en offers langzamerhand werden verrijkt.

Daar nu deze Poerohita's of Brahmana's ten gevolge hunner onmiddellijke nabijheid bij de vorsten, eerst veelmalen, later zonder uitzondering werden geraadpleegd, zoo wisten zij ook reeds spoedig het geloof ingang te doen vinden, dat het goed of kwaad fortune des vorsten afhankelijk was van hunne goede verstandhouding met hunne geestelijke raadgevers. De zoon volgde nu ook den vader op in het ambt van offeraar en priester en op die wijze werd de hoedanigheid van Brahmane tot eene erfelijke waardigheid verheven. Nog weder eene schrede tot het priester-

¹ Max Müller, bladz. 389, zegt van dit tijdperk: „the general character „of this work (de literatuur der Brahmanen) is marked by shallow and „insipid grandiloquence, by priestly conceit and antiquarian pedantry. „It is most important to the historian, that he should know how soon „the fresh and healthy growth of a nation can be blighted by priestcraft „and superstition. It is most important that we should know that nations „are liable to these epidemics in their youth as well as in their dotage.”

vermogen in den staat werd er gedaan, toen de oude hymnen en Veden bijéén verzameld werden en deze uitgebreide verzameling het rigtsnoer werd der liturgie en der ceremoniën, tot wier angstvallige nakoming men eene volledige kennis dier duizende zangen moest verkregen hebben. Om die kennis te verkrijgen, werden de Satsha's of Brahmanen-scholen ingesteld, die den band tusschen de geestelijkheid onderling nog naauwer toehaalden. Van dáár uitsluitende kennis en weldra ook uitsluitend bezit der Veden bij de Brahmanen. Het geven door de vorsten van rijke geschenken aan de priesters was allengs van eene vrijwillige daad, een heilige en door de wet voorgeschreven pligt geworden, en op die wijze werd steeds meer en meer stoffelijke en geestelijke magt uitsluitend in de hand der priesters verenigd ¹.

Niet zonder tegenkanting evenwel bereikten de Brahmanen deze hunne stelling in het maatschappelijk leven. Hoewel de berigten daaromtrent duisterder welligt, dan omtrent enig ander punt in de oude geschiedenis van Indië zijn, zoo schijnt het niettemin hoogstwaarschijnlijk dat er een tijd geweest is, waarin een hevige strijd is gevoerd tusschen de vorsten en de krijgslieden aan de ééne zijde en de Brahmanen aan de andere, over de suprematie in den staat. Aanvankelijk scheen die strijd ten nadeele der priesters te zullen uitloopen; maar ten laatste behield het gezag der geestelijken de zege en bleef het onomstootbaar gevestigd.

Wanneer en op welk eene wijze die strijd heeft plaats gehad, is onmogelijk uit te maken. Het zoo kunstige samenstel van der

¹ Zie o. a. de Manava-Dharma-Sastra, 7de boek, Schloeka's, 82 en volg.

Belangrijk is het met het bovenstaande te vergelijken, wat de heer R. Friederich in zijn *Voorloopig verslag van het eiland Bali*, in de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, deel XXII, mededeelt, omtrent de thans nog bestaande magt der Brahmanen, op dat eiland, omtrent de aldaar nog aanwezige vrij groote stukken der vier Veda's, en hoe de inhoud dier heilige schriften een geheim is voor allen, buiten de Brahmanen. Zie verder hieronder § 2.

Brahmanen oppergezag kreeg nu ook zijn laatste bolwerk door den stempel der wettigheid en van den goddelijken oorsprong, welken de wetboeken, inzonderheid de Manava Dharma Sastra, daarop drukten ¹. Dit wetboek of liever deze codificatie van verschillende gebruiken en instellingen, waarin zoowel het scheppingsverhaal als theocratische, godsdienstige en ook zuiver juridische en staatsregtelijke voorschriften en stellingen vervat zijn, werd gezegd vervaardigd te zijn door den eersten met goddelijk denkvermogen begaafden sterveling, Manoe.

De kastenverdeeling, de grondslag waarop de Indische maatschappij rustte, krijgt in dit wetboek haar wettig bestaan. De eerste kaste is natuurlijk die der Brahmanen, die de offeraars, de priesters, de in de Veden geoefenden zijn en in alle bemoeijingen van het leven zijn gemengd; de hoogste pligt is het dezen te vereeren, niet slechts voor de bevolking, maar ook voor de koningen, die in menig opzicht verre beneden den Brahmaan gesteld worden ². De tweede kaste was die der Ksatrya's de krijgslieden; de derde die der Vaisya's, de veehouders, de landbouwers en de kooplieden; de vierde die der Soedra's, de werklieden, de ondergeschikten aan de overige kasten ³.

De verscheidenheid der Brahmanen-scholen, de spitsvondige redeneringen aan filosofische en theologische beoefenaren in alle landen en tijden veelal eigen, deden allengs onderscheidene secten ontstaan. De behoefte der bevolking uit de lagere kasten, die nu geheel vervreemd geraakte van den inhoud der oude Veden,

¹ Zie over het bestaan van meerdere wetboeken, behalve het meest bekende wetboek van Manoe, Lassen: *Ind. Alterthumsk.* IV, bladz. 788, in de noot 5, en Dr. S. Keyzer, *Hulpmiddelen ter beoefening van het regt der Inlanders*.

² Zie *History of British India*, by James Mill, uitgave van Wilson, 1848, vol. I, page 188 sq. en *Das alte Indien* von Dr. P. von Bohlen, Königsberg, 1830 en Lassen, l. c., 1ste deel, bladz. 801.

³ Later is er nog eene vijfde kaste ontstaan, tot welke gebragt werden allen die geboren waren uit de ongeoorloofde vermenging van individuen uit verschillende kasten. Over de vermeerdering der kasten zie men eene belangrijke noot van Wilson, l. c. page 201.

om eene zinnelijke voorstelling hunner goden te bezitten, werd oorzaak dat allengs eene voortgaande verbastering der godsvereering en een diep geworteld bijgeloof zich ontwikkelde, waarbij niet alleen de attributen der Vedische goden, maar zelfs hunne namen verwisseld werden.

De eeuwige zelfstandige hoogste Godheid, wiens luister te groot was om in eenen vorm te worden aanbeden en die te onstoffelijk gedacht was om aan de zinnelijke behoeften op den duur te voldoen, werd daarom als door eene substitutie onder den naam van Brahma aanbeden en vereerd. Hij heeft echter nooit eenen bijzonderen cultus onder het algemeen verkregen en hij schijnt beschouwd te zijn als eenen, die na het scheppingswerk zijne taak had voleindigd. Zijne attributen, de uitingen van zijne magt werden evenwel in den loop der tijden eerst tot gedeeltelijk zelfstandige, later tot geheel onafhankelijke goden vervormd. Zoo werd de lucht en het water als emanatie van Brahma verpersoonlijkt in eene Godheid, die na verschillende namen te hebben gedragen ten laatste bekend is gebleven onder den naam van Vishnoe, die of den pijlsnellen Garoeda-vogel bestijgt en tot alles doordringt of het beeld is van den voortgaanden loop der stroomen en van de eeuwigheid, en daarom, hetzij rustende op eene slang of op het blad van den *Ficus Indica*, hetzij met den voet in den mond werd voorgesteld. Hij had meer bijzonder zijne vereerders in de oostelijke vlakten en in de streken der verschillende Ganges-monden. Van daar is de bekendheid met Vishnoe door de volkplantingen uit Kalinga ook naar Achter Indie en Java overgebracht ¹.

Eene andere verzinlijking der natuurkracht stelde de drie-oogige Siva voor, de eeuwige verschrikkelijke, de krachtige, die als voorstelling van het vuur alles kan verwekken, maar ook alles kan vernielen en wiens ruwe vereering, door bloedige offers zich meer in het westen en zuiden van Indie onder de lagere kasten

¹ Friederich, l. c. zegt dat op Bali even als in Indie, Vishnoe evenwel minder dan Siva is vereerd.

verspreid heeft. De vereering van Siva, naar men althans uit den tegenwoordigen toestand van de godsdienst op Bali mag opmaken, moet ook naar Java zijn overgebracht. Siva schijnt op dat eiland ook alle de eigenschappen, namen en attributen van Vishnoe te hebben ontvangen en in zich de magt van alle goden te hebben vereenigd, die als het ware slechts voor andere gedaanten van hem werden gehouden ¹. Later, in de tijden na Boeddha, heeft zich een streven geopenbaard om deze drie emanaties van den oppersten God weder tot één te brengen en zijn deze drie goden Brahma, Vishnoe en Siva verwerkt en opgenomen in eene drieëenheid Trimoeiti genaamd, welke eene zinnelijke voorstelling moest teruggeven van de drie momenten van al het geschapene in de hand des Scheppers: het ontstaan, het zijn en het vergaan.

Nog weder eene andere bevrediging der zinnelijkheid gaf de leer der incarnaties aan de hand; want hoewel de godheid onligchamelijk en dus allen stervelingen onzichtbaar was, zoo kon hij tot het bereiken van verschillende doeleinden zich een ligchaam toeëigenen. Niemand der goden heeft van die magt meer gebruik gemaakt dan Vishnoe, die zich minstens in tien verschillende vormen heeft geopenbaard. De voornaamste dier incarnaties van Vishnoe, schijnt geweest te zijn, als hij verschijnt als de goddelijke held Krishn'a.

Doch ook hierbij bleef het niet. Gelijk de verschijnselen en de krachten der natuur ontelbaar zijn, zoo ontelbaar werd ook het aantal der goden van minderen rang, die meerendeels niets anders zijn dan incarnaties en verzinnelijke voorstellingen van physische krachten en toestanden. Van dien aard waren inzonderheid de beschermende goden. Niet minder populair waren sommige voorstellingen van innerlijke gemoedsbewegingen en bijzondere gaven van den geest, als de vriendelijke liefdegod Kama of de alwetende ziener in het verledene en in de toekomst, Naradas, die de goddelijke raadsbesluiten aan de menschenkinderen mededeelt,

¹ Zie Friederich, Verslag over Bali, l. c. bladz. 34 en bladz. 8.

of de sluwe en schrandere Ganésas met zijnen olifantskop¹ en nog vele anderen. Maar de goden hadden ook godinnen, van welke de gemalin van Brahma, Sarasvati, de kunsten en wetenschappen beschermde, de echtgenoot van Vishnoe, Sri of Laksmi, eenen weldadigen zegen verspreidt en de gevreesde bedgenoot van Siva, Kali-Doerga, even als haar gemaal zich verlustigt in menschenoffers en verwoestingen. De teedere en vruchten schenkende waternymf Ganga vermaakt zich met lotusbladeren, en de vereering die haar het aangenaamste is, zijn de reinigingen in haar gebied.

Doch wij zouden nog eene geheele rij van mythologische wezens, goden, halfgoden, zinnebeeldige voorstellingen en geheiligde Brahmanen en wijzen kunnen optellen, die zoovele schalmen uitmaken in de eindelooze keten van het Indische veelgodendom en die daarin eene eigenaardige plaats bekleeden.

De beoefening evenwel, welke de godsdienst en de gewijde en ongewijde letterkunde der Hindoes in de laatste jaren tot onderwerp heeft gehad, heeft aan den dag gebragt dat de meeste dier mythologische voorstellingen en godenvereeringen tot een betrekkelijk later tijdperk der Indische ontwikkeling behooren, en dat zoo men doordringt tot de oudste Vedendienst, er een tijd heeft bestaan, in welken de vonk van den goddelijken geest, de kiem der waarheid nog niet geheel was uitgedoofd, waarin de mensch als denkend wezen, als afstammeling van den ongekenden God er naar gestreefd heeft, om zich van de slavernij der zinnelijkheid en van de banden van het stof te bevrijden en terug te keeren tot zijnen geestelijken oorsprong. Naar dat doel heeft, toen der Brahmanen zedelijk overwigt reeds was ten top gestegen en de oorspronkelijke godsvereering tot eene voortgaande verbastering neigde, de Boeddha Sakjamoeni of Siddharta getracht de godsvereering in Indie weder terug te brengen.

¹ Blijkens de platen bij Raffles, worden er nog verscheidene beelden van Ganésas op Java gevonden en ook voorstellingen van de Trimoerti op den tempel van Boero-boedor.

Deze, de troonopvolger eens Konings van Kapilavastu¹, verliet zijn hoogen staat in de wereld, om eerst uit de leeringen der Brahmanen, doch toen hij deze ongenoegzaam bevond, door de werkingen der overpeinzing en de vruchten van den inkeer tot zich zelve het Boeddhi of de hoogste wijsheid te bekomen. En toen hij die hoogste wijsheid meende bereikt te hebben, toen hield hij die niet verborgen voor zich of voor de bevoorregten uit eene bijzondere kaste, gelijk de Brahmanen, maar hij trok het land rond en verkondigde zijne leer aan ieder, die naar redding en heil behoefte had. Deze leerwijze en de toegankelijkheid voor alle kasten was reeds eene nieuwigheid, in tegenoverstelling van de uitsluitende leerscholen der Brahmanen. Maar dieper greep Boeddha in de toestanden van het Indische leven, toen hij het gezag der Veden als goddelijke openbaring en de beeldendienst aantastte, zich scherp tegenover de Brahmanen stelde, hun alvermogen en hunne uitsluitende kennis der godsdienstige en zedelijke waarheid ontkende.

Den armen en geringen zoowel als den rijken en aanzienlijken wilde hij den weg tot het geluk ontsluiten, door eene leer te verkondigen, die tot grondslag had het oude Indische begrip dat al het aardsche, aan eene voortdurende stofwisseling is onderworpen, dat de toestanden van dit leven de gevolgen zijn van een vroeger bestaan en dat de daden en handelingen in dit leven invloed uitoefenen op de oneindige reeks der wedergeboorten, die komen zullen; dat de hoogste zaligheid bestaat in het vrijworden van die toekomstige stoffelijke wedergeboorte; want dat smart en leed het lot is van al wie op aarde leeft; dat die vrijheid eindelijk door ieder van welken rang of staat kan verkregen worden zonder openbaring of priesterlijke tusschenkomst, zoo men er slechts naar streeft om, door overwinning der hartstogten en zinnelijke en aardsche begeerten, de

¹ Eene stad gelegen in het rijk van Oude, aan eene noordelijke vertakking van den Ganges, nabij het tegenwoordige Gorackpoer.

ware wijsheid te bekomen. Die dat bereikte zou onafhankelijk van het eindige en voorbijgaande worden, hij zou niet weder geboren worden in dit leven, maar een deel uitmaken van het Oneindige, het Niet-voorbijgaande, het Ware, dat aan de bevatting van den zinnelijken mensch eene verborgenheid bleef ¹.

De leer van den Boeddha Sakjamoeni verkreeg eenen overwegenden invloed. Hoewel hare volgelingen aanvankelijk slechts als eene secte, zooals er zoovele in Indie waren, beschouwd werden, verkreeg zij, omdat zij de gevoelige snaren van het gemoed der door priesterdwang verdrukte vorsten en volken in beweging bragt, weldra den omvang eener godsdienstige omwenteling. Door de bescherming van onderscheidene koningen, inzonderheid toen er in sommige rijken ook personen uit lagere kasten op den troon geraakten, door de verspreiding harer aanhangers, door de besluiten van elkander opvolgende synoden, nam de nieuwe leer in krachten toe, totdat eindelijk een strijd uitbrak tusschen het Brahmanisme en het Boeddhisme, waarin de geestelijke wapenen werden ter zijde gelegd en Boeddha's belijders door bloedige vervolgingen grootendeels uit Indie zijn verdreven. De instelling van het apostolaat was één der kenteekenen van Boeddha's leer en door dat middel is die leer verspreid onder de millioenen inwoners van Centraal-Azie, Achter-Indie, China, Japan en een gedeelte van den Indischen Archipel; terwijl de hoofd, zetel van de leer op Ceylon gevestigd bleef.

Omdat Boeddha geen ligchamelijke godheid erkende en zich zelve slechts voor een mensch, zij het dan ook voor eenen, begaafd met de ware wijsheid uitgaf, zoo liet zijne leer oorspronkelijk ook geen afgodendienst of mythologie toe; doch reeds onmiddellijk na Boedha's dood begon men eene heilige waarde aan zijn gebeente

¹ Lassen, Ind. Alterth. Band II, bladz. 65, 439, 453. — Journal Asiatique 1824, 19e Cahier. Vie de Boudha, d'après les livres Mogols, par Klaproth. — Colebrooke, On the religion of the Hindus. London 1858, page 251, en P. A. S. van Limburg Brouwer, in de Gids, naar aanleiding van: Le Boudha et sa religion, par J. Barthélemy Saint-Hilaire. Paris 1860.

te hechten. De strijd dien Boeddha's leer vorderde, was een strijd tegen den meest magtigen vijand¹, die leeft in 's menschen aangeleg en gemoed, tegen de natuurdrijven, tegen het zelfsbehoud, tegen het stoffelijke gedeelte van den mensch, hetwelk van zijn geheel samenstel niet is af te scheiden. Daartegenover stelde hij als verdedigingsmiddel, niets als een verhoogd denkvermogen. Gemis aan dat vermogen bij de meerderheid, zoo niet bij allen wanneer de zinnen luide spreken, de omstandigheid dat de aanhangers zijner leer Hindoes waren, opgevoed met en levende te midden eener vereering van tallooze goden, maakte dat ook het Boeddhisme ontoereikende bleek, om de stof en de zinnen te beheerschen. Het is alzoo in den loop der tijden verbasterd en bij zijne verdere verspreiding dermate zamengevlochten met de afgodendienst, zoowel der Indiers als der andere volken, die de nieuwe leer hebben omhelsd, dat zelfs Boeddha in het einde is beschouwd geworden als eene der incarnaties van Vischnoe, terwijl ook het Brahmanisme van Boeddhistische elementen zich niet kon vrijwaren ¹.

De godsdienstige ontwikkeling der Indiers heeft op de geheele Indische beschaving teruggewerkt. De zucht tot vereering der goden heeft eene eigenaardige en hoogst belangrijke architectuur in het leven geroepen, waarvan bewonderingswaardige overblijfselen niet alleen in Indie; maar ook op Java gevonden worden; uit de beschouwing van het luchtruim sproot de beoefening der sterrekunde en daaruit weder van de rekenkunde voort; en hoe de godsdienst met de poësie, de wijsbegeerte, de wetgeving en huishouding van den Staat in verband stond, hebben wij uit het bovenstaande genoegzaam opgemerkt.

Boeddha's leer groeide aan in krachten en in tal van volgelingen, toen Alexander de Groote, na de verovering van Perzië en de bezetting van Kaboel, doordrong tot den Indus. Na den val van het Macedonische rijk zetten de Baktrische Seleukiden gedurende eenigen tijd de veroveringen van Alexander voort, met het doel

¹ Lassen. II. 1054.

om vasten voet in Indie te verkrijgen; doch zij werden daarin verijldeld door den tegenstand van Kandragoepta, een gelukkig veldoverste, die niet alleen de vreemde indringers uit Indie terugsloeg, maar ook zich zelf tot Koning verhief over het zeer groote rijk der Maurja, welks hoofdzetel Patalipothra, in de nabijheid van het tegenwoordige Pattna gelegen was ¹. Onder zijnen kleinzoon Açoka bereikte het Boeddhisme in Indie zijn hoogsten bloei, en werd het naar buiten door zendelingen met kracht verkondigd.

Tot nog voor korten tijd was er weinig bekend omtrent de gebeurtenissen in Indie sedert de veldtogten van Alexander en Seleukus. De Grieksche schrijvers waren de eenige kenbronnen voor de geschiedenis; doch sedert heeft de studie van Indie's oudheid, inzonderheid door Britsche en Duitsche geleerden, aan de geschiedenis van het tijdvak, hetwelk tot aan de Mohamedaansche invallen reikt, eenen omvang gegeven, zóó groot, dat het reeds volkomen onmogelijk is, om in korte trekken daarvan een overzicht te leveren ².

Zoodanig overzicht is des te minder mogelijk, omdat ondanks hetgeen aan den dag gebragt is, er niettemin nog veel aan de echt historische kennis van dat tijdvak ontbreekt. Wij zullen ons dan ook bepalen tot het aanwijzen van de voornaamste rijken, die in Indie in dit tijdsgewricht zijn gevestigd geweest.

Het gebied der Maurja, hetwelk zich noordwaarts van het Vindhja gebergte, van Kalinga tot Goezeratte heeft uitgestrekt, is later verdeeld in drie kleinere rijken, namelijk in het rijk van Magadha of noordelijk Bengale en Bahar, in dat van Koning Galoka, hetwelk behalve Kashmire, een groot gedeelte van noord-westelijk Indie omvatte, en in een derde rijk Vidica ge-

¹ Zie hierover Lassen, II, bladz. 196 sq. Kandragoepta stierf volgens Lassen in 291 v. Chr.

² Men kan daarover het beste raadplegen het reuzenwerk van Ch. Lassen, Ind. Alterthumskunde, alwaar voor ieder tijdvak eene opgave van de bronnen wordt aangetroffen.

naamd, dat zamengesteld was uit de zuidwestelijke provincien van Açoka's gebied.

Daarna is een groot gedeelte van Indie geteisterd door de invallen der Indoskythen, die eerst het Baktrische rijk veroverden en vervolgens in het noordwesten van Indie zich een rijk stichtten. Indie zou van deze overheerschers zijn verlost door eenen koning Vikramaditja van Kashmire; doch dit feit is geheel onzeker, omdat er in de overleveringen niet één, maar wel negen vorsten van dien naam worden aangetroffen. Het is dus twijfelachtig door wien de heerschappij der Indoskythen is verstoord, maar zeker is het, dat eene vertakking van dien volkstam in Indie gebleven is en dat daaruit ontstaan is het gebied der Jueitchi, welke in het noordwesten een rijk behouden hebben, van welks regeerders de dynastie der Toeroeschka koningen de meest beroemde is geweest. Het gebied van dezen strekte zich uit over een groot deel van noordelijk Indie, zelfs tot Magadha en Goezeratte, Kaboelistan, de landen van den Oxus en een groot eind weegs in Midden-Azie. Een dezer Toeroeschka, met name Kanishka ging over tot het Boeddhisme en breidde die leer zeer verre in Azie uit.

Ook dit groote rijk der Toeroeschka koningen schijnt weder gesplitst te zijn in drie groote afdeelingen, waarvan de eerste noordwestelijk Dekhan, de tweede het rijk van Kashmire omvatte en het derde deel een rijk vormde, dat gelegen was tusschen het stroomgebied van de rivieren Jamuna en de noordelijke takken van den Ganges. Van deze drie staten, bloeide Kashmire onder zijnen koning Meghavana, die weder zijn gebied over de landen tusschen Kashmire en het Vindhja gebergte zou hebben uitgebreid; doch dat rijk werd ten laatste weder cijsbaar aan de Goepta koningen, toen deze vorsten regeerden over het rijk tusschen den Ganges en den Jamuna en omstreeks 171 na Chr. een uitgestrekt gezag over de noordelijke helft van Vóór-Indie verkregen hadden. Een dier Goepta koningen, Samarâ of Skanda-Goepta, maakte aan zich cijsbaar, het grootste deel van het gebied, dat tusschen

de beide zeeën, oost- en westwaarts van Indie en de twee bergketenen van Himelaya en Vindhja besloten ligt.

Ook deze staat deelde in het lot der vorigen en viel in duigen. Brokstukken van dit rijk waren het rijk der Goezeratten, Kashmire, Sindh en later Kapiça, en eindelijk een rijk, hetwelk onder eene jongere dynastie der Goepta-koningen stond.

Het eerste der rijken, min of meer gelijk staande met het latere Goezeratte, ontstond ongeveer 323 n. Chr. en bleef voortbestaan, dan eens gesplitst, dan weder hereenigd, onder drie dynastien. De eerste dynastie was die der Ballabhi-vorsten, gesticht door een krijgsoverste van den laatsten Goepta-koning en afkomstig uit den Punjab; de laatste dynastie was die der Baghela. Sedert 1023 n. Chr. werd Goezeratte door Mahmoed van Ghazna aangegrepen en geheel door de Muzulmannen verwoest en veroverd.

In het gebied van den Indus trof men vooreerst aan, het rijk van Kashmire, dat zich na den val der Goepta weder herstelde, hoewel het de vorige grootheid niet kon terugbekomen; niettegenstaande nu en dan stukken van dit rijk verloren gingen, behield het betrekkelijk nog langen tijd zijn zelfstandig bestaan. Eerst in 1340 werd het geheel van de Muzulmannen afhankelijk.

Het rijk van Sindh kreeg vooral uitbreiding onder zijnen koning Dahir; maar reeds in 710 n. Chr. viel het aan de Khalifen ten deel. Meer noordwestelijk ontstond later het rijk van Kapiça, waarvan Kaboelistan de kern was, omringd door tien cijnsbare gewesten, die tusschen 997 en 1008 allen aan Mahmoed ten prooi werden.

Omtrent het gebied der jongere Goepta is weinig bekend. Aanvankelijk strekte het zich uit over het midden en oostelijk gedeelte van Indie. Het middendeel schijnt deels door veroveringen der Ballabhi koningen, deels door den afval van cijnsbare vorsten in één gevallen te zijn en ingekort tot Bandelakhand, Magadha en Koçala. Het oostelijke gedeelte besloeg ongeveer het tegenwoordige Bengale en werd nogmaals in twee stukken verdeeld, waarvan het meest oostwaarts gelegen gedeelte meer bijzonder

onder de Pala-dynastie bloeide. Aanvoerders der krijgshaftige Ragapoetra scheurden van dit gebied weder landen af of overheerschten het. Dit geheele gebied, hetwelk weleer onder de jongere Goepta stond, viel eindelijk in 1252 in handen der Mahomedanen.

In de Zuidelijke helft van Indie, in Dekhan, bestonden oorspronkelijk drie of vier staten; vooreerst die der Pandja's aan de zuidpunt, met Madhura tot hoofdplaats, welke later het middenpunt werd der Tamoelsche spraak en letterkunde; ten tweede der Kola's of van Kolamandala (Choromandel), aan de oostkust en ten derde van Kerala of Malabar aan de westkust; terwijl over het hoogland het gebied van Karnata zich uitstreckte. Het algemeen karakter van de geschiedenis dier volken is, dat nu eens deze, dan gene over de anderen zocht te heerschen; terwijl herhaaldelijk oorlog gevoerd werd met of invallen gedaan werden in het nabij gelegen Ceylon.

Kola verliep in het einde bijna geheel en de Pandja's moesten in de 12de eeuw voor de magt der Singhalezen bukken. Kerala of Malabar bleef in het einde de magtigste van deze staten en hield zich in het noorden van Ceylon tot aan de veroveringen der Portugezen staande. Malabar heeft tijdens het verblijf der Portugezen eene gewigtige rol gespeeld. Door zijne gunstige ligging voor handel en scheepvaart en door de waarde zijner voortbrengselen, had het reeds vroeg de opmerkzaamheid der Arabieren getrokken. Het verhaal zegt, dat een schip met Arabieren bemand, hetwelk bestemd was naar Ceylon, op de kust van Kerala verviel. De vorst van het land, wiens titel was Keraman Permal of Samoedrya of Assoemidri, waaruit het verbasterde Samoryn ontstaan is, werd tot den Islam bekeerd. IJverig in zijn nieuw geloof, vertrok hij als pelgrim naar Mekka en verdeelde bij zijn vertrek zijn rijk onder zijne nabestaanden. Kollam bleef aanvankelijk de zetel des Samoedri's, doch deze verplaatste zich naar Kallikoda of Kalikoet, toen die stad door den handel der Arabieren in luister en magt verre boven de overige

kustplaatsen gestegen was. Een ander deel des rijks bestond uit het latere Coetsjen, weder een ander uit Kananor ¹. Hoewel de opvolger van den tot den Islam bekeerden vorst, een Brahmaan was, werden de Arabieren in het land rustig toegelaten. Deze verspreidden hun geloof en stichtten te Kallikoda eenen voordeeligen en uitgestrekten handel. In later tijd had dit ten gevolge, dat Kalikoet het broeiest werd van de zamenzweringen der Muzulmannen op de kusten van Indie, tegen het gebied en den handel der Portugezen in deze gewesten.

Een ander rijk aan de oostkust van Dekhan gelegen, Orissa genaamd, verdient evenzeer genoemd te worden. Het is in de berigten der Nederlandsche reizigers en kooplieden, hoewel minder juist, meer onder den algemeenen naam van noordelijk-Choromandel bekend geweest. De geschiedenis van Orissa, waaraan zich ook die van Kalinga, het moederland der Indische volkplanters op Java vastknoopt, strekt zich uit over een tijdvak van 1100 jaren. Nadat dit rijk onder drie verschillende dynastien had gestaan, verloor het ten laatste geheel zijne onafhankelijkheid en geraakte het onder het onbetwist gezag der Muzulmannen van Bengale. Bengale hoewel in naam eene cijnsplichtige provincie van het hof van Delhi, was sedert geruimen tijd in de daad geheel onafhankelijk geweest, toen in 1584 dit uitgestrekt gebied en daarmede ook Orissa voor goed door Akhbar den Grooten in het rijk van Delhi werd ingelijfd. ²

Aan de zuidpunt van Vóór-Indie is eindelijk nog het uitgestrekte en vruchtbare eiland Ceylon of Lanka gelegen. Oudtijds was dit eiland verdeeld in drie groote afdeelingen: het noorden of Pihiti, het zuidelijke gedeelte of Rohuna en het westelijk middengedeelte of Majaratta. De Singhalesche kronyken gewagen van eenen Wyajja, die omstreeks 545 vóór Christus, uit noordelijk Dekhan of Kalinga op Ceylon zou zijn aangekomen, de

¹ Lassen, Ind. Alterthumk. Th. II, bladz. 436—438—1016—1021. IV, 255—259.

² Lassen, l. c. IV, en Mill en Wilson, vol. II.

oorspronkelijke bewoners zou hebben ten ondergebragt en verschillende vorstendommen gesticht. Ruim twee eeuwen vóór onze jaartelling deden de Tamoelen eene vijandelijke landing op het eiland en vestigden aldaar een rijk, hetwelk evenwel omstreeks veertig jaren later vernietigd werd door Dusthagami, een oorspronkelijk Singhalees vorst, die Elara den Koning der Tamoelen doodde en een groot leger van dat volk, ter hulp uit Indie toegesneld, versloeg. Van dien tijd dagteekent de volkomen zegepraal van Boeddha's leer op Ceylon en neemt het historische tijdvak der Singhalezen een aanvang.

De lange reeks van Koningen, die na Dusthagami over Ceylon hebben geheerscht, is in twee dynastiën verdeeld geweest: de eerste, die der Maha-Wansi, welke tot 502 na Chr. heeft geregeerd en de tweede of Soeloe-Wansi, die onder allerlei lotwisselingen heeft voortbestaan tot dat de heerschappij over Ceylon in handen der Europeanen verviel.

Het was tevens onder het bestuur van dit laatste stamhuis, dat de invallen der Tamoelen zich met kracht hebben herhaald en gedurende een geruimen tijd is het grootste gedeelte van Ceylon door dien volkstam overheerscht. Een tijdvak van luister in Ceylon's geschiedenis is de regering van Prakramabahu den grooten, die zijn vaderland van de overheersching der Tamoelen verlostte en gedurende zijne drieëndertigjarige regering zich beijverde, godsdienst en beschaving te bevorderen. Hij ondernam ook een krijgsgtogt tegen het op de zuid-oostkust van Achter-Indie gelegen Kambodja, waarheen hij met 500 schepen vertrok om de stoornis welke de koophandel der Singhalezen aldaar had ondergaan, te wreken. Het rijk van Kambodja werd door hem aan Ceylon cijnsplichtig gemaakt en op zijnen terugtogt veroverde Prakamabahu het rijk der Pandja's, van wier hoofdstad Madbura hij zich meester maakte (1155—1186 n. Chr.). Onder de onwaardige opvolgers van dezen grooten vorst hernieuwden de volken van de zuid- en oostkust van Dekhan hunne aanslagen op Ceylon en verviel het groote rijk van Prakamabahu van zijnen vorigen luister. In het

begin der 15de eeuw zou zelfs een leger des Keizers van China, Yung-lo, van de dynastie der Mings, eenen vijandelijken inval op Ceylon hebben gedaan, het koninklijk gezin naar China hebben vervoerd en Ceylon aan het Hemelsche rijk cijnspligtig hebben gemaakt.

Toen in den aanvang der 16de eeuw de Portugezen zich voor het eerst op dit eiland vertoonden, was de magt der Singhalesche vorsten meer en meer gedaald. In het zuiden had de souverain Dharma Prakramabahu IX zijne hoofdplaats te Kotta, nabij Colombo; doch zijne magt was aanmerkelijk verzwakt; want nog vijf andere kleine vorsten voerden nevens hem te Badulla, Gampola, Peradenia, Kandia en Mahagam een schier onafhankelijk gebied. Het noorden des eilands was in handen der Malabaren en de zeehavens meest in de magt der Mahomedanen. Eerst in het jaar 1517 vestigden zich de Portugezen in eene sterkte te Colombo, en hoewel zij dit aanvankelijk met toestemming van den zwakken Singhaleschen Vorst deden, ontstond er weldra, vooral ook door den invloed der Mahomedaansche kooplieden, tegenstand tegen deze vestiging. Dit verzet breidde zich uit en groeide aan tot eenen verdelgingskrijg, gedurende welken de vorsten van Kandia in aanzien stegen, inzonderheid onder den vorst Maaya Dunnaï en zijnen zoon, den Leeuwenkoning, Raja Singha.

Tot het jaar 1597 werd nu Ceylon het tooneel van eenen bloedigen oorlog, waarin van beide zijden met de grootste verbittering en wreedheid en met het schandelijkst verraad gestreden werd. De oneenigheid der inlandsche vorsten en hunne onderlinge naijver over het oppergebied werden aangestookt door de Portugezen, en daaruit volgde dat, hoe menigmalen ook het gezag der Europeanen gedurende dien oorlog op het punt van ondergang zij geweest, de Portugezen in het einde, na den dood van den laatsten wettigen souverain, zich van de heerschappij over de belangrijkste havens van Ceylon meester hebben gemaakt.

Toen de Nederlandsche admiraal Spilbergh met Moucheron's schepen in 1602 op Ceylon's oostkust, te Matticalao of Batticalao

aanlandde, was de bekende Don João d'Austria, Maha-radja van Kandia. Deze was een, door de Portugezen opgevoede en gedoopte Singhalees, die naderhand zich krachtig tegen zijne vorige leermeesters verzette en, hoewel hij naar de hooglanden van het binnenland was terug gedrongen, toch in eenen staat van onafhankelijkheid zich handhaafde. De kustplaatsen Colombo, Calture, Gale, Trinconomale, Baticalao en Negombo waren echter toen allen door de Portugezen bezet of cijnsplichtig gemaakt ¹.

Doch wij zijn nu reeds tot diep in de tweede groote periode van Indie's geschiedenis, het tijdvak der Mohamedaansche overheersching, binnengetreden. Klein in hare beginselen was deze voor Indie zoo gewigtige gebeurtenis, want de indrang der Mahomedanen bepaalde zich aanvankelijk tot de gebergten, die Perzie van den Indus afscheiden. De landen van Chorazan en van Transoxania waren tusschen het dertigste en veertigste jaar der Hegira onder het gebied van het Kalifaat gekomen; doch toen na den dood van Haroen-al-raschid de wereldlijke magt der Kalifen verminderde, betoonden zich onderscheidene landvoogden des Kalifs onwillig tot gehoorzaamheid. Onder dezen behoorde ook in het 263 jaar der Hegira, Ismael Samani, gouverneur van Chorazan en Transoxania, die zich tot een onafhankelijk vorst verhief, en bij zijne provincien nog de landstreken van Kandahar, Zaboelistan, Kaboel en de berglanden der Afghanen en Patanen voegde.

Negentig jaren lang hadden de vorsten uit het huis van Samani het gebied gevoerd, toen één hunner landvoogden, die zijn zetel in de stad Ghazna had en Abistagi heette, aan dit vorstenhuis hetzelfde lot deed ondervinden, dat het aan de Kalifen berokkend

¹ Cf. Lassen, *Ind. Alterthumskunde*, Th. II, 414—435, 988—1013. IV, fol. 279 volg. en Ceylon, an account of the Island, physical, historical and topographical, etc. by Sir James Emerson Tennent. etc. 4th. edit. 2 volumes. London, Longman, 1860. — Het Journael van Joris van Speilbergh. Delft, 1605, bij Flor. Balthasar, waarin zeer veel belangrijks over Ceylon wordt medegedeeld.

had. Deze Abistagi, die over Kandahar en het land der Afghanen gesteld was, maakte zich namelijk omstreeks het jaar 977 onafhankelijk, en hij en zijn zoon Sebuctagi en zijn kleinzoon Mahmoed hechtten achtereenvolgens aan hun oorspronkelijk gebied het grootste gedeelte van Perzie, stichtten het rijk van Ghazna, deden invallen in den Punjab en begonnen nu ook hunne krijgstogten tot Indie uit te breiden. In het jaar 998 bereikte Mahmoed reeds de omstreken van Lahore en volvoerde hij sedert niet minder dan twaalf krijgstogten in Indie, plunderde en verwoestte achtereenvolgens steden en tempels, doodde de priesters en sleepte onwaardeerbare schatten als buit uit Indie, naar zijne gebergten mede. Op deze wijze werden de schoonste en rijkste steden, als o. a. Kanoga, Mathura, Lahore en Sumnat in Goezeratte door Mahmoed verwoest, de volken cijnsplichtig gemaakt of onder stedehouders gesteld, die als zoo vele dwingelanden heerschten. Na den dood van Mahmoed werden de togten in Indie door zijne opvolgers met minder geweld voortgezet, omdat zij daarin door tweedragt in hun eigen land belemmerd werden. Eindelijk werden de vorsten uit de dynastie der Ghazneviden door één hunner landvoogden in Ghora met een leger van Afghanen, uit Ghazna verjaagd naar Lahore en eindelijk in 1184 geheel van den troon gestooten. De eerste vorst uit het nieuwe stamhuis der Ghorî's, Shahab-Oeddien, was in zijne ondernemingen tegen Indie aanvankelijk niet gelukkig; doch in het einde was zijne zege op de verbonden koningen van midden-Indie nog grooter, dan die van Mahmoed ooit geweest was en droegen deze togten meer het kenmerk eener duurzame overheersching. Bij den dood van Shahab-Oeddien was het gebied der Mahomedanen reeds uitgestrekt over Sindb, Goezeratte, Kaboelistan, Bandhalakand en Westelijk-Bengale, terwijl de hoofdzetel van het bestuur eerst naar Lahore en van daar naar Delhi verlegd werd. Na den dood van Shahab-Oeddien kwam het gebied in handen van zijnen aangenomen zoon Koettoeb, die zich bepaalde tot het dempen van opstanden in de onderscheidene onderworpen gewesten. Onder zijnen opvolger kwam eene nieuwe

ramp over Indie, toen in 1218 de Mogolen en Tartaren onder Djengis-Khan hunne invallen in het Noordwesten van Indie aanvingen. De meest beroemde vorst uit het geslacht der Ghori's was Mahmoed II of Nasir-Oeddien, die zich onderscheidde door zijne eenvoudige en strenge levenswijze en door zijn krachtig maar regtvaardig bestuur, zoowel over zijne Muzulmansche stede-houders als over de Hindoe-bevolking. Deze vorst werd opgevolgd door zijnen grootvizier Balin, onder wiens regering Bengale in opstand geraakte; doch na eenen bloedigen oorlog van drie jaren weder ten onder werd gebracht.

Na eene reeks van tien vorsten van welke er zes vermoord of onttroond en in de gevangenis geworpen werden en de laatste aan de gevolgen van zijn zedeloos leven bezweek, ging het gebied over de in Indië veroverde landen, in 1288 van het huis der Ghoris in de dynastie der Khilgee's over. Onder de regering dezer vorsten werd ook Dekhan, dat tot nog toe onaangetast gebleven was, van de noord-westkant in het gebied der Mahratten en van Nizam door de Mahomedanen aangegrepen. Van 1288 tot den jare 1521 hebben vijf vorsten uit dit geslacht geregeerd, die zich zoo mogelijk nog boven anderen door wreedheden en liederlijkheid onderscheidten, met herhaalde aanvallen der Mogolen te kampen hadden en alle vijf door het moordstaal of door vergif om het leven kwamen. Een volgend stamhuis der Afghanen, dat der Toghluck, hetwelk tot 1412 den scepter voerde, had eveneens met den steedsmeer dreigenden stroom der Mogolen te worstelen; terwijl aan de andere zijde de wreedheid van vorsten en stede-houders de ongelukkige Hindoes tot eenen wanhopigen strijd uitlokte.

Een dezer vorsten Mohamed Toghluck verplaatste geheel willekeurig den hoofdzetel van het rijk van Delhi naar Dowlutabad en beval in zijn despotisme, aan de geheele bevolking om met hem te verhuizen. Groote sterfte en hongersnood vernielde de bevolking op hare lange reize, terwijl Delhi verlaten staan bleef¹.

¹ In het XVIde Hoofdstuk van Ibn Bathoetha vindt men eene beschrijving van Delhi's toestand in die dagen.

De belastingen werden zóó nijpend, de willekeur en de afpersingen zóó groot, dat de bevolkingen zich liever in de bosschen en gebergten als wilde dieren terugtrokken, dan langer zich daaraan te onderwerpen. Alsdan stelde Mohamed Toghluck er zijn vermaak in, om groote drijfjagten aan te rigten, de zwervende inboorlingen op te jagen binnen steeds engere kringen, om ze ten laatste allen te doen slagten. Moeltan en Bengale kwamen in opstand. De Radja's van Telingana en van boven-Carnatica slaagden er in, de Muzulmannen uit het grootste gedeelte van Dekhan te verdrijven; een Nawaib over Oude, een ander over Goezeratte gesteld, kwamen bovendien in opstand. Het was onder zulke omstandigheden dat in 1337 Feroze Khan aan het bestuur kwam en eenige verademing aan de rampzalige bevolking schenken kon. Onder de zich sedert dien tijd afwisselende vorsten werd de band tusschen het opperbestuur en de stede-houders meer en meer losgemaakt. De soebadhars van Bengale, Orissa en noord-westelijk Dekhan waren zoo goed als onafhankelijk. Te midden van die twisten en die tweedragt trok Timoer-Leng den Indus over. Timoer-Leng was geboren in de omstreken van Samarkand en had zich, na verschillende lotwisselingen, tot zulk eene hoogte en magt weten op te voeren, dat hij aan het hoofd zijner volgelingen meester werd van het gebied over zijnen geboortegrond Samarkand. Van dáár uit, zette hij zijne overwinningen voort, maakte zich achtereenvolgens meester van de verschillende provincien van het Perzische rijk en eindelijk ook van Bagdad en van Mesopotamie. In het jaar 1397 trok hij den Aziatischen Kaukasus door en even als Alexander, nabij Attoka over de rivier den Indus. Moeltan en Lahore moesten voor hem bukken, met geweld drong hij verder door tot Delhi, welke stad hij verwoestte en waaruit hij het geheele bestuur der Afghanen wijd en zijd uitéén deed stuiven. Gelijk hij gekomen was, trok hij weder als een voorbijgaande storm, maar nu langs den Ganges noordwaarts weder af, om zijne zegetogten in Syrie, Klein-Azie en tegen Sultan Bajazet verder voort te zetten.

Niet alleen liet Timoer-Leng de prachtige stad Delhi tot bouwvallen verwoest achter: het geheele rijk der Afghanen lag sedert in duigen. Van het vorige rijk van dien naam bleef slechts eene schaduw over, want de magtelooze Afghanen vorsten regeerden sedert meer in naam dan met de daad. Hun eigenlijk gebied strekte zich niet veel verder meer uit, dan tot de muren van Delhi, omdat de Soebhadars in de Indische gewesten, welke voor het rijk van Delhi aldaar gebied voerden, zich meer en meer als onafhankelijke vorsten opwierpen. Op die wijze ontstonden de rijken van noordwestelijk Dekhan, van Goezeratte, van Malwa, Kanoga, Oude en Junpoer, welke drie laatsten het zoogenaamde rijk van het Oosten uitmaakten; eindelijk ook Bengale en de Punjab met de omliggende streken. Omstreeks het jaar 1446 stonden Moeltan en Lahore onder het gebied van eenen vorst, die Bheilole genaamd wordt, die een aanslag op Delhi ondernam en wien het gelukte den troon van Hindoestan te bestijgen. Deze overweldiger herstelde eenigermate, vooral in het oostelijk gedeelte des rijks, de magt van het opperbestuur. Na zijnen dood kwam het rijk in handen van zijn jongeren zoon Sekander, die niet zonder vrucht pogingen in het werk stelde om zich door de schier onafhankelijke Soebhadars en Omrahs te doen eerbiedigen; maar na hem vervielen de teugels van het bewind in handen van eenen zwakken tyran, Ibrahim genaamd, die na eene worsteling van 20 jaren met de in opstand geraakte grooten en met den van buiten indringenden vijand, eindelijk in 1525 door den afstammeling van Timoer-Leng, Baber, overweldigd werd.

Toen Timoer-Leng in 1405 was overleden, was zijn wijd uitgestrekt gebied onverdeeld gebleven in handen van zijnen zoon Shahrokh; doch nadat ook deze gestorven was, onderging het rijk der Mogolen het lot van elke zóó uitgebreide heerschappij en verviel het in verschillende deelen, die langzamerhand zich meer en meer splitsten. Zelfs Samarkand, het oorspronkelijke gebied van Timoer, werd aan vier vorsten toebedeeld. De zoon van één dezer, die over Indyan en Tergana, een bergachtig

district tusschen Samarkand en Kashgar gelegen, heerschte, was Baber. De drie overige vorsten van Samarkand beoorloogden Baber en verdreven hem uit zijn gebied. Eindelijk trok hij zich terug op Kaboel, en in dat gewest vatte hij het voornemen op, om zich door overwinningen op het verzwakte rijk van Hindoestan schadeloos te stellen. Door de herhaalde aanvallen zijner noordelijke naburen en van zijne aanverwanten, die hem ook nu nog niet loslieten, werd hij aanvankelijk in zijn voornemen belemmerd; doch in 1519 en 1520 namen zijne zegerijke togten in Indie eenen aanvang. Kaboel, de landen langs de blaauwe rivier, eene vertakking van den Indus, Lahore, Kandahar, Punjab en eindelijk ook Delhi, moesten voor zijne overwinnende benden bukken. De laatste der Afghanen vorsten, de zwakke Ibrahim, verloor met zijn gebied het leven, en in 1525 stichtte Baber te Delhi de heerschappij der zoogenaamde groot-Mogols. Nog ééne groote en moeilijke veldtogt moest Baber tegen de vereenigde Omrahs van het gevallen rijk ten uitvoer brengen; maar toen hij vijf jaren later overleed, had hij reeds vele Soebhadars, en onder dezen de magtigsten van het oostelijk gebied, aan Delhi en aan zijne dynastie cynspligtig gemaakt. Het nieuw gestichte rijk verviel aan zijnen zoon, Hoemayoen, die aanvankelijk de veroveringen zijns vaders voortzette, Goezeratte zoowel als Bengale tijdelijk ten onder bragt; doch voor wien toen een tijd van tegen-spoed aanbrak. De landvoogd van Bahar, een Afghan, Shir genaamd, had van den val van Delhi gebruik gemaakt om Bengale te overweldigen. In den beginne moest hij voor de wapenen van Hoemayoen bukken, maar hij herstelde zich spoedig en versloeg toen op zijne beurt Hoemayoen geheel, zoodat deze naar Perzie ontvlugten moest en het gezag van Shir zich uitstreckte van de golf van Bengale tot aan de landstreken van den Indus. De regering van Shir onderscheidde zich door nuttige instellingen: hij voerde overal geregelde posten in en stichtte een aantal prachtige karavansera's. De dood van Shir gaf aanleiding tot tweedragt en verdeeldheid en daardoor verkreeg Hoemayoen op nieuw

gelegenheid, om, na allerlei lotwisselingen te hebben ondergaan, zijn verloren rijk te heroveren, zoodat hij in 1554 voor de tweede maal zijnen intogt deed binnen Delhi. Slechts één jaar had Baber genot van zijne zegepraal; hij overleed in 1555 en liet de teugels van het naauwelijks herstelde gebied in de handen vallen van een veertienjarigen knaap, Akhbar genaamd. Maar in dien knaap was een man van talent verscholen, die wel is waar in de eerste jaren zijner regering het bestuur moest overlaten aan den strengen, wreedaardigen en heerschzuchtigen vizier Byram, maar van wien hij zich juist bij tijds wist los te maken, toen de dienaar een meester dreigde te worden. Het grootste gedeelte der regering van Akhbar was vervuld door de verschillende krijgstogten, die hij ondernemen moest tegen ongehoorzame cijnsplichtige staten; maar de eene na de andere, en daaronder ook Goezeratte en Bengale, werden door hem ten onder gebragt. Omstreeks het jaar 1593 had Akhbar, na eindelooze moeite en hernieuwde veldtogten, het eindelijk zóó verre gebragt dat zijne heerschappij geëerbiedigd werd van de gebergten van Perzie en Tartarije tot de grenzen van Dekhan, en van de golf van Perzie tot de golf van Bengale. Nu begon hij ook het oog te slaan op de rijken van Dekhan. De natuurlijke toegang, welke hem tot die rijken leiden moest, was langs de westkust van Indie, zuidwaarts van Goezeratte en Malawa, omdat van oudsher aldaar langs het Vindhja gebergte in eene zuidelijke bogt eene groote landstraat liep, die gelegenheid geeft Zuidelijk-Indie binnen te dringen. Langs dienzelfden weg was weleer Mohamed Toghluks naar Dowlutabad getogen.

Toen Akhbar aan het einde zijner regering genaderd was, was hij er in geslaagd om zijn gebied aan gene zijde van het Vindhja gebergte uit te strekken, over Amednagur, Berar en een gedeelte van het land der Nizams, tot achter de gebergten die het binnenland afsluiten van de kust van Malabar. Aan de oostzijde was het onder eene koningin staande rijk van Goerrah, noordwestelijk van Orissa gelegen, door een der landvoogden

van Akhbar aan het rijk van Delhi gehecht. Toen de Nederlanders in de eerste jaren der 17de eeuw en meer bepaaldelijk sedert 1608 hunne handelsbetrekkingen met Vóór-Indie aanknoopten, was Akhbar de Groote nog de vorst, die dit uitgestrekt gebied over noordelijk Vóór-Indie of Hindoestan in handen had. Hij oefende zijn gezag uit, door middel van onder-koningen of landvoogden. Het zuidelijke gedeelte van Vóór-Indie of Dekhan, voor zooverre het niet reeds onder de magt van Delhi was gebracht, bevatte toen nog als voornaamste onafhankelijke staten, het rijk van Bidschapoer, Golconda, Bidschnagar en van Tand-schor of Madura. Deze rijken hielden den strijd tegen Delhi vol, tot omstreeks 1690, toen zij grootendeels voor de zegevierende wapenen van Aurengzeb moesten bukken. De kust van Malabar stond onder het gezag van de afstammelingen der Naïren, tusschen welke de Keraman Permal bij zijn vertrek naar Mekka zijn gebied had verdeeld. Tijdens de komst der Nederlanders waren de Samorijn en de Radja's van Trevancore en Coetsjin de voornaamste vorsten op deze kust; hoewel het gezag der Portugezen aldaar inderdaad oppermagtig was.

In de lange reeks van wreedaardige en onzedelijke tyrannen, welke men onder de Mahomedaansche overheerschers aantreft, maakt Akhbar eene gunstige uitzondering. Voor zoover een Oostersch alleenheerscher, die het gebied voert over verwonnen volken en heerschzuchtige landvoogden, zachtmoedig zijn kan, was hij zachtmoedig en vergevingsgezind. Hij heeft zich vooral verdienstelijk gemaakt door geregelde en streng gehandhaafde belastingen te stellen in de plaats van willekeurige afpersingen en ordelooze knevelarijen. Zijn gemoed was geopend voor wetenschap en kunst. In zaken van godsdienst had hij eene in een Mahomedaan onbegrijpelijke verdraagzaamheid. Hij was dan ook minder een regtgeloovig Muzulman, dan wel een onderzoekend wijsgeer, misschien een twijfelaar, die behagen schiep in het onderzoek naar de verschillende wijzen van Godsvereering, zoowel in de oude Veden als in de openbaringen der Christenen. Perzische

en Arabische geleerden, wijze Brahmanen en godgeleerde Jezuiten waren aan zijn luisterrijk hof gelijkelijk welkom. Een kloek en wijs staatsdienaar, zijn grootvizier Aboelfadhli stond hem ter zijde, die in den Ayien Akhbar eene verzameling van wetten en voorschriften van Akhbar heeft nagelaten, welke zoowel voor hem zelve als voor zijn souverein een blijvend gedenkteeken zijn zal¹.

Diep en veelvuldig waren de voren, welke de heirtogten der Moslems in Indie's toestanden getrokken hadden, en blijvende werden die indrukken, toen de Muzulmansche overheersching zich vestigde. Behalve de groote verwondingen, welke het kastenstelsel onderging, bij de door het zwaard bekeerden, behalve de vernietiging, welke de kostbare tempels en kunstwerken der Hindoes trof, ondervond inzonderheid de regtstoestand der bevolking ten opzichte van land-eigendom en bezit eene merkwaardige verstorning.

Zoowel in Britsch- als in Nederlandsch-Indie ligt de vraag: aan wien behoort de grond, aan den souverein, aan eene gemeenschap of aan het individu? op den bodem van schier elk groot vraagstuk van regeringsbeleid. De beantwoording van die vragen is hoogst bezwaarlijk: vooreerst omdat de regtstoestand ten opzichte van den grond niet in allen opzichte volledig bepaald wordt, noch in de Hindoe, noch in de Mahomedaansche wetboeken; ten anderen, omdat ook voor zooverre die wetboeken licht over de zaak verspreiden, het zeer moeilijk is om te bepalen in hoeverre de gronden, waarvan sprake zijn kan, aan die wetgeving zijn onderworpen. Zoo rijst o. a. de vraag: welke landen en districten zijn aan het zuiver Hindoeïsme onderworpen geweest, en op welke wijze zijn deze onder de magt en het gezag der Muzulmannen gekomen? Want de toestanden zijn verschillend, naarmate de bevolking vrijwillig zich tot den

¹ History of British India, by Mill and Wilson, vol. I, II, London James Madden, 1848. — India ancient and modern by David O. Allen, D. D. Boston, 1856. — The History of Hindostan translated from the Persian by Alexander Dow. 2d. edition, London, 1770, vol. I.

Islam heeft bekeerd, vrijwillig zich aan den naderenden Muzulman heeft onderworpen of met het zwaard is overwonnen; eindelijk naarmate de landen der bevolking, al dan niet, tot eenig heilig en godsdienstig doeleinde zijn bestemd geworden. Over de beantwoording dier vragen is en wordt veel gestreden. Velen zijn van oordeel dat de grond behoort aan den souverain van het land; anderen ontkennen dit en nemen voor sommige districten het gemeenschappelijk grondbezit, of voor andere streken het individueel bezit als geldig aan. De een grondt zijne redenering op de Hindoe-instellingen, de ander op de Mahomedaansche wetten, een derde spreekt van een regtstoestand geboren uit de vermenging dier beide instellingen, nog weder anderen verwerpen eene juridische beschouwing en roepen den feitelijken toestand in; terwijl er eindelijk zijn, en deze zijn wellicht niet de minst wijzen, die oordeelen dat men, wat Nederlandsch-Indie althans aangaat, nog tot op den huidigen dag er niet veel van weet. Omdat het vraagstuk in een naauw verband staat tot beginselen van regeringsbeleid zoowel voor Britsch-Indie, als voor de aanzienlijkste onzer tegenwoordige Nederlandsche bezittingen, is het te dikwijls eene partijzaak geworden en zeldzaam met die kalmte, beradenheid en dat onbeneveld oog beschouwd als het onderwerp verdient. Opmerkelijk intusschen is het, dat in Engeland en ook hier te lande, sommigen dergenen, welke de meer liberale beginselen op koloniaal gebied zeggen voor te staan, juist het meest autocratische beginsel, dat de souverain is eigenaar en meester van den grond, in bescherming nemen¹. Indien ik over het vraagstuk van landbezit en grondeigendom hier in beschouwingen wilde treden, dan zoude ik het tuighuis binnengaan, waaruit de wapenen gehaald worden, met welke men strijdt over het regeringsbeleid in Indie. Mijne taak is eene

¹ Cf. bijv. Tijdschrift van Neêrl. Indie, 20ste jaarg. Maart 1858, bladz. 165.

Ook het wets-ontwerp op de particuliere cultuur-ondernemingen, was geheel geschoeid op het systeem van beschikking over niet woeste gronden door den Souverein of zijne plaatsvervangers.

andere, ik wil die wapenen dus niet hanteren; maar ik mag toch niet nalaten met een enkel woord de opmerkzaamheid er op te vestigen, dat door de beoefening der geschiedenis ook over dit belangrijk vraagstuk licht kan worden verspreid.

De kenbronnen van het regt des inlanders, zoowel op het vasteland van Indie als in den Archipel, zijn veelvuldig; maar de taak om die hulpmiddelen te gebruiken, is eene zeer moeilijke. Het regt bijv. in den Archipel is deels een eigen of Polynesisch regt, deels een van buiten aangevoerd door de Hindoes, door de Mahomedanen en later ook door de Europeanen. Het eigen regt der inlanders is slechts in enkele streken of voor enkele bepaalde onderwerpen beschreven; het meerder deel is een onbeschreven regt, eene plaatselijke gewoonte, eene adat. Het regt der Hindoes is in Vóór-Indie verzameld in tekstboeken, in uitgebreide glossen en commentarien en in eene soort van pandecten. De Manava-Dharma Sastra of instellingen van Manoe hadden oorspronkelijk het hoogste gezag en worden nog algemeen beschouwd als het oudste werk en het heiligste boek na de Veden. Die instellingen mogen dan ook aangemerkt worden als de grondslag van het geheele stelsel der Hindoe-wetgeving.

De hulpmiddelen ter beoefening van het regt der Mahomedanen zijn vooreerst de Koran en in de tweede plaats de Sunnah of voorschriften en de Hadi's of overleveringen, welke beiden tezamen de mondelinge voorschriften van Mahomet bevatten. De verschillende wijze waarop die voorschriften werden beschouwd of daaruit wetten werden afgeleid, heeft aanleiding gegeven tot die scherp afgebakende secten en regsgeleerde scholen, welke onder de volgelingen van den profeet zijn ontstaan.

Het is in Indie nimmer een vreemd verschijnsel geweest, dat de sterkte der bevolking niet in verhouding stond tot de uitgestrektheid van den bodem en dat daardoor landen, welke bezet waren geweest, gemakkelijk weder konden worden verlaten. Om die reden treft men in Indie, meer dan in Europa, de zoogenaamde woeste gronden aan. Aan wien die gronden toebehooren in den

natuurlijken woesten staat, schijnen de instellingen der Hindoes niet uitdrukkelijk aan te wijzen. Maar in het wetboek van Manoe, hetwelk behalve door William Jones, ook door den te vroeg ontslapen Loiseleur des Longchamps, uit het Sanskriet is overgebracht, vindt men het, aan een immigrerend volk gelijk de Ariërs waren, eigenaardig voorschrift, dat het bebouwde land behoort aan hem, die het eerst het land heeft ontgonnen, gelijk de gazel behoort aan hem, die haar de eerste doodelijke wonde heeft toegebracht ¹. Volgens de begrippen der Mahomedaansche wetgevers is woest of dood land, eene *res nullius*, waarop niemand eenig regt heeft, mits het op zekeren afstand van een dorp of eene stad gelegen zij of althans aan de dorpelingen geen nut aanbrengt. De Imam alleen heeft de magt om van dat woeste land stukken af te nemen, hetzij voor zich, hetzij voor anderen, en hij die leven aan dood land geeft, wordt dan onder zekere voorwaarden eigenaar van dat land ².

De soeverein van het land is tevens eigenaar van den grond en heft als zoodanig belastingen; zie daar de leer die in de vorige

¹ Les sages, qui connaissent les tems anciens ont décidé, que le champ cultivé est la propriété de celui, qui le premier en a coupé le bois pour le défricher et la gazelle, celle du chasseur qui l'a blessée mortellement. 8ste boek, 39ste Schlokan van de Manava-Dharma-Sastra, Lois de Manou, „comprenant les institutions religieuses et civiles des Indiens, traduites du „sanskrit et accompagnées de notes explicatives par A. Loiseleur des „Longchamps.” Paris 1833. De Engelsche vertaling, die ik evenwel niet in handen had, is getiteld: Institutes of Hindu-Law, or the ordinances of Manu, according to the gloss of Cullûca, comprising the Indian system of duties religious and civil, by William Jones.

² The Land-Tax of India, according to the Moohummedan Law, translated from the Futawa Alumgeeree, by Neil B. E. Baillie. London 1853. Chapter V, Of the cultivation of waste Lands: Dead or waste land is land on the outside of a town, for which there is no owner, nor any one who has a particular right in it. — The Imam has the power of cutting off waste, en in de noot bladz. 42: Whoever gives life to dead land, it is his.

Ook omtrent dit punt is verschil van gevoelen onder de Mahom. regtsgeleerden. Zie over dat verschil, Neil Baillie l. c. bladz. XXIII, en over de verscheidenheid ook zelfs in woeste gronden, zie Mr. H. D. Levyssohn Norman, De Britsche heerschappij op Java, bladz. 225, en eindelijk de Kitap Toehpah art. 214, bladz. 376, 4de Deel. Nieuwe volgr. van Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van N. I. uitgegeven door het instituut te Delft.

eeuw met kracht vooral in Engeland werd volgehouden; maar tegen die leer en tegen die uitspraak strijden zoowel de voorschriften der Hindoe als der Mahomedaansche wetboeken. Was toch die leer overeenkomstig den inhoud dier wetboeken dan zou er in zoodanige wettelijke voorschriften, bezwaarlijk van privaateigendom sprake kunnen zijn. Maar daarmede in tegenspraak vindt men van het aanwezen van privaateigendom, in die wetten vele sporen. In het Xde boek der wetten van Manoe worden zeven wettige wijzen van eigendoms-verkrijging aangewezen en het hierboven reeds vermelde voorschrift leert de wijze kennen, waarop de eigendom van land, door ontginning verkregen werd.

De regten van den Koning strekken zich in de Hindoe-maatschappij wel verre uit, doch ten opzichte van den grond toch niet verder, dan tot het heffen eener belasting op de vruchten en inkomsten ¹.

¹ Als historische en juridische bijdragen tot de kennis van het privaateigendom in de Hindoe-maatschappij, laat ik hier eenige uittreksels uit de Manava-Dharma-Sastra van Loiseleur des Longchamps volgen: Livre X, 115 Schlokan. „Il y a sept moyens légaux d'acquérir du bien, qui sont: les héritages, les donations, les échanges ou les achats, moyens permis à toutes les classes; les conquêtes, qui sont réservées à la classe militaire, le prêt à intérêt, le commerce ou le *labourage*, qui regardent la classe commerçante et les présens reçus de gens honorables qui sont réservés aux Brahmanes. Livre IX, 49 S. Ceux qui ne possèdent point de champ, mais qui ont des semences et vont les répandre dans la terre d'autrui, ne retirent aucun profit du grain, qui vient à pousser. 52 S. A moins que, relativement au produit, le propriétaire du champ et celui de la semence n'aient fait une convention particulière, le produit appartient évidemment au maître du champ; la matrice (*la terre*) est plus importante que la semence. In de 239 S. van het VIIIste boek: que le *propriétaire* d'un champ l'entoure d'une haie d'arbrisseaux etc. Zie verder 51ste, 53ste en 54ste S. van het IXde boek.

Omtrent de regten des Konings op een deel der vruchten en inkomsten in de 128 tot de 132 S. van het VIIde Boek: 128 „Après un mûr examen, un roi doit lever continuellement les impôts dans ses états, de telle sorte que lui-même et le marchand retirent la juste récompense de leurs travaux. 129. De même que la sangsue, le jeune veau et l'abeille ne prennent que petit à petit leur nourriture, de même ce n'est que par petites portions, que le roi doit percevoir le tribut annuel dans son royaume. 130. La cinquième partie peut être prélevée par le roi sur les bestiaux et sur l'or

Het regt des Konings tot zoodanige heffing van vruchten, beschouwt de wet als het regtmatige loon voor de bescherming, welke de vorst aan zijne onderdanen verleent, en dat regt op een deel der vruchten vermag de vorst te handhaven; nergens evenwel blijkt het regt van den Hindoe-souverein op den grond zelfven; integendeel wordt de souverain met eeuwige straffen bedreigd, indien hij voor de ontvangen schatting geene bescherming in ruil geeft ¹.

Het persoonlijk eigendom wordt dus in de Hindoe-wetgeving erkend; maar behalve dit persoonlijk eigendom, kent de Hindoe-maatschappij, en meer bijzonder Bengale, Orissa, Behar, Kalinga, waaruit ook volkplantingen op Oostelijk Java schijnen voortgesproten te zijn en in het algemeen Oostelijke Dekhan, het zoogenaamde gemeenschappelijk désabazit. — Het gemeenschappelijk bezit is in de Hindoe-maatschappij niet vreemd. Wij behoeven slechts te wijzen op het gebruik, volgens hetwelk, na den dood des vaders, de kinderen de verdeeling der goederen uitstellen tot na het overlijden der moeder, en in dien tusschentijd en dikwijls nog lang daarna, de broeders eendragtig in één gezin te zamen voortleven

ou l'argent, ajoutés chaque année au fond, la huitième, la sixième ou la douzième partie sur les grains, suivant la qualité du sol et les soins qu'il exige. 131. Qu'il prenne la sixième partie du bénéfice annuel, fait, sur les arbres, la viande, le miel, le beurre clarifié, les parfums, les plantes médicinales, les sucs végétaux, les fleurs, les racines et les fruits. 132. Sur les feuilles, les plantes potagères, les herbes, les ustensiles de canne, les peaux, les vases de terre et tout ce qui est en pierre.

In tijden van nood of van oorlog kan bovendien de Vorst eene hoogere belasting heffen. Zie daarover Livre X, S. 120. „L'impôt sur la classe commerciale qui dans les tems de prospérité est seulement du douzième des récoltes et du cinquième des bénéfices pécuniaires peut-être dans des cas de détresse, de la huitième et même de la quatrième des récoltes, etc.

¹ Livre VIII. 307. Le roi qui ne *protège pas* les peuples, et qui *perçoit cependant* les redevances, les impôts, les droits sur les marchandises, les présens journaliers de fleurs, de fruits et d'herbes potagères et les amendes, va sur le champ en enfer après sa mort. 308. Ce roi qui *sans être le protecteur de ses sujets* prend la sixième partie des fruits de la terre, est considéré par les sages comme tirant à lui toutes les souillures des peuples.

in eene algeheele gemeenschap van goederen ¹. Welligt dat dit gemeenschappelijk bezit der gezinnen in zijne ontwikkeling, tot het gemeenschappelijk bezit der dorpelingen aanleiding gegeven heeft.

Het dorp, gráma of désa komt in de Hindoe-maatschappij voor, als staatkundige éénheid. De gemeentelingen staan onder één beheer; zij zijn door banden van onderling belang vereenigd; zij bezitten en bebouwen gezamentlijk een zeker aantal gronden. Rondom de gráma wordt eene uitgestrektheid gronds onbebouwd gelaten, om te strekken tot gemeene weide ². De wet erkent de gemeente als éénheid, welke in haar geheel, even als de gemeentelingen, solidair aansprakelijk is voor de schatting, welke op de vruchten van den grond drukt ³. Om de inzameling van de belasting, de verdediging en het bestuur dier maatschappij mogelijk en gemakkelijk te maken, schrijft het wetboek van Manoe aan de Koningen voor, dat zij voor 2, 5, 5 of zelfs 100 dorpen, naarmate die gemeenten meer of minder belangrijk zijn, eene bende wachters ter bescherming van de bevolking, onder bevel van een vertrouwd overste zullen instellen. Ieder gemeente moet bovendien onder een hoofd staan, en over elke 10 gemeenten of district weder een hoofd, eveneens over 20, over 100 en over 1000 gráma's. Het aandeel des Konings in de dagelijksche geschenken van rijst, dranken, brandhout, enz. ontvangen die hoofden als belooning. Het hoofd over 10 gemeenten heeft regt op de *vruchten* van eene uitgestrektheid gronds, welke met één ploeg kan bewerkt worden; het hoofd over 20 gemeenten op de vruchten van eene uitgestrektheid, welke met 5 ploegen kan worden bebouwd. Deze ambtenaren stonden weder onder Koninklijke inspecteurs; want, zegt het Wetboek, de lieden die de veiligheid des lands bewaken op last des Konings, zijn in het algemeen bedriegers, geneigd om zich het goed

¹ Zie over dezen zeer belangrijken maatsch. toestand, de wetten van Manoe, Livre IX S. 104—130.

² Livre VIII. S. 237.

³ Livre VIII. S. 237—266.

van anderen toe te eigenen; maar dat de Koning het volk beschermde. De districts-hoofden droegen in het Dekhansche den naam van Khanda-adhipati en werden bijgestaan door ambtenaren eener lagere kaste, Barmal genaamd, welke de schattingen moesten inzamelen ¹. Intusschen was de inrigting van het désa-bestuur niet overal dezelfde. De dorpshoofden werden volgens het wetboek van Manoe door den Koning *benoemd*; doch in een gedeelte van Dekhan werden de dorpshoofden veelal door de dorpelingen *gekozen*. Het gemeenschappelijk bezit der désa is een toestand die niet *uitsluitend* aan de Hindoe-maatschappij van Dekhan eigen is. Zij bestaat ook bij andere volken, op wie het Hindoeïsme gewigtigen invloed heeft uitgeoefend. Om nu hier van Java niet te spreken, wijs ik o. a. op Sumatra: het dorp als staatkundige grondterm, als eenheid, waarvan de leden den grond in eigendom bezitten, maar dien niet mogen vervreemden, treft men ook aan bij de Batta volkeren van Mandheling en ook bij meerdere volken der Polynesische maatschappij. Maar hetgeen meer bijzonder nog de opmerkzaamheid verdient is, dat die toestand ook bestaan heeft in Perzie en in de landen aan den Oxus gelegen. In die gewesten waren de landbouwers vereenigd in Mouzahs of dorpen, aan welke de gronden op zekere voorwaarden gehecht waren. Hieruit kan worden afgeleid dat het stelsel van het gemeenschappelijk bezit der dorpen, hetwelk vrij algemeen als een zuiver Hindoesche toestand is beschouwd, eene maatschappelijke orde is geweest, die evenzeer eigen was aan die landen, welke ten Noordwesten van Indie zijn gelegen, uit welke later de indrang der Muzulmannen heeft plaats gehad ². Deze belangrijke bijzonderheid

¹ Livre VII. S. 113—124 en ook Lassen l. c. th. IV bladz. 66.

² De vraag rijst: is die toestand ook van Arischen oorsprong? De beschouwing van het gemeenschappelijk landbezit geeft aanleiding tot de opmerking, dat soortgelijk gemeenschappelijk bezit ook wellicht bij de oude Germaansche stammen van Arischen oorsprong heeft bestaan. De twee navolgende schriftplaatsen bij Tacitus en Caesar verdienen ongetwijfeld de oplettendheid: „Agri, zegt Tacitus, pro numero cultorum ab universis per „vices occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur;”

moet, dunkt mij, in overweging genomen worden bij de beoordeeling van den invloed, welken de invallen der Moslems op de Hindoe-maatschappij hebben uitgeoefend ¹.

Volgens de strenge voorschriften van den Koran, moest de Inam, als hij besloten had eenig land vijandelijk aan te tasten, vooraf de vijandelijke bevolking uitnoodigen om tot den Islam over te gaan; werd die uitnoodiging met eene weigering beantwoord, dan werd de mannelijke bevolking over de kling gejaagd en vrouwen en kinderen in slavernij gebragt. Maar reeds door de Arabische aanvoerders werd het spoedig begrepen, dat het niet mogelijk was om dit voorschrift altijd uit te voeren. De eerste invallen door de Muzulmannen in Indie gedaan, hadden meer het kenmerk van groote plundertogten dan van eene geregelde in bezit neming. Bij het terugtrekken der Muzulmannen werd alsdan aan de Indische vorsten het bestuur over hun land gelaten, onder voorwaarde dat zij de opperheerschappij der Moslems zouden erkennen, tribuut en troepen zouden leveren. Doch deze

en Caesar. „Agriculturae non student, neque quisquam agri modum certum, ac fines proprios habet: sed magistratus in annos singulos gentibus nationibusque hominum, qui una coëerunt, quantum eis et quo loco visum est” attribuunt agri, atque anno post alio transire cogunt. C. Corn. Taciti Liber de moribus germanorum § 26 en Caesar L. 6 Gall. Of de oorspronkelijke Romeinsche schrijvers het bedoeld hebben is altijd gevaarlijk te beslissen; maar zeker kon men moeijelijk eene betere definitie geven van eene jaarlijksche verdeeling der dessa- of gemeente-gronden onder de tjaja's of huisgezinnen (gentes).

¹ Men treft de navolgende zeer merkwaardige zinsneden hierover aan in het voortreffelijke werk van den heer Neil B. E. Baillie, *The land tax of India*, bladz. XXV: „In Persia and the countries about the Oxus, the „cultivators are represented as living pretty much in the same way, as they „are still found in India, that is congregated in Mouzahs or villages to „which the lands, that they cultivate. are in some manner attached, and „which in some instances appear to have peculiar customs of their own; „so that the systeme of village-communities, which is usually considered „an institution peculiarly Hindoo, was either introduced into India by „the Mahomedans, or is a phase of society common to India, with the „countries, which adjoin it on the North-West.” — Op het belang van deze bijzonderheid, ook ter beoordeeling van Javaansche toestanden, zal het wel onnoodig zijn te wijzen.

handelwijze was eene onregelmatige, en met de Mahomedaansche instellingen niet overeenkomstig, welke ophield, toen de herhaalde invallen tot eene meer bepaalde overheersching overgingen.

Indien men het oog slaat op de wettelijke voorschriften der Mahomedanen betreffende hetgeen in acht genomen moet worden omtrent de personen en de eigendommen van de overwonnen volken, dan wordt de privaat-eigendom van den grond op vele plaatsen daarin erkend; maar tevens ontwaart men ook te dezen opzichte bij de Mahomedaansche wetgeleerden een aanmerkelijk verschil van gevoelen.

In de wettelijke voorschriften vindt men in de eerste plaats omtrent den privaat-eigendom voorgeschreven, dat als de inwoners eener ongeloofige stad de leer van Mahomet omhelzen vóór dat zij in de magt der Muzulmannen zijn, zij, hunne vrouwen en kinderen en eigendommen geheel vrij zijn en dat slechts de belasting, Ooshr genaamd, op hunne landen gelegd wordt. Ooshr, in wettelijken zin is de Zakat of Djakat, d. i. als zuiverings-belasting, het aandeel der behoeftigen in de vruchten van den bodem. In de tweede plaats kunnen de ongeloofigen zich onderwerpen vóór dat zij overwonnen zijn, zonder het geloof van Mahomet aan te nemen; alsdan worden zij Zimmies of onderdanen, die een hoofdgeld, Gyzyat betalen; doch wier personen, vrouwen, kinderen en eigendommen vrij blijven, onder voorwaarde evenwel dat op het land eene belasting drukt, Khirag genaamd.

Het onderscheid tusschen de belastingen Ooshr en Khirag bestaat hoofdzakelijk hierin, dat Ooshr uitsluitend verschuldigd is van de bestaande vruchten, terwijl de Khirag op den bodem drukt, onverschillig of hij vruchten afwerpt of niet.

Maar indien de ongeloofige eerst na overwonnen te zijn, de leer van Mahomet omhelst, dan heeft de Imam het regt de overwonnen ongeloofigen en hunne eigendommen onder zijne krijgslieden te verdeelen. In dat geval heeft de Imam het regt om één

moet, dunkt mij, in overweging genomen worden bij de beoordeeling van den invloed, welken de invallen der Moslems op de Hindoe-maatschappij hebben uitgeoefend¹.

Volgens de strenge voorschriften van den Koran, moest de Imam, als hij besloten had eenig land vijandelijk aan te tasten, vooraf de vijandelijke bevolking uitnoodigen om tot den Islam over te gaan; werd die uitnoodiging met eene weigering beantwoord, dan werd de mannelijke bevolking over de kling gejaagd en vrouwen en kinderen in slavernij gebragt. Maar reeds door de Arabische aanvoerders werd het spoedig begrepen, dat het niet mogelijk was om dit voorschrift altijd uit te voeren. De eerste invallen door de Muzulmannen in Indie gedaan, hadden meer het kenmerk van groote plundertogten dan van eene geregelde in bezit neming. Bij het terugtrekken der Muzulmannen werd alsdan aan de Indische vorsten het bestuur over hun land gelaten, onder voorwaarde dat zij de opperheerschappij der Moslems zouden erkennen, tribuut en troepen zouden leveren. Doch deze

en Caesar. „Agriculturae non student, neque quisquam agri modum certum, ac fines proprios habet: sed magistratus in annos singulos gentibus nationibusque hominum, qui una coëerunt, quantum eis et quo loco visum est” attribuunt agri, atque anno post alio transire cogunt. C. Corn. Taciti Liber de moribus germanorum § 26 en Caesar L. 6 Gall. Of de oorspronkelijke Romeinsche schrijvers het bedoeld hebben is altijd gevaarlijk te beslissen; maar zeker kon men moeilijk eene betere definitie geven van eene jaarlijksche verdeeling der dessa- of gemeente-gronden onder de tjaja's of huisgezinnen (gentes).

¹ Men treft de navolgende zeer merkwaardige zinsneden hierover aan in het voortreffelijke werk van den heer Neil B. E. Baillie, *The land tax of India*, bladz. XXV: „In Persia and the countries about the Oxus, the „cultivators are represented as living pretty much in the same way, as they „are still found in India, that is congregated in Mouzahs or villages to „which the lands, that they cultivate, are in some manner attached, and „which in some instances appear to have peculiar customs of their own; „so that the systeme of village-communities, which is usually considered „an institution peculiarly Hindoo, was either introduced into India by „the Mahomedans, or is a phase of society common to India, with the „countries, which adjoin it on the North-West.” — Op het belang van deze bijzonderheid, ook ter beoordeeling van Javaansche toestanden, zal het wel onnoodig zijn te wijzen.

handelwijze was eene onregelmatige, en met de Mahomedaansche instellingen niet overeenkomstig, welke ophield, toen de herhaalde invallen tot eene meer bepaalde overheersching overgingen.

Indien men het oog slaat op de wettelijke voorschriften der Mahomedanen betreffende hetgeen in acht genomen moet worden omtrent de personen en de eigendommen van de overwonnen volken, dan wordt de privaat-eigendom van den grond op vele plaatsen daarin erkend; maar tevens ontwaart men ook te dezen opzigte bij de Mahomedaansche wetgeleerden een aanmerkelijk verschil van gevoelen.

In de wettelijke voorschriften vindt men in de eerste plaats omtrent den privaat-eigendom voorgeschreven, dat als de inwoners eener ongeloofige stad de leer van Mahomet omhelzen vóór dat zij in de magt der Muzulmannen zijn, zij, hunne vrouwen en kinderen en eigendommen geheel vrij zijn en dat slechts de belasting, Ooshr genaamd, op hunne landen gelegd wordt. Ooshr, in wettelijken zin is de Zakat of Djakat, d. i. als zuiverings-belasting, het aandeel der behoeftigen in de vruchten van den bodem. In de tweede plaats kunnen de ongeloofigen zich onderwerpen vóór dat zij overwonnen zijn, zonder het geloof van Mahomet aan te nemen; alsdan worden zij Zimmies of onderdanen, die een hoofdgeld, Gyzyat betalen; doch wier personen, vrouwen, kinderen en eigendommen vrij blijven, onder voorwaarde evenwel dat op het land eene belasting drukt, Khirag genaamd.

Het onderscheid tusschen de belastingen Ooshr en Khirag bestaat hoofdzakelijk hierin, dat Ooshr uitsluitend verschuldigd is van de bestaande vruchten, terwijl de Khirag op den bodem drukt, onverschillig of hij vruchten afwerpt of niet.

Maar indien de ongeloofige eerst na overwonnen te zijn, de leer van Mahomet omhelst, dan heeft de Imam het regt de overwonnen ongeloofigen en hunne eigendommen onder zijne krijgslieden te verdeelen. In dat geval heeft de Imam het regt om één

vijfde af te zonderen voor de weezen, de armen en de reizigers, en de overige vier vijfden onder zijne krijgslieden te verdeelen, welke alsdan aan de belasting Ooshr zijn onderworpen. Ook dan nog is het den Imam evenwel geoorloofd om de overwonnen ongeloofigen, indien deze zich terstond na de overwinning bekeeren, vrij te geven en te herstellen in hun eigendom, en dan de belasting Ooshr of Khirag op te leggen. Doch zoo de overwonnen ongeloofige weigert den Islam te omhelzen, dan heeft de Imam het regt de mannelijke bevolking te dooden, vrouwen en kinderen en alle eigendommen onder de Muzulmansche krijgslieden te verdeelen, hoewel genade voor regt mag gelden en de Imam aan de overwonnen bevolking leven en eigendommen schenken mag; echter niet dan onder den last van de belasting Khirag op het land en der Gyzyat op de hoofden der inwoners te leggen. Zoo nu uit bovenstaande bepalingen kan worden afgeleid dat de Imam een souverain regt kan uitoefenen over den grond, dan mag daarbij niet worden uit het oog verloren, dat hij dat regt uitoefent op het bepaalde oogenblik der overwinning en in zijne hoedanigheid van geloovige tegenover ongeloofigen, en dat voor het privaat-eigendom der oorspronkelijke bevolking onmiddellijk een nieuw door den Imam verleend privaat-eigendom in de plaats treedt. In de Mahomedaansche maatschappij is de Imam niet alleen de aanvoerder, maar ook de lasthebber en verzorger van de gemeenschap der geloovigen en daar het volk als gemeente, als éénheid of staat slechts regt schijnt te hebben op een deel der vruchten, zoo kan de gemagtigde van den staat geen grooter regt uitoefenen dan zijn lasthebber en wel regt behouden op een deel der vruchten als belasting, niet evenwel op den grond die de vruchten voortbrengt. De wet bovendien beperkt het regt des Imams tot verdeling der eigendommen tot het oogenblik na de overwinning; want indien de verdeling heeft plaats gehad of indien de eigendommen aan de oorspronkelijke bevolking éénmaal zijn teruggeschonken, dan kan de Imam op zijn eens genomen besluit niet terugkomen. Ongetwijfeld was deze laatste

bepaling eene heilzame belemmering van Oostersch despotisme, willekeur en wispelturigheid.

Intusschen mag bij de beschouwing van het vraagstuk van den eigendom niet uit het oog worden verloren, dat die vraag door de verschillende Mahomedaansche wetgeleerden niet op dezelfde wijze is beantwoord. De voornaamste regtsgeleerde scholen zijn voortgekomen uit de vier hoofdsecten der Muzulmannen en zijn gesticht door Aboe Hanifah, Iman Sjafëi, Imam Malik en Imam Ahmad Hambal. De beslissingen des eersten, Aboe Hanifah, zijn tegenwoordig schier algemeen in Hindoestan aangenomen, en men beweert dat zij eertijds bij de invoering van den Islam op Java, ook op dat eiland gezag hebben gehad. Hanifah erkent klaarblijkelijk den privaat-eigendom en zijne zienswijze komt nagenoeg overeen met de bovenvermelde wetsbepalingen. Hij ontkent bovendien aan den Imam het regt om de gronden waqf te maken. Onder waqfgronden verstaat men die gronden welke, hetzij uit eene godsdienstige oorzaak, hetzij omdat het land uit vrees voor de Muzulmannen door de oorspronkelijke inwoners verlaten is, voor altijd en in de doode hand tot een bepaald doel, een bepaald persoon of eene vereeniging van personen gewijd zijn en van welke noch publiek, noch privaat-regterlijk een eigenaar erkend wordt.

De leer van Sjafëi daarentegen ontzegt alle regt van grondeigendom aan de overwonnen volken en deze wetgeleerde is van oordeel, dat indien de Iman aan de ongelooovigen hunne gronden laat, zij ophouden daarvan den eigendom te hebben; maar dat zij die gronden alsdan slechts als landhuurders bezitten. De Arabische reiziger Ibn Bathoetha vermeldt, dat de leer van Sjafëi op Sumatra, tijdens zijn verblijf aldaar bij den Sultan, dien hij bezocht, geldende was. Gelijk men weet, leefde Ibn Bathoetha tusschen 1325 en 1377¹. Aboe Malik stond evenzeer het gevoelen voor, dat door het feit alleen der overwinning, de gronden aan

¹ Du Sultan de Java, in de Description de l'Archipel d'Asie, par Ibn Bathoutha, Journal Asiatique, Février 1847.

de Moslems in het algemeen gewijd zijn, en dat indien de Imam die gronden niet onder de krijgslieden verdeelt, de oorspronkelijke eigenaars in het bezit kunnen blijven; doch dat de eigendom der gronden gevestigd wordt in den boezem van den staat. De leer van Aboe Malik heeft echter in Indie geen gezag, maar wordt in Afrika gehuldigd. Als het gevoelen eindelijk van Imam Hambal wordt medegedeeld, dat de Imam het land der ongeloofigen òf mag verdeelen òf tot waqfgoederen verheffen ten behoeve der Moslems. De zetel dezer secte is vooral in Arabie.

Deze zijn de hoofdpunten, welke omtrent den eigendom van den grond in de wettelijke voorschriften of in de responsa prudentum en de wets-commentarien der Mahomedanen worden aangetroffen. Het heffen der belasting op de vruchten van den grond vereischte natuurlijk regeling, en naarmate de Muzulmansche overheersching dieper wortelen in Indie schoot, naar die mate werd het belasting-stelsel ook naauwkeuriger geregeld. Bij die regeling lag het oude Hindoesche gebruik ten grondslag; want in navolging van den Pati of heer over 1, 10, 20, 100 of 1000 dorpen, of over eene of meerdere steden, werden ambtenaren aangesteld, Deçadhikarin of met den Perzischen naam Zemindar genaamd, aan welke de politie en het inzamelen der belastingen was opgedragen. Deze ambtenaren waren aanvankelijk Hindoes; maar later in de meeste gevallen Muzulmannen, en de Zemindar, die eerst niets meer dan een ambtenaar was, werd later bezitter der landen, van welke hij een deel der vruchten trok; zelfs in het verloop der tijden wist hij zich als erfelijk bezitter op te werpen en in het einde viel het hem niet moeilijk bezit en eigendom door één te mengen en zich het regt van eigendom op die gronden onregtmatic aan te matigen ¹.

¹ Men zie over het landbezit, den eigendom, de belastingen en de daartoe betrekkelijke Mahomedaansche wets-bepalingen: *The Land-tax of India, according to the Moohummedan Law*, bij Neil B. E. Baillie. London, 1853, en in dat werk meer bijzonder, Chapter III, composed

Tot hiertoe hebben wij getracht in zeer breede trekken eenige der voornaamste toestanden van Indie te schetsen: eerst de zelfstandige ontwikkeling en de staatkundige hoofdverdeeling der Hindoes, daarna de worsteling met en het bukken voor den indringenden Islam, ten gevolge waarvan en godsdienst en regtstoestand werden omvergeworpen.

Maar nog meer onmisbaar in de lijst van dit werk mag het geacht worden, een vlugtigen blik te laten gaan over de betrekkingen, welke Vóór-Indie door handel en scheepvaart met het overige der wereld hebben verbonden. Aan de beschouwing van die handelsbetrekkingen kan men twee algemeene opmerkingen laten voorafgaan. Vooreerst, dat de handelswegen door de geographische ligging en de gesteldheid van den bodem van een land en door de nijverheid en de behoeften der bevolkingen worden bepaald. Hieruit volgt, dat de gewone staatkundige gebeurtenissen wel voor een tijd, aan den handel een meer of minder leven kunnen

of extracts from different parts of the Book of Siyar, Futawa Alumgeeree en het Introductory essay. Voorts: Observations on the Law and constitution of India, on the nature of landed tenures. London, 1825. — History of British India, bij James Mill, 4 th. edition, by Horace Wilson. London, 1848 passim, in de aantekeningen van vol. II. — Principles of Hindu and Mohammedan Law by the late Sir William Macnaghten and edited bij H. H. Wilson. London and Leipzig, 1860. Kitab Toehpah, Jav. Moham. Wetboek, in Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Neerl.-Indie, nieuwe serie, 4de deel, Amsterdam 1861. — Levyssohn Norman, de Britsche heerschappij over Java, 's Hage 1857, bladz. 229—236. — Tijdschrift van Neerlands-Indie, aflevering Maart 1858. — Beschouwingen over landbezit op Java, door Dr. S. Keyzer, 's Hage 1858; en eindelijk een aantal brochures hier te lande uitgekomen ter gelegenheid van het voorstel van Mr. B. W. A. E. Sloet tot Oldhuis, tot verkoop van woeste gronden, als van de HH. van Nes, Sieburg, Herwerden en anderen. — Voor hem die over het regt der inlanders eene meer grondige studie wil aanvangen, moet ik verwijzen naar een hoogst belangrijk opstel van prof. S. Keyzer, in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederl.-Indie, uitgegeven door het Kon. Instit. te Delft, nieuwe volgrees, 2de deel, 1859, bladz. 137, getiteld: De hulpmiddelen tot beoefening van het regt der inlanders in den Archipel, alwaar men eene volledige opgave van werken hierop betrekkelijk, zal aantreffen. De stellingen van Dr. Keyzer zijn echter door anderen hevig bestreden.

bijzetten of eenen belemmerenden invloed daarop uitoefenen; doch dat de wegen waar langs de handel gedreven wordt, niet veranderen, dan door gebeurtenissen van zoodanig ingrijpenden aard, dat eene geheele omkeering daarvan het gevolg is. Om die reden dan ook, kan men zeggen, dat de weg welke de handel tusschen Europa en Azie gevolgd is, van de eerste tijden van het bestaan van dien handel in de hoofdpunten dezelfde is gebleven tot dat de vaart rondom de Kaap de Goede Hoop eene algeheele omkeering heeft te weeg gebracht. En ook nu nog mag men vragen, zal, na de doorgraving van de landengte van Suez en na den aanleg van een spoorweg in de vallei van den Tigris en den Euphraat, de handel met Indie in het jaar 1900 na Christus niet welligt dezelfde zijn, welke zij 500 jaren vóór Christus geweest is?

Eene tweede opmerking is deze, en zij geldt niet alleen voor de zeevaart van Indie, maar voor meest alle tusschen de keerringen gelegen handelsgewesten, dat de wegen welke de handel over zee ten allen tijde gevolgd heeft, beheerscht is, en nog, waar de stoomkracht daarin niet voorzien heeft, beheerscht wordt door den loop van passaat-winden, moessons en loopstroomen.

Door de nieuwere waarnemingen van de verschijnselen op den Oceaan, is men tot het besluit gekomen, dat er eene golf of loopstroom gaat van de Agulhaspunt aan het zuidelijk uiteinde van Afrika, langs de kust van Mozambique naar de Malediven, verder naar Malabar en dan weder met eene bogt langs Ceylon in de golf van Bengale, eindelijk uit dien zeeboezem zuid-oostwaarts naar Achter-Indie en Sumatra's Noordpunt. Eene andere vertakking van dien stroom is die, welke van de Comorren eilanden over eene ruimte tusschen ongeveer 8° en 20° Zuiderbr., zuid-oostwaarts naar den Archipel loopt, en daarom ook door de Engelschen de South-East Trade-current genoemd wordt. Bovendien moeten de halfjarige moessons, gedurende welke, bij afwisseling uit het oosten of uit het westen, de wind opsteekt, eenen gewigtigen invloed op de scheepvaart hebben uitgeoefend.

De beschouwing van de geschiedenis des handels van en met Vóór-Indie gaf mij aanleiding, om daarin de navolgende hoofdperioden op te merken. De eerste der perioden is die van den oudsten handel der Indiers en van den Indo-Phoenicischen handel. Den tijd te bepalen van het oudste handelsverkeer der Indiers, hetzij te land, hetzij over zee, is niet wel mogelijk; reeds in de Mahâbhârata vindt men van handelsondernemingen over zee melding gemaakt¹. Omtrent den bloei van het Phoenicische stedenverbond schijnt eenige meerdere zekerheid te bestaan en mag die als vermoedelijk tusschen het jaar 1000 en 552 vóór onze jaartelling gesteld worden.

Een tweede tijdperk in de geschiedenis des handels is de tijd van Alexander den Grooten en zijne opvolgers, de Seleukiden in Azie en de Ptolemaei in Afrika, tot dat Aegypte gebragt werd onder de Romeinsche heerschappij (534—51 vóór Chr.).

De bloeitijd van den Romeinschen en Grieksch-Romeinschen handel treft gedeeltelijk zamen, met de handelsbetrekkingen tusschen Indie en het Nieuw-Perzische rijk onder de Sassaniden. (51 v. Chr. — 476 n. Chr. en 228 n. Chr. tot 653 n. Chr.). Het handelsverkeer gedurende deze tijdsruimte, kan het derde tijdvak uitmaken.

De Indo-Arabische en Indo-Aegyptische handel van den tijd van het eerste Kalifaat in 653, tot aan de komst der Portugezen in Indie in 1498, vervult een vierde tijdvak. De handel der Portugezen eindelijk, vormt een vijfde tijdperk, namelijk het tijdperk eener geheele omwenteling.

De oudste handel der Indiers zelven, is zonder eenigen twijfel die, welke gevoerd werd langs de groote belommerde landstraten, welke geheel Indie doorsneden. Talrijke karavanen van kooplieden, bedevaartgangers en pakdragers, wier goederen geladen waren op kameelen en ezels of op wagens bespannen met ossen, trokken door het land en hielden rustplaats in de hitte van den dag of

¹ Lassen, I, bladz. 854, noot 3 o. a.

gedurende den nacht, onder de aan den weg staande heilige Bananen of in de Chatvâri's der dorpen. In de wildernissen van het Dekhan, worden nog in onze dagen de overblijfselen van deze heirbanen aangetroffen.

Het eindpunt van alle die wegen, was de overgang over den Indus bij de stad Attoka, alwaar later Alexander en nog weder zooveel later de Mahomedanen, Indie zijn binnengedrongen. In dit uitgangspunt liepen te zamen, de wegen uit het Oosten, het Westen en het midden van Indie. De weg naar het Oosten had drie of vier voorname vertakkingen, die allen over Taxila liepen. De meest zuidelijke vertakking liep over het tegenwoordige Lahore, naar Delhi of Indraprastha, Agra, Allahabad en stond langs den Ganges, in verband met de kustlanden van Bengale; de tweede vertakking ging iets meer noordelijk en liep ook uit op Delhi; de derde weg liep nog weder nader langs het Himelaya-gebergte tot Hastinapoera, splitste zich dan, noordwaarts naar Ajodha of Oude en Kapilavastu, het vaderland van Boeddha, zuidwaarts langs een arm van den Ganges tot Allahabad.

Uit Indraprastha (Delhi) als middenpunt, liepen voorts twee groote handelswegen; de eene zuidwestwaarts naar Agmier, de andere geheel zuidwaarts naar het Dekhan, over Ojein, Dowlutabad, Pratrishana en Aurungabad, scheidde zich bij den overgang van de rivier Mangira eenerzijds, geheel zuidelijk, aan de andere zijde zuid-oostwaarts, over het tegenwoordige Hyderabad naar de monding van de rivier Khrishna, ongeveer naar het tegenwoordige Nizapatnam en Masulipatnam. Deze groote handelsweg stond, uit een punt tusschen Dowlutabad en Aurungabad, door eene noord-westelijke vertakking, in verband met de vermaarde stapelplaats Varikakha, later met Barygaza en Cambaya aan de golf van Cambaya, alwaar sedert overoude tijden handelsverkeer schijnt bestaan te hebben met de Perzische en Arabische golven.

Van Attoka, het verbindingspunt aan den Indus der handelswegen uit Indie, werden de goederen vervoerd naar de landen

van het westen, naar Kaboera of Kaboel door de bergpassen van den Hindokoeh. Kaboel was het tweede vereenigingspunt, waaruit verschillende wegen zich ontwikkelden. Vooreerst van Kaboel over Ghazna, Kandahar, Herat, Margiana, naar de hoofdstad der Parthers, Hekatompylon of naar de hoofdstad der Mediers, Ekbatana en eindelijk naar Chala, waar de weg op nieuw drie rigtingen verkreeg. De eene tak liep zuidwaarts naar Suza, de tweede zuid-westelijk over Artemita naar Babylon. Omdat Babylonie en Phoenicie waren gescheiden door eene woestijn, werd in het midden van die woestijn, Tadmor of Palmyra door Salomo gebouwd als verbindingsplaats voor de Karavanen¹. Later evenwel liep de handel naar de stapelplaatsen der Phoeniciers, naar Tyrus en Sydon, meer over Damascus. De derde, meest noordelijke weg eindelijk, voerde door Assyrie, Armenie, Cilicie, Kappadocie, Phrygie naar Sardes in Lydie.

Het valt moeilijker omtrent den handel over zee, in deze vroege tijden door de Indiers gevoerd, eenige bepaalde berigten mede te deelen. De hoogleeraar Lassen meent uit den inhoud der Veden, der heldendichten en de geschriften der Boeddhisten het bewijs te kunnen leveren, dat de oude Indiers reeds zeer vroeg in de zeevaart bedreven zijn geweest. Hij betoogt dat het aan den ingang van de Roode-Zee gelegen, eiland Sokotora, zijnen naam ontleent aan de benaming Dvipa Sukhatara, welke naam dit eiland aan de nog sanskrietsprekende Indiers zou verschuldigd zijn. Die geleerde is ook van oordeel, dat de Indiers en meer bepaald de bewoners van Malabar's kusten, hunnen invloed op de Sabaeërs van Arabie hebben doen gevoelen. De handel, eer zij over Aegypte gevoerd werd, ging door de Roode-Zee over Arabie, alwaar eene stad Arabis, de stapelplaats geweest zou zijn. De Indiers evenwel zouden niet verder dan tot Arabie, hunne waren hebben gebragt, want aldaar zouden deels

¹ II Kronyken VIII, vs. 4. Hij (Salomo) bouwde ook Thadmor in de woestijn en al de schatsteden, die hij bouwde in Hamath.

de Sabaeërs de goederen naar Jeruzalem, deels de Phoeniciërs naar Tyrus gebragt hebben ¹.

Niet minder merkwaardig is de getuigenis, welke Willh. von Humboldt aflegt, als hij over den hoogen ouderdom van den Indischen invloed spreekt ². « Als men » zegt deze « zich een tijd « lang met de talen van de groote eilanden-zee bezig houdt, « dan vindt men van Madagascar tot aan de oostelijkste eilanden « der Zuidzee, overal sporen van de Oud-Indische taal en in « het grootste gedeelte van die streek, ook andere bewijzen van « Indie's invloed. Men gevoelt dat dit gedeelte van den aard- « bodem met Indie diep te zamen hangt; doch tevens dat die « zamenhang nog lang niet genoeg bekend en erkend is. Over « den tijd wanneer en de wijze waarop die betrekkingen zijn in « het leven geroepen, blijft men in groote onzekerheid. Hoe « dieper men in de zaak indringt, des te grooter wordt die « onzekerheid. Zooveel echter schijnt zeker, dat die betrekkin- « gen niet ontstaan zijn in één tijdpunt, maar op verschillende « tijden. De getuigenissen van het Hindoeïsme, welke in « tempels en op gedenksteen van Java gevonden worden, zijn « ongetwijfeld van eene latere periode; doch de dieper liggende « bewijzen, in de taal des volks opgespoord, getuigen van eene « verbinding met Indie, die vele eeuwen vroeger moet hebben « plaats gehad. »

Wat nu den Indo-Phoenicischen handel betreft, ook daaromtrent zijn de berigten nog zeer onbepaald; hoewel het bestaan van dien handel aan geen twijfel onderhevig is. De Phoeniciërs worden gezegd, oorspronkelijk van een eiland in de Perzische zeegolf naar de kusten van de Middellandsche-Zee te zijn verhuisd en op die wijze de kennis van den handel met Indie te hebben meê-gebragt. Phoenicie's handel schildert Ezechiël in korte trekken

¹ Lassen, II, bladz. 578 sq.

² Wilhelm von Humboldt, Ueber die Kawi-Sprache auf der Insel Java. Berlin, 1836. I. Buch. Ueber die Verbindungen zwischen Indie und Java. II Capitel § 4. Hohes alter des Indischen Einflusses.

in eene profetie tegen Tyrus, als hij gewaagt van de handelaren uit Aegypte, Zidon en Arvad, van de Perzen en Lydiërs, van Tarsis en Syrie, van Juda en Damaskus, van Arabie, van Scheba en Raëma, als handel drijvende met het veroordeelde Tyrus ¹.

De handel der Phoeniciërs ging o. a. over zee naar Rhinocolura, (tegenw. Kalaat-el-Arisch) van waar de overland-weg naar de Roode-Zee de kortste is. De goederen werden dan weder te Aelana aan de Roode Zee ingescheept en langs dien weg haalden de Phoeniciërs vermoedelijk ook de waren uit Indie. Dien weg volgden ook waarschijnlijk tot Aelana, de handelswaren van Salomo als hij door de hulp van Hiram, koning van Tyrus, schepen uitrustte te Ezeon-Geber aan de Ailanitische golf der Roode-Zee, om die naar Ophir te zenden ². De ligging van dit Ophir heeft tot veel verschil van gevoelen aanleiding gegeven. Sommigen stellen het in Indie, anderen op de kust van Afrika. Op grond dat de schepen van Salomo, algumimhout aanbragten, hetwelk sandelhout beteekenen zou, stelt Lassen als vrij zeker, dat de Phoeniciërs hunnen handel tot de kust van Malabar zouden hebben uitgestrekt.

Behalve over den landweg van Kaboel, bood de Perzische zee-golf met de daarin uitloopende rivieren Tigris en Euphraat, met de steden Charra en Teredon een natuurlijken weg aan den handel over Babylon, Tadmor en de kusten van de Middellandsche-zee.

Het is niet onwaarschijnlijk dat Nebukadnezar, Teredon tot eene stapelplaats van den Aziatischen handel heeft willen verheffen en dat hij om dat doel te bereiken, Tyrus heeft vermeersterd en verwoest. (574 v. Ch.) Daardoor is evenwel de Phoenicische handel niet vernietigd geworden, want hij is daarna op nieuw door de stichting van Nieuw-Tyrus in vollen glans hersteld.

Alexander de Groote heeft het voornemen gehad en gepoogd het ten uitvoer te leggen, om in den bestaanden toestand des handels eene gewigtige verandering te brengen.

¹ Ezechiël, XXVII.

² I Koningen IX vs. 26—28 en X vs. 22.

Hij heeft vooreerst Tyrus verwoest en Alexandrie gesticht, om door die nieuwe stad, de plaats van Tyrus te doen innemen. De Ptolomacërs hebben dat voornemen verder vervolgd; doch eerst later is hun dit gelukt, toen de Indisch-Arabische en Aethiopische waren, uit de Arabische zeegolf over Berenike en Myos-Hormos aan de oostkust van Aegypte gelegen, overland naar Koptos en het Nijldal vervoerd werden. Een tweede steunpunt voor den handel trachtte Alexander in de Perzische zeegolf te vestigen; doch daarin zijn eerst zijne opvolgers, de Seleukiden geslaagd, toen zij door de stichting van de stad Seleukia een gedeelte der Indische koopwaren naar dien weg getrokken hebben. Deze twee veranderingen in den gang des handels zijn de hoofdpunten van de tweede periode der handelsgeschiedenis, waarbij evenwel nog moet gevoegd worden, dat waarschijnlijk omstreeks 150 j. vóór onze jaartelling, behalve de bestaande karavaanwegen, nog een nieuwe weg uit Indie geopend werd, uit Kaboel over Baktra door centraal-Azie naar China.

In de periode, welke wij de derde genoemd hebben in de geschiedenis van den Indischen handel, treffen eenige omstandigheden te zamen, welke den handel over de Roode-Zee zeer begunstigten. Van die omstandigheden zijn de voornaamsten, in de eerste plaats, dat Aegypte tot een Romeinsch wingewest gemaakt werd, juist in den tijd toen de heerschappij van Rome zeer verre was uitgebreid en de weelde en rijkdom in Italie's wereldstad eene ongekende hoogte had bereikt. Eene andere, niet minder gewigtige gebeurtenis, was het, vermoedelijk in den aanvang der Christelijke tijdrekening, weder ontdekken door eenen Hippalos, van de Zuidwest-moesson, die gedurende een gedeelte des jaars uit de Roode-Zee naar Indie en gedurende een ander gedeelte uit Indië naar het Westen voert. Daarentegen werd de handel uit Indie over de Perzische golf naar Rome, het toenmalig brandpunt van de beschaafde wereld, zeer belemmerd door het aan de Romeinen vijandige rijk der Parthen. Het is dan ook onder de heer-

schappij der Romeinen, dat Alexandrië als handelsplaats haren hoogsten bloei bereikte en te gelijk met het eiland Rhodus, in de handelsbeweging de plaats innam van Tyrus en Corinthe. De afvaart uit Aegypte had jaarlijks plaats, omstreeks het midden van de maand Julij, en binnen een dertigtal dagen werden de steden Okelis en Kana aan de Arabische kust bij den uitgang van de Roode-zee bereikt, van waar inzonderheid drie hoofdwegen over zee gevolgd werden: vooreerst, naar de monden van den Indus, ten tweede naar de golf van Cambaya en ten derde naar de kust van Malabar.

Onder de menigvuldige reisgeschriften van kooplieden, de « voyagien » van den ouden tijd, welke, naar het schijnt, aan Ptolemaeus den geograaf hebben ten dienste gestaan, behoort vooral de *Periplus Maris Erythraei* genoemd te worden. Volgens dien *periplum* waren de voornaamste koopsteden, waarover de handel liep, Myos-Hormos, Berenike, Okelis en Muza, aan de beide kusten van de Arabische golf, Malao en Oponè als stapelplaatsen van de specerijen aan de meest oostelijke punt van Afrika, waar vele kooplieden uit Barygaza (Soeratte) gevonden werden. Omtrent Muza vindt men vermeld, dat het geheel bewoond werd door Arabiten, die toen reeds geacht werden zeer ervaren te zijn in de zeevaart. Het eiland Dioscorides (Socothora) werd alleen bewoond door Arabische, Indische en Grieksche volkplanters, die zich daar uitsluitend voor den handel hadden gevestigd. Oponè stond met Aethiopie en het binnenland van Afrika in verbinding, en in Azania kwamen ook Indiers uit Limyrike. In Indie zelve worden in den *Periplus* als handelsplaatsen genoemd, vooreerst de golf van Barake, (de golf van Katscha, ten noorden van Goezeratte) en van daar naar ééne der mondingen van den Indus en langs dien stroom werd er gehandeld met Minnagara, in het tegenwoordige rijk van Sindh¹.

¹ Cf. Arriani *Periplus Maris Erythraei*, in de uitgave van Jo. Hudson, *Geographiae veteris scriptores Graeci minores, cum interpretatione Latina*. Oxoniae, 1698; en Lassen, II, bladz. 99 en 100.

Intusschen was de stad Barygaza de belangrijkste stapelplaats der Indische waren. Zij was door de groote landwegen met verscheidene Indische rijken verbonden, zelfs met Dekhan en over Baktrie door centraal-Azie met China; terwijl over zee het buitenland een levendig verkeer met haar onderhield. Aan de meer zuidelijke westkust van Indie, Limyrika genaamd, waren twee plaatsen gelegen, welke als hoofdzetels van den toenmaligen zeehandel aldaar mogen worden aangemerkt. Zij waren Muziris of Mangalor en Nelkynda of Nileçvara. Hier werd de handel gedreven in peper, nardus, diamanten, paarden en andere edelgesteenten, schildpadschilden, delfstoffen, glas en koraal. Behalve deze steden trokken ook Balita of Kallikoda en Komar of Comoryn eenige handelaars tot zich.

De kust van Malabar stond sedert zeer oude tijden door middel van scheepvaart in verband met Ceylon, en dit eiland weder met de kust van Kolamandel en met Kalinga, waarheen olifanten vervoerd werden, ook zelfs meer noordwaarts met het stroomgebied van den Ganges; terwijl ook uit Limyrika eene kustvaart langs Kaap Comoryn naar de zuidelijke havens van Kolamandel schijnt te hebben bestaan. De voornaamste zeeplaatsen aan de oostkust van Vóór-Indie waren: Kamara, Podoeka, Sopatma en Manipoera, van welke Podoeka kan worden aangewezen als ongeveer het tegenwoordige Palikat te zijn geweest. In deze havens ontmoetten elkander de handelslieden uit Limyrika, onder welke ook Grieksche Romeinen zullen geweest zijn, de inwoners van Ceylon en de handelaars uit de landstreken van den Ganges. De bewoners van de oostkust van Indie, inzonderheid die van Kalinga, bezaten bovendien nog groote schepen voor de vaart naar Chryse, den Chersonesus van Achter-Indie.

Over het algemeen was in dit tijdperk de handel der Grieksche Romeinsche kooplieden van zoo grooten omvang, dat niet alleen sterke handelsvloeden uit de Roode-Zee vertrokken; maar dat ook handelskolonien door die kooplieden op de kust van Vóór-Indie schijnen te zijn gesticht. Men zou dit ten minste mogen af-

leiden uit de bijzonderheid, dat op het schiereiland van Goezerate destijds eene stad gevonden werd, die den Griekschen naam droeg van Theophila en eene andere op de kust van Malabar, die Byzantion genaamd werd.

De Indiers zelve zullen ongetwijfeld aan dien belangrijken handel eveneens hebben deelgenomen. In de laatste eeuw vóór en de drie eerste eeuwen na onze jaartelling schijnt het eiland Dioskorides (Diu Sokothora) de plaats geweest te zijn, alwaar de Indische kooplieden vertoefden; terwijl ook Azania op de kust van Aethiopie door handelaren uit Muziris (Mangalor) bezocht werd. Een viertal gezantschappen, welke uit Indie naar Rome overkwamen, mogen evenzeer als bewijzen voor de betrekkingen der Indiers met het Westen worden aangevoerd. Een dezer gezantschappen uit het eiland Ceylon of Taprobane (44 of 54 na Chr.) aangekomen, wordt inzonderheid als eene merkwaardigheid medegedeeld. Ten tijde toen Ptolemaeus zijne *Geographia* te zamen stelde, bezochten ook enkele Grieksch-Romeinsche handelaren de kust van Achter-Indie ¹; doch het handelsverkeer met oostelijk Indie schijnt toch ook in dit tijdperk hoofdzakelijk door de Indiers zelve over Manipoera naar Sada en door de Chinezen te zijn onderhouden. De volkplantingen der Indiers, de invloed welke zij door hunne taal op de volken van oostelijk Azie en den Archipel hebben uitgeoefend, de invoering van het Boeddhisme in de eerste eeuw onzer jaartelling in China, in de 4de en 5de eeuwen in het land der Barmanen en het overige Achter-Indie, het aanwezig zijn op Sumatra en Java van het Boeddhisme en Brahmanisme, zijn zoovele getuigen der betrekkingen, welke tusschen Vóór- en Achter-Indie en een deel des Archipels hebben bestaan.

Overtuigende bewijzen voor het bestaan van dat verkeer tusschen Vóór-Indie, Achter-Indie en China levert de heer Stanislas Julien, in zijne hoogstbelangrijke «*Notices sur les pays et les peuples étrangers, tirées des géographies et des annales Chinoises*»

¹ Zie over de kennis, welke Ptolemaeus van Achter-Indie gehad heeft, o. a. Lassen III, 234 sq.

en meer bijzonder van Ma-touan-lin, over Thien-Tchou of Indie. Volgens die berigten zouden sedert 140 vóór Chr. pogingen in het werk zijn gesteld om van China uit, door het zuidwesten met Indie in betrekking te komen en zou onder de regering van den Keizer Ming-ti van de dynastie der Han (58—76 na Chr.) zendelingen naar Indie gezonden zijn, hetgeen de invoering van de leer van Boeddha in China, ten gevolge had. In de jaren 138 en 139 na Chr. kwamen verschillende gezanten uit Indie over Tonking naar het Hemelsche rijk; doch na dien tijd schijnt eene lange tijdsruimte bestaan te hebben (220 tot 419 na Chr.), gedurende welke de betrekkingen tusschen Indie en China zijn verstoord geweest. In dien tusschentijd evenwel wordt van een gezantschap uit Siam melding gemaakt. De reize van dit gezantschap duurde 4 jaren, en strekte zich langs de kusten, vermoedelijk uit tot aan den Indus. Omstreeks het jaar 428 na Chr. zond de Koning van Kapila geschenken aan den Keizer Wen-ti van de dynastie der Song, terwijl een veertigtal jaren later, weder een gezantschap uit Indie in China verscheen.

In de eerste jaren van de vijfde eeuw onzer jaartelling herhaalden zich diergelijke bezendingen uit de rijken van Sindh en de berigten van den Arabischen reiziger Ibn Bathoeta getuigen, hoe nog in de eerste helft der 14de eeuw zoodanige diplomatieke betrekkingen tusschen China en Hindoestan werden onderhouden. De Chinesche berigten vermelden tevens, dat uit die westelijke landen een uitgebreide handel met de Parthen aan de Perzische zeegolf gedreven werd en dat ook Siam en Tonking over zee door Indiers werden bezocht, met het doel om handel te drijven in koraal, edelgesteenten, paarden, pelterijen en andere kostbare waren; terwijl als eene bijzonderheid wordt medegedeeld dat, voor zooverre die handelaren hunne inkoop niet door ruilhandel konden dekken, zij van de bekende hoornschelpen Cauris, als betaalmiddel gebruik maakten ¹.

¹ Men zie dit belangrijke artikel van den heer Stanislas Julien in zijn geheel, in het *Journal Asiatique*, 4e série, Tome X, 1847, page 90 sq.

De berigten van eenen Jamboelos, die door Aethiopiërs, bij wie hij in slavernij verkeerde, in een klein vaartuig, aan de zee zou zijn prijs gegeven en op deze wijze een eiland in Indie bereikte, van waar hij later in Vóór-Indie te Patalibothra aankwam, hebben den hoogleeraar Lassen aanleiding gegeven tot het vermoeden, dat vóór den aanvang der christelijke tijdrekening een handelsverkeer uit het stroomgebied der Gangesmonden onderhouden werd met het eiland Bali ¹. Naar het mij evenwel toeschijnt, komt de beschrijving van Jamboelos meer overeen met hetgeen op Java wordt gevonden. De handelsbetrekkingen tusschen Ceylon, Java en China moeten in den aanvang der 5de eeuw volgens de mededeelingen van den Chineschen pelgrim Fahian, reeds in volle werking zijn geweest. Die berigten worden bevestigd door Kosmas, een Alexandrynsch koopman, bekend onder den naam van Indicopleustes, die later het geestelijk gewaad aannam en toen omstreeks 547 eene christelijke topographie vervaardigde. Deze vermeldt ook, dat de inwoners van Ceylon, aloë, sandelhout, kruidnagelen en zijde uit de oostwaarts gelegen landen ontvingen, en hieruit mag men afleiden dat de produkten van de Soenda en Moluksche Archipels en van China op dat groote eiland werden aangevoerd.

Wij moeten nu nog met een enkel woord melding maken van den handel over land en van dien, welke door de kooplieden van het Nieuw-Perzische rijk op het einde van dit tijdperk gedreven is.

De strijd welke zoo langen tijd tusschen de Romeinen en de Parthen gestreden is, mag als de reden worden aangemerkt, waarom het kleinste deel der handelswaren over de Perzische zee golf en langs den Euphraat vervoerd werd. Het is dus te vermoeden, dat de waren ook ééne der groote landstraten uit Kaboelistan en daarna over Baktrie volgden. Uit Baktrie liepen drie hoofdwegen, de ééne naar midden-Azie, langs welken jaarlijks Indische kooplieden

¹ Men vindt de berigten van Jamboelos medegedeeld, bij Diodorus Siculus, m. p. ex recensione Petri Wesselingii, Liber II, fol. 153.

door Sikkim de grenzen der Chinezen bezochten; de tweede ging over Herat en de hoofdstad der Parthers, Hekatompylon naar Ekbatana in Medie en verder naar Chala, Armenie en andere landen van Klein-Azie; en de derde eindelijk uit Baktrie naar de Kaspische zee, alwaar de goederen werden overgescheept en over Phasis vervoerd naar de stad Dioskurias aan de Zwarte zee, alwaar ook Sinope in Paphlagonie, eene stapelplaats was voor den transito-handel naar de havens van de Middellandsche-zee.

In het jaar 228 na Chr. werd het rijk der Parthen omvergeworpen door Artaxerxes Sassanides en nu kwamen de havenplaatsen aan de Perzische golf en aan de monding der rivieren Tigris en Euphraat onder het gebied van het Nieuw-Perzische rijk. De havens der Perzen waren Apologos, Teredon aan den Pasitigris, Charax aan den Tiger en Hira ten zuid-westen van den Euphraat. Maar de Nieuw-Perzische kooplieden wachtten niet tot dat men de handelswaren in hunne havens aanbragt, zij gingen zelve uit en bezochten in Indie de steden en landen van Sindh, Soratha (Suratte), Kaljani, op de kust van Malabar de hierboven reeds genoemde havens, en even als de Grieksch-Romeinsche handelaren, ook Ceilon, het oude middenpunt des handels met Oostelijk-Azie.

Het gevolg van dit alles was, dat de handel van Byzantium, inzonderheid de invoer van zijde, in dit tijdperk veel te lijden had van de magt der Sassaniden, die zich beijverden den handel tot zich te trekken.

Eindelijk waren ook de dagen geteld, gedurende welke het rijk der Sassaniden nog zou voortbestaan, toen bij den aanvang der 7de eeuw Mahomet als godsgezant en profeet zich opwierp en te gelijk met eene nieuwe godsdienstleer ook een nieuw leven aan de volkstammen van Arabie wist in te blazen. Mahomet, de zoon van Abdallah, uit den nog verachten Arabischen volksstam der Koreishieten, had reeds zes jaren na zijne vlugt uit Mekka, de vermetelheid om eenen brief aan Kosroe, den magtigen koning van Perzie te zenden, met uitnoodiging dat deze de nieuw ver-

kondigde leer zou omhelzen. De Sassanides verscheurde minachtend dien brief; maar toen de stichter van den Islam dit vernomen had, riep hij als profeteerde hij: «dat God zijn rijk verscheure,” en de eerste Khalif Aboe-Bekr, de opvolger van Mahomet en de tweede Khalif Omar (633 en 640 na Chr.) hebben dien banvloek ten uitvoer gelegd. Omar maakte zich daarna ook meester van Alexandrie en stichtte in 637, de stad Bassora.

Nu was het Khalifaat meester van de beide handelswegen, over de Perzische golf en over de Roode-Zee, en hiermede neemt het vierde tijdperk in de geschiedenis van het Indische handelsverkeer een aanvang. Hoewel de volksstammen van Arabie van oude tijden af zich met den handel hadden bezig gehouden, werden zij door de vele oorlogen en onderlinge twisten, waarin zij vooral na den dood van Omar werden gewikkeld, belemmerd in de uitoefening van een rustig handelsverkeer. De eerste togten der Arabieren naar Indie zijn dan ook meer krijgs- dan handelsondernemingen. In 637 n. Chr. verscheen eene eerste Arabische vloot voor een eiland, nabij het tegenwoordige Bombay; eene tweede vloot greep Baroe Kakkha of Baroak aan en eene derde stevende naar den Indus. Doch zoodra de twisten over de verheffing der Omajaden eenigermate waren gestild, schijnen reeds handelsbetrekkingen met Ceylon en met de kustplaatsen van Sindhala te zijn aangeknoopt; terwijl in 712 het rijk van Sindh door den Khalif Valid overwonnen werd, waardoor het verkeer tusschen de monden van den Euphraat en den Tiger en de havens van Sindh zeer sterk werd aangewakkerd. Van dien tijd dagteekent de uitbreiding, welke de Indo-Arabische handel gekregen heeft, en deze bereikte haar toppunt onder de regering der Abbassiden, van welke de Khalif Haroen-Al-raschid (786—809) ook in het Westen de meest beroemde geweest is. Belangrijke berigten over de handelsondernemingen der Arabieren in dit tijdvak, zijn voor ons bewaard geworden door eenen schranderen Arabier Aboe-Zeyd-Hassan uit de stad Siráf, die te zamen heeft

gebragt en in schrift gesteld de mededeelingen, welke hij van eenige kooplieden, inzonderheid van eenen Soleyman had ontvangen. Het geschrift van Aboe-Hassan is vermoedelijk opgesteld tusschen de jaren 851 en 900. De Fransche abt Renaudot heeft de verdienste gehad van reeds in 1718 eene vertaling van dat belangrijke geschrift te hebben bezorgd. Sedert is de oorspronkelijke tekst met eene nieuwe vertaling, voorzien van eene zeer merkwaardige inleiding, in het licht gegeven door den Franschen geleerde Reinaud ¹.

Als men de berigten van Soleyman afkomstig volgt en de Perzische zeegolf of Bahr Faris als uitgangspunt aanneemt, dan treft men vooreerst als stapelplaats voor den Indo-Arabischen handel over den Euphraat en den Tigris, de stad Siráf in Perzie en Maskate aan de overzijde in Arabie aan. De handel tusschen Arabie en oostelijk Azie was aanvankelijk vooral in handen der Chinezen, die met groote en goed gebouwde jonken tot Siráf kwamen. De stad Siráf is later in verval geraakt en sedert 1008—1050 vindt men op de Arabische kaarten, de stad en het eiland Hormus, welke beiden in later tijd tot eene algemeene stapelplaats zich uitbreidden ². Van de Perzische golf gingen de schepen deels naar Indie, deels naar Afrika's oostkust. Zij die het voornemen hadden naar Indie, gingen met de Moesson door de zee Delarowi of Indische zeegolf, door de groep der Malediven, van welke eilanden Aboe-Zeyd-Hassan eene beschrijving geeft en op welke het Ambregris gevonden werd, naar Serendib of Ceylon. Het was op zoodanig eene reize, dat een

¹ Anciennes relations des Indes et de la Chine, de deux Voyageurs Mahometans, qui y allèrent dans le neuvième siècle; traduites d'Arabe etc. A Paris, chez J. B. Coignard. 1718. 8°.

Relation des voyages faits par les Arabes et les Persans dans l'Inde et à la Chine dans le IXe siècle de l'ère chrétienne. Texte Arabe, imprimé en 1811, par les soins de feu Langlès, publié avec des corrections et additions et accompagné d'une traduction française et d'élucidations, par M. Reinaud, membre de l'Institut. Paris, Imprimerie Royale, 1845. 2 vol. 12°.

² Zie, Atlas van Lelewel bij zijne Géographie du Moyen-âge.

schip met Arabische kooplieden op de kust van Malabar verviel, alwaar de ijverige Muzulmannen er in slaagden om den Samoryn tot de leer van Mahomet te bekeeren. Het gevolg hiervan was een levendig en geregeld verkeer tusschen Djeddah, Mekka, Gelukkig-Arabie en de peperhavens van de kust van Malabar, waardoor Koilan en Kalikoet tot gewigtige handelshavens werden verheven ¹. De oude handel met Ceylon werd evenwel daarom niet verlaten; maar werd er ook in dit tijdvak op dat eiland handel in edelgesteenten, paarden, aloëhout en goud gedreven.

Het Arabische geschrift maakt verder melding van eenige eilanden, meer oostwaarts gelegen, en daaronder van twee groote eilanden El-Nian en El-Rami, waar veel goud, kamfer en cocos-boomen gevonden werden. Van El-Nian wordt bovendien gezegd, dat de inboorlingen de gewoonte van het koppensnellen hadden. Op grond van deze bijzonderheden heeft men gemeend, dat de Arabische berigtgever met El-Nian, Borneo en met Al-Rami, Sumatra bedoeld heeft, hoewel de beschrijving dier eilanden hier niet in de orde van zijn verhaal te pas komt ². De vermelding der Andaman-eilanden wijst den weg aan, welken de Arabische schepen verder volgden. Aboe-Zeyd-Hassan spreekt ook van een onbekend eiland, hetwelk men eerst ontdekt, doch daarna weder uit het oog verloren had. Toen eenige schepelingen aldaar aan land waren gegaan en vuur gestookt hadden, was er zilver gevonden, dat door de hitte vloeibaar werd. Het vermoeden rijst of hetgeen deze zeelieden voor zilver hebben gehouden, ook tin geweest kan zijn en of de Arabieren ook berigt gehad hebben van de tinhoudende eilanden van Riouw, Karimon of Banka. Het nu volgende berigt van den Arabischen schrijver biedt nog meerdere moeilijkheden aan. Hij berigt dat de togt van de Andaman-eilanden naar Kalah of Kalabbar liep. Zeer verschillende gevoelens zijn geuit omtrent

¹ Zie boven bladz. 22.

² Kan het El-Nian van de Arabieren ook het eiland Nias moeten beteekenen, alwaar in het zuidelijkste gedeelte sedert overoude tijden het koppensnellen zeer in zwang is?

het land, hetwelk hiermede kan bedoeld zijn. Sommigen beweren dat het de oostkust van Vóór-Indie is, anderen dat het de zuidelijke streek Gale, op Ceylon zou wezen; weder anderen dat het schiereiland van Malakka bedoeld is. Om de moeilijkheid nog te vermeerderen, meldt de Arabische berigtgever, dat dit Kalah onder het gezag stond van den vorst van Zabeg of Zabaga, in welken naam men Java meent te lezen; maar voor zoover bekend is, strekte het gebied der vorsten van Java zich omstreeks 900 n. Ch. geenszins zóó verre uit. De vaart liep verder over de Natoenah-eilanden en waarschijnlijk bezochten de Arabieren ook een eiland op de kust van Tsi-ampa en eene haven aan de zuid-oostzijde van Kambodja; voorts het eiland Cundar Fulat, hetwelk door sommigen als eene verbastering van Poelo Condor wordt aangemerkt. Hoe groot de onzekerheid zij, welke alle deze vreemde benamingen overlaten, ontwijfelbaar zeker is het, dat de Arabieren in dit tijdvak reeds hunne handeltogten uitstrekten tot Khanfu, Gampoe of Canton, de stapelplaats van zuidelijk China. Hier zelfs hadden zich onderscheidene Arabische kooplieden gevestigd, die beschermd door den Chineschen Keizer, eene gemeente van geloovigen hadden gesticht, wier belangen behartigd werden door eenen Arabischen regter.

De handel der Arabieren had behalve de oostelijke, ook eene zuidelijke rigting. De schepen uit Kolzoum en de Roode Zee, door welke de handel over Alexandrie moest gevoed worden, gingen door de straat van Báb-el-Mandeb naar Mascate en Socotora, uit welke twee stapelplaatsen de Arabische kooplieden handel dreven langs de oostkust van Afrika naar Magadoxo, Melinda, Quiloa, Mozambique, de kust van Sofala en vermoedelijk ook op het eiland Madagascar. Het blijkt voorts uit de kaart van Edrisi dat ook bij de Arabieren de meening, welke reeds bij de oude Grieken en Alexandrynen bestond, voortleefde, dat Afrika zich eerst zuidelijk, dan verder geheel oostelijk tot aan de Way-Way of Specery-eilanden uitstreckte, zoodat de geheele Indische zee als opgesloten lag door een groot onbekend Zuidland.

Men mag aannemen, dat tot aan de komst der Portugezen geen groote omwentelingen in den handel der Arabieren hebben plaats gehad; doch wel tijdelijke verstoring, inkrimping of uitbreiding, naar mate de handel door de omstandigheden werd belemmerd of begunstigd. Onder zoodanige omstandigheden moeten inzonderheid groote staatkundige gebeurtenissen gerekend worden, als de ondergang van het Khalifaat van Bagdad; het krachtig optreden van de Mogolen onder Djengis-Khan en Timoer-Leng aan het einde der 13de en het begin der 14de eeuw; de opkomst van het gezag der Turken onder Osman in 1328, wiens opvolgers steeds meer uitbreiding gaven aan hunne magt, tot dat zij in 1453 ook Byzantium ten onder bragten. Aan de zijde van de Roode-Zee had eveneens verandering plaats gehad. Sedert 970 had Aegypte zich onttrokken aan de wereldlijke magt der Khalifen van Bagdad en stond het als afzonderlijk Khalifaat eerst onder bedwang der Fatimiden, daarna onder de Aboejiden, tot dat de slavengarde der Mameloecken, welke de opvolgers van Saladin omringden, zich in 1250 van dit gebied meester maakten. De heerschappij dezer Mameloecken duurde voort tot 1517, toen Sultan Selim, Aegypte aan het gebied van Stamboel onderwierp.

Voor de kennis van de Indische toestanden in het tijdvak der Arabieren, en daaronder mag ook de toestand des handels gerekend worden, zijn voor ons gewigtige bronnen ontsloten gebleven. Tot deze behoort in de eerste plaats het groote en voortreffelijke werk van den Venetiaanschen groothandelaar Marco Polo; ten tweede de geschriften dier Arabieren, welke in hunne werken over Indie gehandeld hebben. Een hulpmiddel om met die Arabische schrijvers, voor zoo verre zij mededeelingen over Indie gegeven hebben, bekend te worden, geeft ons Johannes Gildemeister aan de hand, door de uitgave van zijn werk: *Scriptorum Arabum de rebus Indicis loci et opuscula inedita*, Bonnae 1838. Behalve de reeds genoemde Arabische schrijvers, wier werk door Reinaud laatstelijk weder in het licht gegeven is, leveren ook het aard-

rijkskundige werk van Edrisi ¹ en de geographia van Abulfadae of Aboelfeda, berigten over Indie. Deze laatste, een onderzoekend encyklopaedist (1271—1331), ongeveer een tijdgenoot van Marco Polo, heeft uit een groot aantal Arabische geschriften eene aardrijkskundige beschrijving te zamen gesteld, in welke gevonden wordt, hetgeen de Arabische wetenschap zich over verschillende landen en volken had eigen gemaakt. Dit werk, waarvan een kostbaar handschrift te Leiden gevonden wordt, is in het jaar 1840, door de zorg der heeren Reinaud en de Slane in het licht verschenen ².

De schriftplaatsen, over Indie handelende, welke Gildemeister in zijn eersten bundel mededeelt, zijn van de Arabische schrijvers Masoedi, Ibn Hauqal, welke in de 10de eeuw geschreven hebben, en een uittreksel uit het Lexicon Geographicum Qazvinii, hetwelk in de 13de eeuw is vervaardigd. Ten laatste naar tijdsorde, ten eerste welligt met het oog op de belangrijkheid van den inhoud, verdient het geschrift van den Arabischen reiziger Ibn Bathoetha genoemd te worden.

Vóór dat wij meer bijzonder op dezen Arabier onze aandacht vestigen, moeten wij een oogenblik stilstaan bij het reisgeschrift van den reeds meermalen genoemden Venetiaan, Marco Polo. De groote kooplieden uit de Lagunenstad, de Polo's hadden reeds sedert twintig jaren handelsreizen in Klein-Azie volbragt, toen zij een nieuwen togt ondernamen, waaraan ook de jeugdige Marco deel nam.

Deze drong door tot in het hart van Azie, trad in dienst van Koeblaï Khan en bezocht China. Hij verzeilde uit dat land naar Vóór-Indie en bezocht op dien togt ook een gedeelte van den

¹ Zie Deel I van dit werk, bladz. 62, en Gildemeister, Praefatio, fol. III, en Lelewel, Géographie du Moyen-âge. Tomes III en IV. Het werk van Edrisi (A. D. 1153) is ook, vertaald door den Rev. Renouard, uitgegeven door de Translation-Society.

² Cf. Lelewel, I., bl. 147, § 95 Géographie des Arabes, Aboulféda en in den Atlas, planche XXIII.

Archipel (1271—1295). Nadat hij in zijn vaderland was teruggekomen, werd hij in een gevecht tusschen de Venetianen en Genuezen gewond en te Genua gevangen gehouden. In den tijd zijner gevangenschap schreef hij het bekende werk, hetwelk zóó vele en voor dien tijd zóó ongeloofelijke zaken bevatte, dat zijne tijdgenooten, doelende op den titel van zijn werk, hem spottenderwijze *il messer Marco Milione* noemden. Wij zullen verder in deze schets gelegenheid hebben, om op zijne mededeelingen over den Archipel en den handel der Chinezen opmerkzaam te maken. Hier mogen wij ons bepalen tot zijne reize langs Vóór-Indie.

Marco Polo berigt ons, dat ook nog in zijnen tijd Hormus, Aden en Déufar in Perzie en in Arabie de plaatsen waren, waar een levendige handel met Indie werd gedreven. Het rijk van Melibar wordt door hem genoemd als een groote en handeldrijvende staat, welke in de nabijheid van Goezeratte lag. Het is moeilijk uit te maken, welk rijk Polo hiermede bedoeld heeft. Velen wijzen daarvoor het rijk van Delhi aan; doch welligt is het eene verbasterde zamentrekking van Malwa en Berar. Het schiereiland van Goezeratte schijnt in dien tijd niet veel door de Arabieren te zijn bezocht, omdat de kustbewoners schier allen zeeroovers waren; doch de inboorlingen zelven van dat land schijnen toen met Arabie een levendig verkeer te hebben onderhouden. Hunne handelsartikelen waren kostbaar en bestonden in katoen, peper, indigo, fijne katoenen stoffen, huiden van allerlei dieren, bedspreijen en tapijten. Cambaija had de plaats ingehouden van het oude Barygaza. Aldaar werden geen zeeroovers aangetroffen; integendeel waren de inwoners goede en talentvolle kooplieden, die in velerhande waren, vooral in fijne wollen en katoenen stoffen en gewerkt leder handel dreven. Ook Socotora was nog het vereenigingspunt voor de schepen uit de Roode en Perzische golven, voor de handelaren van en naar Aden en van de Oostkust van Afrika. De handel op de Oostkust van Afrika was toen reeds zeer levendig, en dit was niet minder het geval tijdens de komst der Portugezen in Indie.

Het handelsbedrijf der Arabieren op de kusten van Malabar was ook nu nog evenzeer in vollen gang. Paarden werden ingevoerd; edelgesteenten, paarden en peper waren de artikelen van uitvoer. Behalve Ceylan, noemt Marco Polo nog Caül als een middenpunt van handel en hij beschrijft die stad, als de haven, waar alle schepen uit het Westen, als uit Ormus, Aden en geheel Arabie, met koopmanschappen beladen, binnenvielen. Ongelukkig is het niet duidelijk welke plaats hiermede bedoeld is, vermoedelijk was die haven Chaül; doch ook op Gale kan Polo het oog gehad hebben. Van het eiland Ceylon geeft hij berigt, maar zwijgt over den handel aldaar. Te midden van zijne mededeelingen over Ceylon plaatst Marco Polo berigten over Choromandel, en uit die rangschikking mag men opmaken, dat de van ouds bestaande betrekkingen tusschen Ceylon en de Oostkust van Indie, hem daartoe aanleiding hebben gegeven¹.

Wij keeren nu terug tot de berigten van den Arabischen reiziger Ibn Bathoetha. Deze zijn voor ons doel van niet minder gewigt, zoowel omdat zijne mededeelingen eveneens den handel betreffen, als omdat hij ongeveer eene eeuw later dan Marco Polo geleefd heeft.

Ibn Bathoetha werd te Tanger geboren en verliet in 1325 zijn vaderland. Hij bezocht achtereenvolgens Aegypte, Syrie, Perzie, Arabie, Zanguebar, Klein-Azie, Stamboel, Bokhara, Hindoestan, vertoefde te Delhi, vertrok van daar naar de kust van Malabar, was Kadi op de Maledivische eilanden en reisde eindelijk over Ceylon en den Soenda-Archipel naar China. Nadat hij in zijn vaderland was teruggekeerd, vertrok deze rusteloze reiziger op nieuw naar Spanje, toen weder naar Afrika en drong door tot Tombuktoe. Eerst toen hij dat alles verrigt had, zette hij zich neder en beschreef hij zijne lotgevallen en zwerftogten.

¹ Voyage de Marc Pol en Peregrinatio Marci Pauli in Tome I van het *Recueil de voyages et de mémoires*, publié par la société de Géographie. Paris 1824. — J. Lelewel, *Géographie du Moyen-âge*, vol. I en II. — Sir James Emerson Tennent, *Ceylon*, vol. I, part. V. — Lassen, II. IV, blz. 881.

Ibn Bathoetha¹ wijst ons de havens van de Perzische zeegolf, Hormus, Siráf en het eiland Baharein aan, als de groote stapelplaatsen ook nog in dat tijdperk en de zeeplaatsen van Yemen of Gelukkig-Arabie, als in onafgebroken handelsbetrekking met Indie staande. Terwijl Ibn Bathoetha in Hindoestan vertoefde, kwam een gezantschap uit China te Delhi aan, met geschenken voor den Keizer Mohamed Toghluck. Om die geschenken met wedergeschenken te beantwoorden, werd Ibn Bathoetha als gezant naar China afgevaardigd.

Ten einde aan dien last te voldoen vertrok hij naar de Westkust van Vóór-Indie en hij noemt als handelsplaatsen van die kust, Cambaya, Goa en eenige andere steden. Op die wijze bereikte hij de kust van Malabar, alwaar hij twee zee- en handelsplaatsen Abi-Sardar en Kákan bezocht. Vervolgens kwam hij te Manjaroen, eene stad aan zee, welke hij beschrijft als de handels en verblijfplaats van de grootste kooplieden uit Perzie en Gelukkig-Arabie. Gember en zwarte peper vond men daar in overvloed. De kust steeds volgende, bezocht hij verder zuidwaarts Hila. Ibn Bathoetha vermeldt dat die haven in dien tijd, de uiterste plaats was op deze kust, tot welke de schepen uit China hunne reis voortzetten en dat Hila, Kalikoet en Coylan, aldaar de uitsluitende handelshavens waren der Chinezen.

Kalikoet wordt overigens door Ibn Bathoetha beschreven als eene der grootste en belangrijkste havens van dit gedeelte van Indie, alwaar kooplieden van alle natien hun bedrijf uitoefenden. De Mahomedaansche kooplieden, wier rijkdommen als zeer groot door hem worden voorgesteld, schijnen hier de meerderheid te hebben uitgemaakt. Groote schepen kwamen in die haven aan, de grootste dier vaartuigen werden te Zaitun in China en te Siráf gebouwd. Het schip waarmede Ibn Bathoetha zijne reis vervolgen moest,

¹ The travels of Ibn Bathuta, by the Rev. Samuel Lee. London, printed and edited for the oriental Translation-fund. De kostbare werken van het Translation-fund bevinden zich op de Koninkl. bibliotheek, dank zij de vrijgevege beschikkingen van Koning Willem I.

ging hier door een storm verloren en na verschillende lotgevallen, vertoefde hij eenigen tijd op de Malediven, van welke eilanden hij den handel in schelpen, hennep en cocosgaren op Malabar, Bengale en China beschrijft. Omtrent Ceylon, hetwelk hij daarna bezocht, vermeldt Ibn Bathoetha, dat de vorsten aldaar eene aanzienlijke scheepsmagt bezaten en uit zijne berigten blijkt duidelijk, hoe krachtig de Mahomedanen in de handelsbeweging ook op dat eiland deelden. De Arabische reiziger bezocht ook Bengale en Choromandel en hij bevond dat dit gedeelte van de Oostkust in geregelde handelsbetrekking met zuidelijk Dekhan, Sumatra, den Archipel en China stond.

Indien men nu de berigten van verschillende zijden en onderscheidene tijden omtrent den handel van Vóór-Indie in deze vier tijdvakken, hier kortelijk medegedeeld te zamen vat, dan kan men daaruit het besluit trekken zooals wij reeds in den aanvang dezer schets gezegd hebben, dat Vóór-Indie mag worden aangemerkt als een middenpunt van betrekkingen, waarvan de uiteinden reikten van China en den Archipel in het Oosten tot Afrika en de Middellandsche zee in het Westen.

Er bestaan weinig of geen berigten van de wisselingen welke de Indo-Arabische handel sedert den tijd van Ibn Bathoetha heeft ondergaan; doch het mag als een vrij zeker feit worden aangenomen, dat die handel in de hoofdzaak is gebleven, wat hij was en dat de Arabieren bij de komst der Portugezen in Indie schier uitsluitend de meesters van dien handel waren.

Toen eindelijk de aanhoudende ondernemingen der Portugezen in het «mare tenebrosum» en de reeks van ontdekkingen langs de Westkust van Afrika er toe gebragt hadden, dat de uiterste hoek van dat werelddeel door Bartholomeus Diaz was gevonden, werd de goede hoop levendig dat nu ook spoedig langs dien weg, het rijke en voor de Europeanen altijd nog geheimzinnige Indie zou worden bereikt.

Die groote gebeurtenis had plaats op den 20 Mei des jaars 1498, toen Vasco de Gama na eene reis van 15 maanden op de

reë van Kalikoda het anker vallen liet. Met die gebeurtenis wordt het tijdvak geopend, waarin eene geheele omkeering in den handel van Indie en de versterking van den Arabischen alleenhandel heeft plaats gevonden.

Bijna onmiddellijk na hunne komst ter kust van Malabar onderonden de Portugezen de krachtige tegenwerking en de vijandige gezindheid der schranderere Arabieren, wier scherpzinnigheid terstond, de voor hunnen handel noodlottige gevolgen van die komst vooruitzag en op wier aandrijven de aanvankelijk gunstig gestemde Samorijn zich tegen de Europeërs vijandig betoonde.

Reeds van den eersten togt der Portugezen onder de Gama, dagteekent de scherpe strijd, welke Portugal sedert in Indie heeft te voeren gehad met de Arabieren, de Mameloecken, later met de Turken en met de Arabische Malabaren, hunne afstammelingen hunne bond- en geloofsgenooten.

Het behoud van den alleenhandel over de Roode-Zee en Aegypte, over de Perzische Zeegolf, Ormus, Bassora en Aleppo, gevolgelijk ook die der handelssteden van Italie aan de ééne zijde, het verkrijgen van den alleenhandel en de uitsluitende vaart langs den Kaapweg aan de andere zijde, was de prijs waarom wederzijds gedurende eene reeks van jaren is gestreden.

Naauwelijks waren 6 of 7 jaren sedert de komst van Vasco de Gama in Indie verstreken, of reeds was uit de verschillende vijandige bestanddeelen eene Mahomedaansche coalitie tegen de Portugezen gevormd, die aan alle zijden de Europeanen bedreigde. Geloofsijver en handelsbelang hadden te zamen den Soedan van Aegypte, de vorsten van Ormus, de Sheiks en Sherifs van Mekka, Djeddah en Aden, den Samorijn van Kalikoet, de Naïros van Malabar en de hoofden der Arabische kolonien op Afrika's oostkust verbonden, terwijl de Republiek van Venetie vermoedelijk in 't geheim aan die vijandige vereeniging niet vreemd bleef. De eerste aanval was niet ongelukkig: de Portugeesche aanvoerder Lorenzo d'Almeida, de zoon des onder-Konings liet er het leven bij. Het overdreven berigt van eene behaalde zege, ging

als een loopend vuur langs Indie's kusten. Diep was de indruk. Alles liep te wapen om den uit het Westen aangekomen vreemdeling te vernietigen; het uur was geslagen, zoo dacht men, waarop de Indische Zee van de Westerlingen zou worden gezuiverd; maar de dapperheid der Portugezen redde hen uit dit gevaar en in de nabijheid van Diu gelukte het aan d'Almeyda, om zoowel het gezag en de roem van zijn vaderland te herstellen als wraak te oefenen over het sneuvelen van zijn' zoon.

Weinig tijds daarna kwamen de teugels van het opperbestuur in handen van een man, wiens naam onafscheidbaar verbonden is aan het roemrijkste tijdperk van Portugal's geschiedenis, in handen van Affonso d'Alboquerque. Wijs en diep doordacht waren de plannen van d'Alboquerque en onverzettelijk zijn wil om die voornemens ten uitvoer te brengen. Zijn stelsel was: vereeniging van een krachtig opperbestuur in ééne hand tegenover den bestaanden naijver tusschen eierzuchtige edellieden en bevelhebbers; stichting van een centraal punt van het Portugeesch gezag, waaruit zoowel de openbare vijanden als de weinig vertrouwde bondgenooten konden bestreden worden of bewaakt; vooral meester worden, tot elken prijs, van de sleutels, welke toegang verleenden tot de handelswegen van en naar Indie en die te gelijker tijd den doortogt lieten aan de zaâmgespannen Muzulmannen om de Portugezen te bestoken. Ter bereiking van die oogmerken veroverde d'Alboquerque in de eerste plaats Goa, stelde aldaar den zetel van het Portugeesch bestuur, trok daarheen een groot deel van den handel van Kalikoet, dat later nog meer verviel door begunstiging en bescherming van Coetsjen. Ormus en het eiland Kismis, de sleutels van de Perzische zeegolf moesten bemagtigd worden; met hetzelfde doel verlangde d'Alboquerque zich meester te maken van Aden en het eiland Socotora, waaruit hij heerschen kon over de Roode-Zee en de Oostkust van Afrika.

Eindelijk beoogde hij nog het bezit van Malakka in Oostelijk-Azie als onmisbare stapelplaats voor den handel uit en met China,

met de oostkust van Vóór-Indie en als steunpunt voor de operatiën in Achter-Indie en den geheelen Indischen Archipel.

Bijna alle die grootsche plannen heeft d'Albuquerque volvoerd. Kalikoet heeft hij gefnuikt, Goa heeft hij ingenomen, Socotora, Ormus, Malakka, al zij het dan ook niet dan na een geduchten strijd, heeft hij vermeersterd. Aden alleen was nog niet ten onder gebracht, toen deze uitstekende veldheer en krachtige gebieder werd vervangen en hij kort daarna stierf (1515). Met den dood van d'Albuquerque bleven nog twee groote plannen onvolvoerd. Hij toch, was niets minder van voornemen, dan om vooreerst den Nijl te doen afgraven, opdat Aegypte, het broeinest der Muzulmansche coalitie woest en ledig worden zou, en ten anderen om na de vermeerstering van Aden, uit die plaats met een leger van ligte ruitery Mekka te bespringen en voor altijd dien geheiligden hoofdzetel der Mahomedaansche geestdrijverij te verwoesten.

Geen sterker bewijs voor het indrukwekkende van d'Albuquerque's persoonlijkheid, kan worden aangevoerd, dan dat onmiddellijk na den dood van dien merkwaardigen man, de vlam des opstands allerwege weder uitbrak. Maar Portugal's gezag had door zijne daden te sterke steunpunten verkregen, dan dat het door de magt der inlanders kon worden omvergeworpen, hoe scherp de strijd sedert ook nog somtijds gevoerd zij met de herhaalde Mahomedaansche coalitiën door de Mameloecken en later door de Turken in het leven geroepen, wier vertakkingen van Mekka uit, zich zelfs tot Malakka en den Archipel uitstrekten.

De magt der Portugezen is dan ook door innerlijke oorzaken vervallen, toen de stedehouders in de verschillende gewesten van Indie, zich meer en meer van het hoofdbestuur losmaakten, toen de weelde en de ontzenuwende invloed van het oostersche klimaat, de grootste zedeloosheid hadden bevorderd, toen uitsluitende zucht naar rijkdommen bij regering, bij edellieden en geringeren in de plaats was getreden voor de zucht naar roem en eer, toen de kennis

van scheepvaart en scheepsbouw waren blijven stilstaan; terwijl andere, meer krachtige natien daarin vooruitstreefden, toen eindelijk met den ondergang van Portugal onder het gebied van Spanje, ook de liefde voor het vaderland moest worden uitgedoofd.

Vóór dat echter de magt van Portugal zóó diep gezonken was, zijn er toch nog mannen geweest als een Nuno da Cunha, een Pedro de Mascarenhas, een Francisco Baretto, een João de Castro inzonderheid, een Luiz d'Ataída, die krachtig voor dat gezag zijn opgetreden, daaraan uitbreiding gegeven hebben of zich standvastig tegen de ingewrongen misbruiken hebben verzet. Onder al die mannen van het zwaard mag ook gewezen worden op een held voor het geloof, op Franciscus Xaverius, wiens ijverige verkondiging van het Christendom, hem regt geeft van onder de merkwaardigste personen van het Portugesche tijdvak geteld te worden en die het middenpunt is van eene groep van Christenzendingen uit de Societeit van Jezus, de orden der Franciskanen, Dominikanen en Theatijnen.

Toen in 1596 de Nederlanders voor het eerst in Indie kwamen, was het Portugeesch gezag aldaar, ondanks alle de verborgen en zichtbare kwalen waaraan het leed, schijnbaar nog zeer ontzaggelijk. Het zal niet geheel onnuttig zijn, voor een oogenblik de aandacht te wijden aan de stelling der Portugezen, welke zij op het einde der 16de eeuw in Vóór-Indie hadden ingenomen.

In de eerste plaats dan, bezaten zij het eiland Socotora nabij Kaap Gardafui, waaruit zoowel de ingang van de Roode zee werd beheerscht als de handel onderhouden met de Oostkust van Afrika. Op die kust hadden de Portugezen zich sedert de eerste jaren der 16de eeuw versterkt te Melinda, te Mombaza, Quiloa en op het eiland Querimba. Voorts bezaten zij onderscheidene kleine forten in Sofala, vooral aan de rivier Quama of Zambesi en eenige plaatsen in Monomotapa. Het eiland nabij de kust van Mozambique met eene sterkte van dienzelfden naam was hunne meest gewigtige plaats op Afrika's zuid-oostkust.

Het was de zetel van één hunner stedehouders. De tweede weg die tot Indie toegang verleent, is de Perzische zeegolf. In dien zeeboezem hadden de Portugezen zich sedert 1514 van Ormus meester gemaakt. Ongeveer vijf eeuwen lang was Ormus eene belangrijke stapelplaats geweest van den Indo-Arabischen handel. Die handel was sedert de Portugezen aldaar gebied hadden verkregen zeer gewijzigd, want hij was nu een monopolie van den aldaar gevestigden Portugeschen Gouverneur, die deels zelf den handel dreef, deels te dien einde carta's of verlofbrieven uitreikte. Onze naauwkeurige landgenoot Jan Huygen van Linschoten noemt Ormus niettemin nog in zijnen tijd als den stapel van geheel Indie, Perzie, Arabie en Turkije. De stad was gewoonlijk vervuld met Perzianen, Armeniers en Turken, die allerlei specerijen en edelgesteenten uit de Indische gewesten aangebragt, opkochten tegen alcatiffas, camelotten en rijke tapijten uit Turkije. Kruiden, manna, myrrhe, drakenbloed, wierook en schoone paarden kwamen daar uit Arabie, uitmuntende paarlen uit Maskate, gedroogde vruchten, dadelen en noten werden naar Indie gevoerd.

Niet minder levendig was het koopen en verkoopen van allerlei trek- en draagdieren, als muilezels, kameelen en paarden en het handelen in zeker geld uit zilverdraad vervaardigd, Larijnen genaamd, hetwelk oorspronkelijk uit Gamron in Perzie afkomstig was, maar door de Portugezen verspreid werd over de kusten van Malabar en het eiland Ceylon ¹. Op geregelde tijden vertrokken de volgeladen schepen westwaarts naar Bassora en van die plaats gingen de handelswaren met groote karavanen, naar Aleppo en Tripoli in Syrie, uit welke steden eindelijk de bestemming in Europa bereikt werd. Oostwaarts en zuidwaarts voorzag de scheepvaart in de behoeften des handels en werden over zee de waren naar Goa, Chaül, Maskate en het land van Sindh vervoerd.

Aan de tegenoverleggende kust van Arabie bezaten de Portu-

¹ Men vindt van dit geld o. a. eene afbeelding bij Tennent, Ceylon, I, blad. 463.

gezen het eiland Baharein en de zeer belangrijke handelsplaats Maskate, welke laatste plaats mede een der sleutels was van de Perzische zeegolf.

Wij hebben er reeds op gewezen hoe het land van Cambaya of Goezeratte, sedert overoude tijden, het natuurlijke middenpunt geweest is, hetwelk den uitgebreiden handel over zee uit de Perzische en Arabische golven en de westkust van Indie, door de landstraten verbond met het binnenland van Indie. Linschoten getuigt dan ook, dat nog ter zijner tijd, het land en de stad van Cambaya de «subtylste» kooplieden, gelijk hij zich uitdrukt, bevatte van geheel Indie. Alle omliggende streken voorzag Goezeratte van koren, erwten, rijst en velerlei andere granen en levensmiddelen en het onderhield eenen levendigen handel in grove en fijne katooten lijnwaden, tapijten, gestikte dekens, opium, kampher, sandelhout, aluin, suikerriet en inzonderheid in Indigo, hetwelk in dien tijd alleen in Cambaya werd geteeld en bereid. Zeer vroeg werd door de Portugezen het gewigt van die handelsstreek begrepen en om zich daarvan meester te maken, hebben zij lang gepoogd om de stad Diu magtig te worden; want deze plaats was zoodanig gelegen dat daaruit de golf van Cambaya en de handelsweg naar Goezeratte konden beheerscht worden. Eerst in het jaar 1551 slaagden zij er in, onder Nunho da Cunha, om Diu in handen te krijgen, toen de vorst die over Cambaya heerschte, door den Mogol van Delhi zoodanig in het naauw was gebragt, dat hij, ten einde de hulp der Europeanen te verkrijgen, aan de Portugezen dezen gewigtigen sleutel van zijnen handel afstond. Wel hadden sedert de inwoners van Cambaya meermalen getracht, door list of door geweld, Diu voor zich te herwinnen, maar daarin waren zij nimmer geslaagd. De stad Diu werd in de handen der Portugezen eene plaats van transito-handel, omdat sedert niets de stad Cambaya mogt verlaten of bereiken, zonder vooraf aan het Portugesche fort eenen aanzienlijken tol te hebben betaald.

Zuidwaarts van Cambaya, op dat gedeelte van de kust, hetwelk Konk'ana genaamd wordt, waren de Portugezen gevestigd

en door vestingen gedekt, in de steden Daman, Bassaïm, Bombay, op het eiland Salsete en in Chaúl. In alle deze plaatsen werd handel gedreven, maar meer dan in eene der overigen in Chaúl, omdat in de nabijheid dier stad, in de oude stad der inboorlingen, gevestigd waren de groote weverijen van zijden stoffen, grof greinen, satijnen, taffetanen en armesijen. De ongesponnen zijde werd uit China aangebragt, om na gesponnen en bewerkt te zijn, als geweven stoffen naar geheel Indie weder te worden uitgevoerd.

Indien men nu het oog laat gaan over de kusten van Kanara en Malabar, dan treft men in de eerste plaats den hoofdzetel van het Portugeesch gebied, Goa, aan. Dáár hielden de onderkoning, de aartsbisschop, 's Konings raad en kanselarij residentie; dáár vond men menigte van kerken, prachtige hospitalen en tal van geestelijken, dáár was «de stapel van alle coopmanschappen ende «orientaelsche waren, daar alle de kooplieden vergaderen ende «alle dingen komen zoeken, koopen ende verkoopen, zoo van «Arabie, Armenie, Perzie, Cambaya, Bengale als van Pegu, Siam, «Malacca, Java, de Molukken, China enz.»¹ Het was dan ook dagelijks in die koopstad des morgens, van 7 tot 9 ure, op de bazar een rusteloos gewoel en gedrang, welke vreemd schenen aan eene plaats, die schier regt onder de linie gelegen is. De één bood edelgesteenten aan, een ander edele metalen, een derde had specerijen te koop, gindsch was de menigte verzameld rondom eene verkooping van krachtige slaven of schoone slavinnen, wier welge- maakte vormen slechts spaarzaam waren bedekt; dan weder stoof de menigte uitéén voor een transport van vurige paarden uit Arabie; terwijl in een anderen hoek van de bazar een rustiger handel gedreven werd in droogerijen of in tapijten, doorweven met prachtige kleuren. Caballeros, fidalgos, soldaten, mesticen, inlanders uit alle deelen van Indie, Arabieren, Maleijers, wemelden door elkander om inkoopen te doen of waren af te zetten, eenigen

¹ Linschoten.

ook om hunne nieuwsgierigheid te voldoen of te luisteren naar de kreten der uitroepers, die de verkooping van den volgenden dag verkondigden, of om de kunstverrigtingen te bewonderen van goochelaars en Hindoesche slangen-bezweerders, tot dat eindelijk de hitte ondragelijk werd en iedereen huiswaarts keerde, om in de digtgesloten huizen en de koel gehouden vertrekken zijne siesta te nemen, na de handelsdrukten van den morgen.

Niet minder bedrijvigheid heerschte er op of nabij de reede van het eiland, waarop Goa gelegen is. Dáár was het dagelijks laden en lossen van schepen, die van de kustplaatsen van Indie aankwamen, een schier onafgebroken af- en aanvaren van ligterschepen van en naar de caracquen en galjoenen, die te veel diepgang hadden om de stad te naderen. Inzonderheid was er levendigheid tegen den tijd, waarop de jaarlijksche retourvloot naar Portugal moest vertrekken of ook als de koninklijke schepen uit Lissabon ter reede van Goa waren aangekomen. Hier was het middenpunt waarin alle de draden van het Portugesche handelsstelsel in Indie, te zamen liepen, gelijk eenmaal Batavia de hartkamer zou worden voor de vertakkingen van het Nederlandsch gezag.

Zelfs een vlugtige blik op het handelstelsel der Portugezen doet reeds, bij gewigtige punten van verschil, belangrijke punten van overeenkomst met het stelsel, later door de Nederlanders gevolgd, opmerken.

Even als alle ontdekte landen buiten Europa, welke oostelijk van den Meridiaan over Flores en Corvo gelegen waren, volgens een vermeend goddelijk regt den Koning van Portugal in eigendom toekwamen, zoo was ook de handel op Indie geheel de eigendom des Konings. Die handel werd gedreven met *Koninklijke* schepen, door *Koninklijke* ambtenaren, uitsluitend uit de *Koninklijke* stad Lissabon en *namens den Koning* door de Casa da India. Maar niettemin mogt ieder Portugeesch koopman op de Koninklijke schepen zijne handelswaren laden, onder voorwaarde dat hij eene 's heeren

gerechtigheid van 50 pct. aan den Koning betaalde en dat 500 ton scheepsruimte op elk schip voor de peper, een monopolie-artikel van de kroon, beschikbaar bleef. Zoodanig was en bleef de wijze van handelen, tot dat het rijk van Portugal met zijne bezittingen aan Spanje verviel. Sedert dien tijd werd de levering van de peper telkens voor een tijdvak van vijf jaren aan bijzondere personen verpacht. De pachters zonden jaarlijks zooveel geld naar Indie uit, als noodig kon zijn om 50,000 quintalen pepers te kunnen inkoop. De Koning bleef evenwel voortgaan met het leveren van de schepen; terwijl risico van geld en van peper geheel voor rekening der pachters kwam. Het voordeel der pachters bestond in de kansberekening van de peper voor kleineren prijs in Indie te kunnen inkoop dan waarvoor zij in de Casa da India te Lissabon moest worden afgeleverd, en welligt ook in sommige stille winsten of misbruiken, die in den Indischen handel zoo veelvuldig waren. Het stelsel der verpachtingen oefende eenen noodlottigen invloed uit, omdat de kroon, wat er ook gebeurde, den pachtschat altijd verkreeg en haar dus de prikkel ontbrak om zeeschade te voorkomen. De bemanning en de uitrusting der schepen werden ellendig, de meest eenvoudige voorzorgen werden verwaarloosd, velerlei misbruiken vonden ongestraft plaats; want het was der Kroon onverschillig of de peper verloren ging en de pachters verliezen leden. Jan Huighen van Linschoten geeft in een eenvoudig verhaal eene levendige schildering van de wijze, waarop het in het einde der 16de eeuw met den handel en de scheepvaart der Portugezen gesteld was. «De Veador de fasenda,» zegt hij, «welke is de «opperste beziender van des Konings goed, is d' oorzaak dat «die schepen altoos geladen zijn tot zinken toe, dat men «zeggen zou, niet mogelijk te wezen dat zij haar mogen reppen «of roeren; want die schippers en de officieren hebben daar «gants geen bevel op, tot op die leste ure, dat het schip 't zeil «zal gaan. Zoo wordt het schip hun geleverd en alsdan zoo gaan «daar die wachters en stouwers des konings uit, latende het

«schip overal vol (met goederen van bijzondere personen, van wie «hun de handen gevuld zijn). Tot het overste verdek ofte «overloop staat gemeenlijk zeven, acht kisten hoog van achteren tot voren; daarenboven die hoofdtouwen, het voorkasteel, «achter boven, daar die stuurman zijn stoel heeft, al om en «tom vol groote potten, vaten, kisten en hoenderhuizen, zoo- «dat schijnt eenen doolhof te wezen. Ende alzoo varen zij «daarheen op Gods genade, geschiet dikwijls, dat van de 50 «bootsgezellen boven de 10 niet en weten te roer te gaan ende «dat meer is, die meestendeel die zee nooit gehanteerd hebben, die allen door faveur die plaatsen gegunt werden..... en «als 't noodig is in de zee, zoo ziet men malkanderen deerlijk «aan, soo is 't Misericordia! ende onze Lieve Vrouw, dat zij «haar helpen wille.»

Meerdere punten van overeenkomst met het stelsel, hetwelk de Nederl. Oost-Indische Compagnie in later dagen gevolgd heeft, treft men aan, als men let op de wijze, waarop de Portugezen hunne handelsverbindtenissen sloten met de inlandsche vorsten. Dadelijk nadat de Portugezen zich in Indie hadden gevestigd, trachtten zij, hetzij door geweld, hetzij door zoogenaamde overreding, de Indische vorsten tot het sluiten van handelsverdragen over te halen. De gewoonlijke voorwaarden dier contracten waren: dat de vorsten zich verbonden om die producten, van welke de Portugeesche handel boven al meester wilde zijn, met uitsluiting van alle anderen, alleen aan de Portugezen tegen vaste prijzen te zullen leveren; om geen vijanden der Portugezen in de havens toe te laten; en in het algemeen om met niemand handel te zullen drijven dan met toestemming der Portugezen. Nog slaagden dezen er bij velen in, om aan hunne tegenpartij de bezwarende voorwaarde op te dringen, dat de handel van plaats tot plaats alleen zou mogen worden gedreven door schepen, welke voorzien waren van carta's of passen door het Portugeesche bestuur af te geven.

Dit bestuur week slechts dan van deze restrictieve bepaling af,

wanneer het, bij wijze van vergunning, aan enkele getrouwe vorsten vrijheid gaf voor eenige weinige schepen, of wanneer het, als belooning voor bewezen diensten, aan sommige Portugezen vrijpassen uitreikte, tot het drijven van handel in Indie. Ook enkele Capitanen in handelsplaatsen gezeteld, verkregen somtijds het een of ander monopolie met regt van passen te verkoopen, door welk middel deze overheidspersonen op krachtige wijze hunne geldmiddelen wisten te stijven. Wapengeweld en versterkte vestingen moesten overigens de naauwkeurige naleving dier leeuwen-contracten handhaven. Het verdient hier opmerking, dat vele dier voorwaarden, inzonderheid de verpligte en uitsluitende levering van producten tegen vaste en lage prijzen, als grondslag worden teruggevonden in de meeste contracten, welke in later tijd door de Nederlandsche Oost-Indische compagnie met inlandsche vorsten zijn gesloten.

Hoewel Goa het middenpunt was van geheel den Portugezen handel in Indie, stond deze hoofdstad toch nog meer bijzonder in een onmiddellijk verband, met de handelsplaatsen van de kust van Malabar, op welke te Onor, Barceloor, Mangalor nabij het oude Muziris, Kananor, Kranganor, Coetsjien en Coylan, de gewigtigste en sterkste vestingen der Portugezen gebouwd waren.

Kalikoet, de aloude zetel des Samoryns en van den Indo-Arabischen handel, was door de voortdurende oorlogen met de Portugezen en door toedoen van dezen in diep verval geraakt. Het vertier en de handel van den ongelukkigen Malabaarschen vorst was deels naar Goa getrokken, of ten deel gevallen aan eenen vasal des Samoryns, aan den Vorst van Coetsjien. In de stad Coetsjien, na Goa tot de eerste in rang verheven, leefden een aantal Portugezen, rijke Israëlit en Malabaarsche Arabieren, die zich met den handel bezig hielden, niettegenstaande de voortreffelijke peper, het voornaamste handelsartikel op deze kust, onder het monopolie van de kroon gebragt was.

De stelling, welke door de Portugezen aan de Oostzijde van

Vóór-Indie was ingenomen, was van een geheel anderen aard. Slechts op twee plaatsen in het rijk van Bidschnagar, op de kust Karnatica, te Negapatnam en in het oude Meliapoer, ook naar de Christenen, welke de Europeanen aldaar aantroffen, St. Thomas genaamd, waren de Portugezen bepaaldelijk gevestigd. Maar des te meer uitgebreidheid had de handel, welke door en voor rekening van Portugesche kooplieden en fortuinzoekers gedreven werd in Bidschnagar, Golconda, de kust van Orissa en in Bengale. Bijzondere personen trokken voor eigen rekening en op eigen risico, velen hunner zelfs om het Portugeesch bestuur te ontwijken, het binnenland in, van dorp tot dorp, om bij de wevers en schilders, Choromandelsche en Bengaalsche doeken, kleeden en allerlei katoenen lijnwaden voor den uitvoer op te koopen of te bestellen; terwijl de vorsten van Bidschnagar, van Golconda en de stedehouders van Delhi in Bengale en Orissa verstandig genoeg waren, om door zeer matige tolregten den vrijen loop aan dien handel te laten.

Eene groote menigte van schepen, meest kleine ongewapende fusten, ook enkele groote caracquen, in welke de katoenen lijnwaden werden opgescheept, werden in de vaart gebragt om door geheel Indie de kostbare kleeden te vervoeren, westwaarts tot Ormus en de kusten van Afrika en Arabie, oostwaarts naar Arrakan, Martaban, Queda, Siam, Kambodja en in het bijzonder de Bengaalsche lijnwaden naar Malakka, den Soenda-Archipel en de Molukken.

Het kenmerkend verschil tusschen den handel der Portugezen op de westkust en dien op de oostkust van Vóór-Indie bestond hoofdzakelijk hierin, dat op de westkust de officiële, de gouvernementshandel gevestigd was; terwijl op de oostkust meer de nering en de nijverheid van bijzondere personen, voor zooverre die toen onder eene Oostersche heerschappij kon bestaan, werd aangetroffen. Was Portugals gezag en handel in het Westen, schijnbaar althans onoverwinnelijk, op Indie's oostkust was de handel ongedekt en onverdedigd, en die toestand bleef door den

scherpzienden Nederlandschen koopman, bij zijne komst in Indie, niet onopgemerkt¹.

§ 2. *Achter-Indie en de Archipel.*

De tweede groote landtong van Azie, het Trans-Gangetisch gebied, hetwelk ook reeds aan de ouden, inzonderheid aan Ptolemaeus, onder den naam van Aurea Chersonesus ten deele bekend was, is Achter-Indie. Achter-Indie is ten noordwesten geworteld aan Tibet en ten noorden en noordoosten aan de zuidelijke provincien van China gehecht, het springt verre vooruit en maakt eene scheiding tusschen de golf van Bengale en de Chinesche zee. Ook met sommige handels-staten van dat gebied kwamen de Nederlanders, reeds korten tijd na hunne eerste komst in Indie, in aanraking. Om die reden en om zijne veelvuldige betrekkingen tot den Archipel, verdient ook Achter-Indie eene korte vermelding in ons overzicht. Men heeft aan de bevolking van Achter-Indie den algemeenen naam van Indo-Chinesche gegeven, minder welligt ter oorzake van physische kenmerken, dan wel om reden van hare plaats, tusschen Indie en China en van den oorsprong harer beschaving van het eene of het andere dier twee naburige gewesten. In een merkwaardig geschrift van den Engelschen luit.-kolonel James Low, over de bevolking van het

¹ Hoofdbronnen voor het Portugesche tijdvak: *Decada primeira, secunda, etc. da Asia*, de Joao de Barros. Lisboa, 1628. — *Histoire des découvertes et conquêtes des Portugais* par le R. P. Jos. François Lafitau. Paris, 1734. 4 vol. — *L'Histoire des Indes Orientales et Occidentales* du R. P. J. P. Maffei de la Comp. de J., Paris, 1665. — *Histoire générale des Voyages*. Edit. Française de la Haye. P. de Hondt, 1747, Tome I. — *Itinerarium ofte voyage ende schipvaert naer Oost ofte Portugaels Indien*, door Jan Huyghen van Linschoten, Amsterdam, 1595—1596. — *Geschichte des Portugiesischen kolonialwesens in OstIndien*, von Friederich Saalfeld, Göttingen, 1810. — Voor de kennis van meerdere bronnen en van de verrigtingen der Zendelingen, zie men: H. C. Millies. *Opmerkingen over de bronnen voor de beoefening der Kerkgeschiedenis in N. O. I.*; overgedr. uit de versl. en mededeel. Koninkl. Akad. Amsterdam, 1862.

Westen en Midden van Achter-Indie ¹, worden Tartaarsche horden als de eerste indringers opgegeven, wier eerste vestiging in één algemeen middenpunt, op de gebergten en heuvelvlakten in het land der Laos zou geweest zijn, en die zich van dáár, langs de groote rivieren van Kambodja, van Siam, van Martaban en langs de Iravádi verspreid zouden hebben. Hieruit zouden inzonderheid de drie volken: van Siam, van Pegu en van het land der Barmanen zijn ontsproten. Tijdsverloop, verschil van geographische stelling en van buiten aangebragte invloed, zouden de oorzaken zijn geweest van het verschil in de maatschappelijke en staatkundige toestanden dier volken, welke evenwel later weder gemeenschappelijk den gewigtigen invloed van Boeddha's leer hebben ondergaan. Andere schrijvers wijzen meer bepaaldelijk op eene verwantschap van de bevolking van Midden- en Westelijk-Achter-Indie met Tibet; terwijl Arische volkplantingen hier en dáár, in Arrakan zoowel, als in Kambodja zich gevestigd zouden hebben. Zeker is het, dat Achter-Indie door handelsbetrekkingen met de bevolkingen van Bengale, Orissa, Kalinga en Dekhan, door handels- en godsdienstige betrekkingen met Ceylon in veelvuldige aanraking geweest is. Op de oostkust hebben de Chinezen hunnen invloed sterk doen gevoelen, aan de noordelijke grenzen is de bevolking niet buiten aanraking met de Mogolen gebleven; terwijl op de zuidelijkste punt zich de Maleijers in groote getale hebben nedergezet. In de gebergten eindelijk van het binnenland worden volksstammen gevonden, welke tot nog toe moeilijk zijn te rangschikken; maar die door sommigen als de oorspronkelijke te zamengedrongen inboorlingen worden aangemerkt ².

¹ Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia, edited by J. R. Logan, September 1851, alwaar een artikel gevonden wordt van den luit.-kol. J. Low: On the ancient connections between Kedah and Siam.

² Men zie over dezen, bekend onder den naam van Orang benoea of menschen van het land: Bijdr. tot de taal- land- en volkenkunde v. N. I., IVe deel, nieuwe reeks, 1862; en in het Journal of the Ind. Archip., May 1848: An account of the wild tribes, inhabiting the Malayan peninsula, by the rev^d. P. Favre.

Tusschen de overoude instellingen van Achter-Indie en die van Vóór-Indie bestaat een kenmerkend verschil. In Achter-Indie toch, wordt in het algemeen noch het kasten-stelsel, noch het dorps-systeem gevonden ¹. Enkele uitzonderingen mogen in het land der Barmanen zijn aangetroffen, als algemeene regel mag evenwel worden aangenomen, dat de in Achter-Indie zoo verspreide leer van Boeddha aan het kasten-stelsel zoo al niet vijandig, dan toch zeker niet bevorderlijk geweest is. Een schier grenzenloos despotisme is dan ook bijna ten allen tijde gevoerd over de bevolking van Achter-Indie, die behalve door heeren-diensten, ook nog door het pandelingschap gekweld wordt. De diep gezonken zedelijkheid van een groot gedeelte der vorsten, grooten, priesters en geringen bewijst tevens, dat Boeddha's leer ontoereikende geweest is, om de bevolking door overwinning der hartstogten en der zinnelijke begeerten tot de ware wijsheid op te voeren.

Verschillende rijken hebben zich in Achter-Indie gevormd, welker juiste indeeling in vorige tijden bezwaarlijk kan worden opgegeven, ten gevolge van de vele tegenstrijdige berigten, die daaromtrent bestaan. Vooreerst noordwaarts van het stroomgebied van den Iravádi, was het rijk der Barmanen, oostwaarts langs dien stroom Ava, verder aan de westkust Arrakan, zuidwaarts langs de rivier Martaban, het rijk van Pegu gelegen.

De groote zeeboezem welke het zuiden van Achter-Indie verdeelt, in het zoogenaamde Maleische schiereiland westelijk en Kambodja en de Anamitische kust oostelijk, bespoelt het rijk van Siam of der Thaï, hetwelk zich noordwaarts uitstrekt tot in en over het land der Laos. De zuid- en oostkust eindelijk omvat het rijk van Tsi-ampa, Kambodja en de Anamitische gewesten Coetsjen-tsjina en Tonking.

De geschiedenis van westelijk Achter-Indie is een nog vrij duister geheel; doch hoe weinig historische zekerheid daarom-

¹ Lassen, dl. I, bladz. 450.

trent moge bestaan, zoo blijkt het toch, dat de geschiedenis van de Barmanen, van Ava, Arrakan, Pegu en Siam naauw in één gevlochten is.

Uit de overleveringen, welke bij de Barmanen gevonden zijn, leidt men af, dat in een tijdperk, hetwelk men niet meer bepalen kan, misschien toen de Boeddhisten uit Vóór-Indie zijn gedreven, een vorst met zijn leger uit Vóór-Indie over het grensgebergte naar Achter-Indie is komen vlugten en zich nabij eene plaats, Tagong genaamd, heeft nedergeslagen en aldaar een rijk gevestigd heeft. Zeker is het, dat nog in onze dagen bouwvallen van Hindoeschen oorsprong op die aangewezen plaats gevonden worden. De nakomelingen van dien vorst zouden zich hebben verspreid. De één breidde het rijk zijns vaders uit, een ander stichtte het rijk van Arrakan; beiden zouden een geregeld bestuur over de ongeordende volksstammen in het leven geroepen hebben; terwijl ook de zich opvolgende rijken van Ava, van Prome en van Pagan hunnen oorsprong aan de dynastie van Tagong zouden verschuldigd zijn geweest. Het is overigens moeilijk te bepalen, welken invloed Hindoesche vorsten op dit gedeelte van Achter-Indie hebben uitgeoefend; doch de aankomst van Hindoe's is vermoedelijk niet zonder gevolgen gebleven voor de godsdienst en de taal der inboorlingen ¹.

De Barmanen, de volken van Pegu, Arrakan en Siam hebben allen de leer van Boeddha uit Ceylon ontvangen ². Eenigen dier volken zouden reeds in de laatste helft van de 4de eeuw het Boeddhisme gekend hebben; doch eerst omstreeks 638 van onze jaartelling, schijnt die leer voor goed te zijn gevestigd. Het rijk van Arrakan, hetwelk onze Nederlandsche kooplieden in de jaren

¹ Lassen, dl. II, bl. 1030 en volg.

² Eene opmerkingswaardige gebeurtenis had, blijkens de brieven der Nederl. kooplieden in Siam, in de jaren 1753 en 1754 plaats, toen het hof van Kandia op Ceylon, priesters uit Ajudhja ontbood, om de leer van Boeddha volgens de oude overleveringen en geschriften, tot de vroegere zuiverheid terug te brengen, welke toen op Ceylon geacht werd verloren te zijn geraakt.

1607 en 1608 als een afzonderlijk koninkrijk bevonden, waarvan de vorst toen ook gebied voerde over eenige plaatsen in de bogt van Bengale en in oorlog gewikkeld was met Pegu, schijnt in vroeger dagen eerst bondgenoot, daarna overheerscht te zijn geweest van de Barmanen. Hoe lang die overheersching heeft geduurd, laat zich niet bepalen. Slechts korten tijd nadat de Portugezen in Malakka gevestigd waren, hebben dezen ook eene handelsfaktorij in Arrakan gesticht en toen de koning in 1585 in eenen oorlog gewikkeld werd met den vorst van het, oostwaarts van den Ganges gelegen, gebied van Tripoera Tchitagong zegevierden de wapenen van Arrakan over zijnen vijand, door de hulp der Portugezen. In de zoo evengenoemde jaren 1607 en 1608 knoopten de Nederlanders uit Choromandel, handelsbetrekkingen aan met den Koning van Arrakan, die onze kooplieden welwillend ontving en toen zeer gaarne van de Portugezen verlost zou zijn geweest.

De geschiedenis van Pegu, Ava en het rijk der Barmanen ligt door de vele tegenstrijdige berigten in eene even groote onzekerheid. Marco Polo maakt melding van eenen aanval welke Koebblai Khan op de Barmanen zou gedaan hebben¹. Pegu was eertijds een zelfstandig rijk, alwaar zoowel over land als over zee een levendige handel gedreven werd, en ook Ava schijnt een rijk te zijn geweest, dat afgescheiden was van het gebied der eigenlijke Barmanen.

Eerst sedert de Europeanen Achter-Indie hebben bezocht, verkrijgt men daarover berigten, die iets meer zijn dan hoogst twijfelachtige overleveringen; maar ook na die berigten blijft er nog veel verwarring en duisternis in de geschiedenis van dat gedeelte van Azie overig. Een Genueesch koopman, Hieronymo di Santo Stefano, behoorde onder de eerste Europeanen, die Pegu hebben bezocht, toen hij in 1496 over Choromandel tot in Achter-Indie doordrong. In het berigt, hetwelk

¹ Hoofdstuk CXXII en CXXIII van Marco Polo, en bij Gützlaff Geschichte des Chinesischen Reiches, bl. 398.

hij daarvan mededeelt, zegt hij, dat destijds in Pegu een magtig vorst heerschte, die in eenen oorlog met het rijk van Ava gewikkeld was ¹. De Europeische reizigers die, na hem Pegu bezocht hebben, waren Portugesche fortuinzoekers, die sedert de inneming van Malakka in 1511 zich in groote getale over de gewesten van Achter-Indie hebben verspreid, met het doel om handel te drijven of het land te verspieden. Zoodanige waren Odoardo Barbosa in 1536, Cesar Frederic in 1535, die beiden de hoofdstad van Pegu beschrijven als prachtig en rijk, en het land bloeiende door koophandel en zeevaart; inzonderheid ook Fernando Mendez Pinto, die in 1545 te Martaban aankwam en in een uitgebreid werk, verslag heeft gegeven van zijne lotgevallen ². Bij zijne aankomst vond Pinto de stad Martaban reeds sedert ruim zes maanden belegerd, door eenen Barmaanschen vorst, die Pegu overweldigd had. De koning van Martaban moest zich onderwerpen, na vruchteloos de hulp der Portugezen, die aldaar 700 in getal aanwezig waren, te hebben ingeroepen. Men kan de belangrijkheid van Martaban als handelsplaats beoordeelen, als men bij Pinto leest, dat 42 volken vertegenwoordigd waren bij de plegtige overgave van de stad. Onder dezen noemt hij Portugezen, Grieken, Venetianen, Turken, Israëlitën, Armeniers, Tartaren, Perzen, Malabaren, inwoners van Sumatra, Siam, Borneo, Celebes, Mindanao, Goezeratte, Bengale en zelfs Papoeëzen. Hij voegt er bij, als hij van de zeevaart gewaagt, dat jaarlijks meer dan honderd schepen aldaar aankwamen uit Atsjin, Melinda, Ceylon, van de kusten nabij Mekka en uit China ³.

Mendez Pinto verzekert, dat Pegu eertijds eene groote Monarchie geweest was, die echter in 1545 verdeeld was in dertien verschil-

¹ Journey of Hieronimo di Santo Stefano, in het door de Hackluyt Society, in 1857 uitgegeven werk: *India in the 15th. century*.

² Door mij is gebruikt de Fransche vertaling, herdrukt in 1830 en getiteld: *Les voyages aventureux de Fernand Mendez Pinto, traduit du Portugais par B. Figuier*. 3 vol. Paris, 1830.

³ Mendez Pinto, vol. II, chap. CXLIX.

lende staten en waarvan de hoofdplaats Pegu in handen was van eenen Barmaanschen overweldiger, die nu ook Martaban en vervolgens ook Prome en meer andere steden of staten veroverde. Deze Barmaansche overheerscher zond daarop een gezantschap, waarbij ook Pinto tegenwoordig was, naar eenen Keizer van Calaminham; die in de stad Timplan gezeteld was. Het doel van dat gezantschap was om dien keizer, dien Pinto als zeer magtig voorstelt, over te halen tot eenen oorlog tegen Siam, opdat dit laatste rijk geen hulp verleen zou aan Ava, welk koninkrijk de overheerscher van Pegu in het volgende jaar wilde aantasten¹. Volgens de opgave van Pinto was het rijk van Calaminham in het midden van Achter-Indie gelegen en verdeeld in 27 koninkrijken en 700 provinciën, waarvan de inwoners redelijk beschaafd en Boeddhisten waren. Men zou uit die verschillende mededeelingen vermoeden, dat Calaminham een rijk is geweest, dat zich noordwestelijk van Ava uitstrekke in de rigting van Assam en noordoostelijk in de rigting der grenzen van China en zuidwaarts over een deel van het land der Laos. Zoo deze gissing met de waarheid overeenkomt, dan zou Calaminham ook het eigenlijke land der Barmanen hebben omvat.

In 1547 brak nu, waarschijnlijk ten gevolge van het bovenvermelde gezantschap, een oorlog uit tusschen de Laos en Siam en in 1548 werd Ajudhja de hoofdstad van Siam, door de Peguanen onder bevel van den Barmaanschen overweldiger, belegerd; maar door de hulp der Portugezen weder ontzet.

De geschiedenis van Siam is rijk aan overleveringen en historische gedenkboeken; want de Siammers maken aanspraak op eene oudheid, die opklimt tot Boeddha's eerste leerlingen, tot omstreeks vier of vijf honderd jaren vóór onze jaartelling. De feiten welke die eerste berigten mededeelen, zijn de opvolging van dynastien, het verplaatsen van den zetel des bestuurs, boven-

¹ Mendez Pinto. vol. II, p. 505. De berigten hierover bij Lassen komen niet overeen met de berigten bij Pinto.

menschenlijke tusschenkomst en wonderdadige inmenging van Indra of Boeddha, huwelijken met Chinesche vorstinnen en oorlogen met naburige volksstammen. Onder die oudere gebeurtenissen hehoort ook de overkomst uit Ceylon van de leer van Boeddha; doch het schijnt, dat omstreeks 658 die leer eerst algemeen in Siam is aangenomen. Na het jaar 1550, n. Ch. ontwaart men eenige meerdere geloofwaardigheid in die geschiedkundige berigten, hoewel ook dan nog aan regtmatigen twijfel veel grond wordt overgelaten. Omstreeks datzelfde jaar 1550 zou o. a. een koning over Siam geheerscht hebben, die zijn gebied en zijne overwinningen uitstreckte over Malakka, Tenasserim en Ligor, op het Maleische schiereiland, over Xava, waaruit door sommigen Java gelezen wordt, maar dat meer vermoedelijk een deel van Sumatra geweest zal zijn, of betrekking hebben kan op het ten onder brengen van Javanen, die omstreeks dien tijd een gedeelte van het zuider-schiereiland bezet hielden; ook over Moelmeijn, Tavoy en Pegu en over nog vele andere plaatsen, wier namen niet meer te herkennen zijn.

De Portugeesche schrijver de Barros, na vooraf eenige duistere berigten omtrent den oorsprong der cijnsplichtigheid van Singapoere en daarna van Malakka aan het rijk van Siam, gegeven te hebben¹, verhaalt hoe Affonso d'Albuquerque, tijdens de belegering en na de inneming van Malakka een vriendschapsverbond zocht te sluiten met den koning van Siam. D'Albuquerque vond eene gereede aanleiding tot het aanknoopen van betrekkingen met Siam, in de omstandigheid dat de Malaksche vorst door den koning van Siam als een oproerig vassal beschouwd werd, dien hij reeds meermalen en nu laatstelijk omstreeks 1509 of 1510 vruchteloos beoorloogd had. De pogingen van den Portugeschen opperbevelhebber schijnen dan ook met eenen goeden uitslag te zijn bekrond².

¹ De Barros, *Decada Secunda*, fol. 130, vso.

² De Barros. II, bl. 143, vso. en 151; zie ook: *The Kingdom and People of Siam*, by sir John Bowring, London. 1857. vol II, p. 59 sq.

Sedert dien tijd hebben zich de Portugezen in groote getale in Siam en in de daarbij gelegen, min of meer cijnsplichtige staten gevestigd en zelfs vergunning verkregen, om de katholyke godsdienst aldaar openlijk te belijden en te verkondigen. Onderscheidene Portugezen traden in dienst des konings van Siam. Onder dezen behoorde een Domingo de Seixas, die sedert 1517 over eene afdeeling van het Siamsche leger in het binnenland bevel voerde en ook de bende Portugesche hulptroepen, die in 1548 de hoofdstad Ajudjha tegen den Barmaanschen vorst uit Pegu verdedigde. De kampstrijd tusschen Siam en de overheerscher van Pegu was evenwel hiermede niet beslist. Zij duurde voort tot 1555, wanneer de hoofdstad Ajudjha werd ingenomen en geheel verwoest, terwijl aan de andere zijde de koning van Kambodja, die herhaaldelijk voor de magt van Siam had moeten bukken, van deze schoone gelegenheid gebruik maakte, om brokstukken van Siam af te scheuren en aan zijn rijk te hechten. Door deze gebeurtenissen werd de magt en het aanzien van Siam geheel verbroken, tot dat in 1567 een Siamsche vorstenzoon Phra Naret genaamd, een bevrijdingsoorlog aanving, er in slaagde om het rijk van Siam te herstellen en het overweldigd gebied aan Pegu en Kambodja te ontnemen¹.

Reeds in vroege tijden schijnt Siam hoewel niet onafgebroken en niet zonder tegenkanting onderscheidene cijnsplichtige staten of steden onder zich gehad te hebben, van welke, uit een handelsoogpunt, de voornaamste waren Tenasserim en Queda, en zoo men de Portugeesche berigten mag gelooven, vroeger ook Perak, Salangor en Malakka en op de oostkust van het schiereiland, de rijkjes van Pahang, Tringanoë, Kalantang, Ligor en Patane. Deze laatste plaats heeft meer bijzonder voor ons eenig gewigt, omdat reeds sedert het jaar 1602 twee Neder-

¹ Zie over de rijken van Achter-Indie: Lassen, II, bl. 1023. Deel IV, het geheele 2de boek passim. — Jan Huyghen van Linschoten, bladz. 22 en Bowring, vol. I, chapt. II. — *Journal of the Ind. Archipel.* September 1851, en Carl Ritter, *Erdkunde (von Asien)*, IV.

landsche kooplieden, Pieter Wallichsz van Delff en Daniel van der Lecq met 6 bootsgezellen aldaar, tot het drijven van den handel, in eene faktorij gevestigd werden.

Bij Jan Huyghen van Linschoten en ook in berigten, van eenen Victor Sprinckel, die in 1607 te Patane als opperkoopman gesteld werd, leest men dat het Maleische schiereiland van Martaban af en bepaaldelijk Patane afhankelijk van Siam was of geweest was en dat de Koningin, die toen te Patane regeerde, als heergewaade jaarlijks eene gouden bloem en eenige zeldzaamheden naar Siam opzond. De handel in Patane was voor een groot gedeelte in handen der Chinezen, die de koopwaren bragten naar Siam, Boerdelon, Ligor, Kambodja, Coetsjien-tsjina, Makasser, Grissée, Pahang, Jambi, Johor, Bantam, Banjermassing en Sukkadana ¹. De Nederlandsche vlootvoogd Wybrand van Warwijck zond, in het jaar 1604 toen hij op weg naar China was, van Patane, den koopman Cornelis Specx naar Ajudhja. Uit brieven in handschrift op het Rijksarchief aanwezig, blijkt bovendien dat in 1607 de Nederlanders ook reeds in Ligor gezeteld waren.

De handel van Patane werd gedreven in zijden, half zijden en weërschijnkleedjes, die naar Banda werden vervoerd; in damasten, Soetra Toeloeki genaamd, die uit China werden aangebracht en een uitvoerartikel waren naar de Molukken; in koperwerk en kleine stukken geschut, die in de omstreken van Patane gegoten werden. Bovendien was aardewerk, grove porceleinen en ongeverwde zijde, artikelen van invoer der Chinezen ². Voor den handel op Japan over China, was Patane eveneens zeer gunstig gelegen en het was dan ook in deze plaats, dat de Nederlanders in 1605 berigt ontvingen, dat zij vrij in het

¹ J. Huyghen van Linschoten, 17de Capittel, en Reis van van Neck naar Oost-Indien, van het jaar 1600, blad. 11 sq. in *Begin en Voortgang*, D. I, n°. 7, A.

² Msnscrip-memorie over handelsplaatsen in Indie. Rijks-Archief.

Japansche rijk zouden worden toegelaten¹. In later tijd werd er uit Siam veel sappanhout, herten- en roggevellen door de Nederlanders naar Japan vervoerd.

Wij mogen ons tot deze korte mededeelingen omtrent het rijk der Thaï bepalen en overgaan tot de rijken van het Oosten van Achter-Indie. In den tegenwoordigen tijd wordt, met uitzondering van het meest westelijke gedeelte, hetwelk thans tot Siam behoort, geheel oostelijk Achter-Indie door het Anamitische rijk van Coetsjien-tsjina ingenomen. In vroeger tijd evenwel bestonden aldaar meerdere rijken, en wel van het westen naar het noordoosten gerekend, Kambodja of Tchinha, daarnevens Tsi-ampa, voorts Coetsjien-tsjina, Tonking en Quinam. De meerendeels alluviale en zeer vruchtbare landstreek, welke door de rivier Mekong doorsneden en besproeid wordt en zich in eene noordelijke en westelijke rigting uitstrekt, was het rijk van Kambodja, welks bevolking als oorspronkelijk uit het land der Laos afkomstig wordt opgegeven. De invloed van Vóór-Indische beschaving heeft zich ook hier in schrift en heilige taal doen gevoelen, en ook hier is de leer van Boeddha over het onverschillige godsdienstige leven der inwoners heengegleden, maar daarin niet diep geworteld.

De geschiedenis van Kambodja is even als die der andere rijken van oostelijk Achter-Indie, grootendeels slechts uit Chinesche berigten bekend. In die berigten wordt reeds in het jaar 616 na Ch. gewag gemaakt van Kambodja, als van een eijnspligtige staat van China. Hierbij mag men niet voorbijzien dat het eene gewone voorstelling der Chinezen is, om elke staat, welke, hetzij door gezantschappen, hetzij door handelsverkeer betrekkingen met hun gebied aanknoopten, eijnspligtige staten te noemen.

Van zoodanige betrekkingen tusschen China en Kambodja vindt men sedert telkens melding gemaakt en hieruit en uit

¹ Manuscript-brief van Victor Sprinckel uit Patane, 6 Febr. 1608.

andere bijzonderheden mag tot het bestaan van een levendig handelsverkeer tusschen deze twee volken worden besloten. Wij hebben hierboven reeds gesproken van berigten, omtrent eenen krijgstogt, door den Ceylonschen vorst Prakramabahu in de laatste helft der 12de eeuw tegen Kambodja ondernomen, op grond dat de Singhaleesche handel belemmeringen in dat land zou ondervonden hebben, en hoe ten gevolge van dien krijg Kambodja aan Ceylon cijnspligtig zou zijn geworden. Volgens andere mededeelingen zou op het einde der 12de eeuw oorlog tusschen Kambodja en Coetsjien-tsjina zijn gevoerd en dit laatste rijk zijn overwonnen¹; terwijl in dienzelfden tijd het grensland Tsi-ampa en het meer noordwaarts gelegen Tonking mede van Kambodja afhankelijk zouden zijn geweest. Over het algemeen schijnt van het einde der 12de of den aanvang der 13de eeuw tot na het midden der 14de eeuw, de bloeitijd te zijn geweest van het rijk van Kambodja. Tusschen 1293 en 1297 werden door de Mogoolsche dynastie en na den val van deze, door de dynastie der Mings gezantschappen uit China naar Kambodja gezonden.

Tot in het midden der 14de eeuw zou ook het gebied, hetwelk later het rijk van Siam uitmaakte, onder Kambodja hebben bestaan. Na het jaar 1453 vindt men van versterking in de betrekkingen met China melding gemaakt en tegen het einde der 14de eeuw werd Kambodja's magt verbroken, toen de Siamesen de hoofdstad verwoestten en groote stukken van het rijk afscheurden, om die aan Siam te hechten. Van dien tijd af is de geschiedenis van Kambodja niets, dan eene reeks van ongelukkige oorlogen, met Siam gevoerd, tot dat de inneming van Ajudhja door de Peguanen aan Kambodja weder eenige verademing schonk. Uit berigten van onze Nederlandsche kooplieden van eene veel latere dagteekening, mag men afleiden dat de strijd tegen Siam nog twee

¹ Deze berigten zijn in strijd met anderen, volgens welke Coetsjien-tsjina, eerst in de 16de eeuw als onafhankelijke staat zou hebben bestaan.

honderd jaren daarna voortduurde, hoezeer de magt van Kambodja toen ook moge gedaald zijn en die van Siam gestegen ¹. Na de vermeestering van Malakka door de Portugezen, kwam jaarlijks een schip van die natie in Kambodja om handel te drijven, in navolging van de Maleijers, die toen reeds sedert lang, dat land uit Singapoere en Malakka bezocht hadden. Twee Nederlandsche schepen, onder bevel van Gaspar van Groesbergen, bezochten in Januarij 1602 voor het eerst het eiland Condor en de zuidelijkste kust van Kambodja. Die eerste kennismaking was niet gelukkig, want de kustbewoners deden een aanslag op de schepen der Nederlanders, vermoordden bij die gelegenheid 23 personen der bemanning en namen den admiraal gevangen.

Onmiddellijk aan de oostelijke grens van Kambodja, bij de kaap welke thans St. James genoemd wordt, lag in vroeger dagen het niet zeer uitgestrekte, maar belangrijke rijk van Tsi-ampa, Champa of Thsan-pan. De geschiedenis der bevolking van dezen staat, wier taal als een bijzonder dialect, zeer afwijkende van de taal der naastbijgelegen volken wordt opgegeven, is nog weinig of niet bekend. Op de oostkust van het Maleische schiereiland wordt, op enkele plaatsen, ditzelfde dialect teruggevonden. Marco Polo gewaagt in zijne *Il Milione* van Cianba, als van een rijk in hetwelk hij aanlandde, op zijne reis van Zaitun naar Sumatra ¹. Uit overblijfselen van de Hindoesche afgodsbeelden van Siva, Doerga en Boeddha maakt men op, dat in dit land de leer der Brahmanen, nevens die van Boeddha, gelijk als op Java gegolden heeft. Het volk van Tsi-ampa schijnt in vorige tijden met verschillende landen van den Archipel in

¹ Zie over Kambodja en zijne geschiedenis: Lassen IV, bladz. 398, sq. — J. Crawford, *Descriptive dictionary of the Ind. Islands, etc.*, bladz. 80. Sir John Bowring, *Siam*, vol I, chap. II. (Deze schrijver is niet altijd nauwkeurig), en vooral Carl Ritter, *Erkunde (von Asien)* I Ver Theil, Iles Buch, III. Band. Berlin 1834, bladz. 979 — Begin en Voortgang, II. 21, bladz. 120 en eindelijk *Journal of the Ind. Archipelago*, May 1851.

² Marco Polo, *Chapitre CLXII*.

handelsbetrekking te hebben gestaan. In de laatste helft der 14de eeuw zou, volgens eene Javaansche Babad ¹, de keizer van Madjapahit, Angka Widjaja, met eene prinses van Tsi-ampa zijn gehuwd geweest. De omstandigheid dat twee zusters van deze vorstin aan Mahomedaansche leeraars door huwelijk zouden zijn verbonden geweest en de overkomst uit Tsi-ampa naar Java, van eenen zoon uit één dier huwelijken gesproten, om op dat eiland den Islam te verkondigen, doen vermoeden dat, in den loop der veertiende eeuw de Islam reeds in Tsi-ampa was doorgedrongen. Hieruit mag men afleiden dat de Arabieren en uit de jaarboeken der Maleijers, dat ook de Maleijers dit land toen hadden bezocht. In de maand October des jaars 1607 kwam ook de Nederlandsche admiraal Cornelis Matelief op de kusten van Tsi-ampa. Uit zijne berigten ² verneemt men, dat dit rijk toen nog als een afzonderlijke staat bestond, welke door de Portugezen eertijds jaarlijks tot het drijven van handel bezocht was; maar dat zij toen aldaar niet meer verschenen, omdat Tsi-ampa een bondgenoot was van den koning van Johor, met wien de Portugezen in oorlog waren. De belangrijke mededeelingen in Matelief's reize leeren verder, dat te dier tijde de Islam groote vorderingen in Tsi-ampa had gemaakt, dat de koning in oorlog was met Coetsjien-tsjina en dat de handel, welke in agilahout, was, olifantstanden, ebbenhout, lijnwaden, goud, zilver, peper en rijst gedreven werd, meest in handen was van de Chinezen, Maleijers en Japanners. Het rijk van Tsi-ampa is intusschen geheel van de kaart verdwenen en maakt thans eene provincie uit van het groote rijk van Coetsjien-tsjina ³.

¹ Roorda van Eysinga, Handb. der Land- en Volkenkunde van Nederl. Indie, IIIde boek, 1ste Deel, bladz. 295. Anders evenwel luiden de berigten over betrekkingen tusschen Madjapahit en Tsi-ampa, in de *Malayan Annals*, zoo als die in uittreksel zijn uitgegeven door T. Braddell, Esq. in the *Journal of the Ind. Archipelago*, Dec. 1851, bladz. 729.

² Begin en Voortgang. II, 13, bladz. 120 en 121.

³ Zie inzonderheid over Tsi-ampa: C. Ritter, *Erdkunde von Asien*, IV, 2de Boek, Band III, bladz. 955 en 981.

Ons blijft nu nog overig, met een enkel woord gewag te maken van de twee noordelijke rijken van oostelijk Achter-Indie: van Tonking en van Coetsjien-tsjina. De inwoners dezer twee staten hebben onderling vele punten van overeenkomst, wat betreft de taal, het schrift, de zeden en de regeringsvorm. In de geschiedenis, voor zooverre die bekend is, komen zij voor, als in eene onafgebroken betrekking met China en meermalen onderling in vijandschap te zijn geweest. De algemeene naam waaronder beider land bekend is, is Anam.

De Anamieten schijnen een nog minder ontwikkeld godsdienstig gevoel te hebben dan de Chinezen. Even als bij dezen, vindt men bij de inwoners van Anam, vereering van voorvaders en heroën, bij de Mandarijnen meer bijzonder de leer van Confucius en eindelijk ook volgelingen van het Boeddhisme, zoo als dat in China wordt opgevat en begrepen.

Wat nu de geschiedenis van Tonking en Coetsjien-tsjina betreft, worden de berigten daarover, door onderscheidene schrijvers medegedeeld, meermalen onderling in tegenspraak bevonden.

Die berigten maken in de eerste plaats melding van volkplantingen uit en overheersching van China over die gewesten, welke thans het Noorden van Coetsjien-tsjina vormen. In dien toestand zou in de 3de eeuw n. Ch. in zóó verre wijziging gebragt zijn, dat de onvoorwaardelijke onderwerping met eenen staat van cynsplichtigheid werd verwisseld. Het schijnt, dat zoodanige afwisseling tusschen algeheele onderwerping en cynsplichtigheid tot aan het midden der 16de eeuw heeft voortgeduurd, wanneer Tonking eindelijk bepaald tribuutschuldig aan China bleef en het rijk van Coetsjien-tsjina zijne onafhankelijkheid en een afzonderlijken regeringsvorm, met twee Koningen, verwierf. Als aanleiding tot die uitkomst wordt opgegeven, dat in den loop der 15de eeuw, Tonking, als het een tijd lang onder eene eigen dynastie stond, eenige provincien aan het, destijds grootere rijk van Tsi-ampa heeft ontweldigd, waarover aan een aanzienlijk geslacht het onderkoningschap werd opge-

dragen. Een der leden van dat geslacht zou zich onafhankelijk van Tonking hebben verklaard en daaruit zou een binnenland-sche oorlog zijn ontstaan, dien China zich ten nutte heeft gemaakt om zijne vermeende suzeraine regten op Tonking te doen gelden. In 1558 was Coetsjien-tsjina als een geheel afzonderlijk rijk gevestigd¹. Men zal evenwel voorzigtig handelen, als men aan deze vermelding van jaartallen niet meer waarde hecht dan zij verdient, want de Portugesche reiziger Mendez Pinto, beschrijft reeds omstreeks 1548 den staat des konings van Coetsjien-tsjina, als dien van een magtig Vorst, die gezantschappen ontvangt en zich gedraagt als een onafhankelijk gebied². In het jaar 1602 hebben twee Nederlandsche schepen, onder bevel van den admiraal van Groesbergen, de kust van Coetsjien-tsjina bezocht. Men vindt namelijk onder de oud-koloniale archieven een twintigtal brieven, welke door Jeronimus Wonderaer, als «kenner van de zijde» en door Albert Cornelisz Ruyll uit de steden Tachem of Tachen en Sinoa geschreven zijn. De ligging dezer plaatsen is niet meer met volstrekte zekerheid aan te wijzen; maar de inhoud dier brieven, vergeleken met oude kaarten, doet vermoeden dat die steden op de noordelijke kust van Coetsjien-tsjina, nabij het tegenwoordige Toerane gezocht moeten worden³. Uit die berigten verneemt men overigens, dat in deze gewesten eene digte bevolking leefde, welke bezocht werd door Portugezen; maar vooral eenen levendigen handel met China en Japan onderhield en dat aldaar een groote overvloed van peper te bekomen was.

De handel, welken de behendige en nijvere Chinezen in Achter-Indie met zooveel levendigheid hebben gedreven en de groote invloed, dien zij op dit gedeelte van Azie hebben uitgeoefend,

¹ Lassen, IV, 418 sq. — C. Ritter, Asien, IV, 976 en inzonderheid: Details respecting Cochin-China by the right Reverend Dr. Lefèvre, in het Journal of the Indian Archipelago. 1847. August.

² Mendez Pinto, Chap. CXXIX, CXXX, CXXXI.

³ Zie over deze brieven: Hoofdstuk VII, § 5, hierachter.

maken het noodig, om ook in dit gedeelte van ons overzigt, nogmaals de aandacht te vestigen op het handelsverkeer dezer natie.

Wij hebben hierboven reeds krachtige bewijzen aangetroffen van het verkeer tusschen China of het rijk van het Midden en Vóór-Indie, van 58 of 76 jaren vóór onze jaartelling tot aan den tijd waarin de reizigers Ibn Bathoetha en Marco Polo hunne reis-geschriften zamenstelden. Bij die berigten kunnen nog gevoegd worden de boeken, opgesteld door Chinesche pelgrims, die Indie bezocht hebben; voornamelijk met het doel om zich in de leer van Boeddha, aan de bron zelve te oefenen. De bibliographie welke de heer Stanislaus Julien heeft medegedeeld van Chinesche reisbeschrijvingen en aardrijkskundige werken van de 5de tot de 18de eeuw, levert reeds een sterk bewijs van het bestaan van dat verkeer en tevens van de daaruit voortgevloeide kennis van Indie, welke de Chinezen bezaten ¹. De meest bekende dier schrijvers is de pelgrim Fa-hian, die tusschen de jaren 405 en 419 n. Ch. een dertigtal staten van Indie bezocht, eindelijk op zijne reize, door storm buiten koers geraakte en op Java aanlandde, alwaar hij vijf maanden vertoefde. Een soortgelijk werk als het geschrift van Fa-hian is vervaardigd omstreeks 518; weder een ander zeer uitgebreid geschrift is zamengesteld omstreeks het midden der 7de eeuw door een Boeddhisten-priester, Hioean-Tsang. Om reliquien van Boeddha uit Indie te halen, vertrokken omstreeks 976 n. Ch. 300 Boeddhisten uit China; een ander geestelijke ging in 983 en bezocht Sumatra op zijne reize. Voortdurend vindt men melding gemaakt van zoodanige reizen, waarover de heer Stanislaus Julien zijne mededeelingen voortzet tot in het midden der 11de eeuw, en eindelijk ook gewaagt van een uitgebreid geschiedkundig en geographisch werk over de westersche landen, aan China onderworpen, hetwelk

¹ Journal Asiatique, Octobre 1847: Renseignements bibliographiques sur les relations de voyages dans l'Inde et les descriptions du Si-yu, qui ont été composées en chinois entre le Ve et le XVIIIe siècle de notre ère, par Mr. Stanislaus Julien.

uit oude bescheiden en kaarten in 1763 is zamengesteld. Indien men nu deze berigten in verband beschouwt met de mededeelingen van Arabieren uit de 9de eeuw, over den handel der Chinezen tot in de haven van Siráf¹, of met die van Marco Polo omtrent de betrekkingen van Koeblai-Khan met Ceylon, of ook met de Singhaleesche berigten omtrent eenen inval van Chinezen op dat eiland in de 15de eeuw, of eindelijk met de bepaalde inlichtingen welke Ibn Bathoetha over den handel der Chinezen op de kusten van Malabar, van Bengale en Java geeft, dan mag men het als eene bewezen daadzaak aannemen, dat de handelsbetrekkingen tusschen geheel Indie en China reeds zeer vroeg hebben bestaan en een zeer langen tijd hebben voortgeduurd. Minder zeker is het echter of datzelfde handelsverkeer tijdens de komst der Nederlanders nog even levendig met Vóór-Indie bestond; want er zijn redenen om te vermoeden, dat ook hierin de magtsontwikkeling der Portugezen eene wijziging heeft gebragt, waardoor de Chinesche handel zich toen meer bepaald heeft tot Malakka en meer nog dan vroeger gerigt is naar het Oosten en verspreid over de eilanden van den Archipel. De bekende Engelsche schrijver Crawford staat het gevoelen voor, dat men in het algemeen zich een te groot denkbeeld vormt, over de oudheid van den Chineschen handel, hoewel hij erkent dat het verkeer der Chinezen met verschillende eilanden van den Archipel reeds moet dagteekenen van vele eeuwen herwaarts. De bewijzen, welke die schrijver zelf aanvoert, weerspreken eenigermate zijne stelling, wanneer hij ons berigt, dat op Singapoere munten gevonden zijn, welke de namen dragen van Chinesche keizers, die omstreeks de jaren 967, 1067 en 1085 geleefd hebben. Merkwaardige bijzonderheden over het oude verkeer der Chinezen met de Indische eilanden-zee, geeft ons de Nederlandsche geleerde Dr. Hoffman in het werk van Salomon Muller: «Bijdragen tot de kennis van Sumatra.» Uit die mededeelingen

¹ Zie boven bladz. 62.

mag men afleiden, dat het eiland Sumatra reeds in de 10de eeuw aan de Chinezen bekend is geweest en vermoedelijk ook nog vroeger, omdat dit eiland in den weg van China naar Vóór-Indie gelegen is. Eerst sedert het begin der 10de eeuw schijnen evenwel meer bepaalde betrekkingen tusschen Sumatra en China, door middel van gezantschappen en geschenken te zijn aangeknoopt.

Nadat de dynastie der Ming op den troon van China gezeteld was, werden, volgens de Chinesche berigten, in 1572 gezanten en schatting door de vorsten van Sumatra gezonden, en sedert dien tijd zou er geregeld schatting aan China zijn betaald. Hierboven maakten wij reeds de opmerking, dat men evenwel aan zoodanige vermelding van schatting geen grooter gewigt, dan aan eene gewone groot-spraak der Chinezen hechten moet en dat dit niet veel meer beteekent, dan dat geregelde handelsbetrekkingen werden aangeknoopt en onderhouden. De berigten, ons door Marco Polo nagelaten, getuigen van het voortbestaan in zijnen tijd, van de handelsbetrekkingen der kooplieden van Zaitun en der Mangi met het eiland Sumatra. Reeds veel vroeger zou het eiland Java door Chinezen zijn bezocht, wellicht ten gevolge van de reis van den reeds genoemden pelgrim Fa-hian, en op het einde der 10de eeuw zouden gezanten uit Java naar China zijn gekomen, hetgeen in den aanvang der 12de eeuw zich zou herhaald hebben. Eene zeer merkwaardige gebeurtenis was een oorlog, welke tijdens de Mogoolsche heerschappij tusschen China en Java uitbrak. De aanleiding tot dien krijg zou eene honende mishandeling zijn geweest, welke een gezant van Koeblai-Khan op Java ondervonden had; maar niet onwaarschijnlijk lag de ware oorzaak in de onderdrukking en den overlast, welke de Javaansche bevolking toen reeds sedert lang te lijden had gehad van de Chinezen, die in groote getale op Oostelijk Java zich bevonden. Ook handelsnijd kan daartoe hebben bijgedragen; want reeds sedert een vroeger tijdvak bestond er eene levendige vaart der Javanen naar Ternate en Amboina, en in de Moluksche wateren

waren moeilijkheden tusschen de Chinezen en Javanen voorgevallen. Men vindt ook nog gewag gemaakt van betrekkingen tusschen China en eenen koning van Westelijk Java, in het begin der 13de eeuw en uit het reisgeschrift van Ibn-Bathoetha (1345—1346) blijkt, hoe deze Arabier van Sumatra naar Java en van daar naar China, aan boord van eene Chinesche jonk werd overgevoerd. Na dit alles zal het wel onnoodig zijn hier nog te vermelden, dat onze zeelieden bij hunne eerste komst in Indie, Chinesche handelaars en jonken in de havens van Java aantroffen. Het noord-oostelijk gedeelte van het eiland Borneo zou reeds in de 7de eeuw regelmatig schatting aan China hebben opgebracht en blijkens de berigten uit Chinesche jaarboeken geput, duurden de betrekkingen met het rijk van Broenei in de 10de, 14de en 16de eeuw voort. Zelfs zou in dit laatste tijdperk een persoon uit Foekian herkomstig, in Broenei het koninklijk gebied gevoerd hebben. De berigten der Chinezen omtrent hunne vestiging op de noord- en oostkust van Borneo schijnen door de overleveringen der inboorlingen van dat eiland te worden bevestigd; want de inlanders van Broenei achten zich, deels van Chinesche, deels van Maleische en Arabische nederzettingen afkomstig te zijn; terwijl ook de jaarboeken van Soeloe gewagen van een Chineesch opperhoofd, die omstreeks 1575 eene talrijke Chinesche volkplanting naar Borneo's noordkust geleidde. Als de Nederlandsche reiziger Olivier van Noort, Borneo bezocht, trof hij vele Chinezen uit Patane in de golf van Broenei aan.

De geschiedenis van den Mogoolschen Khan, Hoepilai of Koebilai, bij wien Marco Polo zoo langen tijd vertoefde, en die tot 1294 over China het gebied voerde, levert krachtige en deugdzame bewijzen op voor de sterk ontwikkelde zeevaart der Chinezen. Deze overheerscher toch, heeft tegen Korea en de eilanden van Japan, uit de steden Tsi-autschou en Ningpo, vloten uitgerust, zóó sterk bemand en zamengesteld uit een zóó groot aantal jonken, als alleen kunnen worden uitgerust te midden eener bevolking, die sedert langen tijd zich op de zeevaart heeft toegelegd.

Ook de Philippijnsche eilanden zijn lang vóór den tijd, waarin zij dien naam van de Spaansche ontdekkers en veroveraars ontvangen hebben, door de jonken der Chinezen en der Japanners bezocht, die aldaar tegen de bekende eetbare vogelnesten, tripang en paarloesters, ruwe en bewerkte zijde of porceleinen inruilden.

Nadat in 1571 het eiland Luzon door de Spanjaarden was veroverd en de stad Manila gesticht, werd die plaats door een magtig Chineesch zeeroover, hetzij om den verstoorde vrijen handel te herstellen, hetzij om van de rijkdommen der Spanjaarden meester te worden, vijandig aangetast. In later tijd groeide het aantal Chinesche immigranten dermate aan, dat in het jaar 1605 het Spaansche bestuur, onder voorwendsel van eenen opstand te willen voorkomen, overging tot het geheel uitroeijen der Chinesche bevolking, een slecht voorbeeld, dat de Nederlanders in de 18de eeuw op Batavia hebben nagevolgd. Van de Philippijnsche tot de Moluksche eilanden kon de weg voor de ondernemende Chinezen niet lang of moeilijk vallen en hoewel omtrent de vaart en den handel der Chinezen in de specerij-eilanden weinig of geen bijzonderheden bekend zijn, mag men toch voor waar aannemen, dat ook aldaar de Chinesche handelaars zich reeds vroeg hebben vertoond. De voornaamste markt der specerijen was echter op Oostelijk-Java, in handen der Javanen. De Portugezen hadden sedert hunne komst in Indie de gelegenheid gehad om met de Chinesche handelaren, wier vaartuigen tot Vóór-Indie doordrongen, kennis te maken. Nadat Affonso d'Albuquerque de groote handelstad Malakka voor de Portugesche wapenen had doen zwichten, was ook voor de Westerlingen de weg naar het rijk van China geopend. Raphaël Perestello was de eerste, die in 1516 met eene jonk naar China stevende, en na de terugkomst van dezen vertrokken herhaaldelijk Portugesche handelsschepen naar het eiland Schang-sau, ten westen van het tegenwoordige Macao, en niettegenstaande er aanvankelijk veel tegenspoed ondervonden werd, vestigden zich eenige Portugezen te Schang-sau en te Ningpo, op de kust van Fo-kien.

De trouweloosheid der Chinezen aan de eene zijde, en aan den anderen kant de oneerlijkheid, de overmoed en de bandeloosheid der Portugezen veroorzaakten, dat de ééne vestiging na de andere te niet ging.

Eindelijk gelukte het aan de Portugezen op een schiereiland aan de monding van de rivier van Canton, deels door list, deels door geweld, zich te vestigen en te versterken. Deze plaats, Macao genaamd, bleef sedert de stapelplaats van den Chineesch-Portugesch handel. Die handel werd uit Goa, over Malakka gedreven, met zilver, Europesche en Amerikaansche waren, wijnen, wollen, scharlaken, glas, kristal, uurwerken, lijnwaden, edelgesteenten, kramerijen, peper en sandelhout als hoofdartikelen van invoer en gouden versierselen, vergulde houten voorwerpen, gelakte meubelen, velerlei zijden stoffen, muskus en porseleinen, maar vooral ruwe ongesponnen zijde, als artikelen van uitvoer.

De Portugesche handel te Macao nam nog toe in belangrijkheid, nadat daarmede ook de betrekkingen met Japan verbonden waren.

Bijna gelijktijdig met de vestiging der Portugezen, hadden ook de Japanners in groote menigte zich in de Chinesche provincie Tschekiang nedergezet. Sedert de ondernemingen van Koeblaï-khan schijnen betrekkingen tusschen Japansche en Chinesche handelaars te hebben voortbestaan. Daarover bekommerde zich het Chinesche opperbestuur weinig of niet; maar het bleef eene aangelegenheid waarin zich slechts de Mandarijnen mengden, die het gebied voerden over de havensteden. De knevelarij van één dezer Mandarijnen, die in Ningpo het bevel had, gaf aanleiding aan de Japansche kooplieden in die stad, om een gezantschap naar het Chinesche hof, omstreeks het jaar 1559, af te vaardigen.

Toen deze zendelingen aldaar trots en onbillijk behandeld waren en de Japanners geen herstel van hunne grieven konden verkrijgen, verschaften zij zich zelve regt, door zeeroof op de kusten

van China op groote schaal te bedrijven en de kustplaatsen te verwoesten. Kort daarna begaven zich eenige Portugesche fortuinzoekers, waaronder ook de ons reeds bekende Fernando Mendez Pinto was, van de kusten van China naar Malakka op reis; doch zij geraakten door storm gedreven in eene haven van het, tot Nippon behoorrende, eiland Tanegasima. Het aanlanden van deze en van eenige andere Portugezen in Japan heeft sedert aanleiding gegeven tot den handel, welke uit Malakka over Macao, inzonderheid met Siamesche en Chinesche waren, door de Portugezen met het rijk van Nippon gedreven is. De Japanners schijnen door hunne kennismaking met de zeelieden en handelaren van het Westen in hooge mate geprikkeld en opgewekt te zijn om hunne eilanden te verlaten en ook zuidwaarts, gelijk zij reeds op de kusten van China hadden gedaan, hunnen handel te drijven. Het is te vermoeden dat de Philippijnsche eilanden, reeds vóór de aankomst der Spanjaarden aldaar, door de Japanners waren bezocht; doch de nijverheid en de handelsgeest der Japanners schijnt toch eerst, nadat de Europeanen Japan hadden bezocht, zich te hebben ontwikkeld. Geheel anders dan in onze dagen, was de geest, die toen de landsheeren of daimios en de bevolking bezielde. Wel verre van het verkeer met vreemden te vreezen, zochten zij dat verkeer te bevorderen en voordeelen er van te trekken. De Japansche jonken doorkliefden de zee, naar het Noorden en naar het Zuiden. Eene groote menigte van Japansche zeeroovers bedekte de kustwateren van China, een aantal Japanners verhuurden zich, gelijk in Europa de Zwitsers deden, als soldaten aan vreemde vorsten en mogendheden en ook de Hollandsche en Engelsche Oost-Indische Compagnien hebben gedurende de eerste dertig jaren van haar bestaan, zoodanige Japansche huurbenden in soldij gehad, die zich door dapperheid en stoutmoedigheid zeer gunstig van andere Aziatische troepen onderscheidden. Slechts eenmaal ging een gezantschap uit Japan over Goa naar Lissabon; maar in 1610 vertrokken zelfs Japanners naar Amerika om, op hunne reize over Acapulco

en Mexico, de groote bezittingen der Spanjaarden in dat wereld-deel te beschouwen ¹. Zelfs de Godsvereering der Christenen was een onderwerp van onderzoek bij de weetgierige Japanners en de Christelijke leer volgens de belijdenis der Katholijken, schoot diepe wortels bij de bevolking, sedert in 1548 Franciscus Xaverius het Christendom aldaar verkondigde.

Ongeveer eene eeuw heeft die toestand voortgeduurd, tot dat omstreeks 1658 het gebod uitging, dat alle zeeroovers en handels-schepen in de havens van Japan moesten terugkeeren, dat alle verkeer met vreemden op doodstraf werd verboden en de groote omwenteling in het rijk van Nippon plaats greep, waardoor het sedert van de Westersche beschaving en het overige der wereld is afgesloten ².

Wij hebben tot hiertoe een hoogstbelangrijk gedeelte van Achter-Indie met voordacht nog onaangeroerd gelaten, de zuidelijkste punt van het schiereiland namelijk, welke verre vooruit-springt binnen de grenzen van den Indischen Archipel, en zoo-wel om hare ligging als om meer andere redenen een geschikt overgangspunt daartelt van het vasteland van Azie tot de groote eilanden-zee van Indie. Aan die zuidpunt toch, was en is in onze dagen wederom eenigermate, eene plaats gelegen, welke als een knoop vormt, in welken de handelsbetrekkingen van het Oosten, Zuiden en Westen van Azie als zoovele draden te zamen liepen, en waaromstreeks eene bevolking is neder-gestreken, wier stamverwanten heinde en verre over den

¹ Oost-Ind. voyagie van den Adm. v. der Hoeven, bladz. 91. Begin en Voortgangh, D. II.

² Zie over de Chinezen en Japanners o. a. S. Muller, Bijdragen tot de kennis van Sumatra, bladz. 50. — P. J. Veth, Borneo's Wester-afdeeling. 3de Boek, 1ste Hoofdstuk. — Journal of the Indian Archipelago. 1848. September. Antiquity of the Chinese trade. — Raffles, History of Java. II, bladz. 100. — Lassen, Ind. Altherth. IV, bladz. 884. — Gützlaff, Geschichte des Chinesischen Reichs. Stuttgart 1847. S. 394 flg. — Crawford, in vocibus: China, Japan en Philippines. — Mendez Pinto, l. c. II, bladz. 311, en Ritter, Asien, IV, 325. Men vergelijke ook in Begin en Voortgangh. D, II. De reis van Hendrik Hagenauer, bladz. 171.

Polynesichen Archipel zijn verspreid. Ik behoef hier naauwelijks bij te voegen, dat ik het Malaksche schiereiland en de Maleische bevolking op het oog heb.

De volken van den Maleischen stam staan, als men hunne woonplaatsen, hunne instellingen, hunne overleveringen, vooral de verbreiding hunner taal in aanmerking neemt, in eene zóó merkwaardige onderlinge verwantschap, als welligt geen ander volk van de aarde.

Op geschiedkundig terrein spoort men evenwel den oorsprong der Maleijers niet hooger op, dan tot het weleer in de Padangsche bovenlanden gelegen rijk van Menang-Kabau, hetwelk uit verschillende leenroerige staten op Sumatra bestond, ten tijde toen de Maleijers in menigte, om onbekende oorzaken uit Sumatra zijn verhuisd naar de eilanden ten Oosten van Sumatra en ten Zuiden van het schiereiland, inzonderheid naar Singapoere, daarna toen zij uit deze plaats verdreven waren, naar Malakka. De oorsprong der Maleische natie zou echter in oudere tijden en welligt op andere plaatsen dan op Sumatra moeten gezocht worden. Maar vraagt men, waar? dan blijft men tot nu toe het antwoord op die vraag schuldig en schijnt het dat men met Crawford besluiten mag: "to fix their original seat is hopeless."

Toch heeft men omtrent de herkomst der groote Maleische natie in den laatsten tijd onderstellingen gemaakt, die hoogst-belangrijk en niet in allen deele verwerpelijk zijn. Men heeft de overweging, dat de verwantschap der Maleische talen en die van de Zuidzee zoodanig is, dat men de afstamming der volken, die haar spreken van een gemeenschappelijken wortel onderstelt, in verband gebragt met de opmerking, dat de zuiverste rassen in de Zuidzee bewaard zijn en dat op 10° wederzijds van den aequator gedurende vele maanden des jaars de passaatwinden in de Stille Zee uit het Oosten waaijen en de stroomingen dezelfde rigting hebben. Uit die taalkundige, ethnologische en geographische studie heeft men de meening afgeleid, dat de Maleische bevolking naar den Archipel uit het Oosten zou gekomen zijn.

Eene der veelvuldige Maleische overleveringen wijst eene stammoeder aan, die na eene onmetelijk verre reize op den top van den berg Merapi, op Sumatra, terwijl geheel de aarde onder water lag, aanlandde en sedert het rijk van Menang-kabau stichtte. De ijdelheid, aan het Maleische ras eigen, schept er behagen in om zijne eerste Koningen van den Westerschen Monarch Alexander den Grooten te doen afstammen; maar welke waarde mag men hechten aan zoodanige, geheel onzekere gegevens?

Taal-, land- en ethnologische studien hebben er toe geleid om in eenen beperkten zin, slechts die volken tot de Maleijers te rekenen, welke op Sumatra, op het Maleische schiereiland, op de eilanden langs die kusten gelegen, en op de kusten van Borneo en van andere eilanden van den Archipel, gevonden worden, voor zooverre deze de ontwikkelde Maleische taal spreken; doch tevens heeft de vergelijkende taalstudie er toe geleid, om als Maleijers die volken te zamen te nemen, wier talen onderling verwant zijn en van welke de eene door de andere te verklaren is. Als men van dit laatste standpunt uitgaat, dan vindt men volken van den Maleischen stam verspreid, over de eilandenstreek van de Philippijnen tot Nieuw-Guinea en Nieuw-Zeeland toe, ja zelfs tot de Sandwichs en andere eilanden van de Stille-Zuidzee; dan treft men het Maleische ras aan, op dien geheelen Zuid-Aziatischen eilanden-gordel, in welken behalve Sumatra, ook de groote eilanden van Celebes, Ceram en de kleine en groote Soenda-eilanden begrepen zijn; en 'eindelijk zelfs in het verre Westen stoot men op Maleische taalverwantschap op het eiland Madagascar. De Maleijers in den meer beperkten zin, waarvan hier alleen de rede zijn kan, heeft men wel eens verdeeld in drie onderscheidene klassen, eene verdeeling welke evenwel zeer willekeurig schijnt en alleen gegrond is op het verschil in levenswijze, naar de mate eener meerdere of mindere beschaving. Deze verdeeling is die van de eigenlijke Maleijers in den meest beschaafden en gevestigden staat op Sumatra, Borneo, het schiereiland en eenige daarbij gelegen eilanden; van de zwervende of zeebouwende Maleijers, Orang of Rayat-Laut,

waaronder ook de Sallaten of straatbewoners gerekend worden; en eindelijk die zeer weinig beschaafde boschbewoners, die door sommigen onder den naam van Orang-benoëa vermeld worden ¹.

Toen de Nederlanders met de Maleische maatschappij in aanraking kwamen, was deze ingerigt op bijna dezelfde wijze als thans. De vorsten heetten Radja en Maha-Radja of Jang di Pertoewan, en van dezen laatsten naam werd door de eerste Hollandsche en Zeeuwsche schippers, zoo als uit hunne scheeps-journalen blijkt, de eerste lettergreep Jang, zeer naïf als de algemeen bekende Hollandsche naam Jan aangemerkt. De hof-grooten of edelen werden Orang Kaja genaamd of ook wel Datoë, hetgeen de eigenaardige titel is van hen, die talrijke afhangelingen onder zich hebben. De vermoedelijke troons-opvolger komt in den Maleischen staat voor, als Radja-Moeda. De vorst of sultan benoemt zijne staatsdienaren, die wanneer zij leden van zijnen hofraad zijn, den naam van Mantri dragen. Van deze Mantri's is de eerste minister of rijksbestierder de Perdana Mantri, Mangko-Boemi. De schatbewaarder is de Bandhara, de Laksamana de rijks-admiraal en de Tomonggong, de opperbevelhebber des legers. De Sjahbandaar was de persoon, die eene veelzijdige betrekking bekleedde. Hem toch was de regeling

¹ Het valt buiten de lijst dezer inleiding en de schrijver is verplicht er bij te voegen, ook buiten zijn vermogen om in zoo kort bestek, meer uitgebreid mede te deelen, hetgeen er gezegd kan worden, omtrent eene nog in zoovele punten duistere zaak, als de algemeenheid van den Maleischen stam en zijne veelvuldige, over den Archipel verspreide onderdeelen. Hij, die dieper in dit hoogst belangrijke onderwerp dringen wil, wordt verwezen als naar een eerste en onmisbaar hulpmiddel, naar eene zeer merkwaardige mededeeling van den hoogleeraar Millies, omtrent de litteratuur over de Maleijers, in het Aardrijksk. en Statist. Woordenboek van N.L., bladz. 425, onder het woord Maleijers. Eene meesterlijk geschreven inleiding over de Mal. volkstammen treft men aan in: Einleitung über die Verschiedenheit des Menschlichen Sprachbaues, in den 1sten Band van: Die Kawi-sprache auf der Insel Java, door Wilh. von Humboldt. Zie voorts ook het October-nummer 1851 van het Journal of the Indian-Archipelago, alwaar eene Ethnology of the Indo-pacific Islands, by J. R. Logan, zijnde dit het eerste, van eene belangrijke reeks artikelen.

der handelszaken en der inkomende en uitgaande regten opgedragen en als de vorst het monopolie van het een of ander voordeelig handelsartikel voor zich had behouden, gelijk veelal bij de Maleische vorsten plaats heeft, dan was daarmede inzonderheid de Sjahbandaar belast. Bestond zoodanig vorstelijk monopolie niet, dan was de Sjahbandaar de vertegenwoordiger der gemeente, die den prijs maakte, waarvoor de leden der gemeente de begeerde koopwaren konden afstaan. Om die redenen en omdat de Sjahbandaars inzonderheid in de voorname handels- en zeeplaatsen waren gevestigd, waren dezen ook de personen, met welke de Nederlanders bij hunne komst in Indie, vooral en in de eerste plaats in aanraking kwamen. Voorts treft men nog de Panglima's aan, als gewestelijke hoofden en de Soekoe-hoofden als hoofden van dorpen. Elke Soekoe, stam of dorpsvereeniging staat bij de Maleyers, onder hare eigen Panghoeloe's, en in sommige streken vormen deze personen te zamen vereenigd, het gewestelijk bestuur; terwijl nog kleinere staatkundige indeelingen onder bijzondere hoofden of Datoe's zijn gesteld. Zij, die onmiddellijk leenroerig aan den vorst zijn, worden Amba-Radja genaamd en voor de onderdanen in het algemeen, is het woord Rayat aangenomen. De ongelukkigste en daarom ook de laagsten, behalve de slaven, in de maatschappij der Maleijers waren zij, die door schulden in pandelingschap waren vervallen ¹.

Volgens de daarover bestaande en meestendeels met elkander overeenstemmende berigten, begaven zich Maleijers, onder het geleide van eenen Sri-Tra-Boewana, omstreeks 1160, volgens andere berigten omstreeks 1101 n. Chr., van Sumatra naar de eilanden, langs de zuidpunt van Achter-Indie gelegen, en stichtten zij op ééne dier eilandjes eene stad, die den naam droeg van Singapoere. Door hare gunstige ligging verrees deze plaats spoedig

¹ Marsden, Sumatra. l. c. bladz. 350. — Veth, Geschiedenis van Sumatra in de Gids, 1849, II, bladz. 545. Zie ook over het in den Maleischen staat gewigtige Soekoe-bestuur; Sal. Muller, Bijdragen tot de kennis van Sumatra. Bladz. 108, seq.

tot een middenpunt van handel en scheepvaart, waar ook priesters van Boeddha waren heengetrokken. Uit de Maleische jaarboeken zou men tot het besluit kunnen komen, dat toen reeds een geregeld verkeer tusschen Singapoere, Ceylon en Dekhan heeft bestaan. Gedurende 48 jaren voerde de eerste stichter van Singapoere over deze stad het gebied en mogt hij in de opkomst en den bloei van de nieuw gevestigde handelsplaats zich verheugen; hoewel reeds bij zijn leven, die glans en dat handelsvoordeel den naijver zou hebben opgewekt van op Java heerschende vorsten, die, na op de oostkust van Sumatra overwinningen te hebben behaald, weldra hunne wapenen ook tegen Singapoere, de groote stapelplaats des handels keerden. Doch de Maleische vorst Padoeka Pikaram-Wira hield zich, even als zijne beide opvolgers, staande tegen de aanvallen der Javanen. Eindelijk toch slaagde een gebiedster over een der rijken van Java er in, om in 1232 het bloeiende Singapoere ten val te brengen en den Maleischen vorst Sri-Iskander-Sjah naar de vaste kust te verjagen, alwaar deze de stad Malakka stichtte. Hier regeerde sedert de Maleische dynastie, van welke Mahmoed-Sjah de eerste was, die den Islam omhelsde, aan die leer veel uitbreiding gaf en de Javanen van de vaste kust verdreef. Deze Mahmoed-Sjah zou eenen hoogen ouderdom hebben bereikt, gedurende 57 jaren de teugels van het gezag in handen hebben gehouden en door aanhuwelijking ook het rijk van Arrakan aan zich cijnsplichtig hebben gemaakt. Doch zijn opvolger Sultan Aboe-Sjah zou slechts 17 maanden hebben geregeerd, toen hij door een' vorst van Arrakan werd vermoord, waarop Mosafar-Sjah gedurende 40 jaren (1534—1574?) met veel wijsheid en beleid over het Maleische rijk den scepter voerde, met Siam in oorlog was en zijn gebied in groot aanzien bragt, zoodat het, in rang het derde na Pasei en Aroe geacht werd. Na dezen vorst beklom Mansoer-Sjah den troon en hechtte door een huwelijk met eene vorstin van Madjapahit het rijk van Indragiri, hetwelk de Javanen op de oostkust van Sumatra bezaten, aan de kroon van Malakka. Nog voegde hij daarbij het

rijk van Pahang, dat hij door de wapenen veroverde. Nu vooral groeide de bevolking van Malakka meer en meer aan; de roem dezer plaats ging naar het Oosten en het Westen en de stad werd door de Arabieren genaamd Malakat, hetwelk is, plaats der samenkomst¹.

In de laatste helft der 15de en de eerste jaren der 16de eeuw vindt men herhaaldelijk melding gemaakt van oorlogen tusschen Siam en Malakka, zelfs zou de zoon van Mansoer-Sjah, door de overwinningen van Siam uit Malakka naar Johor zijn verdreven; doch ook hieromtrent bestaat de grootste onzekerheid en verwarring, want in de Siamsche berigten vindt men eene eeuw vroeger, in 1350, van eene inneming van Malakka melding gemaakt. Zooveel schijnt echter zeker, dat in 1509 de Maleische Vorst Mahmoed-Sjah aan het bestuur was en dat toen de Koning van Siam herhaaldelijk, doch vruchteloos, hem beoorloofd had. Aldus luidt het verhaal der Maleische geschiedenis, inzonderheid volgens de Maleische kronijken². Maar zeer afwijkende van het bovenstaande is, hetgeen omtrent den val van Singapoere en de stichting van Malakka vermeld wordt door schrijvers, die hunne mededeelingen afleiden uit opschriften van steenen en munten of steunen op het gezag van Portugesche berigten. Volgens deze andere lezingen, zou er te Singapoere, terwijl aldaar de leer van Boeddha heerschende was en een koning, Sangha-Sinisha genaamd, op den troon zat, een door zijne leenmannen verdreven

¹ Malayan annals, 18th Annal. Journal of the Ind. Archip. Nov. 1851.

² Marsden, History of Sumatra, bladz. 326. — Valentijn, Deel V, blz. 316—320. Aardrijksk. en Stat. Woordenb. v. N. I., 2de Deel, 6de Afl., bladz. 421, en Descript. Dict. bij John Crawfurd. London, 1856, bladz. 241, en een Manuscript van J. R. van Boekholz, op het Rijks-archief, inhoudende o. a. eene korte beschrijving der Maleijers. Men raadplege inzonderheid de jaargangen 1851—1852 van het Journal of the Indian Archipelago, waarin eene reeks van Abstracts of the Syara Malayu or Malayan Annals, with notes by T. Bradell. en ook het nommer inh. Jan. Febr. en Maart, 1855 van datzelfde tijdschrift, alwaar eene uitgewerkte genealogie der Maleische dynastien in voorkomt.

vorst uit Java zijn aangekomen en te Singapoere vriendelijk en gastvrij zijn opgenomen. Deze Javaan, Parameçvara geheeten, zou, hetzij hij met een listig voornemen uit Java was afgezonden, hetzij door eigen snood verraad, met behulp zijner Javaansche volgelingen en van een troep zwervende Maleijers, onder den naam van Sallaten of Cellati bekend, zich van Singapoere hebben meester gemaakt.

De ontroonde vorst van Singapoere was een vassal en bloedverwant des Konings van Siam, en deze zou met een leger en eene vloot tot hulp van Singapoere, tegen den Javaanschen overweldiger zijn toegesneld. De Javaan Parameçvara voor dien aanval beducht, zou met zijne volgelingen naar de rivier Moeara, op 5 mijlen van het later gebouwde Malakka, zijn geweken. Hier bouwde hij eene sterkte, doch verliet die weder en zwierf op nieuw rond met zijne Javaansche benden en de Sallaten, tot dat hij eindelijk Malakka stichtte. De zoon van dezen Javaanschen fortuinzoeker, Shakeng Dharsa genaamd, of zooals de Barros hem noemt, Xaquem Darksa, wist aan het nieuw gebouwde Malakka een hoogen bloei te geven ten koste van het oude Singapoere. De Koning van Siam zag zeer wel in, dat hij daardoor groote verliezen lijden zou, omdat hij een deel der inkomsten van Singapoere als schatting genoot, welke stad tot dien tijd toe eene algemeene schaal tusschen het Oosten en het Westen was geweest. Hij deed dus op nieuw aan Shakeng Dharsa den oorlog aan. Deze begreep van zijn kant, dat om gerust te leven het voor hem nuttiger was zich tot vassal van Siam te verklaren en hij zond dus gezanten naar dat koninkrijk met verzoek aan den koning, om hem als vassal te erkennen, tevens voordragende, dat naar het algemeen gevoelen Malakka, nog beter dan Singapoere voor den handel en de zeevaart gelegen was. Shakeng Dharsa beloofde het nieuwe gebied in naam des konings van Siam te zullen besturen en zooveel schatting te zullen betalen als vroeger uit de inkomsten van Singapoere genoten was. De Koning van Siam nam die onderwerping aan en bakende als grens van den

nieuwen staat een zeker aantal mijlen op de kust af, beginnende ten Oosten bij Singapoere en de eilanden Sabau en Bintang tot aan Poelo Sambalang¹. Aldus wordt, volgens dit verhaal, de stichting van Malakka aan de handelingen van eenen Javaan toegeschreven en daaruit afgeleid de oorzaak, waaruit sedert voortdurend levendige staats- en handelsbetrekkingen tusschen Java en Malakka zijn voortgekomen en onderhouden, en wel in die mate, dat bij de komst der Portugezen vele duizende Javanen onder hunne eigen hoofden in die stad werden aangetroffen en dat later in den strijd tusschen de Maleijers en de Portugezen, ook eene Javaansche vloot uit Japara, tot hulp van Malakka, kwam opdagen. Ook indien ik mij de bevoegdheid durfde toekennen, om tusschen twee zóó wijd uiteenlopende geschiedverhalen, eene uitspraak te wagen, dan nog zou ik aarzelen om de voorkeur te geven aan het eene of het andere. De voorstelling evenwel van Singapoere, als gevallen voor de wapenen van een' magtigen Javaanschen vorst is niet onwaarschijnlijk, omdat van zoodanige gebeurtenis ook in de Javaansche berigten meer of minder omstandig melding wordt gemaakt en het als een feit mag worden aangenomen, dat op het einde der 13de of begin der 14de eeuw een groote naijver tusschen het Maleische en Javaansche element in dat gedeelte van den Archipel heeft bestaan. Neemt men echter aan, dat het wapengeweld tegen Singapoere bepaaldelijk van Madjapahit is uitgegaan, en dat die staat de oorzaak van den val van het bloeiende Singapoere geweest is, dan stuit men op groote bezwaren in de tijdrekening. Zeer velen toch dagteekenen de stichting van het rijk van Madjapahit eerst van de jaren 1296 of 1301 n. Chr., en indien deze rekening de juiste is, dan kan niet omstreeks 1252 een vorst van Singapoere door de Javanen van Madjapahit naar Malakka zijn verdreven. Er blijft dan niets anders over, dan met Raffles en anderen² aan te nemen, dat de stichting van Madjapahit reeds

¹ De Barros, Dec. segunda, II, bladz. 130 vso. Lassen, IV, bladz. 546 en Crawford, l. c. in voce: Malacca, bladz. 242.

² Raffles, History of Java, vol. II, bladz. 105 en Ed. Dulaurier, Liste des

in 1255 na Chr. heeft plaats gevonden; maar ook dan nog mag het bevreemden, dat deze staat reeds twintig jaren na hare stichting zóó geducht in magt was geworden, dat zij een overzeesch gelegen rijk geheel kon ten onder brengen. Dit is eene van die menigvuldige tegenstrijdigheden in de geschiedverhalen van de vroegere lotgevallen der volken van den Archipel, welke eene heldere en juiste uiteenzetting dier lotgevallen schier onmogelijk maken. De geschiedenis van het Maleische rijk in zijne opkomst, zijnen bloei en zijne verplaatsing, is dan ook zóó onzeker en wordt, naarmate men de nasporingen verder voortzet, zoo ingewikkeld, dat men eindelijk niet meer weet, waaraan men zich houden zal. Zooveel mag evenwel als zeker worden aangenomen, dat Malakka bij de komst van de Portugezen aldaar in 1509, een hoofdpunt des handels is geweest. Toen Lopez Sequeira voor Malakka verscheen, vond hij er Perzianen, Arabieren, Goezeratten, Malabaren, Bengalezen, Peguanen, Siammers, een groot aantal Javanen, inwoners van de Philippijnsche eilanden, Chinezen, Japanners, Maleijers van den overwal, en de reede lag er vol met schepen, prauwen en jonken ¹.

Deze uitgebreide handelsbetrekkingen der Maleijers zouden reeds sedert de laatste helft der 12de eeuw, eerst te Singapoere daarna te Malakka hare vereenigingspunten gevonden hebben, en hoewel aan het werkelijk bestaan van dien handel niet behoeft getwijfeld te worden, is het toch alweder vreemd, dat men in

pays, qui relevaient de l'Empire Javanais de Madjapahit. Paris, Imprimerie Royale, 1846, p. 8.

¹ Eene merkwaardige plaats bij de Barros is die, welke men in Livro Sexto, Dec. seg. bladz. 134 aantreft, alwaar men leest: *Acerca da Mercadoria he gente mui experta e artificiosa pera seu proueito: cá ordinariamente tratao cū estas nações Jaos, Siames, Pegûus, Bengalas, Queliis, Malabares, Guzarates, Parseos, Arabios et outras muitas nações, que os tem feito muir sagazes, por ali residirem e a cidade ser populosa com as naos que con-correm a ella, em que tambem soem vir os povos Chiüs, Lequios, Luções e outros daquelle oriente trazendo todos tanta riqueza oriētal e occi-dental, etc. etc.*

de oude Arabische en eerste Europesche berigten zoo weinig omtrent den handel der Maleijers te Singapoere en te Malakka vermeld vindt, niettegenstaande het bij die schrijvers aan berigten over eenigen van de Archipel-bewoners niet geheel ontbreekt. Behalve op de verwantschap van de Maleische taal met die, welke op de kusten van Madagascar gesproken wordt, wijst men, om de vroegere betrekkingen tusschen den Archipel en Afrika's oostkust te staven, op de getuigenis van den Arabier Edrisi, die gezegd heeft, dat inwoners van Zend of Afrika, koopwaren aan de Arabieren verhandelden, welke zij van lieden uit de eilanden van Zabedj, Java of Sumatra, ontvangen hadden.¹ Hoogst merkwaardig is een berigt, afkomstig van Zeeuwsche reizigers, die in 1601 de Comorren-eilanden bezochten, welke zij in betrekking vonden met Atsjin op Sumatra. Wij zijn hierboven in de gelegenheid geweest om te vermelden, hoe sedert de negende eeuw reeds, de volgelingen van den Islam, zoowel door geloofsijver als door zucht tot gewin gedreven, naar onderscheidene plaatsen van Indië stevenden en dat zij onder de laatsten der Abbassiden hunne togten uitstrekten tot China. De Arabieren moeten dus onvermijdelijk door een gedeelte van den Archipel zijn gezeild, en naar aanleiding van de berigten van Aboe-Zeyd-Hassan, Ibn Bathoetha en van den Venetiaan Marco Polo², liep hunne weg vermoedelijk over de Andaman-eilanden, de kust van Queda, Sumatra, de Natoenah-eilanden, de kust van Tsi-ampa, Poelo Condor en eindelijk naar Canton. In de berigten der Arabieren welke van eene vroegere dagteekening dan de stichting van Singapoere zijn, kan natuurlijk van den handel van dat Maleische rijk geen sprake zijn; maar Ibn Bathoetha geeft in het XXIIste hoofdstuk van zijn reisgeschrift eene beschrijving van hetgeen hij in den Archipel heeft gezien en ondervonden; doch, en dit is zeer opmerkingswaardig, hij

¹ Meer uitvoerig wordt daarop gewezen bij Veth, Bornéo's Westerafdeeling, Deel I, Hoofdst. 6, bladz. 246, die ook naar Aboelféda verwijst.

² Vergel. hierboven bladz. 63, 39.

spreekt van Sumatra en van Java, maar van Zyrbad of Malakka rept hij niet. Hij geeft vrij uitvoerig berigt omtrent een koning van Sumatra, hoe deze was een volgeling van den profeet, van de secte der Sjafaiten; terwijl ook nog vele heidenen aldaar gevonden werden. Van Sumatra toog hij naar China en na eene vaart van 21 dagen kwam hij op Moel-Java, waarschijnlijk het tegenwoordige Java, aan. Aldaar vond Ibn Bathoetha, een vorst en de bevolking nog heidensch; terwijl de mededeeling welke hij omtrent eenige voortbrengselen, als onder anderen van de muskaatnoot en de macis geeft, het bewijs levert van het toenmalig bestaan der handelsbetrekkingen tusschen Java en de specerij-eilanden¹. Welk gevolg moet men trekken uit deze stilzwijgendheid, bij een opmerkzaam Arabisch reiziger, omtrent eene handelsplaats als Malakka, van welke de eene schrijver na den anderen mededeelt, dat zij reeds in die tijden, de hoofdzetel was van het interkoers in den Archipel? Naar men wil, zou Marco Polo (1271—1295) eenig meer licht daarover geven; maar hetgeen deze omtrent den Archipel mededeelt, is door hem opgeschreven uit den mond van Chinesche en Arabische zeelieden. Hij spreekt dan ook van Sumatra en Java; maar vermengt kennelijk daaronder ook andere landen, zoodat hetgeen hij daaromtrent vermeldt duister is en veelal verward. Na de kust van Tsi-ampa te hebben bezocht, schijnt Marco Polo naar het eiland Bintang te zijn gestevend en bij die gelegenheid maakt hij ook melding van een eiland, alwaar een koningrijk bestond, dat hij Malanir, of naar andere lezingen Maliur, Malauir, Malevir, ja zelfs Lamovich noemt en waaruit men, toegerust met veel goeden wil, Malakka gelezen heeft². Verder zegt hij, dat er groote handel in alle zaken, inzonderheid in specerijen gedreven werd, maar uit den zin der woorden blijkt het niet duidelijk, of Marco Polo spreekt van den handel in Malanir of op het eiland Bintang. Indien men dan ook

¹ The travels of Ibn Bathuta, by the Rev. S. Lee, l. c., chapt. XXII, bl. 199 seq.

² Recueil de voyages et de Mémoires, publié par la société de Géographie, I. Voyage de Marc Pol, bladz. 189—197, en de varianten, bladz. 548 en 549.

alleen op deze en diergelijke berigten zich verlaten moest, dan zou men zelfs omtrent het bestaan van den Maleischen handel in het onzekere rondtasten. De vergelijkende taalstudie heeft echter de uitgebreidheid van den ouden handel der Maleijers, zoo al niet wiskundig bewezen, dan toch tot een hoogen graad van waarschijnlijkheid opgevoerd; want de verwantschap der Maleische taal, welke men over eene zóó groote uitgestrektheid heeft opgespoord, laat geen twijfel meer over of de zee is voor het Maleische ras eer een middel van gemeenschap en vervoer geweest dan eene belemmering. Nu blijft het wel onzeker of de Maleijers zich van eiland tot eiland met het *bepaalde doel om handel te drijven*, begeven hebben, dan wel of zij zich verspreid hebben door toeval, door omstandigheden, als door loopstroomen en moessons gedreven; maar dan mag men daarbij niet vergeten dat ten minste voor het bestaan van een omvangrijken handel en eene levendige vrachtvaart van en naar Malakka een merkwaardig gedenkstuk bewaard is gebleven. Dat gedenkstuk is een wetboek van zeeregt, uit de *oude* herkomsten te zamengesteld, ten tijde toen het rijk van Malakka bloeide onder den scepter van Mahmoed Sjah, een souverein, van wien de Maleische kronyken melden, dat hij op het einde der dertiende eeuw geleefd heeft en dat hij de eerste is geweest die den Islam beleed. Zoodanige codificatie komt nergens en bij geen volk tot stand, dan ter voldoening aan eene sedert lang en algemeen gevoelde behoefte, en in dat wetboek ligt zeker het meest onomstootbare bewijs van den grooten handel der Maleijers. Men vindt in dat wetboek de regten en de verplichtingen omschreven, welke gelden moeten voor de hoofden en mindere zeelieden, het omvat eene regeling van de regtspraak aan boord der schepen, zoowel in zaken van koophandel als van civiel en handelsregt ¹.

¹ Zie dit wetboek bij Pardessus, Collection de Lois maritimes antérieures au 18e siècle. Tome VI, page 339. De heer P. A. Leupe heeft de verdienste van een diergelijk wetboek van Makasser en der Boegie's uit het Maleisch in het Nederduitsch te hebben overgebracht en te hebben geplaatst in het Tijdschrift v. N. I. 1849.

De codificatie der Maleijers heeft een grooten invloed uitgeoefend op de handelswetgeving van andere volken van den Archipel. Het sterkste en meest dadelijke bewijs daarvan, is te vinden in het wetboek van zeeregt der Makassaren, hetwelk insgelijks onder de regering en de hooge goedkeuring van den Malakschen souverain Mahmoed-Sjah is te zamengesteld en waaruit eveneens de toen reeds uitgebreide handel der Makassaren mag worden afgeleid ¹. Deze beide wetboeken zijn ook om eene reden van meer bijzonderen aard, voor ons doel zeer belangrijk. Zij bevatten namelijk tarieven van regten, welke op onderscheidene plaatsen verschuldigd waren en omdat in die tarieven, de plaatsen zijn opgenoemd waarheen de Maleijers en de Makassaren voeren en hunne waren bragten, zoo leeren wij daaruit, dat de handel gedreven werd op Java, op Timor, op Bima, op Makasser en op Tandjong Poera ². Er worden geene andere namen in deze wetboeken gevonden; de handel zal zich echter wel verder hebben uitgestrekt, want van den handel ook buiten den Archipel komt, in latere tijden althans, een treffend bewijs voor, als Lopez Sequeira op zijne reize over Vóór-Indie naar Malakka eene jonk van Java met kruidnagelen geladen op de kusten van Madagascar aantrof. Deze zelfde Portugees was de eerste zijner natie, die met het bepaalde doel om met het Maleische Rijk in betrekking te komen, in de laatste maanden van het jaar 1509 ter reede van Malakka verscheen. Sequeira vertoonde zijne geloofsbriefven aan den sultan Mahmoed-Sjah; doch deze was reeds te voren door Mahomedaansche kooplieden bekend gemaakt met de door de Portugezen elders gevolgde staatkunde en was opgezet door de inblazingen dezer lieden, welke van de komst der Westerlingen binnen Malakka niets dan nadeel voorzagen en voorspelden.

In den aanvang evenwel scheen de Maleische vorst niet

¹ Pardessus l. c. bladz. 429 en 463.

² Tandjong Poera op Borneo's zuidwestkust, afdeeling Sampit? of Tandjong Boeroe op de zuidelijke punt van het schiereiland van Malakka?

afkeerig om in een bondgenootschap met Sequeira te treden; doch plotseling keerde de kans en de politiek van den oosterling wist zich niet beter van den ongenoodigden indringer te verlossen, dan door een verraderlijken aanslag op de Portugezen te wagen, waarbij Sequeira een zestigtal der zijnen, hetzij door den dood, hetzij door krijgsgevangenschap verloor. Lopez Sequeira liet nu den sultan weten, dat het gepleegde verraad niet ongestraft zou blijven en dat de ondergang van Malakka daarvoor het loon zou zijn. Het was welligt aan Alboquerque aangenameer en kwam met zijne plannen meer overeen om Malakka, dien sleutel van den handel in het Oosten, met de wapenen te overweldigen, dan dien aan zich dienstbaar te maken door een wankelbaar verbond. Op den 2 Mei 1511 vertrok Alboquerque met 19 schepen uit Goa naar Malakka. De sultan, die nu het gevaar inzag dat hem bedreigde, poogde door een Bengalees met den Portugeschten opperbeïeder onderhandelingen aan te knopen; maar het antwoord van Affonso d'Alboquerque luidde steeds, dat hij van niets wilde hooren dan van teruggave der krijgsgevangenen en voldoening voor den geleden hoon, en dat zoo hem dit geweigerd werd, hij wraak zou nemen en zich zelve voldoening verschaffen. Eindelijk gaf de sultan toe en de voornaamste gevangenen terug; maar nu stelde Alboquerque een nieuwen eisch, namelijk, dat hem moest worden toegestaan om binnen Malakka een fort te bouwen ter bescherming van de Portugesche handelaars. Mahmoed-sjah zal vermoedelijk wel geweten hebben, dat deze eisch het gewone begin was, waarmede de Portugezen overal hunne nederzettingen aanvingen en dat zoodanige eerste vestiging alsdan als eene olievlek in zijn rijk zou worden. De Maleische vorst althans weigerde en nu tastte Alboquerque de stad vijandelijk aan. Na eenen bloedigen en tot tweemalen herhaalden strijd moest Malakka voor de wapenen der Portugezen bukken en de ongelukkige sultan werd uit zijn rijk verdreven. Hiermede echter hadden de Portugezen zich de Maleijers tot onverzoonbare vijanden gemaakt; doch de overwin-

ning was gewigtig en sedert het merkwaardige jaar 1511 dagteekent de groote uitbreiding van den invloed en den handel der Portugezen in Achter-Indie, China, Japan en den geheelen Archipel.

Affonso d'Albuquerque had evenwel door de verovering van Malakka nog niet het rustig bezit dezer belangrijke plaats verkregen, want tot 1526 werd er tusschen de Portugezen en de vereenigde magt van Maleijers en Javanen een strijd op leven en dood gevoerd. Eerst na dien tijd werd het Portugeesch gezag op hechte grondslagen gevestigd, hoewel sedert de vijandschap en de strijd nog geen einde nam. Zeer vele bezwareu onderzond Albuquerque in den aanvang van de in Malakka gevestigde Javanen. Deze stonden onder een opperhoofd, die met een door de Portugezen verbasterden naam Uti-muti-Radja genoemd wordt en een veel vermogend Mahomedaan was, die de Javanen van Palembang, Soenda, Japara en Toeban onder zijne bevelen had; terwijl een ander Javaansch hoofd over de Javanen van Grissée gebod. Albuquerque verhief dezen Uti-muti-Radja aanvankelijk tot hoofd der Mahomedaansche bevolking; maar later deed hij hem, onder beschuldiging van hoog verraad, ter dood brengen. De vrouw en de nabestaanden van den Radja wendden, na de terechtstelling, hun groot vermogen aan tot bestrijding van den gehaten Europeaan, en hieruit kwam een opstand voort, welke Albuquerque zeer in het naauw bragt en waaruit eindelijk ook een verbond tusschen de Maleijers en de Javanen van oostelijk-Java schijnt geboren te zijn. Eene Javaansche hulpvloot, welke nu ter bestrijding der Portugezen kwam opdagen, had echter een noodlottig einde.

Omtrent het lot van den verdreven sultan Mahmoed-Sjah bestaat groote onzekerheid: volgens sommige berigten zou hij in 1513 volgens anderen eerst in 1529 gestorven zijn. De meest waarschijnlijke lezing is evenwel dat Mahmoed eerst in de nabijheid van Malakka is blijven rondzwerven, daarna naar Pahang vertrok en eindelijk op het eiland Bintang zich vestigde. Uit die plaats bleven de Maleijers Malakka bestoken en in 1518

hadden zij het zoo verre gebragt, dat die Portugesche hoofdzetel in nijpend gevaar verkeerde en de vijandelijke Maleijers reeds tot Mocara en Pago genaderd waren; terwijl de zeeroof der op zee zwervende Maleijers de haven van Malakka genoegzaam ontoegankelijk maakte.

De Maleijers van Bintang werden hoe langer hoe vermeteler. Vruchteloos poogden de Portugezen hen te tuchtigen. De stad Pahang, bondgenoot van Bintang, werd wel door de Portugezen vernield, ook zelfs Patane en vele Javaansche handelsvaartuigen werden op de kust verbrand, maar telkens hernieuwden de Bintangers hunne aanvallen. Eindelijk gelukte het aan de Portugezen onder Mascarenhas in 1526, Bintang te veroveren en sedert zou Mahmoed-Sjah zich te Oedjong-Tanah op de vaste kust van het schiereiland gevestigd hebben. Sultan Mahmoed, rekte hier tot 1529 zijn ongelukkig leven; doch stichtte toen nog op het einde zijns levens een nieuw rijk, bekend onder den naam van Johor, waaraan hij de vijandige gezindheid tegen de Portugezen en de voortzetting van den strijd, eerst in Malakka, daarna op Bintang gestreden, als eene erfenis achterliet. Zoodra de Nederlanders in de wateren van Malakka verschenen, hebben zij van dien wrok kennis gekregen en partij getrokken. Alzoo werden de sultans van Johor de natuurlijke bondgenooten van de Oost-Indische Compagnie tegen het Portugeesch gezag in de wateren van Malakka.

In een schier onafscheidelijk verband met het Maleische schiereiland staat een groot gedeelte van het eiland Sumatra. Men heeft reeds vele onderzoekingen ingesteld naar de vroegste geschiedenis van dat eiland; doch de vruchten dier studien hebben tot dus verre niet veel verder kunnen reiken, dan tot pogingen om in een donker verleden in te breken.

Wij hebben reeds hierboven vermeld, dat het eiland Sumatra sedert de 10de eeuw onzer jaartelling met China in betrekking zou zijn geweest ¹; terwijl de beoefening van taal- en volken-

¹ Bladz. 101.

kunde vermoedens hebben doen rijzen, die sedert door oude gedenkstukken en inschriften zijn bevestigd, dat ook op Sumatra eene Hindoesche, en wel bepaaldelijk eene Boeddhistische periode aan de Mahomedaansche is voorafgegaan ¹. De stichters van Singapoere waren Boeddhisten en hunne nazaten zijn dat gebleven, tot dat omstreeks het einde der 15de eeuw de sultan van Malakka, Mahomed-Sjah, tot den Islam overging. De vaart der Arabieren naar China, welke reeds van vóór de 9de eeuw dagteekent, moet noodzakelijk ook reeds vroeg aan die ijverige handelaars en verbreiders van Mahomeds leer, de gelegenheid hebben geschonken om niet alleen het eiland Sumatra te bezoeken, maar ook om aldaar den Islam te verkondigen. Die leer zou omstreeks 1177 gepredikt zijn op de westkust nabij Priaman; in den aanvang der 15de eeuw in het Noorden des eilands en vermoedelijk in de 14de eeuw op Palembang en op de Oostkust, terwijl de vijftiende eeuw wordt aangewezen als het tijdperk waarin de Padangsche bovenlanden en de vassalstaten van het aloude rijk van Menangkabau met den Islam bekend werden. Wanneer men van het oude Sumatra gewaagt, vermag men niet te zwijgen van het min of meer raadselachtige rijk van den koning der koningen, den Maharadja van Menangkabau, welks glans doorstraalt in de overleveringen der Maleijers en voortleeft tot heden in de herinneringen der bevolking.

Het rijk van Menangkabau wordt als het oudste van Sumatra en als de hoofdzetel der Maleische natie op dat eiland beschouwd. Het zou zich hebben uitgestrekt aan beide zijden van de evenachtslijn, van de moerassige landen van Siak, Djambi en Palembang in het Oosten, tot aan de rivier van Singkel in het westen, en het zou gezag hebben gevoerd, behalve over een gedeelte van het noorden, vooral over het zuiden van Sumatra, ja zelfs zou het in een luisterrijk tijdperk ook over westelijk Java zich hebben uitgebreid. Het werd, tot nog zeer

¹ Zie o. a. Lassen l. c., deel IV, bladz. 463. Ritter, Asien. deel V, bladz. 85 en Veth, geschiedenis van Sumatra, in de Gids 1849, bladz. 532.

onlangs slechts vermoed, doch de ontcijfering van steen-inscriptien op Java en Sumatra gevonden, heeft het tot een hoogen graad van waarschijnlijkheid opgevoerd, dat dit glansrijke tijdperk van Menangkabau moet worden teruggebragt tot de Hindoe-periode van Sumatra. Uit die inschriften toch is het gebleken, dat in het midden der 7de eeuw onzer jaartelling een magtig en krijgshaftig vorst, een ijverig aanhanger van Boeddha's leer, Adityadharma genaamd, in Menangkabau's hoofdzetel Soeratalapattana (Soerawasa) het gebied heeft gevoerd over eene groote en glansrijke monarchie, die zich ook uitstreckte over een gedeelte van westelijk Java ¹. De Koning Adityadharma zou twee zonen hebben nagelaten, en hoewel vooralsnog de oude geschiedenis van Menangkabau niet verder door gedenkstukken is toegelicht, is het te vermoeden, dat ook dit rijk in het lot van alle te omvangrijke monarchien in het oosten, even als in het westen, zal gedeeld hebben en na eene periode van buitengewonen luister, door verdeeling, door verbrokkeling, door het onafhankelijk worden van een aantal kleinere leenroerige staten is te niet geloopt. Welligt dat de beroeringen, welke uit zoodanige gebeurtenissen en omwentelingen plegen voort te komen, aanleiding hebben gegeven tot die groote volksverhuizing der Maleijers uit Sumatra, aan welke later het oude Singapoere zijne stichting te danken heeft gehad.

Noordwaarts van den ouden hoofdzetel der Maleijers op Sumatra, strekt zich, over ongeveer twee en een halven graad boven den evenaar, het gebied uit der Battah-volken, welke van de schoone bergvlakten rondom het meer van Tobah over de naburige gewesten zich verspreid hebben. De Battah's hebben, door hunne oudheid, door de sporen eener vroegere beschaving, welke bij hen gevonden wordt, door het bezit van een afzonderlijk letterschrift en door hunne Hindoesche verwantschap, in den

¹ Lassen's geschiedenis van den Ind. Archipel vertaald en uitgegeven door D. A. W. de Klerck, en voorzien van aantekeningen door den heer N. van der Tuuk. Utrecht, 1862, bladz. 84 sq.

laatsten tijd de oplettendheid van wetenschappelijke mannen opgewekt, welligt in eene hoogere mate, dan dit menschenetende volk door zijne godsdienstloosheid, bijgeloovigheid, luiheid en onzindelijkheid verdient, tenzij de beoefening hunner taal en van hunne zeden er toe leiden mogt, om hen tot hoogere beginselen en meer beschaving op te voeren.

De geschiedenis van dit volk ontbreekt bijna geheel; doch het bestaan van dit volk mag als zeer oud worden aangenomen. Wanneer men in Marco Polo's reize het 168ste hoofdstuk naleest, dan rijst het vermoeden of hij ook met het rijk van Dagravan de Battah's kan bedoeld hebben. Zeer belangrijke berigten omtrent eenen geloofskrijg tusschen de Mahomedaansche vorsten van Atsjin en de Battah's levert ook de meergenoemde Portugesche fortuinzoeker Mendez Pinto, als hij verhaalt hoe in 1539 een gezant der Battah's binnen Malakka verscheen; hoe hij Mendez Pinto, zelf als afgezant der Portugezen naar de Battah-landen toog; hoe eindelijk de Mahomedanen van Atsjin aanvankelijk door de Battah's werden verslagen; maar deze laatsten niettemin eindelijk geheel overwonnen werden ¹. Te gewigtig om niet vermeld te worden, is ook de invloed geweest, welken de Javanen en Soendanezen op een deel van Sumatra's oostkust hebben uitgeoefend. Indragiri, Djambi en Palembang zijn ongetwijfeld door Javanen van oostelijk Java beheerscht; doch de tijd wanneer die overheersching is aangevangen, is om synchronische bezwaren moeilijk met juistheid te bepalen ². Niet alleen uit oostelijk, ook uit westelijk Java is gezag en invloed op Sumatra uitgeoefend. De Lampongs waren reeds in den aanvang der 16de eeuw en welligt reeds vroeger aan het gebied van Bantam cijsbaar, en toen de eerste Nederlandsche schepen in 1596 voor Bantam aankwamen,

¹ Mendez Pinto, Chapit. XIII, XIV, XV, XVI en XVIII. Zie verder over de instellingen der Battah's: Tijdschrift v. N. I. 1846, 5de aflev. en van 1848, 1ste afl.

² Over de geschiedenis van Palembang en Djambi zie men o. a.: Legendes van Djambi en Schetsen van Palembang in de 9de en 10de afleveringen van den 8sten jaargang (1846) van het Tijdschrift van Neêrl.-Indië.

was korten tijd te voren de Sultan van dat rijk in eenen oorlog tegen Palembang gesneuveld.

In het hoognoordelijk gedeelte van Sumatra's noordoostkust zou het rijk van Pedir reeds vóór de stichting van Malakka, de meest aanzienlijke staat geweest zijn, en hoewel het na de opkomst van Malakka veel van zijnen bloei moet verloren hebben, was Pedir, toen Diego Lopez Sequeira in 1509 aldaar aankwam, even als het nabij liggende Pasei nog eene aanzienlijke handelsplaats, waar handelsvaartuigen uit Bengale, Pegu, Malakka en andere landen vereenigd waren ¹. Bij zijne eerste komst werd Sequeira te Pedir en Pasei wel ontvangen en laadde hij er veel peper; doch reeds in 1511 nam de vijandschap der inwoners van Pedir en Pasei tegen de Portugezen een aanvang.

Nadat de Portugezen zich in Malakka hadden gevestigd, mengden zij zich op Sumatra, gelijk bijna overal elders, in de binnenlandsche twisten, die zij zooveel zij konden aanwakkerden. Op die wijze gelukte het hun dan ook, om in 1521 een vorst op den troon van Pasei te plaatsen, die zich als vassal van de Portugesche kroon erkende, aan de Portugezen den uitsluitenden handel in peper tegen een vasten prijs verzekerde en zelfs hun toestond om eene sterkte in zijn land te bouwen. Van toen af begon de glans van het rijk van Pasei te tanen, hetwelk tot dusverre den eersten rang onder de staten van Sumatra's noordkust had bekleed. Daarentegen dagteekent van dien tijd de opkomst van het rijk van Atsjin, hetwelk aanvankelijk slechts eene provincie van Pedir was geweest en door een stedehouder was bestuurd. Een dier stedehouders over Atsjin kwam in opstand en overweldigde het hem toevertrouwd gebied, ongeveer te gelijker tijd als de binnenlandsche twisten in Pedir en Pasei voorvielen en de opgeworpen Koning zich als vassal der Portugezen had erkend. Het eerste werk, hetwelk de overweldiger van Atsjin ondernam was de verovering van het

¹ De Barros, Dec. seg. Livro quarto, capitulo III.

nabij gelegen gewest Daja en het daaropvolgende, de inneming van Pedir. Nu raakte hij ook slaags met de Portugezen en vermeersterde hij allengs het geheele land van Pasei, waaruit hij in 1524 de Portugezen verdreef. De ontroonde vorst van Pasei vlugtte naar Malakka, de vorst van Pedir en de regent van Daja vonden eene schuilplaats bij den koning van het rijk van Aroe, een destijds met de Portugezen verbonden rijk op de oostkust van Sumatra, hetwelk hevige aanvallen van Atsjin te verduren had¹. Van dien tijd af werd gedurende eene reeks van jaren de oorlog tusschen de Portugezen en Atsjinezen, bij welke zich ook vele Malabaarsche Arabieren gevoegd hadden, met de grootste verbittering en wreedheid voortgezet, waarin verschillende Portugesche opperhoofden en vele van Portugal's schepen verloren gingen. Die strijd werd nog aangewakkerd door de groote Mahomedaansche zamenzwering, welke op nieuw in 1567, terwijl don Luis d'Ataïda onderkoning was, van de Roode tot de Chinesche zee losbarstte en voortduurde tot in 1574. Hierbij schijnt de sultan van Atsjin in verband met anderen, tot taak gehad te hebben, om zich van Malakka, den hoofdzetel der Portugezen in het Oosten, te verzekeren. De hebzucht der Portugesche kapiteinen, dikwijls meer op gewin dan op pligtsbetrachting belust, heeft in dat tijdperk de magtsontwikkeling van Atsjin krachtig in de hand gewerkt, omdat de Portugezen nalieten die magt op afdoende wijze te stuiten.

Nogmaals dreigde de sultan van Atsjin in 1585 de stad Malakka te vermeersteren, toen de opperbevelhebber van het Atsjinesche leger den troon van zijnen sultan overweldigde en onder den naam van Alaoed-din de teugels van het bewind in handen greep. Deze vorst schijnt tot omstreeks 1601 in vrede

¹ Zie over de betrekkingen der Portugezen met het rijk van Aroe, met het daarbij gelegen Siak en over den oorlog tusschen Atsjin en Aroe, de chapitres XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX en XXX, van de *voyages aventureux* van Mendez Pinto, t. I. — P. J. Veth, *Geschiedenis van Sumatra*, in de Gids, 1849.

met de Portugezen te hebben geleefd en het is onder zijne regering geweest, dat de Nederlanders voor het eerst op de reë van Atsjin zijn verschenen.

De betrekkingen waarin een gedeelte van Achter-Indie tot een gedeelte van den Oost-Indischen Archipel staat, is zoo bezwaarlijk te scheiden, dat men door over Malakka en de Maleijers te handelen reeds ongemerkt die groote eilanden-zee binnendringt, welke zich tusschen de beide keerkringen, noord- en zuidwaarts van den evenaar uitstrekt, ongeveer van 95° O. L. Greenw. tot 141° O. L. Gr., alwaar westelijk Polynésie gezegd kan worden te zijn aangevangen. De oostelijke zijde van den Archipel reikt hooger dan de westelijke, deze verlengt zich op eene Oosterlengte van 95° tot 130° door de Philippijnen tot de Noorderbreedte van 20° ; zuidwaarts buigt de eilandenreeks door Timor en zijne onderhoorigheden met Rotti en het Sandelbosch tot ongeveer $10^{\circ} 35'$ of 11° Zuiderbreedte, van waar de Archipel door Java en Sumatra met daarlangs liggende eilandjes, eerst westelijk, daarna noordwestwaarts opstijgt tot $5^{\circ} 55'$ of 6° NBde.

Onder die duizenden van eilanden onderscheidt men eenige hoofdgroepen. Vooreerst ten Westen, Sumatra met eene reeks van eilanden langs de westkust uitgestrooid, als: Babi, de Mintao, Mantawi en Poggi-eilanden, Engano en geheel zuidwestelijk de Cocos-eilanden. Oostwaarts van Sumatra treft men Banka en Biliton met de onderhoorigheden aan; terwijl de archipel van Riouw en Linga eene menigte van grootere en kleinere eilanden omvat, van welke Linga, Sinkep, Bintang, Singapoere, Battam, Gampang, Galang, de Doerian en Karimon-eilanden de belangrijkste zijn. Schier juist in het midden van die eilanden-wereld ligt als een vorst omstuwde met zijne hofvrouwen, het groote eiland Borneo, hetwelk alleen 12,743 vierk. geographische mijlen beslaat en om die reden bijna als een werelddeel kan geacht worden. Daar omheen liggen onder vele anderen

in het westen de Karimata, Tambelan, Anambas en Natoenah-eilanden; in het Noorden de beruchte Soeloe-Archipel en nog meer noordwaarts tot in de Chinesche zee strekt zich de groote en vruchtbare groep der Philippijnen uit, tot een getal van over de vierhonderd eilanden, van welke ik hier slechts de meest bekende in herinnering wil brengen, door Mindanao, Luzon, Mindoro, Palawan en de Basilans te noemen. Zuidwaarts van Borneo en Sumatra, in eene strekking van het Westen naar het Oosten, ligt als zuidelijke grens des Archipels eene reeks van groote en kleinere eilanden, als vooreerst Java met Madura, Bali, Lombok, Sumbawa, het Sandelbosch, Floris of Ende, Solor, Timor, Wetter, de Zuidwester, Tenimber, Aroe, Key of Zuidooster-eilanden met eene menigte van meer of minder aanzienlijke onderhoorigheden. De zee aldaar is als bezaaid met eilanden. Ten Noorden van die reeks, ten Oosten van Borneo ligt eveneens door talloos vele kleinere eilanden omringd, het door zijne vulkanische wording phantastisch gevormde Celebes met Boeton, de Saleijer, de Xoella, Bangaai, Sangir, Siau, Talaut en andere eilanden. Eindelijk geheel ten Oosten liggen Boeroe, Ceram, Banda, Amboina en Halmaheira, om welke zich dat aanzienlijk getal van eilanden groepeer, hetwelk onder den gemeenen naam van Molukken of Specerij-eilanden bekend is. Aan dezen eindelijk grenst het nog zoo weinig bekende, maar toch uit zoo menig gezigtspunt belangwekkende Nieuw-Guinea of land der Papoea's.

Tusschen die groepen en groote eilanden liggen op verschillende plaatsen uitgestrekte open zeeën. Zoo vindt men, als men de kaart voor zich legt, tusschen Achter-Indie's oostkust, de noordwestkust van Borneo en de westelijke reeks der Philippijnen, de Chinesche-zee. De Indische-zee stroomt uit de golf van Bengale langs de westkust van Achter-Indie en de noordoostkust van Sumatra, binnen de straat van Malakka. Tusschen het Zuiden van Sumatra en Borneo en het Noorden van Java, Madura en Bali golft de Soenda-zee. De Soeloe-Archipel en de noordelijke

landtong van Celebes, Menado genaamd, worden door de Soeloe- of Celebes-zee omgrensd, en weder meer noordelijk van deze zee, ligt als in eene kom tusschen Palawan en de Soeloës, de zee van Mindoro, terwijl ten oosten van Celebes de zee der Molukken den archipel der Specerij-eilanden bespoelt. Deze drie laatste zeeën, die van Mindoro, van Celebes en der Molukken staan in gemeenschap met de groote Stille Zuidzee, door de drie *passages* van Gilolo, van Mindanao en van Luzon.

De Archipel en zijne zeeën zouden, volgens de algemeene wetten, welke de natuur aan den loop der winden schijnt gesteld te hebben, wegens de nabijheid van de evenachtslijn onder den passaat moeten gelegen zijn; maar juist de ligging van de eilanden des Archipels en van Australië schijnen den passaat op dit gedeelte der aardoppervlakte te stuiten en te veroorzaken, dat over den Archipel, de Indische en Chinesche zeeën, met halfjarige afwisseling, geregelde Moessons waaijen. Deze regelmatige stroomingen in lucht en zee hebben ontegenzeggelijk eenen gewigtigen invloed uitgeoefend op de onderlinge betrekkingen, tusschen de bevolkingen van dit gedeelte der aarde; want de Moessons of regelmatige winden hebben tot aan de uitvinding van de stoomkracht, de handels- en zeetogten en dus ook het ontwikkelings-proces der eilanders aan zekere en vaste gegevens gebonden.

Indien, zonder af te dalen in bijzonderheden, toch om de hoofdrigting der Moessons te leeren kennen, men Java's noordkust als uitgangspunt stelt, dan treft men op die kust en langs de noordzijde van geheel de eilanden-reeks, welke zich oostwaarts uitstrekt, in de maanden Mei, Junij, Julij, Augustus, September en October de Oostmoesson aan, dat wil zeggen, dat men van alle die plaatsen met eenen oostenwind naar het Westen en op sommige punten, afhankelijk van ligging en van bijomstandigheden ook noordwestwaarts, zelfs noordwaarts zich begeven kan. Daarentegen waait langs diezelfde kusten, ongeveer van de maanden November tot April de Westmoesson, wanneer men de

vaart van de meer westelijk gelegen plaatsen naar de oostwaarts gelegen streken kan rigten. Langs Makassar, de west- en noordzijde van Celebes als ook in de Molukken en langs Gilolo heeft men in diezelfde maanden dezelfde moesson, als op de noordkusten van Java en der zuidelijke eilandenreeks, met dit onderscheid evenwel, dat de Westmoesson in de Molukken meer uit het noord-noordwesten waait en daarom noordelijke moesson heet en dat daarentegen, de Oostmoesson meer uit het zuid-zuid-oosten blaast en daarom aldaar zuidelijk moesson genoemd wordt. Hieruit laat het zich verstaan, dat ook met betrekkelijk geringe kennis van de zeevaartkunde, handels- en scheepvaartbetrekkingen hebben kunnen bestaan tusschen de inboorlingen van Java eenerzijds met Sumatra's oostkust en de zuidpunt van Achter-Indie; anderzijds met Bali, Borneo, de Saleijers, Timor en de Specerij-eilanden, of tusschen de zeevaarders van Makassar, westwaarts met de Maleische handelsplaatsen, met de oostkust van Borneo, met oostelijk Java, met Solor en oostwaarts met de Molukken, Boeroe, Ceram, de Zuidwester- en Zuidoostereilanden, of met de kusten van Nieuw-Guinea, waar de tripang en karet de handelaars heen lokte; terwijl de bewoners der verschillende eilanden in de groote en kleine Oost, van diezelfde voordeelen der Moessons onderling gebruik konden maken. In eene meer uitgestrekte rigting ook buiten den Archipel, zijn evenzeer de Moessons bevorderlijk geweest aan het interkoers tusschen de eilanden en het vasteland van Azie, want als de wind regelmatig uit het Oosten opsteekt, is de vaart geopend naar Ceylon, Choromandel, Bengale en zuidelijk Vóór-Indie, terwijl eene noordoost-Moesson gedurende de maanden October, November en December de schepen weder uit de Golf van Bengalen, zuidwestwaarts heenleidt tot in de Indische zee, alwaar op zekere hoogte en op vaste tijden de west- en west-noordwestenwind en stroom wordt ontmoet, door welke de vaartuigen als van zelve naar Sumatra en straat Sunda worden voortgestuwd. In den gordel, welke over een deel van den Archipel tot zuidelijk Madagascar

loopt op 10° of 11° ZBrde, wordt eveneens de regelmatige afwisseling van oost- en zuidoost, van west- en noordwest-moesson aangetroffen en uit die omstandigheid kunnen de betrekkingen, welke tusschen de Malagassen en Maleijers schijnen te hebben bestaan, hare uitlegging vinden. Ik zou hier nog verder kunnen gewagen van de regelmatige winden en stroomen welke het verkeer tusschen Arabie en de westkust van Vóór-Indie, of de oostkust van Afrika beheerschen, en van de omstandigheden, van de plaatselijke kennis van vaarwater, van lucht en waterstroomen, die natuurlijk de gelegenheid vermeerderen om van elke wijziging in de Moessons gebruik te maken; doch dit is onnoodig, het is genoeg te hebben herinnerd aan die groote en vaste halfjarige verwisseling der Moessons, van welke de vaart met zeilschepen van eeuwen tot eeuwen, in die gewesten afhankelijk moet geweest zijn.

De groote Aziatische Archipel, welks verdeeling in groepen, met zijne zeeën en afwisselende Moessons wij zoo even in korte trekken hebben aangegeven, is merkwaardig door de rijkdommen welke hij voortbrengt. De grond der eilanden, welke voor een groot deel van vulkanischen aard is, omsluit op de eene plaats kostbare erts en metalen, op eene andere plaats, edelgesteenten zoowel als bruikbare brandstoffen, onafzienbare bosschen van deugdzaame houtsoorten bedekken de bergwanden, en terwijl in het grootste gedeelte de rijst het hoofdvoedsel der bevolking is, leveren andere gedeelten, waar deze graansoort ontbreekt, maïs, aardvruchten of den tot zoovele doeleinden nuttigen sagopalm; daarbij voegt de zee hare tallooze visschen, het woud en de wildernis menigte van herten, zwijnen en andere dieren tot eene toespijs. Van de bevolking, die daar leeft, heeft slechts het westelijke gedeelte, meer bijzonder de bevolking van Java en van een deel van Sumatra eenen bepaalden en onmiddellijken invloed ondergaan, van de zijde van het vasteland van Vóór-Indie; maar toch ook hebben meer oostwaarts gelegen streken, hetzij vroeger, hetzij later den middelijken invloed, al is het dan slechts uit de tweede en derde hand,

gevoeld van dat groote brandpunt van beschaving. Men pleegt de inboorlingen van den Archipel, wanneer men de Chinezen, Arabieren en Europeanen daaronder niet mederekent, in twee hoofdrassen te verdeelen: het ééne namelijk, bruinachtig van kleur met lange gitzwarte en glansrijke haren; het andere roetkleurig van huid en met gekroesde haren; de verscheidenheden evenwel, welke men in deze rassen aantreft, maken dat zoodanige verdeeling meermalen blijkt onvoldoende te zijn.

Denken wij slechts aan die veelsoortige bevolkingen, welke men onder den algemeenen stam der Maleijers brengt, aan de Maleijers in den engeren zin, aan de Redjangs en de Battah's, aan de Soendanezen en de Javanen, aan de veelvuldige stammen van Dayaks op Borneo, aan de inwoners van Celebes, aan die van noordelijk Celebes, van Boeroe, Ceram en andere Molukken, aan de Alfoeren; aan de zachte en met ligchamelijke schoonheid niet misdeelde Rottinezen, aan de Sassaks van Lombok en aan de inwoners van Timor, die als eenen overgang tot de Papoeëzen daarstellen, aan die verschillende bevolkingen der Philippijnen, wier hoofdras de Maleische schijnt te zijn, maar die toch ook de zoo veelmalen besproken negritos bevatten, welke men, hoewel kleiner van gestalte, ook tot de kroesharige rassen van het land der Papoea's heeft willen terugbrengen. Neemt men nu bij die reeds bestaande verscheidenheden nog de gevolgen in aanmerking eener voortdurende aanraking met de rondom den Archipel liggende bevolkingen, dan mag men vragen of men wel ooit een enkelen stam zal kunnen opsporen, aan wien een geheel oorspronkelijk en uitsluitend aan den Archipel eigen karakter zal kunnen worden toegekend. Ik onthoud mij liefst, om in dit netelige en moeilijke vraagstuk partij te kiezen. Evenmin wil ik de theorien ophalen, welke zijn uiteengezet omtrent de wijze, waarop de Archipel bevolkt zou zijn geworden; hoe de één heeft beweerd, dat in een mythisch tijdvak de Archipel even als Vóór-Indie vóór de komst der Ariërs, een zwart oorspronkelijk ras als bevolking heeft gehad, waarvan de negerachtige volken in de bergen van Achter-Indie,

op sommige eilanden der Philippijnen en in de landen der Papoea's de overblijfselen zouden zijn, hoe dit zwarte kroesharige ras door de aankomst der Maleijers uit den stillen Oceaan, door den indrang van Indo-Chinesche rassen uit Achter-Indie en kolonisatie van Hindoes uit Voór-Indie, tot die weinige plaatsen zou zijn teruggedrongen, alwaar het thans nog gevonden wordt. Anderen meer beraden, hebben zich tot taak gesteld en gepoogd om van elke ethnische verscheidenheid eene monographie te zamen te stellen, terwijl dezen vooralsnog, zich van algemeene stellingen wenschen te onthouden; weder anderen trachten op de gegevens, welke reeds uit zoodanige monographien mogten verkregen zijn, dadelijk algemeene stelsels op te trekken, waarbij zij steunen op treffende punten van overeenkomst in zeden en gebruiken bij verschillende bevolkingen, zonder acht te slaan op de mogelijkheid, dat die overeenkomst kan geboren zijn door onbekende handelsgemeenschap of omdat de mensch in sommige opzigten op verschillende plaatsen, dezelfde behoefte gevoelende, aan die behoeften op gelijksoortige wijze tracht te voldoen. De vergelijkende taalstudie schijnt meer dan enig ander onderzoek, licht over de verwantschap der volken te zullen doen opgaan; maar deze studie, hoe groote vorderingen zij reeds moge gemaakt hebben, laat nog een groot veld open, dat den arbeider roept en naderhand zal zij wellicht nog veel teleurstelling en ijdele gevolgtrekkingen doen geboren worden ¹.

Als ééne der oorzaken, niet als de eenige, door welke de Archipel zijne bevolking heeft ontvangen, kan ongetwijfeld worden aangemerkt eerst een langzame en toevallige, daarna eene opzettelijke toevloed, in den aanvang van individuen, vervolgens van

¹ Men zie, om slechts één voorbeeld aan te halen, eens in het tijdschrift van N. I. 8ste jaarg.: Eene bijdrage tot de kennis van de taal der Zuidwester-eilanden, benevens eene proeve van vergelijking derzelve, met 8 andere nog ongeboekte talen in den kleinen Soenda-Archipel, door G. Heymering. — De Zuidwester-eilanden intusschen, zijn als een klein stipje op dat groote veld. Men zie ook: J. Pijnappel. Ethnologische studien, in Bijdr. tot de taal-, land- en volkk., 2de D. 1854.

gezinnen en van volkplantingen. Die toevloed van menschen uit de meest verschillende streken, kan door voortdurend en herhaling de bevolking van den Archipel voor een gedeelte hebben gevormd. Van de wijze waarop die toevloed zal hebben plaats gehad, kan men zich ligt eene voorstelling maken, door er aan te denken, hoe moessons en loopstroomen van eeuwen tot eeuwen op verschillende tijden, uit de landen van het Oosten, Westen en Noorden, personen met hunne kano's en booten hebben doen afdwalen en op de eilanden doen aandrijven. Omtrent de Maleijers is dit gevoelen in den laatsten tijd reeds meermalen ontwikkeld, en ook reeds vroeger maakte de oudere Rumphius, in een handschrift over de aardrijkskunde en de geschiedenis van Amboina, gewag van het aandrijven der eerste bevolkingen van de Molukken.

Wij hebben hierboven reeds melding gemaakt van de handelsbetrekkingen, welke tusschen Vóór-Indie en den Archipel door middel van de inwoners van Indie's oostkust, van Ceylon, door Arabieren en Chinezen zijn onderhouden en van de handelswegen door Maleijers en Makassaren in den Indischen Archipel gevolgd. Tevens hebben wij de berigten in herinnering gebracht, welke Marco-Polo van die groote eilanden-groep heeft medegedeeld ¹. Dat ook de Javanen, welke in onze dagen vooral als eene uitsluitend landbouwende natie worden aan gemerkt, ook eertijds zich met den handel en de zeevaart hebben bezig gehouden ², mag men afleiden uit de historische overleveringen of uit nog bestaande gedenkstukken. Men vindt melding gemaakt of zelfs ook tastbare overblijfselen van eene Javaansche tusschenkomst, zelfs van volkplantingen van Javanen op verschillende eilanden van den Archipel. Wij hebben in de eerste

¹ Zie hierboven bladz. 52, 57—59, 63, 99, 109, 116—118.

² Zoo zegt de Barros o. a. van hen in Livro Sexto, Decada Segunda, bladz. 152, uitg. 1628, van een schip sprekende: *todo amarinhado de Jao's em q entravao muitos carpinteiros, calafates e officiaes mechanicos, q Aff. d'Albuquerque levava em grande estima, por estes Jao's serem grandes homes deste mister do mar...*

plaats slechts de betrekkingen te herdenken, welke bestaan hebben tusschen Siam, Tsi-ampa, Singapoere, Malakka en de oostkust van Sumatra en de vorsten en de bevolking van Java, of aan de Javaansche volkplantingen op Borneo, op Ternate en andere Moluksche eilanden en hun vermoedelijk verkeer met den kleineren Soenda-Archipel. Indien wij hieronder van het magtige rijk der vorsten van Madjapahit, op oostelijk Java gelegen, gewag zullen maken, zullen wij tevens opmerken dat Java zijn gezag heeft doen gelden over een deel der Molukken, op een gedeelte van Celebes of der kleinere Soenda-eilanden, op Borneo en zelfs in den Soeloe-Archipel. Nimmer hadden Java's inwoners zulk een gezag over die gewesten kunnen verwerven, indien zij niet door handel en scheepvaart gewoon waren geworden de zee onbevreesd te bevaren. Hoe bovendien eene uitlegging te geven aan den naijver, welke tusschen het Hindoe-Javaansche rijk en het Boeddhistische Singapoere heeft bestaan en den ondergang van deze laatste stad heeft ten gevolge gehad, zoo men de oorzaak van dien naijver niet zoekt in den bestaanden strijd van commerciële belangen. Maar de alles verstijvende Islam heeft ook over den handel der Javanen zijn looden mantel geworpen; in plaats van bedrijvend is de Javaansche handel lijdende geworden. De indringende Arabier en de sluwe Chinees hebben zich van de handelsvoordeelen meester gemaakt, en het weinige wat den Javaan in den handel en de zeevaart nog was overgelaten, is allengs gesmoord in de knelende armen van uit het Westen komende monopoliestelsels.

Het mag verwondering wekken, dat terwijl de rijkdommen des Archipels toch niet onbekend waren, de Portugezen eerst in een betrekkelijk laat tijdperk zich in die eilanden-zee hebben vertoond en dat zij of zoo traag of zoo onmagtig zijn geweest om zich daar binnen te vestigen en zich krachtig te doen gelden. Want een eigenlijk gezegd handelsverkeer der Portugezen in den Archipel, dagteekent eerst na hunne vestiging in Malakka; maar zelfs na die gebeurtenis werden slechts enkele plaatsen door hen in den Archipel bezocht en nergens hebben zij er zich versterkt, dan

alleen in de Molukken. Deze terughouding verklaart zich evenwel hieruit, dat Maleijers, Makassaren, de bewoners van Sumatra's kusten, de Chinezen en de Arabieren zelve de handelswaren bragten naar Malakka, uit welk brandpunt de Portugesche schepen het vervoer verder op naar het westen en het oosten bezorgden. De betrekkingen welke de Portugezen van Malakka met Atsjin, Pedir en Pasei op Sumatra hebben onderhouden, hebben wij reeds vermeld. Met Borneo ving het verkeer der Portugezen eerst 15 jaren na de inneming van Malakka aan. Dit eiland werd namelijk in 1526 bezocht door Don Jorge de Menezes, benoemd gouverneur der Molukken, die op zijne reize naar de Specerij-eilanden, het noordelijk rijk van Broenei aandeed. In het volgende jaar werd een Vasco Lorenzo als gezant naar den sultan van Broenei gezonden; maar deze vond aldaar geen gunstig onthaal, omdat de weinig beschaafde sultan beangstigd werd door een hem aangeboden kostbaar tapijt, waarop levensgrootte figuren stonden afgebeeld, zoodat hij het, evenmin als de Portugezen die het aanboden, in zijnen dalem wilde toelaten. Een ander Portugees evenwel, Gonzalo Pereira genaamd, slaagde beter en van dien tijd af ontstond een vreedzaam en voordeelig handelsverkeer tusschen de Portugezen en de haven van Broenei. Bijzonderheden worden echter over dien handel niet medegedeeld. Een der reisgenooten van Magelhaen, de beroemde Pigafetta, moet reeds 5 jaren vóór de Portugezen Borneo hebben bezocht. Zeker is het, dat sedert 1577 de Spanjaarden, welke in de Philippijnsche eilanden gevestigd waren, niet alleen handelsverkeer met Broenei onderhielden, maar zelfs door gewapende tusschenkomst in dat rijk hunnen invloed hebben doen gelden ¹.

Het door zijne handelaars bekende eiland Celebes schijnt eveneens niet vóór 1525 door de Portugezen te zijn bezocht, die aldaar op een inlandsch scheepje uit de Molukken aankwamen. Langen

¹ Veth, Borneo's westerafdeeling, Deel I. Inleiding bladz. XXXII tot XXXVII. John Crawford, Descript. dictionary, in voce: Borneo.

tijd werd Celebes door de Portugezen, niet voor één, maar voor eene verzameling van meerdere eilanden aangemerkt, tot welke dwaling de vier vooruitspringende landtongen en de diep inspringende zeeboezems eenige aanleiding gaven.

Hetgeen Celebes onder de eilanden van den Archipel belangrijk heeft gemaakt is de bijzondere geneigdheid der strandbewoners tot de zeevaart en den handel. Met hunne kleine prauwen of padewakans hebben de bewoners der zuidelijke stranden, waarschijnlijk reeds sedert oude tijden, met behulp der moessons de wateren van den Archipel doorkliefd. De verwantschap welke men in de taal en enkele punten der maatschappelijke ontwikkeling van de inwoners van Celebes met die der Maleijers en Javanen heeft opgemerkt, bewijst een vroeger handelsverkeer tusschen die volken. Eerst in de 17de eeuw drong de Islam bij de Makassaren door; maar ook toen nog zoo weinig krachtig, dat sporen van een verbasterd Sivaïsme bij de tot den Islam bekeerden bleef bestaan.

Het aantreffen van zoodanige overblijfselen van de godsdienst der Hindoes heeft insgelijks tot het besluit gevoerd, dat er vroeger betrekkingen tusschen Java of Bali en Celebes hebben bestaan. De twee voornaamste handelsvolken van Celebes zijn geweest de Mangkassaren of Makassaren en de Boegies, die evenwel door taal en zeden van elkander zijn onderscheiden. Het rijk van Mangkassar met Tello en Sandraboni strekte zich oudtijds uit, van Boele-Boele en Bonthein, bij de bogt van Boni, tot den hoek Laïkan, en van daar langs de westkust tot aan Tannette en landwaarts tot aan en over het tegenwoordige Boni en Soping. De koningen van Goa en Tello werden beiden koningen van Mangkassar genoemd. Het koninkrijk Boni zou oorspronkelijk insgelijks een vrij en suzerain rijk zijn geweest en zich hebben uitgestrekt langs de oostkust van het westelijk schiereiland, hetwelk bespoeld wordt door de golf van Boni, over de rijken van Boni, Wadjoe en Loewoe. Het rijk van Boni geraakte echter grootendeels onder het gezag der Makassaren en bleef in dien overheerden toestand, tot dat de Oost-Indische Compagnie om-

streeks 1660 zich vijandig tegenover Makasser stelde. Wij hebben hierboven reeds melding gemaakt van de Mangkassaarsche zeewetten, welke omstreeks het midden der 13de eeuw, in navolging van het Maleische zeerecht, uit oude herkomsten zijn zamengesteld. Het vermoeden is bij sommigen gerezen, of niet de algemeen bekende Boegies hun hoogsten bloei in handel en scheepvaart, eerst na het midden der 17de eeuw hebben bereikt, toen de Makassaren door de Nederlanders zijn overwonnen en daartegenover de ontwikkeling der Boegies is begunstigd. Het is ongetwijfeld een opmerkelijk feit dat, terwijl de zeewetten der Makassaren van de 13de eeuw dagteekenen, het zeerecht der Boeginezen, als geschreven regt eerst in 1676 schijnt te zijn zamengesteld. De heer Crawford maakt tevens de opmerking, dat de naam van Boegie geheel gemist wordt in de opgaven, welke de Portugezen van de 16de eeuw omtrent de handelsdrijvende natien mededeelen. Wanneer dat vermoeden, waarvoor wel eenige goede gronden schijnen te bestaan, overeenkomstig de waarheid is, dan volgt daaruit ook dat de handel der Boeginezen volstrekt niet zóó oud is als door velen is beweerd, hoewel het ook mogelijk is dat de Boegies oudtijds meer onder den algemeenen naam van Makassaren zijn bekend geweest, omdat zij onder de suprematie van Makasser, tot in het midden der 17de eeuw gebleven zijn. Maar ook een tegenovergesteld gevoelen wordt er voorgestaan, want men heeft betoogd dat de latere dagtekening van 1676, welke de Boeginesche zeewetten dragen, nog geen bewijs levert tegen eenen hooger en ouderdom van het Boegineesche zeerecht, omdat uit den inhoud dier codificatie het innerlijk bewijs zou kunnen geput worden, dat de oude herkomsten van den handel en de scheepvaart, en dus ook de handel en de scheepvaart zelven der Boegies, ongeveer even oud zijn als die der Maleijers. Indien nu dit laatste gevoelen het juiste is, dan kan het wetboek der zeerechten van de Boegies belangrijke aanwijzingen opleveren omtrent de handelsbetrekkingen van dat volk met andere natien van den Archipel.

De tarieven toch, welke men in het 12de hoofdstuk van dat wetboek aantreft, leeren dat handelsverkeer, vrachtvaart en slavenhandel door de Boeginezen werd onderhouden tusschen Tjinrana in de golf van Boni, en Pasir, Banjermassing, Mampawa op Borneo, verder met Sumbawa, Salamparang of Lombok, Bima Floris of Ende, met de Molukken, Bali, Samarang, oostelijk Java en Jakatra, Johor en meerdere plaatsen op het Maleische schiereiland, met Benkoelen en Atsjin op Sumatra. In later tijd hebben de Boeginezen ook handelskolonien gesticht, welke onder anderen in onze dagen nog gevonden worden in Singapoere, op Riouw, te Samarindah op de oost-, en te Mampawa op de westkust van Borneo¹.

Toen Antonio Galvano gouverneur der Molukken was, en deze bij uitzondering in die betrekking eerbied en liefde voor de Portugezen had weten in te boezemen, ontving deze landvoogd op Ternate gezanten uit Makasser. Hij zond op zijne beurt zendelingen naar Celebes en van dien tijd maakte het Christendom eenige vorderingen onder de inboorlingen van het zuidelijke deel des eilands. Het schijnt echter, dat het bondgenootschap tusschen de Makassaren en Portugezen geen andere gevolgen gehad heeft, dan een tamelijk wel onderhouden handelsverkeer, hetwelk heeft voortgeduurd, tot dat in het midden der 17de eeuw de Portugezen door den Nederlandschen bevelhebber Speelman uit Makasser zijn gedrongen. Een soortgelijk handelsverkeer hebben de Portugezen met de eilanden van Solor en Timor onderhouden, van waar zij het kostbare sandelhout en was bekwamen. In het jaar 1522 is Timor reeds door de Spaansche reizigers, welke Magelhaen hadden vergezeld,

¹ Cf. Pardessus, *Lois Maritimes*, T. 6. — Raffles, *History of Java*, T. II. Appendix E, page LXXXV. — Tijdschrift v. N. I., 10de jaarg., Maart 1848. — Crawford, *Descript. Dict. in vocibus. Bugis*, — Celebes, — Makassar. — Aardrk. en Stat. Woordenb., onder de woorden: Boeginezen Makassar en Celebes, onder welk laatste artikel een hoogst belangrijke bibliographische mededeeling van prof. Millies wordt aangetroffen.

bezocht en hadden deze bevonden, dat aldaar handel gedreven werd door Maleijers uit Malakka, door Javanen, en vermoedelijk ook door Chinezen, die van het eiland Luzon daarheen kwamen.

Indien wij nu wilden voortvaren met elk eenigzins belangrijk onderdeel van den Archipel tot het onderwerp eener afzonderlijke beschouwing te maken, dan zou dit zeker onze belangstelling in hooge mate kunnen opwekken. Maar, zoo wij ons overzigt zoóverre wilden uitstrekken, of ook zelfs maar eenige der uitkomsten wilden mededeelen, welke daaromtrent reeds zijn verkregen door de ijverige studiën van hen, die hunne onverdeelde krachten aan dit onderwerp hebben gewijd, dan zou dit inleidend hoofdstuk ontaarden in eene reeks van monographien, waarin meer zou zijn opgenomen, dan op dit oogenblik voor ons doel noodig schijnt. Want van die menigte van bevolkingen van den Archipel zijn de Nederlanders, onmiddellijk na hunne komst binnen deze eilanden-zee, hoofdzakelijk slechts met drie in aanraking gekomen: namelijk met de bevolking van Sumatra, van Java en onderhoorigheden en met de bevolking der Molukken. Het is echter van te veel gewigt en tot beter verstand van de historische gedenkstukken, welke zullen worden medegedeeld, te noodzakelijk, dan dat wij niet, gelijk wij hierboven reeds over Sumatra en de Maleijers hebben gedaan, nu ook een vlugtigen blik zouden laten gaan over den vermoedelijken loop der lotgevallen van de bevolkingen van Java en der Molukken.

Hoewel omtrent de geschiedenis van Java meer dan omtrent die van eenig ander deel van den Archipel hoogst wetenschappelijke nasporingen zijn gedaan, en ofschoon in gedenksteen en inschriften, in pratéla's of historische aantekeningen en in de meer uitvoerige Babad's der Javanen, op Java meer dan elders voor zoodanige nasporingen hulpmiddelen zijn gevonden, zoo is en blijft toch Java's oudere geschiedenis een zeer romantisch en onzeker geheel, waaruit, ook na verwerping van al het fabel-

achtige, niets dan *zeer enkele* hoofdpunten kunnen worden aangenomen. Eerst na de vestiging van den Islam op Java, wordt de geschiedenis eenigermate minder onzeker, maar ook dan nog blijft er veel over, dat den toets der kritiek niet kan doorstaan. Sir Thomas Stamford Raffles en na dezen, op veel meer uitstekende wijze, de hoogleeraar Chr. Lassen, hebben eene oude geschiedenis van Java opgebouwd, die ongetwijfeld in hooge mate de belangstelling opwekt; maar welke niettemin aan de kritiek van eenen Niebuhr of Mommsen nog wel eenige behoefte schijnt te hebben.

Den geleerden Crawfurd heeft de studie van taal- en oudheidkunde tot uitkomst gegeven, dat in den Archipel een zekere trap van beschaving bereikt was, eer Hindoesche volkplantingen daar zijn doorgedrongen. De bevolking had, naar zijne meening, eenige vorderingen gemaakt in landbouw, in gebruik en bewerking van sommige metalen, in de vervaardiging van kleederen. Zij hadden ossen en buffels tot hun gebruik getemd en leefden behalve van plantaardig voedsel, van dieren, die zij tot dat doeleinde aanweekten.

Oudtijds zouden de opperhoofden der Javanen uit de oudsten des volks zijn gekozen en de plaats van verblijf of van rondzwerving hebben aangewezen. Waarzeggen, sterrenwigchelarij en vogelvlugt moeten bij hen in eere zijn geweest. Op Java, gelijk thans nog bij de Dayaks, moeten dan ook Haruspices geweest zijn; terwijl bij groote feesten in het open veld een speeltuig dat den naam van Angklong droeg en bij de Soendanezen ook nu nog bekend is, werd gebezigd. De hoogere beschaving op Java en bij onderscheidene volken van den Archipel is echter uit het westen gekomen en wel, naar het schijnt, bepaaldelijk van de zuidelijke en oostelijke kusten van Vóór-Indie.

Die invloed der Indische beschaving op Java is zoo sterk geweest, dat men met het volste regt heeft kunnen getuigen, dat wanneer men wilde opsommen alles, waardoor men in de godsdienstige en geschiedkundige overleveringen der Javanen, in

hunne politieke instellingen, in hunne letterkunde en hunne nationale feesten aan Indie en aan Indische taal, overlevering, dichtkunst en godsdienst wordt herinnerd, men eigenlijk eene geheele schildering van Java en van Vóór-Indie nevens elkander zou moeten plaatsen, omdat alles van dien invloed getuigt. Even zeker als het feit is, dat Indische volkplantingen uit Vóór-Indie zich bij herhaling op Java hebben gevestigd, en zelfs op zulk eene uitgebreide schaal, dat Java als eene vreedzame verovering van Vóór-Indie kan worden aangemerkt, zoo is het even onzeker wanneer en wáár op Java die eerste volkplantingen uit Indie zijn aangeland.

Met de vermeende komst van eenen Adji-Saka wordt door de Javanen een begin aan hunne overleveringen en aan hunne jaartelling gemaakt. Adji-Saka wordt bij hen voorgesteld als iemand, die gekomen was uit Astina en die den naam van Noesa-Jawa aan het eiland, hetwelk tot dien tijd Noesa-Kendang heette, geschonken heeft. Nog wordt door de meeste Javanen aan dezen toegeschreven de invoering van de godsdienst, van een geregeld bestuur, van het letterschrift en van een wetboek.

Uit taalkundige vergelijking heeft men betoogd, dat de Javanen van die tijdrekening, welke gelijktijdig met de eerste Indische volkplanting schijnt te zijn aangevangen, door eene verpersoonlijking, een vorst of goddelijk wezen hebben gemaakt, aan wien zij het invoeren van godsdienst en wettelijke orde toeschreven.

Uit de oudste overleveringen en epische voorstellingen is het schier ondoenlijk, zich eene voorstelling te maken van de oudere rijken, welke door de Hindoes op Java zijn gesticht, omdat in die opgaven de namen van oudere Vóór-Indische en oudere Javaansche koningen en koninkrijken of steden dooréén zijn geworpen ¹.

Als de oudste Hindoe-rijken op Java worden evenwel die van Mendang-Kamoelan en van Brambanang genoemd.

¹ Lassen's geschiedenis van den Indischen Archipel, door Dr. A. W. de Klerck. Utrecht, 1862, Hoofdstuk III, en Raffles, History of Java, vol. II.

Omtrent het rijk van Brambanang bestaat eene oude overlevering, volgens welke in overoude tijden volken van Ceylon, van de kust van Malabar, zelfs van Madagascar hunne koopwaren gebragt zouden hebben in zekere baai aan de zuidkust van Java, op eene plaats waar eene rivier Brambana of Mandjinang in zee stroomde.

Deze zeegolf welke in later tijd door alluviale gronden zou zijn digt gelooopen, zou toen ook door eenen Brahmaan met zijne volgelingen, uit Vóór-Indie afkomstig, zijn bezocht en uit die volkplantingen zou allengs de groote en tempelrijke stad Brambanang, in het tegenwoordige rijk van Djokjokarta zijn verzezen ¹.

Omtrent het rijk van Mendang-Kamoelan wordt gemeld, dat de stichter Bra-Widjaja Sawela-Tjala zou genaamd zijn geweest, die door zijn vader met een vrij aanzienlijk getal schepen uit Indie naar Java zou zijn gezonden, in gezelschap van krijgslieden, artsen, schrijvers, landbouwers en handwerkslieden. Deze zouden eerst de westkust, naderhand evenwel de zuidkust van Java hebben bereikt en zich in de landstreek van Mataram hebben gevestigd, de stad Mendang-Kamoelan hebben gesticht en vooral in het zuiden en oosten van Java zich hebben uitgebreid. De hoofdplaats zou reeds omstreeks de 6de eeuw eene belangrijke handelsplaats zijn geweest, alwaar een levendig verkeer met Vóór-Indie, meer bijzonder met Kalinga en Goezeratte zou ontstaan zijn.

Omtrent het vervolg der geschiedenis van Java onder de Hindoesche vorsten, heeft Raffles in zijn bekend werk over Java drie verschillende opgaven medegedeeld. De eerste dier opgaven heeft hij geput uit een handschrift, afkomstig zoo gezegd wordt, van den eersten vorst van Kediri, hoewel het voor veel jonger gehouden wordt; de tweede opgave is aan Raffles verstrekt door den uitstekenden oudheidkenner, den Panembanan van Madura, die eerst voor weinige jaren is overleden; de derde opgave eindelijk

¹ Handschrift van F. van Boeckholtz, 1796, bevattende eene zeer korte geschiedenis van Java en zijne vorsten, volgens de overleveringen der Javanen.

is afkomstig van eenen regent van Demak. Hoewel in alle die overleveringen de god Vishnoe, als de eerste gebieder en soeverein over Java wordt voorgesteld, zijn overigens de berigten in die drie verschillende opgaven zóózeer uiteenlopend, dat Raffles zelf tot het besluit en de bekentenis gekomen is: «that, of the «earlier history of Java, it is probable, each of these three «accounts contains some true particulars, but without unneces- «sarily discrediting the claims, which that country asserts to a «higher antiquity, we must confess ourself unable in the «present state of our information, to separate truth from «fable ¹. »

In de opgave van den Panembanan van Sumanap komt als eerste vorst, die beschaving en godsdienst uit Indie naar Java heeft gebragt, een Brahmaan voor, die Tritrésta genaamd wordt. Uit de overleveringen omtrent dien Brahmaan heeft men afgeleid, dat Java van Kalinga uit is gekoloniseerd en dat ook van dáár de kennis van Vishnoe op Java is overgebragt.

Indien men echter de oude godsvereering der Hindoe-Javanen, naar hetgeen thans nog op Bali, waarheen zij deels zijn uitgeweken, mag beoordeelen, dan heeft Vishnoe op Java niet zoozeer als godheid eene afzonderlijke vereering gehad, als wel, vooral in de voornaamste Kawi- of dichterwerken, als goddelijke held, wiens daden tot voorbeeld moesten strekken, voor alle handelingen van vorsten en volken.

Men heeft eene populaire beschrijving van de instellingen der Hindoesche godsdienst op Bali teruggevonden, in zeker Kawi-werk, *Oesana Bali* genaamd, hetwelk de heer Friederich, met belangrijke aantekeningen en mededeelingen verrijkt, heeft uitgegeven ².

Vermoedelijk hebben de beide groote Indische eerediensten, de Brahmaansche en de Boeddhistische, op Java bestaan. Beiden althans

¹ Raffles, II, bladz. 90.

² Tijdschrift van Neêrl.-Indie, negende jaargang, 9de aflevering.

bestaan nu nog op Bali, hoewel het Boeddhisme aldaar slechts weinige belijders telt, die eenen gewijzigden vorm van deze leer volgen. In de godsvereering van beiden bestaat op Bali eene vermenging en welligt vindt deze zijnen oorsprong in de aankomst op Java van verschillende volkplantingen, welke dan eens uit Bralmanen, dan weder uit Boeddhisten hebben bestaan. Daarbij moet in aanmerking genomen worden, dat men tot hiertoe den tijd van de overkomst der Hindoes naar Java niet juist heeft kunnen bepalen, en die overkomst vooralsnog, niet vroeger wordt gesteld, dan in de 5de of 6de eeuw na Chr., dus in een tijdperk toen ook in Vóór-Indie de verbastering der godsdiensten zich reeds had doen gevoelen. Het schijnt echter zeker, dat de Boeddhisten op Bali en op het oude Java geen dweepers zijn geweest; maar dat zij het Hindoe-pantheon ongeschonden hebben gelaten, terwijl zij zelven Boeddha als de eenige ware godheid vereerden.

De groote menigte van de Balinezen, en dit schijnt ook bij de oude Javanen het geval te zijn geweest, behoort tot het Brahmaansche geloof en volgt de secte van Siva. De vereering van Siva heeft als het ware, die van de overige goden van het Hindoe-pantheon verzwolgen.

Wij hebben hierboven reeds vermeld, en dit deden wij inzonderheid met het oog op de godsdienst der Javanen, hoe in Vóór-Indie, na de verbastering der Vedendienst, het volk boven alles Vishnoe en Siva, en dezen vereenigd met Brahma, als Trimoerti vereerde. Van deze goden schijnt op het Hindoesche Java, vooral de gevreesde en vernielende Siva te zijn gehuldigd. De weinige beelden op Java, die zonder twijfel Vishnoe voorstellen, vindt men, volgens den heer Friederich, meestal in vereeniging met Siva en zij zouden slechts dáárom aan dien god zijn toegevoegd, om zijne hofhouding grooter en prachtiger te maken. Siva draagt dan ook op Bali wel duizend namen. Hij wordt voorgesteld als de helder witte lichtgod, met zijne echtgenoot Oema of met de gemalin van Vishnoe, Sri; maar hij wordt ook afgebeeld als de duistere, vreesselijke en vernielende Kala, met de kwaadaardige

Doerga. Een der heiligste namen echter van Siva op het oude Java en op Bali, van waar zijne vereering onder dien naam o. a. ook naar de Battah's, naar Celebes en Loeson zou zijn overgebracht, is de naam van Batâra Goeroe, als oudste *leeraar* van alle goddelijke en menschelijke wetten, als vervaardiger der Veden en van andere heilige geschriften. Batâra Goeroe is geworden als een opperste God, in wien de hoedanigheden vereenigd zijn, van de negen goden, welke geacht werden in de geheele wereld te wonen en die in den bovengenoemden Oesana-Bali worden opgenoemd ¹.

In de tempels van Java vindt men de afgodsbeelden, voor zoverre zij niet door Mahomedaansche beeldstormers zijn vernield, van Siva, Vishnoe, Doerga, Boeddha, van Ganésas en eenige weinige, die men voor Brahma houdt, en eindelijk de Trimoerti. Door die beelden wordt bevestigd dat de volks-godsdienst der Hindoe-Javanen noch de zuivere leer der Veden, noch die van het oorspronkelijke Boeddhisme is geweest. Men vindt bovendien nog beelden aan de buitenzijden der tempels; maar deze stellen niet eigenlijk gezegde godheden voor; slechts zijn zij voorstellingen van Brahmanen in contemplatie en in eene houding van devotie voor die goden, welke in de tempels geplaatst waren. Tot dit weinige, omtrent de godsvereering der oude Javanen moeten wij ons bepalen. Wij mogen uit de overeenstemming tusschen die godsvereering en die van Vóór-Indie en uit de overleveringen omtrent de stichting van de twee hier bovengenoemde rijken op Java door volkplanters uit Vóór-Indie, voor de geschiedenis van Java en van den Archipel althans dit afleiden, dat daaruit het vroegtijdig bestaan van een levendig verkeer met Vóór-Indie bewezen wordt. Nadat het rijk van Mendang-Kamoelan een honderdtal van jaren zou hebben bestaan en zich had uitgebreid in het Oosten van Java,

¹ Friederich l. l. en Friederich, Voorloopig verslag over het eiland Bali in Deel XXII van de verhandelingen van het Batav. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

zou het door tweedragt tusschen de achter-kleinkinderen des stichters zijn verbrokkeld en zouden dien ten gevolge o. a. zijn ontstaan de onafhankelijke vorstendommen van Bagelen, Japara en Koripan (Grobogan). Na de vermelding van deze gebeurtenissen, schijnen zelfs de overleveringen te zwijgen en eene tusschenruimte van weder ongeveer eene eeuw open te laten, wanneer vrij onverwacht en zonder dat men zijne afstamming kent, een krijgshaftig en heerschzuchtig vorst te voorschijn treedt, die Dewa-Kasoema genaamd wordt. Men heeft niet zonder eenigen grond de gissing gemaakt, dat deze vorst welligt de aanvoerder is geweest van eene nieuwe volkplanting uit Vóór-Indie, welke door het zwaard eene heerschappij op Java heeft gesticht ¹ en dat de belangrijke staat van Djanggala, aan deze gebeurtenis hare stichting heeft te danken gehad (einde van de 9de eeuw na Chr.). Dewa-Kasoema schijnt op nieuw zeer levendige betrekkingen met Vóór-Indie te hebben aangeknoopt en den bestaanden handel te hebben uitgebreid.

Zijn oudste zoon Ami-Loehoer volgde hem op, terwijl de overige broeders van dezen als vassalen over verschillende districten het gebied voerden. De dochter van Dewa-Kasoema wordt genoemd als de stichteres der vermaarde tempels van Singo-Sari. De opvolger van Ami-Loehoer zou de, overal op Java en zelfs in de gedichten der Maleijers, zoo bekende Pandji-Ino-Kerta-Pati zijn geweest. In de heldendichten, de overleveringen, de verhalen en de wayangs komt Pandji voor als een ridderlijk persoon, die oorlogs- en liefdes-avonturen najaagt; maar juist door dien rijkdom van avonturen is de levensgeschiedenis van dezen vorst, zoo zeer met verdichtselen opgesierd, dat zij voor de geschiedenis weinig waarde meer heeft. Het schijnt evenwel, dat Pandji vóór zijne troonsbeklimming, naar Bali is uitgeweken en naderhand als regerend vorst in eenen oorlog tegen Madura is gesneuveld. Intuschen zou, terwijl Pandji steeds ten oorlog trok, een der aan hem verwante vorsten den troon van Djanggala hebben overweldigd en

¹ Raffles, II, bladz. 93.

de vassalen van dat rijk zich onafhankelijk hebben gemaakt. De kleinzoon van Pandji zou het gebied zijns grootvaders weder hebben hersteld en de onafhankelijk geworden leenvorsten weder aan zich hebben onderworpen. Ook zou onder dien vorst, welke Moesa-Lalean of Koeda Lalean heette, een levendig verkeer tusschen Java en de Molukken hebben bestaan, zelfs in die mate, dat de Javanen zich tusschen de jaren 1100 en 1200 in groote getale op Ternate zouden gevestigd hebben. Moesa-Lalean zou ook op verzoek van de regenten van Banjoemas, Loeroeng-Tengah en Tagal zich krachtig tegen de Chinezen op Java hebben doen gelden, of volgens andere berigten een uit China aangekomen leger hebben verslagen (1021 n. Chr.??).

Nog wordt als eene opmerkelijke bijzonderheid in dat tijdvak vermeld, dat een der broeders van Koeda-Lalean met eene volkplanting van Java naar Celebes zou zijn vertrokken. Na dezen zouden nog vier vorsten op den troon van Djanggala hebben gezeten tot dat in 1156 n. Chr. Raden Pangkas den zetel van het bestuur naar het westen van Java, in het tegenwoordige district Bogor (Buitenzorg) te Padjajaran, om niet duidelijk vermelde redenen zou hebben verplaatst. Raden Pangkas schijnt meer dan eenig vorig vorst van Java invloed en gezag op de Soendasche bevolking te hebben uitgeoefend. Van de twee zonen van dezen vorst volgde de jongste hem in de regering op, en vertrok de oudste naar Vóór-Indie. Deze laatste bleek bij zijne terugkomst tot den Islam te zijn overgegaan en bragt in zijn gevolg een Mahomedaanschen Arabier mede. Tusschen de twee broeders, van welke de oudste sedert zijne bekeering den naam van Hadji Poerwa had aangenomen, ontstonden twisten en Hadji Poerwa, de eerste Mahomedaan, van wien op Java melding wordt gemaakt, trok zich toen terug naar Cheribon, welke landstreek ook later het voorname broeïnest van den Islam op Java is gebleven (einde van de 12de eeuw). Een der vorsten, welke in de heerschappij van Padjajaran opvolgde, was Moending-Wangi genaamd, die, behalve eene dochter Ratoe-Loro-Kidoel, welke als eene booze

geest, tegenwoordig nog voortleeft in de legenden der Javanen¹, verscheidene zonen had, waarvan de een, Raden Tandoeran, regerend vorst werd van Padjajaran. Een andere zoon, uit een bijwijf geboren en Tjyoeng Wanara genaamd, werd door zijnen vader verstooten. Deze overwon, na eene geheele reeks van wederwaardigheden, die het onderwerp van allerlei romantische en fabelachtige voorstellingen zijn geworden, den troon en het rijk van Padjajaran en aanvaardde het bestuur onder den naam van Bra-Widjaja. Deze overwinning was echter niet zoo volkomen, of de oorlog tusschen hem en zijn broeder, den uit Padjajaran verjaagden Koning, duurde voort, tot dat beide partijen genoodzaakt werden bij verdrag hunne heerschappij te verdeelen. Nu voerde Bra-Widjaja gebied in het westelijke rijk van Padjajaran en zijn broeder onder den naam van Bhoepati Sang Bra-Widjaja vestigde zijn troon in het Oosten van Java, in de stad van Madjapahit, welke gedurende den broederoorlog nieuw gesticht was ². De verschillende vassalen van Padjajaran schijnen sedert dien tijd hoe langs hoe meer zich te hebben aangesloten bij den stichter van Madjapahit, den wettigen zoon van Moending Wangi. Dit schijnt vooral te hebben plaats gehad na den dood van Bra-Widjaja Tjyoeng-Wanara, toen de afstammelingen van dezen, onderling in twist geraakten, het groote rijk van Padjajaran in kleinere deelen werd verbrokkeld en de glans, de luister en de magt overging tot de dynastie van Madjapahit.

Indien de herhaalde lezing en onderlinge vergelijking der be-

¹ Zie over deze legende, Tijdschrift van Neerl. Indie, 1ste jaarg.: 1ste deel.

² Volgens Lassen's geschiedenis van den Ind. Archipel, bladz. 99, zou Madjapahit reeds in 1299 n. Chr. zijn gesticht; doch na eene zeer ingewikkelde redenering komt die schrijver tot de slotsom, op bladz. 102, dat de oorlog en het verdeelingsverdrag moet gesteld worden in de jaren 1320 of 1325 n. Chr. Het verhaal van alle deze groote gebeurtenissen vindt men op verschillende wijzen voorgesteld bij Lassen, bij Raffles en weder geheel anders uit handschriften van Westelijk-Java afkomstig, in Tijdschrift van Neerl. Ind., 1ste jaarg., 1ste deel, bladz. 346. Dit gedeelte van Java's geschiedenis is weder opgevuld met tegenstrijdigheden en de geleerdheid heeft er nog niet veel licht over doen schijnen.

rigten over deze gebeurtenissen in dit tijdvak der geschiedenis van Java voorgevallen, den beoefenaar dier geschiedenis niet in de grootste verlegenheid bragten, omtrent de volgorde van feiten en tijden, dan zou men geneigd zijn, ook in dit tijdvak te plaatsen, den inval door een Chineesch leger op last van Koeblai-Khan op Java gedaan, waarvan Marco Polo gewaagt; maar welke onderneming eindigde met de nederlaag van de zonen van het Hemelsche rijk ¹.

De regering van den derden koning, die over Madjapahit zou geheerscht hebben en Ardhi-Widjaja genoemd wordt, zou zich vooral hebben gekenmerkt door den strijd, welke gevoerd werd met de Maleische vorsten van Singapoere en van Sumatra's oostkust. Ardhi-Widjaja zou de magtige vorst zijn geweest, op wiens bevel het rijke en welvarende Singapoere zou zijn verwoest en de Maleische koningen naar den vasten wal van het schiereiland zijn verjaagd ². Maar ook omtrent deze, voor den handel in den Archipel, zoo gewichtige gebeurtenis bestaat nog veel onzekerheid. Hierboven reeds maakten wij melding van synchronische bezwaren, waardoor de berigten over de verwoesting van Singapoere door de Javanen van Madjapahit, weinig geloofwaardig schijnen. Want men vindt bijna algemeen vermeld, dat in het jaar 1252 n. Chr., Singapoere voor Madjapahit bukken moest; maar daarbij schijnt men uit het oog te hebben verloren, dat volgens dezelfde berigten het Javaansche rijk van Madjapahit eerst omstreeks 1299 zou gesticht zijn. De Javaansche vorst Ardhi-Widjaja, die de derde koning van Madjapahit was en dus geruimen tijd na 1299 moet geregeerd hebben, kan dus onmogelijk in 1252 de stad Singapoere hebben veroverd. Het feit is alleen verklaarbaar indien men, of voor de stichting van Madjapahit, of voor den val van Singapoere een ander tijdpunt aanneemt ³. Hierbij verdient opmerking, dat zoo

¹ Zie bladz. 101.

² Zie hierboven bladz. 111 en 114.

³ Cf. Lassen, IV, bladz. 549, en Raffles, History of Java, II, bladz. 86, 87 en 120.

men slechts volgt de opgaven van den Panembanan van Sumanap of van den regent van Demak, zoo als die door Raffles zijn medege-deeld, vele der synchronische bezwaren verdwijnen. Doch wij zijn nog niet aan het einde van de moeilijkheden, welke Java's geschiedenis oplevert; want over een der opvolgers van Ardhi-Widjaja, zijn de beoefenaars der Indische oudheidkunde, het weder ver-bazend oneens. De vorst, die zoovele eeuwen na zijn dood de onschuldige aanleiding is geweest tot verschil en woorden-wisseling tusschen geleerden, heette Alit of Angka-Widjaja. De lotgevallen van dezen vorst stelt Raffles op eene wijze voor, welke geheel verschillende is van die, waarop Chr. Lassen zijne geschiedenis mededeelt, en op het werk van dezen laatsten schrijft weder onze landgenoot Neubronner van der Tuuk eene aantekening, waarin hij met wrevel uitroept: «tot zulken onzin vervalt men, indien men alles uit het sanskrit wil verklaren.»

Dit gedeelte van Java's geschiedenis schijnt dan ook weder hopeloos, en tot nu toe kan men er alleen van vermelden dat het niet onwaarschijnlijk is, dat onder de regering van een vorst, dien men Angka- of Alit-Widjaja noemt, hetzij tijdens zijne minderjarigheid, hetzij na zijne meerderjarig-heid, het groote Javaansche rijk van Madjapahit zeer in magt en aanzien is geklommen. Onder dezen toch, zou Palembang geheel aan het rijk van Madjapahit zijn onderworpen, de vorst van Banjermassing uit het zuiden van Borneo gezanten aan Angka-Widjaja hebben gezonden, Balamboeang op het oostelijk uiteinde van Java, na een hevigen krijg zijn ver-meesterd en tot twee herhaalde malen met Bali oorlog zijn ge-voerd, welk eiland in het einde aan de Javanen cijnsplichtig werd gemaakt. Hiervan zou het gevolg zijn geweest, dat de vorst van Madjapahit een zijner zonen, bij eene Balische prinses verwekt, tot opperbestuurder over Bali aanstelde en ook het gebied over Zuid-Borneo aan een anderen van zijne zonen toevertrouwde. Nog verder zouden de overwinningen van dezen vorst van Madjapahit zich heb-

ben uitgestrekt. Door zijn veldoverste Andaja-ning-rat, adipati van Padjang-Penging, werden achtereenvolgens, in een luisterrijken zegetogt overwonnen de landstreken van Makasser en Goa op Celebes, de eilanden Banda, Sumbawa, Ende, Timor, Ternate, Ceram, de Soeloe-eilanden, een gedeelte van Luzon en het rijk van Broenei, terwijl Palembang, hetwelk intusschen in opstand was gekomen, op nieuw werd ten onder gebragt en een aanval op de Lampongs werd ten uitvoer gebragt. Indien men geloof mag hechten aan een Maleisch geschrift, waarin eene opgave gevonden wordt van alle de landen, welke aan Madjapahit eijnspligtig waren tijdens den val van dat groote rijk der Hindoes op Java ¹, dan zou dat gebied zich hebben uitgestrekt over de eilanden Tambélang en Bangkawan, over Pasei en een groot deel van Sumatra's oostkust, over Banka en Biliton en een gedeelte van het Bantamsche, over den archipel van Riouw en Lingga en een deel van het Maleische schiereiland, over de rijken van Sambas, Mampawah, Sukkadana, Kottaringin, Pasir en Banjer op Borneo ², verder in eene oostelijke rigting, behalve over Balamboeang en Bali, ook over Lombok, Sumbawa, Bima, over een deel van noordelijk Celebes, over het eiland Ceram en de Specerij-eilanden. Zelfs zouden de Javanen hun gezag hebben doen gevoelen over de Soeloe- en eenigen der Philippijnsche eilanden; terwijl zij bovendien in veelvuldige betrekkingen stonden met Siam, Kamboedja, Tsi-ampa en andere kustlanden van Achter-Indie.

Het was echter juist, toen het zijn val nabij was, dat het rijk van Madjapahit, tot zoo hoogen trap van luister was opgeklommen.

¹ Liste des pays, qui relevaient de l'Empire Javanais de Madjapahit, door den heer Ed. Dulaurier eerst in het Journal Asiatique, daarna afzonderlijk uitgegeven in 1846.

² Men raadplege over de kolonisatie der Hindoe-Javanen op het eiland Borneo, de merkwaardige monographie van den hoogleeraar Veth, over Borneo's Wester-afdeeling. D. I, bladz. 171 en 182—195. De Islam schijnt op Borneo, vooral van Palembang te zijn overgebragt, tusschen 1550 en den aanvang der 17de eeuw.

Want het schijnt in de orde der dingen gelegen te zijn, dat telkens als eene heerschappij een te grooten omvang verkregen heeft, de val van zulk een rijk dreigende is. Meer nog dan elders moest dit hier het geval zijn. De leenvorsten van Madjapahit leefden wijd en zijd verspreid; zij waren te verre verwijderd van het middenpunt van het gezag, dan dat het den suzerain mogelijk zou zijn geweest, om hen overal in bedwang te houden. Maar voor het groote Hindoerijk op Java bestond nog eene andere, dieper liggende oorzaak van verval, en die oorzaak was de aanhoudende komst van vreemdelingen, die meer en meer het geloof aan de leer van Mahomed op Java ingang deden vinden en twisten en oorlogen deden ontstaan. Wij hebben vermeld, hoe zich reeds sedert het einde der 12de eeuw de eerste sporen van den Islam op Java, inzonderheid in Cheribon hadden vertoond. Die eerste verschijning van Mahomed's volgelingen schijnt vooral omstreeks 1391 eene grootere beteekenis te hebben gekregen, toen zich in de dessa Lereng in Djangala, een beroemd Muzelmansch schriftgeleerde, Moelana-Ibrahim genaamd, nederzette en de prediking van den Islam begon. Na eene vruchteloze poging om den vorst van Madjapahit tot het nieuwe geloof te bekeeren, vestigde Moelana-Ibrahim zich te Grissée, waar hij in 1412 overleed. De derde zendeling, die vermeld wordt, kwam uit Tsi-ampa over Palembang. Hij zou een afgezant van den koning van Tsi-ampa zijn geweest aan den magtigen gebieder over Madjapahit, hetgeen niet onwaarschijnlijk is, omdat de gemalin van den vorst van Madjapahit, Angka-Widjaja, eene prinses van Tsi-ampa was. Deze zendeling heette Raden Rhâmat. Omdat hij een aanverwant was van den keizer van Madjapahit, zoo werd hij door dezen gastvrij ontvangen, die voor den zendeling uit Tsi-ampa een verblijf te Ampal, nabij Soerabaija liet bouwen en hem 3000 djadja's of huisgezinnen tot zijn onderhoud toewees. Raden Rhâmat was toegerust met eene grondige kennis van den Islam, verkondigde reeds spoedig die leer en verwierf zich vele aanhangers. Angka-

Widjaja, blind voor het gevaar dat hem van deze zijde bedreigde, bleef zijn aanverwant begunstigen, schonk hem zelfs eene zijner dochters tot vrouw en verhieft ook later kinderen uit dat huwelijk geboren, tot adipati's van Lasem en Sidajoe.

Intusschen was nog een ander Mahomedaansch zendeling aangekomen. Deze heette Moelana-Ishak en poogde eerst in oostelijk Java te Balamboeang, de leer van den profeet te verkondigen. Het gelukte hem om in aanzien bij den aldaar besturenden vorst te geraken, die hem zelfs eene zijner dochters ten huwelijk schonk; doch toen hij den Islam wilde verkondigen moest hij het land ruimen en begaf hij zich toen eerst naar Grissée, eindelijk bij zijne geloofsgenooten te Ampal. Een zoon van Moelana-Ishak werd opgevoed bij Raden Rhâmat, wiens dochter hij later huwde. Die zoon van Moelana-Ishak was Raden Pakoe genaamd, en ondernam eene bedevaart naar Mekka. Hij ging echter niet verder dan Malakka, werd aldaar gewijd met den tulband en het lange kleed en keerde naar Java terug, stichtte te Girie eene Moskee, won vele aanhangers voor de nieuwe leer, steeg in aanzien en verwierf na den dood van Raden Rhâmat de waardigheid van adipati van Ampal.

Inmiddels had de Islam ook in Cheribon vorderingen gemaakt, vooral sedert zich aldaar omstreeks 1412 een Arabier Sjeikh Ibn Moelana had gevestigd en deze zich de hoofden van Galoe, Soekapoera en Limbangan tot aanhangers gemaakt had.

Van Cheribon uit schijnt ook de Mahomedaansche propagande naar Madura te zijn overgegaan. Tot nu toe hadden de aanhangers van den Islam zich nog niet gevaarlijk voor eenig gezag betoond; zij hadden slechts door vreedzame middelen getracht bekeerlingen tot het ware geloof te maken en, zooals men bij de Arabische gelukzoekers in den Archipel ook later heeft opgemerkt, hadden zij zich tevens eenige voordeelen weten te verschaffen of zich in het bestuur van enkele landstreken weten in te dringen. Nu evenwel brak ook de tijd aan, waarin de verkondigers van de leer des profeets ook aanvingen naar de wapenen te grijpen. De

eerste Muzulman, die het zwaard aangordde was herkomstig van Palembang en heette Raden Patah. De Mahomedanen op Java, vermoedelijk om aan den eersten vorst die den Islam beleed eene koninklijke afkomst te bezorgen, beweren dat hij een zoon was van den vorst Angka-Widjaja, door dezen verwekt uit eene naar Palembang verstooten bijzit. Raden Patah vestigde zich in Demak, verwierf zich in die streek grooten aanhang en sloot zich aan bij den adipati van Ampal. Op zekeren tijd weigerde Raden Patah de hofreize naar Madjapahit te doen en plotseling brak er eene zamenzwering uit, die tusschen de Mahomedaansche leeraren en hoofden in stilte was gesmeed. Die weigering om aan den suzerain eere te bewijzen, schijnt vier jaren lang geduurd te hebben eer het tot een bepaald treffen tusschen den oppervorst en zijne weêrspannige adipati's gekomen is. Eindelijk werd, nabij de rivier Sidayoe, een eerste beslissende veldslag geleverd en de Mahomedanen, nog niet sterk genoeg, leden eene volkomen nederlaag. Raden Patah en de zaângezworenen veinsden nu, zich te willen onderwerpen; maar zij talmden daarmede en inmiddels werd de koning van Madjapahit bezig gehouden door opstand en invallen van de bevolking van het Soendasche. Welke vorst toen op den troon van Madjapahit gezeten was, is weder een der duistere vraagpunten van de Javaansche geschiedenis, waarschijnlijk was de regerende vorst Bra-Widjaja genaamd. Inmiddels had Raden Patah gebruik gemaakt van het tijdsverloop, er was hulp komen opdagen uit Palembang, destijds een broeïnest van Mahomedaanschen geloofsijver, en nu werd de veldtocht tegen Madjapahit heropend. Een groot gevecht werd geleverd, waarin de Muzulmannen, zooals zij beweren door bovenmensche-lijke hulp, de troepen van Madjapahit geheel versloegen, de hoofdstad belegerden, die eindelijk innamen en ten laatste geheel verwoestten. Op deze wijze zou het magtige Hindoe-Javaansche rijk voor het geweld van den indringenden Islam zijn gevallen. Omtrent den tijd, wanneer deze voor Java en voor geheel den Archipel zoo gewigtige gebeurtenis heeft plaats gehad, bestaat onzekerheid;

maar de opgave, welke het meeste geloof schijnt te verdienen is die, volgens welke omstreeks 1475 of 1478 de Islam op Java's oostelijk gedeelte zou hebben gezegepraald.

De overgebleven aanhang des Keizers van Madjapahit, door troepen uit Bali ondersteund, waagde nog eene poging om zich staande te houden, maar werd op nieuw verslagen en nog meer naar den Oosthoek verjaagd. De zoon des Rijksbestierders van Madjapahit schijnt er evenwel in geslaagd te zijn, om in het zuidwesten van Malang eene versterkte plaats aan te leggen, welke den naam verkreeg van Sepit-Oerang; doch ook hierheen voerde Raden Patah zijne zegevierende benden en ook deze plaats werd overwonnen en verwoest, waarom zij sedert den naam van Kota Bedag of verwoeste vesting draagt.

Maar ook nu nog waren de Hindoe's niet vernietigd, zij trokken zich slechts nog meer te zamen in den oosthoek van Java, en even als weleer hunne geloofsgenooten in het Dekhan zich tegen de Islamiëten hadden beveiligd, zoo dekten ook zij zich door eenen muur te bouwen, die hen tegen de indringende Mahomedanen moest beveiligen. Van dezen muur worden nog overblijfselen gevonden; hij schijnt zich te hebben uitgestrekt van het Zuiderstrand tusschen Blitar en Malang, langs den berg Kawi, in eene noordoostelijke rigting over de bouwvallen van Singo-Sari naar het Tengger gebergte, en aanvankelijk welligt zelfs tot aan het noordoosterstrand van Passaroean. Uit dien schuilhoek hebben de Hindoes later een verdelgingskrijg gewaagd tegen Grissée; maar na een langdurigen oorlog schijnen zij onder den derden vorst van Demak, geheel van de zeekust te zijn gedrongen en achter het Tengger gebergte teruggeworpen. Toen in 1597 de eerste Nederlanders nabij Balamboeang aankwamen, bestond aldaar nog een klein onvermogen Hindoe-rijk, hetwelk levendige betrekkingen met Bali onderhield, maar eindelijk in 1601, toch ook door de Mahomedanen van Passaroean werd verwoest. Niettemin worden nog in onze dagen, zachtmoedige en zedige, doch schuwe afstammelingen der Hindoe's in het Tengger-gebergte aangetroffen.

De overgebleven Hindoes, de priesters, en met dezen de Veden en andere gewijde en epische schriften, zijn van Java naar Bali overgegaan. Afgemat van het vruchteloos worstelen tegen den Mahomedaanschen vloed, vond het Hindoeïsme rust in den schoot der helden, zoo als het eiland Bali-Angka in Oostersehe dichtertaal genoemd wordt. Deze merkwaardige overblijfselen van Java's oude godsdienst, letterkunde en beschaving zijn in onze dagen weder op het eiland Bali opgespoord en teruggevonden ¹.

Terwijl deze groote godsdienstige en maatschappelijke omwenteling in het oosten van Java voorviel, maakte inmiddels ook in het westen des eilands, de Islam groote vorderingen door de prediking van den Arabier Sjeikh Ibn Moelana, die sedert bekend gebleven is onder den naam van Soesoenan Goenoeng Djati. Deze leeraar zond uit Cheribon een zijner zonen, of wel een vertrouwden pandita, Hassan-Oeddien genaamd, naar het westelijk gedeelte des eilands, die zich te Bantan Giring, ongeveer het tegenwoordige Serang, als kluizenaar en prediker nederzette.

Hassan-Oeddien trok door zijne levenswijze de aandacht der bevolking, en spoedig verwierf hij een belangrijken aanhang. Hoewel de geschiedenis van het rijk van Padjajaran na de verheffing van Madjapahit genoegzaam onbekend is, zoo schijnt men toch te mogen aannemen, dat de meerderheid der vassallen zich aan het oostelijke rijk van Madjapahit had aangesloten; maar dat er toch ook enkele landsgrooten waren overgebleven, die een vorst van Padjajaran als hunnen souverain bleven erkennen, hoewel zij zich om dezen weinig bekreunden. Aldus had het Padjajaransche rijk zich feitelijk in verschillende deelen opgelost. Weinig tijds na de prediking van Hassan-Oeddien, in het laatst der 15de eeuw, schijnen binnenlandsche twisten in het westen van Java te zijn uitgebroken en Bantam geheel onder

¹ Men zie hierover: Voorloopig Verslag over het eiland Bali, door R. Friederich, in deel XXII der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap v. K. en W., 1849.

den invloed van Hassan-Oeddien te zijn geraakt, nadat de grooten en de bevolking aldaar den Islam hadden omhelsd. Toen de leer van den profeet eenmaal in Bantam was gevestigd, werd zij van daar, deels door overreding, deels door het zwaard over het westen van Java verspreid en eindelijk zou ook de kraton en hoofdplaats van den laatsten vorst van Padjajaran, in het tegenwoordige Batoe Toelies (residentie Buitenzorg) gelegen, het lot van Madjapahit hebben ondergaan en geheel zijn verwoest. De ongelukkige Hindoe-bevolking, voor zooverre zij het geloof der overwinnaars niet aannam, vlugtte in de bosschen van het gebergte van Gedé en men zegt, dat de thans nog op de daarbij gelegen bergen, voortlevende Badoeïnen afstammelingen zijn van deze Hindoes van het westen ¹.

Men verhaalt verder dat de Muzulman Sjeikh Ibn Moelana of Soesoenan Goenoeng Djati, zich sedert den val van Padjajaran, te Cheribon gedroeg als oppervorst over deze westelijke helft des eilands en dat na zijnen dood, welke in 1502 zou hebben plaats gehad, zijn zoon Hassan-Oeddien hem opvolgde in het Cheribonsche en in de gewesten, welke tusschen de rivier Tji-tarong en het dorp Toegoe nabij Samarang gelegen zijn en ten zuiden begrensd worden door de Kendang heuvelen. Van dezen Hassan-Oeddien, hebben sedert de vorsten van Cheribon hunne afkomst gerekend. Een tweede zoon van Sjeikh Ibn Moelana, Baradien genaamd, verkreeg het gebied hetwelk zich westwaarts van de rivier Tangarang uitstrekt over het Bantamsche en over het zuidoostelijk gedeelte van Sumatra². Eindelijk kreeg een natuurlijke zoon van Ibn Moelana de landstreek tusschen de rivieren Tsji-tarong en Tangarang, welke streek vroeger tot Cheribon behoorde, maar nu verheven werd tot een gebied voor den radja van Soenda-Kalappa of Jacatra.

¹ Zie tijdschrift van N. I. 1ste jaarg. 1ste deel. Iets over het Rijk en de vorsten van Padjajaran.

² Merkwaardig is het op te merken, dat in het reisverhaal van den togt onder Houtman, gewag wordt gemaakt van een oorlog tusschen Bantam en Palembang in 1596.

De nakomelingen van dezen bleven aldaar voortleven, tot in 1619, wanneer zij plaats moesten maken voor het indringende gezag der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie ¹.

Intusschen was in het oosten van Java na den val van Madjapahit, Raden Patah er in geslaagd om de Regalia naar Demak te vervoeren en zich aldaar als oppervorst van het eerste Mahomedaansche rijk te doen erkennen. In den aanvang droeg hij den titel van Kiai-Gedé, daarna den meer wijschen titel van Sultan. Het gebied van het rijk van Demak strekte zich regtstreeks niet verder uit dan tot het tegenwoordige Samarang en Japara. Doch in eene leenroerige verhouding tot Demak stonden ook, naar het schijnt, de strandlanden van Soerabaija en Grissée in het oosten, en eenigermate zelfs Bantam in het westen ². Men mag daarbij als zeer waarschijnlijk veronderstellen, dat de landstreken van Kadoe, Kartasoera, Madioen en de zuidwaarts gelegen landen, nog buiten het gezag van Raden Patah bleven; terwijl in Passaroean en het zuid-oosten en oosten zich toen de Hindoe-Javanen nog staande hielden. Te midden van die min of meer van Demak afhankelijke gewesten, bekleedde Grissée eene eigenaardige plaats, omdat aldaar de zetel was van den Mahomedaanschen opperpriester, van eene leerschool, in welke de leer des profeets werd onderwezen, en van waar de Islam naar andere gewesten, vooral ook naar de Molukken, schijnt te zijn overgebracht. Nadat Raden Patah, de stichter van de eerste Mahomedaansche monarchie op Java, was overleden ³, zaten nog achterevolgens twee vorsten op den troon van Demak, van welke de laatste sultan Bintana of Trangana genaamd was. Onder de regering van dezen schoot de Islam meer en meer diepe wortelen op Java. Het nieuwe geloof breidde zich uit en daartoe schijnt ook veel te hebben bijgedragen, dat men

¹ Men zie over deze verdeeling, o. a. Raffles, T. II, bladz. 151.

² Uit de berigten van den Portugees Mendez Pinto, schijnt men te mogen afleiden, dat ten minste in 1546, Bantam den vorst van Demak als suzerrein erkende.

³ Volgens Raffles in 1519 A. D. Volgens den heer Hageman in 1492 A. D.

vermoedelijk in dit tijdvak door commentarien en regtsgeleerde beslissingen de voorschriften des korans en der sunnah's meer in overeenstemming bragt met de instellingen en gebruiken der Hindoe-Javaansche maatschappij. Dien ten gevolge liet zich de invloed der Mahomedaansche geestelijken en wetgeleerden meer gevoelen bij de bevolking, terwijl tevens de Muzulmansche tijdrekening werd ingevoerd. Sultan Trangana zou er ook in geslaagd zijn, om als opvolger der vorsten van Madjapahit, zijn gezag door de vorsten van Borneo, Palembang, Indragiri, Singapoere en Bali te doen erkennen. De Hindoe-Javanen van oostelijk Java waren niettemin tijdens het bestuur van Trangana nog krachtig genoeg om een wanhopenden strijd te wagen tegen Grissée, het brandpunt van den Islam. Eene der episoden van de lange worsteling, welke daaruit voortsproot, vindt men uitvoerig beschreven door den Portugees Mendez Pinto, die den vorst van Bantam naar Japara vergezelde, waarheen deze door zijn suzerain, den Sultan van Demak was opgeroepen om de Hindoes in hunne vesting Passaroean aan te tasten. Uit dit Portugesche berigt blijkt tevens, dat die gebeurtenis in het jaar 1546 moet hebben plaats gehad. Mendez Pinto beschrijft eerst den strijd in al zijne bijzonderheden en daarna den dood des Sultans van Demak, die voor de belegerde vesting, te midden van eenen krijgsraad, door zijnen beteldoodsdrager werd vermoord ¹. Die oorlog moet later eene nadeelige uitkomst voor de Hindoes gehad hebben, ten minste men meent dat zij sedert dien tijd Passaroean en het geheele zeestrand verloren hebben en verjaagd zijn, deels naar het Tenggergebergte, deels dieper in den oosthoek zijn gedrongen. Met den dood van sultan Trangana viel de dynastie en het rijk van Demak. De gebeurtenissen, welke toen op Java hebben plaats gehad, worden op verschillende wijze beschreven. De meest waarschijnlijke lezing is, dat bij den onverwachten dood des sultans de troonsopvolging in Demak niet was geregeld,

¹ Mendez Pinto, l. c. Tome III, bladz. 92—142.

en dat spoedig daarna groote onlusten zijn uitgebroken, zoowel in Demak als in oostelijk Java ¹, en dat te midden dier twisten verschillende pretendenten op den troon zich opwierpen. Een dier pretendenten was de bevelhebber van de lijfwacht van Trangana, de adipati van Padjang, die er in slaagde om een vorst naar zijn welgevallen op den troon van Demak te plaatsen, die niets meer dan een strooman was, wiens magt slechts de schaduw was van die der vorige vorsten van Demak. De adipati van Padjang wist voor zich zelve, geheel het gezag in handen te krijgen en na door den opperpriester van Grissée te zijn erkend, nam het rijk en de dynastie van Padjang weldra de plaats en den rang in van het rijk van Demak.

Doch ook dit rijk van den overweldiger duurde niet lang; want het werd door hetzelfde lot als dat van Demak getroffen. De adipati van Padjang had aan een der inlandsche grooten, die zijn handlanger was geweest, bij het overweldigen van het gezag van Demak, tot loon voor deze hulp eene landstreek geschonken in het zuiden des eilands, Passar Gedé genaamd, welke in het Mataramsche gelegen was. Deze regent verkreeg daarbij den titel van Kiai Gedé Mataram. De zoon van dien Kiai Gedé, bekend onder den naam van Senopati, was niet tevreden met de hooge stelling, welke de Pangerang van Padjang hem reeds had geschonken, en toen zijne onbegrensde heerschezucht bovendien nog door voorspellingen en geestdrijverijen was opgewonden en aangewakkerd, weigerde hij na den dood zijns vaders de jaarlijksche hofreis naar Padjang te maken. Hieruit ontstond een strijd tusschen den suzerain en zijn vassal, waarvan het gevolg was dat, ondanks zijne minderheid in magt, de Kiai Gedé Mataram de hoofdstad van Padjang overweldigde. Aanvankelijk waagde Senopati het nog niet, zich van het oppergebied geheel meester te maken, tot

¹ Volgens Pinto was de moordenaar van den sultan van Demak een zoon van den adipati van Soerabaija. De moordenaar en het grootste gedeelte van zijn geslacht werd ter dood gebragt, welke wreede strafoefening, zegt Pinto, oorzaak werd van groote troebelen op geheel Java.

tweemaal stelde hij personen naar zijne keuze op den troon van Padjang; doch toen de tweede was gestorven, bragt Senopati de Regalia naar Mataram over en vestigde hij in en om zijne kraton den hoofdzetel van het rijk. Reeds spoedig daarna werd hij nu ook door den opperpriester van Grissée erkend, onder voorwaarde van den oorlog tegen de oostelijke gewesten van Java te zullen voeren. Hiermede was het rijk van Mataram op Java gesticht, waarvan men in de geschiedenis van het Nederlandsch gezag in Indie zoo herhaald gewag vindt gemaakt. Uit de dynastie van Mataram zijn naderhand de twee rijken van Djocjokerta en Soerakerta gesproten, welke thans nog op Java bestaan. De stichter van het Mataramsche rijk is bekend onder den titel van Senopati Ingebey-Soeto-Widjaja-Panembanan van Mataram. Hij leefde, volgens de berigten van sommigen tot het jaar 1601 en zou dus nog geregeerd hebben toen de eerste vloot der Nederlanders in 1596 voor Bantam verscheen, doch volgens eene andere lezing had toen reeds zijn zoon den troon van Mataram bestegen. Uit berigten van den admiraal Jacob van Heemskerck blijkt het intusschen, dat in 1602 de stichter van het rijk van Mataram was overleden en dat zijn dood het sein tot een fellen krijg tusschen den Pangerang van Demak en Mataram had gegeven ¹.

In 1596 was oostelijk Java reeds door de Engelsche reizigers Drake en Cavendish bezocht en sedert lang reeds in handelsbetrekking met de Portugezen, hoewel dezen het nooit gewaagd hadden om gezag over dit eiland uit te oefenen ². Na de inneming van Malakka zond d'Albuquerque, Antonio d'Abreo naar Java en de Specerij-eilanden. Op zijne reis derwaarts kwam d'Abreo te Agas of Agaçime aan. Dit Agaçime kan geen andere plaats als Grissée geweest zijn, want het wordt door de Barros beschreven als eene stad, liggende niet verre verwijderd van Soerabaija en regt tegenover het eiland Madura. Grissée was toen de schaalplaats

¹ Zie hieronder Hoofdstuk VII § 7.

² Cf. de Barros, Dec. Terceira, Livro quinto, capit. 6 en Libro oetavo capit. 3.

voor den handel naar de Molukken en stond in veelvuldige betrekkingen van handel en godsdienst met die eilanden.

Ook in later tijd, in 1599, vermeldt de Nederlandsche vlootvoogd Jacob van Heemskerck uitdrukkelijk, dat de steden Joertan en Grissée, de stapelplaatsen waren van den specerijhandel en dat men aldaar in dat jaar niet minder dan 60 handelsjonken met noten, nagelen, foelie en macis beladen verwachtte.¹ Die handel was in handen der Javanen, Chinezen en Portugezen. Het handelsverkeer der Portugezen met Java breidde zich sedert hunne eerste komst langzaam meer uit. De Engelsche reiziger Cavendish vond twee Portugezen te Balamboeang, die daar langen tijd geweest waren en handel dreven in negros, waarschijnlijk Papoeësche slaven, in nagelen, peper, suiker en diergelijke. Ook schijnen zich Portugezen te Panaroekan, Japara, Soenda-Kalappa en vooral binnen Bantam te hebben gevestigd. De Nederlanders troffen bij hunne eerste aankomst in deze laatste handelsplaats eenige Portugezen aan uit Goa en Coetsjien; maar vooral Portugezen uit Malakka. Die nederzettingen droegen echter meer het kenmerk van ondernemingen van bijzondere personen, handelaars en fortuinzoekers, aan wie het minder aan moed en ondernemingsgeest, dan wel aan zedelijk gehalte ontbrak. Soortgelijke gelukzoekers en waaghalzen, die beurtelings handelaars, krijgslieden en verspieders waren, trof men aan in verschillende gewesten van Indie. Zij reisden in de binnenlanden van Bengale of langs de kusten van Choromandel; zij drongen door tot China en Japan, in verschillende rijken van Achter-Indie en waren ook aanwezig op Java. Op dit eiland bezochten zij vooral Bantam, dat bij de Portugezen ook Soenda genaamd werd. Zij verschenen aldaar jaarlijks om den ruilhandel met Malakka te onderhouden en eenmaal zelfs hebben zij, hoewel vruchteloos, getracht het bij de reede liggende eiland Panjang door aankoop in bezit te krijgen. Eene type dier fortuinzoekers was de door ons reeds

¹ Zie hieronder Hoofdstuk VII, § 1.

meermalen genoemde Mendez Pinto, die ook Java bezocht en zijne lotgevallen op dat eiland heeft beschreven. Bantam was ongetwijfeld de voornaamste handelshaven van westelijk Java, alwaar door Maleijers, Chinezen, Perzianen, Moren, Malabaren. Peguanen, kooplieden uit Bengale en Goezeratte, zelfs door Turken uit Constantinopel een levendigen handel werd gedreven in allerlei waren, maar vooral in peper en katoenen lijnwaden.

De zuidkust van Java is vermoedelijk nooit door de Portugezen bereikt en men vindt dan ook nog bij Linschoten, die zijne berigten te Goa verzamelde, den twijfel geopperd of Java een eiland, dan wel een gedeelte van het onbekende zuidland was. De eerste Nederlanders die Indie bezochten, waren reeds beter onderrigt, want zij zijn langs de zuidkust huiswaarts gekeerd.

Door het boven medegedeelde vertrouwen wij, dat eene voldoende schets geleverd is van Java's toestand tot in den aanvang der 17de eeuw. In het westen van dat eiland hadden de Nederlanders bij hunne komst in Indie, de stad Bantam aangetroffen als de voornaamste plaats der handelsbetrekkingen met Arabie, Vóór-Indie, het schiereiland van Achter-Indie, met het westelijk gedeelte van den Archipel en met de Chinezen; doch in oostelijk Java was door hen de hoofdzetel gevonden van den boven alles begeerden specerij-handel. Omdat nu de Nederlanders reeds op hunnen tweeden scheepstogt naar Indie, zich niet tevreden hielden met deze handelshavens van Java, maar doordrongen tot de oorspronkelijke productie-plaatsen der specerijen, zoo komt het ons ook noodig voor, nu nog ten slotte een blik te werpen op den Archipel der Molukken.

Indien men den naam van Molukken in eene engere betekenis opneemt, dan worden alleen die landen daaronder begrepen, welke oorspronkelijk gestaan hebben onder de vier koningen van Gilolo, Ternate, Tidore en Batsjian. In eene ruimere betekenis evenwel, begrijpt men onder den naam van Molukken, dien uitgestrekten Archipel, welke gelegen is tusschen nagenoeg

4° Noorderbr. en 8° Zuiderbr. en tusschen den 124° en 153° O. L. v. Greenw l.

Deze Archipel wordt begrensd ten noorden door Mindanao en de Philippijnsche eilanden, en ten westen door het eiland Celebes; terwijl de grenzen zich verliezen oostwaarts in de Polynesische landen van Nieuw-Guinea en daarbij liggende eilandjes, en zuidwaarts in den kleinen Soenda-Archipel. De Moluksche eilanden, welke men tot de groep van Gilolo, Ternate en Tidore kan rekenen, zijn, als men van het noorden af aanvangt, Moro of Morotaï, Halmahera of Gilolo en zuidoostwaarts van Gilolo eene reeks van eilanden tot aan de noordwestelijke kusten van Nieuw-Guinea. Van deze eilanden zijn de voornaamsten Siang, Waigioe, Battanta, Salawatti, Misole, Popa en Dammer, en aan de westkust van Gilolo, de eilanden Ternate, Tidore, Motir, Matsjian, Batsjian, Obi en de Xoela-groep. Alle deze eilanden en nog vele andere kleinere waren afhankelijk van de vier kolano's of vorsten van Gilolo, Ternate, Tidore en Batsjian.

Men schijnt over den oorsprong der bevolking van deze groep nog slechts eene onzekere kennis te bezitten. Door sommigen wordt beweerd, dat de bevolking der Molukken van een oorspronkelijk ras zou zijn, hetwelk later gedeeltelijk is verbasterd. Als het oorspronkelijke ras dier eilanden en zelfs van een groot deel van geheel den Indischen Archipel heeft men de Alfoeren aangewezen, die o. a. in de binnenlanden van Gilolo, op Groot-Ceram, op Boeroe, in de Menahassa op Celebes en op de Aroe-eilanden gevonden worden; doch anderen brengen deze heidensche bergbewoners tot het Maleische ras en zijn van meening, dat zoo al de bevolking van dit gedeelte der Molukken ten deele eene oorspronkelijke bevolking moge geweest zijn, zij voor

¹ Hoofdbronnen over de Molukken: De Barros, Asia. — Rumphius, d'Amboinsche lantbeschrijving. Manuscript Rijks-Archief. — Valentijn, Oud- en Nieuw Oost-Indie, deel I, enz. en een Rapport over de Molukken, door de Heeren de Graaff en Meyland, Manuscript op het ministerie van Kolonien, opgemaakt in 1821.

een groot deel in het verloop der tijden een mengsel is geworden van afstammelingen uit Maleijers, Chinezen, Japanners, Javanen, Makassaren, Boeghies, Papoeëzen en zelfs Arabieren, die uit het Noorden, het Oosten en het Westen zijn komen opdagen. Omtrent de kleinere eilanden, waar geen Alfoeren gevonden worden, schijnt men het er voor te mogen houden, dat die alleen door aandrijvingen en volkplantingen zijn bevolkt.

De oudste vorsten der Molukken waren de koningen van Gilolo; maar door verloop van volk naar de eilanden van Ternate, Tidore en Batsjian, is de magt der dorps hoofden op die eilanden dermate toegenomen, dat deze hoofden zich daarna als koningen van Ternate, Tidore en Batsjian hebben opgeworpen.

De opkomst van Ternate tot een koninkrijk, zou omstreeks het midden der 13de eeuw hebben plaats gehad, en de hoofdzetel van den vorst werd te Sampaloe gevestigd, alwaar de Portugezen later nog den rijkszetel van Ternate gevonden hebben. In den aanvang der 14de eeuw begon de magt van Ternate meer en meer toe te nemen. De oorzaak daarvan wordt toegeschreven aan den levendigen specerijhandel, welke omstreeks dien tijd door Maleijers en Javanen in de Molukken gedreven werd¹. De toevloed dier vreemdelingen nam hand over hand toe, en omstreeks het jaar 1522 zouden zich niet alleen Javanen, maar ook Arabieren op Ternate als volkplanters hebben nedergezet. Een twintigtal jaren later zou op nieuw eene zeer talrijke volkplanting van Javanen zijn aangekomen.

De welvaart welke de nagelhandel en de daaruit voortgesproten aanwas van bevolking op Ternate verspreidde, wekte den naijver der naburige vorsten op en de dorpsheeren van Tidore, Batsjian en Obi, die zich in navolging van Ternate, den koninklijken titel hadden aangematigd, spanden alle hunne krachten in om de vreemde

¹ Deze opgave is intusschen in strijd met hetgeen de overlevering over de Javaansche geschiedenis mededeelt, naar aanleiding van welke het verkeer tusschen Java en Ternate reeds tusschen 1100 en 1200 gesteld wordt.

handelaars ook naar hunne eilanden te lokken. Die naijver en die mededinging verwekten vijandschap en oorlog tusschen deze vorsten aan de eene zijde en den koning van Ternate aan de andere. Eindelijk kwamen zij in onderhandeling op het eiland Motir en die zamenkomst had den vrede tot gevolg, welke door het zoogenaamde Motir-verbond werd bekrachtigd. Bij dat verbond werd bepaald dat de Moluksche eilanden zouden staan onder vier koningen of kola-no's van welke de vorst van Gilolo de eerste in rang zou zijn en na dezen Ternate den tweeden, Tidore en Batsjian den derden en vierden rang zouden bekleeden. De vrede bij het Motir-verbond gesloten, hield evenwel niet lang stand, herhaaldelijk brak de oorlog tusschen de bondgenooten uit en in den aanvang der 15de eeuw had de vorst van Ternate zich den hoogsten rang onder de vier vorsten weten te verwerven, en was hij er in geslaagd om de magt van Batsjian en Gilolo te fnuiken. Inmiddels vermeerderde het aantal Javanen, Maleijers en Chinezen op Ternate. Ook uit Banda kwamen verscheidene vreemdelingen aan, om den handel te drijven en nogmaals brak een oorlog tusschen Ternate en Gilolo uit. De vorst van dit laatste rijk had bovendien te worstelen met binnenlandsche onlusten, ten gevolge waarvan de broeder des konings van Gilolo met een zeker getal volgelingen van dat eiland vertrok en zich nedersloeg op het eiland Amboina op de kust van Hitoe. Ook uit Ternate hadden volksverhuizingen plaats naar de Xoela-eilanden en naar Boeroe, van waar de uitgewekenen zich over de zuid- of binnenkust van Ceram verspreidden. De 19de koning van Ternate, Zeynalabidien genoemd, wist echter zijn gezag door deze uitgewekenen weder te doen erkennen, zoodat ten slotte het gebied van Ternate door deze verhuizing werd uitgebreid.

Onder de vele Javanen of Maleijers, welke zich in Ternate hadden nedergezet, schijnt zich ook een volgeling van de leer van Mahomed bevonden te hebben, een zekere Datoe Maoéla Hoessein. Deze verkondiger van den Islam kreeg al spoedig zoo veel aanhang, dat ook de koning Zeynalabidien begeerte kreeg, om naar Grissée op Java te

vertrekken en aldaar in den pasantrian of leerschool van den Muzulmanschen hooge priester met de leer van Mahomed volledig bekend te worden. Toen de koning van Ternate te Grissée was aangekomen, vond hij aldaar ook één der hoofden van de kust van Hitoe, Pati Poeteh genaamd, die met hetzelfde doel was overgekomen.

De koning van Ternate en de vorst van Hitoe sloten te zamen een verbond, en naar aanleiding van die overeenkomst maakten in later tijd de koningin van Ternate aanspraak op een gedeelte van die kust van het eiland Amboina. De regering van den zoon en opvolger van Zeynalabidien, Bajang Oellah genaamd, was voor het lot van Ternate's bevolking in vele opzigten merkwaardig. Vooreerst werd de Islam door dien vorst met kracht aan 'de bevolkingen onder zijn gebied opgedrongen, en toen hij ongeveer 12 jaren had geregeerd, verschenen de eerste Portugezen op Ternate (1512).

Voor dat wij verder de gevolgen nagaan, welke eene zoo gewigtige gebeurtenis, als de komst der Portugezen gehad heeft, is het noodig ook een vlugtigen blik te slaan op eenige andere belangrijke eilanden van den Molukschen Archipel.

Onder die eilanden behoort Amboina in de eerste plaats genoemd te worden, want op dat eiland is het Nederlandsche gezag het eerst in den Archipel gevestigd. Amboina ligt in de zee, welke de Portugezen den Archipelago di San Lazaro genoemd hebben. Het noordelijke deel des eilands wordt Hitoe, het zuidelijke Ley-Timor genaamd. Het geheele land is rijk aan prachtige houtsoorten en schoone nagel- sago- mangga- en klapper-boomen, terwijl eene visch- en schelprijke zee het omspoelt. De voornaamste eilanden van de Ambongroep zijn Ceram, Boeroe, Amblauw, Manipa, Kelang, Bonoa, Ceram-Laut, de Uliasser en eenige andere kleinere eilanden. Omtrent de bevolking van Amboina wordt gemeld, dat zij oorspronkelijk uit Alfoeren bestond; doch dat zij door den indrang van vreemde volken aanmerkelijk is gewijzigd. Die wijziging zou zijn ontstaan door vermenging met volkplanters uit Ceram op de kust van Hitoe en met overgekomen Javanen. De overlevering verhaalt, dat ten gevolge van twisten over het gezag, twee broeders

en eene zuster van eenen koning van Toeban, het eiland Java verlieten en zich met hunne volgelingen, deels op Manipa vestigden, alwaar zij het dorp Toeban stichtten, deels op de kust van Hitoe, deels op Ley-Timor te Hoetoemoerie zich nedersloegen. Nog weder een ander gedeelte dier Javanen verspreidde zich langs de stranden der zuidoost-binnenbaai van Hitoe of stak over naar Ceram-Laut. Ook uit Gilolo kwam eene volksverhuizing naar Amboina. Eene vierde verhuizing van volk naar Amboina schijnt uit Goram te hebben plaats gehad. De tijd wanneer die verschillende volkplantingen op Amboina achtereenvolgens hebben plaats gehad, is onbekend of althans onzeker; als vermoedelijk tijdperk wordt daarvoor de helft der 15de eeuw aangewezen.

De regeringsvorm was op het eigenlijke Ambon of Hitoe aanvankelijk eene aristocratische. Vier opperhoofden van verschillende negorijen hadden het gezag onder elkander verdeeld en oefenden dat te zamen uit. In later tijd wist, door begunstiging der Portugezen, één dier hoofden van Javaansche afkomst, zich den voorrang boven de anderen toe te eigenen onder den titel van Capitan-Hitoe.

Het zuidelijke gedeelte van Amboina, hetwelk Ley-Timor genaamd wordt, stond onder verschillende Radja's en Orang-Kiay's, van welke die van Noesa-Niva een der voornaamsten was. Oostwaarts van Amboina zijn de Uliasser-eilanden gelegen, tot welke de eilanden Oma of Haroeko, Uliasser of Honimoa, ook Saparoea genaamd en Noesa-Laut behooren. Opmerking verdient eene overlevering, welke eertijds in Itamahoe, op de noord-oostkust van Honimoa bestond, dat namelijk op die kust in overoude tijden eene volkplanting uit Kalinga (oostkust van Vóór-Indie) zou zijn komen aandrijven. Deze vreemdelingen zouden zich op het strand hebben gevestigd en aan de oorspronkelijke inwoners eene verbeterde kunst hebben geleerd om het goud te smeden¹.

Van de grootere eilanden der Amboina-groep zijn de eilanden

¹ Rumphius. Mnsr. Rijks-Archief.

Ceram en Boeroe inzonderheid merkwaardig. Ceram, hetwelk naar men zegt, eene oppervlakte van 540 □ mijlen beslaat, is buitengewoon vruchtbaar, maar schijnt bestemd te zijn om door alle eeuwen heen te wachten naar nijvere handen, die van die vruchtbaarheid gebruik weten te maken. Het eiland bezit uitgestrekte vlakten, afgewisseld met heuvelen; het is bedekt met prachtige bosschen, waar de koffij- en nagelboom in het wilde groeit. Men vindt er allerlei nuttige en fraaije houtsoorten, klapperboomen, maïs, aardvruchten en den sagopalm. De kust is langzamerhand meestendeels door de overal verspreide Maleijers bezet; de negorij Lisabetta is door Gilolezen gesticht; de zuidoostkust en eenige nabijgelegen eilanden zijn door aankomelingen uit Banda bevolkt. In het binnenland leven in onafhankelijke stammen de Alfoeren, welke door Rumphius wilde bergbewoners, door Valentijn bergboeren worden genoemd.

Dit volk is verdeeld in verschillende stammen, die aan Radja's gehoorzamen. Zij zijn Heidenen, aanbidden booze geesten, wier attributen somtijds aan eene grove verbastering van het Sivaïsme doen denken. Het koppensnellen is bij de Alfoeren in gebruik, doch niettegenstaande dit wreede gebruik, zijn zij overigens een vrij stil en ordelievend volk, dat niet onvatbaar is voor goede indrukken. De veelwijverij is bij hen niet in zwang, hetgeen altijd eenigzins een bewijs van beschaving en familieleven aantoonst. De Maleische strandbewoner is ook hier handelaar en te dikwijls bedrieger, die te lande den ruilhandel drijft met de Alfoeren en ter zee met Nieuw-Guinea of met andere oostwaarts en westwaarts gelegen eilanden in betrekking staat. Weinig minder belangrijk dan Ceram, is het eiland Boeroe, hetwelk eene oppervlakte heeft van 164 □ geogr. mijlen. In het midden des eilands bestaat een groot meer; het is bovendien doorsneden met rivieren en om die reden aan de stranden moerassig. Hooger op is het land bergachtig en uiterst vruchtbaar. Ook hier groeide weleer de nagelboom, maar de bijl van het nagel-monopolie heeft dien vernield, thans worden er nog

vele andere houtsoorten, de sagopalm en de kajapoetiehboom gevonden. De kust is hier eveneens door de Maleijers ingenomen; maar in vroeger dagen werd dit eiland ook door Javanen bezocht. Het binnenland is bevolkt met Alfoeren, die van den landbouw leven en ruilhandel met de Maleijers drijven. Het koninkrijk Ternate voerde over dit eiland gebied, ten tijde toen de Nederlanders in de Molukken verschenen.

Indien men nu het oog slaat op de kaart en het meer zuidwaarts laat afdwalen, dan trekt de groep der Banda-eilanden, die oude voorraadschuur van muskaat en foeliehandel, de opmerkzaamheid tot zich. De eigenlijke Banda-eilanden vormen een geheel van tien eilanden, waarvan er zes bewoond, de vier overigen onbewoond zijn geweest. De bevolking welke daar leefde, toen de Nederlanders in Indie kwamen, is niet meer. Het zwaard van Jan Pieterszoon Koen heeft daar eene bloedvlek op de kaart achtergelaten. De bewoonde eilanden waren Banda-Lonthor, Banda-Neyra, Rosangein, Poelo-Ay, Goenong-API en Poelo-Run; onbewoond waren de eilanden Pisang, Kappal, Krakat en Swangi of Duivels-eiland. Men veronderstelt, dat de Banda-eilanden zijn bevolkt door bannelingen, zwervers, ontvlugte schepelingen en slaven, allerlei slag van volk, dat niet van het beste was en aankwam uit Ceram, Key, Aroe, Timor, Solor, Boeton, de Tenimber-eilanden en uit andere streken, zoodat het een mengsel werd van allerlei natien. Het is onzeker, wanneer die bevolking zich tot een geheel heeft gevormd, reeds in de 15de eeuw kwamen Bandasche handelaars op Ternate. Hoewel ook hier de jaartallen zeer onzeker zijn, zoo schijnt toch, dat tot den aanvang der 16de eeuw het gezag in handen is geweest van vier vorsten, die van Labetakka, Celamme, Wayer en Rosangein. Toen evenwel de Portugezen voor de Banda-eilanden aankwamen, was aldaar, naar zij berigten, de koninklijke waardigheid niet meer in wezen. Hoewel in sommige contracten van den aanvang der 17de eeuw nog melding wordt gemaakt van koningen, zoo schijnen toch de sjahbandaars, tijdens de komst der Nederlan-

ders, de voornaamste magt in handen te hebben gehad; terwijl de groote aangelegenheden, als het voeren van oorlog of het ondernemen van vijandelijke aanvallen, in volksvergaderingen werden besproken. De bevolking der Banda-eilanden was toen ook niet meer vereenigd, maar verdeeld in twee bondgenootschappen, van welke het een een vijfgespanschap, het andere een negengespanschap uitmaakte. De oorzaak dier verdeeling, schrijft Jacob van Heemskerck, die in 1599 Banda bezocht, toe aan een twist over het aandeel in de tol- of ankeragiegelden. Die twist gaf meermalen aanleiding tot oorlogsondernemingen, zooals er ook eene in 1599 door de inwoners van Neyra en Lonthor tegen die van Wayer op moorddadige wijze werd ten uitvoer gelegd. De handel en scheepvaart schijnt meer bijzonder in handen der inwoners van Lonthor te zijn geweest. Op dat eiland was de voornaamste en oudste zeehaven Ortatan, alwaar volgens de berigten van Jacob van Heemskerck, Arabieren, Maleijers, Javanen en zelfs Goezeratten kwamen om handel te drijven in foelie en muskaat. Ook schijnen er tusschen Lonthor, Makasser, Malakka en Patane handelsbetrekkingen te hebben bestaan; doch omtrent de laatste plaats blijkt het niet duidelijk of daarmede de stad Patane in de golf van Siam, dan wel Patani op het oostelijke schiereiland van Gilolo wordt bedoeld.

Behalve de groep der Banda-eilanden, zou eindelijk ook nog die menigte van omliggende kleinere eilanden en het uitgestrekte land van Nieuw-Guinea onze aandacht in hooge mate verdienen. Op vele dier eilanden en inzonderheid op Nieuw-Guinea leeft het kroesharige ras der Papoeëzen, wier oorsprong, vorige verspreiding, staat van ontwikkeling, terugdrang, wier bestaan en zeden grootendeels nog weinig bekend zijn, maar juist daarom in den laatsten tijd bijzonder de belangstelling hebben opgewekt. Wij hebben hierboven reeds met een enkel woord gewaagd, van de verschillende gevoelens welke omtrent dit polynesisch of negerras bestaan, en ongetwijfeld zou eene meer opzettelijke behandeling van dit welligt oorspronkelijke menschen-

ras in dit overzicht niet misplaatst zijn. Er zijn echter twee redenen die mij daarvan terughouden: vooreerst kwamen de Nederlanders niet dadelijk bij hunne eerste komst in Indie met de Papoeëzen in aanraking, en ten anderen schijnt het mij toe, dat terwijl er nog slechts onvolledige gegevens en groot verschil van gevoelen omtrent de volksstammen der Papoeë's bestaan, dit ras hier nog geen punt van behandeling behoeft uit te maken. In geval de uitgave van stukken uit het oud-koloniaal archief zich eenmaal zóóverre mogt uitstrekken, dat die tijden bereikt worden, in welke de Nederlanders ook met deze volken in geregelde betrekkingen zijn gekomen, dan zal welligt eene betere gelegenheid zich opdoen om òf van meer volledige hulpmiddelen gebruik te maken, òf nieuwe bouwstoffen uit de oude archieven op te delven. Nieuw-Guinea mag daarom niet uit het oog worden verloren, en de vraag zou kunnen gesteld worden, of in onze dagen Nederland voorzigtig en verstandig handelt met dat land, in vergelijking met andere bezittingen, nog zoo weinig te tellen, nu in dit tijdperk Nieuw-Guinea, ten gevolge van de ontwikkeling van Australië en de vaart door de Torres-sstraat de aandacht meer en meer verdient en dan ook bij vreemden tot zich trekt. Misschien gaat dit gedeelte van den Archipel eene bloeiende toekomst te gemoet; eene toekomst, welke bij verwaarloozing onzerzijds, mogelijk voordeelig voor anderen zou kunnen worden of zelfs nadeelig voor het Nederlandsche gezag in Indie.

Ten einde den toestand te begrijpen, waarin de Moluksche eilanden door de Nederlanders werden aangetroffen, toen deze in Maart des jaars 1599 voor het eerst aldaar aankwamen, moeten wij met een enkel woord in herinnering brengen, welke de stelling was, welke door de Portugezen in dien Archipel was ingenomen.

Gelijk met andere plaatsen elders in den Archipel, hebben de Portugezen ook de Molukken eerst na de inneming van Malakka nader onderzocht. Affonso d'Albuquerque zond dadelijk in 1511

drie schepen daarheen, onder bevel van Antonio d'Abreo, Francisco Serrano en Simão Affonso en onder het geleide van eenen Moorschen Nachoda, Ismaël genaamd.

De reize zou, zoo heette het, alleen ten doel hebben om zoo-wel in de oostelijke handelshavens van Java als in de verschillende Moluksche eilanden kennis te geven, met hoeveel gunst en vriendschap de Portugezen de vreemde handelaars in de haven van Malakka zouden ontvangen. De weg liep, zooals toen de gewoonte schijnt geweest te zijn, over Agaçime of Grissée op Java ¹, alwaar Moorsche, Maleische en Javaansche loodsen werden ingenomen.

Bij de komst der Portugezen voor Ternate en Tidore, was de Mahomedaansche leer, «esta peste» gelijk de Barros haar noemt, eerst sedert tachtig jaren in Tidore verspreid; terwijl ook in Ternate «esta infernal doutrina» begon door te dringen, nadat de vorst van dat eiland den Islam had omhelsd ².

Het vaartuig waarover Serrano bevel voerde leed schipbreuk, maar Serrano en zijne manschappen kwamen op de kust van Hitoe, nabij Assa Loeloe of Noesa Tello, onder het geleide van eenige zeeroovers terecht.

De koningen van Tidore en Ternate, welke ook toen weder in oorlog waren, kregen beiden spoedig berigt, dat er vreemdelingen op Hitoe waren aangekomen. Zij haastten zich beide om vaartuigen naar Serrano af te zenden; ieder voor zich hoopte dat hij bondgenooten tegen zijnen vijand in die vreemdelingen zou aantreffen.

De Corracorren van Ternate kwamen de eersten bij den Portugesch bevelhebber en deze nam het eerste aanbod het beste aan, om naar Ternate over te komen. De Koning van Ternate, Kaytsjili Boleife of Bajang Oellah genoemd, bood aan

¹ „Onde por ser escala da navegação daquellas partes e a ella concorrerem muitas mercadorias,” zegt de Barros, van Grissée.

² Cf. over de Molukken: de Barros, Asia, Decada Terçeira. Livro quinto. Cap. V—X, Livro octavo. Cap. VIII—X, Livro decimo. Cap. IV en V.

Serrano den uitsluitenden handel in kruidnagelen aan en gaf hem vergunning tot het bouwen van eene sterkte. Serrano deed verslag van zijne bevinding op Ternate aan den onderkoning van Goa, en een gezant van den Ternataanschen vorst herhaalde aldaar het aanbod, dat gedaan was. Nu vertrok omstreeks het jaar 1521 George de Britto met eene armade naar de Molukken. Hij zelf stierf nabij Sumatra's noordkust; doch zijn broeder Antonio de Britto nam het bevel over en ging eerst over Toeban en Grissée naar Banda en van daar naar Ternate, om gebruik te maken van het aanbod des konings en eene sterkte te stichten. Eer hij evenwel aldaar aankwam, was koning Boleïf, door het verleenen van den uitsluitenden handel aan de Portugezen, in zoo grooten haat en in achterdocht bij zijne onderdanen, vooral bij de Moorsche kooplieden geraakt, dat hij, zoowel als Serrano, vermoedelijk door vergif om het leven zijn gekomen. Er hadden zich inmiddels mededingers der Portugezen in de Molukken opgedaan. Twee schepen, overblijfselen van de vloot, welke onder bevel van den beroemden Magelhaen, om den aardbol hadden gezeild, waren eindelijk in het najaar van 1521 voor Tidore aangekomen. Almanzor, Tidor's koning, najverig op Ternate, omdat aldaar Portugesche handelaars en krijgslieden zich hadden gevestigd, ontving de Spanjaarden met open armen, en deed op zijne beurt alles wat in zijn vermogen was, om deze nieuwe vreemdelingen aan zich te verbinden. Eenige Spanjaarden bleven dan ook in Tidore achter; de overigen vertrokken met eene lading kruidnagelen, maar ook van dezen kwamen er later eenigen, door zeeschade daartoe genoodzaakt, op Tidore weder terug.

Toen Antonio de Britto dan eindelijk in Ternate aankwam, vond hij de koningin-weduwe van Boleïf met den vorst Kaytsjili Tarruwese, als onderkoning en voogd over den minderjarigen vorst, aan het bestuur. De Britto slaagde er in om een verdrag met dezen te sluiten, waarbij hem verlof gegeven werd om eene sterkte nabij Gamoe-Lamme te bouwen en den handel in nagelen tegen vaste prijzen uitsluitend voor de Portugezen te behouden.

Als om strijd zochten de Moluksche vorsten zich in het verderf te storten. De koning van Tidore bood ook van zijnen kant het bouwen eener sterkte aan de Portugezen aan. De weigering van dit aanbod en de inblazingen van de aldaar aanwezige Spanjaarden, veroorzaakten wrevel bij den Tidoreschen vorst, die sedert dien tijd zich vijandelijk tegen de Portugezen gedroeg. Hierdoor verkoelde ook de welwillendheid van de koningin-weduwe van Ternate, die eene geboren vorstin van Tidore was. Maar de sluwe de Britto wist den regent Tarruwese voor zich te winnen, door hem het bezit van den troon van Ternate voor te spiegelen. De spanning, welke dien ten gevolge ontstond, had spoedig grooter gevolgen. De minderjarige koning van Ternate werd door de Portugezen gevangen genomen, de koningin-weduwe redde zich door de vlugt naar Tidore, de bevolking van Ternate verliep voor een gedeelte en de oorlog tusschen Tidore en Ternate brak op nieuw met hevigheid uit. De Portugezen waren in dien strijd niet gelukkig; maar de vorst Tarruwese deed eindelijk de krijgskans keeren, door de vermeestering van Marieko op Tidore en van verschillende dorpen op de eilanden Matsjian en Gilolo.

Antonio de Britto werd in 1525, door Garsias Henriques als kapitein over de Molukken vervangen. Sedert de aankomst van dezen bevelhebber op Ternate volgde er een tijdperk, waarin de Portugesche opperhoofden elkander onderling, hetzij openlijk als vijanden behandelden, hetzij op bedekte wijze benadeelden; waarin de onderdrukking der inboorlingen, de belediging van de godsdienstige begrippen der Muzulmannen hoe langer hoe ondragelijker werd. Er was dan ook rust noch vrede, de eene oorlog volgde op den anderen; terwijl tusschen die bedrijven de Kastilianen poogden om hun gezag in deze gewesten te vermeerderen. De handelingen der Portugezen werden eindelijk van dien aard, dat zelfs de Moluksche vorsten uit hunne verblindings ontwaakten en inzagen, dat hunne onderlinge naijver tot niets kon leiden, dan tot versterking van de vreemde onderdrukkers. Maar nu ook was

dat ontwaken voor de Europeanen verpletterend. Eene algemeene zamenzwering brak uit, overal waar zich Portugezen vertoonden werden zij doodgeslagen, de bevolking stroomde naar het gebergte, zonder hulp, zonder levensmiddelen waren de gehate Portugezen onder d'Ataïda in hunne sterkte Gamoe-Lamme opgesloten; ieder, die het waagde zich te vertoonen, viel als slagtoffer. De stranden van het eiland Morotai waren inzonderheid het tooneel van eene vreesselijke slagting. De Portugezen noemden dien vernielingskrijg, de Moluksche Vesper. Eindelijk, toen de nood der overgeblevenen ten top was gestegen, kwam er eenig ontzet, doch weldra dreigde de toestand der Portugezen op nieuw onhoudbaar te worden, toen de aankomst van Antonio Galvano, als nieuwe landvoogd over de Molukken voor ditmaal het gezag der Portugezen in dien archipel redde. Het ontbrak den Ternatanen aan genoegzame volharding, aan eensgezindheid en aan wantrouwen, zij verlieten hunne schuilplaatsen en lieten zich bedaren door het beleid en de voorzigtigheid van Galvano, wien het inderdaad niet aan welwillende bedoelingen jegens de inlanders ontbrak. De koningen van Gilolo en Batsjian sloten den vrede met de Portugezen en daarmede viel het verbond uitéén. Nu zond Antonio Galvano eene vloot naar de kust van Hitoe, bragt die landstreek onder zijne gehoorzaamheid terug, wist ook de vorsten en hoofden van eenige Papoesche eilanden aan zich te verbinden en den specerijhandel, die geheel verstoord was, zoowel in de eigenlijke Molukken als op Amboina en Banda, weder op te beuren. Zelfs bragt hij het zoo verre, dat hij de liefde en genegenheid van diezelfde inlanders, welke nog zoo kort te voren een verdelingskrijg tegen de Portugezen gevoerd hadden, in die mate voor zich won, dat de koningen en hoofden der Molukken aan koning Joan van Portugal het verzoek rigtten, dat Antonio Galvano gedurende zijn geheele leven, in hun midden als gouverneur mogt blijven. Maar de onderkoning in Goa had reeds anders beslist, want de beurt was weder aan een ander gunsteling om een voordeelig ambt te verkrijgen. Georgio de Castro was reeds aangewezen

als opvolger van Galvano en Castro's bestuur was niets dan eene aaneenschakeling van misslagen, onvoorzigtige en willekeurige daden, die den val van Portugals gezag in die gewesten voor goed hebben voorbereid. Terwijl de Portugezen niet alleen op Ternate, maar nu ook op Tidore zich versterkten, braken nieuwe onlusten uit. De koning van Ternate, Haïr genaamd, werd gevangen genomen en opgezonden naar Goa. Hij keerde evenwel vrijgesproken van daar terug; maar nu had ook Portugal een nog bitterder vijand dan vroeger. Haïr haatte uit het diepste van zijn gemoed, zoo als alleen een Oosterling kan haten, en Portugezen en Christendom, waarvan Xaverius in dien tijd de kerkleer op de Molukken verkondigde. Eerst heimelijk, daarna in het openbaar verzette zich koning Haïr tegen de gevloekte vreemdelingen. Ook de koning van Gilolo werd weder onrustig. De Portugezen te zwak of te misdadig om betere middelen te gebruiken, ontsloegen zich van dien lastigen tegenstander en lieten koning Haïr in zijn eigen paleis vermoorden. Maar nu scheen ook de maat volgemeten: de zoon en opvolger van Haïr, Baab Ullah of Poorte Gods genaamd, zwoer oervede aan de Portugezen; hij belegerde hen in Gamoe-Lamme, dwong hen door hongersnood tot de overgave en verjoeg hen uit zijn eiland. De overgebleven Portugezen verlieten in het jaar 1572 Ternate, het tooneel van zoo vele misdaden en zulk eene groote onderdrukking, en vestigden zich in eene sterkte te Maboppo op Tidore. De koning van Tidore in plaats van nu gemeene zaak met Ternate te maken, rustte zich toe, om vereenigd met Portugezen en Spanjaarden, de Ternatanen aan te tasten; maar Baab Ullah voorkwam dat plan en greep zelf de Portugezen op Tidore aan. Ternate's Koning was nu verlost van de vreemde overheerschers en werd een krachtig apostel van Mahomed's leer. Hij verzamelde eene groote Hongi of oorlogsvloot, bezocht de Xoella-eilanden, vermeesterde Boeton en eenige dorpen op Celebes, kwam in Makasser aan, alwaar hij met den koning van Goa een verbond sloot, en stichtte

in dat rijk de sterkte Samboppo. Op zijn terugtogt veroverde hij nog Saleyer. Inmiddels had hij een zijner edelen naar Amboina, Amblauw, Ceram, Boeroe, Manipa, Kelang en Bonoa gezonden om zijn gezag aldaar te doen erkennen. Hij nam den grootschen titel aan van koning der 72 eilanden en scheen de uiterste grens van magt en aanzien te hebben bereikt en die te zullen handhaven, toen hij met onbegrijpelijke lichtzinnigheid zich liet overhalen, om aan boord te gaan van een Portugeesch schip, dat zich met twee andere vaartuigen van die natie weder voor Ternate had vertoond. Zoodra de Portugeesche scheepsbevelhebber den koning, dien hij onder schijn van vriendschap en vrede genoodigd had, binnen boord zag, hield hij hem gevangen en verzeilde met hem naar Amboina. De ongelukkige koning werd nu eerst naar Malakka, vervolgens naar Goa gezonden; en overleed op dit laatste gedeelte zijner reize in 1585.

De zoon van Baab Ullah besteeg nu den troon. Hij heette Saïd Berkat. Verbitterd door al het onrecht en het leed door zijn vader, door zijn grootvader, door geheel zijn geslacht en zijne onderzaten ondervonden, beoorloogde hij Portugezen en Kastilianen, die nu te zamen onder den scepter van Philips waren vereenigd.

Onder de Regering van dezen vorst Saïd Berkat en terwijl de oorlog met goed gevolg door de Ternatanen gevoerd werd, verschenen de Nederlanders voor het eerst in 1599, in de wateren der Molukken en daarmede begon een nieuw tijdperk in de geschiedenis dier gewesten.

Wij moeten nu nog in korte trekken de stelling schetsen, in welke de Portugezen op Amboina en Banda tijdens onze komst aldaar, geplaatst waren.

Nadat Serrano op zijnen weg naar Ternate schipbreuk had geleden, landde hij, zoo als wij reeds gezien hebben, nabij Assa-Loeloe of Noesa Tello op de kust van Hitoe. Na hem kwam ook Antonio de Britto in 1521 op deze kust aan, alwaar hij van

het opperhoofd van Hitoe zeer veel ondersteuning ontving. De Britto verleende daarvoor en voor de hulp vroeger aan Serrano bewezen, aan dat opperhoofd den titel van Capitan-Hitoe welke titel nog lang daarna is blijven bestaan. Sedert dien tijd kwamen de Portugezen geregeld met hunne schepen op de kust van Amboina om te ververschen en bouwden zij eene logie nabij Hitoe-Lama, alwaar zij gedurende 15 jaren in vrede en vriendschap met de Hitoeëzen hebben geleefd. Langzamerhand echter verminderde die goede verstandhouding en verhuisden de Portugezen van Hitoe eerst naar Hative en eindelijk naar het schiereiland Ley-Timor. Naarmate het gezag der Portugezen in Ternate verminderde, werd ook het voordeel dat zij met den handel op Amboina behaalden, kleiner, tot dat Galvano het gezag, den handel en den invloed der Portugezen zoowel op Ternate als op Hitoe herstelde. Nu werd ook eene sterkte op Ley-Timor nabij den zoogenaamden Roodenberg gebouwd, en de prediking van Xaverius vermogt zooveel, dat weinige jaren daarna op en omtrent Ley-Timor niet minder dan 31 Christenscholen waren opgericht. Na verloop van eenigen tijd verwekte evenwel de verkondiging van het Christendom, nog meer de vijandschap der Hitoeëzen, die van hunne vroegere vriendschapsbetrekkingen met de Portugezen geheel waren genezen en bovendien najverig waren op de bewoners van Ley-Timor. Nu daagden ook Javanen op, welligt door de Muzulmannen opontboden en dezen vernietigden verschillende Christen-negorijen en sloegen zich neder in een dorp of eene kleine stad, waaraan zij den naam van Kota-Java gaven.

De tegenspoed op Ternate ondervonden, maakte de Portugezen bevreesd voor een gelijk lot op Amboina. Zij begaven zich dus meer strandwaarts en bouwden aldaar een kasteel van grooteren omvang, hetwelk zij, na uit Ternate te zijn verjaagd, tot zetel van hun bestuur in de Molukken hebben verheven. De Nederlanders hebben later, op diezelfde plaats hunne vesting Victoria gebouwd. Het duurde niet lang of de Ley-Timorezen begonnen nu ook de vijandelijkheden tegen de Portugezen.

Zoodra was dit niet geschied of die van Hitoe vergaten hunne oude veten en sprongen de inwoners van Ley-Timor bij, om den veel meer hatelijken westerling uit het land te drijven. Nogmaals verschenen Javaansche hulpbenden, bij welke zich eenige Engelschen voegden, die welligt uit de schepen van Drake te Loehoe waren achtergebleven. Te midden van dien strijd kwamen de Nederlanders in de Molukken en spoedig daarna werden zij dan ook daarin gemengd.

Hetgeen door de Portugezen in Banda is verrigt, is minder belangrijk geweest en ook minder juist bekend. De groep dezer eilanden werd ontdekt in 1506 door Louis de Barthema en nader bezocht door d'Abreo, door Garcias Henriques en Antonio de Britto. Deze laatste sloot eene overeenkomst over den nootmuskathandel met de inwoners van Banda en sedert kwamen de Portugezen dikwijls aan dat eiland, vooral op hunne reizen van Malakka over oostelijk Java en Banda naar Amboina en Ternate.

Het Portugeesch gezag schijnt echter nimmer op Banda te zijn erkend, en de Portugesche handel leed veel door de tegenwerking van Moorsche kooplieden van Patane ¹.

Onder de onzekere berigten, welke men over de geschiedenis der Portugezen in Banda bezit, behoort ook eene overlevering, welke vroeger onder de inboorlingen van dat eiland levendig was, dat namelijk eenmaal de Bandanezen om zich te wreken over geweldenarijen, hun door de Portugezen aangedaan, alle deze vreemdelingen hadden om het leven gebragt en dat er na dien tijd weinig of geen schepen van die natie, zich meer voor Banda hadden vertoond. Wat daarvan ook waar moge geweest zijn, zeker is het, dat toen in 1599 de Nederlanders voor Banda het anker lieten vallen, wel Javanen, maar geen Portugezen aldaar werden aangetroffen.

Het gebied der Portugezen was dus tijdens de komst der Nederlanders in deze oostelijke gewesten zeer in krachten afge-

¹ De Barros, Dec. 3, bladz. 253, uitg. 1628.

nomen. Het bepaalde zich tot eene vestiging op Timor en Solor, tot eene sterkte op Ley-Timor, het zuidelijke schiereiland van Amboina en tot eene vestiging van Spanjaarden en Portugezen op Tidore. Magtiger en voor ieder, die naar het gezag over den Molukschen Archipel dong, altijd gevaarlijk, was de stelling der Spanjaarden op de Philippijnsche eilanden. Eerst 44 jaren na de ontdekking van die eilanden door Magelhaen, was het Spaansche gezag aldaar gevestigd, toen door het beleid van Miguel Lopez de Legaspé, de voornaamste eilanden van dien Archipel voor Spanje zijn gewonnen en kort daarna ook de handelsplaats Manila in eene gunstig gelegen baai van het eiland Luzon is gesticht (1571). Die stad werd het middenpunt van Spanje's gezag in die gewesten en stond in geregeld verkeer met de havens van Nieuw-Spanje in Amerika, met een gedeelte der Molukken, vooral met Tidore en met eenige havens van China en Japan, wier inwoners voortgingen met handel op de Philippijnen te drijven, maar enkele malen ook vijandige aanslagen tegen Spanje's gezag aldaar ondernamen ¹.

Het was in de maand Mei des jaars 1581, en de straten van Lissabon waren opgesierd met eerepoorten, beschilderd « met historiën en figuren, » zij waren behangen met festoenen en kostbare tapijten; want de magtige koning van Spanje, Philips de tweede deed « met grooten triumpf » zijne intrede in de hoofdstad van het rijk van Portugal en der Algarven, om gehuldigd te worden als heer en koning van dat nieuw verworven gebied, waartoe de hertog van Alba hem den weg geopend had ². Te gelijk met de kroon van Portugal kwamen nu ook de bezittingen en de handelsbronnen der Portugezen in de Oost-Indische gewesten, wier uitgestrektheid en rijkdom wij hierboven geschetst hebben, onder het gebied van den Spaanschen koning, die zich nu met

¹ Zie boven, bladz. 103, 129, 133.

² Linschoten.

regt heer der beide Indien noemen mogt. De menigte wier haat tegen den vreemden overweldiger nog overtroffen werd, door hare zuidelijke zinnelijkheid en nieuwsgierigheid, was te hoop geloopt, om de ten toon gespreide pracht van het rijkste hof van Europa te aanschouwen. Weinig vermoedde de trotsche en magtige vorst, toen hij daar, vergezeld van zijnen schrikverwekkenden veldheer, Lissabon's straten in plegtigen optogt doortrok, dat in het gedrang van het volk, een blonde koopmansleerling uit het kettersche en oproerige Holland hem begluurde, die eenige jaren later een krachtigen eersten stoot zou helpen geven, om het nu verkregen gezag van Spanje over Oost-Indie te breken en omver te werpen. De jongeling, die daaronder het volk stond, was niemand anders dan Jan Huighen van Linschoten, die korten tijd daarna als dienaar van den aartsbisschop van Indie, don Frey Vincente da Fonseca naar Goa stevende en die in het najaar van 1592 van daar in Nederland terugkeerde, om ter juister ure aan de Nederlanders den weg en de middelen nader bekend te maken tot het drijven van *eigen* handel in de Oost-Indische gewesten. Naauwelijks vier jaren na zijne terugkomst wierpen de eerste Nederlanders, met het handschrift van de beschrijving van Portugal's Indie door Linschoten vervaardigd aan boord, het anker op de reë van Bantam, voor het eiland Java.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DE VERRIGTINGEN DER NEDERLANDERS IN OOST-INDIE VÓÓR DE
OPRICHTING VAN DE ALGEMEENE GEOTROYEERDE OOST-
INDISCHE COMPAGNIE. 1595—1602.

Eeuwen lang had Indie's rijke en vruchtbare bodem de begeerte des handels wakker gehouden. Phoeniciers en Perzen, Macedoniërs en Grieken, Romeinen, kooplieden van Alexandrie en Byzantium, Chinezen, Arabieren en Italianen, zij hadden beurtelings, de een meer, de ander minder, hunnen handel derwaarts gerigt. Eindelijk waren langs een nieuwen weg ook de Portugezen in Indie verschenen en de magt van deze natie overtrof die van alle hare voorgangers; zelfs de Arabieren had zij gebreideld, al kon zij den invloed der Muzulmannen niet geheel overwinnen. Maar de lange reeks van lotwisselingen der volken werd verder ontrold en een nieuw volk uit het Westen kwam opdagen in het Oosten. Dat nieuwe volk was het volk van Nederland dat, terwijl het op eigen bodem een zóo bangen kamp voor vrijheid en onafhankelijkheid volhield, dat menig ander uitgeput zou ter neder zijn gezonken, nog zooveel ziels- en levenskracht te veel had, dat het bovendien zijn geluk kwam beproeven in de verre gewesten van Azie. Hetgeen toen door de Nederlanders daàr is verrigt, heeft den grond-

slag gelegd van het Nederlandsch gezag in Oost-Indie. Het tijdvak, binnen hetwelk die verrigtingen liggen opgesloten, bevat ook een belangrijk keerpunt in de handelsgeschiedenis der Nederlanders in Indie, een keerpunt, waardoor dat tijdvak in twee gedeelten wordt gesplitst. Het eerste gedeelte wordt ingenomen door de verrigtingen, welke zijn volvoerd door bijzondere personen, vrij en ongebonden, door de stoutmoedige ondernemers der eerste scheepstogten; maar zonder éénheid in bestuur, zonder samenwerkend streven naar één algemeen doel. Het is de korte periode van vrije mededinging, welke van 1595 tot 1602 aan de stichting van de algemeene geotroijeerde Compagnie voorafging. Die weinige jaren waren vol leven en beweging; want, voor zooverre nu bekend is, zijn tusschen de jaren 1595 en 1602 niet minder dan *vijftien* vloten uit Holland en Zeeland, langs verschillende wegen naar Indie gezeild. Die ondernemingen leverden voor sommigen groote winsten, voor velen groote verliezen, voor Nederland weinig uitzigt op gezag.

Het tweede gedeelte vangt aan in 1602, toen de algemeene Oost-Indische Compagnie, door een monopolie beschermd, hare eerste vloot voor gemeene rekening uitzond en de Nederlanders beter toegerust, meer aaneengesloten, geweld stelden tegenover geweld en krachtdadig tegenover hunne vijanden in Indie zijn opgetreden. Het loopt voort tot aan het jaar 1610, toen Spanje's koning het regt der Nederlanders op de vaart van Indie wel niet erkende, maar toch de feiten niet meer kon loochenen, noch ongedaan maken wat geschied was en Neêrlands gezag in Indie zich reeds zoo zeer begon te ontwikkelen, dat de aanstelling van een algemeen landvoogd over die gewesten noodzakelijk was geworden.

Indien men de bescheiden, welke in het oud-koloniaal archief voor ons zijn bewaard gebleven, alleen en zonder vergelijking met andere berigten raadpleegde, dan zou men verre verwijderd blijven van eene volledige en juiste voorstelling van hetgeen in Indie, tusschen de jaren 1595 en 1610, is voorgevallen. Want

over sommigen der verrigtingen van de Nederlanders in Indie bestaat een overvloed van stukken; terwijl omtrent zeer vele andere gewigtige gebeurtenissen van dat tijdvak geen of slechts zeer weinig samenhangende berigten in de archieven zijn bewaard gebleven. Om die reden en ook omdat de Nederlanders aanvankelijk in alle rigtingen hebben rondgetast, eer zij den weg gevonden hadden, te midden van al de kruislijnen van Indie's handel, is het onmisbaar en onvermijdelijk, dat een naar tijdsorde geregeld overzicht van de verschillende scheepstogten, aan de mededeeling der oorspronkelijke stukken voorafga. Eerst daarna kan men verwachten, dat de oorspronkelijke bescheiden, welke volgen zullen, onderling in samenhang zullen geraken, en dat daaruit de kennis zal worden verkregen of aangevuld van hetgeen de Nederlanders in dat tijdvak in Indie hebben verrigt.

§ 1. *De twee eerste scheepstogten der Hollanders naar Oost-Indie. 1595 en 1598.*

De 2de April van het jaar 1595 was de gewigtige dag, op welken de eerste Nederlandsche vloot de ankers ligtte, om van de rée van Texel, langs de Kaap de Goede Hoop te stevenen naar die Oost-Indische gewesten, wier bezit aan Nederland ook nu nog rijkdom en rang onder de natien verzekert. Klein en gering was de oorsprong van Neêrlands gezag over Indie. De eerste vloot telde slechts drie schepen en één jagt, uitgerust door bijzondere personen, bemand met naauwelijks 250 koppen. De namen van hen, die de eerste geweest zijn om de schepen in de hun onbekende wateren stoutmoedig te voeren, verdienen wel bewaard te blijven ¹.

¹ Wij zullen aan het verhaal van elken scheepstogt de namen der schepen en der voornaamste aanvoerders doen voorafgaan. Onder deze laatsten zal men menigen naam terugvinden, die later met roem is bekend geworden. Cf. over de uitrusting van deze vloot: Deel 1, bladz. 91.

Namen der schepen.	Namen der bevelhebbers en scheepsofficieren.
1. Mauritius.	Jan Jansz. Moelenaer, schipper. Vechter Willemsz., Claesz. Jansz., } stuurlieden. Cornelis de Houtman, kommies. Barent Heynck, kommies.
2. Hollandia.	Jan Dignumsz., schipper. Pieter Dircksz. Keyzer, opperste piloot. Jacob Jansz., stuurman. Gerrit van Bönningen, kommies. Cornelis Naso of Nassen, kommies. Frederik de Houtman, onder-kommies.
3. Amsterdam.	Jan Jacobsz. Schellinger, schipper. Jacob Cornelisz., Cornelis Adriaensz., } stuurlieden. Jan Jansz. Karel, } onder- Guljam of Willem Lodewijksz., } kommiezen.
4. Duyfke, jagt.	Simon Lambertsz. Mau, schipper. Cornelis Jansz. Ceulen, stuurman 1.

Een groot gedeelte der bemanning was zamengesteld uit ruw en ordeloos volk, waaronder zich ook eenige woeste losbollen, zoons van voorname en rijke lieden bevonden, aan wie het minder aan waaghalzerij, vermetelheid en geestkracht ontbrak dan aan liefde tot tucht en orde en wier terugkomst misschien niet eens zeer vurig werd verlangd. De eerste onderneming naar Indie werd dan ook volvoerd op eene wijze, die niet deed verwachten, dat eenmaal

¹ Voorts komen in de journalen nog de namen voor, van eenige onderkooplieden en adelborsten, waarvan de meesten jongelieden van goeden huize waren, als: Hans Bouwer, Jeronimus Marijen, Frank van der Does, Jan van den Aertbrugge, Emanuel Roodenburgh, Jacob Jansz. Huydecoper, Gijsbrecht van Hardenbroek, Cornelis van Heemskerk, Lambert Biesman, Aernout Lintgens, Pieter Stockman, Paulus van Caerden, Wouter Wilkes en een tolk, Cornelis Jansz. genaamd.

daaruit een zoo groot gebied van Nederland in Indie zou voortspruiten. In den aanvang ging de reis voorspoedig. De Kanarische eilanden werden reeds op den 19 April voorbij gezeild en op den 26 dier maand landden de Nederlanders op Isla de Maijo, een der Kaapverdische eilanden. Na op 4 Junij door de linie te zijn gezeild, werden ook gelukkig de toen zoo gevreesde klippen voor Brazilië, Abrolhos of Abro-Ochos, ontweken. Doch toen was men reeds tot 27 Junij gevorderd en had men al eene reis van 87 dagen. Nu begonnen echter de moeilijkheden hand over hand toe te nemen: de schepelingen werden door het scheurbuik aangetast, die vreeselijke bezoeking van de eerste Oost-Indievaarders van alle natien. Toen men omstreeks het eiland Tristan d'Acunha genaderd was, konden de meeste schippers hunne gissing niet meer maken. De gewone hemelteekenen had men uit het oog verloren. De vloot zeilde Noord-Oostelijk aan en hoewel de voorschriften van Linschoten en vermoedelijk ook die van Plancius, inhielden dat men in het voorbijzeilen van de Kaap de Goede Hoop tot op 35° 30' ruim zee moest houden, zoo zeilde men toch te dicht nabij dit voorgebergte. Op 2 Augustus werd er land verkend, het was de zuidpunt van Afrika; twee dagen later ankerde de vloot in Aguado de Sanbras, omdat er onvermijdelijk verversching moest gezocht worden voor de zieken, wier aantal op zorgwekkende wijze was toegenomen. Eenige schepelingen, waaronder ook Frank van der Does, de schrijver van het hierachter gedrukte verhaal dezer reize, werden aan land gezonden. Na het doorstaan van velerlei gevaren, slaagden dezen er in, om eenige weinige verversching van de inboorlingen te bekomen. Op den 11 Augustus werd de reis hervat en niet vóór 3 September kreeg men het eiland Madagascar in het oog. Omdat men zoowel de Kaap als nu weder het eiland Madagascar te nabij gekomen was, kon de vloot niet oostwaarts van dit eiland, in de ruime zee opsteken en werden de schepen door de loopstroomen teruggedreven naar de zuidwestkust van Madagascar, alwaar zij eindelijk op

7 October in de baai van St. Augustijn het anker lieten vallen. De vloot was met zieken opgevuld: op het schip *Hollandia* kon men niet meer dan 21 man op de been brengen en reeds waren 71 schepelingen gestorven. De zieken werden nu aan land gebragt, opdat zij zoo mogelijk zouden herstellen; maar een groot aantal van hen stierf op het strand en werd op een nabij gelegen eilandje begraven, hetwelk sedert de droeve naam van het *Hollandsche Kerkhof* behouden heeft. Onder de overledenen was ook de bekwame en getrouwe schipper van *Hollandia*, Jan Dignumsz. Door den dood van dien man brak een nog grooter kwaad dan algemeene ziekte, namelijk eene hevige tweedragt op de vloot uit. Voor zooverre men uit de verwarde en partijdige geschriften kan opmaken, schijnt aanleiding tot dien twist gegeven te hebben het artikel der instructie voor den scheepsraad, waarbij werd voorgeschreven dat in geval van overlijden van een der schippers, de scheepsraad in een gesloten brief der Bewindhebbers de benoeming van den opvolger zou vinden.

De kommies van het schip *Hollandia*, van Bönningen, brak dien brief na den dood van Jan Dignumsz., terwijl hij alleen was, open en vond daarin de benoeming tot schipper van den oppersten piloot Pieter Dirksz. Keyzer, den leerling van Plancius. Pieter Dirksz. schijnt bevriend te zijn geweest met van Bönningen; daarentegen blijkt het duidelijk dat van Bönningen en Cornelis de Houtman in groote tweedragt en naijver leefden. De scheepsraad nam het te regt zeer euvel op, dat van Bönningen den brief der bewindhebbers buiten de vergadering had geopend; maar daarentegen handelde ook de raad zeer eigendunkelijk, toen zij zich daarop tegen de bevordering van Pieter Dirksz. tot schipper verklaarde. Hieruit ontstonden hevige twisten. Met of zonder nevenbedoelingen, verlangde van Bönningen van zijne zijde, dat de bevelen der reeders zouden worden opgevolgd; de overige leden van den scheepsraad beweerden dat Pieter Dirksz. te ziek was om als schipper op te

treden, hetgeen toen nog onjuist was¹. Vermoedelijk vreesde van Bönningen iemand tot schipper te verkrijgen, dien hij niet verlangde en waren er daarentegen schippers van andere schepen, die door verplaatsing van een kleiner op een grooter schip, op bevordering hoopten, welk voordeel welligt noode door hen gegund werd aan een opperstuurman; terwijl het niet onwaarschijnlijk is, dat Cornelis de Houtman bij deze gelegenheid meer gezag en invloed zocht te verkrijgen, dan hem door zijne reeders was toevertrouwd. De brave Pieter Dirksz. meende den twist te smoren, door de voorwendzelen daartoe weg te nemen. Hij schreef op den 18 October 1595 in een brief aan den scheepsraad: «dat «het hem van harte leed zou zijn, indien de Compagnie van «Verre om zijnentwille schade leed, daarom», zoo luiden zijne woorden: «bidde ik Ul. al te zamen mij van mijn officie af te «stellen, opdat daar dan weder vriendschap mag in de vloote «geschieden, hetwelk mij van harte lief zou wezen; want ik «met mijn oude officie zeer wel tevreden ben, opdat wij deze «reise met vrede en vriendschap mogen doen, tot proffijt van «de Compagnie van Verre en van ons zelve, dan ik hadde niet «gemeend dat ik kwaad daar in doen konde, wyle ik bij den «besloten brief daartoe benoemd was.» Ook hier weder was de meest bekwame tevens de meest bescheidene. Maar de scheepsraad stoorde zich aan dien brief niet anders, dan om er gretig gebruik van te maken en terstond een ander in plaats van Pieter Dirksz. te benoemen. Wel verre dat hierdoor de twist was bijgelegd, werd hij nu hoe langer hoe bitterder. Pieter Dirksz. trok zich geheel van het tooneel terug en schijnt zijn troost gezocht te hebben in de wetenschap en op het strand van Madagascar de sterrekunde te hebben verrijkt, met de verbetering in standplaats van oude of het waarnemen van nieuwe zuidelijke sterrebeel-

¹ Dl. I op bladz. 214, in de noot, is door het wegvallen van twee woorden eene zinstorende fout ontstaan; want men leest daar, „daartegen verzette zich van Bönningen,” men leze: Daartegen verzette zich *de scheepsraad*, behalve van Bönningen.

den 1; maar de overige opperhoofden werden hoe langer hoe meer vijandig tegen elkander. Van Bönningen, verbitterd door de tegenwerking die hij ondervonden had, strooide twist en oneenigheid onder de schepelingen en zocht zich aanhangers te winnen. Een van de schippers schold hem openlijk voor een schelm en verlangde dat te bewijzen in den vollen scheepsraad. In plaats van vrede en rust aan te kweeken, nam de scheepsraad die aanklagt op vrij onvoldoende gronden aan; doch alle partijen kwamen toch overeen om het onderzoek uit te stellen tot na de terugkomst in Nederland. Nu werden eenige schepelingen, hoewel tegen hunnen zin, van het eene schip op het andere gesteld, en ook van Bönningen moest ruilen met Houtman en overgaan op het admiraalschip.

Hiertegen ontstond, vermoedelijk ook door het aanhitsen van anderen, groote tegenstand, en op den 20 November dreven acht adelborsten de miskenning van de krijgstucht zóó ver, dat zij aan den scheepsraad eene verklaring indienden, waarbij «zij protesteerden tegen alle schade, welke de Compagnie lijden «mogt door de handelingen van den scheepsraad, aan wien het «beliefd had,» zoo luidde de acte, «het volk van het eene schip «op het andere te verzetten, zonder dat zij daarvan eenige oor- «zaak mogen weten of kunnen bemerken, hetwelk was tegen «de commissie en ordonnantie van de Compagnie van Verre, «hunne heeren, en alzoo de bewindhebbers, *den persoon van «Cornelis Houtman niet vertrouwd hebben, ook niet begeerd dat «hij eenig goed, geld of koopmanschap* uit eenig schip zou mogen «ligten, noch verhandelen, noch dat hij bij zijnen broeder zou «mogen vernachten, maar dat hij op Mauritius zou varen; ook «dat hij niet aan eenig land zou mogen komen of gaan; terwijl «nu de scheepsraad ter contrarie hem in volle possessie gesteld

¹ Men zie hierover vooral Moll, *Vroegere zeetogten der Nederl. bladz. 49—54* en bij hem aangehaald Merula. Volgens dezen heeft P. Dircksz niet minder, dan 14 nieuwe zuidelijke sterrebeelden waargenomen en bepaald.

«had op het schip Hollandia en geen anderen commies bij hem «ordonneerde, dan Jan Jansz. Karel, die nog jong was en dien «bij lichtelijk konde bespraten.»

Nadat van Bönningen op het schip Mauritius zonder rang of gezag was overgeplaatst, rezen er vermoedens tegen hem, dat hij met geweld en met hulp van eenige schepelingen, zich tegen de besluiten van den scheepsraad wilde verzetten. Eens, het was op den 25 December, terwijl de Houtman en eenige anderen ter gastmaal waren op het jagt, verscheen van Bönningen gewapend met een puffer of pistool, aan boord van het schip Hollandia, stelde zich op het dek aan als een dolleman, dreigende den afwezigen Cornelis de Houtman te zullen doorschieten. Dat hieruit hevige opschudding en vernieuwde verbittering ontstond kan men ligtelijk begrijpen. Intusschen was men met de vloot sedert den 13 December van Madagascar's westkust vertrokken, omdat schrijft van der Does «op deeze plaats ons geloove uyt was geraakt en de inwoners hoe langer hoe schuwer voor ons werden, door ons heylig leven dat wij met hen daar aanrigtten.» De bittere scherps van van der Does is te welsprekend om er nog iets bij te voegen. Met twisten, met acten, protesten en contra-protesten, met kwaadspreken, op-hitsen en achterklap had men den goeden tijd verbeuzeld, ziekte en dood woedden onder het scheepsvolk voort, verversching bleef onmisbaar. Nu kwam de vloot weder op 12 Januarij 1596 ten anker bij het eiland Santa Maria, op de noordoostkust van Madagascar. Op dat eilandje en in de nabijgelegen baai van Anton-Gill werd overvloed van leeftogt en verversching aange-troffen; doch ook hier slaagde men er niet in, om vrede met de inwoners te bewaren, zoodat de reis naar Java, nadat er nog eerst een dorp in brand was gestoken, op 12 Februarij werd hervat. Maar nu kwam weder nieuwe tegenspoed voor de vloot. Op den 3 Maart was men niet verder gekomen, dan nabij de bekende bank van Nazareth en toen men verder in de Indische zee hoopte door te dringen, begon de Moesson te verloop. De

maand Maart is de zoogenaamde weifelmaand, tusschen de oosten west-moessons. Dit ondervonden ook onze schepelingen, toen zij eerst niets dan stormen en afwisselende winden ontmoetten en later toen zij bij het doorkomen van de oostmoesson, in den regel tegen wind en stroom moesten opwerken. Deze tegenspoed was het natuurlijk, maar noodlottig gevolg van het verkwisten van vijf maanden tijds op de kusten van Madagascar. Het duurde dan ook tot 5 Junij, eer het eiland Engano op Sumatra's westkust in het gezigt kwam. Alvorens straat Sunda binnen te loopen werd nu de scheepsraad bijeengeroepen, om met geweld een einde aan de steeds voortdurende twisten te maken. Van Bönningen werd opgeroepen, om zich te verantwoorden op zeven punten van beschuldiging, welke besloten werden met een eisch, dat van Bönningen als oproermaker en zamenzweerder zou gestraft worden met den koorde.

De gronden waarop de beschuldiging rustte, waren echter te zwak en de feiten te weinig bewezen, dan dat zelfs de Houtman of een der andere leden van den scheepsraad het doodvonnis durfde uitspreken. Men besloot dus van Bönningen te zullen overleveren aan de bewindhebbers van de Compagnie en in afwachting van die einduitspraak hem in de boeijen gesloten te houden. Sedert maakte van Bönningen de reis mede, in ijzers geklonken; doch toen hij in 1597 in Amsterdam was teruggekomen, schijnt men geen grond gevonden te hebben om hem te vervolgen; ten minste in de maand Junij des jaars 1598 zeilde hij ongedeerd uit, als kapitein voor eene andere compagnie op de vloot van Jacques Mahu en Simon de Cordes.

Door den commies van Bönningen op te sluiten, was de knoop doorgehakt, niet ontward. Wel werd de twist en de tweedragt schijnbaar voor een tijd gesmoord, maar telkens deden zich nieuwe gelegenheden op, waarbij de oneenigheid op nieuw losbarste. Eenmaal brak zij hevig weder uit en toen mengde zich daarin ook het scheepsvolk. Weinige dagen na eene hevige woordenwisseling, stierf plotseling de schipper Jan Jansz. Moelenaer.

De geweldige kenteekenen, waaronder deze man in één uur tijds bezweek, veroorzaakten zulk eene beroering onder het scheepsvolk, dat de bemanning welke onder Moelenaer had gediend, den kommies Cornelis de Houtman aangreep, in de boeijen sloot en hem beschuldigde van den schipper door vergif om het leven te hebben gebragt. Als grond voerden zij daarvoor aan, dat Cornelis de Houtman gedurende de geheele reis in groote vijandschap met Moelenaer geleefd had, en dezen zelfs had geslagen en hem bedreigd. De scheepsraad echter heeft de Houtman ontslagen, op grond, dat men «*tot nog toe*, na alle vlijtelijcke examinatie en ondervraging «niet had kunnen bevinden, dat voors. Houtman deelachtig aan «het vergif was geweest»¹. Wij hebben ons echter reeds te lang bezig gehouden met de ongelukkige partijschappen en kleingeestige twisten, welke de Nederlanders op hunnen eersten scheepstogt naar Indie, van de vervulling hunner grootsche taak hebben afgeleid. Wenden wij liever het oog naar hetgeen verder op dezen togt in Indie is verrigt. Nadat men in de nabijheid van Sumatra gekomen was, kreeg men een Maleischen loods aan boord en met behulp van dezen werd eindelijk op den 25 Junij, na eene reis van één jaar en ongeveer 5 maanden, het eiland Java bereikt en ver-
toonde zich voor het eerst de Nederlandsche vlag op de reë van Bantam. Onmiddellijk werden de schepen omringd door prauwen en schuitjes; waarvan de opvarenden visch, vruchten en allerlei ververschingen te koop aanboden. Alles toonde aan, dat men voor eene handelsplaats was aangekomen. Portugezen uit Goa en Coetsjen kwamen aan boord, die een gunstig verhaal deden, van al den rijkdom en van de voortbrengselen van Java. Bengalezen en Goezeratten hadden handelskantoren binnen

¹ Sententie van den scheepsraad, 29 Dec. 1596. Er bevindt zich over die verschillende twisten in de vloot, op het Rijks-archief een aantal acten, protesten, verklaringen, enz. De hoofdinhoud van die stukken deelde ik hierboven mede; voor de geschiedenis van Indie zijn zij echter niet belangrijk genoeg om te worden gedrukt.

Bantam¹ en weldra veranderde het verdek der schepen in eene bazar, waar «Javanen, Arabieren, Chinezen, Mooren en Turken» om strijd hunne waren te koop uitstalden. Zelfs was er een Javaan, zegt van der Does, doch meer waarschijnlijk een Chinees, die eene afteekening van de schepen vervaardigde. Vele landsgrooten en onder dezen ook de Rijksbestierder, welke bij minderjarigheid des konings, Bantam bestuurde, bezochten de schepen². Op den 14 Julij bekwamen de Nederlanders een huis binnen Bantam, om daarin hunne waren te plaatsen en hunnen koophandel te drijven. Hier leefden de Hollanders volgens het getuigenis van van der Does, «in meerder rust en vrijheid, dan «wanneer de inwoners Christenen waren geweest,» tot den 28 Augustus, toen die vreedzame handelsbetrekkingen een vijandigen keer namen. In de verschillende reisverhalen, welke van dezen eersten scheepstogt in druk zijn uitgegeven, wordt de schuld dier vijandige gezindheid van de Bantammers grootendeels geschoven op de Portugezen, die door hunne kuiperijen de goede verstandhouding in vijandschap deden keeren; op een uitgeweken vorst van Java, vermoedelijk een prins van het vervallen rijk van Demak, en op de trouweloosheid der Javanen.

De zamensteller echter van het bekende werk «Begin en Voortgang der O. I. C.» schijnt de schuld dier veranderde gezindheid niet alleen bij de Bantammers, maar ook bij de Nederlanders te zoeken. Doch niemand geeft in zoo groote mate de schuld van die vijandschap, aan de Nederlandsche scheepsoverheden als de schrijver van het hier achter gedrukte dagboek. Volgens Frank van der Does toch, lag de oorzaak van het uitbreken der vij-

¹ Men vindt eene afteekening en beschrijving van Bantam in het zeldzame werk: *Prima pars Navigationis Indiae Orientalis*, Amstelodami, Corn. Claess. 1598 4to oblong.

² In het hier achtereenvolgende reisverhaal van van der Does, wordt gesproken van den gouverneur van Bantam; doch deze is waarschijnlijk een rijksbestierder geweest, want de koning of sultan van Bantam was toen een minderjarig kind, wiens vader onlangs in een oorlog tegen Palembang gesneuveld was. Zie hierboven bladz. 125.

andelijkheden hierin, dat op den 20sten Augustus de scheeps-overheid de haven van Bantam met het dieplood liet peilen, waaruit kwaad vermoeden bij de wantrouwende Javanen ontstond.

Van der Does schijnt dat kwaad vermoeden min of meer te hebben gedeeld en maakt bovendien nog gewag van kwade en onbehoorlijke propoosten, door de Nederlandsche bevelhebbers tegen den rijksbestierder van Bantam gehouden. Weldra werden nu ook de Nederlanders, die aan land waren en waaronder ook de Houtman zich bevond, gevangen gehouden en werd er beslag gelegd op de goederen, « soodat, » schrijft van der Does, « wij hierdoor geheel « in ongenade en uit het goede crediet der inwoners geraakt zijn « ende daarna ons zelven nog meer uitgebragt hebben, met vangen « en spannen der inwoners, door haer reê onvrij te maken en « met schieten met het geschut de stad alle vileynie en spijt « aandoende, die wij conden, waarmede de voyagie genoegsaem « bedorven is en door veel meer oorzaken, die te lang zouden « vallen om te verhalen. » Door gebrek aan beleid bragt men zich zelven in zoo groote verlegenheid, dat men zelfs om versch water te verkrijgen, naar den overwal van Sumatra moest verzeilen. Inmiddels werd de onderneming door eene nieuwe ramp getroffen, op den 15den September overleed « de wel ervaeren opperste « piloot Pieter Dircksz. Keijser, waaraan de Compagnie groot « verlies en achterdeel hadde. »

Op den 2den October kwamen de schepen weder voor Bantam terug. De Hollanders, die aldaar door de Javanen gevangen werden gehouden, hadden intusschen groot gevaar geloopt van gedood of als slaven verkocht te worden. Door middel van briefwisseling met de gevangenen en met den rijksbestierder werden er onderhandelingen geopend, met het doel om den vrede te herstellen. Eindelijk kwam dan ook de vrede weder tot stand en werd daarvan, op den 11den October 1596 eene plegtige verklaring door de Bantamsche regering afgegeven. De gevangenen werden voor een losprijs vrijgegeven, waartegen aan de Neder-

landers de koopwaren, welke zij uit eenige schepen met geweld hadden ontvoerd, werden afgestaan en het drijven van handel hun weder op gelijken voet als aan de Chinezen en Portugezen werd toegelaten, «zoodat, zegt van der Does, my onbekent is de «foute onzer ladinge, die sedert wy daar lagen zeer schoon «stond»¹. Maar het duurde alweder niet lang of er kwamen nieuwe moeilijkheden. Een Portugees, afgezonden uit Malakka, verscheen met zijn schip op de reë van Bantam. Deze deed alle moeite en vlijt om aan de Nederlanders den handel te doen verbieden, opdat zij zonder lading zouden vertrekken. De rijksbestierder van Bantam, door geld gekocht en na het gebeurde reeds veel minder gunstig voor de Nederlanders gestemd, leende aan die inblazingen het oor. In plaats van door behendigheid en verstandige middelen, des noods ook door geld, een tegenwigt tegen den Portugeschen invloed in het leven te roepen, verkoos de scheepsoverheid op nieuw liever geweld te gebruiken. «Deze, dit vermerckt hebbende,» zegt van der Does, «besloot dat men alle leed aan de stad en de Portugezen doen «zoude, waar zij konde, gelijk ook geschied is.» De vloot ging nu den 2 November op Bantam los, de Portugesche bark werd beschoten; doch zonder vrucht, waardoor de magt der Hollanders in het oog der inlanders veel van haar aanzien verloor; twee jonken, welke uit Banda met specerijen waren gekomen en een klein scheepje uit Banjermassing werden geakaapt, «en «nadat wij nu al ons leed op de stad Bantam gewroken hadden, «naar het goed genoeg van onze scheepsoverheid,» zegt v. d. Does, «zoo voor dezen tijd, als daarna, begon men zich gereed te «maken om verder te zeilen, want ons geloof tot de stad Bantam «gansch uyt en te niet was, door ons redelijk leven!» Het roekeloos en onberaden geweld, hetwelk de scheepsoverheid voor Bantam had gepleegd, moest nog meer wrange vruchten ople-

¹ Anders luidt het berigt bij Pontanus, Historische beschrijving van Amsterdam, 2de boek, bladz. 196, volgens wien de zaken des handels niet zoo gunstig stonden, als de groote hoop van 't scheepsvolk wel meende.

veren. Nadat Bantam was verlaten en Jacatra of Sunda-Kalappa bezocht, kwam de vloot voor de oostkust van Java, alwaar de steden Toeban, Joertan, Sidaijoe, Soerabaija en Grissée de voornaamste handelsplaatsen waren voor den specery-handel. De adipati's en de bevolking van die streek toonden aanvankelijk groote geneigdheden tot handeldrijven; doch dit bleek slechts eene geveinsde houding te zijn. Langs het strand was de vloot gevolgd door lieden uit Bantam, die aan de inwoners van Sidaijoe en omliggende plaatsen bekend hadden gemaakt, hetgeen de Nederlanders voor Bantam hadden gedaan. Onder voorgeven, dat de adipati van Sidaijoe met zijn gevolg aan boord zou komen, werd nu ook weldra het schip Amsterdam door een aantal prauwen omsingeld, uit welke plotseling eene bende Javanen met hunnen Sjahbandaar aan het hoofd, op het verdek sprong. In de eerste verwarring werden twaalf schepelingen vermoord, waaronder ook de schipper en de kommies zich bevonden. Na eene bloedige worsteling werden echter de Javanen met messen, braadspeten en halve pieken buiten boord en in de prahoe's of in zee geworpen en toen bragten eenige welgerigte schrootshots eene vreeselijke slagting onder de aanvallers aan. De plaats werd terstond door de schepen verlaten; maar de reeds zoo zwakke bemanning was door dit ongeval nog meer gedund. Op den 6 December kwamen nu de schepen onder den westerwal van Madura. Ook hier was de bevolking reeds tegen de komst der vreemdelingen gewaarschuwd. De Panembanan en een priester verzochten aan boord te komen, hetgeen hun werd toegestaan. Doch toen de vorstelijke prahoe, in plaats van naar het schip Mauritius te roeien, zooals men verwacht had, vermoedelijk slechts door misverstand naar het schip Amsterdam stuurde, toen werd de bemanning van dit schip, nog onder den indruk van hetgeen drie dagen te voren hun voor Sidaijoe was wedervaren, met vrees en schrik vervuld, en wreekte zij zich nu over den aanslag der Javanen op de onschuldige Madurezen. Drie stukken geschuts werden losgebrand op de koninklijke prauw, en de

ongelukkige vorst, zijn priester en een aantal Madurezen werden overhoop en doodgeschoten. In de meeste journalen van deze reis, welke in druk zijn uitgegeven, vindt men vermeld dat de Madurezen voornemens waren geweest, om zoo zij de kans schoon hadden gezien, de schepen te overrompelen; doch dit is niet waarschijnlijk. De Nederlanders toch vonden, nadat de slagting had opgehouden, onder de overgeblevenen ook eene vrouw en een kind van 8 jaren, des konings zoon, en de Madurezen zullen wel geen vrouwen en kinderen hebben medegevoerd om een vijandelijken aanval te volvoeren. Van der Does, die «alles wat er «passeerde met kleine vreugde, maar met groote jammeringhe aanzag», spreekt dan ook geen woord van de verraderlijke voornemens der Madurezen.

Na het volbrengen van dit feit, kon men natuurlijk ook op deze kust geen heil of voordeel meer verwachten en verzeilde men daarom naar den wal van het eiland Bawean, destijds eene volkplanting van Japara. De scheepsraad beraadslaagde intusschen meermalen of men verder naar de Molukkon zou zeilen, dan wel of men naar huis terug zou keeren. Meer nog dan vroeger ontstond er nu oneenigheid tusschen de schippers aan de ééne zijde en de kommiesen aan de andere. Deze laatsten wilden doorzeilen tot de Molukken; maar de overgebleven schippers verklaarden dat het niet meer doenlijk was. Het schip Amsterdam was zwaar lek, van de 248 personen, waarmede de vloot bij haar vertrek uit Nederland bemand was geweest, waren naauwelijks 94 meer overig, en van dezen waren er nog velen ziek of verminkt. De bekwaamste schippers en stuurliut waren overleden, slechts weinige ervaren lieden waren meer aan boord. De schippers dreven hun gevoelens door en zij haalden het geld uit het schip Amsterdam, «vreezende dat er eenigen wilden verzeilen.» Het was slechts weinige dagen na deze nieuwe groote oneenigheid, dat de schipper Jan Jansz Moelenaer eensklaps overleed. Op den 11 Januarij 1597 moest eindelijk toch het schip Amsterdam, als reddeloos en door gebrek aan bemanning

worden verlaten en in brand gestoken, « een costbaer vier voor de Companie, » zegt van der Does. Men besloot nu met de overgebleven schepen beoosten Madura en zoo mogelijk om de Zuid van Java naar huis te keeren. Dit voornemen werd volvoerd. De schepen geraakten in straat Bali en ankerden nabij Balamboeang. Het was of een ongelukkig noodlot de Nederlanders op hunnen eersten scheepstogt vervolgde, want ongeschikter oogenblik had niet kunnen gekozen worden, om in Balamboeang hulp en verversching te zoeken. De ongelukkige Hindoe-vorst, die daar regeerde, werd met fellen krijg bestookt door den adipati van Passaroean, en de stad Balamboeang zelve werd naauw belegerd. Hoewel Balinezen en inwoners van Sumbawa ter hulp waren gesneld, was de belegerde veste, de laatste wijkplaats der Hindoes op Java, reeds tot het uiterste gebragt¹. Om die reden en om den slechten ankergrond werd de steven gewend naar het tegenoverliggende eiland Bali.

Hier kwamen de schepen voor een klein dorp aan de kust, waar veel handel en vertier bestond in Balinesche kleedjes, voor den uitvoer naar Sumatra, Bantam en de Specerij-eilanden². Hier vonden de Nederlanders eindelijk een vriendelijk onthaal en geraakten zij weldra in betrekking met den op-persten koning van dit eiland, die in de nabijheid gelegerd was en hulptroepen voor Balamboeang verzamelde. Om water en ververschingen te krijgen werd de vloot verwezen naar het oosterstrand en met veel moeite bereikten de schepen de zuidpunt van het eiland. De vloot bleef ongeveer ééne maand op de kust van Bali. Meermalen gingen er Nederlanders aan land, onder dezen waren vooral Aernout Lintgens, Paulus van Caerden en Emanuel Roodenburgh, de personen door wier

¹ In het reisjournaal van Olivier van Noort, die op 3 Febr. 1601 Joertan bezocht, wordt gemeld, dat Balamboeang door den vorst van Passaroean toen was ingenomen en de Hindoe-vorst met geheel zijn geslacht was uitgeroeid.

² In *prima pars Navigationis etc.* l. c. leest men omtrent Bali: *communis est navium statio, quae insulas Molucas, Bandam, Ambon, Macacer, Timor et Solor navigant.*

tusschenkomst de vriendschappelijke betrekkingen werden onderhouden. Een van dezen, Aernout Lintgens, heeft een verhaal opgesteld, van hetgeen hem op Bali is wedervaren. Dit belangrijke geschrift is nog op het rijks-archief aanwezig en bevat vele bijzonderheden omtrent de staatkundige indeeling, den handel, den regeringsvorm en de zeden der Balinezen, zoo als zij door Lintgens zijn waargenomen ¹. Een ander, Emanuel Roodenburgh bleef zelfs met nog een schepeling, vrijwillig op Balie achter.

Nadat nu de meest onmisbare verversching en leeftogt was aan boord gebragt, moest de terugreis worden aanvaard. Voordeel had men niet behaald, integendeel, men had zich langs de geheele noordkust van Java en Madura gehaat en verdacht gemaakt. De tijd was gekomen, waarin men de fouten begon in te zien en aan elkander te verwijten; doch niemand wilde de schuld daarvan dragen. De laatste dagen van het verblijf der eerste Nederlanders in den Archipel droegen nogmaals het kenmerk van het groote euvel, waardoor de handelsonderneming was mislukt, van twist en tweedragt. «De scheepsofficianten,» schrijft van der Does, «met veele en groote woorden elkander verwijtende 'tgeene datter voor de stad Bantam was aangerigt en voorgesteld, den een den ander straffende van de leugenen, die zij malkander verweten en opzeiden.» In die stemming werden op den 26 Februarij 1597 de ankers gewonden en de terugtogt bezuiden Java ondernomen. Op den 14den Augustus van datzelfde jaar kwamen de schepen Mauritius, Hollandia en het jagt, na eene afwezigheid van twee jaren en ruim 4 maanden, behouden, maar bijna zonder bemanning op de reë van Texel aan. De scheepstogt, waarvan de gevolgen in later dagen zoo groot werden, was zonder beleid, zonder eendragt en eigenlijk zonder begrip van de grootsche taak

¹ Door de ijverige zorg van den heer P. A. Leupe is dit opstel over Bali, reeds in 1856 afgedrukt in Deel V, van de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Neerl. Indie, uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde. (Nieuwe volksreeks, Deel I), 1856. Om die reden wordt het hierachter niet medegedeeld, en wordt men verwezen naar boven aangehaald tijdschrift.

welke volvoerd moest worden, ten einde gebragt; maar de reis was volbragt, hoe dan ook, en dat was het groote, het sprekende feit; want nu was de baan gebroken en aan Spanje's koning, aan geheel Europa was bewezen, dat het kleine volk van Noord-Nederland zijne vlag kon en durfde vertoonen tot aan het uiteinde der aarde en dat het, voor zijnen kolonialen handel, Lisabon kon ontberen.

Ruim twee jaren waren er voorbijgegaan en men hoorde te Bantam, noch ergens in den Archipel iets meer van die vreemde Westerlingen, welke zoo plotseling in Indie verschenen waren en waarvan zoo groote roep allerwege was uitgegaan. Het scheen waarheid te zijn, wat de Portugezen overal rondvertelden, dat die zoogenaamde Fiamingos niets dan zeeroovers waren, zonder land, zonder godsdienst en van wie men niet meer hooren zou, toen eensklaps in de maand November 1598 weder twee groote schepen en een jagt met diezelfde vlag der Fiamingos in top, het anker wierpen voor de reë van Bantam. Het waren de schepen Mauritius en Holland, met het jagt Overijssel, behoorende tot eene groote vloot van acht schepen, die op den 1sten Mei 1598 onder bevel van Jakob van Neck uit Texel was gezeild.

Voor wij verder gaan, willen wij vooraf de samenstelling van die vloot mededeelen.

Namen der schepen.

Namen der bevelhebbers.

1. Mauritius. Jakob Cornelisz. van Neck, admiraal.
Govert Jansz., schipper.
Cornelis Jansz. Ceulen, stuurman.
Een doctor en een predikant.
2. Amsterdam. Wybrand van Warwijck, vice-admiraal.
Cornelis Jansz. Fortuyn, schipper.
Een kommies, een stuurman en een predikant.
5. Hollandia. Simon Lambertsz. Mau van Monnickendam, schipper.
Jacob Uyt den Dyck, kommies.

4. Zeelandia. Claes Jansz. Melcknap van Hoorn, schipper ¹.
Albert Verhagen, van Arnhem, kommies ².
5. Geldria. Jan Claesz. Bruyn, schipper.
Jacob van Heemskerck, kommies, later vice-admiraal.
6. Utrecht. Jan Martsz. van Amsterdam, schipper.
Evert Teunis, stuurman.
Wouter Willekes, kommies.
7. Vriesland. Jan Cornelisz. May, schipper ³.
(jagt). De stuurman en kommies niet bekend.
8. Overijssel ⁴. Simon Jansz. Hoen van Monnickendam, schipper.
(jagt). Hermansz. Arent Persijn van Alkmaar, kommies.
Adriaen Veen of van Veen, onder-kommies ⁵.

¹ Op 5 Januarij 1599 overgeplaatst als schipper op het schip Amsterdam.

² Wegens gemis aan ondergeschiktheid op 1 Maart 1599, overgeplaatst op Utrecht en vervangen door Adriaan Veen.

³ Op 5 Januarij 1599 overgeplaatst op Zeeland. Zie over dezen bekwamen zeeman Dl. I, bladz. 29.

⁴ Voorts komen nog in eene acte van verbindtenis, dd. 28 April 1598, en in andere bescheiden betrekkelijk dezen scheepstogt, de navolgende personen voor als kooplieden, onderkooplieden, schippers, stuurlieden, enz., als: Jan Jansz. Karel, als lid van den breeden raad; Cornelis van Heemskerck, Jacob Uttenende, Johannes Schuurmans, Hans Bouwer, Adriaen Stalpaert, Frank van der Does, Samuel Schuurmans, P. Jansz. Sael, de Gheyn, als kooplieden en onderkooplieden; Reyer Cornelisz, Willem Jansz, als schipper en stuurman.

Het is onverklaarbaar hoe in het reisgeschrift, getiteld: Journael oft Daeghelycx register van de Voyagie na Rio de la Plata, uitgegeven 1603, door mij aangehaald Dl. I, bladz. 49, te lezen staat, dat Cornelis Heemskerck op 4 Augustus als kommies naar Amerika is gezeild; terwijl het onwederlegbaar blijkt, dat Cornelis Heemskerck toen op reis was naar Oost-Indie. Het bovengen. reisgeschrift, behelzende de voyagie naar Rio de la Plata, is geschreven door schipper Ottsen, die zegt met Cornelis Heemskerck op hetzelfde schip te hebben gevaren; daartegenover staan eigenhandige geschriften van C. Heemskerck, geschreven op de reis naar Oost-Indie. Zijn er dus twee personen van dienzelfden naam geweest?

⁵ Kan deze Adr. Veen, die in een der journalen genoemd wordt als zoon van een oud-schout van Texel, ook de uitvinder der gebulte kaarten zijn? zie Deel I, bladz. 79. Gebulte kaarten zijn op dezen togt gebruikt.

Reeds op 8 Junij had deze vloot de linie gepasseerd en op 24 Julij kwam zij ter hoogte van de Kaap de Goede Hoop. Weinig tijds daarna werden de schepen door stormen be-
loopen, zoodat zij verstrooid geraakten. De twee schepen Mauritius, met den admiraal aan boord, Holland en het jagt Overijssel, bleven bij elkander, ververschten op Santa-Maria op Madagascar's oostkust, maar bleven daar niet langer dan vijf dagen, zoodat zij reeds op 25 November, na eene voor dien tijd korte reize van 6 maanden en 25 dagen te Bantam aankwamen. De admiraal van Neck werd hier beter ontvangen dan hij, na hetgeen door de scheepsoverheid van de eerste vloot aldaar was aangerigt, had mogen verwachten. Tot geluk van de Nederlanders hadden in dien tusschentijd de Portugezen vijandelijkheden bedreven tegen de Bantammers, omdat dezen naar hun oordeel nog te welwillend voor de vreemdelingen waren geweest. De Bantammers hadden zich te weer gesteld, zelfs hadden zij de Portugezen teruggeslagen en beroofd, en nu waren zij eenigermate verlegen met hunne overwinning en bevreesd geworden over hunne eigen stoutmoedigheid. Zij zagen dus in de nieuw aangekomen Nederlanders vrienden en bondgenooten, die hun welkom waren. Hoewel niet zonder moeite en geschenken, had de admiraal van Neck reeds op het einde van December lading voor zijne drie schepen gevonden.

Nadat hij aldaar omtrent vier weken had vertoefd, kwamen ook de vijf andere schepen op den laatsten dag des jaars met vliegende topstanders en vlaggen, onder het gebulder van het geschut, voor de reë van Bantam ten anker. Zij hadden eerst getracht Madagascar aan te doen, maar door storm daarin verhinderd, hadden zij zich ververscht op het vruchtbare eiland do Cerne, dat zij herdoopten met den roemvollen naam van Mauritius. De admiraal kreeg ook nog voor een vierde schip de lading en nu besloot hij, om met de schepen Mauritius Hollandia, Overijssel en Vriesland zoo spoedig mogelijk naar het vaderland terug te keeren. Maar aan van Warwijck en Jacob

van Heemskerck gelastte hij, om met de vier overige schepen, Amsterdam, Zeeland, Gelderland en Utrecht, de eerste Nederlandsche expeditie te ondernemen naar de wijd vermaarde oostwaarts gelegen Specerij-eilanden. Zonder eenig ongeluk en met goeden spoed kwam van Neck met zijne volgeladen schepen den 19 Julij 1599 binnen Texel en « zoo langhe Hollant, Hol-
« lant geweest is, zijn er zoo rijk geladen schepen niet aange-
« komen als deze; » want zij waren geladen met 600,000 pond peper, 250,000 pond nagelen, 2000 pond muskaatnoten, 200 pond macis en 100 pond lange peper. De gelukkige aanvoerder werd ontvangen met klokgeluif en groot geklank van trompetten en vereerd met een zilver vergulden kop¹. De vier andere schepen onder Warwijck en Heemskerck verlieten in den nacht van den 8sten Januarij 1599 de haven van Bantam, » met so grooten
« getier van schieten, dat het over het heele eiland dreunde ende
« gants Bantam in rep ende roer was. » Het was het saluut van Nederland aan Java en den Archipel gebragt, bij het eerste doordringen tot het verre oosten, want voor het eerst gingen de Nederlanders naar de, door alle eeuwen heen begeerde Specerij-landen, en die ongelukkige eilandengroep stond andere meesters te ontvangen. Hadden slechts die nieuwe overheerschers vrede en beschaving mede aangevoerd; maar onwillekeurig rijst de herinnering in de gedachten, dat in dat gedeelte van den Archipel eene zwarte bladzijde geschreven staat, in de geschiedenis van Neêrland's gezag in Indie. — Het smaldeel van Warwijck bezocht eerst Jacatra, daarna Toeban, Joertan en Grissée, de stapelplaatsen van den handel met de Molukken. Overal werd men met vriendschap ontvangen en een loods, voor het Ooster-sche vaarwater, werd aan boord genomen². Maar toen men aan de westkust van Madura, voor Arissabaija, tusschen het tegenwoordige Bangkalang en Tandjong Klampis kwam, moest

¹ Deze kop berust nog onder den heer Jhr. J. Caan van Neck te Rijswijk.

² Zie over hetgeen op de kusten van Java en Madura gedurende deze reis is voorgevallen, hier achter, het journaal van Jacob van Heemskerck.

de bemanning van drie sloepen, de wraak der inwoners onder vinden over den woesten aanslag, door de schepelingen van de eerste vloot aldaar volvoerd. De vorst van Arissabaija hield de Nederlandsche schepelingen gevangen en eischte tot losprijs het grootste metalen stuk geschut, dat in de vloot te vinden was. Toen daarop eene, welligt wat roekelooze, poging werd gewaagd om de gevangenen te verlossen, sloegen twee sloepen in de branding om, verloren 14 of 15 man het leven en werd het getal der gevangenen nog vermeerderd. Toch slaagden de bevelhebbers er eindelijk in om hunne schepelingen door afgifte van eene belangrijke geldsom te verlossen. Nu werd de reis met allen spoed voortgezet, want de moesson liep ten einde. Op den 3 Maart werd het anker voor de reë van Hitoe op Amboina geworpen. Spoedig werden er betrekkingen aangeknoopt met den Capitan-Hitoe. Jacob van Heemskerck, die de onderhandeling voerde, werd door dat opperhoofd, een eerwaardig oud man, bij de hand binnen de vergadering der orangkaya's geleid. Heemskerck droeg zijn verzoek voor en vroeg een huis om er zijne koopwaren in op te slaan. Terwijl daarover in de vergadering beraadslaagd werd, deelde de fijne en ondervindingrijke Capitan-Hitoe aan Heemskerck eene gelijkenis mede, over de voorzigtigheid der paradijsvogels, «zóówel ten propooste gesproocken, als «of hij zeggen wilde, neemt het dit volk niet ten kwade, al «beraden zij zich wat lange, eer zij u, die van een vreemd volk «zijt, uitspraak geven.»

Het antwoord der Hitoeëzen was, dat het twijfelachtig was of er wel nagelen genoeg aanwezig zouden zijn om daarmede een schip te laden, maar een huis werd dadelijk aan de Nederlanders aangewezen. Nu werd besloten dat de admiraal van Warwijck, alleen met de schepen Amsterdam en Utrecht aldaar blijven zou; doch dat Jacob van Heemskerck met de schepen Gelderland en Zeeland naar Banda zou stevenen. De admiraal van Warwijck bemerkte tot zijne teleurstelling, dat op Amboyna geen voldoende lading te bekomen zou zijn. Hij scheidde dus op den

8 Mei in alle vriendschap van daar en verzeilde naar Ternate. De Koning van dat eiland liet de Nederlanders dadelijk verwelkomen en zóó groot was het geloof van den Mahomedaan aan de heiligheid van een afgelegden eed, dat hij verzoeken liet dat de Nederlandsche admiraal op zijn bijbel, goede trouw en vriendschap zou zweren, dat hij, koning van Ternate, datzelfde dan ook zou doen op den koran, en zoodra was dit niet verrigt of de koning van Ternate kwam aan boord van den hem onbekenden admiraal. Te midden van den oorlog, welken de sultan van Ternate tegen Tidore en de Spaansche-Portugezen met goed gevolg op Motir en Gilolo voerde, konden de Nederlandsche schepen hier slechts gedeeltelijk hunne lading vinden, maar op voorschot werd er veel gekocht. Ten einde de nagelen bij de levering te ontvangen en om verder op Ternate den handel te drijven, stichtte Warwyck op dit eiland het eerste Nederlandsche handelskantoor en stelde Frank van der Does tot koopman en hoofd van dat kantoor aan. Hierop vertrokken de beide schepen naar Bantam. In die handelshaven werd de lading verder met peper aangevuld, hoewel de markt daar reeds bedorven scheen, door mededinging van Zeeuwsche, Chinesche en Goezeratsche handelaars, die inmiddels veel peper hadden opgekocht. Op den 21 Januarij 1600 nam ook van Warwyck met zijne beide schepen, eindelijk de terugreis naar het vaderland aan, alwaar hij eerst omstreeks de maand September 1600, met veel zieken aan boord, aankwam¹. Bijna vier maanden vroeger was Jacob van Heemskerck reeds met zijne twee schepen binnen Amsterdam uit Banda teruggekeerd. Niet zonder vele moeilijkheden en naauwlettend toezigt tegen bedrog; maar ook niet zonder grooten lust

¹ Voor de belangrijke bijzonderheden omtrent hetgeen door Warwyck en Heemskerck is verrigt, verwijzen wij, behalve naar het werk, *Begin en Voortgang der O. I. C., Dl. I. Tweede Schipvaart der Hollanders*, bladz. 26 sq., vooral naar de hierachter gedrukte stukken betrekkelijk deze reis, alwaar men een verslag vinden zal van de onderhandelingen, welke op Ternate en op Banda zijn gevoerd.

en opgewektheid tot het drijven van handel bij de Bandanezen te hebben gevonden, had Heemskerck tusschen 13 Maart en 1 Julij 1599 met veel behendigheid en door zijne krachtige houding eene volle lading van versche notenmuskaat, foelie, enz. weten te verkrijgen van de inwoners van Ortatan, Neira, Lonthor en van eenige Javaansche kooplieden. Bovendien was hij er in geslaagd om twee handelskantoren te vestigen en een contract met den Sjahbandaar van Ortatan, over den tol en de ankeragiegelden, te sluiten. In den aanvang had Heemskerck een kantoor gevestigd in Ortatan; maar weldra bemerkte hij dat het beter zou zijn om het kantoor op de hoofdplaats te stichten. Met bewilliging der inwoners was er toen een huis gebouwd op Neira en Augustyn Stalpaert werd daarin, als hoofd des handels, met 8 bootsgezellen achtergelaten. Ook de inwoners van Lonthor wenschten eene vestiging van Nederlanders in hun midden te zien. Heemskerck verlangde niets liever en plaatste aldaar Adriaan Veen met 7 schepelingen. Op den 5 Julij ging nu Jacob van Heemskerck met zijne twee schepen onder zeil en kwam den 9 Augustus voor Bantam ten anker. Hier kreeg hij een brief van den rijksbestierder voor graaf Maurits en na zich ververscht te hebben, vertrok hij naar het vaderland, alwaar hij met eene schoone en kostbare lading, maar na eene lange reize, op den 19 Mei 1600 terugkwam.

Jacob van Heemskerck, de man, die stoutmoedig met Barendsz op de barre kusten van Nova-Zemla had overwinterd en in latere dagen voor zijn land het leven in de baai van Gibraltar zou laten, had ook nu weder zijn vaderland en zijne meesters met ijver en beleid gediend. Heemskerck's verdiensten mogen in den laatsten tijd door sommige schrijvers, als niet geëvenredigd zijn geacht aan den roem dien hij verkregen heeft, zijne daden op dezen moeilijken scheepstogt doen hem op nieuw kennen als iemand, die met beleid den handel in Banda stichtte, die even vlug de pen als het zwaard hanteerde en die zich gunstig onderscheidde van zijne medgezellen in vormen en manieren. Hij was minder een ruw zeeman, dan wel

gelijk een Drake of Cavendish, een «gentleman adventurer», wel wat hoog en voornaam, maar beschaafd en voor niets bevreemd. Hij behaagde niet altijd aan de oude zeerobben, want hij was een man van den nieuwen tijd. Toen een misschien wat al te positief en zeker te bedilzuchtig koopman zich op de kust van Madura de aanmerking veroorloofde, dat men de schepen en de lading van de Compagnie niet zóó mogt wagen, toen luidde Heemskerck's koel maar kordaat antwoord: «Waar wij ons leven avonturen, » daar moeten de heeren van de Companie ook hunne schepen en » hun cargasoen avonturen.» Hij had bovendien als bevelhebber eene groote verdienste. Hij wist een blind vertrouwen in zijn persoon aan zijne schepelingen in te boezemen, en nu moge het kritische oog van later tijd, van achter de schrijftafel de balans tusschen roem en verdiensten niet geheel zuiver bevinden, de handen van Janmaat waren te grof om zulk een fijn werktuig te hanteren; als Jacob van Heemskerck maar aan boord was, dan was de matroos gerust, dan liep hij den vijand stoutmoedig aan lij, dan noemde hij dat «op zijn Heemskerck's slaan.» Jacob van Heemskerck en Jacob van Neck zijn dan ook de eersten geweest, wier ondernemingen in Indie met goeden uitslag zijn bekroond en als zoodanig zijn zij, meer dan een Houtman te achten onder de stichters van Neêrlands handel in Indie¹.

§ 2. *De twee eerste scheepstogten der Zeeuwen naar
Oost-Indie 1598.*

De terugkomst van de eerste vloot had niet alleen in Holland, maar ook in Zeeland het sein gegeven tot de uitvoering van sedert lang beraamde plannen, om langs de zuidpunt van Afrika naar Indie te stevenen. Met dat doel ontstonden gelijktijdig twee

¹ Zie hierachter het journaal van Heemskerck onder n°. V der gedrukte stukken, waarin veel belangrijks voor geschiedenis, land- en volkenkunde wordt gevonden.

compagnien in Zeeland ¹. Aan het hoofd van ééne dier vereenigingen stond de rustelooze Moucheron, die dadelijk velen van hen, welke de eerste reis naar Indie hadden medegemaakt, aan zijne onderneming wist te verbinden. Onder dezen behoorden ook de broeders Cornelis en Frederik de Houtman, hetzij zij door de voordeelige aanbiedingen van Moucheron van hunne eerste meesters waren afgelokt, hetzij dat zij om het kwaad bestuur van den eersten scheepstogt, uit Amsterdam geweken waren. Dwaalde Moucheron reeds, toen hij meende in Cornelis de Houtman een beleidvol aanvoerder te hebben verworven, nog meer bedroog hij zich, als hij meende in den vermaarden Engelschen piloot John Davis een getrouwen stuurman te hebben gevonden. Deze toch schijnt met geen ander doel in dienst van Balthazar de Moucheron te zijn getreden, dan om als verspieder werkzaam te zijn. Daartoe was hij door den graaf van Essex uit Engeland afgevaardigd, zoo als blijkt uit zijne eigen woorden, die hij drie dagen na zijne terugkomst uit Indie aan Essex schreef: «according to those directions, which Your Lordship «give my in charge at my departure; when it please You to «employ me in this voyage for the discovering of these eastern «ports of the world, to the service of Her Majesty and the «good of our Country» ².

Behalve de stukken welke wij in het eerste deel van dit werk, ³ over de uitrusting van de eerste vloot uit Zeeland, hebben medegedeeld en eenige weinige anderen, waaronder eene opgave van de namen der scheepsoverheden, bezit het Rijksarchief geen berigten omtrent dezen scheepstogt. De hoofdbron waaruit dus de verrigtingen van de eerste Zeeuwen in Oostindie kunnen gekend worden, is het verslag, hetwelk John Davis van deze reis heeft gegeven aan Robert, Earl of Essex. Dit ver-

¹ Deel I, bladz. 108, Hoofdstuk 3, § 3. De compagnien voor de vaart naar Oostindie, langs de Kaap, opgerigt in Zeeland.

² Purchas, his Pilgrimes. Vol. I, liber III, bladz. 118.

³ Deel I, bladz. 220.

slag is in druk uitgekomen, in het hoogst zeldzame werk van Purchas, his pilgrimes vol. I, en is later niet zeer naauwkeurig vertaald medegedeeld, in de *Histoire Générale des Voyages* van den abt Prevôt ¹.

Cornelis de Houtman, nu in dienst van Moucheron, was ditmaal nog ongelukkiger dan op zijne eerste reis naar Indie. Hoewel hij op den 13 Maart 1598, en dus 6 weken vóór de vloot van van Neck, uit Vlissingen zeilde, bereikte hij bijna zeven maanden later dan de Amsterdamsche vlootvoogd den Indischen Archipel, na eene reis van één jaar en ruim drie maanden. De kleine vloot, waarover hij bevel voerde, was aldus zamengesteld:

1. De Leeuw. Cornelis de Houtman, chieff.
 Pieter Stockmans, kapitein.
 Guyon Lefort, thesorier.
 John Davis, stuurman.
 Jacques Baudens, kassier.
 Jan van den Aertbrugge, } assistenten.
 Jacques Sanders, }
2. De Leeuwin. Frederik de Houtman, kapitein.
 Thomas Coymans, kassier.
 Bus, }
 Abbing, } assistenten.
 Thomassen, }

De inhoud der beide schepen bedroeg 650 ton en de bemanning telde 225 koppen.

Met deze schepen zeilde Houtman langs de eilanden la Palma en San Nicolas, verviel toen op Fernando de Noronha, nabij de kust van Brazilië, geraakte met moeite voorbij de Abrolhos-klippen en kwam op den 11 November 1598 in de Saldanha-baai. Op den 6 Dec. zeilde hij om de Kaap en eene maand later, op den 6 Januarij 1599, kwam hij eerst nabij Madagascar. Hier verviel

¹ De uitgave in Holland bezorgd, te Amsterdam bij Pierre de Hondt 1747, is beter en vollediger dan de oorspronkelijke uitgave van Prevôt.

hij, even als op de eerste reis, weder aan de zuidwestzijde des eilands in de baai van St. Augustijn, alwaar de inwoners hem herkenden, en gedachtig aan de «shamefull disorders» van de eerste reis, zooals John Davis schrijft, van het strand naar het gebergte vlugtten, zoodat de verversching zeer schaarsch bleef. Van dit eiland namen de schepen hunnen weg door het kanaal van Mozambique, langs het eiland Andschuan, één der Comorren, alwaar men voor eene stad Demos ankerde. Van daar zeilde de Houtman tusschen de eilanden van de Admirantengroep en op den 25 April 1599 bevond hij zich met de schepen te midden van de Malediven.

Hier pleegde de Houtman, zoo men althans het getuigenis van Davis gelooven mag, eene daad van willekeur en geweld, welke niet te regtvaardigen schijnt. Hij dwong namelijk de vrouw van eenen voornamen inlander om zich voor hem te ontsluijeren en ontnam haar eene partij edelgesteenten, hetgeen de inlander zich met een minachtend stilzwijgen liet welgevallen. Een ander bejaard inwoner der Malediven bragt eindelijk als loods de schepen, door het Kardiva-kanaal, uit dit gevaarlijke vaarwater; maar nu verviel men weder op de kust van Vóór-Indie, nabij Coetsjin. Ook dit gevaar kwam men te boven; eindelijk werd Kaap Comorin omgezeild en ten lange laatste werd op den 21 Junij 1599 de haven van Atsjin op noordelijk Sumatra bereikt. Hier trof men handelaars aan uit China, Arabie, Goezeratte, Bengale, Pegu en een groot aantal Portugezen. De sultan Ala-oed-din scheen aanvankelijk ook de nieuw aangekomen westerlingen vriendelijk te willen onthalen; hij beloofde eene lading peper te zullen leveren, en inderdaad werd er ongeveer 140 last peper aan boord genomen. Er bevonden zich echter vier Portugesche barken, onder bevel van eenen Don Alphonso Vincente, die, naar het schijnt, met opzet uit Malakka gezonden was, om de Nederlanders te keer te gaan. De sultan van Atsjin noodigde de Houtman uit om hem bij te staan in zijnen oorlog tegen den sultan van Johor; doch de Houtman niet wetende wat hij daarop

antwoorden zou, nam teregt eene ontwijkende houding aan.

Hetzij nu ten gevolge van die terughouding en dat dralen van Houtman, hetzij, hetgeen zeer waarschijnlijk is, ten gevolge van den aandrang der Portugezen, keerde eensklaps de goede gezindheid des sultans in vijandschap. Het wederzijdsch vertrouwen, hetwelk tusschen de Nederlanders en Atsjinezen gevestigd scheen, maakte dat de Nederlanders aan land, de Atsjinezen aan boord der schepen over en weder kwamen. Eens, het was op den 1 September 1599, verschenen weder de Sjahbandaar, de geheimschrijver des Sultans en vele volgelingen bij Houtman aan boord en bragten verschillende ververschingen mede, welke weldra bleken vermengd te zijn met eene vergiftige zelfstandigheid. Hierdoor en door een ruim gebruik van wijn werden de Nederlanders geheel buiten zinnen.

Op dat oogenblik grepen de Sumatranen plotseling den kris en staken iedereen het hart af, die hun voor de hand kwam. Cornelis de Houtman, Thomas Coymans en vele anderen werden in die eerste furie gedood. Op het tweede schip werd hetzelfde beproefd. Toen de eerste schrik geweken en de Nederlanders wat bij zinnen waren gekomen werden echter de Sjahbandaar, de geheimschrijver en de overige Sumatranen aangevallen, velen gedood en nog meerderen buiten boord gesmeten, zoodat de schepen weder in de magt der Nederlanders kwamen. De ongelukkige schepelingen, welke toen juist aan land waren, moesten nu de wraak ondervinden des sultans, die in zijne eerste woede, aan allen met uitzondering van acht personen, het hoofd van den romp liet slaan. Onder de weinigen welke gespaard werden, behoorde ook Frederik de Houtman, die zes-en-twintig maanden lang, «niet sonder vele periculen syns levens» bij de Atsjinezen gevangen bleef. Ondanks alle die gevaren wist Frederik de Houtman tijd en gelegenheid te vinden, om aan de wetenschap zijne krachten te wijden. Hij stelde aldaar een «spraeckende woordboeck in de Maleysche ende Madagaskaarsche talen, met vele Arabische en Turcksche woorden, tot sonderling nut

voor degghenen, die de landen van Oost-Indie bezoeken, » te zamen. Bovendien verbeterde hij den stand en de declinatie van vele vaste sterren van het zuidelijke hemelgewelf, vermeerderde het aantal dier sterren door observatie en gaf zijne bevindingen te gelijk met zijn woordenboek, na zijne terugkomst in Nederland in het licht ¹.

De beide Zeeuwsche schepen waren intusschen na dezen moorddadigen aanslag naar Pedir geweken, alwaar zij een nieuwen aanval van elf Atsjinesche schepen, vermoedelijk met Portugezen bemand, hadden te doorstaan. Zij weerden zich echter zóó, dat twee schepen in den grond geboord en de overigen werden teruggejaagd. Kort daarop kwam een der gevangenen, Guyon Lefort, als zendeling des sultans aan boord, met de boodschap dat de vrede zou worden hersteld en de gevangenen los gelaten, zoo de Zeeuwen hun grootste schip aan den sultan wilden afstaan. Hieraan kon natuurlijk niet worden voldaan; maar daarentegen werd Guyon Lefort aan boord gehouden en volgens de besloten instructie van de reeders tot kapitein aangesteld ².

Nadat men zich op Poelo Bintang van versch water had voorzien, werd er nogmaals een aanslag op Atsjin gewaagd, ten einde de gevangenen te verlossen; doch ook deze onderneming liep vruchteloos af. De schepen trachtten nu de stad Tenasserim op de kust van Pegu te bereiken; maar ook dit gelukte niet. Op de Nicobaren-eilanden werd evenwel eenige victualie ingenomen en een kleine, doch niet onvoordeelige handel in ambre-gris gedreven. Bij het verzeilen van die eilanden, ontmoetten de schepen een klein vaartuig uit Negapatnam, met rijst beladen, hetwelk genomen en geledigd werd. Hier kreeg Guyon Lefort berigt, dat in de steden Baticalao en Trinkonomale op het

¹ Cf. Moll, Vroegere zeetogten, bladz. 56. De hoogleeraar Moll schijnt het bovenstaande boekwerk van Freder. de Houtman niet gekend te hebben. Het is uitgegeven te Amsterdam in 1603 bij Jan Evertsz. Kloppenburgh, en het bevindt zich op de Koninkl. Biblioth. te 's Hage.

². Zie Deel I, blz. 227.

eiland Ceylon, overvloed van handelswaren zouden te vinden zijn, en dat in de maand Januarij jaarlijks wel honderd schepen daar voorbij kwamen, met specerijen, zijden, katoenen, porcelein en edelgesteenten beladen.

Op die tijding besloot men den steven naar Ceylon te rigten; maar ook dit land der beloften kon door tegenwind niet worden bezocht. Moedeloos werd dan nu de reize huiswaarts aangenomen; maar nog had de tegenspoed geen einde. Eerst had er aan boord eene vergiftiging, door Indianen gepleegd, plaats; toen brak de scheurbuik uit; van St. Helena werd men verjaagd door een Portugeesch schip en op de kust van Brazilië vertoefde men twee en eene halve maand nabij het eiland Fernando Noronha. Eindelijk toch kwamen de schepen met eene kleine bemanning, uitgeput door vermoeienis en ziekte, op den 29 Julij 1600 te Middelburg aan. Moucheron en de zijnen hadden veel verloren; maar John Davis had zijn doel bereikt. Drie dagen na zijne terugkomst haastte hij zich, om het verslag zijner bevinding over te zenden aan den graaf van Essex.

Bijna op denzelfden tijd, waarop Moucheron en zijne Compagnie in 1598 de schepen de Leeuw en de Leeuwijn naar Oost-Indië afvaardigden, maakten ook Adr. Hends. ten Haeff en zijne Compagnie toebereidselen tot eene soortgelijke onderneming¹. De vloot welke voor deze tweede Compagnie uit Zeeland zeilde, bestond uit drie schepen: de Zon, de Maan en de Langebercque genaamd. Van deze drie verongelukte al reeds dadelijk het tweede schip, dat nabij Dover, onder het saluutschot, dewijl het slecht geballast was, omviel en zonk. Omtrent de namen der bevelhebbers bestaat onzekerheid en over hetgeen door deze schepen in Indië is verrigt, ontbreken de berigten bijna geheel. Als opperbevelhebbers worden genoemd Gerard Leroy en Laurens Bikker. Maar omtrent dezen laatsten bestaat dezelfde tegenspraak in de berigten, welke wij reeds omtrent Cornelis Heemskerck hebben opge-

¹ Zie Dl. I, bl. 117.

merkt. Laurens Bikker toch, wordt genoemd als bevelhebber van de schepen de Gouden en Zilveren Wereld, die in Augustus 1598 naar Rio de la Plata zijn gezeild; terwijl men hem te gelijker tijd als vice-admiraal vermeld vindt over de drie schepen, welke in datzelfde jaar 1598 voor ten Haeff c. s. naar Oost-Indie zijn vertrokken. Geen andere berigten omtrent hetgeen op dezen scheepstogt is voorgevallen, worden er aangetroffen, dan die zeer beknopte, welke de kronykschrijver Le Petit ¹ en de ijverige Valentijn mededeelen. Een zeer verward en onnaauwkeurig berigt vindt men ook nog in eene verzameling van reizen, door den bekenden Levinus Hulsius te Frankfort in 1608 uitgegeven; maar die berigtgever heeft kennelijk de reis der Zeeuwen, in 1598 volvoerd, vermengd met eene expeditie van vier andere schepen, in 1601 uit Zeeland ondernomen. Het Rijks-Archief bezit hierover niets als eenige weinige mededeelingen, en toch is dat weinige nog het beste, wat men tot hertoe omtrent deze Zeeuwsche onderneming aantreft. Het blijkt namelijk uit eenen brief, voor Bantam op den 20 Januarij 1600 door den admiraal van Warwyck geschreven en uit eene aantekening in het journaal van Jacob van Heemskerck, dat het schip de Zon op het einde van Februarij en de Langebercque in het begin van Maart des jaars 1599 te Bantam zijn aangekomen, na op de reis niet minder dan 45 dooden aan boord te hebben gehad.

Bij de aankomst dier schepen was juist de voorraad peper, tot eene hoeveelheid van 21,000 zakken, door vijf Chinesche jonken en een schip uit Goezeratte ingeladen. De Zeeuwen moesten dus nutteloos gedurende 8 maanden te Bantam blijven wachten op het nieuwe gewas; maar toen ook ontvingen zij volle lading in peper en specerijen, zoodat zij op den 18 November 1599 de terugreis naar het vaderland konden hervatten.

¹ Grande Chronique ancienne et moderne de Hollande et Zelande, T. II, Livre XV, blz. 699.

§ 3. *De twee eerste scheepstogten naar Oost-Indie bij Zuid-Westen om. — 1598.*

Behalve de groote vloot van acht schepen en de vijf schepen van de beide Zeeuwsche Compagniën, welke allen regtstreeks langs de Kaap op Oost-Indie bestemd waren, werden er hier te lande, in dit voor de Nederlandsche groote vaart zoo gewigtige jaar 1598, nog twee andere vloten uitgezonden, welke beiden ten doel hadden om door de straat van Magelhaen, Oost-Indie te bereiken ¹. De eerste van deze twee vloten was die van 5 schepen onder bevel van Jacques Mahu en Simon de Cordes; de tweede was de vloot van Olivier van Noort, welke 4 schepen sterk was. Er zijn dus onmiddellijk na de terugkomst van Cornelis de Houtman, in den loop van het jaar 1598 niet minder dan 22 bodems onder Nederlandsche vlag, door de krachtvolle handelaars van dien tijd uit onze havens naar Oost-Indie gezonden. Het is genoegzaam bekend, hoe noodlottig de scheepstogt onder Mahu en de Cordes, waarvan de uitrusting meer dan vijfmaal honderd duizend ponden Vlaamsch gekost had, ten einde liep.

Van de vijf schepen, de Hoop, de Liefde, het Geloof, de Trouw en de Blijde Boodschap, bleef slechts één schip, het Geloof, dat onder bevel van den kapitein Sebald de Weerd onverrigter zake terugkeerde, voor de reeders behouden. Alle de overigen geraakten verloren ². Het schip de Blijde Boodschap,

¹ Zie Deel I, bladz. 120.

² Het lot, hetwelk deze schepen ondervonden tot in de straat van Magelhaen, leert men kennen uit een: *Historisch ende wijdtloopigh verhael van 't gene de vijf schepen, tot den 7 September 1599 wedervaren is*, in 1617 te Amsterdam bij Michiel Colijn uitgegeven en later in 1646 in het bekende werk „*Begin en Voortgang*” herdrukt. Nog vindt men verschillende berigten omtrent de 4 schepen, welke in de Zuidzee gekomen zijn, in het verhaal van de reize van Olivier van Noort. Het Rijks-Archief bezit omtrent dezen scheepstogt van Mahu niets, dan twee handschriften, waarvan het eene is: *eene Notitie van 't gene is wedervaren in de Suydzee op de custe van Chyly, inde haven van Chylewey, aan het schip de Trouwe, door Mees Sandersz..... ende ordentelicker gestelt door Cornel. Jansen*

ook wel het Vliegende Hart genaamd, werd ten gevolge van gebrek en moedeloosheid, heimelijk in de haven van Valparaiso door zijn toenmaligen gezagvoerder Dirck Gerritsz aan de Spanjaarden verkocht. Het schip de Trouw, welks bemanning eenige Spaansche schepen in de Zuidzee buit maakte en voor korten tijd meester was geweest van het eiland Chiloë, belandde in de Molukken; maar werd aldaar ter reede van Tidore door de Spanjaarden en Portugezen aan de Nederlanders afhandig gemaakt.

In de maand November van 1599 waren nog slechts twee schepen van de vloot bij elkander, in de Zuidzee ter hoogte van 28° N.Bdte. Het ééne schip was de Hoop, waarover, nadat Mahu op reis gestorven was en zijn opvolger Simon de Cordes was gesneuvelde, een jong en onervaren Amsterdammer, Huydecoper genaamd, gezagvoerder was. Het andere schip was de Liefde. Daarover had na de bevordering van de Cordes tot admiraal, de welbekende Gerrit van Bönningen met goed gevolg het bevel gevoerd. Maar ook van Bönningen vond zijn graf in de Zuidzee en was toen als kapitein vervangen door eenen Jacob Quackernaek, een Rotterdammer en neef van den bekenden koopman en admiraal Cornelis Matelief. Aan boord van ditzelfde schip hebben zich vermoedelijk ook de koopman Melchior van Santvoort en de Engelsche stuurman William Adams bevonden. De scheepsraad van deze twee schepen besloot den steven naar Japan te wenden en op den 27 November werd werkelijk de koers daarheen aangenomen. De koophandel en de ligging van Japan konden aan deze Nederlandsche gezagvoerders niet geheel onbekend zijn. Vóór

Vyanen. Het andere stuk is eene *Verclaring van Jacob Dirckz, eerst constapel, daarna onderstuurman op het Vliegend Hart onder den kapitein Dirck Gerritsz.* Alle deze berigten evenwel, zoowel de gedrukte als die in handschrift, hebben alleen betrekking tot gebeurtenissen op den Oceaan of in de Zuidzee voorgevallen en bevatten dus niets over Oost-Indie. De geschiedenis van dezen scheepstogt valt dus buiten de grenzen van dit werk. De twee boveng. stukken zijn echter belangrijk, omdat van den togt van de Cordes weinig bekend is.

hun vertrek uit Nederland waren zij in de gelegenheid geweest kennis te nemen van hetgeen daaromtrent openbaar was gemaakt, door Dirck Gerritsz. China, vooreerst in 1592 en 1596 in een aanhangsel aan het Tresoor der zeevaart van Lucas Jansz. Waghe-naer en vervolgens meer uitgebreid, in het Reijsgeschrift van J. Huighen van Linschoten ¹.

Het grootste van de twee schepen en dus vermoedelijk de Hoop, dwaalde van het andere af en sedert vernam men niets meer van dien bodem.

Het andere schip echter, waarover Quackernaeck bevel had, bereikte werkelijk, na veel ellende te hebben doorgestaan, op den 19 April 1600, het tot Nippon behoorende eiland Kioe-sioe, onder het gebied van den landsheer van Bungo. Ondanks de vijandige inblazingen der Portugezen, werden de ongelukkige Nederlanders, maar vooral de Engelsche stuurman Adams, door de Japanners goed behandeld. De keizer liet de vreemdelingen ontbieden en ook het schip werd eerst naar Ossaka en daarna naar Jeddo vervoerd; terwijl eene aanzienlijke som gelds aan de schepelingen werd uitgedeeld.

De eerste die van het aanlanden van deze Hollanders in Japan kennis kreeg, was Olivier van Noort, toen hij op den 5 Januarij 1601 in de baai van Broenei lag en het groote nieuws vernam van een Portugees, die op dien tijd met eene jonk uit Japan was gekomen en zich toen ook in die haven van Noordelijk Borneo bevond. Een tweede berigt, regtstreeks van de in Japan aanwezige Nederlanders, ontving de koopman van de Holland-sche faktorij in Patane, Ferdinand Michielse, toen op den 2 December 1605 Jacob Quackernaeck en Melchior van Santvoort in persoon aldaar verschenen. Deze twee hadden eindelijk door de welwillende tusschenkomst van William Adams verlof

¹ Uit de hierna te vermelden brieven van W. Adams, zou men opmaken dat Dirck Gerritsz. aan boord van een der beide schepen was, toen het besluit tot de reis naar Japan genomen werd; doch dit is niet wel mogelijk, want Dirck Gerritsz. moet toen te Valparaiso gevangen zijn geweest.

van den Japanschen Keizer bekomen, om hunne landgenooten op te zoeken en zelfs een octrooi of vrijpas om in Japan te komen handelen, voor Nederlandsche schepen verworven. Aan boord van eene jonk hadden zij het rijk van Nippon verlaten en op die wijze waren zij te Patane aangeland. Toen zij in deze handelshaven, geruimen tijd vruchteloos op Nederlandsche schepen hadden gewacht, begaven zij zich eindelijk omstreeks de maand Julij 1606 naar Johor, omdat de tijding gekomen was, dat de admiraal Cornelis Matelief, de neef van Quackernaek zich aldaar bevond. Werkelijk werd de admiraal, die in 1605 met elf schepen van de inmiddels opgerigte Algem. O. I. Compagnie uit Nederland was gezeild, aldaar aangetroffen. Onmiddellijk werd hem de tijding gebracht, dat Japan voor Neêrlands handel geopend was. Maar op dat oogenblik was Matelief te zeer gewikkeld in den bloedigen strijd, dien hij in de wateren van Malakka tegen de Portugezen voerde, om den Japanschen handel te kunnen aanvangen. Aan Quackernaek gaf hij het bevel over een der schepen van zijne vloot, maar Quackernaek sneuvelde kort daarna «slaende tegen de Portugezen.» In het volgende jaar 1607 ging Matelief evenwel met drie schepen naar China op reis, tevens met het doel om Japan te bezoeken, doch die onderneming mislukte. Het liep door al die omstandigheden tot den jare 1609, eer dat de eerste Nederlandsche schepen naar Japan vertrokken met het bepaalde voornemen om den handel in dat rijk te stichten. Een jaar vroeger, in 1608, was Melchior van Santvoort met nog een anderen Hollander, aan boord van eene jonk naar Japan teruggekeerd. Op zijne reize derwaarts had de Nederlandsche opperkoopman te Patane, Victor Sprinckel, hem met eenige geschenken en een brief aan den keizer van Japan belast, waarbij de redenen ontvouwd werden waarom de Nederlanders niet haastiger van 's keizers gunstig aanbod hadden gebruik gemaakt. Ook Willy Adams werd niet vergeten, en ook dezen werd geschreven hoe «wonderlick lief «het geweest was om te hooren de goede jonst, liefde en affectie,

« die hij met ettelycke anderen 't vaderlant dragende was. » Op deze wijze is de grond gelegd van die langdurige betrekkingen, welke sedert tusschen Nederland en Japan hebben bestaan. De ongelukkige onderneming van van der Veken, van der Hagen en C^o. is dus niet geheel zonder gevolgen gebleven, en aan haar danken wij de opkomst van Neêrlands handel in Japan ¹.

De tweede scheepstogt, welke in 1598 uit Nederland werd ondernomen om bij zuid-westen Oost-Indie te bezeilen, was de bekende expeditie onder Olivier van Noort ². Het oud-Koloniaal-Archief bevat over dezen scheepstogt geen andere bescheiden als die, welke wij reeds in het eerste deel van dit werk hebben vermeld en eenige korte zijdelingsche berigten van personen, die in hunne brieven uit Indie over van Noort spreken. Wat Olivier van Noort buiten Oost-Indie verrigt heeft, kan het onderwerp niet uitmaken van dit werk; wij verwijzen dus daaromtrent naar de gelijktijdige bronnen: als het gedrukt journaal zijner reis, uitgegeven in 1602 te Rotterdam bij van Waasbergen en Corn. Claesz te Amsterdam of naar de herdrukken daarvan in 1619 door Colyn en in 1645 en 1646 in het bekende werk Begin en Voortgang der O. I. C.

Eerst op den 15 Sept. 1600, dus juist twee jaren na zijn vertrek uit Nederland, bereikte van Noort de Oost-Indische gewesten. Met vier schepen was hij uitgevaren; doch na door de straat van Magelhaen in de Zuidzee te zijn gezeild, kwam hij slechts met twee schepen, de Mauritius en het jagt de Hoop, waaraan

¹ De lotgevallen van Adams en der Nederlanders, die met hem in Japan beland zijn, kunnen het beste in de bijzonderheden gekend worden uit twee brieven van William Adams, gedrukt bij Purchas, his pilgrimes, vol. I, onder den titel van: W. Adams, his voyage by the south-sea to Japon. Van die brieven vindt men ook eene omgewerkte vertaling bij Prevost, *Histoire générale des voyages*, 2de deel der Haagsche editie. Voorts Mr. L. C. D. van Dijk: Iets over onze vroegste betrekkingen met Japan, in welke geschiedkundige bijdrage de stukken zijn afgedrukt, welke in het Rijks-Archief over den eersten handel met Japan in 1608, gevonden worden.

² Cf. Deel I, bladz. 124.

hij op de reis den naam van de Eendragt had gegeven, bij de eilanden der Ladrões. Na vele vergissingen en verkeerde koersen kwam hij in den Archipel der Philippijnen, eerst oostwaarts van die eilandengroep, daarna in de straat van Manila of Bernardino bij het eiland Capoel. Van Noort rigtte in de Philippijnsche wateren niet veel goeds uit; integendeel maakte hij er de Hollandsche vlag noodeloos gevreesd bij Chinezen, Japanners en inboorlingen der Philippijnen. Ten einde van Noort te tuchtigen en te verdrijven, kwamen eindelijk in de baai van Manila twee Spaansche galjoenen op hem af, doch aan moed ontbrak het van Noort in geen en deele. Hoewel veel zwakker dan zijn vijand, weerde hij zich dapper en gaf hij zelfs aan het Spaansche admiraalschip zóó geweldig de laag, dat het geheel doornageld, met man en muis als een steen in de diepte zonk. Het kleinste schip, de Eendragt genaamd, geraakte echter bij deze gelegenheid verloren en van Noort waande het door de Spanjaarden genomen. Het ontvlugtte echter aan den vijand, kwam nagenoeg ontredderd voor Ternate aan, alwaar het door het scheepsvolk aan den sultan van dat eiland werd verkocht. De bemanning bouwde toen voor zich een klein scheepje en daarmede kwamen deze stoutmoedige avonturiers eindelijk te Bantam aan, alwaar zij in 1602 op andere Hollandsche schepen onder den vice-admiraal Schuurmans dienst namen ¹. Van Noort zelf was echter door dit gevecht zoo ontredderd, dat hij de eerste de beste verversch- en kalfater-plaats moest opzoeken. Met dat doel ging de togt door de Soeloe-zee naar Borneo en op den 26 December 1600 ankerde hij in de baai van Broenei. Hij was de eerste Nederlander, die betrekkingen met een vorst van Borneo trachtte aan te knopen. Hij gebruikte daartoe een Chineschen loods, dien hij aan boord had. Er bevonden

¹ Het lot van het schip de Eendragt was tot nu toe onbekend. Bovenstaande echter blijkt uit een ongeteekenden brief, waarin de reis van W. Harmensz. beschreven wordt en welke geplaatst is onder de hierachter gedrukte stukken.

zich toen in de baai van Broenei eenige Japanners en zeer vele Chinezen, die van Patane uit, op Borneo kwamen handelen, hoewel ook toen gelijk thans nog, die wateren door zeeroovers onveilig waren. Het onthaal, hetwelk van Noort hier genoot, was schijnbaar vriendelijk; maar herhaalde malen trachtten de Broeneijers op verraderlijke wijze zich van het Nederlandsche schip meester te maken. Hoewel van Noort de heimelijke aanslagen nog bij tijds ontdekte, noodzaakte deze vijandelijke gezindheid hem, om reeds den 5 Januarij 1601 van daar te verzeilen. Hij had er zich nogthans wat ververscht en eenigen handel in peper met de Chinezen gedreven. Nu aanvaardde van Noort de reis naar Bantam. Hij zeilde langs de Natoena-eilanden, Banka en de Karipata; maar de west-moesson woei met volle kracht, zoodat hij genoodzaakt werd zich met den moesson mede te laten slepen. Om die reden zeilde hij door straat Madura en bleef hij gedurende eenige dagen voor Joertan op Java's oostkust ten anker. Hier kreeg hij verversching in overvloed en een weinig foelie, welke hij van aldaar wonende Portugezen opkocht. Opmerkelijk is het berigt, hetwelk men in het reis-journaal van van Noort vindt opgeteekend, dat namelijk toen reeds de stapel der specerijen, ten gevolge van de komst der Nederlanders in den Archipel, zich voor een groot deel van oostelijk Java naar de handelshaven van Bantam had verplaatst. Op den 4 Februarij werd eindelijk de tehuisreis aangevangen. Door straat Bali, langs de Zuid van Java, keerde van Noort met zijn eenig overgebleven schip naar het vaderland terug, alwaar hij op den 12 Augustus 1601 het anker voor Rotterdam in den grond wierp. Hoe roemrijk de naam van Olivier van Noort, als eerste Nederlander, die den aardbol omzeild heeft, in onze geschiedenis bekend zij, heeft echter zijn scheepstogt noch ter bevordering van Neerland's gezag in Indie, noch als handelsonderneming belangrijke vruchten opgeleverd. De oorlogsbuit alleen, welke Olivier, volgens zijn zeggen, medebragt, zou aanzienlijk zijn geweest. Hij zou op zijne expeditie den vijand niet

minder dan 60 tonnen gouds ontnomen en hem daardoor ongetwijfeld hebben verzwakt.

Van Noort was dan ook, noch door opvoeding, noch door verkregen kennis of ondervinding de man, die bestemd scheen om iets van blijvende waarde in Indie te verrigten. Om als herbergier plotseling het plan op te vatten tot eene reize rondom de aarde, moet hij echter eene groote mate van moed, ik zou haast zeggen, van brutaliteit gehad hebben en de indruk, welke de aardomzeiling door de Nederlanders te weeg bracht, was allerwege in Europa groot. Daarom dan ook heeft van Noort groote verdienste gehad, omdat hij er veel toe heeft bijgebracht, om de Nederlanders in de schatting der wereld tot den rang eener groote zeemogendheid te verheffen.

§ 4. *De drie uitrustingen naar Oost-Indie van het jaar 1599.*

Nog was er geen bericht van den uitslag, welke de groote expeditie onder Jakob van Neck in 1598 ondernomen, zou opleveren, reeds meer dan $7\frac{1}{2}$ ton gouds was daarin gewaagd, toen de wakkere Amsterdamsche reeders van de zaâmgevoegde oude Compagnie op nieuw den moed hadden, om op den 26 April des jaars 1599 weder drie schepen in zee te zenden. De aandeelen in deze onderneming waren nu niet in dezelfde verhouding onder de reeders verdeeld, eene omstandigheid die later aanleiding gaf tot moeilijkheden op Banda met aldaar achtergebleven kooplieden van de vloot van van Neck. Want groot was de mededinging en de naijver, ook tusschen de deelgenooten onderling, maar vooral tusschen de verschillende compagnien. Die naijver ging zoo verre, dat zelfs het berigtschrift voor deze vloot uitdrukkelijk waarschuwingen tegen landgenooten inhield, alsof deze even groote vijanden waren als de Portugezen. Het voorschrift toch luidde: « dat men altyd in gedachtenis hebben

«sou, dat de Zeeuwen ons werck viant syn en dat sy derhalve «niet ligtelijk vertrout en werden ^{1.}»

De Amsterdamsche vloot van 1599 stond onder het bevel van den admiraal Steven van der Hagen, en was aldus zamen-gesteld :

1. De Zon. Steven van der Hagen, Admiraal.
Cornelis Jańsz. Schouten, Schipper ^{2.}
Jan Sas van der Goude, Opperkoopman ;
terwijl een Portugees, Louis Montez, dienst
deed als juwelier, kommies en onderwijzer
in de Portugesche taal.
2. De Maan. Cornelis Heyntze, gezegd Pronckert, Kom-
mies en schipper.
Reyer Lambertsz, Schipper of stuurman.
Jan Dircksz. Sonnenbergh, Onder-stuurman
en ziekentrooster.
3. De Morgenster. Cornelis Jansz. Melcknap, Schipper.
Jan Dirckz. van Enkhuizen, Stuurman.

Na eene langdurige reis van 10 maanden, op welke zij door de loopstroomen tot onder de kust van Guinea gedreven werden, kwa-men deze schepen eerst op den 27 Februarij 1600 onder den wal van Sumatra. Met inlandsche loodsen aan boord kwamen zij van daar op den 13 Maart voor Bantam aan. Slechts 7 weken vroeger was de admiraal van Warwijck van Bantam naar het vaderland gezeild en deze had toen reeds ondervonden, hoe de peper door den overgrooten uitvoer van 1599 in prijs gestegen was. Nu er op nieuw drie Europesche schepen aankwamen, steeg de markt bovenmate. Om die reden en omdat de bewindhebers hadden

¹ Cf. Deel I, bladz. 106 en 135.

² Vermoedelijk dezelfde, die later met Willem Cornelisz. Schouten de reis van Jacques Lemaire heeft medegemaakt.

vrijgelaten om ook andere plaatsen, al ware het tot China toe te bezeilen, besloot van der Hagen regtstreeks den steven naar de Molukken te wenden, zonder eenigen handel in Bantam te drijven, als alleen met eenige Chinezen, van wie hij een weinig porcelein inkocht. Op de reize naar de Molukken dwaalden de schepen van elkander. De admiraal kwam voor Amboina, de twee anderen zeilden tot Banda, van waar zij spoedig aan van der Hagen berigt van hun wedervaren afzonden.

De Capitan-Hitoe en de radja van Noesa Niva drongen er zeer sterk op aan, dat de Nederlanders hun te hulp zouden komen tegen de Portugezen, die uit hun kasteel op Ley-Timor de Ambonezen met fellen krijg bestookten. Aanvankelijk weigerde van der Hagen; doch eindelijk gaf hij toe. Hij ontbood twee gewapende sloepen of barkassen van de schepen de Maan en Morgensterre uit Banda. Met deze hulp versterkt, hield van der Hagen het Portugesche forteres gedurende 8 weken belegerd. Doch alle moeite was vergeefs en dit eerste wapenfeit der Nederlanders op Amboina was noch gelukkig noch eervol, want zij moesten eindelijk onverrichter zake aftrekken. Intusschen werd de handel niet vergeten. De kooplieden van de vloot verspreidden zich op Hitoe, o. a. dreven zij ruilhandel op Loehoe met porselein, en op deze wijze werden in de negorijen al de oude nagelen die men krijgen kon, opgekocht en in het admiraalschip geladen. De verleende hulp, hoe weinig afdoende die ook geweest was, scheen toch groote gevolgen voor het Nederlandsche gezag te zullen opleveren. Van der Hagen slaagde er in om in een verbond met de Ambonezen te treden, waarbij hij van zijne zijde voortdurende hulp en bijstand aan de Ambonezen tegen de Portugezen beloofde. Te dien einde bouwden de inlanders met groote vlijt voor de Nederlanders eene sterkte, welke gewapend werd met 5 stukken geschut en gedekt door een garnizoen van 27 man, onder bevel van Jan Dirksz. Sonnenbergh als gouverneur. Dit eerste kasteel der Hollanders in de Molukken kreeg den naam van kasteel van Verre; maar de Hitoeëzen noemden het, ter herinnering aan den eersten

Hollandschen admiraal, die aldaar was aangekomen, Kota Warwijck. Het was gelegen nabij Kaytetto op het noorderstrand of de kust van Hitoe. Voor dit gunstbetoon, hetwelk voor de inboorlingen eene eerste schrede was, op den weg tot verwisseling van overheerschers, beloofden de Ambonezen dat zij de nagelen uitsluitend aan de Nederlanders zouden verkoopen. Terwijl deze gewigtige punten met de inlandsche hoofden werden behandeld, kwamen ook de schepen Maan en Morgenster uit Banda voor Amboina ten anker. Deze waren ter juister tijd in Banda aangekomen, want de op Neira en Lonthor door Jacob van Heemskerck achtergelaten Nederlanders bevonden zich in zeer benarde omstandigheden. Slechts sedert weinig tijds hadden deze schepelingen onder bestuur van Adriaan Veen en Augustyn Stalpaert op de Banda-eilanden vertoefd, toen eene vloot van 13 jonken, bemand met 1500 Javanen van Toeban was komen opdagen. Deze Javanen kwamen met het doel om de Nederlanders goedschiks of met geweld van daar te ligten. De Portugesche gouverneur van Malakka had de hand in deze onderneming, waartoe de Javanen van Toeban des te ligter waren te bewegen geweest, omdat de Nederlanders den specerijhandel van oostelijk Java belemmerden en door opkoop op de plaats van productie met vernietiging bedreigden. Tot dien tijd toe hadden de Bandanezen de Nederlanders beschermd; maar welk vertrouwen mogt men op hen stellen in de toekomst. De komst der schepen Maan en Morgenster was dus eene uitredding geweest uit den nood. Deze schepen bleven in Banda van den 23 Mei tot den 14 September 1600. Het eene schip werd vol geladen met ingekochte muskaatnoten en foelie, het andere werd na vele moeilijkheden tusschen de scheepsoverheid en Adriaan Veen, op vracht geladen met de noten en de foelie, welke Veen en Stalpaert gedurende hun verblijf op Neira en Lonthor, voor rekening der deelhebbers in de vloot van den admiraal van Neck hadden opgekocht en verzameld. Toen de Javanen de Hollandsche schepen zagen, lieten zij hunne kwade voornemens varen en vertrokken zij weder met de moesson. Van Veen, Stalpaert en hunne medgezellen

hadden moed en volharding genoeg om, niettegenstaande er zeer gegronde vrees overbleef, dat de vloot van Toeban in het eerstvolgende jaargetijde zou terugkeeren, op Neira en Lonthor achter te blijven, toen de schepen Maan en Morgenster naar Amboina vertrokken ¹. Nadat deze twee schepen volgeladen aldaar bij hunnen admiraal Steven van der Hagen waren aangekomen, vertrokken zij allen gezamentlijk op den 6 October naar Bantam, van waar zij, in gezelschap van meer Nederlandsche schepen, die inmiddels in den Archipel waren aangekomen, op den 14 Januarij 1601 de terugreis naar het vaderland aannamen.

Behalve eene voordeelige lading Moluksche specerijen, had deze onderneming alzoo de eerste vestiging der Nederlanders op Amboina tot uitkomst opgeleverd. Wij zullen evenwel spoedig zien, hoe kort die eerste vestiging in het kasteel van Verre op Amboina zich heeft kunnen staande houden.

Slechts vier maanden nadat de oude Compagnie van Amsterdam de schepen onder den admiraal van der Hagen in April des jaars 1599 had uitgezonden, was de admiraal Jakob van Neck, zoo als wij boven vermeld hebben, met vier rijk geladen schepen in het vaderland teruggekomen. Deze gunstige uitkomst wekte ook weder de begeerte van anderen op, om eveneens te tasten in dien overvloed, welke het oosten scheen aan te bieden. Dien ten gevolge kwam te Amsterdam de Nieuwe-Brabantsche compagnie tot stand, van welke vooral Isaäc Lemaire de ziel en het leven was ². De eerste vloot, welke deze compagnie op den 21 December 1599 in zee zond bestond uit 4 schepen, onder bevel van den admiraal Pieter Both van Amersfoort, dezelfde die eenige jaren later bestemd werd, om als eerste Gouverneur-

¹ Adr. Veen, wiens latere lotgevallen geheel onbekend waren, is in 1602 met Wolphert Harmensz uit Banda vertrokken en door een ander aldaar vervangen.

² Zie deel I, blad. 103.

Generaal over Neerlands-Indie op te treden. De namen dier schepen en van de bevelhebbers waren deze:

1. Nederland.	Pieter Both, admiraal.
Ernst van Ommeren, schipper.
Karel Walraven, koopman.
2. Vereenigde-landen.	Paulus van Caerden, vice-admiraal.
Claes Gerritsen of Geertsz., schipper.
Adam Flamin, koopman.
3. Nassau.	Vreerijck Cornelisz. (schipper?)
Cornelis van de Vendere, koopman.
4. Hof van Holland.	Jacob Dircksz., schipper.
Melchior de Vogelaer, koopman.

Alsof men mededinging en naijver nog meer wilde prikkelen, zeilden deze vier schepen van Texel's reê op denzelfden dag, waarop eene vloot onder bevel van Jakob Wilkes voor rekening der oude Amsterdamsche Compagnie het zeegat verliet. Maar onmiddellijk nadat zij te zamen buitengaats gekomen waren, scheidden de twee vloten van elkander, wanneer ieder harerzijds den besten boeg voorzette om de eerste in Indie aan te komen. De schepen onder Pieter Both bleven bij elkander tot 26 April 1600. Toen splitsten zij zich, en twee schepen onder den admiraal zeilden, zonder eenige aanlegplaats aan te doen, regtstreeks naar Bantam; terwijl Paulus van Caerden met twee andere schepen op Madagascar's Oostkust zich ververschte en daarna door de groep der Malediven den koers naar straat Sunda stelde. Ondanks het verschil in weg, kwamen Both en van Caerden te gelijker tijd op den 6 Augustus 1600 voor Bantam's reê. De admiraal vond hier voor de schepen Nederland en Nassau eene lading, welke weder hoofdzakelijk uit peper bestond. Pieter Both stichtte te Bantam eene faktorij voor de Nieuwe-Brabantsche Compagnie en keerde op den 14 Februarij in gezelschap van de schepen van Steven van der Hagen naar het vaderland terug. Minder spoedig liep de togt van van Caerden ten einde. Deze onder-zeevoogd was inmiddels op den 25 Augustus 1600 met de beide andere schepen van de

vloot naar Sumatra's westkust gestevend en had aldaar achter-eenvolgens Priaman, Tikoe en Passaman bezocht en in al die plaatsen vruchteloos pogingen aangewend om handelsbetrekkingen aan te knopen. Wantrouwen, vijandige gezindheid en kwade trouw der inwoners en hoofden, gepaard aan een kleinen voorraad van handels-artikelen, waren oorzaak dat de handel op deze kust geheel mislukte. Het eenige merkwaardige dat van Caerden en zijne medgezellen hier bejegende, was eene aard- en zeebeving, met welk natuurverschijnsel de Nederlanders op deze kust voor het eerst kennis maakten. Men besloot dus naar Atsjin te loopen, ondanks het slechte onthaal, aldaar door de schepen de Leeuw en de Leeuw in 1599 ondervonden. De twee schepen kwamen op den 21 November 1600 in die handelshaven aan. Door middel van drie Atsjinezen, welke aan boord waren, trachtte van Caerden den sultan van Atsjin omtrent de Nederlanders andere denk-beelden in te boezemen, als die welke de Portugezen hem inbliezen, door hunne vertelsels, dat er geen andere bevolking in Europa bestond dan die der Portugezen, Spanjaarden en van eenige weinige Engelschen. Fiamingi waren volgens hen, zwervers zonder land en zonder godsdienst, die leefden van den zeeroof, zooals men in den Archipel zoo vele Orang-laut telde. Met dit sprookje dachten de Portugezen dezelfde uitwerking te verkrijgen, als de Arabieren er van verkregen hadden, toen deze hetzelfde van de Portugezen bij hunne eerste komst in Indie door geheel Azie hadden verteld. De sultan van Atsjin scheen niet te min in den aanvang eene meer gunstige meening van de Hollanders te willen opvatten. Er kwamen op den 25 November zendelingen des sultans bij van Caerden aan boord, met een vrijgeleide voor de Nederlanders. Nu ging van Caerden den volgenden dag ook den sultan op plegtstatige wijze begroeten, geschenken aanbieden en een brief van graaf Maurits overhandigen. De ontvangst was beleefd; maar de brief werd niet gelezen en bleef onaangeroerd liggen, want een Portugeesch monnik, die toevallig het gehoor bijwoonde, zeide dat het pergament van den brief uit een var-

kensvel vervaardigd was, hetgeen de regtzinnige Muzulman met afkeer vervulde. In het algemeen scheen de sultan toch niet vijandig gestemd en de Nederlanders kregen verlof om een huis aan land te huren en daarin hunnen handel te drijven; doch omtrent het vaststellen van den prijs voor de peper verwees hij van Caerden naar den Sjahbandaar en den Penghoeloe.

De gouverneur van Malakka scheen het er echter op toegelegd te hebben om hier althans de Nederlanders uit zijne baan te houden. Naauwelijks kwam van Caerden uit het hof van den sultan of een gezant uit Malakka trad er binnen en kreeg er gehoor. Toen de Spanjaard met geveinsde vriendelijkheid van Caerden te gemoet kwam en hem begroette, had deze de onvoorzigtigheid van eenige driftige en onbezonnen woorden tot antwoord te geven, waardoor de onderlinge verhouding niet verbeterd werd. De volgende dagen werden besteed met onderhandelen met den Sjahbandaar en den Penghoeloe over den prijs van de peper; maar deze vroegen zulke ongehoorde prijzen, dat het vermoeden rees, of met die onderhandeling wel iets meer werd beoogd dan de Nederlanders op te houden. De gerezen achterdocht kreeg voedsel, toen er weinig tijds daarna een vijftal Zeeuwen van Moucheron's schepen uit hunne gevangenis te Pedir ontsnapten en bij van Caerden aan boord kwamen. Zij verhaalden dat er aan den achterwal eene groote uitrusting werd gemaakt, waarmede de Atsjinezen de twee schepen op dezelfde wijze wilden onthalen als zij reeds de Zeeuwen gedaan hadden. Met des te meer voortvarendheid werden de onderhandelingen nu voortgezet. Op den 28 December werd er eindelijk eene overeenkomst getroffen, waarbij de sultan zich verbond om binnen 4 maanden 1800 Bahar peper te leveren, welke bij de levering zouden worden betaald.

Maar reeds drie dagen later eischte de trouwelooze sultan voorschot op de levering, en van Caerden werd genoodzaakt eerst 1000 realen en later nog meer op voorschot te betalen.

Op dienzelfden dag, den 31 Dec., verscheen Frederik de Hout-

man aan boord. Hij was met 5 andere gevangenen in een schuitje uit Pedir gekomen en bevestigde het berigt dat er geheime aanslagen tegen van Caerden gesmeed werden. Toen Frederik de Houtman nu eenmaal vrij aan boord was, wilde van Caerden hem natuurlijk bij zich houden en hem beschermen. Maar Frederik de Houtman antwoordde hem, dat hij niet gekomen was als vlugteling, maar alleen om van Caerden te waarschuwen voor de gevaren die hem bedreigden en dat hij nu, ondanks het kwaad dat er broeide, welligt zijn leven, zeker althans zijne vrijheid in gevaar wilde stellen en terugkeeren naar het hof des sultans, «verhoopende niet alleen syne, maar ook zijner «medegevangenen verlossing te procureren, aan van Caerden «lading te besorgen, een vast contract met den koning te maken, «opdat de Nederlanders jaarlijks aldaar in vrede en vriendschap «zouden mogen komen om te handelen.»

Het was te voorzien en het scheen onvermijdelijk dat de natie, wier eenvoudige koopmans-kommiezen voor lotgenoot, voor welvaart en handel des vaderlands tot zulke daden van moed en zelfsverloochening in staat waren, spoedig eene krachtige en gelukkige mededingster moest worden van het wel uitgebreide, maar innerlijk zoo kranke en zedeloos gezag van Spanje in Azie.

Wat te vreezen was, gebeurde. Frederik de Houtman werd met geveinsde vriendelijkheid door den sultan ontvangen; maar bij het verlaten van het hof door den Sjahbandaar van Pedir als een dief opgepakt en naar den zoon des sultans, den stedehouder van Pedir gevankelijk weggevoerd. Het eenige wat op dat oogenblik van Caerden voor hem doen kon, was hem heimelijk eenig geld en kleederen, een nieuw testament en een psalmboekje toe te zenden. Hiermede nam de hoop op bevrijding voor Houtman een einde en nieuwe gevangenschap, die geen uitzigt gaf op verlossing, een aanvang.

Door al deze teleurstellingen reeds wrevelig, werd van Caerden nog meer verbitterd toen de voortdurende eischen des sultans hoe langer hoe onredelijker werden.

Intusschen hadden er elken nacht bijeenkomsten plaats tusschen den sultan, den Spaanschen gezant en eenige Portugezen. Het bijéentrekken van gewapende vaartuigen werd dagelijks duidelijker zichtbaar.

Op den 12 Januarij was het gevaar zóó dreigend geworden, dat de Nederlandsche bevelhebber alle de schepelingen, welke nog aan land waren, in het geheim en hals over hoofd, deels zwemmende, deels met booten in veiligheid op de schepen deed komen. Van Caerden zijnerzijds had inmiddels ook een middel bedacht, om zich te waarborgen tegen verlies van zijne voorgeschoten penningen en aan land gebragte koopmansgoederen. Hij had zoodra niet zijne manschappen aan boord, of hij gebruikte geweld tegen de schepen, welke in de haven lagen en nam 3 schepen uit Roem, 3 uit Goezeratte 2 uit Bengalen en een Portugeesch vaartuig in beslag en ligte er de lading uit als schâverhaling. Deze handelwijze was billijk noch staatkundig, maar van Caerden had het, vooral in den omgang met Aziaten gevaarlijke, gebrek van driftig, roekeloos en snel te handelen. De geheele waarde, welke hij in Atsjin verloren had, bedroeg 5994 realen en daarvoor ledigde hij 9 schepen, van welke er 8 tot onzijdigen behoorden. Nu was natuurlijk alle uitzigt op herstel van vriendschap en koophandel vervlogen, de kwade naam van zeeroovers scheen door de Hollanders zelve te zijn bevestigd en de vijandelijkheden werden dagelijks meer openlijk door de Atsjinezen voortgezet. Deze daad van geweld door van Caerden bedreven, gaf naderhand in Holland aanleiding tot een langdurig en ingewikkeld proces, waarin zich Arabische zaakgelastigden van de reeders der Moorsche schepen mengden en hetwelk niet zonder tusschenkomst der Nederlandsche overheid eindelijk beslist werd ten nadeele van de Nieuwe-Brabantsche Compagnie, die 50,000 realen aan de Arabieren moest uitkeeren ¹. Na deze gebeurtenissen had van Caerden eerst de wijk genomen onder Poelo-Way en was hij daarna naar Bantam verzeild.

¹ Zie van Meteren, 24ste boek, bladz. 478 en 479.

Op den 15 April 1601 werd nu van die plaats de terugreis naar het vaderland aanvaard, zonder dat op dezen scheepstogt voor de stichting van Neêrlands gezag en handel in den Archipel veel goeds was volvoerd.

De rijke lading waarmede de admiraal van Neck in 1599 was teruggekomen, deed de oude Compagnie van Amsterdam met nieuwen moed en handelslust bezield, besluiten om nogmaals eene groote expeditie uit te rusten.

Daarmede werd onmiddellijk een aanvang gemaakt, eene aanzienlijke som bijeengebragt en eene sterke vloot van 10 schepen aangelegd, waarover het opperbestuur nogmaals aan Jacob van Neck zou worden toevertrouwd. Een zoo groot getal van schepen kon echter niet terstond gereed zijn; maar om geen tijd te verliezen, wilde men toch nog ditzelfde jaar eenen scheepstogt doen ondernemen. De vier schepen waarmede van Neck in Julij was teruggekomen, werden om die reden dadelijk schoongemaakt, nagezien, van touwen, zeilen, ankers, victualie en koopmanschappen voorzien, het bevel daarover aan één der vice-admiralen, Jakob Wilkens, opgedragen en reeds den 21 December 1599 liepen deze vier schepen weder in zee, als voorhoede van het overige gedeelte der vloot, hetwelk onder den admiraal van Neck zou volgen. Dit eerste smaldeel, met ongeveer 250 koppen bemand, bestond uit de navolgende schepen en aanvoerders:

1. Mauritius. Jakob Wilkens, (vice) admiraal.

Govert Jansz., schipper.

Pieter Cornelisz., opperstuurman.

Jan Lodewijckz., opperkoopman en twee onderkooplieden.

Nicolaus Colius, doktor en fiscaal, ook genaamd
Klaas Koolman.

2. Hollandia. Cornelis van Heemskerck, opperkoopman.

Pieter Claesz. Neck, schipper.

Willem Jansz., opperstuurman.

- Dirck Raderingh, koopman.
 Claess Simonsz. Meébal, } onder-
 Gijsbert Miechelsz. Hoppesack, } kooplieden.
3. Vriesland. Jacob Pietersz., schipper.
 Cornelis Deyman, opperkoopman.
 Dirck Jakobsz. Beugel, onderkoopman.
4. Overijssel. Thymen Michielsz, schipper.
 Cornelis Willemsz, opperstuurman.
 Pieter Dirkz. Emaus, koopman.

De vice-admiraal Jakob Wilkens, van wiens reize de anders zoo naauwkeurige Valentijn onvoldoende, en het werk: Begin en Voortgang in het geheel geen melding maakt, had volmagt, om zoo het noodig was, tot China, Japan en de Philippijnsche eilanden zijn togt uit te strekken. Dit was de eerste maal dat de oude compagnie bevel gaf om tot die verre gewesten door te dringen. Dit bevel was uitgelokt door mededinging met de Nieuwe-Brabantsche Compagnie, welke bij de Staten-Generaal had voorgegeven, dat hare onderneming op China was aangelegd. Noch de vloot van Both, zoo als wij gezien hebben, noch deze van Wilkens, hebben die gewesten bezocht. Eerst het tweede smaldeel onder van Neck heeft eene poging gedaan om den handel met China aan te knooien. De reis van Wilkens liep langs het eiland St. Maria op de oostkust van Madagascar, langs de Malediven naar Atsjin. Hier kwam hij op den 31 Julij 1600 aan; doch het gelukte hem evenmin als aan de Zeeuwen onder de gebroeders Houtman in 1599, of aan van Caerden, die vier maanden later deze plaats bezocht, om den handel in dit rijk van noordelijk Sumatra te openen. Men weet niets anders van hetgeen voor Atsjin aan Wilkens is bejegend, als alleen dat het hem mislukte om er handel te drijven. De vier schepen verzeilden dus naar Bantam. Jakob Wilkens, door met Steven van der Hagen en Pieter Both, die hij daar aantrof, bij den aankoop van peper zamen te spannen, vond hier tegen matigen prijs eene lading voor twee schepen. Hij stelde nu in

Bantam tot hoofd eener faktory, den koopman Claes Simonsz. Meëbal, gelastte aan zijnen opperkoopman Cornelis van Heemskerck, als vice-admiraal met de schepen *Hollandia* en *Overijssel* naar de Molukken te verzeilen en ging daarop zelf op den 27 Nov. 1600 met zijne twee volgeladen schepen en in gezelschap van van der Hagen en Both naar het vaderland terug. Cornelis van Heemskerck kwam met zijne twee schepen behouden voor Amboina aan. Hij vaardigde terstond naar Maniello en Loehoe kooplieden af, die op het eiland Amboina belangrijke inkoop van nagelen deden. De bevelhebber van het door Steven van der Hagen gestichte fort van Verre begaf zich bij van Heemskerck aan boord en deelde hem mede, dat hij zeer beducht was voor een aanslag der Spanjaarden en Portugezen uit Tidore. Jan Dircksz. Sonnenbergh had 500 baharen kruidnagelen bijeengebragt en hij gevoelde zich niet sterk genoeg om in de bijna weerlooze vesting en met eene zwakke bezetting dien schat en zich zelven te bewaren. Hij kwam dus met Cornelis van Heemskerck overeen, dat men de nagelen op vracht in de schepen zou laden en het forteres van Verre voor ditmaal weder zou prijs geven. De gebeurtenissen van het volgende jaar, toen eene Portugesche armade uit Goa en Malakka de kusten van Amboina teisterde, regtvaardigden de vrees van dien eersten Nederlandschen gouverneur van Amboina, want door zijn tijdig vertrek redde hij zich zelven, het garnizoen en zijne koopwaren van een zekeren ondergang. Minder te regtvaardigen was evenwel deze handelwijs tegenover de Amboinezen, aan wie Steven van der Hagen hulp en bijstand beloofd had tegen hunne vijanden, en die nu weerloos aan de wraak der Portugezen werden overgelaten. Terwijl Cornelis van Heemskerck nog hier op de kust lag, belegerden de Portugezen eene negory, Lucitello genoemd, welke vermoedelijk Noeza-Tello zal geweest zijn. De Nederlandsche bevelhebber was in de gelegenheid hen van daar te verjagen, hetgeen de goede verstandhouding met de Hitoeëzen, welke Sonnenbergh reeds had aangekweekt, in zoo hooge mate vermeerderde, dat de Capitan-Hitoe

ondanks het verlaten van het kasteel van Verre, voortaan vrijdom van tol- en ankeragegelden aan de oude Compagnie verzekerde. In de maand Junij 1601 vertrok van Heemskerck met zijne twee schepen en verzeilde hij naar Bali. Men zal zich herinneren hoe twee schepelingen uit de eerste Nederlandsche vloot, welke Indie bezocht, vrijwillig bij den koning van Bali waren achtergebleven. Deze personen werden in goeden welstand op dat eiland teruggevonden. Zij waren inmiddels zeer ervaren geworden in de taal der Balinezen en dienden nu hunne landgenooten als tolken.

De Balinesche vorst, met wien de Nederlanders in aanraking kwamen, doch van wien niet gezegd wordt, over welk rijk op dat eiland hij gebod, scheen hoog ingenomen met de Nederlanders. Die stemming werd nog verhoogd, toen van Heemskerck hem een brief en eenige geschenken namens graaf Maurits overhandigde. De Balinesche koning gaf zijnerzijds eene schriftelijke verklaring, dat hij den handel geheel vrij aan de Nederlanders gaf, even als of zij zijne eigen onderdanen waren, „zoodat voortaan „ zoo luide het geschrift, „ Bali en Holland één zullen zijn. „ Hierbij voegde hij geschenken, onder welke er een voor Cornelis van Heemskerck bestemd was en dien bevelhebber in niet geringe verlegenheid bragt. De koning gaf hem namelijk eene vrouw ten geschenke, maar van Heemskerck had, naar het schijnt, niets geen opgewektheid om zich eene levensgezellin uit de Balinesche schoonen te kiezen. Weigeren durfde hij niet; hij gaf dus aan de vrouw vrijheid om weg te gaan en te vlugten; maar de vrouw weigerde en van Heemskerck moest tegen wil en dank haar aan boord nemen.

Eindelijk vertrok van Heemskerck nu naar Bantam, plaatste den koopman Vloots en 15 man in de faktorij aldaar en keerde in het voorjaar van 1601 naar het vaderland terug.

De scheepstogt van Cornelis van Heemskerk leverde in vele opzichten gunstige uitkomsten op. Hij had voordeelige overeenkomsten met den Capitan-Hitoe op Amboina en den koning op Bali gesloten, de lading van zijne twee schepen was bovendien kostbaar. Hij bragt

binnen Amsterdam niet minder dan 247.711 pond nagelen, 84.222 pond peper en 3.894 pond cubebe, behalve nog 27.100 pond nagelen op vracht voor den kapitein Sonnenbergh, waarvoor 21.650 gl. vrachtlloon betaald werd. Als men deze aanzienlijke hoeveelheid telt bij de rijke lading door van Neck op 19 Julij 1599 binnengebragt, daar bijvoegt de ladingen door Warwijck en Jacob van Heemskerck in 1600, door Steven van der Hagen en Wilkens in 1601 aangevoerd, dan moet men tot het besluit komen, dat welke ook in dien tijd de klagten over mededinging en doodvaren mogen geweest zijn, de Oude Amsterdamsche Compagnie goede zaken heeft gemaakt, de specerijhandel van Amsterdam tot eene ongekende levendigheid moet zijn gestegen en dat het luid beklag over verlies, vooral door begeerte naar monopolie, en door die weinigen, welke met verlies handelden, is aangeheven. De vraag dringt zich op, wat deed men met al die specerijen? Het is mij gebleken dat voor een groot deel, daarmede de uitvoer naar Duitschland is gevoed en dat er zeer veel naar de Frankforter mis gebragt werd. De indruk, welken Neêrlands koloniale handel toen reeds in Duitschland maakte, blijkt dan ook uit de vele reisverhalen van de scheepstogten der Nederlanders, welke in dien tijd vooral door de Bry en Hulsius in Duitschland zijn verspreid.

§ 5. *De scheepstogten naar Indie, in 1600 ondernomen.*

Inmiddels was ook het tweede smaldeel van de groote uitrusting, welke de Oude Compagnie in 1599 had aangelegd, gereed gekomen en onder bevel van den admiraal Jakob van Neck op den 28 Junij 1600 uit Nederland vertrokken.

De vloot was zamengesteld uit 6 schepen, als:

1. Amsterdam. Jakob van Neck, admiraal.
Simon Lambertsz. Mau, schipper.
Jan Huyaert van Hamburch, opperkoopman.
Maarten Aep of Apius, fiskaal.

- Pieter Jansz. van Woerden, med. doctor en verscheidene kooplieden.
- X 2. Dordrecht. Cornelis van Foreest, vice-admiraal.
Dirk Moll, schipper.
Simon Jansz. van Oostzanen, stuurman.
Jeronymus Wonderaer, kenner van de zijde¹.
Pieter Laurensz, }
Ryck Jansz. Blaauwhulk, } onderkooplieden.
- X 3. Haarlem. Gaspar Groesbergen, kommies, later vice-admiraal.
Cornelis Claesz., schipper.
Cornelis Pietersz., stuurman.
Albert Cornelis Ruyll, van Alkmaar, onderkoopman².
4. Delft. Simon Jansz. Hoen, schipper.
Jacob Jacobsz., opperkoopman.
- X 5. Leyden. Hendrik Jansz., schipper.
Nicolaas de Sitter, opperkoopman.
6. Gouda. Claes Cornelisz., schipper.
Rochus Pietersz., opperkoopman.
Pieter Walichsz., onderkoopman en anderen.

De admiraal van Neck had, om te meer voortgang te maken, zijne vloot nabij het eiland Annobon in twee gedeelten verdeeld. Hij zelf trachtte in zoo korten tijd mogelijk met de schepen Amsterdam, Delft en Gouda, Bantam te bereiken; de overige schepen werden door hem toevertrouwd aan het beleid van den vice-admiraal Cornelis van Foreest. De admiraal was ditmaal niet zoo gelukkig als op zijne eerste reize. Eerst op den 29 Maart 1601 kwam hij, na veel gebrek geleden en

¹ Is later overgegaan op het schip Haarlem of Leiden, bestemd naar China.

² Zie over dezen: P. A. Leupe, Albert Ruyll, Maleisch Taalkundige, in Bijdr. voor taal-, land- en volkenk., VIde deel of 2de serie, 2de deel, 2de st., 1858, bladz. 102.

zware stormen in de Indische zee te hebben doorgestaan, met avarij te Bantam binnen. Hier vond hij bijna al de peper weggekocht door de schepen van van der Hagen, Wilkens, Both en Cornelis van Heemskerck, die in den aanvang van 1601 te Bantam waren geweest.

Er bleef slechts eene lading van 150 last voor één schip over en zij werd aan het schip Delft toegewezen. Van Neck besloot nu met de twee andere schepen onmiddellijk door te zeilen naar de Molukken. Op den 2 April 1601 werd de togt derwaarts ondernomen, eerst naar Banda, dat men door tegenwind niet bereiken kon; daarop naar Ternate, voor welks reë de schepen op den 2 Junij het anker lieten vallen. Dadelijk kwam de koning aan boord, in gezelschap van den koopman Frank van der Does, die aldaar nu reeds sedert twee jaren in de faktorij gelegen had, zonder in al dien tijd iets van de Nederlanders te hebben vernomen. De koning Said werd met vele eerbewijzen en vriendschapsbetuigingen ontvangen. Herhaalde malen kwam hij bij van Neck aan boord en het was bij een dier bezoeken, dat het meermalen verhaalde voorval plaats greep, dat de vorst zelf als provoost dienst deed, ten einde aan den Hollandischen matroos, aan wien die betrekking was opgedragen, de gelegenheid te geven tot het bijwonen der godsdienstoefening. De Ternataansche vorst was zeer hoog ingenomen met de eerbiedige en plegtige wijze waarop de Nederlanders hunnen God vereerden. Geheel anders toch waren de voorstellingen, welke de Portugezen hem van de Hollanders gegeven hadden, als zij hem hadden wijs gemaakt, dat deze slechts goddelooze zeeroovers waren zonder land en zonder Heer.

Ook zelfs terwijl van Neck voor Ternate lag, gingen de Portugezen en Spanjaarden nog voort met dagelijks brieven uit Tidore tot den koning van Ternate te zenden, waarin zij alles kwaads van de Nederlanders vertelden. Er was weinig lading te bekomen, van Neck had niets beters te doen en het bloed van een Hol-

lander was in die dagen spoedig warm, als hij in de nabijheid zijner aartsvijanden kwam. De Nederlandsche admiraal besloot dus de Spanjaarden te tuchtigen en tastte op den 2den Pinksterdag, onder het blij gejuich zijner matrozen, het Spaansche kasteel op Tidore aan, om er zijn geluk tegen te beproeven. Het gevecht was hevig. De Spanjaarden en Portugezen gaven vuur uit drie batterijen en uit drie schepen, één van welke het prijsgemaakte schip de Trouw van de vloot van Mahu was. Van Neck had slechts twee schepen om daartegenover te stellen. Maar onvervaard zwaaide hij met zijn schip den vijandelijken admiraal op zijde en beukte hem uit zijne vuurmonden. Het kleine jagt Gouda volgde dat voorbeeld en koos ook eene tegenpartij, die hij met een snel onderhouden vuur bestookte. Na twee en een half uur strijdens hadden de Nederlandsche matrozen reeds 450 schoten uit hun boord gelost, hetgeen van eene voor dien tijd zeer vaardige bediening getuigt. Niettemin zag de admiraal geen kans om het kasteel of de schepen der Spanjaarden te vermeesteren en trok hij dus na deze tuchting terug naar Ternate. Hij besloot daartoe te eerder, omdat de koning van Ternate, die van verre de strijd had aanschouwd, hem terugriep en ook omdat hij zijne schepen niet verder wilde laten doornagelen. Van Neck had bovendien reeds 9 man buiten gevecht en hem zelve waren, terwijl hij op het hoog verdek de hand uitstreckte tot het geven van een kommando, drie vingers afgeschoten. Na dit wapenfeit was het onthaal, dat de Hollanders op Ternate wachtte nog vriendelijker dan vroeger. Zij werden op bruiloften en maaltijden genood, tandakken, en vreugdebedrijven hadden ter hunner eere plaats. Hetgeen echter van Neck bovenal voor zijne meesters begeerde, was koopmanschap en lading; maar die waren hier voor hem niet te verkrijgen, want het gewas der nagelen was ongunstig en de pluk werd om den oorlog met de Tidorezen en Spanjaarden verwaarloosd. De admiraal verliet dus Ternate op den 21 Julij,

tot groote droefheid des konings. Hij liet er twee kooplieden, J. Pietersz. Suyer, Chr. Adr. den Dorst en 4 bootsgezellen in de faktorij achter, met eene waarde van 9222 car. Gul. om inkoop van nagelen te doen. Het voornemen van van Neck was nu om Patane in de golf van Siam te bezoeken; maar door tegenwind gedreven veranderde hij van koers en liep hij naar de kusten van China. Zoo weinig kennis had men toen nog van dat vaarwater en van de juiste ligging der plaatsen op die kust, dat de twee schepen zonder dat de schippers of stuurlieden het wisten, eensklaps op den 27 September een eind weegs in de riviermond van Canton, nabij de stad Macao zich bevonden. De fiskaal Maerten Apius ging met 11 matrozen in eene sloep naar Macao, maar zij keerden niet terug. Den volgenden dag ging eene tweede sloep om naar de eerste te vernemen en de kust te verkennen. Maar zoodra deze de stad naderde, schoten er jonken toe, die sloep en bemanning ondanks eene dappere tegenweer, stadwaarts sleepen. De Admiraal van Neck, die op lager wal en in ondiep water lag, was niet in staat zijn scheepsvolk te hulp te komen en alle middelen om met de stad in betrekking te komen waren afgesneden. Uit nooddwang moest hij dus dit ongestavrij oord verlaten, met groote verslagenheid onder zijn volk over het geleden verlies. Men wist toen nog niet binnen boord, door wie en met welk doel de twee sloepen genomen waren; eerst later kreeg men door onderschepte Portugesche brieven berigt, dat de gouverneur en de mandarijnen van Canton geneigdheid hadden getoond om in handelsbetrekking met de Nederlanders te geraken; maar dat de Portugezen van Macao zoodra zij dit gewaar werden, dat voornemen hadden vrijdeld, door de eerste Hollanders, die zich vertoonden gevangen te nemen. De Portugezen hadden toen schijnbaar regtspleging over de gevangenen gehouden en op een zaângesmeten vonnis 15 scheepelingen in allerijl doen ophangen. De vijf voornaamsten hadden zij gespaard, om hen als gevangenen naar Goa te zenden. De grootste drijver van dien geregtelijken moord was een auditor, João Ruy

de Couto genaamd. Doch ter eere van den Spaanschen onderkoning over Indie en van de geestelijke vaders van St. Paul, moet hier vermeld worden, dat op aanklagte van deze laatsten de vice-rey dien João Ruy de Couto voor zijne handelwijze in de gevangenis liet sluiten en in een proces wikkeld¹.

Na dit ongeval kwam van Neck met zijne twee schepen op de oostkust van het Maleische schiereiland en bereikte hij op den 7 Nov. 1601 de handelshaven van Patane. Hier was de ontvangst geheel anders. De koningin van dien vasalstaat van Siam betoonde zich even als de Sjahbandaar zeer begeerig om met de Nederlanders in betrekking te komen. Over en weder werden geschenken gegeven en bezoeken afgelegd. Ter eere der koningin liet van Neck hier op Siams stranden uit twaalf trompetten de nationale fanfares van Wilhelmus van Nassauwen klinken, waarmede de Hollanders in die dagen, zoowel in den strijd als in den handel de Spanjaarden te gemoet traden. Op den 15 December kreeg van Neck de eerste peper aan boord; maar weldra kreeg hij hier behalve de Portugezen nog andere handelsvijanden. De handel in Patane werd voornamelijk door Chinezen, Japanners en Siamezen gedreven en strekte zich uit over Siam, Boerdelon, Ligor, Pahang, Johor, Kambodja, Coetsjen-tsjina, Makassar, Grissée, Bantam, Banjermassing, Sukkadana, Jambi en Japan. De handelsnijd tegen de nieuw aangekomen vreemdelingen deed de Portugezen, de Siammers en een tweehonderdtal Japanners besluiten, om een onverwachten aanslag op de Hollandsche schepen te doen. Doch handelsvrienden der Hollanders ontdekten het verraad aan van Neck. Deze nam eene houding aan, waaruit het duidelijk werd dat hij slagvaardig was en zijn vijand verwachtte. Nu zonk de moed uit het hart der zamenzweerders en sedert ging de handel ongestoord zijn gang. Het blijkt niet om welke reden van Neck zoolang voor Patane vertoefd heeft; doch wel, dat hij niet vóór den 25 Augustus van het volgende jaar 1602 met eene goede lading deze stad

¹ Onderschepte Portugesche brieven, vertaald aanwezig op R. A.

verliet, na onder de leiding van den koopman Pieter Walichsz. van Delft, aldaar eene faktorij te hebben gevestigd ¹.

De lange zwerftogt door den Archipel van de twee schepen Amsterdam en Gouda nam te Bantam een einde. Ook hier rigtte van Neck nog eene faktorij op, zoodat in die plaats thans reeds vier Nederlandsche loges of winkels bestonden. De terugreis werd nu ondernomen naar het vaderland, dat niet voor den 15 Julij 1605 werd bereikt.

Den vice-admiraal Cornelis van Foreest hebben wij, sedert hij met de schepen Dordrecht, Haarlem en Leyden nabij het eiland Annobon van den admiraal gescheiden was, uit het oog verloren. Hij was met zijn smaldeel op den 9 Augustus van het jaar 1601 te Bantam aangekomen en had dus eene hoogst onvoordeelige reis van ruim 15 maanden gemaakt. Van Foreest laadde zijn schip te Bantam met peper en vertrok regtstreeks weder van daar naar Nederland, in gezelschap van twee schepen van de Nieuwe-Brabantsche Compagnie. De admiraal van Neck had in de faktorij van Bantam bevel achtergelaten, dat zoo het mogelijk was, twee schepen naar China moesten worden afgevaardigd. Tot die onderneming werden de schepen Haarlem en Leiden aangewezen, onder het beleid van Gaspar van Groesbergen, een kommies, die nu met het gezag van vice-admiraal bekleed werd. Deze twee schepen kwamen op 10 Sept. 1601 onder den wal van Poelo Condor, een eiland, gelegen voor de zuidkust van Kambodja en van daar verzeilden zij naar de kust van dat rijk, vermoedelijk naar eene der mondingen van de rivier Mekong. Hoewel de berigten over dezen scheeptogt zeer onvolledig en verward zijn, kan men er toch uit opmaken, dat de schepen noordwaarts langs de kust zijn voortgezeild en dat zij eerst, hetzij onder den wal van Tsi-ampa, hetzij onder dien van Coetsjien-tsjina geruimen tijd hebben gelegen. De schepelingen

¹ Vergelijk den brief van dezen koopman dd. 4 Aug. 1602, onder de hier achter gedrukte stukken.

hadden hier eenen verraderlijken aanslag van de zijde der inboorlingen te verduren, waarbij 25 Nederlanders werden vermoord, eenigen vergeven en de bevelhebber van Groesbergen die onvoorzigtig met een koopman aan land was gegaan, gevangen werd gehouden. Niet dan met veel moeite en voor een losprijs van twee stukken geschut werd de vice-admiraal weder vrijgekregen. Toen Groesbergen nu weder scheep gekomen was, schijnt hij op nieuw met de inboorlingen in verstandhouding te zijn geraakt en van hen eenige Maleijers en Chinezen als tolken en gidsen te hebben aangeworven, waarmede de koopman Jeronimus Wonderaer en de onderkoopman Albert Cornelisz. Ruyll op sloepen en jonken hooger op langs de kust vertrokken zijn, om te beproeven of zij aldaar handelsbetrekkingen konden aanknoopen.

Er bevinden zich op het Rijks-Archief nog twintig brieven van Wonderaer en een zestal brieven van Ruyll, welke tusschen de maanden Maart en Augustus 1602, deels uit Chinceo, deels uit Tachem en Sinhoa-basso geschreven zijn.

Uit één dier brieven blijkt, dat de stad Chinceo, welke men ondanks de gelijkheid van naam niet in China zoeken moet, noordwaarts van Oncon was gelegen. Dit Oncon kan welligt het tegenwoordige Honcohe, op ruim 13° N.Bte, op de kust van Coetsjen-tsina geweest zijn. Chinceo of Tcheutscheu was, zoo als blijkt uit eenen brief van een Nederlandschen koopman van dien tijd, Paulus van Soldt genaamd, eene andere benaming voor Poelo Cambir de terra, welke plaats volgens oude manuscriptkaarten op het Rijks-archief berustende, op ongeveer 14° 30' NBte gelegen was ten noorden van Tsi-ampa. Later dagteekende Wonderaer zijne brieven uit eene stad Tachem. Op de reize derwaarts was Wonderaer eene rivier opgevaren, bij welker monding men hem eene baai en haven, Thoulon genaamd, nabij het eiland Champelo, had aangewezen. Vóór zijne aankomst te Tachem had hij nog eene andere zeer groote handelsstad aangetroffen, welke hij Fundoa noemt, alwaar vele Portugezen en Japanners handel kwamen drijven. Na Tachem te hebben verlaten, keerden Won-

deraer en Ruyll weder meer zuidwaarts naar eene kustplaats Sinoa-basso genaamd. De admiraal Groesbergen zeilde inmiddels langs de kust en wachtte den uitslag van de pogingen zijner twee kooplieden af, in de havens van Thoulon, Cayhan en Sinoa. Hoewel er geen redelijken twijfel bestaat of de schepen Haarlem en Leiden, na Poela Condor te hebben aangedaan, zijn langs de kusten van Kambodja gezeild en hebben Coetsjien-tsjina bezocht, durf ik echter niet met zekerheid de juiste ligging der opgenoemde plaatsen bepalen. Na lang en geduldig onderzoek op oude kaarten, waag ik echter deze, zoo ik geloof, niet al te vermetele conjectuur, dat de baai en haven van Thoulon, de baai van Tournon of Tourane is geweest, omdat het daarbij liggende Champelo, de Europesche naam is van het nabij Toerane gelegen eiland Tsjam-Calao ¹; verder dat de stad Fundoa de oudtijds belangrijke handelshaven van Faifoo is geweest, waarvan bekend is dat zij een levendig verkeer met Portugezen en Japanners onderhield ².

Hieruit zou dan volgen dat Tachem, hetwelk misschien ook eene verkeerde spelling voor Fuchim is, iets meer binnenwaarts nabij Faifoo moet geplaatst worden. Voor Cayhan of Coaynam eindelijk moet men wellicht Quangnan of Quinam lezen, en Sinoa, Sinoha of Qinoha was vermoedelijk de meer zuidwaarts gelegen haven van Quinhon. Wat van deze gissingen meer of minder juist moge zijn, uit de brieven van Wonderaer en Ruyll blijkt duidelijk, dat er op die kust eene digte bevolking leefde, met

¹ Cf. Ritter, Asien, IV, bladz. 988.

² Ritter, Asien, IV, bladz. 1002, zegt: „Faifoo ist der berühmteste handelsplatz von Cochín-China, den Mr. Purefoy in 1807 noch in Ruinen fand..... Die Hinfahrt von Turon nach Faifoo geschah in 2 booten.... auf einem natürlichen canal, welcher.... das Innere der Turon-bay mit Faifoo in verbindung setzt.“ Deze beschrijving komt volmaakt overeen met die van Wonderaer. Hoewel de brieven van Wonderaer en Ruyll niet onbelangrijk zijn, zijn zij te wijldoopig en over bijzonderheden te uitvoerig om in druk te worden medegedeeld; zij alleen zouden reeds een klein boekdeel uitmaken.

welke de Chinezen een levendig handelsverkeer onderhielden. Deze plaatsen werden ook door Portugezen en vooral door Japanners bezocht, en er was in die streken eene groote hoeveelheid peper voorhanden. De stad en het land van Tachem stonden onder een koning, die geen Mahomedaan was, die veel rijkdom en pracht ten toon spreidde, veelwijverij pleegde en wiens zoon in Sinoha gebied voerde. De koopman Jeronimus Wonderaer werd in Tachem herhaalde malen met groote vriendelijkheid door den koning ontvangen, die hem gehoor gaf voor een groot geopend venster, waarvoor hij zich plaatste en dan door middel van tolken allerlei vragen deed over den handel, de godsdienst en den staat van Nederland. In het einde bleek het echter, dat de koning de Hollanders slechts ophield, omdat dit bezoek hem vermaakte en zijne eigenliefde steele. Ten laatste begreep Wonderaer dan ook, dat hij tegen die sluwheid en ontrouw aan gegeven beloften niets vermogt en dat hij niet was opgewassen tegen het verraad van zijn Maleischen tolk of tegen de gaauwheid der Chinesche handelaars. De onderkoopman Ruyl slaagde evenmin als zijn ambtgenoot, hoewel het ook hem niet aan bekwaamheid zal ontbroken hebben, want hij was dezelfde, die later blijken gaf van kennis en geoefendheid, door de uitgave van eene Maleische spraakkunst, een Maleisch formulier en belijdenisboek, en door de vertaling in het Maleisch van de evangelien van Matheus, Marcus en Johannes. Nadat men tot den 8 Nov. geduld had gehad, werd Gaspar Groesbergen eindelijk ook gewaarschuwd, dat er een aanslag tegen hem in de haven van Cayhan gesmeed werd. Nu scheen de maat vol en Groesbergen zond twee sloepen af en liet een dorp plunderen en verbranden. Hiermede was zeker niets gewonnen, doch de wrevel der Nederlanders vindt hier verontschuldiging in het lange bedrog, waarmede zij waren opgehouden en waardoor inmiddels het jaargetijde voor de vaart naar China was verlopen. Groesbergen verzeeide nu met zijne twee schepen naar Patane, waar eindelijk verversching en eene volle lading gevonden werden. Na zeven maanden

in die haven te hebben doorgebragt, vertrok de admiraal op 6 Sept. 1603 naar Bantam; maar naauwelijks was hij met zijne schepen buiten gaats of hij ontdekte dat het schip Haarlem, door de lange reis in eene verzengde luchtstreek geheel lek en onbruikbaar was geworden, zoodat het niet verre van de kust moest worden verbrand. Eindelijk aanvaardde hij, met het overgebleven schip Leiden op 27 Januarij 1604 de terugreis van Bantam naar het vaderland, nadat vermoedelijk door den langdurigen ontdekkingstogt op de oostkust van Achter-Indie alle verdiensten voor de reeders waren verloren geraakt.

Toen op den 28 Junij 1600 de admiraal Jacob van Neck met zijne zes schepen van Texel in zee was gestoken, waren op dienzelfden dag ook nog voor rekening van de Nieuwe-Brabantsche Compagnie twee schepen naar Oost-Indie gezeild. Die schepen waren genaamd de Witten en de Zwartten Arend en gesteld onder de bevelen van Guljam Seneschal als admiraal en Cornelis Pietersz. als opperkoopman. Ook deze tweede onderneming der Brabanders schijnt een ongelukkigen en onvoordeeligen uitslag te hebben opgeleverd. Het is opmerkelijk en het verwekt verwondering, dat niettegenstaande de groote geestkracht en den ondernemingsgeest der Brabanders, toch de meer bedaarde Hollanders en Zeeuwen over het algemeen de grootste voordeelen, uit de groote handelsondernemingen hebben getrokken. Dit verschijnsel is des te opmerkelijker omdat men het in die dagen ook eenigermate kan waarnemen in zaken van veel grooter belang. De meeste ijver, waar het de vrijheid van geweten gold, de grootste hevigheid in het verzet tegen Spanje's landvoogdij en bevelen waren aanvankelijk ontstaan in de zuidelijke gewesten. Slechts langzaam, schier met moeite waren de Noordelijken wakker geworden. Maar in het vervolg ziet men de Noord-Nederlanders onvermoeid, halstarrig den wanhopigen strijd volhouden, toen de Zuidelijke gewesten reeds lang weder onder het dwangjuk waren teruggebragt. Men zou geneigd zijn, om onder de verschillende oorzaken, waaruit voor Noord- en Zuid-Nederlanders zulk een verschil in einduit-

komst is voortgekomen, ook het verschil in aanleg en karakter te rekenen. In het Zuiden vond men meer vuur, meer geest, meer conceptie, minder lijdenskracht, minder wijsheid, meer verwaarloozing van zoogenaamde kleinigheden, vooral waar het gold de keuze van aanvoerders; daarentegen in het Noorden minder geest, minder opgewondenheid, aanvankelijk zelfs zucht tot gedweêheid en traagheid; maar als men daar eene zaak eens had aangevat, ook meer overleg, meer volharding, meer die lijdzame moed om den lijdensbeker tot den bodem te ledigen, mits slechts door dat halsstarrig streven het doelwit wierd bereikt. De overdrijving van beider hoedanigheden en gebreken levert eigenaardige gevaren op; voor de Zuidelijken het gevaar van het aangevangen werk òf niet te voltooijen òf als het voltooid is, niet duurzaam in stand te houden; voor de Noordelijken het gevaar van te lang te wikken en te wegen en dientengevolge van òf niet òf te laat de uitvoering van beraamde plannen op te vatten. Maar in den aanvang der 17de eeuw waren de Noord-Nederlanders nog niet ingeslapen en aan dat gevaar nog niet blootgelegd. Let men nu op dit verschil in aanleg en karakter, ook bij de eerste ondernemingen naar Indie, dan ziet men in Zeeland, dat de plannen van een Moucheron, zonder eenigen twijfel grootscher van omvang en breeder van opvatting waren dan die, welke de deftige burgemeester Ten Haeff ontwierp, en toch ziet men Moucheron bezwijken onder den last zijner eigen ondernemingen, terwijl ten Haeff reeds bij zijne tweede onderneming behouden reis maakt. De plannen van een Isaäc Lemaire waren zonder tegenspraak even stout ontworpen als die van eenige andere Compagnie, in Amsterdam gevestigd. De kennis en het vermogen van Lemaire waren groot en niettemin mislukte het meerendeel zijner ondernemingen; terwijl de Oude-Amsterdamsche Compagnie, waarin ook wel Brabanders gezeten waren, maar waarin het Hollandsche element allengs de overhand behield, in den regel winst behaalde. Ditzelfde verschijnsel deed zich weder voor, bij de expeditie der

schepen, onder bevel van Seneschal. Verkeerde keuze van personen, tweespalt, verwarring, gebrek, groot verlies van menschen kenmerkten den togt dezer twee schepen. Eerst na eene reis van 13 maanden werd de westkust van Sumatra bereikt en zóó gering was de kennis der bevelhebbers, zóó weinig hunne opmerkzaamheid, dat zij voor Sumatra lagen zonder zelfs te weten in welk land zij waren aangeland. Tot overmaat van ramp vielen zij hier in een gespannen strik, want zij moesten de schade vergelden, welke hun voorganger Paulus van Caerden met zijne wederregtelijke handelwijze voor Atsjin had aangerigt. Het korte en onvolledige berigt, hetwelk men omtrent de reis van de schepen de Witten en Zwarten Arend, in het meergenoemd werk «Begin en Voortgang» aantreft, noemt niet eens de plaats waar deze schepen beland zijn; maar van elders weet men, dat zij voor Priaman zijn aangekomen. Bij hunne aankomst ging alles naar wensch, er werden geschenken gewisseld, handelsbetrekkingen aangeknoopt, peper ontboden van de landbouwers uit het gebergte; maar toen de admiraal Seneschal met 19 anderen en een voldoende getal koopwaren aan land was gekomen en de Maleijers zich overtuigd hadden dat zij Hollanders voor zich hadden, toen werd er beslag op de goederen gelegd en de Nederlanders werden met geweld gevangen genomen. In de eerste furie werden er zelfs 5 schepelingen, die zich verweerden, doodgeslagen; maar daarna was de behandeling, welke de Sumatranen hunne gevangenen aandeden, beter dan men had mogen verwachten. De geheele aanslag der Maleijers droeg het kenmerk van met geen ander doel te zijn volvoerd, dan om schadeverhaling te verkrijgen voor hetgeen van Caerden uit de haven van Atsjin had weggenomen. Zelfs bleek het, dat de sultan van Atsjin toen reeds veel minder vijandig gestemd was tegen de Nederlanders dan nog kort te voren en dat daarentegen de Portugezen veel van hunnen invloed op Sumatra hadden verloren. Dat men de Nederlanders overigens geen grooter kwaad wilde doen, bleek naderhand, toen

de gevangenen eene poging deden om te ontvlugten, doch door de inwoners van Priaman werden achterhaald, die «het niet onredelijk dachten dat de gevangenen zich zochten te bevrijden; dan het was naar hun oordeel te ligtvaardig ondernomen.» Sedert werden de gevangenen naar Atsjin vervoerd en aldaar spoedig losgelaten, waarna zij met schepen onder den vice-admiraal Schuurmans in 1602 naar Nederland zijn overgevoerd. De overgebleven bemanning van den Witten en Zwartten Arend liet intusschen den admiraal en zijne medgezellen in den steek en verzeilde naar Bantam, van waar zij vermoedelijk omstreeks de maand September 1601 naar het vaderland is teruggekeerd. De bemanning dier schepen was door al deze ongevallen zóó zwak geworden, dat de scheepsoverheid genoodzaakt was voor elken bodem 24 Javanen als bootsgezellen aan te nemen, hetgeen zeker het eerste voorbeeld is van Nederlandsche schepen, die met eene grootendeels Javaansche equipage naar Holland zijn gebragt.

§ 6. *De scheepstogt der Zeeuwen van het jaar 1601.*

Sedert het jaar 1600 was de Middelburgsche Compagnie onder Adr. Hendr. ten Haeff bezig geweest om eene tweede uitrusting tot stand te brengen. Een groot gedeelte der vennoten van Moucheron had zich bij ten Haeff gevoegd en de daaruit voortgekomen vereenigde Compagnie ¹ bragt op den 28 Januarij 1601 eene vloot van 4 schepen in zee. Deze vloot was zamengesteld uit ²:

¹ Zie deel I, blz. 119.

² Van dezen scheepstogt was tot nog toe weinig met juistheid bekend. Hierachter volgen twee verbalen, waaruit voor het eerst deze reis volledig wordt gekend.

1. de Zeelandia. Cornelis Bastiaansz., kapitein.
Gerard le Roy, opperkoopman.
Cornelis Jolyt, koopman.
Jan Martensz., koopman.
2. Middelburg. Hans Huybrecht Tonneman, kapitein.
Laurens Bicker, opperkoopman.
5. De Langeberque. Nicolaus Antheunisz., kapitein.
Johan Jacobsz., opperkoopman.
4. De Zon. Cornelis Adriaensz., kapitein.
Nicolaas van der Lee, opperkoopman.

De weg, dien deze schepen naar Indie volgden, was nagenoeg dezelfde, welken Cornelis de Houtman op zijnen tweeden scheepstogt naar Atsjin genomen had. Zij zeilden door de straat van Mozambique en waren op den 7 Julij geankerd ter reede van het eiland Andschuan, één der Comorren. Hier werden vriendschapsbetrekkingen aangeknoopt, een brief en geschenken namens graaf Maurits aan den vorst van het eiland overhandigd en ververschingen aan boord genomen. Bij het vertrek der Zeeuwen gaf de koning van Andschuan een brief mede, welke in het Arabisch geschreven en gerigt was aan den sultan van Atsjin. Daarin werden de Nederlanders bij dien vorst aanbevolen, hetgeen voorzeker een belangrijk bewijs levert voor de gemeenschap, welke tusschen Sumatra over zee met deze nabij de oostkust van Afrika gelegen eilanden werd onderhouden. Op den 25 Augustus daaraanvolgende kwamen de Zeeuwsche schepen op de reê van Atsjin. De reis was voorspoedig geweest, want het oponthoud en den omweg mede gerekend, waren zij niet meer dan 7 maanden onder weg geweest en hadden zij slechts 5 man verloren. In de haven van Atsjin lagen 7 of 8 vaartuigen, zoo uit de Roode zee als uit Goezeratte, die aanvankelijk voor de Nederlanders zeer bevreesd schenen, maar spoedig door teekenen van vriendschap werden gerustgesteld.

Met veel beleid en goede trouw wisten de Zeeuwen in betrekking te komen met den sultan, die reeds dadelijk eene geheel

andere houding, dan hij tot nog toe getoond had, tegenover de Nederlanders aannam. Hij begon met al de gevangenen, welke hij nog in zijn land had, zonder eenigen losprijs vrij te geven, en hierdoor nam dus ook de gevangenschap van Frederik de Houtman een einde. De groote en onverwachte omkeering in handelwijze en stemming van den Atsjineschen vorst zou verwondering wekken, vooral na hetgeen van Caerden in deze haven had aangerigt, zoo men van elders niet wist, dat de reden daarvan gezocht moet worden in eene veranderde verhouding tusschen Atsjin en de Portugezen. De vrede en vriendschap, welke Alaoed-din tot nog toe met dezen had onderhouden, waren zoo al niet openlijk verbroken, dan toch aanmerkelijk verstoord. De gewezen Capitan van Malakka, Andrea Furtado de Mendoça was sedert geruimen tijd met eene magtige armade uit de hoofdstad Goa in zee gekomen. Deze uitrusting der Spanjaarden had een driedelig doel: vooreerst om een geducht zeeroover, die in de Indische zee verwoestingen aanrigtte te tuchtigen; ten anderen om het Spaansch-Portugeesch gezag op Ceylon te vestigen, hetgeen ten uitvoer werd gelegd door de vermeestering van Jaffanapatnam. Het derde doel, hetwelk men in Goa met deze armade op het oog had, was den, zich allengs op onrustbarende wijze ontwikkelenden, handel der Nederlanders voor goed in den Archipel te smoren. Te dien einde was Furtado naar Malakka gezeild en had hij zich aldaar ververscht en gesterkt. Met eene vloot van 50 zeilen waren nu Furtado en Thomas de Loysa in zee gestoken. Het plan was Sumatra, Bantam en de geheele kust van Java langs te loopen en alsdan naar de Molukken te zeilen, om overal de Nederlanders te doen terugwijzen of verjagen door de inlandsche vorsten, en bij weigering aan dezen de kracht der wapenen te doen gevoelen. In de eerste plaats had de armade zich voor Atsjin vertoond en had men aldaar van den sultan een eiland op de reede gelegen afgeëischt, om er een kasteel voor de Spanjaarden te bouwen tot verzekering van den handel en ten einde aan de

Hollanders den toegang te beletten. De Atsjinesche vorst had hierin niet willen toestaan; want uit dat voorstel had hij, wiens voorgangers zoo lang met de Portugezen hadden gestreden, duidelijk begrepen, dat hij zich geen bondgenooten, maar meesters op den hals had gehaald. Nu veranderde de staatkunde van Atsjin plotseling en toonde de sultan zich een even groot vriend der Hollanders als hij vroeger voor hen een groot vijand geweest was. Die vriendschap tusschen Atsjin en de Nederlanders duurde sedert, ook na den dood van Alaoed-din voort, tot dat de Oost-Indische Compagnie op hare beurt vasten en versterkten voet in Atsjin zocht te verkrijgen, en toen werden ook de Nederlanders even behendig van de hand geschoven. Na het vruchteloos bezoek aan Atsjin, verzeylde Furtado met zijne armade naar Bantam, hetwelk hij blokkeerde en belegerde. Hiermede was hij in December van het jaar 1601 nog bezig, toen, zoo als wij hieronder zien zullen, de Nederlandsche admiraal Wolphert Harmensz. hem voor die handelshaven een onverwacht bezoek kwam brengen. Intusschen was de Zeeuwsche vloot op een gelukkig oogenblik voor Atsjin verschenen. Verstoord en tevens voor de Portugezen bevreesd neigde des sultans politiek op dat oogenblik, tot vriendschap en bondgenootschap met andere westerlingen. De eersten, welke zich tijdens die stemming aanboden, waren de Zeeuwen, die na hunne aankomst dadelijk een brief van Maurits en geschenken aan den Sumatraanschen vorst aanboden. Alles werd met groote plegtigheid ontvangen. In het geschrift van Maurits werd voor de Nederlanders vergunning verzocht tot het drijven van den handel in Atsjin en de in vrijheid stelling van Frederik de Houtman en der overige gevangenen gevraagd. Aan dit laatste verzoek was reeds voldaan, vóór nog de brief gelezen was. Na het lezen van dat staatsstuk werd het ten bewijze, dat de scheepsoverheid aan haren last voldaan had met het zegel des sultans afgetjapt, in welken staat het thans nog op het Rijks-Archief bewaard wordt. Hoe welwillend de sultan zich ook betoonde, ging het met den handel nog niet naar wensch. De peper werd bovenmate

duur gehouden en onder meer kwaad, dat de Portugezen van ons verteld hadden, hadden zij de Atsjinezen ook gewaar-schuw, dat de Nederlandsche handelaars valsche realen in hunne schepen medevoerden. De scheepsoverheid gaf 1000 realen ten beste, welke de sultan allen, één voor één, liet doorsnijden en toen allen die realen goed en deugdzaam waren bevonden veranderde het nog bestaande wantrouwen tegen de Nederlanders, in onwil en afkeer tegen de Portugezen. Met de wispelturigheid van een Oostersch vorst ging nu de vriendschap des sultans jegens Nederland terstond zóó verre, dat hij een gezantschap met de Zeeuwsche schepen naar Nederland afvaardigde, voorzien van geschenken en brieven voor Maurits, dien hij koning van Holland waande.

Het vertrouwen was wederzijds gevestigd en in dezelfde stad Atsjin, alwaar nog weinige dagen vroeger voor de Nederlanders niets als eene harde gevangenis gevonden werd, mogten nu de Zeeuwen eene handelsfaktory oprigten, waaraan zij den naam van Zeeland gaven en waarin zij bij hun vertrek twee kooplieden met eenige assistenten en de noodige koopmanschappen achterlieten. Dit eerste Nederlandsche kantoor op Sumatra kreeg weldra eene belangrijke vertakking in Cambaija; want spoedig daarna vertrokken twee Zeeuwsche kooplieden op inlandsche vaartuigen uit Atsjin naar Goezeratte. In het jaar 1602 kwamen die kooplieden in Goezeratte aan. Zij vertoonden aldaar brieven van aanbeveling des sultans van Atsjin en werden er met vriendschap en gastvrijheid ontvangen ¹.

Het is alzoo niet in 1616, gelijk Valentijn mededeelt, maar reeds in 1602 dat de Nederlanders, in het voor den handel zoo belangrijke Cambaija, eene handelsfaktory hebben opgerigt. Kortens tijd daarna werd de handel aldaar uitgebreid en versterkt door de admiralen Cornelis Matelief en Pieter W. Verhoeff ².

Intusschen waren reeds op den 29 November des jaars 1601, de

¹ Zie hierachter, de gedrukte stukken over dezen scheepstogt der Zeeuwen.

² Cf. over Cambaija hierboven bladz. 76.

schepen Zeelandia en Langebercque, met eene volle lading peper en de Atsjinesche gezanten aan boord naar het vaderland vertrokken, terwijl de twee andere schepen, omdat zij geen lading te Atsjin konden vinden, op dienzelfden dag een meer uitgestreken zwerftogt door den Archipel aanvingen. Ruim drie maanden later, in het begin van Maart 1602, lagen de beide schepen de Zeelandia en de Langebercque ter reede van het eiland St. Helena, toen zij nog een onverwacht en aanzienlijk voordeel behaalden. Zij hadden sedert eenige dagen bij dit eiland vertoefd in gezelschap van het schip den Witten Arend¹, dat aldaar, zeer zwak van bemanning, zijn verloren konvooizeiler den Zwarten Arend inwachtte, toen zich een zeil in zee vertoonde. De Zeeuwen meenden dat het den Zwarten Arend was en zonden er de Langebercque heen, ten einde den landgenoot te waarschuwen en te helpen. Maar toen men naderbij gekomen was, bleek het vreemde schip een groot Spaansch Galjoen te zijn, dat volladen uit Goa kwam en naar Lissabon was bestemd. Zoodra als men uit het galjoen het kleine Zeeuwsche vaartuig van slechts 150 last had vernomen, werd er onmiddellijk door de Spanjaarden op losgebrand. De brave Zeeuwen, getrouw aan hunne instructie, wilden zonder nooddwang geen geweld gebruiken en riepen in het Portugeesch aan hunne aanvallers toe: »om 't lijden Gods, zij zouden niet schieten, want zij kwamen om in vriendschap met hen te spreken!» De Spanjaard meende, dat de Zeeuwen bevreesd werden en antwoordde met eene nieuwe laag uit zijn geschut, waardoor twee Zeeuwsche matrozen werden doodgeschoten. Nu brak de storm los, het scheepsvolk «werd gaande» binnen boord, en al was de tegenstander nog zoo groot, toch werd hij besprongen; want wat den Zeeuwen ontbrak aan magt, dat zou vergoed worden door snelheid en vaardigheid. Eer nog het schip Zeeland te hulp kon aankomen, had de Langebercque reeds 80 kanonschoten

¹ Zie hierboven bladz. 251 en 252.

aan het galjoen in 't lijf gejaagd en bij het vallen van den avond zocht de Spanjaard een goed heen komen. Maar dat was de rekening niet der Zeeuwen, die, nu zij eenmaal slaags waren geraakt, ook vlamden op den rijken buit. Bij het kriecken van den dag werd de vijand weder opgezocht en op nieuw werd er gestreden tot den nacht. Eindelijk op den derden dag haalde de Spanjaard zijne bloedvlag in en gaf hij zich aan de dappere Zeeuwen over, die op den 6 Julij 1602 binnen de vaderland-sche zeegaten het anker wierpen, weldra gevolgd door het buit-gemaakte galjoen met zijne prijsmeesters aan boord¹.

Wij hebben nu nog mede te deelen, hetgeen de twee in Indie achtergebleven Zeeuwsche schepen, de Middelburg en de Zon, na hun vertrek uit Atsjin verrigt hebben. Zij stelden eerst hunnen koers ten Westen van Sumatra naar straat Sunda, met het voornemen om langs de oostkust van Sumatra noordwaarts op te steken naar Siam. Toen zij nabij Bantam genaderd waren, bemerkten zij dat die stad door de groote armade van Andrea Furtado de Mendoza geblokkeerd werd, en het scheen roekeloos om zich met twee schepen van klein charter te midden dezer vloot van 50 zeilen te wagen. Zij lieten dus Bantam liggen en liepen door. Nabij het eiland Borneo werd een bantijn van de Spaansch-Portugesche armade ontmoet, genomen en tot op de hoogte van Celebes medegevoerd, maar toen weder vrijgelaten. De twee schepen waren intusschen door de moesson van hunnen oorspronkelijken koers afgedreven en zij werden meêgesleept tot voor het eiland Amboina. Hier was voor de Zeeuwen geen handel en zij vertrokken dus spoedig van daar. Eindelijk «na,» zooals het verslag van dezen togt onvoldoende berigt, «op diverse eilanden te zijn geweest,» kwamen zij in

¹ Op last der reeders werd op deze gebeurtenis eene schoone groote denkenpenning geslagen, waarvan een zilveren exemplaar als draagpenning ingerigt, in mijn bezit is. Men vindt deze penning afgebeeld bij van Loon. Zij draagt o. a. het omschrift, doelende op den Zeeuwschen leeuw, die het Andalusische paard vervolgt, de woorden: *quo saltas, sequar.*

de haven van Patane, alwaar zij den admiraal van Neck aantroffen¹. De Zeeuwen werden met gelijke vriendschap als de Hollanders aldaar ontvangen en verkregen weldra eene voordeelige lading. Zij vertrokken nu in gezelschap van den admiraal van Neck naar Bantam, welke plaats intusschen door den Nederlandschen vlootvoogd Wolphert Harmensz. van de blokkade was verlost. In navolging der Hollanders vestigden ook de Zeeuwen eene faktorij binnen Patane, waarin zij 8 man en veel geld tot het drijven van den handel achterlieten. Op het einde van Mei des jaars 1603 kwamen nu ook deze twee schepen in goeden staat in het vaderland terug. De onderneming van de Vereenigde Zeeuwsche Compagnie had alzoo ditmaal goede vruchten opgeleverd. Behalve met den grooten buit, welke uit het Spaansche galjoen gelost was, waren de 4 schepen met volle lading teruggekeerd, was er een verbond met Atsjin gesloten en waren er door de Zeeuwen faktorijen te Atsjin, in Goezeratte en te Patane opgericht.

§ 7. *De laatste groote onderneming der Vereenigde Hollandsche Compagnien vóór de oprigting van de Algemeene Oost-Indische Compagnie onder octrooi, 1601.*

De pogingen, welke inmiddels in het vaderland werden aangewend, om door vereeniging van de bestaande en onderling vijandige Compagnien aan de ondernemingen op Oost-Indie meer kracht en duurzaamheid te geven, hadden in zóóverre gevolg gehad, dat te Amsterdam, door tusschenkomst der Burgemeesteren aldaar, de groote Oude-Compagnie met de Nieuwe-Brabantsche en de ontworpen Westfriesche was zamengesmolten. Voor rekening van dit krachtige ligchaam, hetwelk bovendien door een plaatselijk monopolie tegen nieuwe mededinging, binnen Amsterdam althans, gedekt was², zeilde wel is waar slechts ééne

¹ Zie boven bladz. 244.

² Zie Dl. I, bladz. 106, 107, sq.

vloot uit, omdat kort daarna het bestaan dezer vereeniging zich oploste in de algemeene geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie, doch deze eenige uitrusting scheen door sterkte van schepen, keuze van bevelhebbers, door bemanning en kapitaal, elke vorige onderneming van bijzondere personen te zullen overtreffen. Te gelijker tijd rustten ook nog de leden van de Oude Amsterdamsche Compagnie voor hunne bijzondere rekening eene andere vloot uit, welke meer bijzonder bestemd was, om uit Banda en de Molukken specerijen en achtergebleven inkoopten naar het vaderland over te voeren. De beide vloten te zamen telden niet minder dan 15 schepen, waarvan er 8 vereenigd werden onder de vlag van den admiraal Jacob van Heemskerck en 5 schepen gesteld werden onder bevel van den admiraal Wolphert Harmensz. Jacob van Heemskerck kreeg in last om in de eerste plaats naar Atsjin te zeilen; terwijl aan Wolphert Harmensz., was voorgeschreven tot Banda en den Molukschen Archipel door te loopen ¹.

Deze twee vloten waren zamengesteld als volgt:

Eerste vloot:

1. Oud-Amsterdam.	Jacob van Heemskerck, admiraal.
Jacques Grenier, opperkoopman.
Claes Jansz. Melcknap, schipper.
Jan Engelsz., fiskaal.
2. Zwarte Leeuw.	Jean Grenier, vice-admiraal.
Salomon Gijssels, opperkoopman.
Adriaen Block, schipper ² .
3. Alkmaer.	Jan Pauwels, opperkoopman, tweede vice-admiraal.
Teunis Jan Clickges, schipper.

¹ Zie hierachter onder de gedrukte stukken de aanwijzing der plaatsen, welke bezeild moesten worden en de instructie voor Wolphert Harmensz.

² Dezelfde vermoedelijk, die van 1610—1614 de Hudsons-rivier en de kusten van Noord-Amerika verkende, ten gevolge waarvan de Compagnie van Nieuw-Nederland werd opgericht. Zie Dl. I, bladz. 33.

- Anthony Bruinings, onderkoopman.
 4. Hoorn. Hans Schuurmans, opperkoopman.
 Claes Jansz. Ganes (?), schipper.
 Cornelis van Dueren, onderkoopman.
 5. Enkhuizen. Adriaen Hoogeveen, opperkoopman.
 (ook genaamd de Bruinvis). Willem Pietersz. van Westzanen,
 schipper ¹.
 Jacob Jacobsz. Heijn, onderkoopman.
 6. Witte Leeuw. Pieter Dirckz., opperkoopman.
 Hendrik Cornelisz. Loncq, schipper.
 Adriaan Boisot, onderkoopman.
 7. Groenen Leeuw. Hans van Breuckelen, opperkoopman.
 Jan Pietersz., schipper.
 Hendrick van Bockholt, onderkoopman.
 8. Rooden Leeuw. Hans Francks, opperkoopman.
 (jagt.) Pieter Claesz., schipper (gesneuveld.)
 Jacob de Bitter of Butter, onder-
 koopman.

Tweede vloot.

9. Gelderland. Wolphert Harmenz., admiraal.
 Jan Bruyn, schipper.
 Cornelis van de Gheyn, koopman.
 Cornelis Stalpaert van der Wiell,
 fiskaal.
 10. Zeeland. Hans Hendrickz. Bouwer, vice-admiraal.
 Jan Cornelisz., schipper.
 11. Utrecht. Jan Martenz., schipper.
 Willem Verhagen, koopman.
 12. de Wachter (jagt.) Gerrit Hendrickz., schipper.
 13. Het Duifke (jagt.) Willem Cornelisz. Schouten, schipper ².

¹ Schrijver van een journaal, behelzende een verhaal van een gedeelte van dezen scheepstogt; doch eerst in 1648 uitgegeven door Zoeteboom, bij Hendr. Jakobsz. Zoet, te Sanerdam. (Zeer zeldzaam.)

² Vermoedelijk dezelfde, die in 1615—1617 met Jacques Lemaire, Kaap Hoorn en de straat Lemaire heeft ontdekt.

Op den 25 April des jaars 1601 liep deze vloot, wier gelijke nog niet uit Nederland naar Indie was gestevend, van de reede van Texel. De dertien zeilen bleven bij elkander tot den 8 Mei, toen Wolphert Harmensz., wiens schepen de scherpste zeilers waren, van Jacob van Heemskerck afscheid nam om zijne bestemming, den Molukschen Archipel, zoo spoedig mogelijk te bereiken. Wij zullen eerst dezen op zijnen togt volgen, om daarna tot de verrigtingen van Heemskerck terug te keeren. De reis van Wolphert Harmensz. was niet zoo voorspoedig, als de bezeildheid zijner schepen deed verwachten. Na op het eiland Mauritius zich vrij lang te hebben ververscht, kwam hij eerst op den 24 December 1601 in straat Sunda aan. Bij het inloopen van de straat, kwam hem een Chinees in een prauwtje te gemoet, die hem waarschuwde dat de groote Spaansch-Portugese armade onder Andrea Furtado de Mendoça met 8 galjoenen, ieder van 500 last, en 22 galeijen en fusten voor Bantam lag, om die stad te blokkeren en voortaan alle Nederlanders uit den Archipel te verjagen. Eene gewone omzigtigheid zou het wellicht raadzaam hebben gemaakt om zulk eene overmagt te ontwijken. Maar de moed onzer zeelui grensde aan roekeloosheid. Terstond werd de breede raad belegd om te beraadslagen, wat in dit netelige geval moest worden aangevallen en het besluit was: „dat, over-
 „wegende het groot gewigt, dat voor de geünieerde provincien
 „en hare negotie gelegen was aan het behoud of de ruïne van
 „de stad Bantam, men de Portugese armade met courage
 „zou bezoeken, vertrouwende op de hulpe des Allerhoogsten.”

Nu toog alle man aan het werk, de kooijen werden geborgen, wat overtollig was of hinderde, ging over boord, het geschut werd uit het ruim gehaald, schoon gemaakt en opgesteld. Reeds des avonds was alles slagvaardig en iedereen op zijn post. Twee uren vóór zonsopgang op den 25 December gingen de drie Nederlandsche schepen en de twee jagten onder zeil, om dertig schepen der Portugezen en Spanjaarden te bestrijden.

De vijand, die geen brandwacht had uitgelegd, werd eens-

klaps uit de kooijen gewekt door een donderend vuur dat de Nederlanders hem bij verrassing van alle zijden in het lijf joegen. Dadelijk heesch de Spaansche admiraal de bloedvlag en liet de ankers ligten en nu werd er van weêrskanten een tijd lang gestreden, tot dat er eenigen onder den wal van Poelo Panjang liepen om de geleden schade te herstellen. De armade, ondanks hare overmagt kon niet verhinderen, dat ook de Hollandsche schepen onverlet hetzelfde deden. Den volgenden dag was het kwaad weder, en men kon elkander om die reden niet aan 't lijf komen; maar op den 27 December begon de aanval met vernieuwde woede. Wolphert Harmensz. «abordeerde» den Spaanschen admiraal, het schip Zeeland koos een ander schip, Utrecht sloeg zijne dreggen in eene kraak en de twee jagten namen elk eene galei voor hunne rekening. De twee galeijen werden veroverd, geplunderd en vernield, de Portugezen en Spanjaarden, geen raad meer wetende, staken drie galeijen in den brand en lieten die op de Hollandsche schepen afdrijven, maar deze ontweken met behendigheid ook dit gevaar.

Ten laatste liet de armade de zee aan de Nederlanders, die haar in deroute tot den 1 Januarij vervolgden. Bantam was bevrijd en weder open. Hoog steeg nu het ontzag voor Neêrlands wapenen bij de inlanders, toen zij door een koopvaardij-admiraal, de overmagtige koninklijke armade, die zij zoozeer gevreesd hadden, binnen weinige dagen hadden zien verdrijven.

Nadat de admiraal Harmensz. zich in deze handelsplaats had ververscht en de geleden schade had hersteld, zette hij de reis naar de Molukken voort. Op de hoogte van het eiland Kabeina ten Z. O. van Celebes ging de admiraal met zijne twee jagten naar Ternate; terwijl de Zeeland en de Utrecht naar Banda stevenden. Op den 17 Februarij bereikte Wolphert Harmensz. het eiland Ternate, alwaar hij de achtergebleven faktorij in goeden staat terugvond en de Nederlanders in «zonderlinge affectie» waren bij den koning en de ingezetenen. De vorst van Ternate gaf de belofte, dat aan de Nederlanders vóór alle anderen

lading gegeven zou worden uit het nieuwe gewas der nagelen ; maar op dat oogenblik echter waren er niet meer dan 30 baar te verkrijgen. Er moest dus tot den volgenden oogst, welke gunstig beloofde te zullen zijn, gewacht worden. In dien tusschentijd verzeilde ook de admiraal naar Banda, alwaar hij den sedert 1599 aldaar gevestigden koopman Adriaan Veen terugvond. Het verblijf in Banda leverde goede uitkomsten op. Er werd lading van noten en foelie gevonden voor twee groote schepen en voor het jagt het Duifje, hetwelk ook sagoe afhaalde van de kust van Ceram. Bovendien sloot Wolphert Harmensz. op den 25 Mei 1602 een voordeelig contract met de inwoners van Labetakke op Neyra, met die van Wayer, Selamme, oud-Dender op Lonthor en die van Rossingheyn.

Bij dit verdrag werd wederzijds de vrijheid van geweten erkend, en van de zijde der Bandanezen bescherming toegezegd tegen Portugezen en Javanen aan de achterblijvende Nederlanders en de verbindtenis aangegaan dat alle noten, foelie en andere produkten uitsluitend aan de Nederlanders te Selamme zouden geleverd worden, tenzij deze die handelswaren niet noodig hadden. Inmiddels was het schip Utrecht en het jagt de Wachter naar Ternate gezonden om aldaar de nagelen te laden. Terwijl Wolphert Harmensz. aldus bij de eilanden van Banda vertoefde, kwamen er slechte tijdingen uit Amboina. De van Bantam verjaagde armade van Mendoça had zich hereenigd, was naar Amboina gezeild en had op dat eiland dorpen en negorijen verbrand, de nagelboomen uitgeroeid, alles te vuur en te zwaard verdelgd. Mannen, vrouwen en kinderen kwamen over zee naar Banda vlugten en smeekten den Nederlandschen admiraal, dat hij hen mogt verlossen uit hunne benaauwdheid en ellende; zij zouden gaarne voor die hulp alles aan de Hollanders afstaan, wat dezen mogten begeeren en hun toelaten om forten en vestingen op het eiland te bouwen. Wolphert Harmensz. meende aan dat verzoek niet te kunnen voldoen, zijne schepen waren volgeladen met kostbare specerijen en de admiraal, die in dienst was

van handelaren en bijzondere personen gevoelde geen vrijheid om de belangen des handels achter te stellen aan de eischen van de staatkunde. De Portugezen en Spanjaarden behielden daardoor ruim baan en binnen weinig tijds schenen de Molukken voor de Nederlanders verloren te zullen zijn. Terwijl alzoo de ongelukkige Amboinezen aan hun lot werden overgelaten, vertrokken nu op den 24 Junij 1602 de drie Hollandsche schepen naar Bantam. Wolphert Harmensz. liet aldaar den opperkoopman Claes Gaeff en den onderkoopman Jan Lodewijksz. achter, ten einde er de schepen Utrecht en de Wachter uit Ternate in te wachten; terwijl hij zelf met zijne geladen schepen op den 25 Augustus de terugreis naar het vaderland ondernam¹.

Wij hebben Jacob van Heemskerck verlaten, toen hij met zijne vloot op de hoogte der Azoren van de schepen van Wolphert Harmensz. zich scheidde.

Weinige dagen daarna kreeg hij een aanstoot van 12 Spaansche galjoenen, die op reis waren naar Amerika. De Spaansche vice-admiraal, een schip van 300 last, geraakte hevig slaags met het jagt de Rooden Leeuw. De schipper Pieter Claesz. hield moedig den ongelijken strijd vol; doch hij sneuvelde met nog 7 anderen zijner schepelingen. Toch werd de strijd niet opgegeven, nog 12 man werden door zware wonden buiten gevecht gesteld en het schip deerlijk ontredderd, zoodat de Spanjaard op het punt scheen van het Hollandsche jagt te vermeesteren, toen Jacob van Heemskerck den Spanjaard aan boord smeed en hem de volle laag toediende; ook deze bleef het antwoord niet schuldig en Heemskerck werd onzacht ontvangen. Nu wilde ook de Nederlandsche vice-admiraal Jan Grenier zich op de andere zijde van het galjoen werpen; maar de roerganger was zoo verbaasd

¹ Zie over den togt van Wolphert Harmensz., den hierachter gedrukten ongeteekenden brief. Cf. deel I. Begin en voortgang. VIII, A A A Journaal ofte dach-register van de Voyagie, gedaen onder het beleydt van den admiraal Wolfhart Harmansz, naer de Oost-Indien in de jaren 1601, 1602 ende 1603.

door het hevige vuur, dat de manoeuvre verkeerd werd uitgevoerd, en Grenier op het boord van Heemskerck verviel. Het Hollandsche admiraalschip kreeg hierdoor zware avarij. De Spanjaard maakte van de verwarring, welke daaruit ontstond, gebruik om los te komen en zich een eindweegs te verwijderen. Nu kreeg ook het jagt de Rooden Leeuw gelegenheid om aan het dreigende gevaar te ontkomen. De overige Nederlandsche bevelhebbers schijnen, hetzij door wind of weêr, hetzij door kleinmoedigheid zich van den strijd te hebben onthouden. In den namiddag kwamen de Spanjaarden op nieuw opzetten en vervolgden zij de Nederlandsche vloot tot diep in den nacht.

Bij het opgaan van de zon bleek het, dat de Spaansche vloot haren koers naar Amerika's kusten had vervolgd; maar tevens dat de vice-admiraal Jan Grenier en het jagt de Rooden Leeuw uit de vloot vermist werden. Omtrent het lot van dit jagt, hetwelk niet meer dan 12 man aan boord behouden had en zeer ontredderd was, vindt men verder geen melding gemaakt, dan alleen dat het vermoedelijk weder naar huis is geloopen. De vice-admiraal Grenier was uit de vloot gedwaald en vond zich des morgens zeer onaangenaam verrast, toen hij bemerkte, dat hij tusschen elf groote Spaansche galjoenen zeilde, waarvan het admiraalschip, zoo als een der Hollandsche schippers zich in zijn verhaal uitdrukt, zoo groot was als een eiland. Grenier begreep teregt dat hij uit dien neteligen staat, alleen door snelheid en behendigheid zich redden kon en daarin hielp hem de grootere bezeildheid van zijn schip. Hij zette nu alleen den togt naar Indie voort en bereikte, na zich op het eiland St. Maria en Madagascar's oostkust te hebben ververscht, op den 19 Februarij 1602 de stad Atsjin, de oorspronkelijke bestemming van de vloot waartoe hij behoorde. Hij laadde aldaar een 100tal baren peper; maar had tevens de teleurstelling van door een brand, welke een groot deel van Atsjin verwoestte, ook de nog zoo onlangs gevestigde faktorij der Zeeuwen te zien vernielen. Eene volle lading kon Grenier

hier niet bekomen; hij verzeilde om die reden eerst naar Tikoe, waar de prijs der waren te hoog steeg, daarna naar Bantam, van waar hij volladen op den 11 Mei 1602 met 4 andere schepen van de vloot van Jacob van Heemskerck wederkeerde naar Nederland ¹.

Intusschen was ook Heemskerck met de hem overgebleven 6 schepen in Oost-Indie aangekomen. Op zijnen togt derwaarts had hij op den Atlantischen Oceaan, op 2° N. Br. Olivier van Noort ontmoet, die hem verhaalde, hoe hij de reize rondom den aardbol had volbragt en hoe hij niet minder dan 60 tonnen schats als buit in zijn schip medevoerde naar Holland. Van Heemskerck was ditmaal niet zoo voorspoedig als vroeger op zijne reis, de scheurbuik brak uit op de vloot en hij werd genoodzaakt ververschingsplaatsen op te zoeken. Hij vertoefde eerst op Fernando Noronha, daarna kwam hij door de straat van Mozambique aan de Comorren. Hier vond hij in eene haven overvloed van verversching, waardoor zijne manschappen herstelden. Op den 8 December vertrok Heemskerck van die eilanden en liep tot op de breedte van 5° 30' N. Bde. door of langs de Malediven, met bestemming naar Atsjin. De moesson liet hem dit echter niet toe. Een stijve Noorden en Noord-Westen wind, dreef hem steeds Zuidelijker en hij besloot dus niet langer tegen den wind op te worstelen; maar zich daarmede liever zuidoostwaarts naar Bantam te laten voeren. Op den 22 Februarij 1602 kwam hij met zijne zes schepen eindelijk in die haven aan; doch bevond weldra dat door het aantal Nederlandsche schepen de handel aldaar vele van zijne voordeelen begon te verliezen.

Zoodra Jacob van Heemskerck bemerkte, dat de Javanen hunne peper op prijs hielden, verdeelde hij zijne vloot. Hij

¹ Het verhaal van de reis van Jan Grenier vindt men in Begin en Voortgang, D. D. 2, beschreven door Reijer Cornelis, Stuurman op het schip den Swarten Leeuw, uytgevaren voor vice-admiraal van de vlote (van Heemskerck) daar schipper op was Adr. Block, en ook nog in het journaal van Willem van Westzanen in 1648 uitgegeven.

zelf heesch de admiraalsvlag op den Witten Leeuw en ging met de schepen Alkmaar en Enkhuizen van Bantam oostwaarts onder zeil; terwijl hij de overige schepen te Bantam onder beleid van Hans Schuurmans achterliet, om lading te zoeken. Bij deze schepen voegden zich, eenigen tijd daarna, de Zwarten Leeuw van Grenier en het jagt Enkhuizen, hetwelk later door van Heemskerck van Java's noord-oostkust werd teruggezonden. Op den 11 Mei 1602 zeilden daarop deze vijf schepen, Amsterdam, Zwarten Leeuw, Hoorn, Enkhuizen en Groenen Leeuw onder de vlag van Hans Schuurmans naar het vaderland terug. Zij bragten eene rijke lading huiswaarts, bestaande uit 29,526 zakken peper, 198 zakken en 41 ponden cubebe, 269 baharen en 819 ponden kruidnagelen en 42 bahar en 725 pond foelie ¹.

Heemskerck kwam na zijn vertrek van Bantam, op den 9 April voor Demak. Deze plaats is gelegen op Java's noord-oostkust, aan eene rivier, welke denzelfden naam draagt en de stad met de zee verbindt. Welcer was, zooals wij hierboven gezien hebben, Demak de hoofdstad van de eerste Mahomedaansche dynastie, welke haar gezag over Java gelden deed en het magtige Madjapahit vernietigde. Thans, in 1602, was het sedert lang eerst door Padjang, daarna door Mataram van dien luisterrijken rang verdrongen. Heemskerck vond bij zijne komst aldaar den Pangerang van Demak in een fellen krijg tegen Mataram gewikkeld, terwijl andere met Demak verbonden vorsten op oostelijk Java in dien oorlog waren gemengd en Madura vijandig tegenover Soerabaija stond. Die oorlog schijnt zijn oorsprong genomen te hebben na den dood van den beroemden stichter van het Mataramsche rijk Panembahan-Senopati, toen de Pangerang-adipati van Demak op nieuw naar de kroon en de heerschappij over Java dong. In den aanvang ontving Heemskerck vele vriendschapsbewijzen van dezen vorst van Demak; maar op het onverwachtst veranderde die gezindheid en werd er eens-

¹ De zak is gelijk aan 60 Amsterd. ℥. De Bahar hield 531 Amsterd. ℥ in.

klaps een aanslag op de Hollandsche schepen beproefd. Die aanslag mislukte; doch 19 Nederlanders, die op dat oogenblik aan land waren, werden met hunne wapenen gevangen gehouden. Alle middelen, welke Heemskerck in het werk stelde om zijne schepelingen weder los te krijgen, bleven vruchteloos. Eindelijk zocht hij door het aantasten van schepen en personen en door andere maatregelen van represaille zijn volk te verlossen. Slechts 8 personen werden op die wijze weder vrij gekregen maar verder was de onverschillige en hardnekkige vorst tot niets te bewegen.

Het eenige wat de admiraal nog voor zijne schepelingen vermogt te doen, was den vorst van Soerabaija door beloften en geschenken tot hulp en voorspraak op te wekken, en door middel van een Mahomedaansch priester met de ongelukkige gevangenen in betrekking te blijven. Inmiddels werd de stad Demak door het leger van Mataram naauw ingesloten en het land deerlijk geteisterd. De Nederlandsche gevangenen werden gedwongen aan dien krijg deel te nemen, en hoewel zij voor hunne vijanden streden, was hunne dapperheid zoo groot en stak die zóó verre uit boven die der Javanen, dat zij er niet weinig toe bijbragten, dat de belegering van Demak door den Panembahan werd opgegeven en hij met zijn leger aftrok ¹. De admiraal Heemskerck werd op die wijze genoodzaakt zijn volk in gevangenschap achter te laten en voort te zeilen naar Joertan en Grissée. Hier stichtte hij de eerste Nederlandsche faktory op oostelijk Java, rigtte er een huis op en plaatste er den koopman Adriaan Schaeck met twee anderen en een voldoende kapitaal, om de noten, de nagelen en de foelie te koopen, welke aldaar door de Javanen uit de Molukken met de eerstkomende

¹ Zie hierover de zeer belangrijke hier achter gedrukte brieven van Heemskerck; cf. bladz. 163 hierboven en Hagemann's algem. geschiedenis van Java, VIIde hoofddeel in het tijdschrift, Indisch archief, 2de jaarg., deel III, bladz. 268 en 269.

moesson zouden worden aangebragt ¹. Na vruchteloos te hebben gepoogd om boven Madura om het eiland Bali te bereiken, stelde Heemskerck zijnen koers naar Patane. Vóór dat hij echter dien togt ondernam, werd hij door een lek van een zijner schepen genoodzaakt naar Joertan terug te keeren en bij die gelegenheid maakte Heemskerck zich meester van een Portugeesch fregat, hetwelk tot de vloot van Mendoça behoorde. Hij vond daarin 8 baharen kruidnagelen en 150 baharen sandelhout, welke kostbare buit, den geleden tegenspoed eenigzins vergoedde. Uit brieven, welke Heemskerck in dit vaartuig onderschepte, vernam hij dat de Molukken, inzonderheid Amboina op dat oogenblik geheel in de magt der Spanjaarden en Portugezen waren en kreeg hij berigt van het ophangen der schepelingen van van Neck binnen Macao. Heemskerck's gramschap over dezen moord was zoo heftig, dat in de eerste drift, de gevangen Portugezen, ter naauwernood een gelijk lot ontkwamen. Gelukkig voor dezen bezon zich echter de Hollandsche admiraal. De voorgenomen togt naar Patane werd eindelijk op den 27 Julij hervat en reeds op den 19 Augustus werd die plaats bereikt. Hier vond Heemskerck, de twee Zeeuwsche schepen, de Middelburg en de Zon en den admiraal van Neck met zijne schepen Amsterdam en Gouda ². Alzoo waren nu in deze belangrijke handelshaven, welke in dit jaar 1602 voor het eerst door de Nederlanders was bezocht, niet minder dan 6 groote Nederlandsche schepen te zamen aanwezig. De prijs der handelswaren steeg wel door die omstandigheid; maar niettemin getuigde Heemskerck, die even als zijne medgezellen ook hier lading bekwam, dat deze handelsplaats nog de beste was, welke hij in Indie had aangetroffen, eene getuigenis, waaruit kan worden afgeleid, hoe omvangrijk de handel van Patane destijds moet geweest zijn.

¹ Zie de Instructie voor den gezagvoerder in deze eerste faktorij op Oost-Java, onder de stukken hierachter gedrukt.

² Zie boven bladz. 244 en 259.

Uit eenen brief van Jacob van Heemskerck¹ schijnt het, dat ook van de vereenigde Hollandsche Compagnie eene faktorij in Patane gesticht is, zoodat toen reeds drie Nederlandsche faktorijen in die plaats gevestigd zijn geweest. Het blijkt uit Heemskerck's brieven niet, wat er verder door hem in Indie is verrigt. Hij had het voornemen om ook nog Siam of Johor te bezoeken; doch de berigten ontbreken, waaruit de volvoering van dat voornemen kan blijken. Men leest echter in de reisverhalen van Joris van Spilbergh en van Warwyck, dat hij eerst in de maand Junij des jaars 1605 weder op de reê van Bantam met drie schepen is verschenen. Dit derde schip, hetwelk Heemskerck toen met zich voerde, had hij te danken aan zijne dapperheid en aan zijn geluk; want in de wateren van Johor was hij na een langen kruistogt er in geslaagd, om de groote Caraque te vermeesteren, welke jaarlijks door de Portugezen van Macao naar Malakka werd gezonden. De verhalen over den rijkdom dier Caraque grenzen aan het fabelachtige, zoodat men bijna geneigd zou zijn om aan overdrijving te denken. Volgens berigt van den één, zou dat schip eene lading hebben gevoerd van niet minder dan 70 tonnen gouds; terwijl de meest gematigde mededeelingen daaromtrent verhalen, dat zij 40 tonnen gouds waardig was. Koper, aluin, maar vooral eene overgroote menigte van ruwe en bewerkte zijde waren de onschatbare rijkdommen, die aan Heemskerck met dit Portugesche schip in handen vielen. In Bantam werden nu verder nog alle opengebleven hoeken en gaten op de drie schepen, met specerijen aangevuld en met alle die schatten als overstelt, zeilde Jacob van Heemskerck eindelijk in de maand October 1605 naar Nederland terug, waar hij en zijne lading ongetwijfeld met open armen door de bewindhebbers zullen zijn ontvangen¹.

¹ Brief van 7 Nov. 1602, zie hier achter.

¹ De hier achter gedrukte stukken verspreiden veel nieuw licht over deze expeditie van van Heemskerck. De berigten daaromtrent bij Valentijn zijn onvolledig en onjuist. Zeer belangrijk is ook het zeldzame boekje van

§ 8. *De laatste scheepstogt naar Oost-Indie, vóór de oprigting van de Algemeene Geoctroijeerde Oost-indische Compagnie.*

Balthazar de Moucheron, de rustelooze ondernemer, die onder de eersten was geweest dergenen, die naar West en Oost hunne schepen uitzonden, behoorde nu ook weder tot de laatsten, die als bijzonder persoon de expeditien naar Oost-Indie volhield. Sedert 1598 had hij zich meer bezig gehouden met zijne aanslagen op de eilanden del Principe, St. Thomé en Groot Corisco, dan wel met den handel regtstreeks op Indie. Nu, in 1601, waagde hij het echter nogmaals drie schepen onder bevel van Joris Spilbergh daarheen af te vaardigen, niettegenstaande hij reeds door velen zijner oude vennooten was verlaten en zijn crediet niet meer diezelfde vastheid had van weleer.

De nieuwe togt ving op den 5 Mei aan, met de navolgende schepen en bevelhebbers:

1. De Ram. Joris Spilbergh, admiraal.
Pieter Cornelisz., kapitein.
Matheus Smit, opperste piloot 1.
Jongerheldt, kapitein der Muskietiers.
2. Het Schaap. Guyon Lefort, vice-admiraal 2.
Cornelis Specx, kommies.
Rem Cornelisz., stuurman.
Joos van Breem, onder-kommies.
3. Het Lam. Willem Jansz., schipper; doch later verplaatst
(jagt). op het Schaap en vervangen door C. Specx.

Willem van Westzanen, getiteld: Derde voornaemste zee-getogt der verbondene vrije Nederlanderen naar de Oost-Indien, te Sanerdam bij Hendrik Jakobsz Zoet, 1648. De schrijver echter vertrok reeds op 11 Mei 1602 naar Nederland, zoodat ook dat geschrift door het hierachter staande wordt aangevuld.

¹ Deze is later overgegaan op het jagt.

² Een Franschman, die op de reize eene zamenzwering tegen Spilbergh smeedde, maar daarin behendig en beleidvol door dezen werd verhinderd.

Omtrent deze expeditie, welke niet alleen handel beoogde, maar ook eenigermate een militair karakter droeg, biedt het Rijks-Archief geen nieuwe bronnen aan, zoodat wij ons moeten vergenoegen met hetgeen elders in gedrukte berigten, daarover gevonden wordt, kort in herinnering te brengen. Gedurende een geruimen tijd ondervond de kleine vloot veel tegenspoed; maar ook de weg, dien zij volgde om Oost-Indie te bereiken, was ongewoon en vreemd. Eerst liep de togt langs Puerto Santo nabij Madeira, voorbij de reë van la Palma naar Capo Verde op Afrika's westkust. Te Puerta Dale, eene haven die of door «usantie en oude costuyme» of door overeenkomst steeds vrij en open was voor Vlamingen en Franschen, ging Spilbergh, die zich daarop verliet, aan land; doch zijne schepen werden niettemin door drie Portugesche karvelen aangetast en hij zelf in den schouder gewond. Als hij nu nogmaals bij het naburige Refrisco poogde aan land te komen om water en verversching te krijgen, werd hij door eenige negerslaven der Portugezen overvallen, naakt uitgeschud en zoodanig mishandeld, dat hij zijn behoud alleen aan eenige Franschen, welke in de nabijheid waren, te danken had. Op den volgenden dag werd nu een der karvelen door de Zeeuwen genomen, en in 't einde eene overeenkomst met de Portugezen die hun onregt erkenden, getroffen. Spilbergh gaf het genomen karveel terug en ontving daarvoor water en verversching. Toen nu daarna de reis hervat was, lag Spilbergh ten gevolge van zijne wonden en kneuzingen nog ziek in de kooi en werden de bevelen, welke hij gegeven had, onnaauwkeurig opgevolgd. De bevelvoerende officier hield zijn koers niet genoeg westwaarts, en door deze onachtzaamheid geraakten de schepen in den grooten golfstroom, die naar de kust van Guinea drijft. Eenmaal in de golf van Guinea vervallen, werden zij door windstilte en tegenstroom tot die soort van bewegingloosheid gedwongen, aan welke de Nederlandsche matroos de beteekenisvolle, hoewel minder verfijnde benaming van «kathalzen» heeft gegeven. Nu werden achterevolgens Annobon, St. Thomé en groot Corisco bezocht.

Op Annobon werden de pogingen om versch water te bekomen, met vijandelijkheden van de zijde der Portugezen en inlanders beantwoord. Op St. Thomé durfde men niet meer landen; doch eindelijk vond men nabij Corisco een schip, dat ook aan de Moucheron toebehoorde. De berigten, welke men omtrent die ontmoeting in het dagverhaal van Spilbergh aantreft, doen vermoeden, dat het eiland Corisco destijds door soldaten en zeelieden van Moucheron in bezit was genomen; ten minste men vindt gewag gemaakt van een Nederlandschen gouverneur, Dirk van Wees genaamd, die over die eilanden gesteld was ¹. Na eene reis van ruim zes maanden bereikten de schepen, vermoedelijk door den Atlantischen kuststroom meêgevoerd, eindelijk op den 15 Nov. de St. Helena-baai, ten noorden van de Kaap de Goede Hoop, en op den 29 November ankerden zij in de baai, welke Spilbergh de Tafelbaai noemde, welken naam zij sedert heeft behouden. Ten laatste werd op den 27 December Afrika's zuidpunt omgezeild. De admiraal Spilbergh ontmoette op deze hoogte twee Fransche schepen van St. Malo, welke in ditzelfde jaar onder bevel van den kapitein Le Bardeliere van St. Malo naar Oost-Indie waren uitgezeild. De opperste piloot dezer Fransche expeditie was de Nederlander Wouter Willekens, die zijne ondervinding, welke hij op den eersten scheepstogt der Hollanders naar Oost-Indie had opgedaan, nu aan deze Bretons verleende. Ook de bekende beschrijver der Malediven-eilanden, François Pyrard de Laval, bevond zich aan boord van deze schepen. Zoowel om de Franschen te ontwijken, als omdat het goede jaargetijde voor de aankomst in Indie door de lange reis verstreken was, besloot Spilbergh vooraf

¹ Onder het afdrukken, ontvang ik bericht van Mr. J. H. de Stoppelaar te Middelburg, die zich heeft beijverd om alles bijéén te brengen, wat dienen kan voor eene monographie der Mouchérons, dat het eiland Corisco en drie andere nabijgelegen eilanden, in 1600 door schepen van Balthazar de M. werden veroverd. Die eilanden ontvingen den naam van îles Moucheron. Welligt moet tot deze expeditie ook gebragt worden, de scheepstogt door mij vermeld, Deel I, bladz. 115.

de oostkust van Afrika en de Comorren-eilanden aan te doen. De togt werd nu langs de kust van Natal voortgezet tot voor de rivier Quama of Zambesi, alwaar Spilbergh op den 2 Februarij 1602 met 2 schepen aankwam. Zijn vice-admiraal was nabij de Kaap van hem afgedwaald. Spilbergh vond aan de Zambesi-stroom een Portugeesch fort en eene gevaarlijke ankerplaats. Hij verzeeide om die reden naar de kust van Mozambique en kwam op den 21 Februarij ter reede van Moelali of Moehali, een der Comorren-eilanden, van welken destijds Andschuan het voornaamste en de zetel van het inlandsch opperbestuur was. De ontvangst bij de Mahomedaansche inwoners was aanvankelijk zeer gastvrij en vriendschappelijk; doch in het einde hield bij de inlanders de begeerte naar het goed en de wapenen der Europeanen de overhand, zoodat onverwacht twee sloepen van Spilbergh werden weggeroofd en 28 schepelingen werden gevangen gehouden. Westenwind en gebrek aan leeftogt dwongen Spilbergh zijne gevangen medgezellen te verlaten en zijn reis voort te zetten. Hij schijnt nu met den stroom te zijn medegevoerd in de Indische-Zee tot boven de Malediven, daarna langs de kust van Coetsjin, en eindelijk op de westkust van Ceylon te zijn aangekomen. Hier waren alle kustplaatsen door Portugezen bezet en viel er geen andere keuze, als om punt de Gale te dubbelen en weder noordwaarts naar Ceylon's oostkust op te steken. Op den 31 Mei 1602 verscheen Spilbergh ter reede van Matticalao of Batticalao, alwaar eenigen tijd later zijn admiraal zich weder bij hem voegde. De radja van Batticalao zat onder cijnsplichtigheid van de Portugezen en wilde in den aanvang niet gelooven dat Spilbergh en de zijnen, niet tot de gevreesde en gehate natie behoorde. De Nederlandsche admiraal werd wel met veel schijn van vriendschap door den radja onthaald; maar het scheen toch, dat er verraad broeide en dat men de schepen wilde overrompelen. Door voorzigtigheid en het aannemen van eene onbevreesde en krachtige houding wist Spilbergh ook dit gevaar te verijdelen. Naderhand bleek het, dat de Singhalesche

vorst verlegen was, aan de ééne zijde met zijne verhouding tot de Portugezen en aan den anderen kant niets durfde aanvangen zonder den Maharadja van Kandia. Nu zond Spilbergh een kommissie naar dien vorst, die in het binnenland zijne residentie hield en toen die zendeling behouden met brieven en geschenken was teruggekeerd, nam Joris Spilbergh het moedig besluit om midden door eene onbekende bevolking het binnenland in te trekken en zich persoonlijk met den Maharadja in betrekking te stellen. Op den 6den Julij vertrok hij met een gevolg van 10 personen en kwam hij na eene hoogst belangrijke, doch vermoeijende reis, door de stad Vintana aan de rivier Trinconomale, aan het hof van den Maharadja in Kandia. Hier werd hij met vorstelijken luister en groote vriendschapsbetuigingen ontvangen. Men leest in het dagverhaal van Spilbergh's reize zeer belangwekkende mededeelingen, betreffende dien togt over Ceylon. Hij deelt de levensgeschiedenis mede van den Singhaleschen oppervorst, en beschrijft de hofhouding en de bevolking in wier midden hij zich bevond. Hoewel onbewust van de beteekenis van veel, dat hij zag, heeft hij vlijtig opgeteekend wat hij van den ritus en het kloosterleven der Boeddhisten heeft waargenomen. Met zeer veel «tact» wist Spilbergh zich in de gunst van den Maharadja te dringen, vooral toen hij het gesprek over handelszaken, waarvan de fiere vorst afkeerig scheen, op het juiste oogenblik liet varen en hem aankondigde dat de ware reden van zijn komst deze was, dat hij door graaf Maurits van Nassau opzettelijk gezonden was, als afgezant aan den keizer van Ceylon om met hem een verbond te sluiten tegen beider vijanden, de Spanjaarden en Portugezen. Hij hing daarbij een treffend tafereel op van den grooten veldslag op Vlaanderen's stranden, bij Nieuwpoort tegen de magtige legers des konings van Spanje geleverd en weldra prijkte nu in des Maharadja's slaapvertrek, de beeldtenis van Maurits te paard, in volle rusting. Kandia en Vlaanderen, sprak daarop de opgewonden Maharadja, moesten voortaan één zijn en hij en geheel zijn geslacht, zij

zouden gaarne als arbeiders kalk en steen op hunne schouderen aandragen, zoo de groote veldheer Maurits eene vesting op Ceylon wilde stichten om daaruit den gemeenen vijand te be-stoken. Met vele geschenken, beloften van bondgenootschap en brieven aan Maurits, bovendien bekleed met den rang en de volmagt van gezant des Maharadja's keerde Spilbergh weder naar het strand van Batticalao, alwaar hem door den Maharadja nog een weinig kaneel en peper werd achterna gezonden. Na eenigen ruilhandel in edelgesteenten van kleine waarde te hebben gedreven en nog een paar kleine Portugesche handelsscheepjes te hebben genomen en verbrand, vertrok Spilbergh op den 2 September 1602 van Ceylon naar Sumatra, en ankerde hij reeds op den 16 Sept. ter reede van Atsjin. Hier vond hij zijn jagt het Lam terug, hetwelk reeds bij de Commoren van hem was afgedwaald en dat hij sedert verloren waande. De bevelhebber Cornelis Specx had, deels om toe te geven aan den onwil der bemanning, deels ook uit vrees van met een zóó klein scheepje, alleen door de Indische wateren te zwerven het jagt verhuurd aan de Engelschen, welke te Atsjin waren aangekomen. De Britsche kapitein James Lancaster was dezelfde, die reeds in 1592 een scheepstogt naar Indie ondernomen had en die nu met Middleton en den gewezen piloot van Moucheron, John Davis, andermaal, maar nu voor de Engelsche Compagnie van het eerste Charter, naar die gewesten was gestevend.

Spilbergh bemerkte spoedig, dat de Engelschen het voornemen hadden opgevat om een kruistogt te wagen op de rijke Portugesche kraack, welke jaarlijks van St. Thomas op de kust van Bengale, met rijke handelswaren naar Malakka overstak. De Nederlandsche admiraal, die tot nu toe meer roem dan voordeel had behaald, trad in eene overeenkomst met de Britsche bevelhebbers en gezamenlijk zeilden zij nu naar de straat van Malakka, alwaar op den 13 October werkelijk het rijk geladen schip der Portugezen uit zee kwam opdagen. Spoedig namen Middleton en Spilbergh den kostbaren prooi tusschen hen beiden,

terwijl Lancaster en het jagt zich haastten om bij hen te komen en aan strijd en buit deel te nemen. Na dapperen tegenweer moest de Caracque, een schip van 1400 ton, voor hare tegenstanders zwichten. Zij werd in zee gelost en door de overwinnaars, behalve van andere koopwaren, vooral van eene groote hoeveelheid kostbare Bengaalsche kleeden beroofd. Spilbergh hield inmiddels de vrouwen en kinderen, welke zich aan boord der Caracque bevonden in zijne kajuit tegen moedwil en overlast bewaard, en toen eindelijk het schip nagenoeg van alles wat waarde had was ontdaan, werden alle de Portugezen met hunne vrouwen en kinderen er weder opgezet en hun de vrijheid gegeven, om de reis naar Malakka voort te zetten. Spilbergh keerde nu met de Engelschen naar Atsjin terug; doch hij liep spoedig weder in zee om Quéda te bezoeken. Door tegenwind werd dit plan verijdeld en ging hij andermaal naar Atsjin, waar hij na het vertrek der Engelschen hoopte beter met den peperhandel te zullen slagen. Dit was werkelijk het geval, hij werd op nieuw door den Sultau met vriendschap ontvangen en hij kreeg eenige balen peper aan boord. Er waren nu bijna twee jaren verstreken, sedert Spilbergh uit Zeeland was vertrokken, en in dien tusschentijd was in het vaderland na veel moeite en beraadslagen de algemeene geoc-troijeerde Compagnie tot stand gekomen. Op den 16 Januarij 1603 kwamen twee schepen voor Atsjin aan, welke behoorden tot de eerste vloot onder den admiraal Wijbrand van Warwijck, welke dit groote handelsligchaam voor algemeene rekening, naar Indie had uitgezonden. Joris Spilbergh vond het thans geraden om een zijner schepen, aan de algemeene Compagnie te verkoopen en zelf verzeilde hij met zijn schip naar Bantam, om van daar de terugreis aan te nemen. Hij had Cornelis Specx met eenen assistent in eene faktory te Atsjin achtergelaten; maar ook deze twee kooplieden gingen weldra over in dienst der algemeene Compagnie. Op den 27 April 1603 kwam Spilbergh voor Bantam aan, hij verruilde er zijne Bengaalsche kleeden tegen koopwaren voor de Europesche markt geschikt en vormde ten laatste het

vermete le plan om langs Japan, bij Noorden Azie door de IJzsee huiswaarts te keeren. De admiraal van Warwijck ont-ried hem echter de uitvoering van dit ondoordachte voor-nemen en wijselijk begreep hij toen, dat het toch beter ware met zijne kostbare lading, die groo-ter was dan zijn schip kon bevatten, regstreeks naar Zeeland terug te keeren. Toen Spil-bergh te Bantam was aangekomen vond hij voor die stad niet minder dan negen Nederlandsche schepen verzameld en dit getal klom kort daarna tot dertien schepen, toen ook Jacob van Heems-kerck aldaar het anker vallen liet. Nog nooit was zoo groote Nederlandsche scheepsmagt voor Bantam vereenigd geweest. De overwinning van Wolphert Harmensz., het veroveren van de Caracquen van Macao door Heemskerk, van die van St. Thomas door Spilbergh en de Engelschen had schrik verspreid onder de Portugezen en ook de bevolking van Bantam en van den geheelen Archipel had redenen om ongerust te worden, dat die vreemdelingen, welke nog zóó kort geleden zwak en uitgeput voor het eerst in deze gewesten waren aangeland, zich eerlang tot nieuwe overheerschers zouden verheffen.

Indien de lezer, niet afgemat door de lange reeks der elkander opvolgende reisverhalen, met welwillendheid de beschrijving mogt gevolgd hebben, van hetgeen de Nederlanders sedert hunne eerste komst tot aan de stichting der algemeene geotroijeerde Oost-Indische Compagnie, in Indie hebben verrigt, dan heeft hij ook ongetwijfeld met bewondering gadeslagen de reusachtige inspanning, de furie, waarmede in dit korte tijdvak van naauwlijks 7 jaren, onze voorvaderen zich in de nieuw geopende vaart hebben geworpen. Niet minder dan 15 vlo-ten, welke te zamen 65 schepen telden, zijn tusschen de jaren 1595 en 1602 uit Nederland naar Indie gestevend. Van die schepen waren er elf verloren gegaan, ver-brand, gezonken of vermist: door sommigen der reeders was veel verloren, ja zóó veel zelfs verloren, dat groote handelshuizen geheel te gronde waren gerigt en anderen aan het wankelen gebragt. Het

aantal menschenlevens, dat de nieuwe ondernemingen hadden gekost, was bovendien aanzienlijk, geheele scheepsbemanningen waren als versmolten en veel kapitaal was aan kleinere ondernemingen op Spanje, Portugal en de Oostzee onttrokken, om in de expeditien van Verre te worden gewaagd. Dit alles was de schaduwzijde dezer merkwaardige handelsbeweging. Maar daartegenover staat dat er ook, vooral in Amsterdam, schatten waren gewonnen; doch gewigtiger voordeel was, dat Nederland zich door de groote vaart, van den lagen rang van een kustbevarend volk, verheven had tot den rang eener zeemogendheid. *Quá patet orbis*, werd Neêrlands zinspreuk en de Nederlandsche vlag werd gezien en ontzien, zoowel aan de kille stranden van het barre noorden, als op de Oceanen onder de verzengde luchtstreek. Niet Magelhaen, Drake en Cavendish alleen, behielden de eer van den aardbol te hebben omzeild; dat hooggeroemde stuk kan ook een Nederlandsche herbergier volvoeren, en de man die dat deed, was eenigermate de type, zoowel van de deugden als van de ondeugden onzer zeelui van dien tijd. Voor niets bevreesd, zijn zij dan eens onbarmhartig wreed, dan eens ridderlijk edelmoedig, kapers, admiralen en kooplieden, zij zijn dat alles te gelijk; maar altijd toonen zij zich kinderen uit het volk. De geschiedenis van de eerste verrigtingen der Nederlanders in West en Oost, is dan ook bij uitnemendheid de geschiedenis van het Nederlandsche volk.

Men pleegt in de geschiedenis te lezen van de groote daden, welke bedreven zijn door vorsten of hooggeplaatste personen, hier bij de scheepstogten der Nederlanders, komt de impulsie uit het volk en de groote daden worden verrigt door het volk. Zonder onderscheid van rangen staat ieder, die de bekwaamste of de dapperste is, in de eerste rei. Staat Maurits in die gelederen, het is minder als prins, dan wel als «liefhebber van de zeevaart en de mathematische conste»; vindt men er een dominus Plancius, het is, omdat hij zich niet schaamt om van zijn kansel af te dalen, en voor stuurlui en matrozen de

leerstoel in aardrijks- en- zeevaartkunde te beklimmen. Men treft er een Boisot aan; maar ook een Zwarten-Teun, een verloop-herbergier gebiedt over een Huydecoper, een admiraal van Neck of van Heemskerck, is juist even dapper als Wolphert, de zoon van Harmen of als Pieter de zoon van Claes. Een koopmanskommies offert zijne vrijheid op en vervult de rol van een Regulus, wetenschap en sterrekunde worden beoefend door een pikbroek, die Pieter Dirckz. heet en wiens verdiensten nog in dezen tijd, door eenen Alexander von Humboldt worden gehuldigd. Maar ook die niet wil deugen, die wordt zonder genade aan land gezet, al zij de kust nog zoo woest en al zijn de inwoners ook kani-balen en geraakt er wel eens een deel der bemanning om hals, dan weet een of ander bevelhebber de goede geest wakker te houden door een luchthartig rijmpje te zingen: Nu 't zoo is en wezen moet, waarom ghequelt!" Men zou geneigd zijn te vragen, zijn dat die bedaarde Hollanders? want de zeelieden, welke men aantreft op de eerste scheepstogten, bezitten niet alleen de bedachtzaamheid, het beleid en de kalme onversaagdheid der Nederlanders; maar zelfs ook de luchthartigheid en de furia der Franschen. Maar, ik heb het reeds vroeger gezegd, die tijd was een tijd van gisting en werking, waarin leven was in het godsdienstige en ook in de meer stoffelijke wereld en het jongere geslacht haakte naar al wat nieuw, gewaagd of wonderdadig scheen; terwijl te huis de ouderen van dagen met onverwrikbare hand het roer van den staat hielden vastgeklemd.

En nu het resultaat in Indië. De weg daarheen is gevonden, de baan is gebroken, het verbod om daarheen te varen wordt bespot! Spanje's almacht in die gewesten, is gebleken slechts eene zinsbegoocheling te zijn. Spanje en Portugal vermogen aldaar wel veel, maar niet alles; zij kunnen niet beletten dat Neêrland in den Archipel handel drijft en nog niet eenmaal, als de strijd zich aldaar voordeed, hebben de Spaansche of Portugesche bevelhebbers met hunne wijdluftige titels, die Fiamingo's met hunne boersche namen, kunnen verslaan. De inlandsche vorsten

hunkeren, op het zien der nieuwe Westerlingen, naar het uur der verlossing van Spanje's juk.

De verdragen door de Nederlanders met die vorsten gesloten en de faktorijen opgericht in Bantam, Grissée, op de Molukken, te Patane, Atsjin of in Goezeratte zijn zoovele kiemen, waaruit het Nederlandsch gezag in Oost-Indie eerlang zal voortspruiten.

ONUITGEGEVEN STUKKEN.

STUKKEN BETREKKELIJK DEN EERSTEN SCHEEPSTOGT DER
NEDERLANDERS NAAR OOST-INDIE, 1595.

Toen het archief der Oost-Indische Compagnie uit Amsterdam naar het Rijks-Archief te 's Hage werd overgebracht, bevonden zich in die kostbare verzameling ook een vijftal portefeuilles met handschriften, welke op de inventarissen bekend stonden onder den naam van: «oudste resolutien van Gouverneur-Generaal en Rade.» Deze bundels bevatten echter voor het grootste gedeelte scheepsjournalen, brieven en papieren, betrekking hebbende tot de eerste scheepstogten der Nederlanders naar Oost-Indie. Nadat die stukken op het Rijks-Archief behoorlijk waren uitgezocht en gerangschikt, werden zij in boekdeelen vereenigd, van welken nu het eerste bijna alle de gedenkstukken omvat, welke het Rijks-Archief over den eersten merkwaardigen scheepstogt naar Oost-Indie bezit. De inhoud van dat eerste deel bestaat uit eenige verzoekschriften der eerste reeders, artikelen en ordonnantien voor het scheepsvolk, instructien voor den scheepsraad ¹; voorts uit een groot aantal acten, protesten, contra-protesten, informatien, scheepsraads-resolutien en andere papieren betrekkelijk de groote oneenigheid en de veelvuldige twisten, welke op dezen eersten scheepstogt zijn voorgevallen ². Het belangrijkste gedeelte van dien eersten bundel, wordt echter ingenomen, door journalen en fragment-journalen, als:

a. Een journaal vermoedelijk gehouden op het schip Mauritius, van 6 Maart 1595 — 8 Augustus 1597.

¹ Van deze stukken werden eenigen der belangrijkste door mij medegedeeld in Deel I, bladz. 200—215.

² Cf. hierboven blaz. 195.

b. Een journaal gehouden op hetzelfde schip, van 24 Maart — 8 December, 1595.

c. Een dito, waarschijnlijk ook op Mauritius gehouden, van 7 April — 19 September, 1595.

d. Een journaal vermoedelijk gehouden op het schip *Hollandia*, van 10 Maart 1595 — 26 Februarij 1597.

e. Een uitvoerig journaal gehouden op *Hollandia*, door den adelborst Frank van der Does, van 2 April 1595 — 15 Junij 1597.

f. Een journaal, waarschijnlijk ook op *Hollandia* gehouden, met eenige landvertooningen en een kaartje van de baai van Aguado de San-Bras, van 4 April 1595 — 18 Junij 1597.

g. Een journaal gehouden op het jagt het Duijffe, van 2 April 1595 — 11 Augustus 1597.

h. Eenige losse fragmenten van een journaal, alleen daarom belangrijk, omdat daarin vele namen der scheepsoverheden voorkomen ¹.

i. Eindelijk vindt men nog in dit boekdeel, eenige brieven van Jan Jansz. Karel, uit Bantan geschreven aan den scheepsraad, tusschen 3 en 19 Augustus 1596, en een verhaal van P. A. Lintgens van hetgeen is voorgevallen en door den schrijver is waargenomen op het eiland Bali dd. Februarij 1597 ².

Van die verschillende journalen verdient dat, hetwelk door den adelborst Frank van der Does is opgesteld, zoowel om vorm als inhoud, verre de voorkeur boven de anderen en het bevat bovendien veel, dat in de gedrukte journalen is verzwegen. Om die redenen dan ook, en omdat men onder zoo veel, zich tot eene keuze bepalen moet, wordt alleen dat reisgeschrift hierachter afgedrukt. Het overzicht hetwelk door mij hierboven is geleverd, maakt eene nadere toelichting van dat stuk overbodig en geeft mij vrijheid om den lezer te verwijzen naar de bladz. 187—205 hierboven.

¹ Cf. hierboven, blaz. 188.

² Cf. hierboven, bladz. 202 en de noot aldaar.

Ik zou hier nog kunnen bijvoegen eene opgave der gedrukte reisverhalen, welke van dezen eersten scheepstogt bestaan, want door de welwillende medewerking, welke ik van vele zijden mogt ontvangen, werd ik in staat gesteld om niet minder dan dertien verschillende uitgaven dier reisverhalen te zien. Van die uitgaven, waarvan de eerste in 1597 te Middelburg het licht zag, zijn velen zeer zeldzaam; de meest bekende is die, welke in 1645 in het werk «Begin ende voortgang van de Vereenigde Neederl. Geoctr. Oost-Ind. Comp.» werd opgenomen. Doch bibliographische bijzonderheden mogen in dit werk niet opzettelijk behandeld worden, te minder omdat men eerlang eene bibliographie van de reisgeschriften dier eerste zeetogten te gemoet kan zien, van den verdienstelijken lector der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen den heer A. G. C. van Duijl te Amsterdam, aan wien de kostbare verzameling van oude reisverhalen van den heer Fred. Muller ten dienste staat.

I.

Journal gehouden op het schip *Hollandia*, door den adelborst Frank van der Does. 2 April 1595 — 13 Junij 1597.

CORT VERHAEL van de navigatie ofte schypvaart gedaen by oosten de cabo Bona Spey ofte het hooft der goede hoope genaempt, de zelve aenvangende int jaer ons Heeren duysent vyff hondert vyff ende tneegentich, met vier scheepen, waarvan het eerste genaempt was Maurytijs, het tweede de Hollantsen Leeuw, het derde Amsterdam, ende het vierde weesende een pynas ende was genaempt het Duyfken, welcke vier scheepen ongeveerlyck 500 lasten souden hebben mooghen over zee voeren, vuytgerust synde met 248 mannen parsoonen, soe jonck als oudt, daer beneffens tot haerder diffentie ende tot weederstandt haerder vianden ophebbende over de 64 leepelstucken, soe metaelen als yseren,

waervan de minste 1600 ponden gewichts woughen, behalven soe groote als cleyne scheenbreeckers, musquetten, roers ende veel meer andere ammunitie van oorlooghe ende behoef van dien, daar beneffens cost ende drank met alles wat ons op sodanighe langhe reyse soude mooghen manckeeren naer advenant. Waervan de principale aenvangers ende reeders geweest syn, midts hulpe haerder participanten, als hier naar volcht. In den eersten Heyndryck Hudde, Reynier Pauw, Jan Poppen, Syewert Sem, Dirrick van Os, Pieter Hasselaer, Heyndrick Buyck, Arent Grootenhuyse, Jan Jansen Caerll, synde tot neeghen int getall. De Heere verleent ons geluck ende behouden reyse strekkende tot welvaerdts onses vaderlants, ende insonderheyt den gheenens die daer veel aen geleeghen is, eyntlycken tot onser aller sielen salicheyt, Amen.

Den 10en Marty anno (15)95, naer dat de voornoemde 4 scheepen haer volck gemunstert ende de articulen van syn Princelycke Exc^{ie}. Grave Mauritius van Nassouwen meede gegeven tot goede ordre ende discipline onder het gemeene volck binnen de voorn. scheepen voorgehouden was omme deselve te onderhouden ende onverbreecelyck naer te coomen, soe well onder de overheyt als onder den gemeenen volcke, hebben sy haer focken gevelt ende met een triomff van schieten van de vermaerde coopstadt Amsterdam verseylt naer Texell, tot vervordring der voiage, welcke voorgen. stadt Amsterdam is geleeghen op 52 graeden 30 minuten der breedte by Noorden de linie equinoctiaell.

Den 26en ditto weesende op paesdach ben ick van der Does voornt. over lant naer Texell gereyst, aangenoomen synde als adelborst, tot dienst van de Coopmanschappe gebruyckt te worden, op het schip den Hollantsen Leeuw verordineert synde te vaeren.

Den 28en ditto naer volgende, ben ick int voorgenoemde schip leggende in Texell gecomen, ende om de naervolgende ver-naemste plaetsen haer latitude te mooghen weeten, als oock de mylen die wy op de voiage geseylt hebben, soe werden alhier aen de rechterzyde de graeden der breedte gestelt, waer onder

de plaatsen geleghen soude mooghen weesen, ende aen de slincker syde de mylen, die wij naer gissinghe met het cruysen van der zee geseyld hebben. Ende alsoe de stadt Amsterdam van Texell
 18 18 mylen naar gissinghe verscheyden leyt van den anderen ende Texell op de hoochte von 53 graeden 10 minuten is bevonden, werdt 53° 10' alsulcks op syn voorn. plaetse gestelt.

Den 2e dach Aprill op sondaghe hebben wy onse ankeren gelicht den wind hebbende van den n. o. ende syn des smorghens omtrent te 7 uren het Spangersgat uitgelopen onsen rechten coers als synde naer de hoofden settende, om tussen Engellant ende Vranckryck naar de rycke zee te loopen.

Den 4en ditto smorghens omtrent 5 ofte 6 uren syn wy gecoomen in de hoofden neffens Douveren, welcke plaetse geleeghen
 is op 51 graeden 8 minuten der breedte by noorden demiddellinie 51° 81' 39 ende hadden geseylt naer gissinghe 39 mylen ombegreepen.

Ter selver tydt ende stondt is van onder Douverer by ons gecoomen een conineginne schip, by hem hebbende een pynas die ons vraechde, waer wy van daen quamen ende heenen wilden, ende gaven haer tot antwoord, van Amsterdam ende dat wy naer Indyen wilden zonder eenighe woorden meer teeghens hen gebruyckende, ende van den anderen scheydende heeft ons behouden reyse toegewenscht. Onsen coers settende naer de Canal om in de Spaense zee te coomen.

Den 6en ditto daeraen volgende syn wy gecoomen op de hoochte van Heysant, legghende op 48 graeden 30 minuten der breedte by 48° 30' Noorden de middellinie ende hadden geseylt op gissinghe naer goede rekeninghe de graeden ende streecken des compas teeghen
 96 den anderen overeen comende onbegreepen 96 mylen.

Den 8en ditto in de naernacht syn wy gecoomen op onsen rechten coers als s. s. w. weesende op de hoochte van de Cabo de Fynisterre, legghende op de hoochte van 43 graeden der 43° 74 breedte, en hebben geseylt sonder eenich cruysen der zee, 74 mylen.

Den 14en ditto smorghens syn wy met voorspoedighe voortganck gecoomen op de hoochte van Cabo Roxo anders genaempt Roxsent, legghende op de hoochte van 38 graden 52 minuten der 38° 52'

breede by Noorden de lynie Equinoctiael, anders genaempt de 108 middellinie ende hebben geseylt met cruysen van der zee 108 mylen naer gissinghe. Voorts onsen coers settende naer d'eylanden van Canarie.

Den 19en ditto smorghens hebben wy gesien een van de canarise eylanden met name Ille de Palma, weesende omtrent 4 mylen van den wall. Ter selver tyt smiddachs hebben wy gesien noch van de eylanden ende was genaempt Tynte Ryffe ofte Teneriffa, leggende aen backboort o. n. o. van ons op welck eylant geleeghen es eenen seer hooghen berch de Pyck genaempt, die wy het boovenste van den berch door de wolck zaeghen, weesende met sneeu bedeckt, ende alsoo ick van vermaarde pilooten voor de waerheyt wel hebbe hooren segghen, can men deesen voorn. pyck met claer weeder 50 mylen weechs sien. Daer beneffens saeghen wy oock het eylant genaemt Gomera s. w. van ons legghende. Ten zelven daghe ontrent 2 uren naer middach hebben wy meede gesien het eylant Feerro genaempt, weesende meede een van de eylanden van Canaryen ende was s. w. van ons geleeghen ende is geleeghen op 28 graeden schaers by 28° Noorden de lynie voornt. ende hadden geseylt op onsen rechten 129 coers 129 mylen s. s. w.

Deese voorgenoemde eylanden syn seer hooch uitgesondert het eylant Teneriffe ende Ferro die ongelyck hoogher als dandere landen voornt. syn; van het eylant Ferro werdt gesustineert warachtich te syn, dat het bevochticht soude werden van eenen grooten hooghen boom, staende op 't hoochste van het selvighe eylant, ende int overtrecken van de wolcken neemt desen boom, overmits syn hoochte ende breete soe veel waters naer hem, dat daerdoor soo men seyt het eylant bevochticht werdt. Van daer voorts onsen coers settende naer de eylanden Cabo Verde ofte het groene-hoofds eylanden genaemt.

Den 21en snachts te 9 ure syn wy gecomen onder den Tropicus Canckry.

Den 25en ditto smorghens omtrent 9 uren hebben wy gesien een van de eylanden de Cabo Verde op Neerduyts gent. d'eylanden

des Groene-Hoofts, met naemen Bona Viste ende was van ons geleeghen w. s. w. weesende 4 ofte 5 mylen van de wall, ende als wy den n. hoek n. o. ten n. van ons hadden ende den s. hoek w. weesende een myle van den wall hebben wy het loot geworpen ende bevonden 30 vadem goede anckergront van cleyne witte schelpkens, gemengt met witte ende roodachtighe steentgens, ick segge grauwe. Den Noorthoek is eenen hooghen slechten hoeck met hooch heuvelachtich lant ende den Suydthoeck is slecht leech lant, in den midden heuvelachtich ende berchachtich lant, ende alsoo geseyt werdt woont er weinich volck als swarten ende sommige portugeesen; daer en is oock gelegentheyt voor eenighe scheepen verversinghe van water te becoomen. Van Bona Viste syn wy weeder zeewaert geloopen om des snachts het lant te vermyden ende in de naenacht weeder naer het lant gewendt.

Den 26en ditto smorghens ontrent vyff ofte zes uren hebben wy noch een van dezelve eylanden van Cabo Verde gesien met naemen Illo do Mayo ende als wy het lant o. ten n. van ons hadden, weesende een gootelingschoot van den wall, hebben wy het geanckert op 17 vadem goede anckergront gemengt met sommige cleyne cantachtighe steentgens met zandt verzamelt, latende het eylant S. Jago aen stierboort legghen, alwaer de Portugeesen een fortresse hebben, maer met weynich volckx, soe geseydt werdt, besedt, soedat men lichtelyck aldaer eenighe verversinghe benoodicht synde, soude cunnen becoomen. Dit voorgenoemde eylant Illo de Mayo is geleeghen onder de 14 graeden 50 minuten 14° 50' 205 met den graedtbooghe ende hadden geseylt naer gissinghe 205 mylen. Lanttocht gedaen op t'eylandt Illo de Mayo. Gelegenheyt des eylants Illo do Mayo is als hier naer volcht, en soe wy aen 'tlant synde bevonden hebben zynder veele bocken ende geyten, die aldaer int wilde met duysenden loopen, sonder datter van eenighe menschen tzy swarten ofte witte menschen regaerdt op gehouden werdt, want wy aldaer diverse gevanghen ende geslaeghen ende scheep gebrocht hebben, weesende goedt ende bequaem om te eeten, sonder dat ons eenich teegenstant rencontreerde, dan sommige

van het volck zeggghen, dat ze menschen soudē gesien hebben, sommige segghen contrarye, maer voor de waerheyt synder hutgens gevonden, dezelve waeren schilden van schilpadden van 4 ofte 5 voeten breedt haere daeken, van gelycken wasser een kerkxken, waerinne een lampe met olye gevonden werde, vermoedende oversulx dat die van het eylandt S. Jago wel mochten coomen, alsoe de eylanden over 5 ofte 6 mylen niet van den anderen geleeghen syn, soedat het wel mooghelyck was ons vernoomen hebbende gevlucht waeren. Oock soe synder paerden ende carren gesien, de raeden met yser besleeghen waeren; oock werde binnen den strandt gevonden veel widt soudts, dat naer vermoeden der menschen door de groote hitte syn zelven maekt, maer niet in soe grooter meenichte datter een schip van 100 lasten naer t'aensien sijn ladinghe soude mooghen van daen haelen. Van eenighe verversinghe aldaer te mooghen becoomen van water is ongeleeghen, overmits datter anders niet als cleyne beeckxkens, waaruit het gedierte haeren dranck heeft, gevonden worde, in somma het is een dor, steenachtich ende clippich landt, naer onse bevindinghe.

Den 27en ditto savonts ontrent ten 4 uren hebben wy weder onse ankeren gelicht, settende onsen coers om onse voorgenoomen reyse te vervorden. Des nachts is in ons schip teeghen den grooten mast aen gevlooghen, eenen vliegenden vis, soe groot als een maeckreel, soe datt men het mocht hooren clappen, waervan wy alle verwondert waeren.

Den 28en hadden wy die sonne booven 'thooft, soe dat se anders geen schaduwe als een ronden schirkel gaff.

Den 3 Mayo, anno 1595 is van den scheepsraedt van de vier scheepen verordineert, datter voor yder man een flapcanne ende een halff bier daechs wytgedeelt zoude werden als ter tyt ende dach geschiet es.

Den 4en ditto smorghens ontrent 4 ofte vyff uren hebben wy gesien 2 groote scheepen, den eenen aen stierboort ende den anderen aen backboort, waervan wy den eenen, die aen backboort was ende op ons aenquaem versproocken hebben, ende alsoe Jan

Jansen Mullenaer, schipper op het schip Maurytius hen ende syn schip als Admirael verthoonde heeft hy syn schuyt wyt doen setten ende aen het voornoemde schip, weesende een portugeese craeck van 5 ofte 600 lasten groot, eenich van syn volck aen boort gesonden haer meede gevende eenighe hammen ende kees, die de principale van de craecke vereert werde ende met grooter eeren ontving, ende naerdad de parsoonen van onse scheepen feestelyck onthaelt geweest waeren, hebben haer afscheyt genoomen, meede brengende sommige dooskens marmelade, die aan de scheepen vereert werden.

Wy vraechden haer met hoe veel scheepen ende wanneer sy uyt Lisbon geseylt waer ende gaven ons tot antwoord den 14en Aprill lestleeden, weesende 5 scheepen sterck soe groot als het voorn. ende naer sy seyden, hadde yder schip 600 mannen op. Oock soe vraechde de Portugeesen ons, waer dat wy van daen quamen ende oock heenen wilde, gaven haer tot antwoord: van de stadt Amsterdam uyt Hollant, ende waer dat wy heenen wilden, gaven haer van zulex meede goetd antwoord. Oock soe hebben sy luiden van ons begeert, dat wy eenen anderen coers soude willen setten als sy deden, overmits dat haer belast werdt van s'coninckx weeghen met geenighe scheepen eene admiraelschap te maecken, waer over sy luyden oock soe veele als sy sevens van Lyxboa te zeyl gaen van den anderen haer verstroeyen, ydereen eenen bysonderen coers settende om niet by den anderen te blyven. Ende alsoe wy van haerluyden niet anders als alle vrintschappe begeerende waeren, hebben wy haer begeerte gevolcht, zettende onsen coers s. o. ten s. aen ende syluyden s. s. o. ende syn alsoe van den anderen gescheyden, weesende op de hoochte van 6 graeden by Noorden de lynie equinoctiall 60 ende hebben met veele stilte ende hastighe herde wynden die de Portugeesen Turbades noemen ende verwacht ende vervordert om de linie voorn. te mooghen passeren.

Den 11en ditto in den dageraet hebben wy int gesichte gekreeghen 7 scheepen, daer wy onsen coers naer toe gesedt hebben, omme te weeten wat het voor scheepen souden mooghen

weesen ende syn ontrent ten twee ofte 3 uren naer middach by haer gecoomen ende vermerckende dat het duytsche scheepen waeren, hebben de schuyte nytgesedt ende onsen schipper Jan Dingemans genoemd, is haer aen boort gevaeren met neemende eenighe brieven van sommighe, als oock van mijn, die aen haere ouders geschreeven hadden, opdat dezelve van haer mochten bestelt werden. Ende als onsen schipper voornoemt ende oock Jan Mullenauer aldaer aen de scheepen coomende, zyn ze well onthaelt geweest ende haer werden suycker ende Indiaense nooten vereert, met eenich ander goedt, waer teeghen haer vereert werde een tonne kayuys bier. Onder deese 7 scheepen waeren twee portugeese berckgens die door verbaestheyte wech gescylt syn. Deese scheepen quamen van een eylant genaempt Sant Tomee, legghende recht onder de lynie equinocty ende waeren aldaer gelaeden met suycker ende swarten, meest vrouwpersoonen, soe datter door t'onnaetvyrlyck converseeren der swartinnen sommighe gestorven waeren.

Den Admirael die genaempt was was zyn coeye ofte slaepplaetze van den donder in stucken geslaeghen; den vise admirael met naemen was syn groote stenghe meede dicht aen t'eeselshoofd affgeslaeghen van denzelven donder, soe dat aldaer ontrent ofte by Noorden de lynie voors. den donder ende blixem met onweder een gans scheepszeyll ende want can wech neemen ende vernielen. Ende naerdatt onse schuyte weeder met onsen schipper aen boort gecoomen was, hebben wy van de scheepen met eenighe schooten over ende weer schietende, afscheydt van den anderen genoomen ydereen synen coers gaende om syne reyse te vervorderen.

Den 12en ditto smorghens hebben wy gemist 2 van onse scheepen, als Maurytius ende de pynas genaempt het Duyfken, die wy ten zelven daghe teeghen avont weeder by ons gekreeghen hebben.

Den 18en ditto daeraen volgende hebben wy ons ruym geopent, alwaer wy veel verdurven caes ende anders gevonden ende over boort geworpen hebben. Te deeser tyt vinghen wy diverse vissen,

zoe groot als cleyne met naemen Tybrons, Bonytus, Albarcoros, Durados ende Tonnyn, oock zeevooghelen met de handt in de vlucht. Wy saeghen alhier veel vliegende vissen ende oock andere by duysenden; oock vernamen wy aldaer schiltpadden, die seer groot waeren.

Ten zelve daghe met son-onderganck hebben wy vernoomen groote loopende ravelinghen van stroom, coomende uyt den n. ten o. ende n. n. o., neemende synen ganck naer t's. ten w. ende s. s. w., soe dat men by experientie mach vermoeden, ende dat meer is by verlies van graeden by ons ervaeren, datter groote stroomen gaen moeten, hoe wel dat deese loopende ravelinghe ons yordelyck was, soedat niet can weeten de oorsaecke wat ons te rugghe gesedt soude mooghen hebben, ten sy dat de corrente contrarye was.

Ten zelve daghe s'avonts int eerste quartier hebben wy int oosten over sien coomen dryven wolcken, die scheenen gans bloedt te weesen, waer van wy alle tzamen zeer verwonderdt waeren ¹.

Den 30en ditto smorghens hebben wy voor de tweede mael gemist Maurytius ende pynas die wy naer veele wytkyckens van de stenghe weder int gesichte ende des zavonts by ons gekreeghen hebben.

Ten zelve daghe savonts hebben wy noch gesien de Noordsterre dan niet hooghe staende boven den horysondt ende bevonden dat wij op de hoochte van 3 graeden 15 minuten waeren, neemende 3³ 15' de hoochte met den graedtbooghe aen de Crusero, die wy den 29 ditto voorleden eerst gesien hadden, die int suyden gevonden werdt, oock suyden staen moet, wanneer men hoochte begeert te neemen.

Den 4en Junyo anno 1595 smorghens, zyn wy gecomen onder de lynie Equinoctiall, naerdat wy langhen tyt gedreeven de zee gekruyst hadden met veel donders, blixem, reegen ende groote

¹ Zodiakaal-licht of phosphorische nevels? Cf. Humboldt, Kosmos, deel I, bladz. 144 sq.

turbades, met ongesonde daeghen ende hadden geseylt tzeedert dat wy onse ankeren van Illo de Maio gelicht hadden 476 mylen. Onder deese linie voors. en hebt gy gheen graeden, daer omme alhier oock niet gestelt werdt als onder de lynie equinoctie, alwaer de daghen ende nachten altyt eeven lanck syn, ende wanneer de zonne daarin es, soe syn de daghen ende nachten over de gansche werelt even lanck. Deese linie streckt oost ende west, als oock beyde de tropicus doen.

Den 7en ofte den 8en ditto ontrent deeser tyt wesende tusschen de 2 ofte 3 graeden by snyden de linie Equinocty naer de hoochte, 3° die wy met den graedtbooghe genoomen hadde aen de sonne staende op den rechten middach als doen int Noorden, gelyck dezelve by ons op den middach int suyden bevonden werdt, begonst een zieckte, die genaempt werdt schuer- buyck onder ons volck te openbaeren, met geswollen beenen, quade monden, losse tanden ende styve leeden, alle remedie doende tot haerder preservatie.

Den 10en ditto ontrent middach hebben wy gesien niet verre van ons schip een hoose, die overvloedich veel waters uyter zee naer de lucht opwaerts trock, als men perfectelyck sien conde.

Den 12en ditto is het rantsioen van bier vermindert ende ons werde gegeven een canne daechs, ons afstreckende een halve canne.

Den 27en ditto syn wy gepasseert met grooter blytschap het riff van Bresylien, twelck genaempt synde van den Portugeesen Abro Ochos, in Neerduyts: opent u oogen, want hetzelve over de 30 mylen in zee is streckende, waerop een eylanden leydt, twelck genaempt werdt Illo de Santa Catharyna ende is gelegen op de hoochte van 18 graeden by snyden de middellinie ende 18° hadden geseylt 131 mylen.

Den 28en ditto is ons, als alle ons scheepsvolk, van ons scheepsovericheyt vereert tot blytschappe van dat wy booven het voorn. riff gecoomen waeren, want sonder sulcx ons conde beletten de Cabo Bona Esperanca te mooghen doubleeren, voor yder back, als 7en ende 7 een back volckx sterc synde, 2 kannen wyns ende twee kannen Kayuyten bier, waer meede wy alle vrolyck ende wel te vreedden waeren.

Den 2en dach Julio is goedt gevonden van den generalen scheepsraedt, overmits de veele siecken, die wy in de schepe hadden, dat yder man tot haerder preservatie soude hebben een vierde part van een pintghen wyns daechs, als geschiet is.

Ten zelve daghe snachts syn wy gecoomen onder den Tropicus Caprycorny, legghende onder de 23 graeden 30 minuten. 21° 30'

Den 3en ditto hebben wy op ons schip alle het volck gemunstert ende worden over de 20 siecke personen gevonden ende meest alle van het schuyerbuyck ende noch daghelix die ziecken in de vloote vermerende, insonderheyt opt schip, daer ick op was, met namen den Hollantsen Leeuw.

Den 8en ditto smiddaechs is by ons schip gecoomen swemmen eenen zeer grooten walvis naer oogghenschyn als de pyнас ofte langher, die well een halff ure lanck lach ende speelde voor ons schip over, onder, deur ende achterom ende soe nae, dat men hem wel met een steen conde bewerpen, waer overmeest all ons volck, die gaen conden, als oock de gesonden verhuechde, ende onsen opperstierman met namen Pieter Dirrickz Keyser, die sulckx well meer ervaeren was, seyde datter eerlanck wel wint mochte naer volghen, gelyck oock geschiede, die ons lustich naer de Cabo Bona Esperansa voerde, twelk voor onse zyecken als oock voor de gesonden troostelyck was voor eenighe verversinghe.

Den 24en ditto snachts syn wy op de hoochte gecoomen van d'eylanden genaempt Tristan Dacunha geleegeghen synde op de hoochte van 34 graeden der breedte by suyden de lynie equinoctial 34° ende om verseeckert te syn niet verre van die voorn. eylanden te weesen, soe sult gy sien dat u vooghelen sullen volghen 5 ende 5, te samen weesende widt ende zwart van veeren ende werden genaempt van den Portugeesen Feygions, gelyck Jan Huyghen, ditzelve verhaelt, hebben wy mede in der daet bevonden waerachtig te weesen.

Den 28en ditto syn de commisen, schipperen ende onsen oppersten stierman aen het schip Maurytus gevaeren, alsoe doen ter tyt meest van de stierluyden haere gissinghe uit ende ten eynde was, waer over den gemeenen scheepsraedt goetdvondt

n. o. aen, onsen coers te zetten, opdat het soude landen, sulcx hooch nodich weesende, overmits de veele crancken, die in de vloote hoe langher hoe meerder aenwiessen, hebben van dier tyt aff dickmael naer lant gesien ende niet vernoomen.

Den eersten Augusto voor middach, hebben wy sien driven een groote langhe struycke die genoempt werde Trombas, waarvan Jan Huygen verhaelt, waenmeer dien gesien worden, niet verre van Cabo de Bona Esperança te weesen, siende daer beneffens veranderinghe van vooghels die zeer groot waeren, waarvan hy meede mensie maeckt van een vaste zeeckerheyt te weesen, waerover wy alle zeer verblyt waeren, verhoopende dat alsulcx eerlanck by experientie bevonden zouden werden, waernaer wy alle zeer verlangende waeren.

Den 2en ditto s'avonts ontrent 2 uren voor zononderganck, weesende zeer duyster weer, hebben wy gesien het vaste landt Afryca, waerover wy alle zeer verblyt ende verhuecht waeren, vermoedende naer de hoochte die wy doen tertyt hadden, dat het Cabo Das Agullas waere, overmits dat dezelve Cabo op de 35 graeden der breede geleegeen es, oock hebbende alsulcke ^{35°} hoochte. Het zelve lant was hoech, berch ende heuvelachtich ende es by Oosten de Cabo Bona Esperanca geleegeen 2 ofte 33 mylen o. s. o. ende w. n. w. Wy waeren 5 ofte 6 mylen van daen, toen wy int gesichte kreeghen, den n. hoek van ons n. ten o. geleegeen, ende den suydhoeck n. o. ten n., ende hebben tot deeser tyt seedert wy het ryff van Brasilien gepasseert waeren ⁸⁴⁷ geseylt; zoe met cruysen van der zee als op rechten coers 847 mylen, naer de gissinghe by myn gedaen, als onbegreepen sonder erch, naer myn dom verstant. Van daer aff hebben wy vervordert om aldaer lanck de custe eenieghe rede ofte Baye te zoeken, daer wy eenighe verversinghe tot preservatie onser ziecken mochten becoomen.

Den 4en ditto teeghen avont is de pynas naer langhe soecken langs den wall loopende, streekende aldaer meest o. ende w. met een westen windt in een baye geloopen, alwaer wy hem met de andere scheepen volgende, het loot geworpen hebben, weesende

1/4 mylen van den wall, ende hadden 20 vadem diepte blauw cleygrond met zandt gemengt, ende in de baye coomende, hebben wy het geanckert op 9 vadem goede ankergront, maer weynich schuts hebbende voor eenen zeelycken wint, soedat wy den tyt, die wy daer laeghen noyt slecht water hadden, maer ter contrarye groote geweldighe deininghen die uyt ende daer naer de baeye in quamen rollen. Deese voorn. baye was genaempt naer uytwysen der caerten Aguada de Sambras ende is gelee-
 23 ghen op 34 graeden 0 minuten ende geseylt 23 mylen naer 34° gissinghe.

Den 5en ditto synder sommige adelborsten, soe van het eene schip als oock van het andere verordineert met Sr Bueningen onsen commys aen landt te vaeren, waer van ick meede een was, ende syn met ieder ons geweer naer landt geseylt ende een partye met een roeyjacht ende alsoe die in de schuyte waeren het ongeluck toesloech meer als de andere in de jacht, is ons een zeer grooten storm belopen, weesende 13 persoonen in de schuyte sterck, daer mede wy op eenen leeghen wall gedreeven syn, niet cunnende aen boort coomen, weesende de scheepen uyt het gesichte, noch en dorsten oock niet stranden, eensdeels om de groote barninghen, die sonder twyffel int stranden de schuyte ende eenighe van onsluyden ofte allegaeder vernielt soude hebben, ten anderen dat wy vreesden aen lant coomende, dat ons die Africaense wilden soudon doot geslaeghen, jae opgegeeten hebben. Sulck perickel niet genoech weesende, soe syn ons noch aen boort ofte by gecoomen twee groote walvissen, die wy vreesden, dat se de schuyte in eynden geslaeghen soude hebben, twelck niet all zonder zorghe was, soe dat wy genoechsaem in duysent vreesen ende perickelen des doots stonden, daer wy door Godes hulpe, naer dat het den gansen daghe tot savonts laedt geduyrt hadde, uyt verlost werden, niet sonder groote blytschappe, als men bevroeden mach, ende alsoe wy eerst aen het schip Maurytius quamen, daer wy eenich volck uyt sette, vonden wy aldaer onsen schipper, die ons met grooter blytschappe wellekome heette, niet anders meenende ofte wy haddon alle gelyck om hals geweest,

merckende daeruyt de goedherticheyt van onsen schipper booven alle de anderen.

Wy hebben daernae met de wilden aldaer gehandelt, die om weynich waerdye van yser een gans hoorenbeest gaff, oock sommighe schaeppen meede voor dezelve prys, als een oude dissele ofte oudt brootmes, daer condt ghy een geheel os voor coopen, welcke ossen ofte hoorenbeesten eenen zeer grooten bult van smeer ende vlees op haer rugghe hebben, zeer vreemdt om sien. De schaeppen haeren staerten hebben meer smeers ende vet als aen twee ofte 3 jae 4 schaeppen by ons aen haer ganse lyff hebben, wandt de staerdt werdt voor tbeste quartier gehouden ende hebben aldaer 5 quartier, twelck ongeloofflyck schynt te weesen, gelyck nochtans alsulcx alhier van dezelve verhaelt staedt, waerachtich es, yder staert een halff elle dick synde int ronde, al gevilt synde; sy en hebben oock aldaer geen woll, maer cort haer als de calvers in ons lant. Ende hebben den tyt die wy daer laeghen van haer met vrintschappe goede verversinghe van water, ossen ende schaeppen verkreeghen, die wy van haer voor eenen cleynen prys affkochten ende met stucken van oudt ysser betaelde. Wy vonden oock in de baye een cleyn eylandeken, alwaer by duysenden zeewolven op waeren ende groote watervogelen die genaemt werden pinguyns, weesende zeer vreemdt van maecksel, want en conden niet vliegen ende hadden corte vleugelen, sonder pennen ende veeren, de huyt was gelyck cort zeehonden haer, waervan wy eenighe van de wolven ende vogels hebben met geweld gevanghen ende met handtspaceken doot geslaeghen, want sy waeren van beyden in soe grooten getale, dat se met een gedruys op u aen quamen vallen, soe dat men genoegh te doen hadde, dat men tgedierte van hen aff conde keeren. Sy waeren seer vreemdt van smaeke, maer overmits de nieuwsgiericheyt hebben 't alle voor goetd vleys gegeeten, hoe well den smaeck niet seer soedt was.

Cort verhael van de Inwoonderen Aguado de Sambras.

Alsoe ick in dezelve baeye beneffens sommige anderen weesende 18 p. sterck wel 2 mylen met de inwoonderen int lant geweest ben, alwaer wy dezelve wel besaeghen ende hoorden spreeken. Sy syn cleyn van parsoon, leelyck van gesichte, haer haer opt hooft staedt oft affgeschroyt waer van de zonne ende sien daeruyt eeven gelyck een dieff, die door het langhe hanghen verdroocht es, sy gaen gans naeckt, dan hebben een staert van een wilt cleyn gedierte voor haer schamelheyt, twelck door de staert seer weynich bedeckt es; daer beneffens hebben zy in plaetse een cleedt een wilde beest syn huydt om den hals hanghen, die van het smeeren wel sterck ruycken ende stinken, alwaer het haer noch op staedt, twelck het buytenste is, ende hanght haer omt lyff gelyck een mantel; in plaetse van schoenen hebben sy twee dobbele leer lappen, die sy onder haer voeten in plaetse van aen de teenen vastbinden. Sy hebben seer oolyck geweer, waarvan ick een meede daer van daen gebrocht hebbe, synde het fatsoen van een spiets, synde een duym dick ende 8 ofte 9 voeten lang, sommige met een yseren spits ende sommige niet. Belangende haer spraeck is eeven gelyck ofte men een deel Calcoense hanen hoorden raesen, eeven gelyk is oock haer spraecke, daer van gy weynich anders cont hooren als clocken ende flueyten. Oock souden sy well, naer dat men conde mercken yemant van ons luyden gegeten hebben, want sy weynich werk maekte om rauwe dermen te eeten, daer sy den dreck met eenen vingher maer een weynich uytgestreecken hadden, waerdoor wel stondt te vermoeden dat het menscheneters moeten weesen. Sy hadden aldaer eenich gedroocht vleys om den hals hanghen, twelck soe sommige schryven, dat het mannelykheyden souden weesen, waernaer het gheen quade gelyckenisse hadde. Wat haere vrouwen ofte wooninghen aengaen ende haer superstitie en heeft niemant van ons luyden gesien, vermoedende dat ze verre int lant mosten woonen als wy luyden met haer geweest hadden. Belangende het lant

was hooch, clippich ende steenich sonder eenighe vruchtbaere boomen, die wy aldaer geen gesien en hebben, daer wy int lant waeren.

Den 11en ditto s'avonts met son onderganck hebben wy onse anckers gelicht met grooter pyne, overmits de veele crancken die wy binnen scheeps boort hadden, pooghende om onse voiage te vorderen.

Den 12en ditto is het scheepsvolck gelyckelyck rantsion van wyn ende water gegeven als $\frac{3}{4}$ van een pintgen wyns daechs voor yder parsoon, ende daer beneffens yder man twee kannen waters daechs.

29
1 Ten selven ditto hebben wy eenen herden storm uyt den n. o. ten z. gekreeghen, sulcx dat onse fock dwars duerschuerde, alleer wy het selfde condon remedieeren, drivende tot sanderen daechs met ons schoverseyl ter tyt, dat de fock weeder versien was, weesende den XXIen naervolgende.

Den 23en ditto smorghens, hebben wy gemist twee van onse scheepen met naemen Amsterdam ende het Duyfken, ende hebben onse fock inne genoomen, vermoedende dat ze achter waeren; geduyrende tot zavonts, doen hebben wy haer weeder int gesichte gekreeghen, weesende op de hoochte van $33\frac{1}{2}$ graeden ongevaer, $33^{\circ}30'$ settende onsen coers om omde oost te geraeken ofte o. n. o., als onsen rechten coers synde.

Den derden September anno 1595 smorghens vroeck met den dageraet, hebben wy gesien het eylant genaempt S. Lourens, eer-tyts Madagascar, weesende ontrent 5 mylen van den wal, was den w. hoek van ons geleeghen w. ten n. enden den o. hoek n. o., alwaer men zeer hooch berchachtich landt sien mochte, vermoedende naer luydt schrijvens, dat het Cabo Sant Roman moste weesen, dewelcke is geleeghen onder de 25 graeden 35 minuten. $25^{\circ}35'$ Het lant strecken naer twesten was slecht ende effen, ende hadden geseylt soe met cruysen der zee als met rechten coers, tzeedert wy ons anckers in Aguado de Sambras gelicht hadden, 430 naer gissinge 430 mylen, weesende ongevaerlyck op de 27 graeden $27^{\circ}13'$ 13 minuten by suyden de lynie equinoctialis.

Van deeser tyt voortan syn wy hoe langer hoe meerder bedwonghen geweest eenighe verversplaetse te soecken, overmits de siecken haer cranckheyt niet en minderde ende hebben met alle naersticheyt versocht om booven den oost te mooghen coomen, alsoo het schrijven vermeld, dat aldaer lamoenen, appelen ende andere fruyten genoechsaem waeren te becoomen ende van sulckx om de w. niet verseeckert waeren, hebben het nochtans laeten duerstaen om om de w. te mooghen coomen. Naer dat wy met eens ofte 2 mael versoekens niet booven den oosthoeck coomen conden ende lanckx den wal loopende eenen ganschen dach al Westel. over, ende hebben gheen baye vernoomen ofte eenighe riviere, als alleenlyck goede anckergront van 22 v. diepte ontrent een halff myle van den wall, naersticheyt doende met aff ende aen te legghen als oock langs den wall loopende om om de west te coomen, alwaer hen het lant w. n. w. ende o. s. o. was streckende, ende naer langhe swerven ende verlanghen, hebben wy weynich secoers gekreegen.

Den 13en ditto smorghens vroeck, hebben wy ghesien een lanck ryff, strekkende o. ten n. ende w. ten s. recht in zee een myle weechs, alwaer de pynas terstont naer toe geloopen es omme te besichtighen offer goede reede soude mooghen weesen, dan heeft het terstont weeder gewendt, vermoedende daerdoor dattet aldaer niet en deuchde; niettemin is het schip Maurytus voortgelopen ende terstont reedtschap maekende om te ankeren, waerdoor wy veroorsaekt waeren van gelycke te doen, sonder goedt behaeghen van onsen opperstierman ende hebben 't geancert op 7 vadem goede anckergront ende en waeren voor gheenen zeelyken wint bevryt. Het lant streckte aldaer s. s. o. ende n. n. w.; ontrent een myle van 't vaste lant lach een eylandeken, twelck wy de name gaven van het Doode Kerckhoff ofte Doode Eyllant ende ook Hollantse Cerckhoff, overmits wy veel van ons scheepsvolck daerop begroeven, die van het schuerbuyck gestorven waeren ende lach van ons n. w. ten w., ende laeghen aldaer onder de 26 graeden 10 minuten der latitude by snyden de linie equinoctiael $26^{\circ}10'$ en de hadden van den o. hoeck aff tot deeser tyt toe geseylt met

43 cruysen van der zee als anders 43 mylen naer gissinghe, dan en hebben alhier anders niet als arme wilde visschers gevonden sonder vers water ofte eedtbaer waere.

Den 18en ditto synder diverse adelborsten naer lant gesonden waervan d'een partie last hadden eenen nacht uyt te blyven en d'ander partie tot s'avonts, om te versoecken offer eenighe vruchten soudén weesen te becoomen ende naer lant seylende, hebben wy eenen inwyck gesien, alwaer wy naertoe liepen, meenende dat het een verse riviere was, maer daerinne comende, bevonden dat het zeewaeter was, alwaer wy op lant getreeden zyn. Pouwels van Caerden, Rodenburch ende den tolck syn te samen gegaen ende ick ende Wouter Willekens yder partye een compasgen meede neemende om niet te verdwalen, yder eenen bysonderen wech neemende, ende syn des avonts laet, doncker synde weder by de jacht gecoomen sonder eenighe fruyten vernoomen te hebben, als alleenlyck een huysgesin, die voor ons vluchte ende wechliepen.

Den 19en s'avonts is Pouwels voorn. medt syn compagnie weder by de jacht gecoomen, die op haer lach te wachten, be-noomen synde haer geweer ende hemden met meest haere cleederen, staende daer beneffens in perickel van de wilden doot geslaeghen te werden, sonder dat se eenighe verversinghe van water ofte eedtbaere waeren vernoomen hadden ende syn alsoe weder naer de scheepen gevaeren, verhaelende tgheene ons ervaeren was.

Den 21en ditto weder aan deselve plaatse aen lant weesende hebben wy eenighe verse vis van de wilden aldaer gekocht voor eenighe slechte coraelen, ende alsoe wy goeden appetyt hadden hebben wy eenighe van dezelve gebraeden met het vuer, dat wy met onse lonten ende cruyt gemaect hadden, ende terwylen dat de maedts besich waeren medt braeden ende koocken, syn wy met ons vyffven een stuck weechs van de jacht aff gewandelt hebbende 3 vierroers ende een halve lans ende een sabell tot onse geweer, alwaer wy sonder achterdencken van de wilden die ons den vis verkocht hadden, weesende over de 40 starck omsingelt worde, werpende met haere spietgens op ons aen; sulckx

vermerkende hebben terstont deed voor, dander naer, de roers op haer gevelt, soe datter een ter needer gevallen es, heel doot synde, ende de anderen hebben de vlucht genoomen, niet wetende offer eenighe onder gequest waeren, ende syn alsoe weder by onse maets gecoomen. Een weynich gegeten hebbende syn wy weder naer de scheepen gevaren, aldaer verslaende, wat ons ervaeren was.

Ten zelve daghe is in den heer gerust eenen quartiermeester en een van onse huystimmermans, soedat om deeser tyt over de 70 personen in de vloot gestorven waeren.

Den 22en ditto is de pynas met een roeyjacht uytgesonden om een goede verversplaetse op te soecken, alsoe naer uytwysen der caerten wy niet verre van een verse riviere weesen mosten verhoopende dat het met goede tydinghe, daer wy alle seer naer verlangden weeder soude coomen, wantter groote ellende aen de siecken was te bemercken, soedat genoegsaem in twyffel stondt, dat men een van de scheepen soude hebben moeten verlaeten.

Den 29en ditto is in den Heere gerust onsen goeden getrouwen schipper met namen Jan Dignums van Quadyck ende is met groote droeffheyt op het Hollantse kerckhoff begraven, die van meest alle syn volck, overmits syn goedicheyt ende trouwicheyt, beclaecht werde.

Den eersten dach in October anno 1595 is de pynas met de roeyjacht weeder gecoomen, laetende syne vlagghen waeyen tot een goet teycken, waervan wy alle soe siecken als gesonden van herten verblyt geweest syn, brengende tot tydinghe, als dat sy een schoone verse riviere gevonden hadden, daervan ossen ende schapen genoeg was te becoomen voor eenen cleynen prys, dat schier ongeloofflijk scheen te weesen, daer sy se voor gekocht hadden.

Den 3en ditto is het volck vaerende op het schip genaempt den Hollantsen Leeuw gemunstert ende bevonden noch 21 gesonde mannen als cleyn ende groot te hebben ende dat van 4 ofte 85 personen daer wy meede uyt het Texell te zeyl gegaen waeren, behalven die ons noch op de reyse affgesturven waeren.

Den 7en ditto hebben wy onse ankeren met grooten arbeyt gelicht om onsen coers derwaerts aen te stellen, daer de pynas verversinghe van daen gebrocht hadde, den selven wech uytseilende, die wy innecoomen waeren, streckende s. s. o. ende n. n. w., alle naersticheyt doende om derwaerts te geraecken.

Den 9en ditto zavonts voor sononderganek hebben wij geankerert op de voorgenoemde verversplaetse op 30 vaedem cleygront ende vonden dat de plaetse was geleeghen op 22 graeden 50 22° 50' 36 minuten by s. de linie ende hadden geseylt naer gissinge 36 mylen.

Aen deese voornoemde verse ryviere die genoempt es naer vuytwysen der caerten Sant..... hebben wy dagelix van de inwoonderen aen boort gekreeghen, die ons brochten van tgheene sy hadden, als ossen, schaepen ende soette melck, verse vis ende oock gedroochde, soe dat men uyt haer anders niet konde vermercken ofte sy sochten in vruntschappe met ons te handelen.

Den 12en ditto syn meest alle de scheepsziecken aan lant gebrocht, opdat ze soude mooghen verquicken ende genesen, waerby veele goede baedt vonden.

Ten zelven daghe es ons weeder rantsion van wyn gegeven, dan de helff minder als wy gehadt hadden, overmits dat wy abundantelyck vers water becoomen conden, als yderman 2 muts-gens daechs.

Den 13en ditto syn meest alle de siecken die aan lant laeghen van de wilden geplondert ende ettelycke met steenen ende ander geweer dat ze meede brochten gequest, twelck wy in de scheepen verneemende door schieten datt er aen lant gehoort werde, waermede ons volck alreede een ofte twee van de wilden gevelt hadden, syn wy haer aen landt tot hulpe gekoomen, dan waeren alle gevluicht, aleer datt er eenighe roeyjachten ofte schuyten aen lant quamen die haer meenden te ontsetten.

Den 13en ende 14en ditto hebben wy onse siecken beschanst met boomen ende tacken, daerinne legghende 3 ofte 4 steenstukken ende van yder schip 5 ofte 6 mannen, soedat ze alsdoen genoechaem voor een aenvall der wilden beschermt waeren.

Ende alsoo het plunderen genoechaem streckte tot viantschap,

hebben daer naer niettemin met haer gehandelt ter tyt dat wy 't teeghen haer misbruyckte.

Den 27en ditto synder sommige van ons scheepsvolck als oock overichheeden versedt door tquaet vermoeden, twelck vals was, op het schip den Hollantsen Leeuw bevroedende.

Den 30en ditto snachts isser een van de wilden met twee jonghens buyten boort gespronghen om te ontswemmen ende alsoe de jonghens niet zoe wel conden swemmen als de manspersoon die sy mosten verlaten syn se nae de pynas geswommen, alwaer sy de schuyte affsneden ende meede naer lant meenden te roeyen, maer gheen verstant hebbende van roeyen op onse maniere, syn se tussen de scheepen ende het lant blyven ligghen driven. Deese voors. wilden waeren 4 int getal, die den 26en voorleeden aen lant gevanghen ende in het schip Maurytius gebracht waeren, waardoor veele verwondert waeren ende niet goedt dochten te weesen, overmits dat ons veel aen de verversinghe die wy hooch noodich van doen hadde, geleeghen was ende door sulckx wel soude mooghen onthouden worden. Een van de vier wilden hadden wy aen lant gebrocht, die wy in de maniere van manghelen ofte ruylen haer weeder gaven. De cleynste jonghen hadden wy haer mede gepresenteert, dan hadden liever eenen tinnen leepel, sulcx dat hy weder te scheepe gebrocht werde ende daer naer wech geswommen es.

Den 31en daer aen volgende, hebben wy gemist de 3 wilden, daer beneffens siende dat de schuyte van de pynas lach en dreeff, hebben ons volck dezelve weeder gehaelt, alwaer sy in vonde als vooren verhaelt es, de twee wechgeswommen jonghens, den ousten genaempt Lourens ende den jonchsten Madagascar, die sy weeder int schip brochten, daer sy uyt wech geswommen waeren ende den man, soe men conde verneemen was verdroncken, overmits de swaerte vant yser, dat hy aen de beenen hadde, doen hy over boort sprongh om naer lant te zwemmen.

Den 17en dach in November is de Pynas uyt gesonden omme te soecken een ander verversplaetse alsoe op deese plaetse meest ons geloove uyt was geraeckt ende de inwoonders hoe langher

hoe schouwer voor ons werden, door ons heylich leeven, dat wy met haer daer aen rechte.

Den 26en ditto synder diverse van ons volck te landewaert innegegaen, om naer eenighe beesten te vernemen ende hebben eenighe wilden vernoomen, alwaer die van ons volck bygegaen syn om met haer te handelen, onder welcke 3 eenen stierman was, genaempt Claes Jansen, die sy int spreekken met den anderen de kele affgesneden hebben, daer beneffens de twee anderen swaerlyck gequest ende alzoë weeder de vlucht genoomen, waer-teeghen wy niet langhe daernaer tot vergeldinghe van de moort, eenen wilde gevanghen ende aen eenen staeck gestelt hebben ter plaetse daer de moort geschiet was ende alsoe geherquebouseert, datter de doot naer volgde.

Ende naerdatt wij belanghe van verswater wel versien waeren ende pynas weeder gecoomen was sonder yets vernoomen te hebben, daer beneffens genoeghsaem viant was tusschen die van 't lant ende onsluyden, hebben mettertyt reetschap gemaect om te verseylen ende onse reyse te vervorderen.

Den 1en December anno 1595 syn alle de siecken die noch aen lant in de schanse waeren scheep gehaelt, verbrandende die scanse ende voort alle hutten, die daer ontrent te vinden waeren.

Cort verhael ende beschrijvinghe der seeden, Habyten ende handelinge der inwoonders S. Lourenty ofte Madagascar genaempt, dewelcke groot ende cloeck van leeden syn ende meest swart van verwe, hebben lanck haer, een weynich gekrult, twelck sommige van haerluiden tot hoverdye vlechten als cleyne platte coordekens, waermeede dat het hooft alsdan gans behanghen es; sy draeghen in haere ooren houtgens ofte beentgens, die soe dick als eenen duym syn, dewelcke door haer ooren alsoe steecken; sy gaen meest naeckt, hebbende maer soe veel linnen, dat sy van eenich gras ofte biesen maecken, daer sy haer mannelyckheyde meede connen bedecken ende dat metten nausten, ende door sulcx genoeghsaem sien condon dat se besneden waeren, naer de Mahometsche maniere. Sy geneeren haer met beesten als ossen, koeyen

ende schaeppen ende met vissen dat meest haeren kost oock es, waerop sy seer svptyll ende vernuftich syn int vanghen met cleyne schuytgens, die sy selver uyt een geheel hout houwen; gebruyckende int vissen, netten, hoecken ende erpoentgens, die sy van gelycken selve maecken; haer geweer syn spietgens, sommige cleyne, sommige groot, daarmede sy werpen, die syn aen beyde enden met subtile yzers beslaeghen, waarvan ick eenighe meede van daen gebrocht hebben. De vrouwen aldaer syn meede soe wit als de mannen ende een weynich beeter voor haer schamelheyt bedeckt, maer oock luttel genoeg, want se voort geheel naect gaen.

Onse handelinghe, die wy daer met haerlyden dreeven, geschiede meest met corael ende spiegels, slecht goet van cleynder waerde, maar het liefste, dat sy hadden waeren tinne leepels daervoren wy kryghen conden wat wy begeerden, want wy kochten aldaer voor eenen tinnen lepel een os, diergelycke men niet in ons lant soude becoomen voor de somme van 15 ofte 16 ponden vlaems ofte 100 gulden aen gelt, twelck wel vreemt schynt ende ongelooflyck te weesen, hoewel nochtans dit tot verscheyden reysen ende meer als eens geschiede. Ick hebbe oock voor eenen lepel gekocht 4 schaeppen, waarvan yder schaepe vyff quartieren hadden, het vyffde weesende den staert, die over de 22 ende 23 duymen dick waeren van smeer alsoe all gevilt waeren, weegende den calen staert over de elff ponden gewichts, waeruyt men bevroeden mach wat het voor schaeppen weesen moghen, die wy dagelick van haerluyden handelde. Deese schaeppen en hebben oock geen woll maer haer, als in Aguade de Sanbras; de ossen hebben op de rugghe geweldighe groote bulten van louter smeer, naer dat se vet ende groot syn, soedat men met sommige een bulte wel $\frac{1}{4}$ van een groff tonne soude vullen. Myn is oock aldaer gepresenteert in presentie van veele bootsgesellen voor eenen lepel van tin, een meysken van ontrent 10 ofte 11 jaeren, wel verstaende niet voor eens te gebruycken, maer altyt als eyghen gekochte waer voor myn selven te behouden; maer alsoe aen sodanighe handelinghe luttel proffyt te verwachten was, oock gheen last hebbende, hebbe ick dezelve weeder wech doen gaen

vermoedende dat aen de huyre voor alsulcken prijs, meer coop-
 luyden souden gadinghe gehadt hebben, als aen de eyghen toebe-
 hoorden koop, soedat men voor leepels, wat dat sy oock hadden,
 konde becoomen, luttel uytgesondert.

Belangende haer lant, was zeer goedt, maer onbebout, oock
 niet begroeit met eenighe vruchten ofte goede fruytboomen, als
 alleenlyck een specie van boonen, die sy op haere spraecke....
 noemen, dewelcke aen groote hoge boomen wassen ende syn seer
 gesont, want veele van de siecken groote baedt vonden int eeten
 van dezelvighe. Daer zijn vele papegaeyen, die aldaer by menichten
 int wilde vlieghe, dan syn grauw van veeren, daer beneffens
 synder arenden, velthoenders, tuelinghen ende veel meer andere
 vremde vooghelen, die in ons lant noyt gesien syn geweest. Oock
 soe synder menichte van meerkatten, oock anders van haer,
 alsoe by ons coomen, waarvan wy tot diverse reysen soe voeghelen
 als meerkatten geschooten hebben, die seer goedt om te eeten
 waeren, in somma het was een seer goede plaetse voor onse
 siecken, als oock voor de gesonden, die veele van ons volck daer
 ick niet aen twyffel, bewaert ende gepreserveert heeft, niet anders
 denckende ofte sy was ons van Godt Almagtig toegeschickt, waer-
 over wy wel schuldich syn Godt den Heere daervoren te dancken.

Den 11den ende om deeser tyt, hadden wy dye sonne boven
 thoofft met groote hitte.

Den 13en 's morghens hebben wy onse ankeren gelicht,
 legghende by de verse rivier, welke plaetse genoempt es....
 als hier vooren verhaelt staet, naer dat wy van den 9 October
 lestleeden tot deeser tyt toe aldaer geleegeghen hadden, settende
 onsen coers om onse reyse naer Java Mayoor te mooghen ver-
 vorderen, acht nemende in onse coersen het declyneeren, varieeren
 ende noordwesteeren der naelde des compas.

Den 15en December is ons int gemeen door laste van de scheeps
 overicheyt, die alsulcx voor goedt vonden, toegemeeten voor yder
 parsoon 3 mudtsgens olye ende dat voor een geheele weecke
 daer meede toe te coomen, als over vis ende rys, als ons van
 den cock geschaft worde.

Den 19en ditto 's morghens hebben wy gemist twee van onse scheepen als Amsterdam ende het Duyffken ende hebbende gemist geduyrende tot den 23en, naer volgende, soe syn sy weeder by ons luyden gekoomen niet weynich verblijt weesende dat wy malcanderen weeder gevonden hadden.

Den 25en ditto ontrent den middach is S. Bueninghen, die tot Amsterdam van de Comp^{ie} van Verre als Commis was gestelt op het geschip genaempt den Hollantsen Leeuw ende op de reyse in de versetting op het schip genoempt Maurytius gestempt synde sonder syn voorighe autoryteyt te hebben, weeder aen ons boort gecoomen, om oorsaecken wille hem daertoe moveerende ende Houtman, Jan Jansen Carel ende den schipper waeren doen ter tyt uyt het schip in de pinas te gaste.

Anno 1596.

Den 5 Januaryo anno 1596 is van den gemeenen scheepsraedt goedt gevonden ende geresolveert, dat men de beste bouch voor souden wenden om te versoecken naer verversinghe, overmits dat het scheepsvolk weeder begosten sieck te worden, ende ten anderen, omdat ons den wint niet en vouchde naar Java te kunnen geraecken ende hebben terstont onsen coers naer de oostsyde van het eylant Sant Lourens gesedt, overmidts het schrijven vermeldte, dat aldaer van alderley fruyten genoeg was te becoomen, twelck wy corts daernaer alsoe bevonden als hiernaer volgen sall.

Den 10en ditto naer middach hebben wy gesien een eylant legghende by oosten het eylant Sant Lourens, soe naer, datt men staende op een lant het ander sien mach ende is genaempt Sante Marya.

Den 11en ditto, hebben wij het loot geworpen, weesende ontrent 2 mylen van den wall ende hadden 30 vadem cleygront gemengt met blaauwe keytgens ende hebben des avonts geaenckert op 15 vadem by suyden het eylant Marya weesende hooch ende berchachtich lant, volwassen met geboomte; hetzelve eylant was

geleeghen op 18 graeden ende 30 minuten ende hadden geseylt 18°30' tzeedert wy onse ankeren lest ofte jonckst gelicht hadden met
297 cruysen van der zee als anders 297 mylen naer gissinghe alsulcx bevonden te hebben.

Den 12en ditto synder van het voorn. eylant S. Marya eenighe inwoonderen aen ons boort gecoomen met een canowe ofte laccan, alsoe sy aldaer genoempt werden, weesende aen den anderen gevoucht met houtte pennen als de bodems van eenighe tonnen aen den anderen by onsluyden gevoecht werden, ende brochten met haer, rys, lamoenen, hoenderen, suyckerryet, bonnannes ende veel meer andere lyfflycke vruchten, die noyt by onsent syn gesien geweest, doende daer beneffens ons alle teyckenen van vrintschappe, ende hebben daer met haer gehandelt met slecht corael, daer wy in grooter abundantie lamoenen, appelen, hoenderen ende rys en meer andere verversinghe voor kreeghen, soe datt men in corte daghen conde bemercken, dat onse siecken verquieten.

Den 14en ditto is de pynas uytgesonden naer het vaste lant van Madagascar om te verneemen naer eenighe verse riviere, overmits dat op dit eylant soe heel goeden geleegentheyt niet en is van vers water te haelen, ten waere by noodt soude men hem noch well cunnen verversen van alles wat een schip van noode soude mooghen weesen, belanghende verversinghe.

Den 16en ditto is de pynas wederomme gecoomen, die verhaelden datter eenen Coninck ofte oversten weesende 40 ofte 50 jaeren oudt, hebbende goedt gehoor onder syn volck aen boort gecoomen es, vereerende ons volck, rys, hoenderen, lamoenen, bonnanens ende meer andere liefflycke fruyten, waarvooren sy luyden den Cooninck weeder eenighe geschencken deden van slecht corael, dat se aldaer seer begeerde. Deesen Coninck was versiert opt hooft met twee horens gemaect van eenich hoey ofte strooy werck, daer sy seer suptyl int maecken aff syn.

Corte Beschrijvinghe der Inwoonderen Sante Marya.

Belangende haere statuere soe syn se meest die van Sante Lourens gelyckformich, dan syn een weynigher beeter gehabitueert,

draghende een cleet om haer midden, twelck tot op haere knien hangt, sonder iedt meer; deese cleeden syn van suptyll stroo-
 werck geweeven, hebbende diverse coulueren; die van haere vrouwen alsoe gemaeckt werden; sy droeghen oock mede beentgens ende houtgens in haere ooren, daervan sommige met paerle-
 moer ingeleyt ende versiert syn; sy hebben aldaer oock meerder ende schoonder geweer als by westen S. Laurens. Haere spietsen, die sy aldaer hebben syn 12 ofte 13 voeten lanck met een suptill yser onder ende boven aengevoucht; sy hebben oock groote houten rondassen, daer sy int bucken haer geheel lyff cunnen bedecken; oock hebben sy trommelen daer sy over beyden syden op slaen ende syn gemaeckt van een heel uytgeholt houdt met een beesten vel overtrocken. Ende alsoe sy luyden ons weesen ende ten rechten conden verstaen, soe hadden sy oorlooghe teeghen die van 't vaste lant Sant Lourens, die haer dickmaelen quamen bestryden toonende hare quetsuyren, die sy int stryden teegens haer gekreeghen hadden. Sy geneeren haer met beesten ende landtbouwing op haerder wyse ende oock met vissen, want sy verkochten ons diverse, toegemaecte melck van coeyen, als soettemelck, stremmeles ofte ruytinghe en de oock op ander maniere, dat ick synen rechten naem niet en weet te geeven. De vrouwen aldaer hebben groote hoverdie, in haer selven met eenighe witte als oock geele verwe te bestrycken int aensicht, soe dat men dickmael anders niet en can sien als de ooghen ende mont ofte het is verschildert, sy syn meerder gekleet als haere mannen, want sy hebben een kleet om haer lyff, daer haer borsten tot op haer knieen bedeckt meede syn, voorts gaen se geheel naeckt ende is meede van de selfde stoff gemaeckt als vooren verhaelt es. Belanghende haer huysen ofte hutte daer sy in wonen, syn van hout gemaeckt, maer grooter ende schickelycker als op Lourens aen de westsyde ende staen 3 ofte 4 voeten hooch van der aerden, twelck gedaen wert, soe ick vermoede om bevryt te syn van eenich fenynich gedierte als slanghen, hagedissen ende meer andere vremde gedierten, die veel aldaer syn; de huysen syn gedeckt met blaederen van palmits ofte cocosboomen, daer sy seer nedt weeten meede te handelen.

Ende alsoe ick met meer anderen aldaer aen lant synde, ben geleyt geworden van een van haer inwoonderen, die ons in haer dorp wilde brengen om vreuchts wille, syn terstont alle de vrouwen, die in dorp waeren wech gejaecht soe langhe als wy daer aen lant waeren, waerdoor dat ik vermoede dat se seer jaloers syn op haere vrouwen, hoe wel dat ydereen ten minste wel twee vrouwen hadde.

Belanghe het voornoemde eylant Sant Marya is een vuytermaten vruchtbaer landecke, lanck ontrent s. ende n. 15 mylen ofte ongevaerlyck eenen graedt, begroeyt voll met lamoenen, appelen, cocos ende hondertderley andere goede ende ombekende fruyt-boomen alle int wilde, daer beneffens hebben sy aldaer rys, huenich, hoenderen, beesten, met meer andere lyfftochten, oock soe waster goede gember, die de inwoonderen soo 't schynt groen nuttighen, in somma, het is het costelyckst eylandeken van verversinghe dat tussen ons lant ende Java Mayoor gevonden zoude mooghen werden naer syn cleynte, want het is geheel small op sommige plaetsen gheen halve myle breedt ende streckt in syn lengte ss. w. ende nn. o.

Den 21en ditto 's morghens hebben wy onse ankeren gelicht, settende onsen coers bedt om de noort, zoeckende naer beeter geleegetheyt van vers water ende andersins, loopende lancks het vaste lant van Sante Lourens, alwaer naer uyt wysen der caerten een groote baye geleeghen was, in hem hebbende eenighe versche rivieren.

Den 25en ditto syn wy gecoomen in een groote baay die genaempt werde Baya de Tangill, alwaer wy op sommige plaetsen int incomen geanckert hebben ende goede grond bevonden; oock aen lant waeren, vindende goede verversinghe van alles wat ons soude noodich weesen, maer overmits de voorn. Baya seer groot ende wydt synde ende aldaer weynich verschuts hadden, hebben wy het bedt innewaert laeten staen, alwaer wy een hooch ront eylandeken met 3 ofte 4 cleyne daer beneffens vonden ligghen, dewelcke wy alle aen backboort lieten ligghen ende hebbent des avonts achter het hooghe ende grootste eylant geanckert op 14 vadem murwe cleygront, beschudt synde voor alle open-

winden, want wy aldaer rondtsomme int lant laeghen, liggende met eenen herden affloop genoegsaem in vers ofte brackwater, twelck uyt de rievieren quam loopen.

Ende bevonden dat wy aldaer waeren geleeghen op 15 graeden 15°53' 53 minuten by suyden de lynie equinoctialis ende hadden geseylt tzeedert dat wy onze ankeren gelicht hadden onder het eylant 36 Santa Marya, 36 mylen.

Op deese plaetse is ons dagelix van den inwoonderen alderhande verversinghe aen boort gebrocht, twelck wy haer met vrintschappe affhandelden ende tot haeren goede contentemente met slechte glaese coraelen betaelt hebben. Oock soe voeren wy dagelix naer lant in een verse riviere, daer aen de rechterhant int opvaeren twee dorpen geleeghen waeren ende een ande slinkerhant, daer wy soe veel rys handelden als wy selver begeerden, jae in soo grooten menichtte datt men de scheepen daer meede soude gelaeden hebben, ende all voor de waerde ende coopmanschap hiervoren verhaelt, soedat men voor de waerde van 20 stuyvers aan soedanighen corael, well kreeghen over de 50 gulden ofte meer aen goeden ende exelenten witten rys, in somma ons en manckeerde gheen verversinghe soe veel als wy van doene soude mooghen gehadt hebben.

Den derden Febrero anno 1596 smorghens voor den dage-raedt is ons eenen herden storm coomende uyten s. s. w. overvallen, soe dat wy eensdeels ter oorsaeke van den murruwen gront, ten anderen om dat wy niet vertueyt laghen als well behoorde aen de leegher wall dreeven, staende in groot peryckel van te stranden ende daer beneffens in groot perick staende dat het schip Maurytius ende het schip den Hollantsen Leeuw genaempt malcanderen in den gront souden gereeden hebben, maekende niettemin malcanderen de galeryen schadeloos ende de schuyten affhandich ende onse besaensroede in stucken, waervan het schip Amsterdam ende noch minder de pinas eenich lettsel hadden, ende hadde Godt Almachtich ons niet merkelyck bewaert, het hadde niet minder connen weesen ofte soude hebben moeten stranden, want wy genoegsaem met het achterschip in de barninghe saeten,

staende oversulcx in perickell van de wilde dootgeslaeghen te worden, daer ons de Heere uytverloste ende quaemen weder ter reede daer wy affgedreven waeren, groote moeite hebbende met onze ankeren weeder te winden.

Den 5en ditto smorghens syn wy naer lant gevaeren om naer onse schuyten te verneemen, die wy well gesien hadden, dat se in den storm aen lant gedreeven waeren ende aan lant coomende bevonden wy dat de willden deselvighe in stucken geslaeghen hadden van spycker tot spycker om het yserwerck's wille, ende alsoe sy wel vermerckte dat sy ons leedt daermeede gedaen hadden, hebben sy haer alle int geweer gestelt, vreesende dat wy haer eenich quaet van meeninghe waeren te doen, waerover wy weeder naer boort syn gevaeren, verhalende onse overicheyt wat ons bejeeghent was.

Den 8en ditto smorghens syn de 3 roeyjachts achtervolgende de resolutie by den scheepsraedt gedaen, well gemant yder met syn behoorlyck geweer weesende..... mannen sterck naer lant gesonden om in aller vruntschappe met haer te handelen, ende aen lant coomende ofte in de riviere, syn er veele wilden aen den watercant, gedaen in haer geweer als rondassen ende langhe spietsgens, ons toonende alle viantschap die sy conden; sommighe staecken haere spietsen van de yzers int water ende lietten 't op haer tonghe druypen, waeruyt wy verstonden dat se alsoe ons bloet meenden te drincken, haer verthoonende als chrysluyden met goeden moedt, maer wy luyden daeromme niet versaecht synde, synde bet innewaert geroeyt, gelyck wy pleeghen, alwaer het ganse dorp, twelck rondomme met pallissaden besedt was, voll volckx int geweere stond, ende hebben terstond op ons met steenen geworpen, zoe haest als sy ons toelanghen conden, waerop yder van ons luyden haere roers ende musquetten gereet gemaect hebben ende syluyden, och armen! die de kracht van de roers onbekent waeren, ende syn niet van schieten gewecken voor ende alleer datter sommighe van de haeren ter needer vielen; sulcx vermerckende hebben gelyckelyck de vlucht genoomen, sommighe gequesten met haer wech sleepende ende syn voorts terstont op

lant gesprongen om haer te volghen, maer alsoe sy de weeghen beter bekend waeren als wy luyden, syn ons terstont int geboomte ontweecken ende ontcoomen, sonder eenighe meer van te kunnen gekryghen ende hebben stont daerop, haer dorp in den brant gesteecken ende ontrent 100 huysen verbrant, naer dat wy eenighe van haere netten gebercht ende metgenomen hadden.

Om deese tyt hadden wy meest ons geryff van verversinghe binnen scheepsboort, soedat ons niet noodich was veel meer naer lant te vaeren, niettemin hebben noch naer die tyt aen lant van de twee andere dorpen beesten gekocht met vrintschappe, dan waeren gelyckelyck aan lant in grooter vreesse, sorgende dat haer sulcx meede soude overcoomen als haer naerbueren geschiet was, twelck de anderen als de twee dorpen teeghens ons niet verdient en hadden. Ende naerdatt wy alle ons water inne hadden, twelck wy van het eylant daer wy achter gesedt laeghen, haelden, weesende een seer schoon ende suyver water, coomende van booven uyt het geberchte zeer gemackelyck om te haelen. Op dit zelve eylant woonden mede 3 ofte 4 paer volckxs, die ons veel bonan-nens, citroenen, huenich ende hoenderen verkochten, dezelve woonden booven opt eylant, ontrent een quartier uers te gaen, alwaer wy vonde int opgaen twee affgehouden handen, staende aen eenen staeck waardeur te vermoeden stont datter scherp recht gehouden werde, gelyck sy luyden ons oock weesen, dat alsulxs door overlast gedaen was.

Beschryvinge int Corte der Inwoonders in de Baya de Tangill.

Belanghende haere habytten, weesen, wooninghen ende usantien syn se van eender maniere als de inwoonders op 't eylant Sant Marya niet uytgesondert, van gelycken haere geweer ende cleederen daervan ick van yder een mede daer van daen gebrocht hebbe; naer het vermoeden soe synt Mahometisten, als oock die van het eylant Marya overmits naer datt men sien conde sy besneden waren, maer ter contrarye hebbe ick een ander oppinie, overmits

dat ick met andere meer, int eerste aen lant coomende eenige van haerluyden ons int gemoete coomende, die ons met eenen koehoorn eenen dranck daerin presenteerde die wy droncken ende was zeer goedt van smaecke, het soete Lonsbier gelyck, twelck gesooden was van rys ende hoenich ende in dorp coomende vonden wy den Coninc met syn volck droncken ende voll, soe datter sommighe, van haere wyven naer hare huysen mosten geleyt werden, ende ten anderen, datt ze oock den wyn wel mochten, in somma doen ick alsulex aensach docht myn, dat ick in ons lant op een boeren kermisse was, want sy luyden in sulcx de Neerlanders heel gelyck syn. Terselver tyt werden wy oock genoodt van den Coninck, die op haere spraecke genaempt werdt Fyllo, als oock van de Coninginne, die sy noemen Fyllon, deselve tracteerde ons met goeden gesooden rys ende van den dranck, daer hiervooren van verhaelt es; — belangende haere beesten, die houden sy in meerder waerde als by de westsyde aen de verse riviere deden, daer men een om een leepel conde coopen. Sy hebben een seer schoon lant begaeft met meenichderley vruchten; men vint oock aldaer Coraell de Montangne, Barrensteen, Robarber ende oock wellrieckende wierroocken, soe dat het een overvloedich voll ende vruchtbaer landou es, wel verstaende aen de oostsyde van het eylant Sante Lourens ofte Madagascar genaempt.

Ende naerdatt wy ons weeder zeylreedt gemaect hadden, hebben wy benaersticht om onse reyse te mooghen vervorderen ende naar het eylant Java Mayor te geraecken, daer wy langhen tyt naer verlangten hadden.

Den 12en ditto savonts hebben wy onse anckers gelicht ende setten onsen coers, om uyt de baeye te coomen, latende alle de eylandekens aen backboort ligghen ende syn des anderendaechs, weesende den 13en ditto uyt de voorsz. Baya de Tangyll gecomen, 15 dewelcke s. o. ten o. was uytstreckende 15 ofte 16 mylen naer gissinghe vant zeylen, ende waeren neffens den suydthoeck van de Baya die van J. H. genaempt werdt Cabo de Antongyll, ende hebben van daer aff onsen rechten coers naer Java Mayoor ofte

naer de Strate van Sonda gesedt, weesende Oost ten Noorden ende Oostnoort oost zonder eenich abbattement.

Den 28en ditto smorghens, s'avonts ende oock snachts hebben wy het loot geworpen, overmits dat wy, naer gissinghe van onse stierlyuden op de drochten ofte riff waeren die den voorn. J. H. ¹ de Nazare ² noempt, maer en hebben gheen gront vernoomen.

Den 29en ditto hebben wy van gelycken het loot geworpen dan en hebben op 60 vadem gheen gront vernoomen.

Den 3en dach in Martyo was noch het vermoeden van de stierlyuden ontrendt de vernoemde ryffen de Nazaree te weesen; dan en hebben geen gront met 100 vadem lijns connen gekryghen.

Den 26en ditto smorghens is ons een subbyte storm, die de Portugeesen Turbados noemen, overvallen, soedat wy in groot perickel stonden onse zeylen te verliesen, insonderheyt ons groot schoverseyl, twelck van stierboort tot backboort gans duer schuerde, soe dat wy hetselfde affgeslaeghen ende naar groote moeyten weeder gerepareert ende aen de raede gebracht hebben, onsen coers voort stellende naer Java Mayoor met veel onvariabele winden, die luttel wilden dienen om onse reyse te vervorderen, soe dat het genoegsaem scheen, dat wy op eenen onbehoorlycken tyt dit vaerwaeter passeerde, reguleerende naer het schryven, die vermelden datter passagie winden die genompt werden aldaer Monsoyns souden waeyen, waarvan wy weynich vernoomen hebben.

Den 13en Aprill anno 1596 hebben wy gesien ende gevist een Indyaense noot ofte Cocos, die naer dat men sien conde langhen tyt gedreeven hadde, want sy was gans van binnen holl, alwaer wy vonden datter een plat visken in was, twelck genoempt es pescado do porco van den portugeesen, dat hem daer inne bevryde voor eenighe andere vissen, die by meenichten om zwommen, namentlyck int portugys durados, waervan wy diverse met de hoecken vinghen sonder eenich aes, als alleenlyck den hoek met een witt hangende doeckxken bekleet in manieren ofte een vliegende visken ware.

¹ i. e. Jan Huigen van Linschoten.

² de bank van Nazareth.

Deese voorgenoemde cocos was het eerste landteycken dat wy zeedert nyt de baya loopende gesien ende vernooten hadden, maer overmits den langhen tyt naer ons vermoeden, dat deselve gedreeven moste hebben, hadden wy noch weynich hoops tot lant, ten ware eenighe van de eylanden geweest, die naer uytwysen der caerten veele in ons vaerwater geleeghen waeren.

Den 15en ende 16en ditto daeraen volgende waeren wy naer gissinghe ontrent de eylanden die genaempt syn, *Illos de Candu*¹ legghende op de hoochte van $6\frac{1}{2}$ graeden by suyden de lynie equinoctialis, alwaer wy veele ende menichte van cocos saghen dryven, achtende dit voor zeeckerder merck als voorgaende.

Den 22en ditto daeraen volgende is ons rantsion van water toegedeelt, als yder man een canne daechs.

Den 4en Maius anno 1596 des avonts hebbén wy een geweldighen storm ofte turbado gekreeghen, coomende vuyten noortwesten, soe hardt dat wy gheen zeylen voeren mochten ende veroorsaect waeren dezelve inne te neemen ende alsoe te dryven, waerover wy gemist hebben des sanderen daechs, weesende den 5en ditto smorghens, een van onse scheepen, met naemen *Maurytus*, die ontrent den middaghe weeder by ons gecoomen es, maeckende alstoen weder een weynich zeyls om voort te geraecken.

Den 21en ende 22en ditto om deeser tyt waeren meest de gissinghen der stierlyden ten eynde, soe dat wy door het groot verlanghen dagelickx uytgekeeken hebben, maer weynich gesien.

Te deeser tyt saeghen wy oock voor een goet lantteycken waterslanghen, die in zee zwommen, dewelcke ons noch meerder oorsaack geeven om dagelickx naer lant uyt te sien.

Den 23en ditto is ons ranstioen van waeter weeder vermindert ende kreeghen ieder man een pintghen waters daechs, overmits ons water seer minderde en isser voor die tyt gheen rys gekooct noch op geschaft, soe dat wy alsoe met groote sooberheyt getracteert worde.

Den eersten dach Junius anno 1596, hebben wy weeder water-

¹ Op de Portugesche kaarten *I. de Çudu*, thans genaamd de *Tschagos-Archipel*, zuidwaarts van de *Malediven*.

slanghen ende riedtstruycken als merckteycken en van lant weesende zien dryven, twelck ons hoe langher hoe meerder verblijde ende deede verlanghen om eenich lant te mooghen sien.

Den 5en ditto ontrent een ofte twee uren naer middach hebben wy met grooter blytschappe lant gesien van ons afflegghende oost ten suijden, den noorthoeck o. ten n. van ons leggende ende den suydhoeck o. s. o. van ons weesende ontrent 4 mylen van den wall, ende was genaempt Illo Dyngano ¹ legghende by westen het eyllant Sumatra, eertyts Trapobano genoempt, onder de hoochte van 5 graeden der breedte by suyden de lynie equinoctiaell, ende be- ⁵⁰ vonden datter goede anckergront was tot diverse reysen, tussen de 50 en 60 vadem diep zandgront met schulpen gemengt.

Den 6en ditto isser een roeyjacht vuytgemant gesonden naer lant; middeler tyt hebben wy gesien 5 canoen van lant coomen, alwaer de roeyjacht naer toe gehouden heeft om by haer te koomen, maer sulcx vermerckende, die in de canoen waeren, hebben terstont haeren coers naer lant gestelt, alwaer sy onse roeyjacht verwachtende waeren, begeerende dat ons volck aen lant souden coomen, dan alsoe ons volck voor die tyt soe heel well met geweer naer behooren niet versien waeren, en hebben sy haer op lant niet dorven begeven, want sy oock saeghen dat de wilden well versien waeren van geweer als flitsen, booghen ende pyllen met eenich ander geweer.

Belanghende hare statuere, forme ende gedaente van dien, het waeren groote ende langhe parsoonen, geelachtich van vel, lanck opstaend haer oft gelyck een bosboom geweest hadde op haer hoofd hebbende, gaende gans naeck, sonder een litt van haere leden bedeckt te hebben; gelyck wy noch van de reyse niet gesien en hadden, waerover wy zeer verwonderdt waeren, dat wy soe naeby de eylanden Java Mayoor ende Sumatra zynde, soodanighe wilden ende naeckte menschen vonden. Soe veel haere vrouwen belanghende is en hebben wy niet gesien, soe dat men van haere gelegentheynt niet en can eenighe seeckerheynt, waerachtich synde,

¹ Engano.

schrijven ofte openbaeren, ende hebben van daer onsen coers voerts naer de Strate ofte Naute van Sonda gestelt.

Den 7en ditto smorghens hebben wy gemist door 'twenden ende draeyen, de py nas die des nachts te vooren van ons verdwaelt was.

Ten selven daghe hebben wy gesien seer hooch lant, weesende naer gissinghen ofte 10 mylen van ons affgeleeghen ende was het hooghe lant van Sumatra ofte Trapobana genoempt, waerover wy seer verblyt waeren.

Den 8en ditto daeraen volgende smorghens hebben wy het jacht ofte py nas weder int gesichte gekreeghen.

Den 10en ditto hebben wy gevonden een eylandeken geleeghen 5 ofte 6 mylen van het vaste lant Sumatra by Noorden de Naute van Sonda onder de 5 graeden 47 minuten by suyden den equinocty. 5° 47'

Daechs te vooren weesende den 9en ditto is Sr. van Bueninghen, die schriftelyck ontboden was, aen het schip Maurytius te coomen, gevaeren om eenighe questie, die se met den anderen hadden te slissen, dan hebben hem met beyde beenen in de boeyen gestelt.

Den 11en ditto savonts syn wy gecoomen in de Naute ofte Strate van Sonda, die met meenichte van eylanden besedt was, soo dat men qualycken den réchten inganck der straete conde bekennen, ons houdende onder de cust van 't vaste lant Sumatra daer wy langhs heen liepen, weesende slecht effen leegh lant ende hebbent aldaer onder een eylant geanckert op 25 vadem blauwe safte cleygront, alwaer wy de eylanden noch in soe grooten menichte saeghen, dat se scheenen ontelbaer te weesen.

Den 12en ditto daeraen volgende hebben wy gesien diverse prauwen met zeylen, hetwelcke de eerste waeren die wy by suyden als oock by oosten die Cabo de Bona Esperansa gesien hadden, coomende van het vaste lant Sumatra, weesende gans ongelyck de zeylen in ons lant van maecksel ende fatsoen; haere zeylen waeren van strooywerk geweeven, haer opstaende als oock loopent want, haer kabels, touwen ende anckers waeren all van hout gevlochten ende gemaect, haere bercken waeren zeer vreemt van gebouw, weesende zeer witt geroet ende de plancken waren aen den anderen met houten pennen genagelt ofte gepent ende syn booven

over met cocos ende palmitis blaederen bedeckt, in plaetse van eenen overloop, in manieren als een riedt dack aen beyden syden affgaenden, soe dat men de vreemdicheyt van dien, seer qualicken can beschryven.

Ten zelve daghe is de pynas met een roeijacht uitgesonden naer het vaste lant Sumatra, om aldaer te verneemen naer eenighe verversinghe inzonderheyt vers water, dat ons meest van noode was, want wy om vers waeter tot diverse plaetsen gesocht hadden ende niet gevonden, dan een wildt, woest boomachtich lant sonder menschen, beesten ofte eenich vers waeter.

Den 14en ditto hebben wy gesien niet verre van de scheepen een barch ofte prauw gelyck diezelvighe aldaer genaempt werden als voorgaende, hetwelcke wy naer geroeyt ende versproken hebben, ende met wysen soe verde gebracht dat se met haer prauwe met ons aen het schip Maurytius gevaeren syn, ende aldaer comende is een van haerluyden in het vernoemde schip overgeklommen, die naer veel wyssens ons ten lesten verstaende, wilde aen Java brenghen voor soodanighe stede als wy wilden weesen, waervooren hem belooft werde 5 ofte 6 stucken van 8 realen, twelck aldaer een gemeen mans ryckdom es.

Ten zelve daghe heeft ons dit volck van het voornoemde barch of prauw geweesen een goede waeterplaetse, alwaer wy met grooter blijtschappe onse vaten gevuld hebben, welcke plaetse ende eylant geleegeghen was onder de 5 graeden der breedte by syden de lynie equinoctiaell.

Terselver tyt is de pynas weeder by de scheepen gekoomen met hem brenghende tot een munster van de vruchten Sumatra, muscaten, nagelen ende peeper, daer beneffens cocos, bonanen, comcommers, ayinn ende diergelycke meer andere vruchten, waar vuyt genoegsaem te merken stondt, dat wy in een overvloedich vruchtbaer landt waeren, welcke voorgenoemde speceryen ende vruchten sy presenteerden voor silver te verkoopen, het welck syluyden oock wel wisten te probeeren of goede ofte quaet waere.

Corte beschryvinghe der inwoonderen Sumatra.

Belanghende haere habytten, syn kleeden van cattoen met diverse colueren versiert, waermede sy haer onderlyff als van den midden neerwaerts bedecken, ende haer boovenlyff is bedeckt met een rocken van hetzelfde stof, sommige voor open ende sommige toe in manieren als een cort vrouwenhemd, sommige gaen blootshoofd, sommige hebben een gevronghen doeck ofte tulbant om haer hoofd, gelykerwys de turken, iedereen naer synen standt ende ryckdom syn se gehabytueert, sommige hebben oock gouden ende silveren ringhen aen de vingheren met fijne steenen versiert ende waer datt ze gaen ofte staen ofte met yemant spreeken sullen altyts eeten een vrucht, dat genaempt werdt Arreca, met eenighe groene brede bladeren, de biette in ons lant seer gelyck, dat genoempt wordt Beettele, daer smeerden sy een weynich calek op, waer door haere monden altyt soe root als bloet schinen te weesen, daer beneffens seer leelycke swarte gesleepen tanden ende sommige die haeren mondt versiert es met silvere ende goude tanden die syluyden uyttrecken ende weeder in steecken cunnen; sy en hebben oock geen baerdt, die sy met alle naersticheyt soecken te verdryven ende uyttetrecken. Zy hebben tot haer geweer langhe schoone spietsen, houten rondassen, metaelen bassen ende iedereen van henluiden, soe wel jonck als oudt, draeghen ordinaris een geweer van de lenghte als een poengaert, waer onder van sommige recht syn ende sommige oock gevlampt, die seer excys ende cunstich gewrocht ende gewatert syn ende noemen deselve cryces ofte crissen, waarvan ick eenighe meede van daer gebrocht hebbe, als oock van haere kleedinghe. Belanghende de habytten haerder vrouwen syn meede van soodanighen stof gemaect als vooren verhaelt es, ende simplyck een kleet daermede sy haer borsten ende tot de knieen neerwaerts haer lichaem meede bedecken ende gaen voors met haer boovenlyff ende thoof, als oock met beenen ende voeten gans naeckent.

Den 16en ditto hebben wy weeder onse ankeren gelicht, settende onsen coers naer een stadt, die de Javaensen pyloot noemde

Bantam, de principaelste coopstadt geleegeen op het eylant Java Mayoor.

Den 18en ditto daeraenvolgende loopende dicht onder de custe Sumatra, weesende eenen seer hooghen ende vruchtbaeren berch, alwaer wy des avonts hebben sien overvliegghen meenichten van vleermuysen, weesende van de grootte als eenen raven, hebbende gans gheen pluymen ofte veeren aan haer lyff dan alleenlyck wel in forme ende gedaente als de vleermuysen in ons lant gestelt syn, twelck wel een vreemde saecke voor ons luyden docht te weesen.

Den 23en daeraenvolgende savonts hebben wy het geanckert ontrent 2 mylen van de stadt Bantam onder een lanck eylant dat van de Javanen Poelo Pangan genoempt wordt op 10 vadem cleygront, naer dat wy met veele moeyten soe met stoppen als anckers te lichten, eensdeels den contraryen wint ende stilte, ten anderen den stroomen die zeer van oosten naer het westen straedtwaert uytliet, beyeeghent hadde, soe verre gebrocht hadden; welcke stadt geleegeen es naer de elevatie der sonne, by experientie bevonden op 6 graeden 5 minuten by suyden de linie equinoctiale ende hadden geseylt met cruysen van der zee als anders, tzedert wy van de Baya de Antongil, geleegeen op het
1337 eylant Madagascar, gescheyden ende affgeseylt waeren 1337 mylen naer gissinghe.

Ten selven daghe hebben wy ghesien over de 60 bercken ofte prauwen, twelck alle tzamen visschers waeren, waeruyt wel te vermoeden stont, dat het eene volckrycke stadt moste wesen.

Ter selvertyt noch qualycken geanckert hebbende is aen het schip Maurytus gecoomen een prauwe met eenighe Portugeesen uyt Goa ende Cochyn, als oock uyt Portugael gebooren, die ons met alle beleeftheyt seer feestelycken ontvingen ende welkom heeten, ons verhaelende de geleegentheyt ende de groote abundantie ende vruchtbaaerheyt des eylants Java, daer beneffens verhaelende dat den Coninek van Bantam geleeden ontrent daghen in den krych dootgeschooten was voor een stadt, die genaempt Palimbam geleegeen op een eylant ontrent 25 mylen dwars van

Java ofte Bantam op de wech ofte vaerwater naer de Strate van Malacca, ende naerdats een wyle tyts aen boort geweest waren, hebben sy met alle eerbiedinghe haer afscheyt genoomen ende haer 2 ofte 3 schooten vereert.

Daer naer syn daghelix veel groote heeren, als den oversten van der stadt, weesende den gouverneur, die aldaer genoempt werdt Cypatte met meer andere eedelluyden aen de scheepen gecoomen, consenteerende dat wy aldaer vrielyck mochten handelen ende treffiqueeren soe vry als andere vreemde coopluysden, ende worden daer beneffens zeer vrindelycken van allen den inwoonderen aldaer ontfanghen, die ons daghelickx van alderley verversinghe, wat ons van doen zoude mooghen syn, (iedereen, daer beneffens haeren parsoon tot onsen dienst presenteerende,) aen boort gebrocht hebben, jae quaemen soo abundant, dat yder natie een plaetse nam in de scheepen, daer sy haere goederen voort sette, even gelyck, oft op een merkt geweest hadde, waervan de Syneesen brachten van alderley syden geweeven ende ongeweeven getwaent ende oock ongetwaent, met schoon aerdewerck, met meer andere vreemdicheden. De Javanen brachten hoenderen, eyeren ende eenden ende menichterley fruyten. Arabiers, Mooren, Turcken ende andere natien van volck, ydereen brocht van tgheene men soude mooghen bedencken, in somma ons en gebrack niet, als een saeck, die aen ons selven manqueerde.

Den 14en dach Julio is ons van de Overheyt in de Stadt Bantam geconsenteert synde, een huys ende bequame plaetse gegeven daer wy met eenighe van onse goederen ten voorn. daghe naer lant gevaeren syn om met den Javanen ende den inwoonderen aldaer te treffiqueeren ende te handelen, naer geleegentheyt der saecke, weesende 11 parsonen sterck, namentlyck eenen commys ende ondercommis, daerbeneffens neeghen adelborsten als oock een van de 9 synde om mede met den anderen tot de coopmanschap gebruyckt te werden.

Ter selvertyt quam aldaer by onsluyden een Javaen die vuytgeconterfeyt hadden onse 4 scheepen ydereen met syne vlagghen ende behoorlycke coulueren, twelck well een vreemdicheyt was

om t'aansien, weesende aldaer aan lant in meerder rust ende vryheyt als ofte de inwoonderen Cristenen geweest waeren, want niemant ons moeyden ofte een quaet woordt toesprack geduyrende den tyt als hiernaer verhaelt sall werden.

Den 16en in Augusto is in de stadt Bantam eenen schandelicken moort geschiet onder de Portugeesen over eenen Pedro de Tayde, naer myn vermoeden in Goa gebooren weesende, eenen zeer ervaren pyllot, welcken moort van 5 ofte 6 slaven der Portugeesen door mandament hacrer meesters sulcx volbracht hadden, niet sonder groote schade bevryt synde van den Gouverneur, twelck oock de hoochste peene es voor den vreemdelinghen, soo dat het met gelt, synde een vreemdelingh, die sulcx gedaen heeft, affgekocht mach werden, waerteghen den inboornen metter doot gestrafft worden, hetwelck sy doen met crys, gelyck daer hiervooren van verhaelt es, waermede sy in haere syde opwaers naer therte gesteecken worden, soe dat se terstont doot syn.

Den 28en ditto is de pynas uytgesonden om te diepen hoe naer dat men de stadt Bantam soude mooghen, dan tot wat eynde alsulcx gedaen worde syn de parsoonen well gewaer geworden, die doen ter tyt in Bantam waeren, want die van der stadt uyt sulcx doen soe quaden vermoeden hadden. Oock ten anderen, door eenighe onbehoorlycke propoosten teeghens den Gouverneur van onse overheyte gesproocken als beeter bewust is den gheenen die alsulx presentelyck aenhoort hebben, dat niet alleenlycken de goederen gehouden werden, maer oock allen den geenen, die doen ter tyt aen lant waeren, soe datt wy hierdoor geheel in ongenaeden ende daernaer ons zelve noch meerder uytgebracht hebben met vanghen ende spannen der inwoonderen, ten anderen met grooten trots de stadt doende met haere reede te onvryen ende noch daerenboven met schieten met ons geschut, alle spyt ende vileynie die wy conden, waermeede de voyagie genoegsaem bedorven es, ende door veel meer andere oorsaecken die te langhe soudon vallen te verhaelen, oock en syn deselve mij niet alle bekend.

Nu alle onse macht ende quaet gethoont hebbende heeft den noot vereyscht eenighe remedie te soecken om onse gevanghen

parsoonen weder te mooghen gekryghen, daertoe wy met ons quaedt doen niet veel voordeels uytgericht hadden ende ten laesten noch mosten verseylen om waeter te moghen gekryghen voor ons drincken, want het ons van Bantam niet gebrocht worde, als voorgaende beneffens andere verversinghe gebrocht was.

Den 13en dach September is gestorven onsen wel ervaeren ende oppersten pyloot met naemen Pieter Dirrix Keyser, daeraen soe ick vermoede de Compagnie van Verre, groot verlies ende achterdeel hadde.

Ten selven daghe hebben wy onse ankeren gelicht om te soecken naer vers water, twelck wy onder de custe van Sumatra naer veele moeyten gevonden ende den 20/21 geduyrende tot den 25en inne gekreeghen hebben, ende naer dat wy onse vaten gevult hadden, hebben wy weeder onse ankeren gelicht, settende onsen coers naer de stadt Bantam om ons achtergelaten volck weeder te mooghen kryghen.

Den 2den dach Octobris syn wy weeder voor de stadt Bantam gecoomen ende geanckert ter plaetse daer wy van daen geseylt waeren ende hadden geseylt int gins ende weederkeeren 36 mylen naer gissinghe.

Seedert den tyt dat wy van de stadt Bantam wech geweest waeren, hadden het volck aen lant zoe voor, als naer groote tormenten ende dreigementen geleeden, staande in groot peryckel haers doot, daer beneffens soe waeren sy alle verdeylt als yder by eenen heer ende eedelman. Ook hadden de Portugeesen 4000 stucken van achte voor haerluyden gebooden ende wilde haer alsdan naer Malacca voeren, waeruit te bevroeden stont, wat dat ze met allsulcken coopmanschap in den zinne hadde, ten anderen werden het voorn. volck seer neffens de dreigementen der Javanen, geparsuadeert om haer te laeten scheeren ende te cleeden op haere wyse, gelyck sy alrede sommige teeghens haeren wille gedaen hadden, begeerende dat ze haer gelooff soudens versaecken ende het geloof der Javanen twelck moors is soudens aenvaerden, soedat ze op veelderley manieren ende verscheyden reysen groote aanvechtinge mosten lyden, als breeder blyckt by

het joernael by eenighe van de gevanghen by haerluyden genoteert, is berustende.

Te deeser tyt waeren binnen Bantam eenighe Portugeesen slaeven die van meeninghe waeren met ons te willen vaeren ende zeedert dat wy van Bantam om vers water geseylt waeren, waren de voorn. slaven bevreest, dat wy met de scheepen niet weeder soudén comen, waerover sy haerluyden hebben laeten besnyden ende het moors geloove aengenoomen, seggende liever moors te weesen als langher haer in den arbeyt der tirannige Portugeesen handen te begeven, ende als zy vermerckten dat wy weeder quamen wast haer leedt, dat se alsulcx gedaen hadden, maer quamen te minder niet aenboort, brenghende een ende anders te verkoopen van het gheene sy hadden.

Belanghende ons volck waeren van onse compste seer verblyt ende hadden soe verre met den Gouverneur gesproocken, dat se op rantsoen gestelt waeren, waardoor alle naersticheyt gedaen worde om tot eenen eysch te mooghen geraecken, twelck mettertyt geschiet es, mits datter aen lant was van onse goederen den Gouverneur soude behouden, daerteeghen alles wat wij in de scheepen hadden uyt eenighe joncken, soude betaelt werden in gelden voor de gevanghen de somme van.... stucken van acht reeallen, waerinne sy luyden met den anderen verdraeghen ende veraccordeert syn.

Den 12en ditto naer datter tot vele ende diverse reysen soe bij daghe als by nachte veel brieven over ende weer, uyt de scheepen naer lant ende weeder van lant naer de scheepen syn gesonden om vrede ende eenicheyt te maecken, dat by onsluyden soe schandelyck versuimt was ende wel hadden mooghen remedieeren, synder den selven daghe gyselaers uyter stat aen boort gecoomen in stadié blyvende ter tyt ende ter wylen de penninghen betaelt ende ons gevanghen volck gerestitueert soude weesen, als oock daetlycken aen beyde syden naer behooren geschiet es, waerover wy alle oock meede de gevanghenen seer verblyt waeren, waermede hier alles doot ende te niete was, watter tussen die van Bantam ende de scheepen geschiet was, soe dat den Gouverneur ons op nieuw geconsenteert heeft vry te mooghen handelen

in manieren als de Portugeesen, Syneesen, als oock andere vreemde coopluyden deden, sonder dat ons eenich schade ofte hinder van den haeren oft haerluyden soude geschieden, als myn selve, present eenen Heemskerk ende eenen vryen Portugeesen slave, naer datum van deesen, aen lant weesende van den Gouverneur, als oock van meer andere groote heeren sittende in den vollen Raede, toegeseyt werde, soedat myn onbekent es de fouten onser ladinghe, die seedert wy daer laeghen seer schoon stondt ende dat voor eenen cleynen prys daervoor ons de zelvighe mochte gebueren, als van ydereen genoegh bekend was.

Den 27en ditto daeraenvolgende isser een van onse adelporsten, die aen lant was, aen boort gecoomen ende bracht tot tydinge dat de Portugeesen Antony Syluere opgenoomen hadden, sonder te weeten, waer datt hy belant was, waardoor wy alle seer be- droeft waeren.

Het staet te nooteeren dat deesen voorn. Antony Syluere een bode ende verlosser onser gevangenen geweest es, van Godt ons toegesonden, want in den tyde dat ons volck gevanghen sat ende wy in de scheepen de meeste viantschap teeghen de stat Bantam hadden, heeft hy hem laeten gebruycken, soe wel by nacht als oock by daghe, ten dienste der gevanghenen, als oock der scheepen, twelck niemant durfden van vreesen attenteeeren, jae watter oock mochte gepresenteert worden, soe dat den selfden Antony Syluere, tot verscheyden reysen in peryckel syns doots ende dat om onsen wille geweest es, eensdeels int aen boort coomen, by wylen by nachte eenighe brieven uyt de stadt brenghende ende weder uyt de scheepen brieven aen de gevanghenen als oock aen den Gouverneur brenghende met een cleyn prautgen een ofte 2 mylen lengte, moste roeyen, oock somwylen seylende, maeckende een seyltgen van syn hemde, dickmaelen omgeworpen es, staende in groot peryckel te verdrincken. Sulcx niet genoegh weesende, hebben noch eenighe van de Portugeesen op hem geledt, die sulcx synen dienst ons doende wilden beletten ende hem meenden te vermoorden ofte doot te slaen, waarvan hy all eenmael door Goodes gehengenis verlost was van die sulcx meende te attenteeeren,

maer geraeckt voor die reyse vrye, kryghende een quetsure achter in synen hals, die hem met eenen cris gegeven ofte geslaeghen was.

Dit alles hiervooren verhaelt ende noch veel meer andere diensten ende waerschouwingen aen ons hynden beweesen hebbende, heeft niettemin, maer te meerder in syne diensten voortgegaen ende gecontinueert, sonder daarvan eenighe vergeldinge te willen ontfanghen, want alsoe hem tot verscheyden ende meenichwerpen aan boort coomende, eenich gelt voor synen arbeyt gegeven worde, heeft het selfde wel met danckbaerheyt aenvaert, maer soe haest niet aen lant coomende heeft tzelfde, dat hem in de schepen gegeven was aen die aen lant waeren ofte aen Cornelis de Houtman gerestitueert, segghende ick ben u dienaer ende begeer geen ander meester ofte heer naest Godt als ul. hier ende oock in u lant, waer dat ghy met de scheepen soudt mooghen zeylen.

Soedat deesen voorn. Antony Sylueere, wesende een flockx, fraey, jonck gesell, beleeft int spreekken, courtois int leeven, oock seer wel bespraect synde int Portugees, Malleys, als ook Javaens, daer beneffens de geleegentheden, soe van Malacca, Java, Chyna, als oock de eylanden Illos de Moluccos, wel bekend was, gebooren synde in Cananor, twelck gelegen es op de custe tusschen Goa ende Cochyn, verlosser is geweest van onse gevanghen medebroeders, die sonder syne getrouwe diensten niet lichtelyck ofte gheen verlossinghe, mueghelyck haer daeghen, souden verkreeghen hebben, twelck sy alle wel bekend hebben ende noch bekennen moeten, dat deesen voorn. Antony Sylueere het instrument was, daer Godt Almagtig door wrochte tot haerder verlossinghe, dan, eylacie! het is den selfden seer qualycken beloont, overmits dat men, naer dat hy ons genoomen was, goede geleegentheyt gehadt hebben, om hem weder te mooghen krygen, dan sommige sulcx niet raedsaem denckende, hoe wel datter haer van sommige die meede gevanghen geweest waeren, aangedient worde, is alsulckx niet sonder weynich opspraecks van den gheenen, die alsulcx aendiende, als oock van meer anderen achtergebleeven, vermoedende wel om wat oorsaecke dat se den goeden ende getrouwen man syn verlossinghe niet en sochten noch begeerden,

welcke oorzaecke alhier niet verhaelt synde, naer myn goetduncken ende meer tot myn goede apparentie geeft rayson pour quoy.

Te deeser tyt was er een ambassadeur der Portugeesen van Malacca tot Bantam gecoomen, die soe men verhooren conde groote naersticheyt dede om ons alle gelegentheydt der ladinghe te beletten, oock om sulckx over de 10000 stucken van achten gegasteert hadde, alle twelck onse scheepsoverheydt vermerckt hebbende, hebben voorgenoomen ende geconcludeert dat men alle leedt de stadt als oock den Portugeesen doen soude, waer wy conden ofte mochten, gelyck oock geschiet is, als hier naer volcht.

Den eersten dach November is geresolveert ende beslooten als booven verhaelt, gelyckerwys oock den selven ditto de ankeren gelicht syn, ende naerder de stadt van Bantam geseylt, daer wy alles deden wat wy doen conden, achtervolgende het commandement van de scheepsovericheyt, die oock belastte dat men de Portugeese baercke, waarmede den Ambassadoor uyt Malacca gecoomen was, soude aentasten, maer int werck weesende vonden alsulcken teegenstant, dat wy deselve niet bordeeren dorsten, hoewel de py nas tot diverse reysen met syn geschut daerdoor heen geschooten hadde, maer waeren daeromme niet versaecht ende schooten even dapper met haer musquetten ende roers op onse jachten gelyckerwys oock uyt de jachten op haer gedaen werde, ende vermerkende, dat wy de bercke haer meester niet konde werden, syn wy weeder afgeweeken ende naer boort gevaeren, hebbende eenen geschooten, die niet langhe daernaer van de quetsure storff ende was den hoochbootzman van het schip genaemt Amsterdam met naemen Arien.

Ende naerdatt wy nu alle ons leedt op de stadt Bantam gewroocken hadden, naer het goetd genoeghen van onse scheepsovericheyt, soe voer deesen tyt als naer, waerdoor die van Bantam vry all wat volckx verlooren hebben, met oock niet sonder schaede, hebben wy beginnen reedtschap te maecken om verder te verzeylen, want ons gelooff tot de stad Bantam gans uyt ende te niet was, ende dat door ons reedelyck leeven!

Corte Beschryvinge ende verhael der eylanders Java, als
 oock der stadt Bantam ende hare handelinge.

Belanghende haere staettuere, het syn middelmatige parsoonen, maer sterck van complexie, herdt van naeture, bruyen van vell, met geheel swart leelycke zwarte ende gebrooken tanden, soedat er veel syn die silvere ende gouden tanden in haeren mondt hebben, deselve cunnen sy uyt ende insetten, gelyck hier vooren van de eylanders Sumatra verhaelt es, eeven van eender maniere zoe van habiten, geloove, zeeden ende gedaente syn oock die Javanen, want die van Sumatra ende Java genoegsaem inwoonders met den anderen syn door de groote gemeenschappen die sy met den anderen houden, ende beyde de geslachten onder den anderen brenghen, soedat die van het eene eylant aen het andere eylant houwen ofte echtelyck vergaederen. Het schynt oock dat dese inwoonders van Java vry staet 4 ofte 5 vrouwen te neemen, behalven noch veel meer andere concubynen ende slavinnen, die sy mooghen beslaepen mits consent hebbende van haere echte vrouwen, twelck de echte vrouwe voor een eere naer gegeven wordt, dat se alsulcx consenteert, ende ydereen heeft veele vrouwen naer syn macht ende staedt vermach ende can voeden; de mannen aldaer en hebben gheen baert ende doen groote naersticheyt door de wille haerder vrouwen om sulcks te beletten, twelck sy met een instrument, daertoe gemaect, uyttrecken, als haer water maecken doen sy al hurckende, gelyck de vrouwen in ons lant doen ende sustineeren dat het een hontse maniere es, dat het al staende geschiedt ende als sy haer water gemaect hebben, weesende groote heeren, laeten sy van haere vrouwen water brenghen die oock haers mans ofte meesters manlyckheyt daarmede wassen ende streelen, gelyck oock sy wel doen buyten tyts, wanneer den man daertoe belust is, twelck dickmaelen van den Gouverneur ofte Cypatte tot Bantam naer geseyt worde, van den gheenen, die alsulckx wel bewust was, jae dat meer was hen door sulcx absenteerde int recht, soedat tot diverse reyse, over-

mits syn absentie geen uitspraecke conde geschieden, welck recht, geschiet onder den blaauwen hemel int openbaer onder eenen boom die daartoe verordineert es.

Belangende de habytē ende manieren der vrouwen syn meede gekleet als die van Sumatra ende syn in grooter aanzien meer als de mannen, well verstaande een van staedt weesende ende als het brandt es, syn de vrouwen gehouden den brandt te blussen. Middelerlyt is het manvolck int geweer, die anders nieuwers op passen; de vrouwen hebben voor een maniere en superstitie als sy haer gevouch doen, wassen sy haer, twelk wel een quartier dickmaelen geduerdt ofte maecken weynich mentie, daernaer int water te loopen, sonder weynich schaempte te hebben ende wassen haer aldaer van den hoofden tot den voeten, hebbende een dun kleetgen om haer lyff, twelk dickmael haer lichaem qualycken can bedekken, twelk tot alle uren van den daghe geschiedt. Het is oock aldaer een gebruyck, dat wanneer de kinderen 13 ofte 14 jaeren ten hoochsten oudt syn, dat haer de ouders moeten uythulycken ofte besteeden ofte anders, soe anders geven sy haer selven uyt als de hoeren by ons doen; ende alsoe de cleyne jonghe kinderen die beginnen te gaen ende gedraeghen worden, gans ongekleet syn, wordt haer een schildeken van silver ofte van goud naer haere ouders van vermooghen syn voor haere schamelheyt gehangen, sonder yet meer dickmael om 't lyff te hebben.

Belangende de stadt en is in haer selven niet bysonders ende en mach by de minste stadt in Hollant niet geleecken worde, soe van timmeragie, bouwinghe, sterckte als andersins; sy is met een muer, dan seer teer omsingelt, hebbende poorten sonder eenich yserwerck daeraen te weesen, soe datt men yder poorte well met eenen handtboom soude openen; deselve stadt heeft oock een ryviere die by nachtte geslooten wordt met 3 ofte 4 ryeden in plaetse van eenen boom, maer dezelve werdt zeer onreynndelyck onderhouden, soe datt se genoechsaem stinckt van de krenghen ende dreck die daer dagelix ingeworpen wordt, haere huysen worden al van hout gemaect ende met cocosblaeden gedeckt,

sommighe hebben oock wel een vierkant van steen gebout, daer sy haere specerye ende goederen innelegghen om well bewaert te wesen, ende sonder alsulcken steenen huys can een gemeen burgher om de waerde van een stuck van achten een geheel huys doen bouwen. Niettegenstaende is deese voorgenoemde stadt Bantam de principaelste coopstadt, die aldaer ontrent soude mooghen geleeghen weesen, alwaer meest alle natien van volck treffikeeren ende wat goederen ofte specerye daer ontrent valt, als oock in de Mollucos ende Banda, wort all tot Bantam gebrocht ende verhandelt, als oock die van Syna, dewelcke meenichderley vreemdicheeden als porsilanen, lynwaet, alderley syde werck, naelden, garen, syde, cammen, brillen ende duysentderley andere cleynicheeden, die qualyck moogelyck syn alle te nomineeren ende alle wordt het in Bantam verhandelt ende van daer weeder vervoert in andere omligghende plaetsen ende eylanden. Die Cyneesen brenghen aldaer oock by meenich duysenden, een munte dat sy caxas noemen, twelck het principaele gelt is dat in Bantam, als oock op Java verhandelt wordt, welcke munte by den anderen met snoeren gereeghen wordt, als 200 te samen, twelck sy noemen een satta ende 5 satta is een duysent, ende thien duysent is een farde ende thien fardes is een catty de caxas, twelck soe veel is als 8 stucken van achten gelyck wyluyden dezelve aldaer ontfangen ende uytgegeven hebben. Deese voors. munte is cleynder als een neêrlantse dueyt ende is van een quaet alloey, erger als loot ende heeft een vierkant gadt in den midden, waerdoor deselve aen den anderen gereeghen worden. Het isser seer goedtkoop teeren van vis, hoenderen, eyeren, fruyten ende andere lyfftochten, soe datt men syn coste met 1000 caxas daechs soude cunnen betaelen; daer worden oock hoenderen gevonden, die gans swart van veeren, vlees ende been syn ende syn seer goet van smaeck. Men vindt er oock vlieghe, die hoewel sy cleyne syn, by nacht schynen een vonck viers te weesen, met meer andere vreemdicheeden, die niet alle te verhaelen syn.

De Chyneesen die aldaer uyt Chyna coomen, coopen, ten tyden dat sy in Java syn, vrouwen die sy als haer eyghen gebruycken ende

huys meede houden ende als sy weeder vertrecken verkoopen sy se weeder, sommighe van de kinderen mede nemende ende sommighe besteden sy aldaer in Java, indien sy eenighe geprocureert hebben. Deese van Syna syn luyden met groote ooghen, hebben lanck swart haer in manieren als de vrouwen hebben, twelck sy te saemen recht booven op haer hoofd by den anderen tot eenen wronghe maecken, daer draeghen sy een netghen van paerds haer gewrocht over heen, waerdoor deesen gansen wronghe haars doorsteeckt ende dit selven netgen is soe styff gespannen dat de streecken in haer voorhoofd blyven staen, wanneer het losgemaekt es, ende syn door haer lanck haer de vrouwen zeer gelyck, soe dat men sommighe buyten de vrouwen qualycken can onderscheyden. Zy hebben luttel baerts over 10 ofte 20 haeren, deselve staen soe yel dat het schier schynt off de reste uytgevallen was. Deese Cyneesen, soe geseyt wordt, segghen dat het niet noodich is Godt aen te bidden, overmits hy een goet man es, maer de duyvele jae, want die soeckt ydereen te bedrieghen ende quaedt te doen ende daeromme sustineren sy hem aen te bidden, opdat hy niemant quaedt doen soude, twelck well schrickelyck es voor een kristen mensche te aenhooren. De Javanen hebben het moors geloove, volgende de superstitie van de Mahometisten ende houden haeren sondaghe op vridach, de Cyneesen op zaterdach ende wy luyden op den rechten sondach, soedatt wy aldaer weesende drie sondaghen in een weecke hadden ende daer be-neffens veel vreemdicheden gesien, die ongelooflyck schynen waer te weesen.

Den 6en ditto snachts hebben wy onse ankere gelicht ende onsen coers bedt de straete inwaerts gesedt naer Jaccatra, welcke stadt eertyts genaempt is geweest Sonda Callappa, alwaer dichtby een varse riviere was, gelyck ons van eenen Abdull die met synen vryen wille mede voer, veradverteert was, alwaer wy des sanderendaechs savonts, den 7en ditto geanckert hebben op 10 vadem kleygront neffens de voorn. riviere, die ongeveer 12 mylen van Bantam was geleeghen. Op deese plaetse hebben wy alle onse vaeten, die goet waeren, met vers water gevult.

Ter deeser plaetse syn ons Arabische cooplyuden aen boort gecoomen, die ons een goet hert toedroeghen ende dickmaelen voor eenighe aenslaeghen gewaerschout hadden; dese selfde brochten porseleynen ende eenighe fruyten.

Den 13en ditto hebben wy onse ankeren gelicht, settende onsen coers naer Jaccatra alwaer wy des avonts geanckert hebben ontrent een myle van de stadt op 7 vadem cleygront. Deese voorn. stad is geleeghen op 5 graeden 40 minuten der brede by 5° 40' suyden de lynie equinoctial, ende hadden geseylt seedert dat wy 15 voor Bantam onse ankeren gelicht hadden 15 mylen naer gissinghe.

Oorsaecke dat deese voorn. stadt eertyts Sonda Calappa is genoempt geweest, is d'oorsaecke om datter in soe groote menichte de cocos, die de Javanen Callappas noemen, met geheele joncken vandaen vervoert worden, waervan sy seer goeden brandenwynen branden. In deese stadt en geschiet gheen handelinghe van eenighe speceryen maer vint er in grooter meenichte cocos ende hoenderen, fruyten ende wynen, alles van een redelycken ende beeteren prys als tot Bantam, ende naer dat wy de geleegentheyt van dien wel vernoomen hadden, syn wy met vrintschappe daer vandaen gescheyden ende onsen coers oost aen, de straete innewaert aen gesedt.

Den 18en ditto smorghens hebben wy weeder onse ankeren gelicht ende onsen coers naer het oost eynde van Java ende niet langhe naer dat wy onder zeyl geweest waeren, is het schip genaempt Amsterdam aen den gront geseylt, maer alsoe het weynich coelde hebben hem tot hulpe gecoomen ende met groote naersticheyt van den gront geholpen, sonder eenighe schaede geleden te hebben zoe wy verstonden.

Den 29en ditto smorghens syn wy gecoomen neffens een eylant, naerdatt wy tot veele reysen gestopt ende anckers gelicht hadden, om de peryckulen te schouwen, die ons door de meenichfuldighe eylanden, die wy passeerden, als oock door onbekende custe soude hebben kunnen overkoomen. Dit voorn. eylant wordt genoemt naer uytwysen der zeecaerten, Quyrnman Jaba, legghende onder de

6 graeden der breedte by suyden de middellynie ende was in 't aen- 6° sien een vruchtbaer eylandt ¹ ende hebben onder tzelve geanckert op 10 vadem cleygront enden den s. hoeck van ons af, o. s. o. ende den n. hoek. n. n. w., legghende by w^{en}. hetselve eylant een half myle van den wall. Ende alsoe wy aldaer veele visschers tsee saeghen loopen, was ons vermoeden datter eenighe woonplaetse moste weesen, maer en hebben aldaer niet langher als tot s'avonts geleegehen, doen hebben wy weder onse ankeren gelicht ende onse coers bedt naer het oosteynde van het eylant Java settende.

Den 2en December hebben wy weeder veele ende ontelbaere visschers vernoomen onder den wal van Java, van dewelcke wy eenighe gesproken hebben, die ons advertisement deden, als dat wy neffens een stadt waeren, die genaempt was Tubaon ² ende bevonden dat deselve stadt geleegehen was op 6 graeden 10 minuten 6° 10' by suyden de lynie equinoctiael. Deese visschers haere seylen waeren heel ongelyck aen die van Bantam, want haer seylen waeren gelykerwys een baectonne ende haere prauwen ongevaerlyck een voedt lanck in de wytte, seer antieck van maecksel.

Ten zelve daghe teeghen avont hebben wy het geanckert op 10 vaedem safte cleygront, neffens een stadt die genaempt was Sydayo, alwaer een prauwe van lant, aen het schip Amsterdam gecoomen es, bethoonende alle vrintschappe met giften ende geschenken die sy konden, de scheepen presenteerende een partie naegelen ende foeyle te verkoopen oock den prys daer beneffens, daer men de selvighe om soude mooghen becoomen.

Terselver tyt savonts heeft het schipvolck van het schip Maurytus door bevel van haeren schipper het ancker gelicht ende te seyl gegaen sonder advertisement te doen aen de andere scheepen, die van sulcx verwondert waeren, maer hebben niettemin reetschap gemaect om hem te volghen, dan alsoe wyluyden ende de pyas dicht by den anderen laeghen, syn wy de pyas, als ons ancker gelicht was voor de bouch gedreeven, soedat wy onse fock ende

¹ Karimon Java.

² Toeban.

onse anckers, die wy op de bouch hadden, haer stocken schadeloos gemaekt hadden, insgelyks hadde de pynas meede groote schaede, sulckx dat wy onbequaem waeren om seyl te mooghen gaen ende hen te volghen, soe hebben wy tot een waerschouwinghe van sulckx een schoot geschooten, dan is evenwell synen ganck gegaen, soe dat wy hen des smorghens niet en saeghen ende bleeven aldaer te rede legghen met het schip Amsterdam ende de pynas.

Den 3en ditto synder weeder diverse prauwen, soe aen ons schip, genaemt den Hollantsen Leeuw als aen het schip Amsterdam gecoomen met eenighe overicheeden van de voorn. stadt Sydayo, als oock van een steedeken Surbaya ende van Tubaon, van de welcke sommighe waeren die in stadie ¹ bleeven ter tyt dat een van de scheepen aen lant geweest hadde, die aldaer gethoont werde een schoone partie naeghelen om aen onsluyden te verkoopen, oock worde ons aldaer gethoont eenen seer grooten olyphant, daar beneffens de scheepen vereerende eenen zeer grooten vooghel weesende van een seer vreempt fatsoen, ende worde genaempt Eemee, ons alle charesse doende die sy konden ofte mochten, soe dat wy niet anders meynden ofte souden een scheepsladinghe aldaer verkreeghen hebben.

Den selven daghe savonts is het schip Maurytius weeder by ons luyden gekoomen, die naerdad hy van onsen schipper verstaen hadde uyt diverse woorden teeghen den anderen bruyckende als noch niet te willen verzeylen, oock ten lesten geanckert ende by onsluyden gesedt heeft ende laeghen alhier 3 mijlen van een stadt genaempt Jutan ², daer veel joncken naer de Molucos zeylen.

Den 4en ditto, dit alles voorgaende niet genoegh weesende, syn weder met diverse prauwen aen boort gecoomen ende van ons volck aen lant gevaeren, die den Coninck seer feestelyck ontfing ende seyde dat hy des anderen daechs aen de scheepen wilde komen, hem gelaetende dat hy een groot viant van de stad Bantam was ende wist oock well, wat ons aldaer ervaeren was.

Den 5en dito smorghens synder diverse prauwen van lant naer

¹ Ostagie, i. e. als gijzelaars bleven.

² Joertan.

de scheepen gecoomen, waerover het schip Amsterdam met triomph van te blaesen op de trompetten, als oock de vlagghen laeten waeyen, gelyck oock de andere scheepen van gelycken deden, haer verwacht hebben, niet anders wetende ofte den Coninck die quam aen boort, maer eylacy! het was wel een vals koomen voor onsluyden, insonderheyt voor het schip Amsterdam, twelck sy int overkomen seer deerlyck overvallen ende 12 parsoonen seer deerlycken vermoort, sonder de gheen en die gequest waeren, ende noch eenighe andere prauwen waeren op weeg om de pynas mede te overvallen, dan alsoe die in het schip Amsterdam een weynich te vroeck begosten ende sommige schooten uyt het voorn. schip met steenstukken als andersins gedaen worde, hebben, die op de pynas gemunt hadden, de vlucht naer lant genomen waerover wy van de andere scheepen als ulex gewaer geworden syn ende haer met onze roeyjachten vervolcht, soe datter noch sommige Javanen gekreeghen ende doot gesmeeten worde ende die in het voors. schip waeren, hebben meede de vlucht genoomen, degheen en die konden, want sy worden meest alle met het geschut vernielt ende veele met zaabels, halve spietsen ende braetspeeten doorstecken, soedat die op het schip Amsterdam vaerende met eenen cloecken moet haer soe geweert hadden dat se het schip met schanden mosten verlaeten ende hoewel die van het lant veel volckx verlooren hadden, soe was ons nochtans wel een groote droeffheyt te aensien, die soe deerlycken vermoort laeghen ende soe schandelycken sonder eenich quaet vermoeden hebbende om den hals gecoomen waeren, want het schip anders niet soe booven als beneeden hen verthoonde, als off men in een slachtershuys gekomen hadde, twelck gans bebloet is van de beesten die sy gedoot soude mooghen hebben, even gelyck was het schip gestelt van het menschenbloet dat tot allerweeghen de spigaeten uytliep, waerover als nu het voorn. schip well met recht den Moortkuyll mach genoempt worden. Die vermoorde parsoonen syn deese als hiernaer volghen:

1 Reynier van Hell — Commys synde op het voorgen. schip.

2 Jan Jacobsoon Schellinger — Schipper op het selvyge schip.

- 3 Jillis Jillissoon Valckenyer — Adelborst van Amsterdam.
- 4 Barent Janssoon — Constabell van Amsterdam.
- 5 Joost — Timmerman van
- 6 Symon Claessoon Wiltshut, van Alkmaer.
- 7 Arent Remitsoon, van Amsterdam.
- 8 Aryen Claessoon, van Alckmaer.
- 9 Cornelis van Alekmaer.
- 10 Jacob Jacobsoon, eenen cleynen jonghen.
- 11 Pieter Janssoon, putger, van Alekmaer.
- 12 Ende eenen Anthony, in Malacca gebooren, den welcken wy voor de stadt Bantam verkreegen hadden in het aantasten van sommige joncken.

Ten zelve daghe is yder een in syne kleederen in plaetse van een dootkiste met eenighe groote steenen aen haer lyff gebonden synde, over boort geworpen ende gesoncken, twelck wel droefflyck was om aansien ende de scheepsoverheeden hebben van elk schip volck gelicht ende op het voorn. schip gestelt ter tyt ende terwylen men goede geleegentheyt vonde om te ruymen ende alsdan te mooghen verlaeten.

Ten selven daghe snachts hebben wy onse ankeren met groote droeffheyt gelicht, om van de moordadighe reede te verseylen, welke plaetse geleeghen was op de hoochte van 6 graeden 27 6' 27' minuten der breedte by suyden de lynie equinoctiaell aen het vast lant van Java ende hadden geseylt naer gissinghe tzeedert wy onse ankeren voor de stadt Jaccatra gelicht hadden ende seyl
103 gegaen waeren, 103 mylen met het cruysen van der zee ende oock anders.

Den 6en ditto savonts syn wy gecoomen onder een eylant Madura genaempt ende aldaer geanckert op 7 vadem goede kleygront, alwaer hem het lant w. ten s. ende o. ten n. was streckende, weesende int aensien een vruchtbaer eylant ende wel bewoont, want wy op eenen morghenstont meer als 30 visschers van een plaetse ofte stadt tzeewaert hebben zien vaeren ende weederkoomen.

Ter selver tyt isser oock een praauwe aen de scheepen gecoo-

men, gelyck oock van gelycken des anderen daechs, maer alsoe deselve gheen verversinghe ofte eenighe eedtbaer waeren meede brochten ende het ghemeene volck den moort noch vers in den sinne lach hebben gheen goedt vertrouwen op haer dagelicx aan boort koomen gehadt.

Den 8en ditto smorghens isser weeder een groote prauwe aen boort gekoomen, die genoechsaem met volck gelaeden was sittende 3 hooghe booven den anderen, daer beneffens quamen twee ofte 3 kleyne prauwen, het eene vooruyt coomende met den tolck die aen het schip Amsterdam quam om met de overicheyt te sprecken, overmits dat Houtman aldaer ter tyt was, die den tolck belaste dat hy de groote prauwe soude bootschappen, dat se aen de groote scheepen soude roeyen, waerover Houtman voornt. terstont naer syn schip Maurytius genaempt, gevaeren es, ende wy alle niet anders denckende ofte de prauwe soude doen als gebootschap was, is evenwel opt schip Amsterdam aengedreven, die naer het quaet vermoeden, dat se op haerluyden hadde, sonder last hebbende van de Commissen ofte schipperen terstondt met het groff geschut innegeschooten hebben, waermeede meest alle, die daerinne waeren doot ende schadeloos geworden syn, twelck de andere scheepen verneemende, hebben terstont mede haer geschut los op haer geschooten ende yder schip syn sloepen gemant ende meest alle die sy kryghen konden doot geslaghen. Te deeser tyt was ick meede op het schip Amsterdam aensiende alles watter passeerde niet sonder cleyne vreugde, maer met groote jammeringhe. Ter selver tyt ofte in de furie wordende 21 parsoonen gevangen genomen, onder welck getal een vrouparsoon was, die naerdad de furie gedaen was het leeven geschoncken syn ende weeder naer lant gesonden werde, uytgesondert twee jonghens, die op het schip de Hollantschen Leeuw bleeven, om haer in scheepsdienst te gebruycken, waervan den eenen genoemt Rossombaya, naer een stadt op hetzelfde eylant geleeghen ende den anderen Madura gelyck het eylant genaempt was.

Belanghende de inwoonderen van het voorn. eylant Madura syn van habytten ende weesen als de Javanen ende syn zeer herdt-

vochtich van naetuyren, als oock die van Sydayo, gelyck wy in de moordt well bevonden hebben; overmits wy wel vermercten dat se van eenen steeckhouw ofte sware quetsuyre weynich beweecht waeren, maer gelyck als verwoede beesten te meer met groote dollicheynt aenvielen ende teeghen ons geweer aendronghen, even gelyck ofte sy blind geweest waeren.

Den 8en ditto savonts int eerste quartier hebben wy onse ankeren gelicht zettende onsen coers zeewaert, maer overmits de stilte die wy des nachts hadden syn wy weynich vertiert.

Den 10en ditto daeraenvolgende syn de commissen, ondercommissen, schipperen ende stierluyden vergaedert in het schip Maurytius om eenighe vaste resolutie te neemen, waerdatt men met de scheepen heenen zoude, ende alsoe C. Houtman ende J. Janss. Carel doen ter tyt op het schip Amsterdam waeren, hebben haer niet int collegium gepresenteert, hoe wel nochtans dat de schipperen haer de jacht sonden om daarmede aen Maurytius voorn. te koomen, dan ontboden tot antwoordt dat se haeren coers naer een eylant, twelk wy doen ter tyt inde n. w. van ons zaeghen legghen, naertoe soudon loopen ende alsdan breeder van de saecke spreeken ende syn alsoe weeder gescheyden ende naer het eylant gelooopen.

Den 11en ditto naer middach hebben wy het geanckert op 15 vaedem savelachtige kleygront onder het voorn. eylant dat genaempt es de Lueybock ¹, legghende op de hoochte van 6 graeden 6° by suyden de linie equinoctiael ende hadden geseylt tzeedert wy van de moordadighe rede Sydayo genaempt, onse ankeren gelicht 19 19 mylen soe met kruysen van der zee als op rechte coers.

Ten zelvén daghe is van den scheepsraedt als van de meesten voor goedt gevonden, naer ick verstaen hebbe, dat men seylgaende van dit voors. eylant, met de vier scheepen soude voor de stadt Bantam ons verthoonen ende van daer naer Palimbam hiervooren van verhaelt, loopen ende van daer langes de custe van Sumatra onse weederom reyse vervoorderen, overmidts de

¹ Lubok of Bawean.

schipperen niet raedtsaem vonden verder met de scheepen te zeylen.

Op dit voorn. eylantgen hebben wy eenighe inwoonderen versproocken die ons eenighe kokos ende hoenderen verkochten hebbende zeer vřeemde ende antieke kanotgens ofte praukens daer sy meede aan de scheepen quamen. Dezelve inwoonderen verhaelden ons, naer dat wy haer alsulckx vraeghden, dat se van den Coninck van de stadt Jappara, geleegeen op 't vaste lant Java daerop gestelt waeren, geleeeden den tyt van 2 jaeren, dit zelve eylant is geleeghen 12 ofte 13 mylen van het vaste lant Java ende de inwoonderen syn van eender manieren, weesen, habytten als de Javanen.

Den 13en ditto ben ick verordineert op het schip Amsterdam te treden om hetzelfde te helpen door zee brengen ter tyt ende terwylen dat het zoude verlaeten worde.

Den selven daghe teeghen avont hebben wy onse ankeren gelicht ende onse coers w. waert overgesedt.

Om deese tyt begonnen aldaer te waeyen harde westen winden met blixem, donder en reeghen, ende werden aldaer genaempt Monsoms, die soe de inwoonderen aldaer advouieeren, dat se haere natuurlycken streeck op gesedtte tyt houden.

Den 25en ditto daarnaer volgende hebben wy een eylandeken sien legghen, alwaer wy gecoomen synde, bevonden dat het hetzelfde eylant was, daer wy den 13en voors. van te seyl gegaan waeren, twelck ons alle die in de scheepen waeren, zeer verwonderde, overmits wy by de 14 daeghen onsen coers w. waert overgesedt hadden, waardoor well te vermoeden stont, dat alsoe de stroomen soe herde om de oost vielen, als wy int incoomen van de straedte bevonden hadden, dat ze om de w. liepen.

Te deeser tyt waeren commisen ende schipperen in het schip Maurytio vergaedert; middelertyt is den schipper Jan Mullenauer een haestighe sieckte overvallen, soedat hy gheen ure respyt hebbende gestorven is, sonder dat yemant wiste wat hem deerde want niemant gheen sieckte weynich tyts te vooren aen hem vernoomen hadde.

Ten selven daghe zavors hebben wy het geanckert op 27 vadem goede sandtgront, alwaer een groote murmuratie ende quaede suspitie onder het gemeene volck was, overmits de subbyte doot van den voorn. schipper Jan Janss. Mullenauer.

Den 26en ditto smorghens is door last van den gemeenen scheepsraedt ontbooden beyde barbiers op het schip boven genoempt, omme den gestorven te visiteeren ende naer haer goede wetenschap te oordelen ofte het een natuerlycke sieckte was ofte niet, maer int visiteeren van den selven verthoonden hen den dooden soe mismaecklyck dat een kindt geoordeelt soude hebben dat hy met vergiff om den hals gebrocht was, gelyck oock de barbiers voornt. met namen J. Janss. Barbier ende Mr. Joost ende den geheelen scheepsraedt, met oock alle de omstaenders als vergeeven geschoudt ende daernaer overboort geworpen hebben, want den dooden was gans blau ende paers van couluer, het bloedt ende fenin en drong hem niet alleen den monde, maer den halse met kracht ende gewelt uyt. Jae het haer op syn hooft werde genoechsaem los, soe dat men hetzelfde niet mocht trecken ofte ginck terstont uyt, sulckx dat men genoechsaen verseeckert was, dat hy met overvloedich fenyn om den hals gebrocht ende vermoordt was. Godt is die 't weet, die dat feyt aengericht heeft, dan het staedt te nooteren dat het syn vrinden niet geweest en syn, die alsulckx gedaen hebben.

Den 27en ditto is Cornelis Houtman van syne eyghen scheepsgasten generalycken aengetast, ende in de boeyen gestelt, door dien dat se hem suspect in de saecke vant vergeven hielden, gelyck hy oock van het meeste volck in de vloote suspect gehouden worde, overmits de groote onvreede die deese twee als Mullenauer ende Houtman geduyrende de voyagie teeghen den anderen gehadt hadden, ten anderen omdat Houtman voornt. hem wel beroempt hadde, alsoe geseyt worde, dat hy hem met vergiff soude moeten behelpen, ofte anders en konde hy gheen vrede met den voors. Mullenauer hebben. Noota deese Roeminghe indien hem alsulckx beweesen wordt.

Tenzelven daghe hebben wy onse anckeren gelicht, om beeter

reede te zoeken onder tzelvighe eylant, alwaer men het schip Amsterdam soude mooghen ruymen ende verlaeten, ende hebben des middachs weeder geanckert op 12 vadem goede anckergront.

Den 28en ditto is het gemeene scheepsvolk yder int particulier afgevraecht wat vermoeden dat sy hadden, ende op wien sy vermoeden, dat het vergiff aengerecht was, ende alsoe ick van gelycken neffens anderen gevraecht ben, hebbe myn vermoeden uytgesproocken, ende Houtman genoempt om oorsaecke hem alsulckx naer geseyt worde als hierbooven verhaeldt staet, oock omdat sy met den anderen groote oneenicheyt, soe met schelden als oock met slaen geduyrende de voyagie gehanteert hadden, gelyck ydereen genoegsaem in de vloote bekend waere, waerover meest alle het volck suspitie op hem hadden.

Den 30en ditto heeft den scheepsraedt C. Houtman weder vry ende liber gekent, overmits datter anders gheen seeckerheyt van het vergeeven was, als 't vermoeden van tgemeene scheepsvolk, welck onder den meesten hoop was.

Den 1en January 1597 begonnen wy het schip Amsterdam te ontlossen ende leedich te maecken.

Den 3en ditto corten wy met schip den Hollantschen Leeuw aen het schip Maurytio, alwaer wy ongevaerlyck 15 lasten nootenuscaet uytgelost hebben met ons eygen scheepsvolk.

Den 11en ditto daeraenvolgende hebben wy het schip Amsterdam gans ende geheel verlaeten; ende den brandt daerinne gesteecken naer datter alles wat ons noodich docht te weesen uytgenoomen was, legghende onder het voorn. eylant Lueybock genaempt, alwaer d'inwoonderen van dien by meenichte aengevaeren syn ende haer geryff zoe well van yser ende loot, sulckx alsoe bekoomen conden uytgehaelt hebben.

Den 12en ditto voor den dageraedt syn wechgeswommen twee jonghens die wy voor het eylant Madura verkreeghen hadden, als hiervooren verhaelt staedt.

Ten zelve daghe hebben wy seer deerlycken verlooren onsen hoochbootsmansmaat genoemt Gerrit Claessen, die in eenich scheepswerck beesich synde, overboort tusschen het schip ende

een praauwe viel ende terstont sonck sonder dat men hem oyt sach.

Ten zelven daghe hebben wy onse ankeren gelicht om te verseylen ende alsoe het schip Maurytius voor ons reedt was, is vooruyt-geloopen, zeylende met een cleyn koeltghen, twelck syn geluck was, teeghen een klippe dat het schip te rugghe stueyte ende is terstont te rugghe gekeert ende by ons gekoomen. Wyluyden die beesich waeren met onse groote rae te winden is ten lesten van booven needergevallen door tbreecken van het kardeell sonder dat de rae eenich lettzel daarvan hadde als alleenlyck eenighe reegelinge die door het zware vallen van de rae in stucken braecken, in somma deesen dach was eenen ongeluckighen daghe ende stondt noch 10 mael ergher geschapen als hy wel passeerde, want den wech die het schip Maurytius uyt wilde zeylen was ons ende haerluyden onbekent ende onverzocht, waardoor ongetwyfelt het schip voornt. genoetsaem om den hals geweest soude hebben, indien hem eenich herde koelte beloopn hadde ende waeren derhalven benoodicht uyteloopen, daer wy inkoomen waeren.

Den 13en ditto is by den scheepsraedt verordineert onsen coers oost aantendoen, overmits dat wy bevonden hadden in den tyt van veerthien daeghen geen voordeel gedaen te hebben met westen over le loopen.

Den 15en ditto smorghens syn wy gecoomen neffens het oosteynde van het eylant Madura genaempt, alwaer wy noch eenighe cleyne eylandekens beneffens zaeghen legghen, ende alsoe wy ter selver tyt het vaste land, weesende seer hooch geberchte zaeghen ende naer uytwysen der kaerten ontrent Panarucan waeren, twelck niet verre van den oosthoeck soude weesen, hebben wy onsen koers dwars naer den wal gesedt ende ginghen s. w. aen.

Den 17en ditto smorghens voor den dageraedt heeft de pynas die vooruyt was, een schoot geschooten, waardoor wy vermoeden datter eenich onraedt moste weesen ende hebben terstont gereetschap gemaakt, vallende in de praauwen om hen te ontsetten, middelertyt is het schuytjen by onsluyden gecoomen, die hulpe begeerde om de pynas te helpen, die onsluyden seyde,

dat het aen de grondt sadt, waerover wy met groote naersticheyt ons derwaert geschickt hebben ende heeft middelertyt noch tweemaal geschooten; ende by de pynasse coomende vonden dat de klippen geen worp weechs van het schip booven waeter laeghen, sulcks dat hen goede hulpe hooch noodich van doene was, als oock geschiet es, sulcx dat wy hen met groot geweld van de klippen gewonden hebben ende met blytschappe de pynas weder by de scheepen gebrocht, naerdad het genoegsaem van zyn dootbedde verlost hadden ende hebben voorts onsen coers lanckx de kuste van Java vervolcht.

Ten zelve daghe zavonts hebben wy het geanckert op 30 vadem omtrent een halff myle van den wall, weesende noch binnen den oosthoeck ofte eynde van Java.

Den 18en ditto ontrent middach hebben wy onse ankeren gelicht, onse coers settende naer een stadt geleeghen op Java die genaempt es Palembang¹ alwaer Candyts, een engelsman, naer uytwysen syner beschryvinghe zyne ende oock goede verversinghe verkreeghen hadde, dan alsoe ons den windt contrarieerde syn wy veroorsaecht geweest weder te ankeren. De custe aldaer streckt hem s. ten o. ende n. ten w. hebbende diepte als vooren.

Den 19en ditto hebben wy weder onse ankeren gelicht, poogende om naer de voorn. stadt Balamboam te geraecken, dan hebben weder veroorsaecht geweest, overmits t'onverstandt datter gebruyckt worde, te ankeren, hoewel wy genoegsaem innewaert soudent gelaveert hebben overmits den stroom die wy tonzer baten hadden, ende hebben het gesedt op 30 vadem als vooren steenachtige gront.

Ten zelve daghe syn wy met ons 12 personen naer lant gesonden, ende hebben by lant coomende 7 Javanen gesproocken, die met een prauwe van Panarucan gecoomen waeren ende soe sy ons seyden wilden sy mede naer Balamboam, waerover wy aen haer versochten datter yemant van haer met ons wilde vaeren aen de scheepen om ons tot de voorn. stat te brengen, daervooren

¹ Balamboeang of Balamongan, behoort thans tot de adsit. resid. Bajoewangi.

haer beloovende goedt contentement, waerop sy ons belooffden dat ze alsulcx doen souden, sonder eenich verseekeringhe meer te hebben; oock hebben wy haer gevraegt naer eenighe verversinghe, daerop sy ons tot antwoord gaven datter aldaer aen lant niet te gekryghen was, maer hadden een ofte twee plaatsen gepasseerd, daer genoeg te bekoomen soude wesen naer het advertisement dat syluyden ons deden, ende anders niet van haer vernemende syn wy met vrintschappe gescheiden ende weder naer boort gevaeren.

Ter selver tyt is ons oock een prautgen met 4 mannen aen boort gecoomen, die van gelycken ons boodtschapte als de voorgaende, segghende dat wy over een dach seylens niet van Balamboam waeren ende verstonden oock van haer dat se anders van geloove waeren als die van Bantam, want syluyden heydens waeren ende niet moors. Deese selve en quamen om gheen oorsaecke aen boort als om te besien wat wy voor scheepen waeren, gelyck sy ons selver seyden, want sy int minste geen verversinghe by haer hadden om aen ons te verkoopen.

Den 20en ditto smorghens voor den dageraet hebben wy onse ankeren gelicht, doch met sulcke moeyten ende arbeyt, dat wy van meeninghe waeren het touwe te kerven, maer naer dat het wel styff aengewonden was hebben wy het weder laeten schieten waarmede het ancker klaer worde dat te vooren naer vermoeden onder een steen gestaen hadden.

Terselvertyt onder seyl weesende is de prauwe, alwaer de 7 Javanen in waeren, by ons luyden gecoomen, waerschouwende dat wyt souden wenden, overmits dat wy ontrent eenighe blinde klippen waeren, daer wy door beschaedicht soude hebben connen worden, waeraen wy noch trouwicheyt van haerluyden bevonden. Ende alsoe wy dan over den bouch soe langhe liepen, dat wy onder het eylant Bally quamen, dat ontrent een myle van het vaste lant Java is geleeghen, alwaer wy deur mosten loopen, is ons alsulck herden contrarien stroom bejegent als noeyt van ons volck haer daeghen gesien hadden, ende op 70 vadem gheen gront vindende syn wy met den zelve stroom sulcken stuck weechs te

rugghe gedreeven, dat wy het schip Maurytius met de pinas recht sien conden, die van sulckx gheen noodt hadden, overmits sy haer onder de kuste van Java hielden, sulckx dat dit drieven genoechsaem een waerschouwinghe is den gheenen die tussen Java ende Bally begeeren deur te loopen, datt se haer niet van den Javaanschen wall begeven, maer haer soe dicht onderhouden als moogetyck es, waermede men beeter seeckerheyt vindt als onder Bally. Ende naerdatt wy langhe gedreeven, ende met groote vreeselyck draeyende stroomen verachttert waeren, hebben wy des avonts int eerste quartier geanckert op 48 vadem.

Den duerganck tussen Java ende Bally streckt aldaer s. s. w. ende n. n. o.

Den 21en ditto smorghens hebben wy weeder ons ancker gelicht om by onse scheepen te koomen, het wintgen hoe langher hoe meerder tot onse baeten opcoelende, soedat wy onse schade die wy met dryven verachttert waeren, weeder inwonnen, geduyrende tot smiddachs, doen syn wy veroorsaect geweest weeder te ankeren, overmits den stroom ons herder teeghen stondt als den windt ons baedt deede ende hebbent gesedt ontrent een musquetschoot van den wall van Java, op 23 vadem goede anckergront.

Niet langhe naer dat wy geanckert hadden is het touw, daer wy voor geanckert laeghen in stucken gebroocken, waerover wy terstont onse fock gevelt hebben, ende bevonden dat wy den stroom die meerder cesseerde als aanhieff met den wint, die hoe langher hoe meerder opkoelde, door seylden, den wint hebbende van den n. n. o. ende quamen ten zelve daghe teeghen avont by de twee voornoemde scheepen, die gesedt laeghen ende ons verwachten, lanckx den wall van Java loopende, hebben wy diverse dorpen ende schoon vruchtbaer lant met veele schoone beesten gesien ende gepasseert.

Ende alsoe wy by de voorn. scheepen quamen, hebben sy meede haer anckers gelicht, ende onsen coers naer Balamboam settende. Terselver tyt saeghen wy diverse prauwen soe onder Bally als onder Java legghen, twelck oorloochscheepkens waeren; naer dat ons het schip Maurytius syn volck die aen lant geweest, ende

haer gesproocken hadde veradverteert hadden, ende dat dezelve aldaer laeghen om de stadt voornt. te ontsetten, die beleegert was van eenen Coninck, die genaempt was Passuran ¹, welcke plaetse ofte wooninghe van dien is geleeghen te landewaert inne, op het eylant Java, die, aldaer geseyt worde, met 8000 mannen voor lach, waervan wy seer verwondert waeren, vermoedende well dat ons weynich verversinghe door sulckx soude gebeuren, hebben nietemin onse coers derwaerts aengesedt tot 's avonts laet, doen hebben wyt geanckert, opdat ons by nachte gheen ongeluck met zeylen mochte overkoomen, ende hebbent gesedt op 7 vadem goede swartte sandtgront.

Den 22en ditto smorghens hebben wy weeder onse ankeren gelicht met herde koelte om naer de stadt te loopen, alwaer wy des middachs neffens gekoomen syn, dan alsoe neffens de stadt gheen goede reede met den wint die wy hadden was, hebben wy onse koers dwars overgesedt onder een hoogher wall, want het lant streckt hem aldaer meest in een ronde baeye, ende geankert op 10 vadem goede anckergront, ontrent een myle van de stadt n. w. ten w. van ons legghende ende hadden geseylt tzeedert wy onse ankeren onder het eylandt de Lueybock gelicht hadden tot alhier toe, welcke plaetse geleeghen es op de hoochte van ... graeden ... minuten by suyden de linie equinoctiael ... mylen.

Terselvertyt wasser een edelman van de stadt Balamboam in het schip Maurytius, die ons alle gelegentheyte van de stads belegeringhe verhaelde, oock d'oorsaecken waeromme ende in wat maniere ende waarmede de voorn. stadt beleegert was, als ick hier int korte een weynich daervan verhaelen zall.

De Coninck van Passuran hiervooren verhaelt, versocht de dochter ten houwelyck van den Coninck van Balamboam, wiens vaeder noch int leeven was, die in tyde van dat Tomas Candits aldaer was, alsdoen 150 jaeren oudt wesende, twelck ons gheen kleyne verwonderinghe docht te weesen; ende alsoe den Coninck van Balamboam des voornoemde Conincks begeerte niet en dorst weygeren, heeft hy haer den Coninck voorn. toegesonden, ende

¹ Passarocan.

naerdatt hy se eenen nacht beslaepen hadde, heeft hy se des anderen daechs den hals affgesneeden, twelck den Cooninck verneemende meende syne dochters doot te wreeken, maer den anderen is voor hem reedt geweest ende synen veldtheer met syn kracht voor de stadt gesonden, ende deselve doen beleegheren. Haer principael geweer waeren speytsen, spatten ende haere gewoonlycke kryssen, waerteeghen die van der stadt soedanighen geweer teeghen hadden, ende hadden doentertyt wy daer quamen ontrent 3 maenden beleegert geweest, ende aen beyde syden veel volckx verlooren, meest van hongher ende armoede. Den Coninck van Balamboam en hadde anders gheen ontsedt te verwachten als van den Coninck van het eylant Baly die hem alreede eenich volck tot assistentie om de stadt te ontsetten, gesonden hadde, welke int aenvallen eenighe van haere oversten verlooren, waerover sy terstond wederomme affweecken, sonder eenich voordeel gedaen te hebben, twelck den Coninck van Balamboam zeer verdrietelyck was, want door den noot ende armoede die sy in de stadt hadden, ende mochten sy die stadt niet langher als een halve maent houden, waerover sy voor den tweeden mael assistentie versocht hebben aen den voorn. Coninck van Bally, hem overzulckx presenteerende te betaelen eenighe jaerlickze seeckeren tollén, ende daerenboven tot recumpense van dien, eenighe steede ofte sterckte op het eylant Java geleeghen, alle tzelve wilde den Coninck van Balamboam den Coninck van Bally vereeren, opdat hem ontsedt mochte gedaen worden, want de viant niet en flaude, maer hoe langher hoe meerder verherde tot groote beswaernisse van der stadt ende naer tgebruyck aldaer, soe werden alle Coningen, Graven, Heeren ende Eedelluyden, ende wat van alsulcken geslachte is, terstont gedoot, zoe haest sy verwonnen syn ende het gemeene volck zoe mannen, vrouwen als kinderen worden in genaeden genoomen, doch in alsulcker voughe als by ons de paerden gehouden worden, wantse terstont tot een eeuwighe slavernie gebrocht ende gehouden worden¹.

Den Coninck van Passuran, den welcken de stadt Balamboam

¹ Vergel. bladz. 42 hierboven.

beleegert hadde was Mahometist, ende hadde het moorse gelooff ende die van der stadt hadden het heydens geloove, twelck meede oorsaeck gaff, soe te vermoeden stont, tot belegering van de stadt voornoemt. De Heydenen houden voor een vast gebruyck ende superstitie, dat soe wanneer een manspersoon sterff, werdt terstont verbrant, daer beneffens eenighe van syn huysvrouwen, soe hy der heeft, verbranden haer meede int zelve vier tot een teycken van groote liefde, die syluyden tot den man gehadt hebben, ende hoe de persoon machtiger es ende grooter van staedt hoe datter oock meer vrouwen haer verbranden. Ditzelve en hebben wy niet gesien, maer is ons van diverse persoonen op verscheyden reysen aengedient sulckx waerachtich te weesen, ende waeren oock van dezelve seckte ende opinie, houdende voor goet soodanighe superstitie.

Den 23en ditto is de groote pynas met een scheepsbock het innewaert aengesonden, om te verneemen off eenich vers waeter mochte weesen te becoomen, maer syn wederomme gekomen sonder eenighe gelegentheyte van dien gevonden te hebben, als alleenlyck een plaetse daer ick daechs te vooren aen lant geweest hadde, alwaer eenen put stont van 3 ofte 4 vadem diep, maer gans ongeleeghen om voor onsluyden te haelen, want wy meenichte ende gheen kleyntghen tot dranck van doene hadden, zulckx dat aldaer voor ons gans niet te becoomen was. By de stadt was well een goede riviere geleeghen, maer en soude niet sonder groot peryckel geweest hebben om aldaer ons waeter te haelen, overmits dat de gheenen die de stadt beleeghert hadden oock de riviere aen beyde syden te lande besedt hadden, soe datter niemant uyt ofte daerin mochte koomen ten waere met groote vreese ende peryckel.

Den 24en ditto heeft onsen schipper belast, coomende uyt het schip Mauritio, dat men de anckers soude winden, daerby voegende, soe mach het volck haeren mont gestopt worden, even gelyck ofte het haer wille niet en was, ende dat alsulcx gedaen worde om het volcks wille, die soe ick niet en twiffel de saecke beeter insaeghen als sy luyden well deden, ende hebben onsen coers gesedt

naer het eylant Bally daer genoeg te becomen was van alles, naer het advertissement dat ons over langhe aengedient was.

Terselver tyt smiddaechs hebben wy veroorsaecht geweest weeder te ankeren, eensdeels omdat het schip by den wint niet wenden wilde, ten anderen omdat wy voor den wint niet dorsten wenden overmits dat wy de leegher wall te nae waeren.

Den 25en ditto voor daech hebben wy weeder onse ankers gelicht, om naer het eylant Baly te koomen, naer den oosthoek van tzelve lant loopende.

Ten selven daghe hebben wy gesien uyt eenen zeer hooghen berch, legghende opt eylant Java dicht by de stad Balamboam eenen vreeselycken grooten roock, soedat ydereen seyde, dat se diergelycken haer daeghen niet gesien en hadden, hoewel datter sommige waeren die in de strate van Gibraltar als op andere plaetse wel soedanighe berghen gesien hadden, maer noeyt diergelycken als deesen op Java.

Tenselven daghe smiddachs hebben wy overmits contrarye wint ende stroom geanckert onder de kuste van Bally op 12 vadem goede ankergront, maer niet langhe geleegen hebbende, is den windt weeder goetd geworden, ende hebben onse ankeren weeder gelicht, naerdad wy eenighe inwoonders van het eylant Bally, die met een prauwe aen boort quamen versproocken hadden, ende ons van een verse riviere verhaelde, daer wy neffens geanckert hebben op 7 vadem goede gront.

Maer niet langhe geanckert hebbende is ons een prauwe van lant aen boort gecoomen, die ons meede seyden datter vers water te becoomen was, ende datter oock van hoenderen, buffels ende beesten genoeg waeren te kryghen. Het landt aldaer streckt hem w. n. w. ende o. s. o.

Den 26en ditto smorghens is de pynas met een scheepsboeck well gemandt affgesonden, om te vernemen de gelegentheydt der verversinghe, overmits dat men haer woorden niet al te veel gelooff geven mach, maer hebben bevonden als ons van de inwoonderen aengedient was, een goede bequame plaetse van vers water, daer beneffens een steedeken ofte dorp van ongevaerlyck

50 huysen groot, alwaer veele arbeyders woonden, die seer schoone ende divers van couleur kleeden konden maecken van cattoen geweeven. Deese inwoonders verhaelden ons oock, als dat wy noch ontrent 2 dachzeylens van een grooter ende meerder ryviere waeren, daer die victualye in meerder abundantie was te becoomen als op deese voors. plaetse.

Tenzelfen daghe synder diverse parsoonen met haere prauwen uyt de riviere aen de scheepen gecoomen, doende eenighe schenckagie, daer beneffens haeren persoon presenterende in stadie te blyven, ter tyt ende terwylen yemant van onsluyden uyt de scheepen aen land geweest hadden; waerover een van de adelborsten van het schip den Hollantschen Leeuw aen lant gesonden es.

Des avonts weeder scheepe coomende bracht met hem een leevendich jonck herdt, soe groot als eenen hase met eenighe andere simpele giften, die het voorn. schip van den oversten aldaer aen lant vereert worde, daer beneffens presenteerende met onsluyden in aller vrintschappe te handelen, indien aldaer yedts was ons van noode weesende, dan overmits de verversinghe aldaer niet in groote abundantie was, heeft de scheepsoverheyt goed gedacht te verseylen.

Den 27en ditto hebben wy onse ankeren gelicht, ende onsen coers bet oostelycker aengesedt lanx de suydtsyde van Bally ende hebben ontrent middernacht weder geancert op 25 vadem swartte sandtgront niet anders weetende ofte laghen onder een eylant gesedt, dat zeewaert van het eylant Bally geleeghen was.

Maer des andren daechs smorghens bevonden wy dat het meede vast lant van Bally was, twelck hem aldaer in een halve mane streckende was, waervan den oosthoeck hooch ende styl lant was geleeghen op de hoochte van ... graeden ... minuten by suyden de linie equinoctiael ende hadden geseylt tzeedert wy onse ankeren voor de stadt Ballamboam gelicht hadden ... mylen. Deesen voorn. hoeck werde den name gegeven van Cabo de Porcko ofte den verckens hoeck, om oorsaeke dat wy alhier verversinghe van verkens verkreeghen, die wy noch noeyt van de reyse gehadt hadden, hoewel datter genoeg tot Bantam waeren, maer en werden

aldaer gheen gegeten, overmits het moorse geloove sulckx medebrenght ende wy deselve eetende, doen sulckx secreteelyck als de Cyneesen ende oock de Portugeesen.

Den 29en ditto smorgens isser een prauw van lant aff coomen roeyen naer de scheepen, niet teegenstaende het zoe harde waeyden als wy voor twee anckers aff ryen konden ende aen boort coomende hebben ons gevraecht ofte wy van de eylanden quamen daer de nagelen wiessen, te weten van de Moluccos, waerop wy haer goede antwoordt gaven ende seyden neen, maer dat wy wilden by een stadt weesen, die Bally genaempt werdt ende es geleeghen op het eylant Bally, waerop syluyden ons goede antwoordt gaven, segghende dat wy om den voorn. hoek weesen mosten, die wy met den wint, die wy hadden niet booven koomen konden, ende sonder yet meer te vraeghen, syn se weeder van de scheepen aff naer lant geroeyt.

Den 30en dito naer middach isser weeder een prauw van lant aen de scheepen gecoomen met haer brengende sommige vruchten ende eenen eendtvoogel, welck sy het schip Hollandia ver-eerde, waarteeghen haer weeder een stuck van vier realen ende eenich corael gegeven es, ende wilden des anderen daechs weeder aen boort met eenighe verversinghe coomen.

Ten selven daghe savonts isser weeder een prauw van lant aen de scheepen gecoomen, die, van den Cooninck uytgesonden waeren om te vraeghen, waer dat wy van daen waeren ende dat men haer alsulcx soude op schrift geeven, waerover eenen van haerluyden een kokos ofte palmitis blat voortgehaelt heeft, daerop hy met een mes schreef, als hem van onsluyden geseyt worde te weten Hollandya ende begeerden, seyden wy, met den Cooninck te handelen om eenighe verversinghe te bekoomen gelyck sy ons oock beloofden te brenghen alst eenichsins mogelyck waere, want het dagelix een vliegende storm waeyd.

Den 31en ditto syn se weeder aen boort gecoomen met haer brenghende sommige eendtvogels ende diverse vreemde fruyten, dan waeren soe sieck datt se qualyck moet hadden weeder naer lant te vaeren.

Den eersten dach Februario des smorghens 4 ofte 5 uren voor daech hebben wy onse ankeren gelicht, naerdatt wy tzeedert den 27en voorleeden met een westen windt op een leegher wall dagelix met herde storm affgereeden hadden. Maer niet langhe onder zeyl geweest synde, is den wint weeder gescherpt, sulcx dat wy weeder hebben moeten ankeren, alleer wy den hoeck booven waeren. Ende niet langhe gesedt synde is ons een praauwe aen boort gekoomen met haer brengende twee verckens die wy haer tot goeden contentement affgekocht ende betaelt hebben.

Den 2en ditto is ons den herden wint soe overvallen dat het ancker, daer wy voorlaeghen, int cruys in stucken brack, soedat wy over sulcx veroorsaecht waeren een ander te gronde laten gaen ende het ander opwindende, bevonden dat den smidt meest oorsaek van de bruecke was, want men genoegsaem sien konde, dat de staven yzers niet well int smeeden in den anderen versamelt waeren.

Den 3en ditto hebben wy weder onse ankers gelicht om booven den voors. hoeck te mooghen koomen, maer noch qualycken onder zeyl weesenden is ons een kaecke beloop, soedat wy beyde onse marseyls insonderheyt het groote meest verlooren, twelck ons dwonck weeder te ankeren; maer het schip Maurytius ende de pynas syn booven den houck gecoomen, doch het schip Maurytius staende in een groot peryckel van op de klippen te dryven, als ons daerna van diverse persoonen wel verhaalt ende vertrocken es, twelck genoegsaem haeren stierman Jacob Dirrickz geweeten worde; overmits dat hy daar op gewedt hadde om 3 stucken van 4 realen, waerdoor sommighe seyden dat het schip voor de voors. somme in de waeschaele gestelt was.

Ende hoewel syluyden zaghen, dat wy weder mosten ankeren ende ons ongeleeghen was haer te volghen, hebben eenenwel haeren coers gegaan sonder ons te verwachten ende waeren eerlanghe uytter ons geschichte.

Middelertyt syn ons dagelix praauwen aen boort gekoomen, sommighe met fruyten ende oock anderen met verkens, die wy haer affkochten ende betaelden.

Den 6en ditto isser een praauw met vyff mannen van lant aen ons boort gecoomen, waeronder een, een bladt van een kokos ofte palmitisboom hadde, twelck syluyden aldaer in plaetse van pampier gebruycken, waerop neerduyts geschreven stont, waerover wy int eerste zeer verwondert waeren, dan bevonden dat het eenen Emanuel Roodenburch geschreeven hadde, vaerende doen ter tyt op het schip Maurytius, denwelcken, daer het voorn. schip geanckert lach met eenighe giften aen lant gesonden was, maer konde gheen recht bescheyt uyt syn schryven verneemen, overmits het niet leesbaer was, dat hy op het kokosbladt geschreven hadde, waerover Pauwels van Caerden, die int leesen present was, syn dienst presenteerde naer lant te vaeren, als hem geconsenteert es, ende is met hetselfde volck ende haere prauwe des avonts naer lant gevaeren om een seecker bescheyt te mooghen verhooren.

Den 7en ditto naer middach, is Pouwels voorn. weeder aen boort gecoomen, die verhaalde dat Roodenburch ende eenen Jan, een Portugysen slave geweest, die wy voor Bantam verkreeghen hadde, aen lant gesonden waeren met eenighe geschenken, ende aen lant coomende, omme de giften te presenteren syn die van 't lant twistich met den anderen geworden. D'een partie begeerende de goederen voor haer te houden, d'andere begeerden den Coninc te brenghen, ende int kyven weesende syn de twee voorn. parsoonen wech genoomen ende anderhalff ettmal te landewaert innegevoert ende ten laetsten by den Coninc van Baly gebrocht, die doen tertyt daer was om eenich volck te vergaeren ende aff te seynden naer de stadt Balamboam om deselve onsedt te doen. Ende alsoe Pouwels voorn. Roodenhurch belooft hadde des anderen daechs weeder te coomen ende oock overbodich stont sulckx te achtervolghen, is goetgevonden dat men hem eenighe schenkagie voor den Coninck meede soude geven, opdat men te beeter de voorn. persoonen weeder soude mooghen gekrygen, want het schip Maurytius int minste niet en wist waer haer volck gebleven was.

Tenselven daghe savonts is Pouwels voorn. weeder naer lant gevaeren, met hem neemende 20 ellen flueel, sommige fijn corael,

4 paer schoenen ende twee spiegels omme hetzelfde zoe aen den Coninck als aen andere groote heeren te verschencken, om haerlyuden tot meerder vrintschappe te verwecken.

Den 8en ditto smorgens is ons rantsoen van water gegeven, yder man een kanne daechs, naer dat wy van goede bekende waeterplaatsen verseylt waeren.

Tenselven daghe naer middach is Pouwels voorn. met Jan, den Portugeesen slave, aen boort gecoomen, meede brengende 4 verkens die den Coninck ons schip vereerde, laetende Roodenburch noch aen lant. De presenten hadde de Coninck met grooter eeren ontfangen, daer beneffens Pouwels voors. feestelycken onthaelt ende getracteert. Oock presenteerde de Coninck alles wat ons van noode soude mooghen syn te verkoopen, maer alsoe aldaer gheen goede gelegentheyt van vers water te becoomen was, heeft den Coninck ons gepresenteert met syn slaeven aen ons boort met potten te willen laeten brenghen, als hy tot 3 ofte 4 vaten toegesonden heeft, maer sulcken kleyntghe conde ons weynich helpen.

Terselver tyt bootshapte Pouwels voorn. dat het noodich soude wesen bedt naer den wall te loopen, opdat alsdan die vant lant willigher aen boort souden coomen, want anders heeft het veele moeyten in, soe grooten stuck weechs te roeyen. Te deeser stont heeft Pouwels oock vertrocken uyt den monde van Roodenburch als dat het schip Maurytius int booven zeylen van den hoeck, in duysent peryculen gestaen hadde, gelyck hier vooren verhaelt es; ende Pouwels is ten zelve daghe weeder naer lant gevaeren met Jan voorn. meede nemende eenighe waterpotten.

Den 9en ditto met den dageraet hebben wy onse ankeren gelicht, bedt innewaerdts zeylende naer den wall, allwaer wy het geanckert hebben op 10 vadem goede zantgront.

Qualycken geanckert hebbende syn om ons schip gekomen over de 60 praukens, twelck allegaer visschers waeren, hebbende groote nieuwicheyt van soodanighen schip te besien, waer onder 4 groote prauwen waeren, meede visschers, yder sterck weesende 25 mannen, ende de kleyne twee ende een man sterck, soe datter

in alles 230 man waeren, die naer dat se het schip bekeeken hadden, weer near lant geroeyt syn.

Terselvertyt is Pouwels voorn. weeder aen boort gecoomen, die zoe hy seyde van den Coninck met veel volckx aen den strandt geconvoyeert was, gelyck wy oock well zaeghen, dat het zwart van volck aen lant was, waervan sommighe te paerde, sommighe te voet, als oock in waeghens waeren. Den Coninck sadt meede op een koetse ofte waeghen, die van twee witte buffels voortgetrocken worden, hem verthoonende als een machtich ende ryck Coninck, gelyck hy oock aldaer vermaert es.

Tenselven daghe savonts is Lyntgens eerst synen dienst gepresenteert hebbende, in de plaetse van Pouwels naer landt gesonden.

Den 10en ditto savonts is Arnout Lyntgens weeder aen boort gecoomen, met hem brenghende eenen brief van C. Houtman geschreeven, die door eenighe trouwe mannen van den Coninck aen ons schip over lant gesonden was, ende verhaelde daerinne datse op een zeer goede ende bequame baye ende verversplaetse gecoomen waeren, daer van alles genoeg te bekomen was, soedat hy deselve plaetse Jonck Hollant noemde ende was 4 ofte 5 mylen verder om de oost, als daer sy Roodenburch ende Jan voorn. gelaeten hadde, twelck verhoorende den Coninck, heeft voor het beste geraeden, dat wy meede derwaert soudenzeylen, draeghende discretie int gheene wy van doene hadden, want door des Conincks believen, brieven over ende weer gesonden worde, om naer het schip Mauritius ende pinas te verneemen. Oock schreeff Houtman voorn. dat het pinas op koomende weech was, om ons te zoeken ende ons van zulcx te advertieren. Oock bestelde den Coninck dat Roodenburch met eenighe van syn eedelluyden te paerde naer het schip Mauritius geconvoyeert worde, met hem gevende twee ossen, die hy het voorn. schip vereerde.

Tenselven daghe savonts is Lintgens weeder naer lant gevaeren begeerende off den wint goetd quamen om te verseylen, dat men niet naer hem soude wachten, ende soude te lande well by de scheepen koomen.

Terselvertyt hebben wy ons ancker gelicht alsoe wy den windt

goedt hadden om booven den hoeck te mooghen koomen, ende zeyll weesende hebben wy die pynasse gesien, die naersticheyt dede om by ons te koomen, ende wy mede van gelycken ons best doende, om by hem te koomen, dan en hebbe niet langhe daernaer veroorsaecht geweest te ankeren, overmits den contraryen wint, die ons met blixem ende donder beyeegende.

Den 11en ditto is de pinas by ons gecoomen, die noch anders niet en wiste ofte Rodenburch ende Jan voorn. waeren noch wech, waerover sy seer verblijft waeren, dat ze beter ende andere tydinghe van ons vernamen.

Den 12en ditto smorghens hebben wy weeder ons ancker gelicht naer dat wy over ofte meer als 11 reysen het ancker gewonden met grooten arbeyt ende weeder gesedt hadden ende eens ten laesten den hoeck booven geseylt, naer dat wy int versoecken niet sonder groot peryck geweest hadden, overmits wy by wylen soe dicht onder den wall quamen dat wy qualyck spacie hadden, sonder perickel voor den wint te wenden. Het lant om den hoeck streckte hem meest o. ten n. ende w. ten s. hooch steyll landt 3 ofte 4 mylen langhe.

Tenzelfen daghe savonts hebben wy veroorsaecht geweest weeder te ankeren, overmits den contraryen windt ende oock den stroom die lanckx den wall viel ende gesedt op 35 vaedem goede anckergront.

Den 14en ditto is in onse schip goedgevonden dat men het gemeene volck rantsoen van broot uyt zoude deylen, als yder man 15 ponden ter maendt ende dat soe goedt ende quaet als uyt de brootkamer gewooghen zoude werden, als oock ter zelve tyt geschiet es.

Den 16en ditto ontrent middach syn wy met grooter blytschappe by het schip Maurytius gecoomen, naer dat wy 4 ofte 5 maelen gesedt ende het ancker gelicht hadden, alwaer wy passeerenden langes den wall een seer liefflyck ende vlack vruchtbaer lant zaeghen, als wy nog niet van de reyse gesien hadden, ende hebben by het schip voorn. geankert op 25 vaedem goede gront in eene seer schoone bay die well met recht Baya Formosa ge-

naempt mach werden, welcke baeye is geleeghen op de hoochte van 8 graeden 30 minuten by suyden de lynie equinoctiael ende $8^{\circ}30'$ hadden geseylt tzedert wy van den verkenshoeck ofte Cabo do Porco ons ancker gelicht hadden ... mylen naer gissinghe.

Ten zelven daghe is terstont gereetschap gemaect om ons water te mooghen haelen ende aen lant coomende is Lyntgens, Roodenburch ende Jan voorn. van een grooten heer, die genaempt werdt Kyloor met eenich volck aldaer, met grooter eere geconvoyeert ende haer afscheyt genoomen hebbende syn se aen boort gekoomen.

Van deeser tyt aff hebben wy niet gerust, maer alle naersticheyt gedaen om ons waeter inne te kryghen, twelck wy eer 10 daghen gepasseert waeren all gehaelt hebben, soedat wy over de hondert ende twestich vaten waters voor ons schip vant lant gehaelt hebben, sonder eenighe belettinghe van de inwoonderen, maer ter contrarye ons van alles brengende te verkoopen, als verckens, hoenderen, eenden, loock, ayuins, fruyten ende veel meer andere diergelycke verversinghe, meer als onse scheepsoverheyt wel koopen wilden.

In deese voornoemde Baya Formosa hadden wy de zonne booven ons hooft, ofte dat weynich failyeerde, waerdoor het zeer heet was.

Den 19en ditto smorghen isser een prauw van buyten de baeye innegecoomen, die dicht neffens ons schip heenen quam, waerinne was, soe geseyt worde des Conincks broeder, die ons twee velt-haenen vereerde, meest den Phissaen in ons lant gelyck ende es alsoe voorts naer lant geroeyt.

Den 20en ditto syn beyde de scheepsprauwen naer lant gevaaeren, gelyck sy gewoon waeren dagelix te doen ende alsoe eenen Emmanuel Roodenburch ende Jacob Claess van Delft beyde meede aen lant waeren, syn se, soe syluyden teeghen anderen seyden op een plaetse gegaen, daer sy genoot waeren ofte datter eenich avontuer was, belastende deselve gasten ofte het geviel dat se niet tyts genoeg quamen om aen boort te vaeren, dat men niet naer haer behoefden te wachten, waerover de prauwen naer dat

se langher als ordinaris naer de voorn. persoonen gewacht hadden aen de scheepen gevaeren syn.

Des anderen daechs ende voorts geduyrende den tyt die wy daer laeghen is van daghe tot daghe naer haer verreyt, daer beneffens last gegeven naer haer te verneemen ende te zoeken, maer wy en hebben haer niet weeder connen gekryghen noch en syn oock selver niet weedergecoomen, soedat men niet conde verneemen in wat manieren sy achtergebleven syn, alleenlycken dat voor seecker is, dat se met haeren vryen wil aen lant van ons volck affgegaen syn, maer niet ofte gheen seeckerheyt hebbende ofte teeghen haeren danck ofte met haeren vryen wille aldaer aen lant gebleven syn, waervan soe ick vermoede niemant van de vloote waerachtighe getuygenisse can geeven!

Beschryvinge ende Cort verhael der inwoonderen Baly.

Soe veel haere habytten ende kleedinghen, zoe well van mannen als van vrouwen aengaet, isser gheen differentie tusschen de inwoonderen Bally ende Java, van gelycken oock in haere maniere ende seeden, soe datter tusschen deese twee eylanderden gheen differentie is als in haere secte ofte religie, want den Javanen het Moorsee gelooff houden ende de inwoonders van het eylant Bally houden de Heydense maniere als oock die van Panarucan ende Balamboam, twee steeden geleegehen aen het oosteynde van Java, dewelcke soe men verneemen condon eenich beest ofte viervoetich gedierte aanbidden, dat haer op een sonderlinghe tyt gemoet. Deese van Bally syn oock grooter ende vetter mannen van statuere als die van Java. Oock werdt deesen Coninck seer machtych soe van volck als ruyters geacht, waervan het geheele eylant geregeert wordt, ende syn alle subject eenen Coninck, soedat hy over de 300,000 mannen in syn lant onder hem subject heeft daer beneffens well 1000 paerden; ende de handelinghe aldaer is meest van veel ende diverse costelycke fijne ende groove cattoene kleedghen van diverse verwe, ende sonderlinghe coulueren, daervan zy haere habytten hebben, ende worden by grooter meenichte

daervan daen naer alle plaetsen vervoert, waarvan wy eenighe tot een teycken ofte munster meede daervan daen gebrocht hebben; voorts haer gebruyck ende weesen, soe wel mannen als vrouwen sal men by die van Java haere beschryvinghe vinden.

Ende naerdát wy onse scheepen seylreedt gemaect hadden hebben wy vervordert om by suyden Java naer de Cabo de Bona Esperansa te loopen.

Den 25en ditto hebben wy onse ankeren gelicht om uyt de voorn. Baya Formosa te verseylen, maer alsoe het stille werde, hebben wy veroorsaect geweest weeder te ankeren ende hebben tenzelve daghe weeder naer lant gevaeren om noch te verneemen naer de twee voormelde personen, die aldaer aen lant gebleeven waeren, namentlyck Emanuel Roodenburch van Amsterdam ende Jacob Claessen, kuyper van de stadt Delft, die wy niet vernoomen noch vereyschen konden.

26 febr. Den 26en ditto smiddaechs hebben wy weeder onse ankeren gelicht, namentlyck 3 scheepen als Maurytius, Hollandia ende de pinas het Duyfken genaempt, achterlatende het schip Amsterdam als hiervooren verhaelt es, ende waeren int weederom zeylen, verlaetende de eylanden Java ende Bally sterck 89 parsoonen, van ons eyghen volck, daermeede wy de voorgenoemde voiagie begonnen hadden van 248 personen, die Godt Almachtich tot deser tyt toe in syne protectie genoomen hadde, hoopende dat den zelvighen Almachtighen Godt dit kleyne hoopje voorts in syne bescherminghe sall neemen. Onder deese voorn. 89 parsoonen waeren boovendien noch 8 vreemdelinghen die wy op diverse plaetsen verkreeghen hadden, soe dat wy in alles groot ende kleyne, jonck ende out 97 parsoonen sterck waeren, daermede wy onsen coers zeewaert gestelt hebben, om buyten alle eylanden ende droochten onsen koers naer huyswaert te stellen in manieren als hierbooven verhaelt staet, stellende alle onse toevlucht op Godt de Heere, die weet wat ons van noode es, Amen.

Den 28en ditto smorghens is den ghemeene scheepsraedt in het schip Maurytic vergaert ende hebben S. van Bueninghen van zijne gevanckenisse ontslaeghen, dan met handtboeyen lanckx het

voorsschip gaende, midts conditie dat hy met niemant van syn zaecke moste spreeken, op conditie van in syn voorighe gevangenisse gestelt te worden.

Des savonts syn onse scheepsoffitianten in de kajuyte geweest, alwaer sy luyden, insonderheyt J. Janss. Carell, den schipperen met de stierluyden veele ende groote woorden hadden, maelcanderen verwyttende tgeene datter voor de stadt Bantam aangericht, ende voortgesteld was, den eenen den anderen straffende van de luegenen die sy maelcanderen verweeten ende opseyden, twelck soe heel sekreetelyck niet geschiedde ofte ydereen binnen scheepsboort konde het genoegch hooren ende verstaen.

Den eersten dach Martio is ons aengeseyt ende uytgedeylt voor yder man een flapkanne waeter daechs.

Den 2en ditto ende om deesertyt hebben wy het landt Bally uyt het gesichte verlaeten, hoewell wy naer uyt wysen der kaerten op den koers, die wy aenghinghen het lant niet konden misloopen, waardoor wy bevonden dat den oosthoeck ofte het lant van Java aldaer noordelycker lach alst in de pascaerten gestelt was, ende en hebben gheen lant vernoomen. Noota, dat om deeser tyt wy de oostelycke winden begonnen te kryghen, die aldaer passagie winden ofte Monsoyns genaempt werden.

Den 6en ditto snachts dreeven wy meest zonder zeylen, overmits dat de lucht zeer ontstelt was met blyxem ende donder, vreesende door sulcx, dat ons een groote Turbade soude bejeegent hebben, maer daer en quam anders niet als reeghen naer.

Den 10en is ons naer veel aenstaen van het meeste volck het rantsoen van olye een mutsghen ter weecken voor yder man vermeerdert, uytgesondert 3 backxvolck als twee voor de kombuys ende den kayuits back, die sonder rantsoen ende ongemeeten sulckx gevolcht es, maer achte sulckx niet rechtelyck noch reedelyck te weesen.

Den 16en ditto is het gemeene volck voor den tweeden mael rantsoen van broot uytgedeylt als 15 ponden voor een maendt.

Den 16en ditto snachts heeft de pynas zyn groote stenghe affgeseylt, die hy den 17en ditto naervolgende weeder opgericht hadde.

Den 26en ditto smorghens syn wy gepasseert den Tropicus Caprycorny die geleege es op de hoochte van $23\frac{1}{2}$ graeden $23^{\circ}30'$ by suyden de linie equinoctialis, ende hadden tot hier en toe 595 geseylt 595 mylen naer gissinghe, zeedert wy onse ankeren in de baeye Formosa lestleeden gelicht hadden, met kruysen als anders.

Den eersten dach Apryli hebben wy weeder onse voorighe oosten windt gekreeghen, die Monsoyns genoemd werden.

Den 3en ditto hebben wy des morghens gemist de pynas, die des avonts weeder by ons gecoomen es.

Den 5en ditto heeft het schip Maurytio, die achteruyt was een vlagghe laeten waeyen, waerover wy naer hem toegeloopen syn ende by hem koomende vernaemen wy van hem, dat hy besich was met een leck tusschen windt ende water te stoppen, daer sy in yder glas 400 steecken hadden moeten pompen, twelck int ettmael was 19200 steecken, maer was alsdoen weeder meest dicht ende vervorden onsen koers.

Den 19en ditto is voor de derde mael ende voor het leste yder man 7 pondt broots uytgedeelt ons aendienende datter niet meer en was.

Den 24en ditto smorghens met zeer liefflyck weeder hebben wy gesien met groote blytschappe het vaste landt van Africa ende bevonden des middaechs, dat hetzelfde lant op de hoochte van 33 graeden 12 minuten geleege was ende is genaemt naer uyt wysen der passcaerten Terra de Natallo ende was hooch slecht landt 18 ofte 14 mylen lanck naer gissinghe als men sien konde, alwaer de Afrycanen zeer vierden ende roockten, alse de scheepen gewaer worde ende waeren 4 ofte 5 mylen buyten lants.

Het staet te nooteren dat de stierluyden doen tertyt well 300 mylen oostelycker waeren als haere gissinghe was, waerover sy sustineerden, in yder ettmael tzeedert wy van het eylant Bally verseylt waeren, dat ze 4 ofte 5 mylen te luttel voorts gesteecken hadden ende hadden geseylt tzeedert wy den Tropicus Caprycorny gepasseert waeren, soo met het kruysen van der zee als op eenen rechten koers naer gissinghe 569 mylen uytgesondert de 5 mylen int ettmael, die 285 mylen bedraeghen, hierby niet gevoucht syn.

Den 26en ditto smorghens hebben wy gemist het schip Maurytius ende de pynas, twelck genoechsaem door ons eyghen slapicheyt toegecoomen es.

Ten zelven daghe smiddaechs is ons tot meerder ongeluck ontwaeyt onse fock, groot marszeyl ende blynde, die alle meest schadeloos affgeslaeghen syn; daerover heeft den noodt vereyscht dat onse fockeraei gewangt moste worden, als geschiet es, waerinne den schipper berispt worde, well wat beter op de zeylen te mooghen passen, die dickmaelen gespaert worden, alse goed voordeel deden ende uytgeworpen worden, sonder datt se voordeel ofte profyt doen konden.

Ter selver tyt hebben wy ons schooverzeyll meede inne genomen ende lieten 't dryven met een vliegent vaerweder gednyrende tot den 28en ditto smiddaechs, doen hebben wy weeder onse schooverzeylen gevelt. Te deeser tyt hebben wy het loot geworpen, maer gheen gront vernoomen, twelck ons genoechsaem waerschouwde dat wy het ryff van Cabo das Agullas niet gepasseerd ofte voorby geseylt waeren.

Den 2en dach Mayo 1597 bevonden wy dat de naelden der compassen niet ofte weynich differeerden, soe dat se meest s. ende n. weesen, twelck een vast ende zeecker teycken was, dat wy de lengte van Cabo das Aguyllas mosten hebben.

Den 4en ditto hebben wy het loot geworpen, maer gheen gront vernoomen, ende quamen des middaechs met groote verwondering op de hoochte van 37 graeden, overmits wy intzelve etmael noortlyck aengegaen hadden eenen halven daghe met duergaende koelte, nietteeghenstaende hadden eenen geheelen graedt meest w. s. w. behouden ofte aenganck opgeseylt.

Noot. Als dat deese hoochte het veerste is, dat wy om de suiden geweest hebben, zoewell int uytzeylen als op de weederom reys int weederkeeren.

Den 6en ditto smiddaechs hebben wy onsen koers n. w. aangesedt, alsoe doen tertyt het vermoeden was, genoechsaem by westen de Cabo de Bona Esperansa, ende sedtte onsen koers naer het eylant Santa Helena, om aldaer eenighe verversinghe van het

gheene datter soude mooghen weesen van daen te haelen, indien het van onsluyden gevonden kan worden; oock ten anderen ofte wy by onse verlooren scheepen aldaer mochten koomen, ende malcanderen soudén mooghen vinden.

Den 9en ditto is ons rantsoen van oolye vermeerdert in manieren als hiervooren aen den 9en Martio aengeteyckent staedt, twelk aldaer door abuys gestelt es, ende moet alhier op dattum ende maent als booven genooteert ende aengeteyckent weesen.

Den 14en ende 15en ditto hebben wy gesien diverse dicke riedtstruycken, die de Portugeesen Trombas noemen, waardoor men vermoede by eenich lant te mooghen weesen, hoewel het naeste lant, weesende Santa Heleena over de 205 mylen van ons geleeghen was', ten waere datter eenighe onbekende eylanden laeghen, die in de pascaerten niet gestelt ofte gevonden zyn ende waeren als doen op de hoochte van 24 graeden 37 minuten. 24° 37'

Den nacht daeraen volgende syn wy gepasseert den Tropicus Caprycorny, die geleeghen es op de hoochte van $23\frac{1}{2}$ graeden by $23^{\circ} 30'$ suyden de lynie equynoctiaell ende hadden naer gissinghe geseylt 496 496 mylen met het kruysen van der zee als op rechten koers, tzeedert wy den 24en Aprill lestleden het vaste landt Afryca gesien hadden, tot deeser tyt toe.

Den 16en ditto smorghens naerdát de kock vroeghkost geschaft hadde, hebben wy van achteren in sien koomen twee scheepen, daerover wy alle zeer verblyt waeren, niet anders denckende ofte het hadden onse twee verlooren scheepen geweest, waerover wy terstont op de ly geworpen, ende haer inne gewacht hebben, maer niet langhe duyrende vernamen wy dat het twee Franse scheepkens waeren, waarvan het grootste ongevaerlyck van 25 lasten groot was, niet anders denckende ofte zouden ons versproocken hebben, maer soe het scheen en dorsten ons niet genaecken, twelck ons genoechsaem verdroot, alleen om van haer luyden eenighe tydinghe uyt ons lant te mooghen vernemen, waernaer wy zeer verlangden, overmits wy over de twee jaeren geleden uyt ons lant geweest ende gheen tydinghe gehoort en hadden, ende naer langhe wachten vermerckende datt ze niet en dorsten by ons

koomen, hebben wy weeder voorgeslaeghen ende onsen koers vervordert, ende syluyden liepen n. o. aen, soedatt ze zeer haest ons nyt het gesichte waeren.

Den 19en ditto snachts syn wy de lengte gepasseert van het ryff van Brasylien, dat van de Portugeesen genaempt wordt Abro Oochos.

Den 23en ditto smiddaechs hebben wy onsen coers w. ende w. ten s. aengesteldt, alsoe wy doen ter tyt weynich min ofte meer als de hoochte van het eylant Heelenae hadden, alwaer wy van meeninghe waeren eenighe verversinghe van daen te haelen, van sulcx alser te becoomen soude mooghen weesen, ende waeren te deeser tyt op de hoochte van 15 graeden 50 minuten ongevaerlyck. 15° 50'

Den 24en ditto smorghens voor het gebedt gedaen was, hebben wy gesien voor ons uyt w. ten n. van ons aff, een schip, twelck op de lye legghende ons inwachte, alwaer wy ten lesten by koomende, vernaemen dat het een Portugeeschen Craecke, ende alsoe hy een witte vlagghe achter aff liet waeyen, hebben wy naersticheyt gedaen om hem te mooghen verspreecken, dan alsoe wy hem een weynich begonnen te naecken, heeft hy terstond met een van syn achterstucken op ons aengeschooten, doch was verder mis sonder te geraecken, hebben evenwel mede een witte vlagghe waeyen latende op hem aengesteevent, om te verspreecken, ende syluyden sulckx vermerckende heeft syn witte vlagghen innege-noomen ende een roodt bloetvaentge op syn groote stenghe gebrocht, doch sonder te vertouwen weeder met een van syn syde stucken op ons aengeschooten, dan was hooch over ons schip heenen, waerover van de overheyt belast worde weeder te schieten, als tot 5 ofte 6 schooten gedaen werde, doch niet zeecker weten dan twyffelachtich ofte het raeckte off niet, overmits den roock van ons geschut op haer schip aenwaeyde, ende naer dat wy geschooten hadden, en is niet meer als de twee voorn. schooten uyt de Craecke gedaen, ende sonder hem te verspreken hebben wy onsen coers naer het voorn. eylant Sante Helena gestelt, als oock de voors. Craecke van gelycken mede deede, want dezelve meede van hy oosten de Cabo Bona Esperance gecoomen was.

Den 25en ditto smorgens voor zonopganck, weesende op Pynsteren Sondage, hebben wy vooruyt in onsen coers gesien met groote blytschappe, het voors eylant Santa Helenae, twelck hem s. ende n. is streckende 3 ofte 4 mylen lanck naer gissinghe, ende hebben gereetschap gemaect om noch een lanttocht met de bock te doen, alleer de Portugeese Craecke die meer als een kimminck achteruyt was, soude mooghen by ons weesen.

Des middaechs hebben wy de hoochte met den graedtbooghe genoomen, ende bevonden dat den n. hoeck van hetselvighe eylant geleeghen was op 6 graeden luttel min ofte meer, ende waeren 6° als doen noch 3 ofte 4 mylen buyten den wall, niettegenstaende wy den gansen daghe meest voor den wint met proopere coelte geseylt hadden, sulck dat men ditzelvighe eylant meer als 9 ofte 10 mylen zien kan, ende hebben voorts onsen koers naer den n. w. hoeck gesedt, alwaer de reede es om te ankeren, ende om den hoeck coomende passeerden een hooghen berch alwaer een cruyse op staet, waeraen men de reede erkennen mach, hebben wy tot meerder verseeckerheyte van sulckxs 3 groote Portugeese cracken syen te reede legghen, twelck ons soe veele oorsaecke gaff, dat wy aldaer niet te reede noch te lande coomen mochten, doch niet sonder groot leedt ende spyte, dat ons daer sulckx bejeegende. Ende hoewell wy noch verre genoech van haer aff waeren heeft een van de 3 een schoot op ons aengeschooten, dan waeren verre genoech buyten schoots, ende genoechsaem verseeckert synde dat ons door haer gheen verversinghe voor deese tyt van het eylant conde genieten, hebben wy het ten naesten by n. o. aengesedt, om alsoe aff, ende aen te houden voor een dach, ofte middelertyt de voors. craecken wilden vertrecken, ende ten anderen datter onse verlooren scheepen middelertyt mochten passeren, ende alsoe weeder by den anderen te mooghen coomen. Soe veel het eylant belangt verthoont hem geheel onvruchtbaer met steenachtige clippen ende berghen besedt, soe dat men van buyten aen niet gelooven soude, dat aldaer eenighe vruchten te becoomen soude weesen, als noch well blyckt datter ter contrarye well wat moet weesen te becoomen, naedemael datter sodanighe 3 craecken, ende een

voor het lant, twelck de 4de was, haere verversinghe van daen weeten te becoomen. Aen de syde, daer de reede es, streckt hem het eylant meest o. ende w. ende 4 ofte 5 mylen naer gissinghe, 286 lanck, ende hadden tot deeser tyt geseylt 286 mylen naer gissinghe, tzedert wy den Tropicus Capricorny gepasseert waeren, soe op rechte cours als met het cruysen der zee, ende voorts zeewaert loopende den gansen dach ende nacht, als vooren geseyt ende verhaelt es.

Den 26en ditto smorghens hebben wy het weeder gewendt naer den wall, ende int naer den wall loopen syn wy met langhe zeylens by den anderen, met grooter blytschappe, alzoe het onse verlooren scheepen waeren, gecoomen, naerdad wy eeven een maendt van den anderen versteecken geweest waeren, ende verhaelden ons, dat sy den 7 April lestleeden de Cabo Agullas $1\frac{1}{2}$ myle buyten den wall gepasseert waeren; oock hadden sy de 4 voorn. craeken te reede syen legghen, alwaer sy dicht by lancks heen geseylt waeren, ende hebben voorts met grooter blytschap den goeden windt hebbende, vervordert om onse reyse te corten.

Den eersten dach in Junio als om deeser tyt, hebben wy ghesien veele vooghelen, waerdoor het vermoeden als oock de gissinghe was, niet verre buyten het eylant te weesen, dat genoempt werdt Assention ende hadden als doen de hoochte van 4 graeden ofte 5 graeden.

Ten selven tyde weesende den 23en ditto is voor yder man uytgedeelt ontrent 2 ponden suykers, doch qualick siroop waerdich weesende.

Den 7en ditto savonts syn wy gepasseert de lynie aequynociaell, twelck al over de twee jaeren geleeden was, dat wy de selvighe lynie van het noorden naer het suyden gepasseert waeren ende quamen des nachts op de hoochte van 10 minuten by noorden 10' 307 de lynie equinoctiael ende hadden geseylt 307 mylen naer gissinghe zoe op rechte coers als met cruysen van der zee, tzedert wy van het eylant Sante Helenae affgesteecken waeren.

Den 8en ditto smorghens hebben wy gesien de Noordsterre, die wy in twee jaeren niet gesien en hadde.

Den 9en ditto smorgens hebben wy onse marseylen innegenomen, overmits de lucht ende zee zeer ontstelt was, vreesende daeromme dat ons eenighe Turbades ofte herde storm overloopen, zoude, gelyck ons well op de uytreyse, weesende op deese hoochte bejeegent was, doch en hebben anders niet als reeghen ende cleyne coelte tot onsen voordeele daervan vernooten.

Den 12en ditto snachts is onse voorstenghe int hommersgadt gebroocken ende den top met de stenghe, ick segge vlaggspile van booven needer gevallen, door de stilte ende het holle waeter.

Den 13en ditto smorghens hebben wy weeder onse stenghe gerepareert ende voor den middaghe weeder in syn want gestelt, sonder dat wy eenighe versuymenisse ofte groote schaede daerdoor gehadt hebben. (Hiermede eindigt Frank van der Does zijn dagboek.)

II.

EERSTE OVEREENKOMST DOOR DE NEDERLANDERS IN INDIE GESLOTEN.

ACCOORT MET DE REGERING VAN BANTAM ¹.

Translaat uyt het Portgeesch.

Wy Gouverneur, welgeboorne ende heeren deser stede van Bantam sweeren voor de waerheden van wege onsen Coninck, aan den Heer (wesende) Coninck van Hollant ende synen Ambassadeur en Capitan Mayor ende den anderen Heeren van de Hollantsche schepen, dat wy een vrede ende eeuwige vruntschap met henlieden maecken ende dat wy te vreden zyn, dat de voorseyde heeren ofte haer volck (soot hen gelieven sal) vry ende vranck hier in onse stadt mogen comen om waeren te copen ende te verhandelen, so menichmael ende so veel als het hen gelieven sal. Ende wy sweren dat wy henlieden nimmermeer beswaernisse ofte quaet doen sullen; maer hen ende haeren volcke alle eer, gonst ende vruntschap bewysen, begerende haer te trac-

¹ Dit stuk werd gevonden onder de papieren van Oldenbarnevelt. Cf. hierboven bladz. 197.

teeren, te laeten gaen ende coomen, gelyck het henlieden goetduncken sal. Sweren van gelycken hen nimmermeer toe te senden quaet of oorloogh ofte verwerringe, gelyck daer tusschen de voorseyde heeren ende onslieden gepasseert is; maer indien der eenich volck van buyten waer, twelck den voors. heeren ofte hun schepen oorloogh ofte quaet aendoen wilde, dat wy den voors. Capiteyn Mayor ende heeren van de schepen begeren te helpen, so veel als nae onser macht mogelicken sal wesen. Alle twelcke hier voors. is, wy sonder eenige fouten sweren te vervullen ende gelyck sulckx waerachtich is, also bidden wy den Almachtigen God onse sielen te willen helpen, ende dat het quaet dat wy henlieden begeeren te doen, eerst op onse alle gaeder moet comen. Gegeven binnen Bantam hyden den 11en Octobris 1596, ende was onderteeckent als int originael staet.

Ende nae de onderteeckeninge stont.

Wy begeren op ul. heer Capitaen Mayor ende op de andere heeren van de schepen, dat sy geen verhinderinge, verdriet aen en doen den coopliden, die tot dese haven komen sullen so te land als te zee, te weten den Portugysen, Chinoysen, Javaenschen en de andere coopliden.

Ander translaet uyt deselve spraeck.

Myn Heere.

Also het God Almachtich ende haere E. gelieft heeft ons met vier schepen te besøeken: ende wy daerboven gesien hebben de patenten, diet den Doorluchtichsten Prince Mauritz van Nassou gelieft heeft dat sy ons soudē verthonen, door de welcke wy bevinden dat syn Ex^{cl^o} ons alle verbondtenis ende vruntschap aanbiedt, ende dat die selve door U. E. Heeren, die in de patente genoemt zyt, soude bevesticht worden, so ist, dat wy te vreden zyn een gestadighe ligue van vruntschap ende verbondtenis met den Doorluchtigen Prince voors. ende met U. E. te maecken ende sweren dieselve te onderhouden, ende sullen eenen yegelicen gebiedē die te onderhouden. Ende dat meer is, wy syn te vreden dat U. E. come (ofte iemant van harent wegen), om alhier

in onse haven ende stede te handelen, copen, vermangelen ende te vercopen so dick ende menichmaelen als U. E. sal gelieven, so vry ende vranck als sy in hun eygen landt soudén doen mogen, sonder dat men U. E. ofte yemant van hun volck eenich injurie ofte onrecht doen sal. Welck contract wy ende de onse gestaedelick sullen observeren, sonder eenige faute; ende was onder-teyckent als int originael breder te sien is.

Ende nae de onderteekeninghe stondt.

Ende by soverre dit contract door ons mocht gebroocken werden, so sullen wy voor onedele ende trauloose menschen gehouden worden, waarvoor ons God behoede. Dit alles gedaen te goeder trouwe ende met onse eygene hant onderteeckent.

(Deze copie was geteekend: J. BILIUS.)

STUKKEN BETREKKELIJK DEN TWEEDEN SCHEEPSTOGT DER HOLLANDERS
 NAAR OOST-INDIE, ONDER HET BELEID VAN DEN ADMIRAAL
 JAKOB CORNELISZ. VAN NECK EN DE VICE-ADMIRALEN
 WIJBRANDT VAN WARWIJCK EN JACOB VAN
 HEEMSKERCK. (1598.)

Wij hebben van dezen scheepstogt hierhoven op bladz. 205—210 een overzicht gegeven, waarnaar wij mogen verwijzen. De stukken, welke nu volgen en op deze onderneming betrekking hebben, zijn: *a*) eene missive van den vice-admiraal Wijbrandt van Warwijck, van 8 Januarij 1599, bevattende het verhaal der reize tot aan die dagteekening; *b*) eene missive van den zelfden, dd. 20 Januarij 1600; waarin hij aan den eerst in Bantam aankomenden bevelhebber van Amsterdamsche schepen een kort verslag achterlaat van hetgeen hij op Amboina en Ternate ondervonden heeft en waarbij hij nog gevoegd heeft, een kort verhaal van de onderhandelingen door hem op die eilanden gevoerd; *c*) een belangrijk journaal, eigenhandig door den beroemden vlootvoogd Jacob van Heemskerck gehouden, met eene memorie over den handel op de kust van Java en in

de Molukken. Dat journaal neemt een aanvang op den 1 Mei 1598 en eindigt op den 19 Mei 1600. Heemskerck heeft het opgesteld in negen kolommen; in de eerste kolom stelde hij de dagteekening, in de tweede het dagverhaal, in de derde de poolshoogte, in de vierde de gezeilde koersen, in de vijfde het aantal mijlen dat men gezeild had, in de zesde weder eene dagteekening, daarnevens in de zevende kolom den stand der zon, in de achtste de waargenomen afwijking van de naald en in de negende wordt nu en dan de lengte naar gissing opgegeven. Door deze wijze van bewerking is het journaal van zóó grooten omvang, dat het bepaald onmogelijk werd om het in zijn geheel te doen afdrukken. Wij hebben ons dus moeten bepalen tot het dagverhaal voor zooverre het geacht kon worden betrekking te hebben, tot de geschiedenis van de verrigtingen der Nederlanders in Indie. Telkens als er iets is uitgelaten, is daarvan onder aan de bladzijde melding gemaakt. Men zal opmerken, dat dit dagboek over het algemeen, het kenmerk draagt van door een beschaafd en bekwaam zeevaarder te zijn opgesteld. Het oorspronkelijke stuk behoort ongetwijfeld tot de belangrijkste autographen, welke er van den admiraal Jakob van Heemskerck tot dusverre bekend zijn.

III.

Brief, geschreven uit het schip Amsterdam, liggende voor de stad Bantam, den 8 Januarij 1599, door Wybrandt van Warwyck. (Zie hierboven bladz. 203 en 205.)

Eerwaardige heeren en zeer gunstige vrienden, naer behoorlycke eerbiedinge, hebbe ick niet kennen nalaten dese weynich letteren te schryven, om myn heeren een weynich van onse geluckige voorspoet te adverteren. Binnen den tyt van 3 maenden syn wy met goede gesontheyt de Cabo de Bona Esperance gepasseert; cort daernae is den heer Admirael met syn 3 schepen door quaat

weder van ons geraeekt, waerin wy niet weynich bedroeft waren; van gelycken zyn wy bedroefd geweest door't schip Zeelandia, die te vooren van ons raeckte, den welcken syn fockemast verlooren en aen de Cap in duysent peryckelen geweest heeft, doch 't is alles ten besten afgeloopen, nadat wy 12 daghen op't eylant dio Royz ¹ gelegen op die suydelycke brede van 20 graeden, ons wel vervaerst hadden, syn wy op nieuwejaersavont met ons vyff schepen, hebbende, Godt looff, goede vrede en zeer weynich siecken, voor die stadt van Bantam gecoomen, alwaer wy onsen heer Admirael met drie schepen meest geladen, hebben gevonden, dwelek voorwaer voor ons een groote blytschap is. Voorts het groote jacht, synde het vierde schip heeft altans oock meest off al syn last in. Van dese uitnemende weldaden moet Godt altoos geloof syn, verhoope alsoo wy met die andere vier schepen gestempt syn vorder te versoecken, dat Godt almachtich ons oock een behoude reys, ende die schepen veel sal geven, tot welke geordyneerde vooyage ick en meestal, die daertoe gecomyteert syn, een zeer goede en blyde genegentheit hebbe. Bidde Godt Almachtich, dat Hy ons ende de onsen een goede behoude reys wil verleen en tot proofyt van onse meesters ende onser alder eer, voorder t'geen alhier resteert, referere ick aen den Heer Admirael en S. Jan Janssen Carel, midtsgaders aen alle goede vrinden die met Godts hulp nu wel hast naer ons vaderlant sullen varen. Eyndigende desen, wil ick die heeren van de Comp. van verre, midtsgaders allen vrinden, neffens een hartgrondelycke groetenisse den Almogenden Heere bevelen, die Ul. tsamen en ons allen wil verleen en een Godtsalich gesont, lanck leeven.

Actum den 8 January A°. 1599, geschreven int schip Amsterdam, leggende voor die stadt van Bantam.

Ul. dienstwilligen Dienaer,
(Get.) WYBRANT WARWYCK.

¹ Diego Rodriguez, later bleek het echter dat het eiland, hetwelk zij door miswijzing voor Diego Rodriguez hielden, het eiland do Cerne of Mauritius was.

IVa.

Brief van Wybrandt van Warwyck, geschreven den 20 January 1600, in't schip Amsterdam, voor Bantam. (Zie hierb. bladz. 206, 207 en 208.)

Edel gunstige heeren en onbekende vrienden, nae behoorlycke recommandatie dient dezen alleenelyck om Ul. een weynich van onse voyage en heervarentheit te verhalen. Vier schepen van onse vloot hebben haer volle ladinge hier gecregen, namentlyck tship Mauritius, Hollant, Vrieslant en tjachte Overyssel, nagelen gecchooft tot 65 en 70 st. van achten de baer, synde onser gewichte 495 E . peper, eerst à 3, daerna tot 4 realen van 8 de sack, makende onser gewicht 55 E . Is nu al over 't jaer, dat sy nae huis seydlen, en wy met die andre vier schepen, namentlyck tship Amstelredam, Gelderlant, Zeelant ende tship Utrecht, stelde onse coers straetwaers in, om wyders te versoecken. Tot Jaquetra en tot Bantam hebben wy die beste verversing gevonden, en syn van Risbaya met viantschap gescheyden. Is een stadt opt eylant Madura aen de z. w. syde gelegen, alwaer wy slaech geweest zyn, en hebben Godt beetert door herde stormwinden eenich volck verlooren; twee maets zyn sonder consent voor schelm daer gebleven, soude raden, soo u. l. wyder als hier wilde versoecken bewesten Madura, nerghens als tot Jacketra aen te loopen, want daer heen zyn plaetsen die men sommes heel veel niet mach vertrouwen, hebben ons coers besuyden, segge benoorden Madura genomen, ende zyn den 18 February de boquerron gepasseert, en den 3 Martius A°. (15)99 tot Ambona gearyvert, ende aen de noortzyde wel ontf., daer een weynich ververst zinde, is't schip Gelderlant ende tship Zeelant van daer nae Banda geseylt alwaer zy beyde tot een sevyte pris haer volle ladinge cregen, hebben Sr. Adrian van Veen met zyn twyntigen daer gelaten, verdeelt op twee plaetsen, die dicht by een zyn gelegen, by haer hebbende een goet cargesoen. Beyde de voornoemde schepen zyn den 3 July, Godt loof wel geladen van Banda geseylt, en hebben

tot Bantam weeder ververst, daer zy den 13 Augustus haer coers van daen nae huis namen. Tot Banda is een goede reede, dan tot Ambona is voor grote schepen niet wel te leggen, alwaer wy den 8 Mey met vrintschap van daen scheyden, ende zyn den 22 der selver maent tot Ternaty geariveert en ontf. hebbende aen de zuytsyde een goede reede, en laegen tusschen t'eylant Tydore en Ternaty, daert op syn naust ontrent maer een half myl wyt is. Op Tydore hebben die Portugesen een casteel, van gelycken aen de zuytsyde van Ambona, voeren herde oorlog teghens die van Ternaty, dan hadden de tyt dat wy daer lagen geen fictorie, lieten ons ongemolystert. Den 19 Augustus zyn wy van daer gescheyden, en hebben op leverantie eenige wapenen vercoft, soo dat de Coninek van Ternaty ons schuldig gebleven is 212 baer nagelen, te betalen toecomende groot mouson, synde nu dit tegenwordige jaer. Om de schult te innen en noch eenige goederen te benyfisieren is Sr. Vranek van der Does met syn sessen daer gebleven. Alsoo 't voorleeden jaer een cleyn gewas geweest is, hebben wy tot Ambona en Ternaty op veel nae tvierde paert van onse lading niet gecregen, dan soo dit jaer tot Banda en tot Ternaty 2 à 3 schepen quamen, souden met Godts hulp sonder fante haer volle ladinge wel becomen. Roers en alderhande wapenen, by namen stormhoeden zyn in dese landen wel begert, oock chris-talyne spiegels, alderhande glaesen, insonderheit cleyne olyfleskens, veelderhande noreburgery als cleyne spiegelkens, messen, scher-tiens, naelden, paternosters, geen lakens noch fluweel anders als eenige caffen en weynich carmosye rood lakenen, oock wat schrif-pampier, grove en andere porceleynen, voornamentlyck catoene doecken werden zeer gesocht, zyn by wy wylen hier tot Bantam wel te becomen, doch selden en dier, maer tot Baly zyn se by menichte en goede coop. Om nae Ambona, Banda en nae de Maluce eylanden te seylen is noodich soot eenichsins te passe compt, dat men int gaen en comen t'eylant Boero maeckt int gesicht te crygen. De rechte coers van de Boqueiron nae Caboina ¹ is o. ten n., alwaer men gemeenelyck besuyden heen

¹ Vermoedelyk een schrijffout, lees Amboina of Cabeina,

loopt, in alle geval soo moet men zyn coers anders niet nemen als bezuyden Bouton, want benoorden voor grote schepen geen deurcomste en is. Ongevaerlyck 6 myl beoosten tvoors. grotachtich eylant Bouton wesende ontrent 4 myl bezuyen t'eylant Tycabeca-Cadipa¹, leydt een groote drochte, daer men hem welt dint voor te wachten. Int gaen en comen zyn wy bewesten dese steendrochte ende die eylanden van Lucabesi-Calapa of Tycabeca-Cadipa, die laechachtich zyn heen geseylt zynde, nae ons onderrecht is t'rechte vaerwaeter; men can geen quaet doen t'eyland Bouton wat nae te loopen. Deese droochte gepasseert zynde soo isser met Godts hulp geen swaricheit, doch soo men tot Bantam een lootsman conde crygen waer wel 't seekerst, bevonden Ambona te leggen op die zuydelycke hoochte van 3 graeden 32 minuten, ende Ternaty op de noordelycke hoochte van 45 minuten, op beyde dese plaetsen is $2\frac{1}{2}$ graden wassende noortoosteringe. Makian, Tydore en Ternaty zyn zeer hooge eylanden, goed om te kennen. Tydore vertoont hem van vaere, gelyck oft een soutberch waer. Zeeckere tyding van eenige vremde schepen, anders als van twee Zeeuwen, die haer gelt hier beset hebben, namentlyck de Lange Berck en de Son hebben wy niet vernomen² beyde zyn se over de 8 maenden hier geweest, hebben de peper tot $3\frac{1}{4}$ en meest à $3\frac{1}{2}$ Realen van 8 de sack betaelt en andere speceryen gechoofd, zyn dachs voor ons comste, wesende den 18 November van hier nae huis geseylt, onder seyl zynde hebben wy haer noch versproken. Dat wy 3 maenden tusschen Ternaty en Bantam onder weech geweest zyn, is door dien wy teeghen mousoen van wint van daer scheiden. Ons gelt en resterende coopmanschappen is hier bestelt, vindende een kleyn gewas, en den peper meest vervoert, hebben wy tot $4\frac{1}{2}$ moeten coopen, en noch zeer weynich tot die pris ontfangen, meest al tot 5 realen van achten de sack betaelt, foly à 80 de baer, maer weynich gecregen, nagelen à 52, dan op't afterste ontrent 20 baer tot 65 realen betaelt, nagelen en

¹ Toekan Bessi en Kadoepan, ten z. o. van Boeton?

² Zie hierboven bladz. 217.

folly geven van uytgaen 4% en peper 8 ten hondert, bovendien moet men noch met den gouverneur van Anckorage en andere ongelden ackorderen, daer men int gemeen voor geeft duisent off 2000 st. van achten, nae men veel gelts begeert en na der veel schepen laden. De Zeeuwen seyt men, hebben 2000 gegeven, wy hebben betaelt 1600, daerenboven int afscheyden den Kepate ende den Sabandaer noch een geschenck gedaen, soedat de onkosten hier heel groot vallen; de goederen die men brenghet, zijn tot een lage pris; root carmosie laken best begert, de ellen geldt 6/7 st. van 8 nae 't schoon van couleur is, slecht root en groen voerlaken wel soo willich, schriftpampier redelyck verchooft, van gelycke groote spiegels, hoewel ick dencke als die Chinesen verreken, die sy nu hast verwachten, dat de peper à 3 Re^{ln}. off daer ontrent wel moecht gechooft worden, soo soude ick nochtans raeden soot eenichsins te pas quamen, dat men wyder versocht doch niettemin condit men hier tot een seyle pris ongevarlyck een paer duisent sacken pepers becomen, die moecht men met nemen. Hebbe myn advis verhaelt, t'sal Ul. gelieven met malkanderen te beraden, t'is noodich den brenger deser, twee sedelkens te thonen als N°. 1 en N°. 2, want t'sedelken N°. 1 en is by ons niet geweest, wilt den Chines die ul. dese brief behandicht, contenteren en wat eerlick scheincken. Eyndigende, wensche ul. en ons allen een Godtsalich lanck leven en een voorspoedige behouden reis, alsoo wy hoopen morgen met Godts hulp tseyt te gaen, is desen in hast geschreven.

Ul. goetwilligen,

(Get.) WYBRANT WARWYCK.

Adres.

Aan den Capiteyn Principal der schepen
van Amsterdam van de oude Comp^{ie}
van Verre in Bantam.

IVb.

Cort verhael van diverse propoosten die de heeren regeerders des lants van Ambona, oock den Coninck van Ternaty met ons gehadt hebben A°. 1599.

Tot Ambona in Martius gearriveert zynde, hebben ons de inwoonders des selven lants, naerstelyck ondervraecht, van waer wy quamen, en wat voor natie wy waeren; tselve verstaen hebbende ende hoorende dat de Portugesen ons vyanden zyn, waeren zy zeer verblyt, ende wy heel wellecom, beweesen ons twee maenten, die wy daer waren, groote vrintschap. Ontrent acht daghen tot Ambona geweest zynde, syn daer drie jonken met Krichsvolk gecomen, zynde van Java tot haerder assistentie ontboden. Voor't arryveren van dees jonken, oock daernae, hebben d'Edelen des lants aen ons diverse reysen zeer ernstelyck hulp versocht, om met haer benefens de Javanen 't castel (dat de Portugesen daer hebben) te helpen winnen. Niettegenstaende wy ons soo veel moogelyck was, excuseerden, syn nochtans door haer gestadich aenhouden, oock om beeter tot coophandel te comen, gedrongen geweest haer t'selve soo goet als te consenteeren, soo dat sy ons in recompentie beloofden 200 baer nagelen, ende voort aen geen Portugesen meer te vercoopen. Dan siende dat op veel nae soo veel goets niet int lant en was, als zy ons hadden wys gemaakt, oock verstaende zy geenssins het thoegeseyden wisten op te brengen, heeft ons goet gedacht onse reys naer Ternaty te vervorderen, te meer omdat ons dickmaels geseyt was, aldaer veel laedinge te weesen, soo dat wy den achsten Meyo met groote vruntschap van daer gescheyden syn, haer laetende goede hoop op een ander tyt met meerder gelegentheyt haer te comen helpen.

Den 22 derselver maent syn wy tot Ternaty gearyvert ende met groote blytschap wel ontfangen. Drie off vier dagen daer geweest zynde ende d'inwonders ons gelegentheyt verstaen hebbende, is den coninck persoonlyck met 33 off 34 carcolen wel gemant (dat hun galeyen zyn) ons comen verwellecomen, bewy-

sende groote vruntschap, seyden zeer verblyt te weesen van soo verre landen sulcke goede vanden te crygen, verhoopte daervan veel hulps ende secoers te hebben, ende soo eenmael van de tierannie der Portugesen verlost te werden, maer bedroefde hem dat wy op een cleyn gewas van nagelen gecomen waeren, seyde onder anderen, soo wy hem met ons schepen wilden assisteeren ende met de nieuwe gemaecte vruntschap continueren, dat zyn lant tot allen tyde voor onsen Prins en den zynen sou openstaen, oock dat daer niemant als de onsen naegelen sou uitvoeren. Nae dese ende meer andere wytloopighe reedenen nam den Coninck zyn afscheit ende voer naer lant. Cort daernae sont hy twee Guydoers (?) aen boort (die daer van de principaelste zyn) om ons patenten te leesen; d'inhout gehoort ende verstaen hebbende; gingen wy met haer in de galdery, van waer zy ons haer Armada weesen, die doen by ons vernachte, seyden siet aldus gaen wy te stryden, versochten weeder van weegen den Coninck off wy met de schepen haer t'castel wilden helpen winnen, dat de Portugesen opt eylant van de Tydore hebben, vertrouden vastelyck, hoe wel daer twee Portugese scheepen laegen, dat sy ons comste niet en souden verwachten, maer de vlucht nemen, want seyden in de schepen sterfte is, leggen oock heel redtloos. Wy gavent gelooff meede, dat het casteel niet staerck en was, gelyck wy daernae wel verstonden; niettemin wy excuseerden ons, seggende van een verre reys te comen, ende malcanderen tot sulcken saek noch niet genoegh en kenden, versochten derhalven eerst in den coophandel te treden, seggende kennisse gemaect hebbende, mach men wyder van sulcx spreken, gaven ons daer in geen ongelyck, soo dat zy met goet contentement naer lant voeren.

Dat den Coninck ons soo haest vertroude, compt mins duncens, door syn broeders soon, die met ons van Ambona tot Ternaty gecomen was, uit wien hy ons doen ende gelegentheit genoegh sal verstaen hebben.

Ontrent een naent int lant geweest zynde, ende den Coninck van ons getrouwicheit genoeghsaem verseckert weesende, heeft

dies niettegenstaende om meerder gerusticheit begeert, dat wy aen beyde zyden, opt boeck (elck op zyn manier) belooftenisse van gedurige vruntchap, ende getrouwicheit soudē doen. Dit gedaen zynde, quam de Conninck terstont over in ons schip, d'welck hy nae dickmaels meer gedaen heeft, telkens vernieuende zyn voorgaende versoeck, om hem tegens de Portugesen te helpen, oock dat zyn lant tot ons Prinsen believen altyts sou open zyn. Eer dees beloofte solemnellyck geschiede, wilde den Coninck, hoe wel wy hem hertelyck baeden, nooit overcomen. Thien off twaelf dagen voor ons vertreck, den Coninck siende, wy hem voor dien tyt geen hulp wilden doen, was bedroeft, quam derhalven weeder persoonelyck aen boort, versoeckende dat men hem twee leepelstucken soudē laeten, off met amunitie voor twee jaren versien ofte t' zynder eere int uitseylen een seeker vleck opt eylant Tydore beschieten, want seyde, alsoo ick met u vruntchap gemaect hebbe sal nu d'oorlooge van den Portugees op my te swaerder vallen, daerby voegende Draeck¹ hadt meede belooft weer te comen, dus om my ende myn volck beeter van u weeder comste te verseckeren, behoort ghy my iets tot verseeckeringe te laeten, waerop wy antwoorden, swaer geschut te laeten waer ons ongeleegen, want hebben een lange peryculeuse wech te keeren, t' vleck te beschieten, waer voor onsen Prins ende ons niet eers genoech, met soo machtige schepen soo machteloose plaets te versoecken, soo wy iets soudē doen, wilden liever opt casteel vallen, waernaer den Coninck zeer luisterde; hielt derhalven weeder op nieus hart aen, waernae veel reedenen, wy twee dagen ons beraet namen. Eyndelyck resolveerden hem eenige van de onse met zeeckere amunitie te laeten, beneffens dien, gaven hem goede hoop, seggende niet te twyffelen, als wy dese dingen onsen Prins sullen verthont hebben, off wy sullen U Ma^{teit} met meerder macht ende gelegentheit comen assisteeren, waermeede hy hem liet vernoege. Belofde de onse, die daer bleven ende die noch nae mochten comen in zyn bescherminge te nemen als zyn eyghen volck, seg-

¹ Admiraal Drake.

gende, wat haer overcompt sal hem ende den zynen overcomen. Seyde oock, alsoo hy nu vruntschap met ons gemaect hadde, liever zyn lant te willen verliesen, dan weeder met de Portugesen vereenighen, want zy hadden syn voorsaeten te dickmaals bedrogen, ende drie Coningen met verraet moordadelyck omgebracht, seggende, wat verbont wy met haer maken zy althoos breken, waer uit hy besloot, dat haer den grooten Godt de neerlag gaff, die zy nu veelmaels gehadt hadden. Dese ende veel diergelycke propoosten heeft den Coninck dickmaels met ons gehadt, derhalve heb ick een goet vertrouwen, dat tgheene wy met haer sullen contraheeren, bondich ende vast zal weesen, want heb aen haer bemerckt, dat zy den eet in grooter waerden houden, vertrouwe oock vastelyck dat zy niet lichtelyck met de Portugesen sullen ackorderen, te min omdat zy ons hulp verwachtende zijn.

Als wy gelyck verhaelt, met den Coninck verackordeert waren, verstonden uit t' geruchte, dat onder haer ginck, dat zy t' gheen wy daer lieten, wel ses mael grooter maeckten, waerop zy zeer moedich waeren, soo dat ick achte, dat men den Coninck in desen tyt met weynich secoers veel voordeels sal kennen doen, waardoor wy hem grootelyck aen ons meugen verbinden, ende ons selven van een vasten coophandel verseeckeren, overmidts zy sonder eenige uitheemsche natie niet kennen weesen, derhalven dient hier in tyts op gelet, ende de goede gelegentheyte waergenomen, die haer ons althans soo bequaem aanbiet; want wete, dat sy naer ons hulp zeer verlangen, soo dat wy sonder twyffel de vruntschap sullen vinden, die den Coninck ons soo dickmaels heeft aengebouden, wel verstaende soo wy comen in sulcke schyn als hy ons is verwachtende, anders twyffele niet off sullen met de neck aengesien worden.

Drie maenten die wy daer geweest zyn, heeft den Coninck veel victorie gehadt, t'eylant Motier geheel ende Gillolo meestal onder hem gebracht. De Portugesen quamen selden uit; des Coninck carcollen gingen meest alle daechs haer versoecken; die zy cregen hieuwen syt hoeft aff, stelden die op spiesen, voeren daer mee rondtsom ons schepen met groot getier van tryonfe.

Int uitseylen heeft ons den Coninck met acht off thien carcollen geley gedaen tot een goet stuck in zee, vernieuwe wederom int afscheyden zyn voorgaande belofte ende wy de goede hoop van secoers.

V.

JOURNAAL GEHOUDEN DOOR DEN VICE-ADMIRAAL JACOB
VAN HEEMSKERK, 1598—1600.

Lof Godt in 't schip Gelderland, Anno 1598.

Den eersten Mei. Op huden syn wy met acht scheepen tot het Spangertsgat uit het Texel geseylt naer Oost-Indien ende ontrent s. son altsamen in zee synde, hebben in de name Godts ons cours gevolcht, den Almachtigen Godt verleene ons vrede, met voorspoet tot salicheyt, op de reys. Geseylt met de hals ant hooftou tot savonts, de wint met tamelicke coelte o. n. oost.

Des avonts int eerste quaetier coeldet een mooy topseyl uyt den o. wel soe s. Onse marsrae brack midden door ende tmarseyl scheurde van boven tot beneden, twelck terstont weeder genaeyt wert ende maeckten een ander groote marsrae vant rondt hout, dat wy op voordeel met genoomen hadden; geseylt tot saterdaechs morgens als voor¹.

Den 21en Juny, sondachsmiddachs de wint met een topseyl uit den o. s. o. somtyts ruymmer ende somwylen scharper; wy moeten een harden stroom te baat hebben om twee oorsaken, eensdeels omdat wy meest den tyt meer gr. opseylen, als ick by gissinge wel soude rekenen darven, want wy in een etmel by de wint $1\frac{1}{4}$, $1\frac{1}{2}$ en $1\frac{2}{3}$ gr. opseylen, ten anderen dat wy van de Soute-eylanden onsen cours meer westelick als o. aengegaen hebben ende niettegenstaende, noortoostert de naelde al meer, sulcks, dat wy na d'afwykinge der naelde verder om de o. syn als wy gissen ende onse cursen ofte besteck met brengen, t'welck ons

¹ Uitgelaten de aantekeningen tot den 21 Junij. Niets bijzonders voorgevallen.

Godt sy lof nu wel te passe compt om boven de Abrolles te seyllen¹.

Den 26en Juny, Vrydachs, ben ick met den vysadmirael an den Admiral geweest, die alle de stuerluyden ontbooden heeft om haer coursen aftenemen ende voorts te beraden, wat cours wy stellen sullen, de wint goet synde naer de Cabo de Bona Esperança, is beslooten s. o. ten o. aentegaen.

Den 27en Juny, Saterdachs, in den dageraet, sagen wy een eylant niet seer groot, maer tamelicke hooch ende lach s. o. ten o. van ons omtrent 7 ofte 8 mylen. Des nachts tamelicke coelte, over dach stillekens, hebben van dage de jacht uit het gesicht geweest, dat wy hem van de steng niet sien conden.

Den 28en Juny, Sondachs, ben ick aen den admiral gevaren ende daer syn twee schuyten naer lant gesonden omme hetselvige eylant te besichtigen ende wat daer op, ons dienstich soudén mogen syn; daerby comende storten de barningen soo seer tegens de strant datset sonder peryckel niet conden aencoomen; synt soo na geweest, datset seer groen sagen met veel geboomte, niet wetende van wat qualyteyt; het wasser seer diep ende walvisschen dicht onder de wal. Den Admiral heeft het schip Hollandia een myl ofte 3 bygestiert om de jacht een weynich int gemoet te seyllen.

Ontrent s. o. son sagen wy noch twee heuvelen soo verde als wy van de steng sien mochten, dat welck houde te syn het eylant genaempt Martyn Vas ende soude liggen op den 32½ graede der lengte naer d'afwykinge der naelde; des avonts de schuyten aen boort synde, syn wat ruym afgeloopen naer Symon Mau².

Den 29en July, Woensdachs middachs, ende geseylt van Dingesdachs middachs met een varriabel weer, hagel, regen ende blicksem, eerst met schoverseyls tot s'avonts in 't eerste quartier, doen sagen wy wel 3 ofte vier vuren verachteren, wy meenden dat de scheepen seyl gemindert hadden, hebben derhalven ons schoverseyl oock ingenoomen ende voort met een hinkentfockjen ge-

¹ Uitgelaten 22—26 Junij. Niets bijzonders.

² Hier uitgelaten tot den 29 Julij. Niets bijzonders gepasseerd.

seylt tot smorgens, doen vernamen wy anders geen scheepen anders als Hollandia, die lach en dreef sonder seyl, wy namen ons seyl oock, doch hebbent terstont weder opgemaekt; des avonts sagh ons volck een vrede vier aen de vleugel van de voorsteng¹.

Den 31en July, Vrydachs, in den dageraet waeren wy by alle onse scheepen, uitgesondert het schip Zeelant, twelck niemant vernomen heeft; sagen mede int dagen het lant, syn tusschen Cabo de Bona Esperança ende Cabo Falso vervallen, wy peylden Cabo Bona Esperança n. w. ten w. ende Cabo Falso o. ten n. van ons, op een gemeen compas, synde ontrent 6 ofte 8 mylen van 't lant.

Den eersten Augusty, Saterdachs morgens leyden wyt weder na het lant ende verspreyden ons van den anderen om het schip Zeelandia te soecken.

Des avonts hebben wy compassen int nachthuys geset, die de naelde recht s. ende n. leyt.

Den 2en Augusty, Sondachs morgens ende van Saterdachs in stilte gedreven.

Op dato ons bier uitsynde hebben het volck altsamen by provysy voor haer rantsoen van dranck uitgedeelt, een Amsterdammer pintien water ende drie mutsiens wyn des daechs, tot datter een generale ordre over de geheele vloote gestelt wert.

Den 3en Augusty, Maendachs. Wy hebben ons doen den geheelen dach van den anderen verspreyt ende twee ofte drie streeken buyten onsen cours gegaen, om het schip Zeelant te soecken ende niet vernomen; op date diversche reysen gediept, de gront op 49, 50 en 52 vadem semelachtige gront, int dachquartier dingsdachs morgens 60 vadem grauachtich sant, dysich weder ende quaet gesicht².

Den 8en Augusty, Saterdachs morgens, ende geseylt van Vrydachs morgens met schoverseyls met een harde wint uit den o. ende o. ten s. met doncker weder.

Dito des morgens, doen misten wy den admiral, het schip

¹ Uitgelaten 30 Julij.

² Van 4—8 Augustus niets bijzonders.

Hollandia ende cleyne jacht; des achtermiddachs wendet 't cleyne, ick segge het groote jacht ende wy lieten het duer staen met d'ander scheepen, geseylt met cleyne seyl, harde wint ende modt-regen tot savonts.

Den 9en Augusty, Sondachs morgens, ende van Saterdaghs avonts stil met veel regen ende weerlicht, voort tot savonts geseylt.

Ontrent den middach cregen wy tgroote jacht weder by ons ¹.

Den 22 Augusty, Saterdaghs middachs ende geseylt van Vrydachhs middachs met cleyne coelte uitten w. s. w. ende s. w.

Des morgens sagen wy van verde een schip achteruit; wy setten onse halsen toe ende verwachten hem, en des achtermiddachs by hem comende, bevonden wy dattet tship Zeelant was ende hadde syn fockmast over boort geseylt niet verde by westen de Caep de Bona Esperança, op dien avont als wy alle die vieren sagen verachteren; eenige dagen daerna ist selfde schip, by nachte door quaden cours geraeckt, in de barningen omtrent Cabo Dagullas ofte Falso, soo datse doen groot perykel afstonden, doch door Godes hulpe onverhindert, als den dach opquam daer uitgeraeckt; wy hebben hem versien met masjens ende lopent want, soo veel wy mochten.

Den 24en Augusty, Maendachs middachs, de hoochte van 26°15' ende geseylt van Sondachs middachs. Ontrent s. o. son sagen wy het lant van Madagascar ende syn ontrent de Cabo St. Sebastiaen te lande gecoomen; des middachs brachten een massien aent schip Zeelant, voort tot savonts ende by het lant synde, hebbent weder tzegeleyt.

Den 25 Augusty Dingesdach, in den dageraet, hebben wy t weder naer het lant gewent ende geseylt van Maendachs avont.

Op den dach wat dichte by het lant coomende, hebben diverse reysen gediept ende schoone santgrondt gevonden ende oock int aensien, tegens het lant tot sommige steeden santbayen, hebben de groote jacht ende Jan Martsen wat dichte by het lant doen

¹ Van 9—22 Augustus niets bijzonders voorgevallen, evenmin op 23 Aug.

setten ende wy met de ander drie scheepen, hebbent ontrent twee gotelings schoot beneden haer gesedt, op 27 ofte 28 vadem.

Den 26en Augusty, Woensdachs in den dageraet syn der twee schuiten na lant gesonden om na varsch waeter te vernemen, ende aen strant coomende is d'eene schuidt van de barningen in de gront ende in stucken gesmeeten, de quartiermeester verdrongen ende alle 't ander volck sonder hinder aen lant gecoomen; daer syn noch drie schuyten na lant gesonden om het volck weeder sloop te krijgen; tegens den avont de schuiten met het volck op de wech synde, isser een vaerweer opgesteecken, soodat alle de scheepen, uitgesondert (?) van haer ancker spilden, sonder dat de schuiten bysonder twee souden peryckel geleden hebben, overmits dat se beneden de scheepen waeren, t'is aldaer een boose ree ende niet ten besten.

Int ondergaen van de son hebben ons volck uit de scheepen een vrempt schip gesien tegens haer overcoomen, heeft het weder zee geleyt sonder ons te verspreken.

Den 27en Augusty, Donderdachs, ontrent den middach verstaen hebbende, dat de schuiten ende tvolck gebercht waren, heeft den vysadmiral de stuerluyden aen boort ontbouden om met malcander te spreken, wat cours wy voort eerste souden aenstellen; is beslooten met oostelicke wint tot op de 30 ofte 32 graeden der suidelicker breedte te loopen ende om een streeck wints ofte anderhalf niet wenden, syn daarmede ons cours gevolcht, achterlatende vyf anckers uit de vloote, die meest al int cruys gebroken syn ende tsesde is genoeghsam stucken ingecomen.

Den 29 Augusty, Saterdachs morgens, is Jan Maertsen aen onse boort gecoomen, begerende dat ick met hem soude varen aen den vysadmirael om weder een schuit van de ander scheepen in plaetse van syn bock te crygen, ende hem is des vysadmirael's schuit toegeschickt, heeft mede in plaetse van den overleden quartiermeester een ander gemaect ¹.

Den 4en September. Op dato heeft my den vysadmirael ont-

¹ Uitgelaten tot 4 September. Niets bijzonders.

28^{en} Widdachs den heelen dach stil & weijnich verheit, het luek is westelick. opganch p. s. 22

boden, daerna syn oock alle de andere coopluyden, ende schippers doen coomen, ende haer is scherpelick ondervraecht, hoeveel waters, dat se in haer schepen hebben, ende hoe lange dat se daer met toe souden mogen coomen, bevinde dat de minste, met de regel die daer tegenwoordich gestelt is, mogen drie maenden toe comen, is der halven oock de geheele vloot geboden de podtspys op te houden, ende in plaetse van dien een weynich vis ende vleys meer schaffen, hebben $\frac{1}{2}$ £ booter, ende tot dranck vier mutsiens water, ende drie mutsiens wyn, dien sy telcken maelyd een moeten uitdrincken sonder te besparen, sullen voort eerste onsen cours neemen o. ende o. ten n. tot beeter gelegentheyd om weder aan boort te coomen ¹.

Den 17 September, Donderdachs. Ontrent den middach sagen wy een eylant, dat welcke na de hoochte, ende cursen die wy gedaen hebben van Cabo Roman af, soo soudet syn Doeyrne ², ende na de afwykenge der naelde soo soudet syn Dego Ruys. Ick ben des namiddachs aen den vysadmirael gevaren, ende is goet gevonden, dat men morgen mit den dach twee schuyten langs het lant sende, om te soecken eene beqaame anckerplaets, ende Jan Maertsen met de groote jacht syn geordeneert de schuiten te volgen, ende op haer te passen, de gedaente vant lant, hem wel aensiet datter waters genoech syn sal.

Den 18 September, Vrydachs morgens, heeft my den vysadmirael aen boort ontbooden, vondt geraden dat men noch twee schuyten aen lant soude senden, overmits dat men after eenige santplaten slechtwater sach, ende eenige aparesie om in te mogen comen, ende alsoo d'ander schuiten tot die plaetse aen te soecken, te laech waren, hebben noch twe andere uitgestiert, dewelcke des avonts weeder scheep comende, verclaerden datter geen beeter gat mocht syn, hoe groot dat oock de scheepen waren om in te coomen, ende dat men binnen een schip sonder ancker ofte tou souden connen bergen; varsch water, visch ende gevogelte seer overvloedich.

¹ Uitgelaten tot 17 September. Niets bijzonders.

² Do Cerne of Mauritius.

Den 19en September, Saterdachs morgens, hebben ons geschickt om in de haven te loopen, vooruit gestiert twee schuyten, die int midden van 't gat soudén liggen blyven, voorts daer aen de groote jacht, ende alsoo achtervolgende d'ander scheepen. Ontrent den middach geanckert synde, bevonden de haven geslooten sonder in zee te mogen sien, ende veel beeter ende bequamer als ick wel gedacht hadde. Den vysadmirael heeft ons altsamen aen boort ontboden, ende geseyt, dat wy elck een quartier volcks soudén aen lant senden om eenige verversinge te halen van voogels ofte andersins, wat se vonden, ende dat wy des morgens, synde Sonnendach voor de middach thalve volck soudén aen lant laten coomen, ende nae de middach tander halve volck, om door den predicant een dancksegginge te doen voor de genade die Godt beweesen heeft, ende ons in soo goeden haven gestiert.

Den 20en September, Sondachs, syn na voorgaende besluyt twee sermoenen aen lant gedaen, ende met het volck dat scheep bleef gearbeyt om 't ruym claer te maken.

Den 22en, Dingsdachs morgens, is Wouter Willekens met 8 of 10 man aan lant gegaan, om hetselve door te loopen en te besien, hoe dattet van binnen gestelt is.

Den 23en September, Woensdachs, hebben wy ons roer op gehadt ende daer is een sloof ingemaect, opdat het schip wat beeter beniert soude syn, connen noch niet verneemen datter worm in is; op dato Rocus Pieterss. met 8 ofte 10 man op een ander oort vant lant gesonden, om tselvdé mede te doorkyken.

Den 24en September, Donderdachs. Hans Bouwer met twee stierluyden met de roeyjacht na het oosteynde vant eylant gesonden, omme te besien, hoe datter daer gestelt is, ende offer oock eenige aparensy is om met scheepen te mogen in ofte uitcoomen, ende soot gelegen waer oft haer goet dunckt, sullen met een rondtom loopen.

Daer wert soo nu als daer eenige teykens gevonden van een schip datter op dit eylant moet gebleven syn: een cleyn boeytje isser gevonden, borden van kisten, grieten, een groot stuck was ende meer ander dingen, die int sant bewelt liggen.

Des avonts is Wouter Willekens weder scheep gecomen, niet anders gevonden hebbende als dichte boscadge ende hooch geberchte ende eenige vlacke valeyen, veel afwateringen ende rivieren met visch.

Den 25en September. Rocus Pieterss met syn geselschap scheepgecoomen, seyt mede, hoe naeder ant strant, hoe beter lant ende meer gevogelte.

Den 26 September, Saterdachs, heeft Cornelis Jansen Fortuin met drie ofte vier stuerluyden aen een cleyn eylandtgen geweest, dat voor int gat leydt ende de scheepen by in moeten, ende een baken opgerecht.

Den 27en September, Sondachs, synder weder twee predicacyen aen lant gedaen ende aldaer heeft Louwerens de Swart vant eylant Madagascar, door syn begeerte den heyligen doop ontvangen.

De jacht die op den 23en uitgesonden was, is weeder scheep gecomen, syn soo verde gevaren alse vloots conde ende daerna een groot ende weechs voortgegaen tot dat het lant streckte n. ten w.; hebben int sant gevonden 229 £ was, soo wit als geel, alwaer op sommige stucken eenige carackteren geteykent staen.

Den 28en September, Maendachs, is Vrank Verdoes met de stierman vant jacht met de schuit weder deselfde wech uytgestiert, om te sien wat se noch vinden mochten.

Op dato, hebben wy een haen met zeven hoenderen aen lant gesedt ende omdat wy het lant seer vruchtbaer vinden, hebben eenige tarwe, rogge ende garste coornen, boonen, groen ende grauerwten, radys, salaet ende noch andere saden gesayt ende corven van orangen appelen ende lymoenen gepoot, hoopende dat den Almachtigen Godt syn segeninge daerover sal strecken ende Syn wasdom geven tot nut dergenen, die 't eylant aensoecken.

Den 20en September, Dingesdachs, is Wouter Willekens weeder scheep gecomen, hebbende een groot stuck uitgeweest, niets anders gevonden dan seer goet lant ende veel cotusboomen.

Den eersten October, Donderdachs, is Vranck Verdoes weder scheep gecomen, met noch een party was van 258 £ ; op dato hebbe al ons gereetschap, oock de cuipers, smits ende houdtclovers

scheep gehaelt om des morgens te seyl te gaen, want weer ende wint scheen hem daarna te willen voegen.

Op dato, heeft de stierman van de groote jacht met een compas an't lant geweest, ende tselfde op verscheyden plaetsen nedersettende heeft telcken een draey genomen, ende is alsoo sonder soecken staen blyven int bywesen van sommige schippers, syn daarna met hetselfde compas in een boom gecloppen, alwaert wat beter gesocht heeft, sulcks datter in dit eylant moet wesen myne van yser ofte seylsteen, gelyck de aerde ende steenen oock wel uitwysen.

Den selfden dato, des avonts, syn twee ofte drie van de onse 't scheep gecomen, met haer brengende 135 vogelen altsamen (uit gesondert acht ofte tien papegayen) duyven, die se van de morgen aen gevangen hadden. Papegayen, Rooravens ende ander gevogelte synder mede seer veel, maer niet in sulcken abandancie als de duyven; daer syn mede een soorte van vogelen van de groote als een gans, hebbende tlijf als een vogelstruis, de voeten als een arent, met een seer groote beek gelyck een¹ vogel, met weynich veeren over 't lijf, de vleugels van de groote als een taling, seer vet, gepluckt synde, schynen seer goet, doch hebben een tuyen huyt; ick hebbe geseyt van de groote als een gans, syn grooter als een swaen. Ock isser veel ebbenhout, dat seer goet is, met noch meer ander soorten van geel, root ende ander coluren van hout, om schoone wercken van kisten ende schaperanen² afte maecken; ende wat men daer saeyde ofte plante meene ick, datter wel wassen soude; vysch in sulcken overvloed dat niet te geloven is, tlant seer schoon om aen te sien, ende een vermakinge in de rivieren te varen, die daer veel ende seer vermakelick syn, doch men con se boven een myl oft anderhalf met schuyten niet gebruycken; daer syn mede veel groote schilpadden, die haer opt lant ontrent de rivieren houden, ende oock een soorte van vleer-

¹ Dit is in het origineel oningevuld gelaten. De vogel, welke hier beschreven wordt, is vermoedelijk de Walgvogel of Dronte.

² Schaperanen of schaperaden, verouderd voor etenskasten.

musen, die meer als een elle in het uitspreyden van haer vleugelen lanck syn; cocusboomen, tot sommige steden veel palmboomen, ende saguboomen in overvloed, in soma al wat een mensche tot syn leeven van noode heeft, is er genoch op het eylant te becomen, ende is by ons genampt: Mauricio de Naçau.

Den 23^{en} October, Vrydachs smorgens, de wint goet synde, hebben wy ons onder seyl begeven ende in 't gat coomende wert het stil ende dreven met de vloet na de droochte. Wy verspraken den vysadmiral, vonden voor best weeder binnen te loopen ende eer wy claer waren, kwam er een cleyn coeltie, daer wy met in zee geraeckten; de vysadmirael, die vóór was, raecte weer binnen ende settet achter het Fortuins-eylant, daer mede schoone reë is ende in min als een half uur, coelte hebbende in see coomen seylen; tgadt streckt.... ende Men moet dicht by het eylant Fortuyn inloopen; des avonts is den vysadmiral by ons gecoomen met een mooye coelte uit den lande, aen dien hoeck daer wy gelegen hebben ende naer den oosten streckende ist seer vuyl ende rudsich ende streckt wel een myl ofte twee in zee langes het lant heenen, hetwelcke de haven maeckt, doch is prykeloos voor degene die by doncker nacht onverkent daerop vervalt¹.

Den 27^{en} December, des achtermiddachs sagen wy lant vooruit soo verde als wy van steng sien mochten, ende des avonts hadden wy 't dwars van ons, streckt hem ongevarlick n. o. ende s. w., o. n. o. ende w. s. w., hebben wyt opt langste gesien, ontrent soo hooch als Engellant ende is ongevarlyck 6 ofte 7 mylen lanck.

Den 28 December, Maendachs morgens, sagen wy het eylant van Sumatra, soo dat ick achte, het eylant, dat wy gisteravont gesien hebben Dromo² te syn, de wint met regen, caecken, reet in ende uit, geseylt van gister middach, mylen.

Van smorgens tot savonts doen waren wy byt lant ende Jan

¹ Tot 27 December bevat het oorspronkelijk handschrift niets bijzonders, en geeft niets, als de gezeilde koersen en het aantal mijlen.

² Isola Drome der Portugezen, gewoonlijk Engano genoemd.

Cornelis, schipper opt jacht, was verkent ende na syn seggen waren wy een weynich suidelicker als o. vant Fortuins-eylant¹, gelegen onder Sumatra ende vont goet, den nacht door te laten staen.

Den 29en December, Dingesdags morgens, ende geseylt van savonts op verscheyden coursen met tamelicke coelte behouden.

Voort tot savonts langes het lant met motregen ende tamelicke coelte, uit den w. ende w. n. w., doen waren wy na het bewys van de caerte byt wyt-eylant ligende aen de s. w. hoeck van Sumatra.

Des avonts namen wy ons seylen in, ende liepen voor fock totdat het eerste quartier uit was, doen smeten wy de marseyls weder by tot Woensdachs, morgens, doen sagen wyt lant van Java.

Den 30en December, Woensdachs morgens, setten ons cours de straet in, latende het lange eylant, dat int midden van de straet leyt aen backboort, ende langs het lant van Java n. o. aen met schoonen voortgang ende dichte coelte uit den s. w., des avonts setten ons cours o. ten s. eerst, daerna terstont s. o. doen quamen wy by een lanckachtich eylant dat in de mont van de bay leyt, ende settent aldaer ontrent een ur ofte 3 in den avont op 14 ofte 15 vadem cleygront.

Den 31en December, Donderdachs morgens, sagen wy 2 groote ende een cleyn schip voor Bantam liggen, scheenen aen het fatsoen scheepen van Europa, ende alsoo daer veel visschers voorby ons voeren, ende niemant aen boort wilde coomen, hoe seer dat men haer riep, wist niet oft icker Duitsche ofte Poortugeesche scheepen afmaken soude; ick sy met de ander coopluyden aen den vysadmirael gevaren, om te beraetslagen op wat wyse wy best de vruntschap van die van Bantam souden vercrygen; ondertusschen isser een cleyn schuytken van de stadt coomen roeyen na onse scheepen, ende als 't dichte by was, sagen dat de cappeteyn Jacob Soet daerin sadt; deselfde overcoomende seyde ons, dat den Admirael, d'ander coopluyden ende schippers met meest al tvolck

¹ Isola Bona-fortuna.

in goeden doen waren, uitgesondert Arent Harmens, coopman van het jacht Overysel met noch 6 ofte 8 bootsgesellen, waren gestorven; dat se daer ontrent een maent geweest hadden, ende dat de twee groote scheepen Mauricius ende Hollant haer volle ladinge van nagelen ende peper in hadden, ende de jacht was aent laden, twelke ons een groote verheuginge ende geen cleyne verwonderinge was. Wy hebben ons anckers gelicht, ende opwaert aen gelaveert, ontrent den middach voor de stadt gecoomen, syn den Admiraal gaen versoecken, die mede niet weynich met onse comste verblyt was, te meer als hy verstont, dat wy noch gesont volck hadde, seyde ons dat hy neffens Madagascar by de Lange-barck ¹ geweest hadde, ende dat meest haer volck sieck was, ende al veel gestorven, vreesende ons hetselfde mede soude hebben mogen wedervaren; heeft ons oock alles breeder verclaert, tgene wy van Jacob Soet verstaen hadden, ende dat hetselfde met groote moeyte, costen ende geschencken te werk gegaen was, aleer syt soo verde gecregen hebben.

Anno 1599, den eersten January. Dato des avonts is by provisy geordonneert ende de schipper Claes Jans. Melcknap de weet gedaen, dat hy syn schip soude claer maken om te laden, ende alsoo die van Bantam diversche reysen aen d'onse versocht hebben haer te willen helpen met de scheepen, om de stadt Balambuan ² in te nemen, twelcke den Admiraal uitstelde tot onse comste, om haerlyden een genoegen te geven, niet twyffelende ofte het soude op een nieu van die van Bantam versocht werden, heeft derhalven den Admiraal goetgevonden met malcander te spreken, indien sy weder 'tversoeck deden, wat antwoordt, dat men haer geven soude, is beslooten dat men haer sal eyschen 10000 sacken peper in onse scheepen te laden ende deselfde haer terstont te betalen tegens twe realen van achten, ende de tocht gedaen synde ende

¹ Een der schepen van de Zeeuwsche Compagnie van ten Haaff. Zie boven bladz. 216.

² Dit zal Palembang moeten zijn. Balamboeang in den oosthoek van Java werd toen belegerd door den adipati van Passaroean; doch het is niet waarschijnlijk dat Bantam daarin gemoeid was.

die van Bantam tot haer voornemen, de stadt Balambuam vercregen hebbende, souden ons alsdan weder uitkeren het ontfangen gelt, ende daerboven noch 10000 sacken peper tot betalinge van onse dienste, ende hetselfde te bevestigen met gyselars tot contentement van beyde syden.

Alhoewel wy achten, sy tot dien eysch niet sullen willen verstaen, hoopen doch middelertyt noch één schip peper te crygen.

Hebben verstaen, dat de Poortugesen daer geweest syn met eenige oorlochscheepen ende galeyen, meynende onse eerste scheepen daer noch te vinden, ende deselfde met hulp van de Javanen te overweldigen, ende alsoo sy deselfde niet vonden, seyden dat se van de Javanen bedrogen waren, hebben haer daeromme tegens die van Bantam gestelt, meynende als nu een goede oorsaeck te hebben, ende eenige joncken overvallen, waeronder een Chinees schip was. Die van Bantam, siende dat de Portugesen hen soo party stelden, niemant en verschoonden, hebben haer slach waergenoomen, ende syn op een tyt aengevallen, ende hebben drie groote galeyen overvallen, die soe vol gerooft goet waren alse versteecken mochten, sulcks dat se geen weer bieden condon, ende werden meestal doot gesmeten als catten, sonder eenich weêr te bieden, de andere fusten ende scheepen siende dat de drie grootste galyen overvallen waren, hebben haer op de vlucht begeven sonder nergens na te talen, waerop de Javanen oock een groote moed dragen.

2 January, isser een weynich ordre gestelt, dat de eetwaren niet al te dier souden gecoft werden ende om sulcks te verhoeden is geordonneert, dat men alleenlick soude coopen op den Admiraal ende rysadmirael ende tselfde, datter gecoft wiert 'savonts op alle de scheepen verdeelen.

Op dato, is mede het schip Zeelant van te laden afgestempt, overmits dat de ladinge op een groot deel met syn cargasoen niet toe souden mogen langen ende alsoo het cargasoen van de ander scheepen te cleyn soude vallen, is derhalven Jan Corneliss, schipper van de groote jacht gebooden syn schip gereet te maken ende is veraccordeert in den tol voor 500 Rl. van achten. Den Ad-

miraal is versocht van den Aequipate ¹ om hulp jegens Balambuam, heeft beloofd morgen aen lant te coomen met hem te spreken.

3 January, Sondachs avonts, is den Admirael weder scheep gecoomen ende gans niet (als wy wel dachten) uitgerecht, doch met vruntschap van haer gescheyden.

4 January dito, ben ick met den vysadmirael aen lant gevaren om de stadt Bantam eens te besichtigen; bevonden deselfde een groote woeste stat met een ongerepareerde muur van gebakken steen, daerin leggende diversche stukken met weynich bequameyheit om te gebruyken, de huysen groot ende woest, meest opgemaackt van dick Indiaens riet, alles sonder eenighe curieusheyt; daer verkeerren veel vremde nasien, daerdoor de stadt groote neringe heeft als Cynesen, die daer veel syn ende meer als eenige ander nacye, dryven oock grooten handel, Arabiers, Persyanen, Gusratten ende meer andere.

Op dato, is Jacob Uit den Ende gestorven ende op een eylandeken daertoe gebruikelick begraven.

Dato des avonts, wederom in den Admiral gevaren om met malcander te spreeken hoe dat wy met de ander vier scheepen doen soudren; is voor best ingesien ende beslooten, dewyle de peper ende nagelen tot Bantam soo dier waeren, als oock mede de nooten ende fouly, dat wy met de voors. vier scheepen soude loopen na de Moluccos, hoopende aldaer beeter te rechte te geraeken ende is den Vysadmirael Wybrant Warwyck vercoosen tot Admirael naer de Molucos ende ick beneffens hem, tot Vysadmirael, ende Jan Jansen Carel voor Vysadmirael op het schip Hollant om met den Admirael Neck, met de geladen scheepen na het Vaderlant te keeren.

Cornelis Jans. Fortuin, schipper van het schip Amsterdam, wesende een oud man, ende Wouter Willekens, coopman van 't schip Utrecht, sieck, als oock mede Claes Wouters. ondercoopman, syn geordonneert met het schip Vrieslant na huis te varen. Claes Jans Melcknap wederom in platse van Cornelis Janss.

¹ Adipati.

ende Adriaen van Veen, coopman van 't schip Vrieslant ende beneffens hem Cornelis de Geyn, in plaatse van Wouter Willekens ende Claes Wouterssen, ende Jan Cornelissen, schipper vant schip Vrieslant op 'tschip Zeelant, Pieter Dircks. Eemaus in platse van den overleeden coopman Arent Harmenss, opt jacht Overysse, Jacob Pieterss., stierman vant schip Amsterdam opt schip Vrieslant ende in syn platse de stierman van 't voors. schip, Heyndrick ¹ . . . ende een iegelyck die van platse souden veranderen is den selfden avont in den Admirael ontbouden, ende aengeseyt, waerna dat hy hem soude hebben te reguleeren. Soo veele belangt de regeringe is gebleven, gelyck ons van de heeren Bewinthebbers overgelevert is.

5 January. Dingesdachs morgens is den Admirael Neck met den nieuwen Admirael Warwyck, met d'ander cooplyden ende schippers eerst aen de vier scheepen, die voort sullen, gevaren, ende heeft den Admirael Warwyck doen beëdigen in syn stede, daerna aen de ander vier een yegelyck in syn officie gestelt.

6 January. Woensdachs, uitwysend de brief van S. Carel wilde de Sabandaer wat moeyte maken, uit de naem van den Gouverneur opt gene datter gecontracteert was met de tol ende de 1000 sacken peeper, die gecoft was voort vierde schip, doch als den Sabandaer verstont, dat ment aen den Gouverneur wilde gaen vragen, heeft beeter coop gegeven, ende met wegen laten voortvaren, siende dat hy syn personage niet meer soo spelen mocht als voorheen.

7 January. Donderdachs, is de groote jacht vol geraeckt, ende wy die voort souden, hebben van de ander scheepen overgenoomen al wat se ontbeeren mochten van seylen, touwerk, anckers, broot ende ander dingen.

8 January. Vrydachs, al ons dingen clær makende, hebben wy uit onse vier scheepen tot behoef van de andere om hastich afte vaerdigen uitgestreckt seventien duysent realen van achten, ende daer tegens ontfangen alle haer overschietende coopmanschappen.

¹ Hier is in het oorspronkelijk een gedeelte weggelaten, waardoor het laatste van dezen volzin onverstaanbaar wordt.

Ontrent de middernacht een coeltien uit den lande coomende, hebben ons anckers gelicht ende syn seyl gegaen, biddende den Almachtige Godt dat hy beyde de scheepen, ick segge vlooten, in syn heylige bewaringe wil nemen, ende stieren ter platsen daer wy gaarn waren, tot onser aller salicheyt.

9 January. Saterdachs, ontrent den middach stil synde, ende de stroom tegens, is het ancker vallen laten op 15 vadem, wesende een weynich buiten de bay van Bantam, des nachts weder seyl gemaect, ende geseylt tot smorgens.

10 January. Sondachs morgens, meynden wy by tlant van Java tusschen een eylant door te loopen, bevonden datter een droochte van min als 2 vadem vant eene tot het ander lant liep, soodat wy toen boven 'teylant mosten laveren; tship Zeelant een stuck 'tzee synde isser haest boven geweest, wel een etmel voor ons aen de varsche rivier gecomen.

11 January. Maendachs, quaet weder van donder, blicksem ende regen, syn des achtermiddachs by tship Zeelant aen de varsche rivier gecomen ende dichte by daer wy 't setten soudon, vonden een droochte van 3 vadem, ende doen wy een weynich aanloefden vonden terstont weder 7, 8 vadem. Jan Maertsen, die een weynich beneden ons liep, heeft niet min gehadt als 7 ofte 8 vadem.

Als wy geset lagen, ben ick aen den Admirael gevaren, ende heeft goet gevonden, dat men met alle man dien nacht een schip syn water soudon helpen halen, ende met den dach nae Jaquetra met schip Zeelant, die alrede syn water inhadde, senden om met den eersten ende opt spoedichste ons van arack, rys ende ander verversinge te versien, ende is ons schip daertoe geordonneert.

12 January, ontrent na de middach gereet synde, hebben ons ancker gelicht, ende syn met het schip Zeelant na Jaquetra geseylt, alwaer wyt met ons beyden setten op 6 vadem cleygront, ontrent sonnenonderganck ongevarlyck een half myl van lant.

13 January, smorgens, is den Sabandaer van Jaquetra aen ons boort gecoomen, hebbende een present van drie voogelkens ende noch eenige fruyten, vragende uit den naem van den Coninck ¹ wat

¹ Zie boven blad. 159, onderaan.

ons begeren was, waerop hem antwoorde, rys, arack ende ander verversinge om gelt ofte waer te coopen, ende gaf hen in recompensie van syn present 3 cristelyne glazen ende eenige ander snuystering, hebbe met hem aen lant gestiert Vranck Verdoes ende Cornelis de Geyn, om beginnen te coopen; aen lant coomende syn by den Coninck gebracht, die tegens haer geseyt heeft, dat syn lant cleyn was, doch dat sy coopen souden, wat sy crygen conden; des avonts syn aen boort gecoomen, brengende twee pypen ende twee potten arack, met haer, den Admiraal ende Jan Maertsen syn des avonts mede by ons gecoomen.

14 January. Donderdachs, is Vranck Verdoes met een eedelman van den Coninck aen boort gecoomen, met hem brengende een present van een 2 jarich calf, ontrent 60 orangen appelen, die seer goet waren, een hoop cokes ende twee hoenderen, daer tegens den Admiraal hem weder geschoncken heeft, 2½ ellen carmosy root laken, een groote spiegel, 3 ofte 4 crystelyne drinckglazen ende noch eenige ander cleynicheyden; wert goet gevonden dat ick soude aen lant varen om hem tselفة te presenteeren ende met een, aen den Coninck te versoecken, dat hy ons soude voor ons gelt doen hebben, tgene ons van noode was. Aen lant coomende vont den Coninck op syn baly sittende, op een tapyt dat de Portugesen noemen alcatyffel; ende nadat ick hem door den tolck hadde doen groeten, hebbe hem bedanckt van syn present ende het onse hem overgegeven ende voort uit den naem van den Admiraal versocht, dat wy souden mogen becomeen voor gelt ofte waer, tgene ons van noode was, daerop hy geantwoort heeft als voor, dat syn lant voor ons open stont. Hy hadde goet behagen int carmosy root laken, wilde een stuck coopen in mangelinghe van peper, daer ick hem op antwoorde, indien hy ons daer rys ofte arack voor wilde leveren, dat wy dies te vreden waren; seyde soo wy een dach 4 ofte 5 wachten, wilde tselفة doen, maer conde soo haest de rys ende arack niet gereet crygen, als wyse begeerden. Ick begeerde, dat hy door de syne voor ons soude laten coopen, wat se crygen conden van wyn, rys ende ander dingen, die wy van doen waren; hy beloofde 'tselفة wel te doen,

maer daer is niets gecoomen. Hy hadde seer goet behagen in de trompetten, die ick wel drie ofte viermael door syn begeren blasen liet. Siende dat ick niet bysonders vercrygen conde, daer ick om gecoomen was, hebbe myn affscheyt genoomen ende ben van hem gescheyden, ende alsoo ick onse schuyt daer vont, hebbe drie ofte 4 man daer dien nacht gelaten om des morghens op de basaer te coopen, wat se crygen conden ende ick ben weder na boort gevaren.

15 January, smorghens synder drie ofte vier schuyten aen lant gesonden, om te halen tgene datter soude mogen gecoft weesen, alsmede om riet om onse vaten te cuypen, met last tegens den middach, als de basaer gedaen was, aen boort te coomen. Ontrent s. o. son, Vranck Verdoes scheep coomende, seyde datter niet sonders gecoft was, maer wilden wy 2 ofte 3 daghen wachten, sy soudon ons doen hebben 40 sacken rys ende zooveel wyn als sy branden conden, doch alsoo wy verstonden, dat het niet veel soude te beduiden hebben, is haer aen lant gebootschapt dat se soudon scheep coomen, twelcke sy deden, met haer brengende noch schaers een pype wyn ende 4 sacken rys. Wy hebben ons ancker gelicht ende syn 'tseyl gegaen.

16 January. Dito des nachts heeft het seer geregent ende geblicksemt, met dichte coelte uit den zee; wy waren noch binnen den hoeck van Jaquetra, ende conden se niet booven leggen; siende dat wy met laveren meer verlooren als wonnen, hebben voor daech het ancker in de gront gesmeeten, ende ontrent den middach weder 'tseyl gegaen om boven den hoeck te laveren, ende alsoo den heemel seer tot regenen ende blicksem gestelt was, hebben onse stierman aen den Admiraal gesonden, ende doen vragen oft niet best was met die donckere regen baken by nacht te setten, heeft geseyt ja, ende dat hy in sulcker voegen twee vieren soude opsteken tot een teyken. Wy hebbent ontrent een uur ofte twee geset ende d'ander onder seyl gehouden.

17 January, smorgens hebben weder ons ancker gelicht ende ons cours nae d'ander scheepen geset, die vooruit waren, ende alsoo de wint uit den lande was, syn boven de hoeck geseylt ende

ons cours o. ende ten s. aengenomen, latende Jan Maertsen vóór seylen.

18 January. Alsoo wy het lant met een o. ende o. ten s. gang uit het gesicht seylden hebben ons cours o. s. o. aengeset; op dato ben ick aen den Admirael geweest, ende alsoo wy noch geen lant sagen, als een eylant met veel boomen, die schenen rontomme int water te staen, gelyck rutsen, syn noch by den o. s. o. gang gebleven om het lant van Java int gesicht te loopen; alle dagen regenachtich weder, doch meest 'snachts.

19 January, Dingesdachs morgens sagen wy twee hooge bergen ende alsoot seer doncker over tlant was, conden het niet bekennen.

20 January, Woensdachs in den dageraet sagen een hooch eylant met veel cleyne eylandekens meest rontsomme, naer ons gissinge Cirimania ¹ des middachs de hoochte aen de son 6 graden schaers, ons cours dat etmel goet o. s. o. de wint met tamelicke coelte w. n. w. met regenich weder.

21 January, smorgens sagen wy hooch lant, doch geen kennisse deer af; ick ben met d'ander coopluyden en de schippers aen den Admirael gevaren; is geraetslaecht oft wy tot Jurtan souden aenloopen, om een pyloot ende geresolveert voor al het lant aen te soecken, ende ons wel te verkennen, ende voorts de gelegentheyte van wint ende weder aentesien, ende om een cleyne verlet niet voorby loopen; hebben oock om ons wyn te recken in de kajuit ransoen gestelt, de coopman ende schipper elck 3 mutsiens dachs; de siecken sal men sooveel wyn geven alsse van noode hebben, ende gesont synde sal haer weder afgecort werden dat se meer als haer rantsoen gehadt hebben, omdat den wyn geen oorsaek van sieckte soude weesen. Des achtermiddachs dede hem het lant seer gebrooken op als veel eylanden; nadat wy sien conden streecten o. ten s. Wy setten ons cours o. s. o. aen, bevonden daerna als wy wat nader quamen, dattet vast was; aen de strant laechachtich met somige huvelen ende binnen seer hooge bergen, ende tzeewaert van ons lach noch een eylant; wy syn

¹ Karimon-Java.

met het gesicht seylden syn o.s.o. aen gelyc - wy sagen de laecht eylant de
18. siende dat wyff lant met de voor gaende cours
wyng boom, reukboom, indische stinde, felleu, etc.
shrubboort luyden laken.
22. sayden twee hooge berg - den quist gelyc de gen. tinniss door of gelyc

ontrent een myl des avonts van het lant synde geanckert op 19 vadem cleygront.

22 January, Vrydachs, morgens vroeck ben ick aen den Admirael ontbooden, ende hebben twee salupen wel gemant, naer het lant gesonden om kennisse daer af te crygen. Des middachs sagen wy een jonck 'tzee, hebben onse schuit daeraen gestiert ende alsoot stil was syn hast by hem gecomen, ende hebben van hem vernoomen, dat wy voor Tuban lagen ende noch een myl 10 ofte 12 van Jurtan waren; wy cregen een cleyn coeltie uit der zee, ende lichten ons ancker om dichter by het lant te loopen, om de salupen by tyts aen boort te crygen; wy hieldent onder tot savonts, doncker wesende, cregen wy de salupen aen boort met haer brengende een Gouverneur, soo hy seyde ende andere getuygden, van den Coninck van Tuban, daer sy hem van daen gehaelt hadden, ende was een Portugees Renegade genaempt Ragaella, dengenen, die wy aen lant gesonden hadde presenteerde daer te blyven, tot dat den Gouverneur wederom aen lant quame, daerop den Coninck antwoorde, waert dat hy ons niet toevertroude, hy soude d'onse niet aen lant hebben laten coomen, ende begeerde dat d'onse altsamen weder scheep soudent varen. Wy verclaerden des Conincks van Tubans man, die goet Portugees sprack, waertoe dat wy daer gecomen waeren, namelyck om verversinge, ende een piloot op de Molucos. Hy ried ons, dat wy daer soudent blyven ende niet na de Molucos varen, want over drie maenden, seyde hy, sullen der meer als 40 jonken uit de Molucos comen, geladen met nagelen, nooten ende fuly, ende dat tot Jurtan een schoone haven was voor scheepen ende joncken, dat oock meest alle joncken aldaer havenden, ende na al dat wy hem vragde, gaf ons soo't scheen van alles getrouwelich bescheyt, doch in sommige stucken na ons docht wat te ryklick; seyde ons, hoe dat wy onse cours na Jurtan soudent nemen, ende dat wy by oosten weder uitmochten, ende ons nergens voor hadde te vreesen als voor een steen die met laechwater drooch lach. Dat wy aldaer oock soudent vinden veel verscheyden waren, die ons in de Molucos soudent dienstich syn, ende dat de mousons noch wel 2 ofte 3 maenden soudent

duren, daer wy twyffel aensloegen; seyde mede de nooten ende fully tot Banda drie mael des jars te wassen, ende daeromme in sulcken menichte quamen.

23 January, voor dach weder twee schuyten na lant gesonden, om rys te coopen; een weynich op den dach synder noch een salup aen lant gestiert, daer één van de coopluyden ende de Gouverneur met gegaen is, om den Coninck te groeten, ende hem onse meyninge grondelick te verclaren; des avonts is den Coopman Adriaen van Veen weder scheep gecomen met twee Javanen, seyde dat den Coninck des morgens wilde scheep coomen om onse scheepen te besien ende eenige van onse waren, ende dat wy coopen souden wat wy begeerden, dat hy ons volck soude doen geven om tot Jurtan, ende voorts tot de Molucos te brengen.

24 January, Sondachs morgens is den Gouverneur weder scheep gecoomen, ende seyde dat de Coninck niet wel en luste ende soot den Admirael geliefde, hy soude eens aen lant comen; den Admirael vermoedende dat het excuses waren van misvertrouwen, heeft hem geantwoordt, dat hy gereetschap gemaect hadde om den Coninck in syn schip te ontfangen ende diverse coopmanschappen gereet gemaect om hem te toonen, ende opdat den Coninck te sekerder mochte aen boort comen, soude aen lant senden den vysadmirael met noch een capiteyn ende adelborsten. Ick ben terstont, als de salup gereet was, met noch een van de coopluyden ende drie ofte vier coopgesellen daer in gegaen ende na lant gevaren; aen strant coomende vant ick den Coninck op strant sittende op eenen grooten olyfant, ende als ick myn boot-schap door den Portugees aen hem gedaen hadde, heeft my wederom doen seggen, dattet hem niet wel en luste, maer dat hy syn soon soude senden ende begeerde dat wy altsamen wederom souden scheepvaren, ende alsoo ick aanhielt om soo lange aen lant te blyven tot dat den Prins zyn soon, weder aen lant soude gecomen syn, seggende dat ick begerich was om de stadt van Tuban te besien, soo heeft den Coninck my met myn geselschap doen aen lant coomen, ende van de syne in syn palays laten brengen, twelcke fraey was; na des lants wyse ende alsoo ick

twee ofte drie jongmans ende een jongen by my hadde, die seer blanck waren, was uit der maten verwondert, ende heeft ons in het vertreck by syn vrouwen gebracht, alwaer datter veel waren, ick meyne wel 50 ofte 60 ende de voernoemde jongmans riep hy voor de hant, dat se de vrouwen altsamen te degen sien souden, ende elck sach op den anderen soo't scheen met verwonderen. Den Coninck sprack eenige woorden tegen de Coninginne (die hem wel geleck van licham, want waren beyde seer vet) die ick niet verstont, maer sy ende alle d'ander lachtender omme; hy wees dat de trompetten eens souden blasen, twelck alsoo geschiede ende syn terstont daerna vertrocken ende persoonlick mit ons gegaen, verselschapt met diverse maagden oft ten minsten vrouwen ¹, die hem 't water, betel, calck ende ander dingen nadroegen; van't eene vertreck in't ander, syn ten laetsten gecomen daer een coets stont met een root scharlakens cleet gedeckt, alwaer de Coninck op is gaen liggen, ende heeft my nae veel verscheyden dingen gevraecht, als verscheyden coluren van lakenen, fluelen ende satynen, daerop hem antwoorde, wy wel van versien te wesen, ende oft wy hem niet een schoon groot paert en souden connen beschicken, hadde mede groot vermaken in honden ende van schoone voogels als papegayen; de schoonste syn van de Molucos ende oock fraye tortelduyfkens, die hy ons altsamen toonde ende dede hem seggen, soo hy yets tot ons lant begeerde soude door syn gouverneur my op schrift geven, ick soudt hem tegens een ander jaer beschicken, daerna heeft hy my doen seggen, dat syn soon aen de strant na my wachtede, hebbe doen myn afscheyt genoomen. Aen strant coomende vant hem daer noch in syn galey ende syn met hem aen boort gevaren, latende daer een coopman met noch een man ofte twee aen lant, om eenich rys te coopen, dat ons van den Coninck toegeseyt was. Scheep coomende met des Conincks soon ende drie ofte 4 van syn prinsepalen adel, hebben hem rondtomme geleyt ende alles besien laten; ende daerna 70 ofte 80 musketten rontomme afschieten, dede seggen dat wy

¹ Heemskerk is hier zeer voorzigtig.

ophouden soude, hebben hem voort getoont diversche coleuren van lakenen, heeft begeert eenige mede aen lant te nemen: als carmosy, geel ende swart van elcks een, twelcke wy hem toegelaten hebben ende is weder na lant gevaren, hebben hem van alle de scheepen met eenige scheuten geëert, syn eenige schuyten na lant gestiert om het goet te halen dat gecoft was ende is goet gevonden dat ick des selfden nachts met noch het schip Zeelant soude voort varen ende den Admirael aldaer noch een dach vertoeven, om tgene ons van den Coninck quam, te ontfangen.

25 January, in der nacht de wint uit den lande coomende hebben ons ancker gelicht, ende syn 'tseyl gegaen, ende op den dach cregen wy een mooye coelte tot s'avonts; doen waren wy by het eylant, dat int midden vant gadt van Jurtan leynt, ende alsoo wy wat te laech vervielen, overmits datter een groote droochte vant voors. eylant 'tzee loopt, een myl ofte twee, 'twelcke wy niet conden boven leggen, omdat de wint uit der zee was, hebben het ancker in de gront gesmeeten, ende syn met twee schuyten d'eene beneden ende d'ander boven het eylant om gevaren, diepende aen de syde van Java, vondense meest doorgans drie vadem schaers ende aen de syde van Madura dieper water.

26 January des morghens de schuyten weder aen boort hebbende syn 'tseyl gegaen, ende alsoo't stil was ende den stroom tegens hadden het ancker weder vallen laten; ontrent den middach de stroom te baet crygende met tamelicke coelte hebben ons ancker weder gelicht ende tseyl gegaen; tegens den avont sagen wy den Admirael ende het schip Utrecht om den hoeck coomen, ende syn ontrent een uur ofte twee daerna, by malcander geraeckt; syn hem aen boort gevaren ende verstont dat de Coninck van Tuban haer noch veel vruntschaps getoont hadde ende diversche frayeheden geschoncken, 'tgeene hy gecoft heeft tot den laetsten peninck betaelt, ende rys, ossen ende cassies tegens 10 R. voor de real van achten, ende dat wy in syn lant soudon coomen coopen ende vercoopen als't ons beliefde; wy syn met ons vieren voortgevaren, eerst over 8, 7 ende ses vadem, daerna $3\frac{1}{2}$ alle steckgront, alwaer't den Admirael geset heeft, vreesende voor drooger

water; d'ander syn opt droochste op drie vaem schaers overgelopen, daarna doncker synde hebben't geset op 4 vadem schaers om de ondieptes wille, ende oock soo hadde den Admiraal een man van den Coninck van Tuban, die ried dat men voor Arisbaye soude loopen, daer was sooveel rys, dat se 't op alle plaetsen vervoerden, ende soudon ongetwyffelt daer wel te rechte coomen, wert derhalven voor het best ingesien, dat den Admiraal ende 'tschip Utrecht daer soudon blyven ende ick met het schip Zeelant soude voortloopen na Jurtan, ende ick dan soude den Admiraal van daer alle gelegentheynt ontbieden ende myn best doen om een pyloot.

27 January, Woendachs morgens, hebbe ick Jan Maertsen de weet gedaen, dat hy wederom soude loopen met 't schip by den Admiraal ende wy hebben ons ancker gelicht ende syn met het schip Zeelant naer Jurtan gelooopen; ons is een seer starcken stroom gemoet, die ons introck, hebben al terstont dieper water gevonden, neffens het eylant coomende hadden 10,12 vadem diepte, een subite droochte van 12 op 8 vadem, d'ander worp weder 12 ende voorts wederom 13, 14, 15 vadem ende als wy de stroom tegens cregen wierpen het ancker in de gront ende hebben een salup voor, heen na lant gestiert naer een stadt, die wy van verde sagen, genaempt Grissé, om vruntschap te versoecken. Als de stroom op het hardste liep, condon deselfde met een seer wel gemande slup oft schuyt niet door roeyen, daer wy geset lagen; niet seer verde binnen teylant bevonden met stille water een vadem gediept te wesen, aen de syde vant eylandt dieper water als aen Madura, moeten daeromme int seylen teylant naest loopen. Des achtermiddachs hebben wy ons ancker weder gelicht ende syn inwaert aengelooopen, onderwylen gevonden 14, 15 vadem ende oock 10 ende 8 vadem. Die wy met de salup na lant gesonden hadden, syn wel ontvangen ende vragende na den coninck, syn gebracht ten huysen van een weduwvrouwe, die sy seyden coninginne te syn ende dat haer man onlancks geleden gestorven was, ofte den tolck moet het qualick verstaen hebben ende alsoo verkeert overgedragen; ommers deselfde vrouwe toonde

d'onse veel vruntschap ende seyde dat wy van alles genoeg becoomen soude, heeft my gesonden een schoon vet schaep, 2 hoenders, rys ende ander vervarsinge meer; wy syn voortgelopen tot by Jurtan ende aldaer geset op 14 ofte 15 vadem, omtrent een musketschoot van de stad, vonden aldaer oock jonken genoeg, hebbe denselfden avont noch volck aan lant gestiert, dewelcke by den Sabandaer gebracht werden ende van hem beleeft aengesproocken, ende verstaen hebbende onse meyninge, seyde dat wy van alles genoch becomen souden; hy soude noch van avont gaen te Grissé ende spreeken aldaer met dien Sabandaer, denwelken het opperste gebiet van beyde steden hadde ende dat se morgen vroeck weder souden tot Jurtan aen lant coomen ende dat den Sabandaer oock wel eens soude willen scheep coomen, ofte hy syn geweer wel souden moogen met dragen, daerop d'onse antwoorden ja, seyde, soo wy daer drie maenden blyven wilden, souden de speceryen genoch becoomen, sy waren wel 60 jonken met nooten, massis ende nagelen verwachtende, in somma dat Jurtan ende Grissé de stapel syn van de speceryen, die uit de Molucos ende van Banda comen; tot Brondon¹, gelegen by Tuban; syn mede veel jonken, als oock op ander plaetse, maer havenen meest al tot Jurtan. Aldaer ende tot Grissé handelen oock de Poortugesen, dewelcke haer meeste handel dryven met catoenen lywaet ende andere cleden, die de Javanen ende eylanders gebruyken, alsmede met cassies, twelcke sy aen de Javanen uitdoen, om jegens den tyt weder nooten, massis² ofte nagelen daer aen te leveren, daer sy de Poortugisen goede borge voor stellen ende coopen op sulcker voegen een baer nooten, Malacks gewicht, om 5 ofte 6 R. van achten, ten hoochsten; masses voor 50 ofte 60, nagelen 40 Rl. van achten, andere houden haer gelt ende goet by haer ende als de jonken overcoomen, coopen soo goet coop als se connen, soodat se daer altyt wel te wege raken, omdat aldaer veel vertieringe is ende 't goet van daer rontome van 't een eylant op 't ander gevoert wert.

¹ Brondong.

² Macis.

28 January, Donderdachs syn d'onse weder aen lant gevaren, ende hebben den Sabandaer van Grissé gesproocken, die haer verlof gegeven heeft te coopen, wat dat se van doen hadden, twelcke sy gedaen hebben; ick sont Hans Bouwer met een cleyn present van een spiegel aen die vrouwe, die my het schaep gesonden hadde, hy ontmoetende den Sabandaer van Grissé diet eyeste te sien, ende als hy verstont dat het voor die vrouwe gesonden was, heeft het gehouden, ende is my aen boort coomen versoecken ende my wyders gevraecht, wat wy hier wilden met de scheepen maken, daerop hem antwoorde als voor, ons te vervarschen ende een pyloot hueren, die met ons na de Molucos soude varen, badt hem, dat hy ons daerin wilde behulpelyck syn, twelck hy beloofde te doen.

Wy creegen alle dagen veel volck aen boort, die seer nieusgierich waren de scheepen te besien, overmits datter noyt geen geweest syn, ende is een seer schoone plaetse om te vervarschen.

Ick vont aldaer een eedelman van Bantam, met syn jonck, genaempt Sancho Moluco, die my soude helpen aen een pyloot daer hy wel veel neersticheyt om dede, doch niemant en dorste het bestaan; seyde my mede dat hy tot Sorabayo ¹ int hof by den Coninck geweest hadde ende alsoo den Coninck de Portugesen na ons gevraecht hadde, wat volck dat wy waeren, soudensy geseyt hebben, dat de Coninck ons niet soude toevertrouwen ende dat wy niet anders sochten, als alles wel door te sien ende daerna met grooter macht coomen ende meester vant lant maken, daerop hy, te weten Sancho Moluco, soude geantwoort hebben, dat se tot Bantam sulck gevoelen van ons niet en hadden, dat wy aldaer met acht scheepen geweest waren, waeraf wy vier schepen aldaer met goede vruntschap geladen ende d'andere, 'twelcke wy waren, voort na de Molucos gesonden, ende alsoo de Portugesen ons een goet semblant toonden, soo deden wy hetselfde, oock sy wisselden ons de realen meest aen casiens tegen 9000, soudens anders qualick aen rys hebben connen geraken. Alsoo wy niet veel

¹ Soerabaija.

aparency sagen van een pyloot te crygen, docht my goet 't selfde aen den Coninck te versoecken, hebbe derhalven aan den Sabandaer ontboden ofte hy yemant met d'onse na den Cooninck wilde senden ende is des selvigen daechs persoonlyck aen boort gecoomen met syn jacht, seggende soo ick yemant aen den Cooninck wilde senden, hy wilde self terstont met varen. Ick hebbe $2\frac{1}{2}$ elle scharlaken, een schoone spiegel ende sommige drinckglasen ende Albert ten Hagen daarmede gestiert int geselschap van den Sabandaer aen den Cooninck, hoopende dat den Cooninck ons soude beschicken den pyloot, die wy versochten; ende als den Cooninck soo't schynt van den Sabandaer al verstaen hadde, dat niemant dorste avontueren met ons te varen ende alsoo 't selfde van ons hartich versocht werde; seyde dat hy 't volck niet dwingen conde met ons te vaeren, soo wy haer verwillegen conde, was dies wel te vreden, hy soude oock den Sabandaer bevelen ons alles behulpelick te syn ende wat wy in syn lant coopen wilden, dat liet hy ons toe ende deede d'onse, die den nacht daer bleven wel bewaren; des morgens weder scheep coomende met den Sabandaer heeft my toegeseyt dien avont nog om te vragen.

29 January, is Sancho Moluco met diversche Molukesen scheep gecoomen, diewelcke seyden met ons te willen varen ende als se sagen dat wy merckten dat men haer wel gegeven soude hebben 't gene sy eysten, hebben haer beraedt genoomen ende syn daer uitgescheyden.

Dato, is Ragalella van Tuban gecomen, brengende met hem een seer schoone crys met een gouden gevest ende scheê, die den Coninc van Tuban met twee schoone lansen sondt, tot een present aen Syne Prinselicke Exelensie, Graef Mauricio, bracht oock met hem een party nagelen, om te betalen ontrent 150 Rl. van achten, die hy den Admirael voor syn partyculier schuldig gebleven was, met noch eenige andere Javanse cleeden om iets anders te coopen.

Dato, ons stierman dien ick uitgesonden hadde om 't oost gadt te diepen, weder thuis gecomen ende gevonden 6 ende zeven vadem water, maer een droochte int midden vant gadt, daer

men aen beyden syden wel om mach ende goet om uytseylen, alwaer wy oock soudē uytgelopen syn, indien wy met ons beyden alleen geweest waren. Dito stierman weder uytgesonden 't gadt daer wy ingecomen waeren ende alle de droochten wel over te loopen ende den Admiraal te kennen geven, 't gene hy int oostgat van Madura gespeurt heeft.

Dato, des morgens, ben ick selfs aen lant gegaen om te sien wat bescheyt, dat ick van den Sabandaer crygen soude, den welcken aldaer vont, hebbende diverse Molukesen by hem ende wat beloften ick haer deede¹, int laetste, als ick meynde myn afscheyt te nemen, isser een geweest, die heeft hondert realen van achten geheyst ende wy syn op de vyftich realen verdragen, met soo veel laken als hy tot een cleedinge van doen soude hebben daer booven, ende seyde al eer hy hem verhuerde geen goet verstant hadde van stuurmanschap, dan als hy de lande sach soude se wel kennen ende alsoot ons al soo well te doen was om yemant met te hebben in de Molucos, om getuygenisse van ons te geven hoe dat wy in Java met vruntschap gehandelt hadden, als om het stuurmanschap ende geen apparency van beeter siende, hebben hem 10 Rl. van achten op de hant gegeven ende hem geschikt terstont scheep te crygen, aleer dat hy daer oock uyt-scheyde.

30 January, hebben wy alle onse dingen klaer gemaect om morgen weder tseyl te gaen na den Admiraal ende voort ons te vervorderen; des avonts is onse stierman van den Admiraal weder scheep gecoomen, bootschappende uit des Admiraels naem, soo't mogelick om doen waer, aldaer by hem te coomen ende indien ick voor best in sach 't ander gat uit te loopen, ons best te doen om weder by malcander te coomen.

Dito des nachts, isser een schuit van den Admiraal gecomen ons adverteerende, als dat wy wel voor ons soudē sien, ende dat de Coninck van Arisbaya een salup vol rys met volck ende daerenbooven noch twee schuyten gehouden hadde, ende dat hy vreesde

¹ Het schijnt, dat in het oorspronkelijke hier eenige woorden zijn uitgelaten.

deselfde sonder moeyte niet soudē weder crygen, dat wy alle mogelycke vlyt soudē doen, om daer by hem te coomen.

31 January, smorgens vroeck hebbe schuyten gestiert om Ragalella ende Sancho Moluco, oft haer liefde met my te coomen inbyten, dewelcke beyde terstont gecoomen syn, ende aen taffel synde, hebbe haer geseyt, dat ick terstont meynde 'tseyl te gaen ende soo't haer liefde te samen mede te varen, wy soudē met den Admirael goede sier maken. Merckende dat sy beyde van 'tgeene tot Arisbaya passeerde niet wisten ende dat Ragalelles uiterste meyninge was met te varen, hebbe Sancho Moluco weder varen laten, ende wy hebben ons ancker gelicht ende syn 'tseyl gegaen ontrent jegens den middach, hebbende Ragalella in't schip ende syn prauwen achter aen. De wint contrary synde hebben westwaert aen gelaveert sonder eenige verhinderinge van droochte te vernemen, als van de wal; tegens den avont alsoo de wint wat ruymde, hebbent eens loefs uitgeseyldt tot over de droochte, de prauwen condē door harde coelte, qualick aen boort houden, daerom wilde Ragalella gaen vernachten onder een cleyn eylandeken niet verde van de scheepen; ick seyde hem, dat hy de crys ende de lansen soude int schip leggen ende blyven den nacht by ons, laetende syn volck met de prauwen onder 'teylant varen, daerop antwoorde, dat se te bodt waren ende de prauwen om hals soudē brengen; ick siende dat hy niet wel te houden was, anders als met geweld, ende geen teyken van misvertrouwen aen hem speurende, hebbe hem varen laten, niet twyffelende ofte hy soude des morgens vroeck aen den Admirael coomen. Ick ben mede in een schuyt gevallen, ende aen den Admirael gevaren, die my mondeling alle het verslach dede, hoe dat de saecke gelegen was ende dat de Coninck eyste tot ransoen vant volck, het grootste metalen stuck, ende hadde wel gewilt, dat ick Ragalella int schip gehouden (hadde), denckende dat hy van 't stuck tot Arisbaia wel geweeten hadde, ende alsoo ick wel contrary wiste, hadde daer geen vreesse voor.

February den eersten. Des morghens vroeck, ben ick weder in de salup gevallen, ende naer Ragalella toegevaren, denwelken

syn seyl opgeset heeft ende is na de scheepen gecoomen; ick hebbe hem versproocken ende sy soo ontrent hem gebleven, alsoo het misvertrouwen van den Admiraal my oock eenige vreesse aen gejaecht hadde, ende syn alsoo beyde aen boort gecoomen. Ragalella de crys met de lansen overgelevert hebbende, alsmede de nagelen ende Javanse cleeden, hebben hem het verslach gedaen, hoe dat de Coninck van Arisbaye met ons gehandelt heeft, denwelcken terstont een prau na lant gesonden heeft, biddende uit den naem van den Coninck van Tuban, dat hy ons volck soude laten scheep coomen ende dat wy hem dieshalven int schip gevangen hielden, daer soo't scheen de Coninck niet veel op en paste ende bleef noch al by syn voornemen, dat hy het grootste stuck uit het schip begeerde, ende die aen lant waren, schreven dat men Regalella vooral houden soude; 't selfde aldus een dach ofte 3 gedurende, sonder yets uitterechten ende geen aparesie siende van yets uitterechten, heeft den Admiraal de coopluyden ende schippers ontbooden ende geraetslaecht wat men in de saecke doen soude, dewyle wy de moeson, die al opt uiterste was noch gebruycken mosten om na de Molucos te seylen, soo is't by gemeen advys voor best gevonden, dat wy drie slupen ende drie schuyten soudentoe rusten met 140 ofte 150 man ende sien ofte wy dan, se met macht soudentoe verlossen, ofte haer een vreesse aen te jagen, dat se beeter tot eysch soudentoe coomen, ende alsoo tot een eynde geraken, hetwelcke alsoo beslooten ende des anderen daechs int werk gestelt is.

Syn wy met het geordoneerde volck in den Admiraal gecomen ende Ragalella een uer of twee te voeren, aen lant varen laten, alsoo wy met hem int schip niet wisten uitterechten, hoopende dat hy ons aen lant noch eenige voordeel mochte doen. Jegens den middach ontrent half vloet synde, sy ick met 3 slupen ende 3 schuyten met 140 man wel voorsien van amonnisie naer de stadt Arisbaye gevaren; by de wal coomende stont de strant overal soo vol volck, dat het crielde ende binnen in de revier lagen 4 ofte 5 van haer galeyen met soldiers ende veel prauwen vol volck endo als wy by de strant quamen, isser niemant gebleven. In de revier

coomende, syn de galeyen met de prauwen achter de stadt ge-
weecken; terstont isser een gevangen Portugees gecoomen, met
een vreedevaen, seggende: dat wy ons stil wilden houden, de
Cooninck soude ons volck weederom geven; wy smeten ons
dreggen in de gront ende alsoo sy wat te lange vertoefden, heb-
ben 20 ofte 30 man aen lant gesmeten ende alsoo daer begon
quaet weder optesteecken ende een stofregen te vallen, twelck die
van binnen heeft vernomen, hebben begonnen uit de stadt te
schieten. Ick hebbe van d'onse, die aen lant waren, een hoop
prauwen, gaten doen in houwen, om ons daer geen hinder met te
doen, ende soude met het ander volck wel aen lant gesprongen
hebben, maer sach geen middel om onse salupen, als icker 'tvolck
uit nemen soude tegens haer galeyen te beschermen, ende om
onse schuyten op het lant te halen was het te laet op den
dach, sulcks dat ick voor die tyt voor best insach, het volck
te inbarkeren ende weder scheep te varen, meynende het des
anderen daechs weder met beter gelegentheyte te vervatten, indien
sy ons volck niet senden souden. Geimbarqueert synde hebben
ons tot roeyen begeven; op de wech synde isser soo quaad weêr
opgesteecken, dat wy, noch voor, noch na, soo lange, als wy daer
gelegen hebben soo harden wint niet gehadt en hebben ende
alsoo't daer verder af vlack is, brande de ganse zee, oversulcks
datter een salup ende een schuyt van de stortinghe in de gront
geslagen zyn, sonder dat wy 'tvolck eenige hulpe conden doen,
want wy tselfde alle zeeën verwachtende waren. Wy syn met
d'ander slupen ende schuyten aen boort gecoomen int schip van
den Admirael, ende van den gebleven slup ende schuyt synder 14
ofte 15 int water, soo doot geslagen als verdroncken, de reste aen
lant gecomen ende gebercht. Het woey dien geheelen nacht noch
effen harde ende des morgens goet weder, ende alsoo de scheepen,
uitgesondert Jan Martsen, niet verde van de wal waren, hebben der-
halven haer ancker gelicht ende zyn wat afgeseylt; ick ben in Jan
Maertsen gevaren dat hy leggen soude blyven, ende hebben dien
dach een cleyn schuytken met een man daerin van lant gecregen
ende een brief, als dat de Coninck eyste voor ransoen van alle

het volck, die ontrent vyftich starck waeren, 2 duysent realen van achten, ende dat in fluweelen ende lakenen, daer wy in geconsenteert hebben ende terstont begonnen laekens aen lant te stieren, alle dagen een tocht, ende wederom alle dage ses ofte acht man scheep gecregen, tot dat wy de laetste hadden.

14 February, Sondachs, ontrent s. o. son is Vranck Verdoes met de reste vant volck van lant gecomen, latende aldaer 2 man, die blyven wilden sonder deselfde te moogen dringen om scheep te coomen. Hebben mede Ragalella des Conincks van Tubons man, syn resteerende schult aen lant gesonden ende syn 'tseyl gegaen; by d'ander schepen coomende, hebben oock altsamen haer ancker gelicht. Ick ben aen den Admirael gevaren, ende is goet gevonden ons cours o. ende o. ten n. nae de straet van Selebes te setten, die wy ontrent s. w. son gereet synde, gevolcht hebben, Godt danckende dat hy ons een eynde met dat barbarissche volck gegeven heeft, ende van die quade reê, die aldaer om dees tyt des jaers met een w. wint ende stadigen regen is waeyende, latende aldaer uit de vloot 5 anckers met quaet weêr afgereden.

Dato des avonts, scheep coomende vont ick Jacob Martsen onse schyman deser werelt overleden ende is van den bloetganck gestorven.

15 February, Maendachs, ontrent s. w. son waren wy neffens een laech eylant ontrent 5 ofte 4 mylen lanck ende van gister achtermiddach geseylt o. ende o. ten n., den wint met een topseyl uit den w.

16 February, Dingesdachs middachs, ende geseylt van Maendachs s. w. son met een topseyl ende betoogen lucht tusschen twee halsen o. ten n. 24 mylen; des nachts de maen onder synde groote regenbuyen; op dato heeft den Admirael in plaetse van de overleeden ander offycianten gestelt ende wy eenen Harmen Jans. Trompet, tot schieman ende Jan Smit, bosschieter gemaect in plaetse van die by ons overleeden syn.

17 February, Woensdachs middachs, ende geseylt van Dingesdachs middachs met een topseyl uit den w. n. w., ons cours o. ten n. geseylt 30 mylen.

18 February, Donderdachs morgens, met den dach sagen wy het lant van Selebes ende geseylt van gister middach tot savonts met al onse seylen, voorts met schooverseyls o. ten n. 16 mylen, de wint w.

Dito van smorgens tot s'avonts met een topseyl uit den w., hebbende het lant van Selebes aen stuerboort oost aen, streckende wel 11 mylen ende aen backboort een ander eylant dat ongevarlick s. w. ten s. ende n. o. ten n. streckende is 8 ofte 10 myllen, int engste van de twee groote voorgenoemde eylanden liggen noch drie ander eylandekens, alwaer wy een aen stuerboort ende twee aen backboort lieten liggen, des avonts scheemertyt synde, de straat gepasseert, hebben ons cours o. ten s. wel soo s. aengeset tot Vrydachs morgens.

19 February, Vrydachs morgens, sagen wy weder lant ende van savonts op de cours als voor 13 mylen; wat dichter daerby coomende mochten wy 't niet booven leggen, syn dragende by het lant uitgelopen tot des middachs, doen sagen wy tlant gebroocken, dorsten daer niet doorloopen, omdat wy de gront seer vuyl ende oneffen vonden, hebben ons cours meede beneden het ander eylant om genoomen ende geseylt langes het lant eerst s. o. daerna o. s. s.; van smorgens s. o. son tot savonts 8 mylen op voor verhaalde coursen.

20 February, Saterdachs morgens, ende van savonts o. ten s. ende o. ten n. tusschen beyden o. behouden 12 myl; de wint met tamelicke coelte eerst westelick, daerna noordelick.

Dito, van smorgens tot na de middach in stilte gedreven, doen cregen wy coelte uit den w. ende seylden tot Sondachs morgens n. o. ende n. o. ten o. 8 ofte 10 mylen.

21 February, Sondachs morgens, waeren wy by een ander eylant, twelcke in drien ofte vieren verdeelt lach, wy waren van sin daer deur le loopen, doch verstonden van de pyloot, die wy in hadden, dat de gaten te ondiep ende beneden vol rudsen lagen, seyde dat wy bovenom mosten; wy smetent over staech ende schooten een schoot om d'ander scheepen, die voor waeren ende alreede dragende hielden, hebben hen daerna met ons over-

geleyt; int overloopen sagen wy een groot rif van rudsen daer 't dapper op barrende, wy synder den voorleden nacht dichte, sonder ons weten, by langes geloopen, soodat wy wel seggen mogen: die Godt bewaert wat mach hem deeren! tot den middach gelaveert ende voort tot middernacht in stilte gedreven.

22 February, Maendachs middachs, de hoochte van 5 gr. 11 min. ende geseylt van den voorleeden middernacht n. n. o., n. o. ten n. ende n. o. tusschen beyden goet n. o., behouden tot ontrent s. w. son 14 mylen, voort tot s'avonts als het eerste quartier uit was 4 mylen o. n. o. behouden, doen namen wy alle onse seylen in door quaet weder van donder, blicksem ende regen ende lieten het dryven tot jegens den dach.

23 February, Dingesdachs, in den dageraet weder seylt gemackt ende een uur drie ofte vier met cleyn coelte geseylt, doen cregen wy wederom quaet weder van regen, donder ende blicksem tot sachtermiddachs geseylt ontrent 3 mylen o. n. o. behouden; van des achtermiddachs tot Woensdachs morgens met labber coelte, de wint eerst westelick, daernae noordelick, geseylt 8 mylen n. o. ende n. o. ten n.

24 February, Woendachs middachs, de hoochte van 4 gr. 45 min.; na den middach is onse coyuitwachter Lieven Rocussen, deeser werelt overleeden ende van den bloetganck gestorven. Den 24en is Albert ten Hagen opt schip Utrecht geordonneert ende Adriaen Veen in syn stede.

25 February, Donderdachs morgens, onse marseyls innemende, overliep ons een caeck ende daer wert een van onse quartiermeesters vant marseyl uit de mars in zee gesmeten ende creegen hem, Godt loff, sonder letsel weder int schip; op dato het goet van den overleeden coyuitwachter vercoft. Op dato de hoochte van 4 gr. 16 min. ende van gister morgen geseylt met labbercoelte ende weynich voortgang o. n. o. 14 mylen; des morgens vroeck sagen wy het lant ende streckte ter plaetsen daer wy aenquamen n. w. ende s. o. ontrent 8 mylen.

26 February, Vrydachs middachs, de hoochte van 4—16 min. ende van gister middachs niets bysonders vertiert.

27 February, Saterdaghs middachs deselfde hoochte ende sedert gister middach niet sonders vertiert, het luchtje westelick.

28 February, middachs ende geseylt van gister middach 13 ofte 14 mylen eerst o. s. o. daerna o.

Maert, den eersten Maendachs, de hoochte van 4 gr. 8 min., ende geseylt van gister middach o. ten n. ende o. n. o. 17, 18 mylen, doen hadden wy het eynde vant eylant Buro ¹, alwaer aent oosteynde by suyden eene ylandeken leyt, genaempt Blau ², ende als de oosthoek van Buro n. ten w. van ons was, lach het midden vant eylant Manipa n. n. o. van ons, ende teylant Ytu ³ o. n. o. wel soo oostelick.

2 Maert, Dingesdachs middachs de hoochte van 4 gr. ende meest den geheelen dach in stilte gedreven.

3 Maert, Woensdachs tegens den avont syn wy op de reê van Itu gecomen ende hebbent ancker op 32 ofte 33 vadem vallen laten, recht neffens de stadt, ende is eene boose reê, seer clippich ende oneffen, als 't eene ancker staet op 30, sou 't ander wel op 70 oft tachtich vadem coomen te staen ende soo menigen ancker als men der vallen laet, loopt perickel van niet weer te crygen; van gister middach tot nu meest stil en met de stroom gedreven. Den selvigen avont soo haest als wy geset waren, quamen twee gebroeders, soonen van den cappiteyn van Ambona van wegen den Coninck van Ternate aldaer gestelt, rontomme het schip gevaren, met een roeyjacht by haer genaemt Cora-Cora, verciert met haer wapenen, als swaerden, stormhoeden, daerop staende paradysvogels, ende drie bassen met sommige roers, alles welgehavent ende ficks; int midden van de jacht stont een ledicant, gedeckt met een root scharlakens cleet, aen het hoofdeneynde twee Chinese cussens ende aen elcken syde van de ledicant stont een van de gebroeders, ende nadat se met groot gesang van de roeyers, die altsamen met groenten opt hoofd behangen waren (twelek haer manier is alse iemant inhalen) driemaal om den Admirael geroeyt hadden, syn aen boort ende oock int schip ge-

¹ Boero. ² Amblauw. ³ Hitoe, noordkust van Amboina, zie boven bladz. 169.

comen, ende ons gevraecht wat volck wy waren ende van waer wy quamen, ende nadat wy haer van alles goet onderrecht gedaen hadden, syn weder van boort gevaren. Wy hebben haer geëert met drie schooten, twelcke haer wel geviel ende deden hetselfde wederom, met haer bassen ende roers.

4 Maert, Donderdachs, heeft den cappeteyn van Ambona, soo sy seyden rondtomme int lant gestiert, ende de prinsepaelste van de steeden ende vleecken ontbooden, om te weten wat goet van nagelen datter by het lant was. Wy hebben volck aen lant gestiert, ende den cappeteyn doen groeten ende verclaert waer wy van daen waren, ende dat wy gecoomen waren om nagelen te coopen voor gelt ende coopmanschappen, die haer ten deele genoemt syn, daerop sy antwoorden, tselfde oock begeerden ende geheten seer verheucht te syn met onse coomste; de cappeteyn beloofde ons op morgen antwoord te geven ende soo verde het syn volck toelaten wilde, soude morgen selfs aen boort coomen.

5 Maert, Vrydachs, achtermiddachs, isser een hoop volck op de strant gecoomen, ende hebben aen boort gebracht een hoop cokes met bananes ende acht geytebocken, ende ons ontboden, dat se vergadert waren om ons te antwoorden opt geene wy versocht hadden, gelyck sy gister beloofden, maer alsoo de avont op handen quam, docht ons dat sy de byénroepinge gedaen hadden om niet te falieren in haer woorden, ende dat wy door de cortheyt des dachs geen recht bescheyt souden crygen, hebben derhalven den cappeteyn bedanckt voor syn present ende hem ontbooden, alsoo den avont ophanden quam, dat wy het wel begeerden uit te stellen tot des morgens, twelcke by hem lichtelicken aengenoomen is.

6 Maert, Saterdachs, ontrent den 10 uren voormiddach, ben ick aen lant gevaren ende optredende, van den cappeteyn, die een seer stock oudt man was, ende vier Coningen van Moluco overleeft hadde, by der hant genomen, ende nae dat hy ons willecom geheeten hadde, is met my een weynich voortgegaen onder de schaduwe van eenen grooten boom, alwaer twee stoelen stonden, heeft my op d'een doen sitten ende selfs op d'ander geseten, ende alle d'andere honrades naer haer qualiteyt, sommige op bancken,

andere op maties op d'aerde, ende nadat ick hem de groetenisse van onsen Prins ende Admirael gedaen hadde, hebbe hem het present dat ick mede uit het schip genomen hadde, overgegeven, namelick een schoone vergulde spiegel, twee overdeckte cristeline geyfde coppen, 2½ ellen root scharlaken, vyf ellen geel fluweel ende een ysseren kisjen met noch sommige drinckglasen, twelcke soo't scheen aengenaem was; sy voortgevare met myn versoeck, den capeteyn heeft het woort gedaen voor alle d'andere, seggende dat d'inwoonders seer blyde waren met onse coomste ende insonderheyt, seyde hy, soude de Coninck van Moluco oft Ternate, als hy wiste, datter vreemde nasy in syn lant waer, want hy al over lange gewenscht hadde, dat de Engelschen ofte eenich ander vreempt volck soude met hem coomen handelen, ende dat de Coninck aen de Javanen groote geschencken beloofd hadde, soo daer wederom tot Bantam vreemde scheepen als de voorleeden quamen, soo sy ze in de Molucos brochten. Ick versocht by haer een huis om onse coopmanschappen in te brengen, ende van haer te weeten wat nagelen, datter by het lant waren, ende oock op wat wyse ende met wien wy handelen souden, ende al wat ick vraechde wert den cappeteyn overgetolckt; die het dan selfs de oversten wederom in haer sprake overdreech, die seyden dan elck haer goetduncken op, ende als syluyden dan met malcander spraken, soo vraechde hy ende gaf my oock reden van andere byloopende discoursen, ick dencke gelyck hy daernaer, selfs genoechsam te kennen gaf, omdat my niet verdrieten soude; onder allen vraechte my naer een Engels cappeteyn, die ontrent 20 jaren voorleeden wel geladen by Ternate belandde, ende stiet aldaer met het schip op een clip, ende om hetselfde daer wederom af te crygen hinck twee stucken geschuts op de syde vant schip in loose lengen, daarnaer met het volck van stur tot backboort loopende, liet de twee stucken vallen, ende met drie bewegenge schoot het schip van de clip ende ankerde voor Ternaty. De cappeteyn schonck den Coninck een fluwelen mantel ende een gouden ring, die men aen de hant draecht ende op fluyten can, die den Coninck in groote weerde hout; de Coninck presenteerde

hem wederom te geven syn schip vol nagelen, ende alsoo 'tselſde wel geladen was, bedanckte den Coninck ende beloofde op een ander jaer met 3 ofte vier scheepen te coomen, om den Coninck te helpen, ende de Portugesen uit de Molucos te verdryven, ende alsoo ick vermoede, dat het cappeteyn Draeck soude geweest syn, gaf hem voor antwoordt, dat den cappeteyn daer hy afsprack, doot was, daer hy op seyde, dattet hem leet was, ende dat hy altoos rekeninghe maeckte, tselſde moste gebeurt weesen, twyffelende niet ofte de cappeteyn soude anders gecoomen hebben, gelyck hy beloofd hadde. De honrades beraetslaecht hebbende, hebben haer uitspraeck door een van haer allen, aen den cappeteyn gedaen, ende de cappeteyn door de Poortugesche tolck aen my; namelick, dat se ons een huis beschikken souden ende dat noch de honrades van al de vlekken niet by malcander waren, conden daeromme niet seggen hoeveel nagelen, datter by 't lant waren ende hoe ofte op wat wyse wy met haer handelen souden, ende alsoo ick vast aenhielt om beeter bescheyt sloop te brengen, hebben my toegeseyt op morgen een huis te geven. Ick seyde, waert mogelyck, datse 't ons ontrent den basaer souden beschikken, daerop antwoorden, waer dat u huis is, aldaer sal oock de basaer syn, wyders vragende naer cantiteyt van de nagelen ende datset ons ten naesten by souden seggen op een honderd baer, drie ofte vier onbegreepen, heeft het den cappeteyn weder overgedragen ende nae dat hy met haer enige propositen had in haer spraeke, heeft haer onder malcander begaen laten ende my door den tolck doen seggen, dat icket my niet soude verdrieten laten, al duerde wat lange, daer waerender veele, die daer stemme in hadden, conden daaromme soo haest geen rechte uitspraecke doen, daer ick hem dede op antwoorden, dat se haer vry te rechte wel souden beraden, als ick maer 'tavont goet bescheyt aen den Admiraal mochte brengen, ende alsoo de propositen van de honrades noch al een wyle duurde, heeft my den cappeteyn door den tolck verhaelt, waer dat de paradysvoogels vallen ende hoe voorsichtich dat se syn ende noch effenwel van de menschen bedroogen werden, seggende, dat deselſde by menichte syn in 't eylant Ceyran, een groot eylant

dichte by Ambuona gelegen¹, ende nooyt vernoomen heeft datter op eenige ander plaetsen gevonden werden, dat se voor wint niet vliegen connen, maer altyt in de wint opvliegen, 't welke wel te gelooven is aen de groote ende menichte der vederen die se hebben, dat hy oock nooyt yemant gesprooken heeft, die se levendig heeft gehad, niettegenstaende, dat hy er wel naerstich nae vernam, als hy aldaer int lant voor den Coninck oorloogde veel jaren ende als deese voogels drincken willen, vergaderen een grooten hoop te samen, ende by het water coomende, houden 't altsamen op haer wicken ende één van allen daelt opt water ende drinckt, ende soo haest als dien eenen gedroncken heeft ende wederom opvliecht, soo dalen d'andere alle gelyck ende drincken, alwaer de inwoonders op letten ende laten den voorlooper drincken ende opvliegen, soo haest als den eenen opgevlogen is, laeten d'inwoonders, die verborgen staen, eenich fenyn int waeter vallen, de menichte der voogelen alsdan drinckende blyven doot in 't water liggen, die se alsdan uitcrygen, 't vleys ende beenen uittrecken, t'hooft met het vel ende de vederen opdroogende vercoopen se, al hetwelcke my een groote verwonderinge was, soo wel de voorsichticheyt van de voogels, als de rede van den cappeteyn, soo wel te proposte gesproocken, als ofte hy seggen wilde: en nempt het dit volck niet qualick af, al beraden sy haer wat lange, eer dat ze u, ghy, die een vreempt volck syt, uitsprake doen, dewyle dat se deese ende diergelycke exemplen aen de vogelen sien. De honrades deden my door den cappeteyn seggen, als dat se geen cantyteyt en conden noemen, dewyle datset niet wel en wisten ende soo daernae contrary bevonden werde, soude haer een schande weesen, dan lieten twyffelachtig luyden van een schips ladinge. Tusschen wylen synder twee gebroeders van den Coninck van Ternaty gecoomen, waer voor den outsten noch een stoel gestelt is, ende geseten int midden van den cappeteyn ende my, ende den jongsten is met sommige jonge edelluyden als des cappeteyns soons ende andere, overeynde

¹ Ceram.

staen blyven, luysterende nae de cappeteyn, die al 't verhael dede aen den outsten, van de propositen, die daer geweest waeren; wy ons afscheyt hebbende, hebbe oorlof genomen ende des Coonincks broeders beide gebeden oft haer liefde eens mede aen boort te varen, 't welke by haer niet afgeslagen is; syn mede in de salup gevallen ende met ons gevaren om den Admirael te spreken. Sy hebben uitgeworpen, om haer te helpen het casteel van Anbuena, dat de Poortugesen aldaer hebben, in te nemen, 't welck by ons sooveel doenlick afgeslagen is, seggende op sulcks niet verdacht en waren ende dat wy de naestcoomende reyse beter tot sulcks ons soudon connen versien, ende naer dat sy 't schip van den Admirael besien hadden, syn weder na lant gevaren.

7 Maert, Sondachs, is ons gevraecht, waer dat wy ons huis begeerden, ende by ons vercoosen een loodts daer een van haer galeyen ofte core-corres instonden, die sy ons beloofden terstont op te maecken.

9 Maert, Dingesdachs, omdat het timmeren vant huis niet harde voortginck hebben Vranek van der Does aen lant gestiert met drie ofte vier timmerluyden, ende oock om de inwoonders te beter aan te porren; ick sy mede aen lant gevaren om by de cappeteyn een piloot op Banda te versoecken, 'twelcke ons by hem affgeraden wiert, seggende waertoe? aengesien dat in de Molucos soo veel nagelen syn, dat gy se met de vier scheepen niet half laden moocht, meynende ons door sulcken middel naer de Molukos te trecken, ende alsoo ick hem voor antwoord gaf, dat wy maer één schip tot Banda meynden te laden, ende in't uitgaen van de monson weder tot Ambuona te comen, om gelyckelyck met de vier scheepen naer Ternaty te seylen, heeft my beloofd een goet man te beschicken.

10 Maert, ben ick weder aen lant gevaren, ende den cappeteyn gevraecht oft hy een piloot ofte twee voor ons gevonden hadde, ende dat wy van meyninge waren, al morgen 'tseyl te gaen, daerop antwoorde een gereet te hebben, van d'andere noch geen seekerheyt; heeft wederom verhaelt de menichte der nagelen, die

in de Molucos waren, ende dat wy ons selfs, mits nae Banda lopende, schade deden.

11 Maert, Donderdachs, den piloot aen boort hebbende syn ontrent den middach tseyl gegaen, achterlatende een warpancker met ontrent 60 vadem cabeltouw, ende alsoo tship Zeelandia syn ancker niet crygen conde is dien dach liggen blyven, ende wy hebbent onder seyl gehouden.

12 Maert, Vrydachs, morgens heeft het schip Zeelant met geweld syn touw stucken gewonden, ende wy syn ons cours naer Banda gevolcht, ende by oosten Anbuona uitgelopen; des avonts by de oosthoek comende, ist stil geworden.

13 Maert, Saterdachs, dryvende met stilte in de straet van Seyra, is Zeelandia met het achterschip aen de gront gecoomen, heeft een ancker uitgebracht ende terstont, Godt lof, weder afgecregen sonder eenich hinder. Terstont daernae coelte crygende syn geseylt tot savonts ontrent w. s. w. doen hadden wy t'eynde van de straet van Seyra ¹, die ontrent 8 mylen lanck is, hebbende aen deene syde tgroot eylant Ceyra ende suidwaert 5 ofte 6 eylan-
dekens aent o. eynde van Anbuena ², geseylt van de reê van Itu tot het eynde van de voors. straet Ceyra eerst n. o., daerna o. ten n. ontrent 12 mylen.

14 Maert, Sondachs, morgens sagen wy noch d'eylanden Nosalao ³, achter t'oosteynde van Anbuona ende des achtermiddachs het lant van Banda gesien, ende soo haest wy 't sagen, nam ons Anbones lootsmannen een bootshaeck, ende ruckte het lant driemaels nae hem toe, ende daernae heeft hy die haeck by het fockewant vooruit rechtop t'lant aan wysende vastgebonden; by ons gevraecht synde, waertoe dat goet was, gaf voor antwoordt tselfde haer gebrueck te wesen, ende als sy dat deden pimmermeer vant'lant verstaecken. Als't stil was chuterde ende fluyte seer, ende dickmael, seggende dat hy daarmede de wint riep, ende gemeynlick dan oock coelte cregen. In den dageraet een

¹ Ceram. ² Haroekoe, Honimoo, Noesa-laut en eenige andere kleinere eilanden. ³ Noesa-laut.

weynich aen stuerboort van 't eylant Saytan¹ omloopende, heeft het lootsmanneken driemaal met syn elleboge achteruitgestooten, seggende: hadde hy dat niet gedaen, wy soudē daar niet voorby geraekt hebben, ende dat het eylant vol duivelen is, dat wy wel geluckich syn, dat wy der soo voorby geraekt syn, dat sy hetzelfde schuwen, soo veel sy connen; seyde mede dat die van Nusola² menscheters waren, een quaet volck, datse varckensvlees aten ende haer naers niet en wasschen, alsse haer gevoech gedaen ofte haer waeter gemaekt hebben.

15 Maert, Maendachs, syn wy op de reê van Banda gecoomen ende hebbent geset op 15 ofte 16 vadem schoone gront in de vryheyt van Ortatan; het schip Zeelandia dien dach in zee gebleven, doordien het stil was ende de hoeck van Gunum Apio³ niet boven mochte.

16 Maert, Dingesdachs morgens, hebbe ick Rocus Pieterss. na Lontoor⁴ gesonden, denckende dat hetzelfde de prinsepale stadt van Banda was ende den Sabandaer doen groeten, seggende: dat wy cooplyden waren, van onse Prins uitgesonden om met haer te handelen ende derhalven van hem versochten te weeten de costumen vant lant. Den Sabandaer gaf voor antwoord, dat wy behoorden eerst aen de stadt ende Sabandaer van Ortatan gegaen te hebben, omdat onse scheepen op syn anckergront lagen ende dat haer gebruyck was, alse iets doen soudē, 't samen spraecken, ende is des achtermiddachs scheep gecoomen om met my te spreken, ende heeft my geseyt, dat ick soude seynden aen den Sabandaer van Ortatan, die als dan de andere Sabandaers soude byeen doen roepen ende ons antwoorden op ons versoek. Op dato is het schip Zeelant op de reê gecommen.

17 Maert, Woensdachs morgens, hebbe ick aen de Sabandaer van Ortatan gesonden, die syn genoegē niet wel en hadde, dat wy eerst op een ander plaetse aengevaren syn. Wy verschoonden ons, seggende, dat wy niet wisten, wien wy soudē aansprecken, vercoosen daeromme de grootste stadt, is daermede te vreden

¹ Swanggi? ² Noesa-laut. ³ Goenong-Api. ⁴ Lonthor.

geweest ende terstont met d'onse scheep gecoomen, ende alsoo ick versocht te weeten de rechten ende costumen vant lant ende dat hy ons wilde behulpelick weesen, om met den eersten te mogen handelen; heeft voor syn rechten, die sy Ruba-Ruba heeten, geheyst 20 baren van Malaca aen fouly, twelcke nae het weynich onderrecht dat ick daeraf hadde, my onredelick docht geheyst te syn, hebbe int eerste daer niet na willen bieden ende my beduncken laten, omdat wy neringe int lant brachten, behoorden van alles vry te syn. Int laetste hebbe ick gebooden vier baren voors. ende daer beneffens voor hem een schoone spiegel, $2\frac{1}{4}$ ellen carmasyroot laecken ende drie ofte vier cristel eyne drinckglasen, ende alsoo hy niet lager quam als 15 baren, ben ick by myn bodt gebleven ende sonder yets meer uitterechten van malcander gescheyden. Alsoo Bande door eenich crakeel ofte verschil, die sy met malcander hebben van wegen haer Rubba-Rubba in tweeën verdeelt is ende elcke partye ses ofte 7 steden, ofte vlecken onder hem heeft, daer wy met de scheepen liggen, syn: Ortatan, eerlyts 't hooft, vermach nu gans niet, doch heeft nog veel oude privileges, Lontoor, Neyra, Puluron, ende Pulo-ay ende Samar¹, d'ander party is Cumber², Lapataca³, Salamon⁴, Ouuary, Dener⁵, Rasangyn⁶. Ick hebbe na het scheyden van den Sabandaer van Ortatan, een schuyt gesonden aen Cambeer, ende den Sabandaer doen groeten, seggende, dat wy met twee scheepen tot Banda gecoomen waren om te handelen, ende soo syluyden haer in redelyckheyt wilden vinden laten, wy soudon met een schip op haer stroom coomen, daerop den Sabandaer voor antwoord gaf, dat sy al 't samen verblyt waren met onse comste, ende dat hy niet doen mochte sonder d'ander Sabandaers, ende dat d'onse eens soudon weeder coomen.

18 Maert, Donderdachs morgens, is den Sabandaer van Poulo-Ay ende vier ofte vyf arabiers scheep gecoomen ende na discurs-

¹ Gammer, oudtijds eene stad aan de n. w. zijde des eilands. Cf. Valentijn, Besch. van Banda, bladz. 5. ² Combir, aan de noordzijde. ³ Labetakka. ⁴ Selamme. ⁵ Dender. ⁶ Het eiland Rossinghein.

sen, dien ick met haer hadde, beclaechden ik my over den onredelicken eysch van Ruba-Ruba, die de Sabandaer van Ortatan gedaen hadde, seggende, dat wy behoorden vry te syn van alle ongelden, doordien wy neringe ende veel goederen haer gedienstich in 't lant brachten, ende badt haer tzelfde mynenthalven te willen aendienē. De prinsepaelste van de Arabiers, 't welcke een oudt man ende van groot vermogen was, oock daer die van 't lant haer meesten raet afnemen, badt my, dat wy d'inwoonders doch geen overlast souden doen om eenige cleyne oorsaken, want, seyde hy, het een grof, plomp volck is, ende soo daer iets geschiedde, dat ons qualyck genoegde, souden't hem aenseggen, hy soude daerin doen versien; tselfde hebbe ick hem wederom van d'onse geseyt ende heeft hem seer wel genoeght, daermede haer afscheyt nemende, syn van boort gevaren ende ontrent een uur daerna is de Sabandaer van Ortatan, sonder hem te ontbieden, aen boort gecoomen; ick hebbe hem gevraacht of d'ander Sabandaers gecoomen waren ende hoe dat hy hem beraden hadde, seyde om uitspraeck van myn beraet te hooren, gecoomen was, daerop hem antwoorde dat ick al veel te veel gebooden hadde, doch dewijle dat ick geseyt hadde, soude myn woort stant doen ende soo hy het daervoor niet doen wilde, souden wy vertrecken op een ander plaetse. Hy siende, dat ick niet van meyninge was meer te geven, heeft geheyst het present, dat hem int particulier gebooden was ende Rubba-Rubba op de 4 voorschreven baren toegeslagen ende heeft van my een schrift daeraf begeert, twelke ick haer gegeven hebbe aldus luidende:

Ick Jacob Heemskerck, Vysadmirael, bekenne met Boysida, Sabandaer van Ortatan ende Merou syn broeder, gecontracteert ende haerluyden belooft voor Rubba-Rubba, ankerage ende alle andere ongelden, die op deese stroom souden mogen vallen voort schip Geldria; vier baren van Malaca ofte Banda in fuly, waervoor den voors. Sabandaer ende synen broeder my belooft hebben te bevryen van alle ongelden, die my van iemants anders souden moogen afgeheyst werden; in kennisse der waarheyt hebbe ick dit onderteykent, den 18den Maert A° 1599.

23 Maert, Dingesdachs, ons huis voltoyt synde, hebben ons goet tot Ortatan aen lant gebracht, bedragende de somma van 1551 gl. ende 6 pennningen, al hetwelcke met groot verwonderinge van de inwoonders wert aangesien; die nooyt diergelycke waeren, als wy veel hadden, in haer lant gesien hebben.

27 Maert, hebben wy ons goet in Neyra aen lant gebracht, bedragende de somma van 1610 gl. 15 st. 4 penn.; int vertoonen vantselfde met de inwoonders groote moeyte gehadt, want sy't alles gaeren, naer haer selfs seggen, souden willen gehadt hebben, verhinderden de vreemde man niet te mogen coopen, hebben practyken gesocht om haerluyden gadenge uit de winckel te becoomen, sonder daer veel voor te geven, want sy haer nooten ende fuly die se leeveren coomen, aen de Javanen, Malayen ende Poortugesen, Guseraten ende ander nasien schuldich syn, in somma syn wel lyberale coopluyden, dan het gebreect haer meest aen de macht.

29 Maert, des morphens, als ick meynde aen lant te varen, heeft my Hans Bouwer een brief uit Neyra geschreven, dat de Turcken als Godie ende den grooten Turck ende meer anderen by hem geweest hadden, ende na my gevraecht, seggende dat ick scheep soude blyven, want de Javanen sochten, die van de stadt te bewilligen om my aen lant coomende te houden, om welcker oorsaecke ick my eenige dagen scheep gehouden hebbe.

30 Maert, schryvens van Hans Bouwer uit Neira ontfangen, als dat een edelman haer de wicht ontnomen heeft, waerdoor Bouwer qualyck genoegende, heeft begonnen het goet uit de winckel te dragen, seggende begheert gy niet dat wy ons goet vercoopen, soo sal ick weder scheep brengen, ende behoeft met ons niet te gecken. Syluyden siende, dat de factor het goet packte ende qualyck genoegende, hebben de wicht wederom gebracht ende toegelaten, dat een iegelyck cochte, soo datter dien dach tamelick by de cleyne, vercoft wert.

4 April, hebbe ick een brief van den Admiraal Warwyck ui Anbuona den 29en voorleden gedateert, ontfangen, daer uit verstaen, aldaer weynich nagelen verwachtende waren, dat d'inwoonders niet lager als 50 Rl. van achten, ende syluyden niet hooger

als 20 geboden hebben, voor de baer van Malakka, dat se mede wel gadinge in onse waren hebben, maer daer compt geen goet voor den dach, raet ons derhalven (dewyle datter nagelen vant ooverlant van Anbuona naer Banda gesonden werden) te versien, soo veel wy connen, van nagelen, nooten ende folye, ende dat syluyden geen sekere rekeninge maecken, doch soo't niet beeteren wil, meynen met den eersten te vertrecken nae de Molucos.

5 April, hebben tamelyken met de cleyne vercoft, ende soudentoch vry meer vercoft hebben, ten ware dat de Sabandaer de wicht genoomen hadde, daermede sy ons alle dage aen, weder syden quellen, ende hoe dat men haer meer toelaet, hoe dat se meer hebben willen, meynen als men eens oft twemael haer wil gedaen heeft, dat men haer geen dinck en behoort te weygeren, prinsepalick die van Neyra, daer den Sabandaer 't hooft af is, ende is een onversadelick mensch. Sy weeten wel, dat wy uit haer stadt onse meeste ladenge crygen moeten, overmits aldaer meer als de $\frac{3}{4}$ van de jonken havenen, daer sy oock op trotsen; 't waere een cleyne saecke, dat se eens een eysch deden, ende daermede berusten lieten, maer soo haest en ist eene niet gedaen ofte daer compt weder een ander op handen, sulcks dat het van node is, dat men haer by den duym houde.

6 April, heeft Bouwer alsoo hy de Sabandaer niet vinden conde, om de wicht weder te eyschen selfs een wicht gecoft. De Javanen claecheden, dat wy onse ladinge uit haer joncken nemen soude als sy tseyl gaen. Wy syn van die vant lant aengesproocken, waeromme dat wy geen prijs maeckten met de vreemde nasien, die ons in acht dagen ende min, onse beyde scheepen wel soudent vol laden, daerop wy voor antwoord gaven, soo sy het goet op een redelycke prijs setteden, wy soudent ons niet eens beraden, maer dat se ons meer eyschten als syluyden in Java ofte Malaca soude mogen maecken, twelcke onredelyck is, dewyle wy int lant syn, daert goet valt, moeten beeter marckt verbeyden. Sy beloofden met drie ofte vier Sabandaers ende eenige cooplyuden, die vercoopen wilden sloop te coomen, ende een generale prys van alles te maecken, doch is nae gebleven om dat se niet dorsten aen

boort coomen. Ick hebbe Adriaen van Veen naer Neira gesonden ende die van de stadt bijéén laten roepen, ende doen vragen wat de oorsaacke was, dat se ons alle dage verhinderden, ende de vreemde luyden verboden aen ons te vercoopen, oft oock van ons te mogen coopen, soo wy van rechtswege yets noch te betalen hebben, sy soudent seggen, wy wildent geven, ende soo sy ons oock niet in haer stadt begeerden sy soudent ons oock vry uit seggen, wy wilden opbreecken, daerop voor antwoord gaven, dat wy wel belooft hadden te betalen vijf baer nooten voor de huer vant huis, maer dat wy de stadt oock mosten een vereeringe doen; syn met malcanderen daerin verdragen op sestich pond fouly, beloovende dat ons daernaer niets meer geheyst ofte oock eenige verhinderinge meer aengedaen soude werden. Hebben doen weder voor een tyt in vrede onse waren mogen vercoopen, maer noch in de prijs vant gelt niet verdragen, ende alsoo ick vermerckte dat 'tgene dat de Arabiers my de verleeden dage af waerschouden, niet te beduyden hadde, ende meest sullen gedaen hebben om een vreese aen te jagen, ende ons te dierder te doen coopen, hebbe my voorgenoomen weder aen lant te gaen, om tot eynde te geraken met de prys van't gelt, twelcke al schoon eens clae synde myns bedunckens, geen stant soude hebben, want sy altsamen veel te licht van haer woorden syn. De prijs met het gelt gemaeckt synde, hebben begonnen te ontfangen nooten tot 6 Rl. van achten, nagelen 45 Rl. ende de fuly tot 65 Rl. van achten de baer van Bande, dewelcke de grootste ende de swaerste van alle dese contreye is. Ick wenste wel dat wy ons geryf tot die prys becoomen condon, vreese dat wy noch al dickwils sullen moeten opslaen. De Poortugesen coopen voor de gewicht van twe realen van achten aen gout 30 ₧ fouly ende een baer nooten, hetwelcke alsoo 't gout wel ongeveer guldens alooy houden mach, compt de baer over de 60 realen van achten, doch syn cleyne partyen die sy coopen.

14 April, hebbe ick goet gedacht den Admiraal tot Anbuona te ontbieden, tgene by ons passeerde ende alsoo der noch geen Bandanesen ofte Anbunesen en voeren, hebbe voor best ingesien

onse salup derwaert te senden; deselfde op dato afgevaerdicht met groote verwonderinge van de Bandanesen ende ander vreemde nasien die hier syn, die 't onmogelyck dochten te syn, dat de salup jegens de mouson souden tot Anbuena seylen. Copie van de brief aen den Admiraël:

Heer Admiraël, naer hartelicke groetenisse is deesen niet besonders, dan dat ick U. E. schryvens van den 29 Martyo, op den 4 April ontfangen hebbe (deselfde niet eer beantwoort, omdat ick meynde alle dage met meer seeckerheyte te schryven) ende daer nit verstaen met groote blyschap U. E., Sr Tenhagen ende de schippers haer gesontheit, wyders dat Eedametjen deeser weerelt overleeden is. Vranck van der Does met meer andere aen de bloetganck, dien ick hoope den Almachtigen haerluyder gesontheit weeder sal verleent hebben, ofte ten minsten tgene haer salichste syn sal; onsenthalven wy dancken den Almachtigen voor goeder disposytye. Jan Corneliss. is een bosschieter afgestorven ende heeft nog een man sieck, ende wy hebbender een ofte twee die aen quade beenen liggen. UE. schryven tot Anbuena weynich nagelen syn souden, ende tot diverse reysen, door UE. aanporren, generale vergaderingen gedaen syn, eyntelycken tot eysch gecoomen, doch niet lager als 50 Rl. van achten de baer van Malacka, daarop UEd. 20 gebooden heeft. Ick meyne, omdat se UE. niet verwillegen connen, haer te helpen teegens de Poortugissers, niet anders soecken, als met gevoechelicke middelen nae de Molucos UE. te trecken ende daeromme by soo grooten prys blyven. Den 15en syn wy op de reê tot Banda gecoomen, die al veel beeter is als te Ambuena ende den 23en ons goet tot Ortatan aen lant gebracht ende begonnen te vercoopen. Den 28en in een ander stadt genaempt Neyra; alwaer wy bevonden de meeste neringe ende tmeeste goet te syn; noch een winkel toegestelt; alle norenburgery, is hier goede waer, een mes 2, 2½ ende 1½ ₤ nooten Bandans, twelcke is 5 ₤ 1 loot Hollants ende soo voorts, alles naer advenant, glasen mede wel getrocken; ontrent 3000 oly glaeskens vercoft, yder een ₤ nooten Bandanees, ontrent ses ofte seven stormhoeden, tot 5 groote baren tstuck; souden

meer gegolden hebben, hadde het Portugees fatsoen geweest; een borst ende ruchtuck van een harnas vercoft voor 5 baren nooten, bieden voor de malyrocken mede 5 baren, ende wy soudender garen meer voor hebben, soodat wy aen sulcke snuysteringe als voorhaelt, ontrent 20 lasten nooten vermangelt hebben. Ick en wunste niet anders dan dat de eedelluyden alhier, veel goets van nooten ende fuly hadden, want alles haer gadinge is, wy souden alsdan lichtelyck ende ter goeder pryse ons ladinge becoomen, dan daer sidt niet, tmoet hyer van de inwoonders al by de pont ingecoft werden. UE. hoopt, dat wy hier wel doen sullen ende aldaer verstaen te hebben, de Javanen haer goet om een cleyn proffyt overdoen; ick ben al over 12 dagen met eenige Arabiers te woorde geweest, die wel de beste kennisse van silver hebben ende haer gebooden 60 Rl. van achten voor de groote baer oft 100 R Bandas aen bloem van muscaten, 40 voor nagelen ende vyff voor nooten, ende quamen doen niet lager als 80, 60 ende 10 voor de nooten, sulcks dat ick weder scheep gegaen sy ende voor een dach 6 ofte 7 nergens meer na getaelt dan 't gene wy dagelycks aen ons goet vermangelden. Syluyden syn vast afgecoomen tot op 65, 45 ende 6, ick hebbe niet meer geven willen als ick gebooden hebbe, dan twee ofte 3 van de princepaelste belooft aen schenkage, soo veel te geven als onse differentie is van tgene sy leveren sullen, doch begere 't voort niet tot sulcken prys gecoft te hebben, waerop ontfangen 10 baer nooten ende twee baer fuly ende willen niet meer leveren. Ik salt noch wat aensien, meyne 't onsen besten syn sal, ofte sullen gelyck tot Bantam alle dage opslach crygen, ick bemercke dat se graech syn om te vercoopen, dan sy maecken rekeninge, dat wy niet van daen sullen varen sonder ons scheepen te laden ende ons waren te venten; my is oock tot diverse reysen gevraecht waerom dat wy geen prys maken, ofte wy ons scheepen meynen te laden met messen, glasen ende andere snuysteringe, ende sy syn soo onredelick, dat se veel meer voor haer goet begeren, alst in Java gelt ende bieden ons voor 'tonse, als scharlaken, fluwelen ende ander princepale goederen, nauwelicks soo veel het

in Hollant gecost heeft ende connen tselſde noch niet betalen. Ick ben verwondert dat de Javanen, die hier heel veel goets hebben; niet vercoopen, want versta, de laetste jonck, die hier aengecomen is, soude tydinge brengen, dat de realen in Java doen 14 ofte 15 duysent casges, twelcke veel meer is na het bodt haer gebooden, als sy in Java crygen sullen, het is met ons soo verde gecoomen, dat ick niet geraden vinde van hier te verseylen, nooten connen wy genoech crygen, als wy een real ofte twe willen meer geven als de vyff; want een iegelyck graech is om die te vercoopen, ende wy krygen voor ons goet, dat wy vercoopen, niet anders als nooten ende geven ordenaris 10 ƒ nooten voor een ƒ fuly, meyne dat men wel 12 crygen soude, als men massis aen nooten geven wilden. Wy syn int scheyden overeengecoomen, soo wy UE. tot Anbuena niet vonden, na de Molucos soudon loopen, om malcander te vinden; naer de gedaente van de ladinge, die ick sie wy hier inneemen, vinde tselſde niet profytelick, want nooten wel eyschen goede voorspoet om aen de marckt te coomen, doordien dattet een bederffelicke waer is ende van de worm hoe langer hoe meer gegeten wert. UE. mag hierin syn goetduncken schryven ende alsoo UE. van meyninge is, daer noch wat te vertoeven, conde lichtelick de salup met de onse herwaerts stueren ende alsoo noch wyders weeten hoe 't hier gaet; ick hoope dat het noch wel vallen sal met de prys haer geboden ende waer 't dat de vreemde man, die hier is, leverde, soudon in acht dagen ons scheepen connen vol hebben. Ick hebbe by my selven gedacht ende met Sr. Veen overgeleyt, waer 't dat wy ons ladinge voor gelt condon becoomen, een deel volcks met een scheeps coopmanschap hier lieten om ten diersten by de cleyn uit te venten ende de gelegentheyt van 't lant ende 't volck te leeren kennen als mede de spraeck; wy sullen sien watter afworden wil.

15 April, aen den Sabandaer omdat hy ons niet ongefackseert (?) liet, seggende: dat wy hem niet gegeven en hadden, hebben de stadt van Neyra een vaetien met 92 ƒ cruyt geschoncken ende hem een root fluwelen cleet.

19 April, alsoo die van Ortatan ons de wicht benoomen hadden, ende deselfde met schoon spreekken niet connende wederom crygen, hebben gebooden ons goet te packen. Een deel slaven, ende ander cale backers hebben den Sabandaer, die een man van cleyen verstant is opgeroeyt, ende wys gemaectt, dat wy des nachts soudon met ons goet deur gaen, daerom hem geraden 'tgoet met geweld uit de winckel te halen tot verseeckeringe van syn Rubba-Rubba, opdat sy onder deksel van dien, haer handen soudon mogen reppen, ende alsoo d'onse haer wederstonden, niemant int huis te willen laten commen, daerover syn die van de stadt terstont met alle man gewapent voor de winckel gecomen, ende van eenige achtbare mannen van Lontoor opgehouden, die den Sabandaer omdat hy een voorganger van de oproerigen was, wel dapper een schraep gaven, waerdoor een iegelijk weder naer huis keerde. Jegens den avont ben ick met Adriaen van Veen nergens afweertende, van Neyra naer Ortatan gevaren; aen de strant coomende wert ons geseyt watter gepasseert was, ende alhoewel wy van sommige aengeroepen werden, vonden nochtans voor best, eerst scheep te varen, ende hebbe terstont aen den Sabandaer ontbooden, wat d'oorsaecke was, dat sy ons de wicht benamen, soo de faute by ons was, wy wildense beeteren, so se oock by haerluyden was, dat sy van gelycke doen soudon. Die van Lontoor hebben ons ontbooden, wy soudon aen lant coomen, sy wilden de paeys maecken; hebben terstont Adriaen van Veen, die daer syn residensie hadde derwaert gesonden, ende denselfden avont is alles geslecht, de wicht wederom ontfangen onder beloften deselfde voortaan met meer te onthalen.

21 April, een party nooten tegens 6 Rl. van achten ontfangen, ende hebben groote moeyte met het gelt, alsoo sy niet te betrouwen en syn, betrouwen oock niemant, branden alle het gelt ende het versmolten brengen ons weder, seggende dat het vals is ende soo't goet waer, soude alst ander wel wit int het vur comen ende niet smelten. Ick hebbe haer een van de slimste laten uitsoecken, ende in presensie van haer luyder een goutsmit den uitgeschooten real doen smelten, die doen soo wit was als lle

d'andere, deselfde mede in haer presensie gewoogen, ende hadde niet verlooren; niettegenstaende hebbe moeten alle het gesmolten wedernemen, oft souden niet met haer hebben connen te rechte raken.

23 April, hebben wy in Neyra 82 baren nooten om gelt gecoft, ende des selfs dachs ontfangen ende scheep gesonden. De Javanen verhinderden ons dat wy geen massis crygen voor 65 Rl., want sy geven de Batanianders ¹, 14 baer nooten voor een baer fuly, die sy ons dan wederom overdoen voor ses realen van achten, sulcks dat wy de fuly rusten laten, ende schicken ten naesten by ons geryf van nooten te crygen, daer wy meest onse scheepen mede laden moeten; daerna ten quaetsen coomende, dat wy de masses voor 70 Rl. neemen, gelyck se ons de Javanen nu verlaten, die alsdan goede winste gedaen sullen hebben int vermangelen van haer nooten, tegens 14 voor een, dien se genoch à 6 Rl. souden hebben coonen vercoopen.

24 April. Een brief van den Admirael uit Anbuena den 8ste dito gedateert, ontfangen, daer uit verstaen als noch geen prys van de nagelen gemaect te syn; dat hy gebooden heeft 25 Rl. van achten voor de groote baer, ende sy syn niet lager geweest als 50 Rl. waerdoor de winckel begint op te breecken ende soo daer geen veranderinge en compt meynt nae Ternaty niet te vertrecken voor dat hy schryvens van ons heeft; raede ons te coopen indien wy redelicks coops aenraken connen; waer't dat se hen tot Anbuena eenige cantiteyt wilden toeseggen, hy soude wel op de 35 ofte 40 Rl. coomen, doch can haer daer niet toebrengen, ende dat het noch wel gebeuren mochten ons te comen versoecken, dewyle voor seecker hout aldaer weynich ofte niet te becoomen is.

26 April, is onse salup van Anbuena wederom tot Banda gecoomen, brengende een brief van den Admirael gedateert den 20 dito, daer uit met blyschap verstaen, haerluyde redelyck disposytie; dat mede den Admirael hem verheuchde, verstaende dat de speceryen alhier redelyck te bekomen waren, verhoopt hetselfde in Ternaty mede te vinden, ende dat hy tot een goeden reys schoonen moed hadde; den ... dito aldaer prys van de nagelen

¹ Vermoedelyk kooplieden uit Patane.

tegens 35 Rl. gemaect, doch weynich voorhanden; tot noch toe niet meer als 8 ofte 9 baren ontfangen, ende dat op stormhoeden tegens een halve baer het stuck, ende soo se hooge cammen gehadt hadden, soudon ongelyck meer gegolden hebben. Realen syn aldaer niet begeert, bieden voor roers ende musketten, door den anderen 25 Rl. ende heeft se voor een baer verlaten, meynt aldaer sonderlings anders niet, sal vercoopen, dan sommigen stormhoeden ende roers, fluweelen, lakens, ende ander coopmanschap is haer te costelick; spiegels, glasen, olyfleskens is haer gadinge wel, dan alsoo sy luttel goets hebben, wert weynich vercoft; voor messen, spiegeltiens, ende ander snuistering connen niet anders als hoenders ende ander lyftocht becoomen, hebben, om een seer sevylen prys 5 oft 6000 ƒ rys gecoft, ende coopen noch dagelycks meer, hoopende dat wy haer daer bejegenen sullen om ons mede te deyen; maeckt rekeningen dat ons gelt ende coopmanschappen over sullen schieten, ende henluyden te cort coomen, denckt derhalven soo't eenichsins te passe comt, ons aldaer te verbeyden, dat wy derhalven niet soudon nalaten met den alder-eersten wint alle gelegenheit te schryven, ende int wederkeeren lancks Anbuona coomen; soo wy haer daer niet vonden, soude ons raden den steven op het spoedichste naer huis te bieden; mochte hy met haer handelen als met Cristenen, soude om beeter tot de ladenge te geraken met haer voort casteel gaen, twelcke menigmael haer afgeslagen heeft, doch eyndelyck siende, dat sy tot geen prijzen condon geraken, hebben om hun te helpen wat hoops gegeven, waerdoor prys gemaect hebben, ende doen groote naersticheyt om 200 baren nagelen byeen te rapen, die d'onse op de hant willen geven; meynen dat se soo veel niet byeen sullen crygen, soo dat apparentelyck is, van de slach voor haer niet en sal vallen, dat de inwoonders met de Javanen wel een proef op't casteel doen mochten; op gisteren was aldaer al het volck in roer, ende liepen met menichten na de westhoek, alwaer de Poortugesers met 10 prauwen aengecomen waren, meynende een stedeken af te loopen, siende ontset hebben weder de vlucht in haer prauwen genoomen. Belangende van tot

Banda volck te laten, twyffelt niet vant geene ick daer in doe, ofte het sal by ons Mrs. aengenaem syn, ende soo't volck te betrouwen waer soude tselvdē geraden vinden.

1 Mei, van een Renegado, dien ick adieerde verstaen, als dat de prinsepale Batanianders met malcander geresolveert waren, indien dat wy noch twe dagen ophielden om te coopen, dat se ons al haer goet leveren souden tegens 6.45 ende 70 Rl., ende dat, omdat wy luyden lieten na de Molucos te willen gaen, hebbent daeromme noch twee ofte drie dagen aengesien, onse schulden inmanende, ende geen mensy van coopen maeckende, ende opdat sy't te beeter gelooven souden, hebbe eenige seylen laten aenslaen.

Op dato, in Ortatan wederom groote moeyte met het gewicht gehadt, bevonden dat het pondt Banda's door den Sabandaer ons gedaen, wel 6 onsen hollants lichter was als dat van Lontoor ende Neyra, hebben derhalven groot spul gehadt; den Sabandaer wilde geen swaer gewicht geven, seggende dat hetselvdē over 50 jaren by de stadt geweest hadde; hebben wederom onse winckel geslooten ende begonnen op te breecken. Die van Lontoor weder ten besten sprekende, seyden, dattet een oudt gewicht was ende door lanckheyte van tyt wat verlicht, beloovende ons een oprecht gewicht te bestellen, baden ons derhalven, dat wy het packen blyven souden laten, ende dat den Sabandaer een jonck man was, niet wetende wat hy dede, ende alsser yet geschiede dat niet betaemde, soudent haer seggen, zy souden maecken, datter in versien wert. Hebben op't seggen van die van Lontoor ons goet weder voorgestelt, die oock gedaen hebben als se beloofden.

5 ende 6 Mei, wederom een goede party van 130 baren nooten à ses realen ontfangen.

8 Mei, bestant van oostelycke wint gecregen ende op dato int schip Zeelandia begonnen te laden.

13 Mei, schreef Hans Bouwer uit Neyra, als datter sommige Javanen geweest waren, die gepresenteert hadden 100 baren fully ende 400 baren nooten, doch eyscht wat meer als de jegenwoordige marckt, meynt, soo wy by ons voornemen blyven (ende niet anders luyden laten als te willen vertrecken als 't stuyt), ons ge-

ryf gansch crygen sullen; meynt op morgen veel te ontfangen, want een yegelyck presenteert te leveren.

25 Mei, Een prau gereet synde om na Anbuona te varen, hebbe een brief aen den Admiraal geschreven, naer luyt deeser achtervolgende copie:

Discretee Heer Admiraal, in myn voorgaende UE. verhaelt van alhier volck te laten, hebbe de prinsepalen tot diversche reysen by malcander gehadt; eenige willen 't toestaen, andere niet, soo dat het wel eenmael ofte twee beslooten is geweest, datter volck blyven soude, ende op gisteren ons weder afgeslagen, niet wetende watter afwerden sal, can derhalven geen recht bescheyt schryven. 't Heeft hier 4 oft 5 dagen zeer quaet weder geweest, soo dat wy niet veel uitgerecht hebben, in onse ladinge. De Javanen connen wy soo verde niet brengen, dat wy te weeten crygen wat cantyeyt sy sekerlick leveren sullen; van daech, indien 't goet weder is, sullen wy 50 ofte 60 baer nooten ontfangen à 6 Rl., ende hebbe voor my genoomen als 't stuyt $6\frac{1}{2}$ te geven, ende daerna seven, opdat wy op 't spoedichste onse scheepen mogen vol crygen. Soo wy de scheepen van de vreemde vol crygen, soude ons de coopmanschap meest overschieten, soo niet, sullen moeten wachten naer het nieuwe gewas, dat over drie maenden meest in syn sal, ende alsdan soude ons 't meeste gelt overschieten, wete deshalven niet wat best in deese saeck geraden sal syn, doch 't sekerste is, dat wy binnen 10 dagen onse ladinge van de Javanen sullen hebben, ofte sullen se niet becoomen, ende soo wy binnen drie weeken van desen dach af, aldaer niet syn, is niet geraeden na ons te wachten. UE. can doen tgene geraden vint best te syn; ick hadde enckel gehoopt als ick UEd. schryvens van den 8en April ontfinck, dat UEd soude hier gecoomen hebben. Ick sal myn uiterste best doen, om alle dagen te schryven, daer ick meyne ons gelegentheyt toe sal gebrecken. Wy hadden ons al gans gestelt om volck te laten ende Sr Veen soude gebleven hebben met Bouwer ende seven ofte 8 andere. Sullen noch sien watter afvallen wil; tvolck syn variabel van condisy ende voor ons seer bevreest, sulcks dat se selfs niet weeten wat

haer best is, wete UE. niet sonder meer te schryven, dan wil UE. Claes Jans. met alle d'andere in de genade Godts bevelen ende van ons allen hartelick gegroet; datum den 25en May.

29 Mei, een goede party fully ontfangen ende moeten met seven oogen toesien ofte soudon dapper bedroogen werden, want dese luyden prinsepael de vreemde nacy, syn soo bedriegelyck ende onbeschaempt, dat se geen weergaey en hebben; d'eene heeft een pont nooten 4 ofte 5 in 't midden van de fulysacken, d'ander giet er een puds water ofte twee in, ende als wy de sacken openen ende besteecken dat wy tselste te sien coomen, soo weten sy daer niet af, dan hebbent de slaven gedaen ofte daer is opgeleekt, soo is 't, laet blijven, wy sullen se weder droogen, oft leest 't er de nooten uit; passeert se voorby, soo ontfangen sy de gewicht van water ofte nooten voor fully, al waer 't dat het terstont in dreck veranderde, alst in onse handen is, daer passen sy niet op, doch alsoo wy haer rancken niet dan al te wel gewoon en syn, latender geen passeeren sonder te besteecken ofte besien, oock connen wyt aen 't gewicht wel mercken ende een sack een pont ofte 3 swaerder wegende als ordinaires, wert van ons gans opgesneeden, soodat wy dickmaels de fully van binnen nadt vonden, die wy dan scholden voor dieven; doch sy hebben een bordt voor 't aengesicht, onder allen een Batanians capteyn, die dickmaels syn bootsvolck ende ander passagiers bekeven heeft, omdat se water in de fulie gegooten hadden, soude oock 8 ofte 10 baren leveren ende aen 't wegen coomende bevonden datter weynich sokelen waren ofte daer was veel waeters in gegoten, sulcks dat de fully broeyde ende soude eer acht dagen gans swart geweest hebben, soodat ick de sacken een deel dede dragen ten huysse van een ouden turck, daer wy groot behulp af hadden ende ontboodt den Sabandaer met sommige eedelen; toonende hem de sacken, begeerende dat sy recht doen soudon over alsulcke dieverien, als sy daer voor haer oogen sagen, ende soo sy daer geen recht over doen wilden, soude veroorsaecht weesen my selven te rechten. Syluyden, om ons te payen, hebben hem, soo 't scheen, dapper bekeven ende gecondemneert....., ons groot gelyck ge-

geven; doch gebeden, dat wy het quaetste niet doen souden, om onse goede name, die wy nu by haer ende alle vreemde nasien, die aldaer waren, hadden, niet te verminderen, sulcks dat wy ons daarmede genoeggen lieten ende voor wel gewaerschout goede toesicht te hebben.

2 Juny, van een Javaen, genaempt Malein, die ons wel over 10 weecken 400 baren nooten ende 100 baren fuly geveylt heeft, ende nu van denselfden drie goncken met fuly, nooten ende nagelen gecoft, beginnende te leveren, hebben sommige fuly sacken gevonden daer veel nooten in staecken, deselfde apaert geleyt ende begeert voort te wegen; hy siende dat syn dievery ontdeekt was, heeft opgehouden ende niet meer wegen willen; ick hebbe derhalven de sacken, die 13 int getal waren, daer nooten in gevonden syn, in onse lodge doen brengen, den Sabandaer met sommige edelen wederom ontbouden ende tselfde getoont (in presentie van den ouden turck, die ons seer behulpelick is ende sy voor haer vader houden), seggende soo sy daer niet in versien willen ende straffen, die sulcke dieverie plegen, datter wel groote moeyte mochte wtreyzen, want hetselfde ons niet te lyden stont; dat wy mede van denselfden in presensie van diversche turcken drie gonken met nooten, fuly ende nagelen gecoft hebben, ende nu dat syn dievery ontdeekt is, wil niet leveren ende alsoo onse scheepen met die drie goncken souden vol raeken, hebbe syn fuly duerder betaelt als andere, sulcks dat wy onse rekeninge daerop gemaect hebben ende anderen die leveren wilden afgeslagen, begeren derhalven leveransy ende bidde den Sabandaer ende eedelen, datse't my ten besten houden, indien hy niet leveren en wil, dat ick hem met geweld doe leveren, daer mede myn affscheyt nemende sy binnen gegaen ende ontrent een quartier uurs daerna, is den ouden turck, den Sabandaer met drie ofte vier van de prinsepalen binnen by my gecomen ende gebeden sulcks niet te doen, als ick voor my genoomen hadde, seggende dat wy genoegh becoomen souden 't gene ons gebrack, daerop ick haer antwoorde, dewyle sy lyden daer in den eersten niet in versien hebben, ons nu alle

dage gebeurt ende ons ongelegen alsoo te handelen, 't gene wy coopen ontfangen ende betalen tot de laetste penninck, begeren derhalven oock leveringe van 't gene wy gecoft hebben ende alsoo 't selfde ons nu ende meermaels gebuert is, claget haerlyyden, die rechters van de stadt syn ende soo sy geen recht en doen, staet het ons vry selfs te rechten ende my ganselick gelaten niet te willen van opynie veranderen, daerop den Sabandaer ende eedelen van de stadt met den ouden turck ons vrient, my gebeden hebben, dat ik het deese reyse noch soude passeeren laten, ende soo 't weer gebeurde doen wat my goet dochte, seggende wy syn nu met u verdragen, dat hier van uw volck blyven sal, ende sullen 't samen als broeders wesen, met meer andere propoosten diesaengaende, sulcks al waer't dat ick het vastelick in den sin gehadt hadde te doen 't gene ick seyde ('t welcke niet eens in gedachte en hadde, dan alleenlick voorstelde, opdat sy daer in voorsien soudent ende een ander hem ontsien sulcks te doen) die bedingen soudent genoch geweest hebben om myne opinie te doen veranderen, hebbe derhalven beloofd om harent wille, tselvede na te laten ende den voors. Javaan van de coop ontslagen, mits ons goet doende ontrent een baer nooten, die hy voor fully geleverd hadde ende vreese hoe wel wy daerop letten ende toesien noch altemets één deursnapt, daer wy met bedrogen werden.

5 Juny syn die van Lapataca met 4 Corecores gecomen ende aengevallen 2 dito van Neyra, die aen de gront gecort waren, meynende een wech te nemen, hebben tien ofte 12 maels met haer bassen na malcander geschooten ende alsoo de cappeteyn van Lapataca door syn arm geschooten, één doot ende ses ofte seven gequest, hebben afgehouden ende deurgegaen, ende waer 't dat se voort aengecomen hadden, soudent se sonder hinder gekregen hebben, want se altsamen al verloopen waren; by die van Neyra 4 gequetst.

7 Juny, syn my acht ofte 10 cokesbomen van die vant lant geweest ende gegeven om ons huis te maecken, dien ick hebbe laten omhouden ende opte erf brengen ende alsoo deselve quaet

om te wercken waren, syn in 't bos gegaen ende ander boomen afgehouden ende met groote moeyte uit het bos gehaelt, tot balcken, stylen ende andersins, alsmede een deel plancken afgesaecht, om de solder ende de wanden vant huis dicht te maken; thuis in de lengte 40 voeten ende breedte 30 voeten begrepen.

21 Juny, willende een Bataniaensche gonck tseyl gaen, die noch eenige coopmanschappen (dat des inwoonders gadinge was) hadde, presenterde tselvede beneden de marckt om realen te geven, waerdeur die van de stadt Neyra ende eenige van de prinsepaalste int particulier om eenich gelt aengesproocken hebben, opt nieuwe gewas aen nooten ende fully na marktgang te betalen, twelcke ick haer gedaen hebbe tot de somma van 2 ofte 300 realen, wel wetende dat het gelt niet by haer blyven soude ende alsoo se tselvede niet weeder soudon opbrengen, was wel verseekert, dat se van daer volck te laten niet weederroepen soudon; hebben die van Lontoor wyders versocht om aldaer mede een huis te hebben, om datter wel soo deftiche mannen syn als in Neyra ende tot meerder seeckertheyt van ons goet voor brant ende ander inconvenienten, die soudon mogen overcoomen, haer beloovende te geven als die van Neyra een half centenaer cruyt, twe malyrocken ende twe harnessen. Syluyden, siende dat se 't niet brengen condon tot 10 percento, daer se het aldeur op hielden, hebbent mede als die van Neyra aengenoomen, hebben ons een oude loodge getoont, om ons goet in te brengen, tot dat wy een ander huis gemaect hadden.

Den 16en savonts syn die van Neyra, Lontoor, Puloay ende Puloron met ses correcores afgevaren ende in de nacht, die van Quary aengevallen, verrast ende dootgesmeten wat haer bejegend is, de huysen, een correcorre en de twee van haer joncken aen brant gesteecken. Den 17en smorgens syn se wederom gecomen, hebbende drie manshoofden, twee vrouwe en een kintshoofd voor aen haer correcorre hangende, tot een teyken van haer vicktorieus exploit, seyden, datter er wel 10 doot ende meer als 30 gequetst waren ende van de hare 4 ofte 5 met cleyne quetsure. Nadat de hoofden twe ofte drie uren 't aanschouwen van een

yegelyck geleyt hadden, syn op haer manier eerlick begraven.

1 July. Den eersten July ons scheepen vol synde hebben alles claer gemaect om den tweden tseyl te gaen; de laetste ende hoochste marckt, die wij gehad hebben is 9 Rl. van achten voor een baer nooten Bandas ende 95 de baer fuly, 55 de nagelen.

3 July, des morgens, hebben ons ancker gelicht ende syn met ons twee scheepen 't seyl gegaen, latende aldaer met bewilliging van de inwoonders twintich persoonen met cargasoen van gelt ende coopmanschap, bedragende de somma van 38,200 gl. 2 st. 11 p. om tot bequamer tyt te handelen, ondert beleyt van Adriaen van Veen, beneffens hem Augustyn Stalpaert, Guilame Marquis ende Illes van Goutom, d'andere syn bootsgesellen, van de bequaemste daertoe vercoosen ende met haer vrie wille op hoope van goede verbeteringe. Adriaen van Veen heeft syn resydensie met Guilame Marquis ende Hanson Albertss., Loodewyck Isacksen, Jacob Waterman, barbier, Claes Jacobs. timmerman, Gerret Jans., Isack Jelless., Jan Lodewykss., Ares Claess. in Lontoor; in Neyra Augustyn Stalpaert, Illes van Gutom, Pieter Isackss., Jacob Mieuss., Daniel Eeverts., Jan Verdoel, Cornelis Janss., Jop Janss. Snyder, Gerrit Andriess., Adriaen Claess. Ontrent den middach in zee synde, hebben in de name Godts ons cours (met een topseyl wt den s. o.) naer Ambuona gestelt, n. w. aen.

Een pondt Banda weecht 6 pont $6\frac{1}{2}$ onse Hollants, ende een baer is hondert ƒ Bandas; deselfde is ongevaerlick 15 ofte 20 pont swaerder als een baer van Malaca; tien ƒ fuly Bandas doet corant een baer Bandas aen nooten, wert somwylen 13, 14 ende oock 15 ƒ voor een gegeven, ende compt niet lager als 10 voor een.

3 July. Een baer van Malaca ofte groote baer van Banda doet soo veel als $2\frac{1}{2}$ baer van Ambuena.

Nooten-muscaten wegen een volle derde part swaerder als nagelen, staet te onthouden, dat ick de twe steden, daer ons volck in Banda gebleven is, elk een clock toegeseyt hebbe, van ontrent hondert ponden elcks, met syn gereetschap om aen te hangen; is van noode dat men daerop sie, datter geen mans figuren

op gegoten ofte gehouden en sy, ofte soude niet aengenaem syn, ende dattse met d'eerste scheepen, die daerwaerts gaen, gesonden werden om niet te falieren in de belofte.

(Tusschen den 3den en 4den Julij vindt men nu in het oorspronkelijke journaal nader aanteekeningen gesteld, van de gezeilde koersen en peilingen van de zon, van 1 Januarij tot den 4den Julij 1599. Wij kunnen die aanteekeningen zonder bezwaar overslaan en Heemskercks journaal vervolgen op den 4den Julij.)

4 July, Sondachs morgens met den dach sagen wy d'eylanden, liggende aen d'oostsyde van Anbuona, ende waren zeer wel vervallen, ende als wy bystaken om int lant te loopen scharpte de wint dat wyt gadt niet beseylen mochten; het wert oock seer quaet regenachtich weder, soodat wy leyden met schover seyle, verwachtende beter weder. Soo ons sulck weder in de straet belooopen hadde, soude genoeg te doen gehadt hebben. *Comms 4. 11. 22 mylen*

5 July, Maendachs morgens weder by de wal comende, bevonden dat wy noch al het mede gedreven waren ende alsoo 't noch effen quaet weder was, met doncker gesicht ende regen, hebben't noch dien dach ende nacht met cleyn seyl bygehouden.

6 July, Dingesdachs morgens, waren wy tot het westeynde van Ambuona, weer gedreven, hebbent met den dach n. overgeleyt, om te sien oft wy het westgadt mochten in seylen ende tydinge van de onse, soo sy daer noch waren, te becoomen. Wy syn 't soo na geweest, dat wy de reê, daer de scheepen liggen, sien mochten, doch geen vernomen, ende alsoo ons de stroom seer om de n. tusschen Ceyra ende Buro introck, sulcks dat wy vreesden, soo wyt langer byhielden, boven teylant Blau niet soudon connen seylen, niet veel aparensy siende om de reê van Ambuona te crygen, hebben ons best gedaen ons reys te corten ende syn des nachts boven Blau geseylt.

7 July, Woensdachs, Jan Corneliss. ende syn stierman aen boort gehadt, is beslooten w. s. w. aen te loopen om de Cadipes¹ ende Buton te beseylen. *Comms 4. 11. 22 mylen*

¹ Kadoepan.

10 July, Saterdachs morgens, syn wy ontrent het midden van de Cadipes vervallen, ende alsoo ons docht, dat wy ter plaetse waren daer wy in't gins varen doorgewen waren ende het gadt open siende, hebben ons cours daerin genomen, ende als wyt wat begonnen te genaken, sagen wel hetselfde gadt niet te wesen, maer omdat ons de stroom soo introck ende voor wint hadden, hebbent deur laten staen, is niet seer wyt ende aen beyden syden vuyl, een stuck van de wal; wy lieten 't tot s'avonts deurstae, doen sagen wyt boose ryf, hebben doen dragende gehouden noortwaert over, daerna ons seylen ingenoomen ende dryven laten; werden van de stroom naer 't ryf getrocken, sulcks dat by doncker nacht van barningen gewaerschooldt werden; wy maecken seyl ende leyden het weder af; in den dageraet hebben ons cours tusschen het eylant Buton ende 't rif doorgheset.

11 July, Sondachs, van smorgens tot savonts langes Buton geseylt s. w., s. w. ten w., w. s. w., w. n. w.; voort maendachs morgens n. w. ten w., doen waren wy by het eylant Cabayne¹.

12 July, Maendachs, s. o. son ontboot ick Jan Corneliss. schipper op Zeelandia ende wert voor best gevonden, dat wy onse seylen soudon innemen ende dryven.

13 July, Dingesdachs, ontrent 2 uren voor dach weder seyl gemaect, ons cours w. ten s. aengeset met moye coelte wt den o. ofte o. s. o. tot des middachs; doen sagen wy het lant van Macasaer, als mede het s. lant ende des avonts als de son onderginck syn wy door het nauste van de straet gepasseert; des nachts met cleyne coelte geseylt, int schip Zeelant gediept ende 24 oft 25 vadem moye santgront.

16 July, Vrydachs, na de middach, ontrent s. s. w. son sagen wy een cleyne eylandeken suydtwaert van ons ende barnde aen beyden enden een groot stuck af; ontrent een uur ofte twe daerna noch een ander eylant; voort geseylt tot savonts sonnen onderganck, doen wierpen wy't lood ende vonden cleygront op 53 oft 54 vadem.

¹ Kabeina of Kambeina.

14de in Woensdachs morgens creger my wederom moye welte
mit den O. S. O. ende S. O.
15de in Dondersdachs morgens noch inhorne welte als
vroeger ende geseylt in Vrydachs morgens water 132
infen.

25 July, Syn wy des morgens ontrent s. o. son by de oostelickste hoeck van de inbocht van Jaquetra gecomen, daer een rif afloopt een goet stuck in zee, alwaer het schip Zeelandia op $3\frac{1}{2}$ vadem geweest is.

Syn ontrent een myl oft anderhalf tzee geloopt ende daerna weder bygesteeken; des achtermiddachs hebbe ick Jan Corneliss. aen boort ontbouden, hebben goet gevonden de wal weder aente-soecken ende jegens den avont de eylanden voor Jaquetra weder int gesicht geeregen ende wel ver kent, voortgeseylt tot dat het eerste quartier by naest uit was ende doen geset op tien vadem, ontrent een myl van lant.

26 July, smorgens weder seyl gemaeckt, syn des achtermiddachs ontrent s. w. son op de reë van Jaquetra gecomen ende aldaar geset op vyf vadem recht voor de stadt; desselfs dachs Rocus Pieterss. aen lant gesonden met groetenisse aen den Coninck ende versocht in syn haven ons te mogen vervarschen, twelcke ons vergunt is; wyders verstaan, dat tot Bantam twe duytsche schepen waren; niet wetende wien ofte van wat plaetse.

27 July, Hebben wy volck na lant gesonden om rys ende arack, met ander vervarsinge te coopen. *lygende by de varsche rivier op ganc 1200 n als O.*

7 Augustus, Des smorgens naer Bantam geseylt om de reste van onse vervarsinge te coopen, overmits wy verstonden aldaar beter coop ende eer te becomen was ende de reste van ons gelt aen yets anders te besteeden; des achtermiddachs syn wy aan de varsche rivier gecomen ende dien nacht noch meest al ons water gehaelt.

8 Augustus, Des avonts hebben wyt des avonts voor de bay van Bantam geset.

9 Augustus. Achtermiddachs syn tot Bantam gecomen ende aldaer gevonden de Lange barck met de jacht de Sonne ¹ ende syn aldaer gearyveert, d'een int uitgaen van February ende de barck den eersten oft den 3 Maert; verwachten het nieuwe gewas, hebben met haer beyden 42 oft 43 man verlooren, onsen

¹ Zeeuwsche schepen, cf. bladz. 217, boven.

Abdol ende Antonie syn doot gestecken ende den Hamburger Renegaet aldaer gerecht.

17 Augustus, savonts van den Aquipati een brief aen syn Exelencie ontfangen.

19 Augustus, Ons gelt besteed synde, syn wederom 'iseyl ge-
gaen. Int laatste van February syn tot Bantam aengecoomen vyf
chynesche schepen, dewelcke wechgevoert hebben over de 18
duysent sacken peper, daer heeft noch een Gusrat geladen 3000
sacken, sulcks dat Bantam met het geene onse scheepen wech
genoomen hebben, dit jaer over de 30 duysent sacken peeper wt
gelevert heeft.

De Admiraal Jacob van Heemskerck zet verder zijn journaal
voort gedurende de terugreize, tot op den 19den Mei des jaars
1600, wanneer zijne schepen Gelderland en Zeeland het anker
voor Texel wierpen. Die aantekeningen bevatten niets, dat
voor ons doel bijzonder belangrijk is te achten; de terugreis
leverde weinig merkwaardigs op. Van meer gewigt is evenwel
de nu volgende Memorie van van Heemskerck, over de wijze,
waarop naar zijne ondervinding, de handel met de kustplaatsen
van Java en in de Molukken moest worden gedreven. Het is
om die reden, dat wij dit stuk hier laten volgen.

Memorie, door Jacob van Heemskerck opgesteld over de
wijze waarop, naar zijne bevinding op de kustplaatsen
van Java en in de Molukken, den handel moet gedreven
worden.

Om op het oorborlikxt te handelen in Banda ende Ternate is
van noode, dat men tot Bantam coope verscheyden soorte van
porseleyn, catoenen, Bengaelsche ende ander lynwaten, die aldaer
gebracht werden van de Chynesen, Portugesen ende Guseratten
met meer ander verscheyden soorten van coopmanschappen, die
aldaer te becoomen syn; dat men alsdan, van daer vare naar
Jurtan ende coope mede aldaer Madura's cleden ende ander soorten,

die de Portugesen ende andere aldaer brengen ende van daer na Baly, om Balyse cleeden, ende rys op Tymor ofte ander plaetsen daer ontrent. Deselfde waren becoomen hebbende, soude ick de scheepen verdeelen ende loopen laten, d'een na Ternaten ende d'ander na Bande, ende deselfde waeren aldaer met d'eerste gelegentheyt venten ende de vermangelde waren int schip ofte scheepen laden, d'overschietende in pakhuysen opliggen ende schicken, tot ons te trecken soo veel doenlick ware, opdat se van ander scheepen, die daer soudén mogen comen, niet ondercoft werden. Om verversinge van wyn te coopen is geen beeter plaetse als Bantam, daer men se beter coop ende in meerder overvloed coopen can als in Jaquetra, want alwat tot Jaquetra is, wert tot Bantam gebracht, varsch water is seer mackelyck te halen aen de varsche rivier, tusschen Bantam ende Jaquetra ende is oock beter als tot Bantam.

Aengesien, dat wy die van Bantam nodich van doen hebben, als onsen eersten aanloop ende prinsepale handelplaetse, soo is't van noode, dat den gouverneur wel onderricht werde, hoe dat de scheepen daer hy syn brief met gesonden heeft, aldereerst aengecomen syn, als dese by naest gereet lagen om tseyl te gaen ende dat syn Exylensie seer besich in den oorloch synde, niet heeft connen deselfde beantwoorden, maer dat hy met deerste navolgende schepen alle bescheyt sal schryven, die selfde excuses sullen oock dienen aen den coninck van Jaquetra, alhoewel ons aen hem soo veel niet gelegen is ende 't present wel betaelt is, al eer dat hy het gegeven heeft.

Om op eenige plaetsen yemant aen lant te senden om te spreken met cooningen, eedelen ofte regeerders van landen ofte steden, soude raden hetselfde te doen met soo weynich volck als mogelyck waer, liever met een cleyn schuytken met drie man als een grooter met negen man, ende soo't de plaetse niet vereyst, met soo cleynen schuyt ende 3 man te varen, mochte men nemen een grooter met 9 man, twe ofte 3 meer ofte min onbegreepen ende wat men daer niet mede wt en rechte, sal men met geen 2 ofte drie selupen doen. Alsseer eenige swaricheyt van vyanden in gelegen is, soo is van noode, dat een van de cleynste scheepen soo

na ga leggen alst coomen can, d'andere wat verder af na de saecke vereyst, want met een selup volcks 2 ofte drie op die plaetsen, daer wy geweest syn is niet anders, alst volck ende de vruntschap door eenich misverstant in peryckel te stellen, ende soo daer swaricheyt valt, 't is lichteliker drie als 9 ende 9 lichtelicker als grooter getal te lossen. Int laden wyst syn selven, dat men soo vele volck ende boots gebruycken moet, als de gelegentheyt vereyst, doch in sulcker voegen dat de scheepen wel in goeder bewarnisse gehouden werden.

De Cooninck van Tubon heeft ons wtter maten groote vruntschap ende getrouwicheyt bewesen, wy hebben hem oock wederom veel toevertrout, van gelycken desselfden coonincks Gouverneur, genaempt Ragalella ende is een Renegaet Portugees. Ick late my beduncken, dat het meerdeel van ons volck wt de twee gebleven schryten voor Arisbaye, naest Godt door hem 't leven behouden hebben, waardoor ende oock om dat costelycke present, als de krys met gout beslagen ende de twee lange fraaye spiecen van den voors. cooninck, met goeden yver aen syn Exylensie gesonden, soude raden, dat men hem de wete dede, dat het selfde Syn Exylensie al bekend ende seer aengenaem is, maer dat de scheepen die't selfde present in hebben noch niet gecomen syn, dat syn Exylensie met d'eerste navolgende scheepen selfs sal aen den cooninck schryven ende met eenige frayheyt vereeren; dat het selfde nu niet geschiet is, compt door de groote toerusting van oorloge, daar hy als nu mede becommert is. Ick hebbe tot Tubon als den Cooninck my omme leyde om thof te sien, gespeurt, dat hy een beminder van honden is, want door een vertreck gaende, naer syn slaepplaatse, passeerden wy een stede daer wel tien ofte 15 honden gebonden stonden. Wat virtuten sy over haer hadden weet ik niet, overs het waren lelicke rekels; daer gaet by de scheepen een fraye wel geleerde waterhont, van gelycken een yslanderken om den voors. Coninck van Tubon te schencken. Alsser noch het stof van een fraye gecleurde bloemptflueele rook ende eyt anders frays uit de coopmanschap by ware, soude tot verbeteringe mogen passeeren. Om met de scheepen daer aen te

loopen is niet noodich, ten ware datse daer vervielen ofte te lande quamen, want de scheepen door vlacke gront, verde van de stadt moeten leggen. De handel die daer ontrent valt, geschiet tot Jurtan, twelck ontrent 10 ofte 12 myllen van daer is. De Portugisen ende veel Javanen getuygen quaet van den Cooninck ende in sonderheyt van den Gouverneur ofte Renegaet Portugees, genaempt Ragailella, wat reden sy daertoe hebben is my onbekent, ick en weete anders niet, als wy in der daet bevonden ende boven verhaelt hebbe, dewyle wy daer geen handel hebben, behoeft men haer niet alteveel toe te vertrouwen, maer alle vruntschap te houden, 't can in toecomende tyden te passe coomen. Van Jurtan, soo daer geen ander gelegentheyt is, can men lichtelyck een schuyt met het present ende de groetenisse tot danckbaerheyt seynden. Ick achte oock noodich dat den Gouverneur yets geschoncken wert, met vermaninge dat het selfde geschiet voor de deucht aen ons beweesen tot Arisbaye.

Jurtan is de bequamste ende beste haven in geheel Java, alwaer meest alle den handel van de speceryen, als nooten, fuly ende nagelen gedaen wert, waermede de Poortugesen haer seer wel weeten te behelpen, hebben meest alle coopmanschap bij haer, die de Javanen gebruycken ende vervoeren alsoo mede casies, hetwelcke sy aen de Javanen uitdoen op de reys, ende bodemery van het gaen ende wederkeeren naer Moluco ofte Banda, waervoor de ontfangers by geschrifte borch stellen, ende nadat ick van de Portugesen verstaen hebbe weynich faute aen de betalinge. Ick vraechde haer hoe datse de schriften, die in Malaeyns geschreven waren verstaen condon, de Javanen alsoo se bedriegelick syn mochten crediteur voor debiteur stellen, daerop sy my voor antwoord gaven, dat se't verscheyden persoonen leesen lieten, ende dat de Javaen om een cleyne saecke syn vader vercoopen soude, soo dat se lichtelick het rechte bescheyt cregen, in sulcker voegen coomen een baer nooten van Malacke voor 5 Rl. van achten, een baer nagelen voor 40 Rl. ende fuly tegens 50 Rl. van achten ten duersten gecregen, ende als de jonken overcoomen, tgene datter dan noch te coop is, crygen se oock tot redelicken prys. Sulcks

waere dat daer ontrent de peper viel, het soude de beste ende bequaemste plaetse weesen in geheel Oost-Indien, want is genoegsaem een beslooten haven, ende men can op 12 vadem op een steenworp van de muren van de stadt Grisse, twelek de prinsepale stadt is, met groote scheepen leggen. t'Noortgat heeft 3 vadem water, ende is cleygront als op pampus, t'oostgat hebbe ick diepen laten van ons stierman, ende niet min op t'diep als 7 vadem, soo dat wy veel seckerder op sulck een plaetse souden mogen blyven als in Bantam ende diergelycke andere, waardoor van noode is, dat men de vruntschap, die wy met den Cooninck alreede hebben, soecken te onderhouden, ende vorder wel acht nemen op de meerder gelegentheyt van de plaetse ende handel; wy hebben oock groote vruntschap van die Coninck ende syn Sabandaer, die te Grisse syn huys hout, genooten, waervan hem weynich recompensie gedaen is. t'Is van noode dat Ul., daer nu coomende met een eerlicke vereeringe verbeetere.

Arisbaia is niet geraden aen te soecken, om dies wille dat het ontrou volck is, genegen tot vrybuytery, gelyck een yegelyck daervan getuycht, de cleeden, die daer vallen, sullen tot Jurtan wel te becoomen wesen. Van Jurtan nemen de Javanen haer cours op Baly, ende coopen daer cleeden, die se Caeyn-baly noemen, ende aldaer in overvloet vallen. Het varken- ende ossenvleesch is aldaer goeden coop, daer men provisy af doen kan, soo het van noode is; van daer loopen sy na Tymoor ofte ander omleggende eylandekens, ende coopen rys ende dan voort na Banda, alle hetwelcke onse scheepen mede behoren te doen, ende van alles haer geryf hebbende moeten van malcander scheyden, ende d'een na Ternaten loopen ende d'ander na Banda.

De bequaemste tyt van het jaer om in Banda te handelen, is van January tot April ende Mey, als dan is de handeling gedaen ende het goet vertiert; in het achterste van Mey ende Junius verreeken de joncken.

Anbuona, is een eylant groet ontrent 12 myllen, leyt op de hoochte van ongevaerlyck $3\frac{1}{2}$ graden der suyderlycke breedte, ende op het suydtwest eynde van dien hebben de Portugesen een casteel,

doch niet van grooter macht. Daer vallen opt eylant nagelen, maer niet seer veel, dewelcke meest ten deele tot Banda gevoert ende verhandelt werden. Niet geraden met onse scheepen daer aen te loopen, om dies wille, dat daer een seer vuile ende quade ankergront is; soo wat anckers daer vallen half door syn; tgene voor ons daer soude mogen te doen syn, sullen diegeene, die tot Banda liggen met een man ofte twee genoeg beschicken connen. De handel wil aldaer mede met lanckheyt des tyts ende mangelinge van waren gedaen wesen; wy hebben aldaer niet vercoft, als een weynich stormhoeden ende roers, d'ander coopmanschap ende realen can men aldaer niet gebruycken.

D'eylanden Bande, alwaer Adriaen van Veen met syn twintichen gebleven is, hoewel sy niet groot syn, soo brengen nochtans veel vrucht voort, doordien het gewas driemaal jaers ryp wert, eens in het achterste van Julyo oft Agosto, twelck sy ayer puty of wit water noemen, dandermaal in November, ten darden in April, welcke vruchten van verscheyden nasien van daer gehaelt werden, als Javanen, meest oock Gusaratten, Malayen, Arabers, Portugesen ende meer andere, dewelcke aldaer schicken te comen in January, February ende Maert; die eerst coomen behalen de beste marckt, ende soo haest als sy aencoomen, doen haer goet uit, ende ontfangen soo dagelycks van d'een ende d'ander haer gecofte nooten ofte fuly, ende hebben weynich faute aen haer betalingen, want alse niet betaelen mogen, tgene sy schuldich syn, soo geven sy (te weten de Bandanesen) soo veel gecofte waren wederom als haer resterende schulden bedragende is, gelyck wy daer leggende gesien hebben, prinsepalyck aen de Poortugesen, die haer beclagden, seggende dat ons comste doorsacke daer af was, deur dien d'inwoonders meer van ons gecoft hadden alse betalen mochten, ende om ons te voldoen mosten syluyden haer goet ten deele wederom nemen, twelcke voor dees tyt niet geschiet was, ofte mosten daer verwinteren, dat sommige oock deden. Wy luyden hebben onse meeste goederen om realen gecoft, doch van vreemde nasien uit haer joncken, soo men het selfde soude continueren de speceryen soudan daer veel dierder werden, ende

meer gelden als in Java ofte Malacka, gelyck het alrede met ons in de foly geschiet is, want de laetste die wy gecoft hebben, cost ons 95 Rl. van achten, ende is in Bantam tot 75 Rl. vercoft, sulcks dat de coopmanschap in sulcker voegen moet geschieden, gelyck ick segge, met waren, doch degene die met de scheepen daer liggen, behoeven wel met den eersten haer ladinge; mochten derhalven de helfte van haer realen by haer behouden met het gelt van de vreemde nasie, ende met de waren van de inwoonders coopen. Adriaen van Veen ofte syn geselschap sullen degeene, die daer coomen van alles wel beter onderrecht doen ende oock behulpelick wesen in alle redelyckheyt, dewyle het doch al meest een compagnie is.

In Ternaten isser al eeven gelyck, maer ick achte dat men met de realen aldaer soo wel noch niet sal connen te rechte racken, als wy in Banda gedaen hebben; de rechte gelegentheyt en can ick soo niet schryven, overmits datter ick niet geweest ben, doch sooveel weet ick wel, dat de handel aldaer geschiet als in Banda ende Anbuena; ick hoope dat UE. in Java coomende beter bescheyt vernemen sullen. Rocus Pieterss. weet wel wat waren by oosten dienen, ende ten nasten by op wat wyse, die in Java gecoft werden, daermede UE. wel sullen te rechte raecken.

STUKKEN BETREKKELIJK DE SCHEEPSTOGTEN VAN HET
JAAR 1599.

Naar tijdsorde zouden nu hier de stukken moeten volgen, welke betrekking hebben tot de scheepstogten der Zeeuwen in het jaar 1598 en tot de expeditien in datzelfde jaar, bij zuidwesten om, naar Indie ondernomen. Zooals wij echter reeds op bladz. 211 hierboven hebben vermeld, bezit het Rijks-Archief over de ondernemingen der Zeeuwen nagenoeg niets; terwijl de berigten omtrent de expeditien onder Mahu en de Cordes en onder Olivier van Noort, welke het Rijks-Archief aanbiedt, alleen betrekking hebben op gebeurtenissen, op den Oceaan of de

Zuidzee, bijgevolg buiten Oost-Indie, voorgevallen. Men raadplege dus daaromtrent, hetgeen op bladz. 210—225 door ons hierboven is medegedeeld. Wij hebben gezien, hoe in het volgende jaar 1599 drie vloten uit Nederland naar Oost-Indie zijn gestevend. De eerste vloot stond onder bevel van Steven van der Hagen; de tweede onder het beleid van Pieter Both en Paulus van Caerden, de derde eindelijk was een smaldeel, dat onder Jacob Wilkens en Cornelis van Heemskerck, als voorhoede van eene meer sterke vloot, naar Indie vertrok.

In de eerste plaats deelen wij alsnu eenige stukken mede betreffende den scheepstogt onder den Admiraal Steven van der Hagen, als: onder N°. VI een brief van dien Admiraal dd. 22 Julij 1599, waaruit blijkt, hoe door onbekendheid met het vaarwater, destijds de reis werd vertraagd; onder N°. VII een uittreksel uit een journaal op de reize gehouden, waarin de gebeurtenissen, tusschen 28 Februarij en 6 October 1600 kort staan opgeteekend. Het stuk N°. VIII eindelijk is een brief van Adriaan Veen, die zoo als wij gemeld hebben door Jacob van Heemskerck op Banda was achtergelaten en die nu met de schepen van van der Hagen, berigt zond aan zijnen bevelhebber, van hetgeen hem en zijne medgezellen in den Banda-Archipel was wedervaren. Overigens verwijzen wij naar bladz. 225—229 hierboven.

Over de tweede expeditie naar Indie van het jaar 1599, onder Pieter Both en Paulus van Caerden, bezit het Rijks-Archief slechts één brief, door van Caerden dd. 10 Sept. 1600 ter reede van Priaman op Sumatra's Westkust geschreven, welk schrijven zóó weinig nieuws voegt, bij hetgeen men reeds van elders weet, dat het nutteloos scheen die missive hier te doen afdrukken. Wij bepalen ons dus tot eene verwijzing naar bladz. 229—235 hierboven.

Van meer belang schenen de stukken, welke alsdan onder N°. IX, X, XI en XII volgen. Zij hebben betrekking op de expeditie onder Wilkens en Cornelis van Heemskerck, een scheepstogt,

welke tot hiertoe naauwlijks bekend was. Het vrij algemeen verspreide werk «Begin en Voortgang» maakt in het geheel geen melding van dezen togt en Valentijn, dl. I, bladz. 173, maakt er zich van af, met de weinige woorden: «men zond deze vier schepen ten eerste onder J. Wilkens weder derwaarts.»

Wij hebben dien togt in zijn geheel beschreven, op bladz. 235—239 en voegen nu daarbij de navolgende stukken, als: twee brieven van Cornelis van Heemskerck, in welke de gebeurtenissen op dezen scheepstogt voorgevallen, worden verhaald; een contract door Cornelis van Heemskerck gesloten met de opperhoofden van Hitoë, betrekkelijk den vrijen handel op dat gedeelte van Amboina en eindelijk een brief van den Koning van Bali aan Maurits van Nassau, inhoudende vergunning van vrijen handel aan de Nederlanders en de verklaring van bondgenootschap tusschen Bali en Holland.

VI.

BRIEF VAN STEVEN V. D. HAGEN AAN ^{SR.} JAN JANS. KAREL,
COOPMAN TOT AMSTERDAM, 22 JULIJ 1599.

Kolon - Arch. no. 73
Lof Godt, op de reede van Cabo de Lopes Gonzalbes,
den 22 July, anno 1599.

Eerzaeme, voorsinighe ende zeer discrete heeren, ons laatste aen UE. is geweest, den 4 July met het bootgen van Anne Floris, geschreven onder teylant van Corisco, die welcke diezelfde weder overgegeven heeft aen een schip van Zeelant, twelck zyluyden hier vonden aen die Capo ende was bereet om terstont tseyl te ghaen, daerdoor dees corter zal vallen, overmidts in dieselvighe breedte ghenouch verhaelt is van t'gheen ons op de reys aengecomen is tot dien tyt toe, ende hopen Ul. voor t'ontfanck van desen al behandicht zal wezen. Soo ist, dat wy ons op Corisco van water en ballast wel voorzien hebben, onze schepen ge-

crynt ¹ ende net gereynicht, alzoó dat zy nu veel beter zeylen ende styver zyn. Aengaende van de gesontheyt van t' volck is, de Heer zy gedanckt, noch in goeden doen, alhoewel daer zomighe wel tot 6 oft 7 zyn, die over die scheurbuyek beginnen te claghen, zoo ist nochtans door Godts gratie, als oock door die naersticheyt van de barbiers, dat zy ghaende ende staende blyven ende meer beteren als argheren, die Heer wil ons door zyn onverdiende ghenade in denzelfden, altyt tot beterschap ende zalicheyt bewaren. Aenghaende die jongman, Gerrit Segertss., die welcke zoo deerlick op l'Isle de Principe ghequetst was in zyn handt, is oock, Godt loff, aen die beter hant alhoewel het int eerste hem veel arger liet aenzien, ende nu het al ten besten lockt, zal hy t'ghebruyk zyns hants gantschelick verliezen. Voorts zeer discreten heeren, zal daer veel onder Ul. collegie moghelick verwondert zyn, hoe dat wy, Oost-Indisch-vaarders, dusverre om de oost vervallen ende dus langhe om de cust van Guinee gheswerft hebben, soo ist nochtans, dat wy nae ons uterst vermoghen hebben altyt achtervolcht die ordinantien, die die stuurlyuden van Sr Plancius van UE. wegghen ontfangen hadden ², aenghaende t'stuck van de zeevaert ende die coursse te zetten, want van l'Isle de Mayo hebben wy altyt ons courts ghedaen met die liny s. o. ten s. ende altyt voor de wint ghezeylt tot by naeste op die 6 graden ende gisten ons doen wel 60 mylen ten minste buytens lant te zyn. Aldaer is den breiden raet vergaert gheweest met die stuurlyuden, ende hebben aldaer gelyckelyck besloten ons cours altyt, als het moghelick waer, zoo naer het s. o. ten s. als wy mochten alzoó dat wy dien achtervolghende den elfden dach daernaer lant zaghen, welcken tyt wy noch meest in stilten ghedreven hadden ende vervielen tusschen die Capo van Sanna ende Capo de Palmas; ende daer van daen hebbe wy al opghelaveert zoo veel het mogelick waer, maer conden t'lant niet uit ghesicht

¹ Gekrengd, van het werkwoord, krenghen, i. e. met de middelen aan boord aanwezig het schip op de zijde halen, om de kielen schoon te maken of om andere herstelling te doen.

² Cf. Deel I., bladz. 184—200.

comen, alzoó dat wy het onder Capo de Palmas tweemaal hebben moeten zetten ende condon met naauwernoot den uitersten houck daervan boven zeylen, hebben daernaech noch al opwaerts gheporret ende soo naer het s. ons cours ghemaect als het moghelick was, quamen nochtans Capo de tres Punctas int ghezicht, welcke distantie van beyde die capen, wy minder als in 4 etmaal met weynich coelte overghedreven zyn, ende hebben met meestendeel een s. o. gangh aen te gaen, als oock somtyts daerboven, nochtans in de hoochte verlooren, ende van daer noch al porrende om t'zuyden ende ons cours altyt d'een minder, d'ander meerder ontrent het s. s. o. aenghedaen hebben, zyn nochtans beneden l'Isle del Principe vervallen, uit alle welcke voorgaende redenen ghenouchsaem te mercken is, dat wy ons uiterste defvoir ende naersticheyt gedaen hebben, om onze voyaghe achtervolgende onze instructien opt corste te vorderen, maer nu het Godt den Heer gheliefd heeft, ons hier te laten vervallen, moeten wy noch hetzelfde met grooten dancke nemen, als van de Almoghende hant ghecomen; want wy nu uit alle peryckel zyn, met Godts hulpe, van beneden die Abrolhos te vervallen, twelck noch onghelyck slimmer gheweest zoude hebben; alhoewel daer wel syn in die vlote, die geseyt hebben, dat het minder schade gheweest zoude hebben binnen die Abrolhos te vervallen, als dus verre om oost ghedreven te zyn, welck groote differentie ick Ul. discretie wil laeten jugeren; myns aengaende, was zeer verwondert zulcx van alzulcken man als dat was, en tot zulcken offitie ghestelt van Ul. als hy is, te hooren seggen¹.

Voorder myn heeren, meenen wy op morghen met Godts gratie hier van daen t'zeyl te gaen ende altyt het beste te doen, tot vorderinghe van onze voyagie, hoopende dat t'zelfde alzoó te effectueren met Godt int eerst, dat wy zullen betoonen, dat het noch beter is om oost als te zeer om west vervallen te zyn, en Ul. ons heeren ende meesters proffyt ende ons aller eere zullen medebrenghen, twelck ons den oppersten Godt, door Zyn onverdiende bermherticheyt wil gunnen, Amen.

¹ En niettemin had die man gelijk en de Admiraal ongelijk.

Hiermede, eerzame, voorzinnighe ende zeer discrete heeren, wenschen wy Ul. met Ul. familien generalick gheluck ende voorspoet ende lanck leven, en ons t'zamen behouden reys ende alles tot zalicheyt, Amen.

Ul. Dienstwillighen,
STEVEN VAN DER HAGHEN.

VII.

SCHEEPSTOGT ONDER STEVEN VAN DER HAGEN.

Uittreksel uit een Journaal, gehouden op het schip de Morgenster ¹.

Kolon. Arch. no. 87
(6 April 1599 tot 27 Februarij 1600. — Verhaal van de reize van Nederland naar Oost-Indie.)

28 Febr. 1600, 's Morgens gezien een eiland gelegen op de hoogte van 5° 20". Dit eiland was laag land en had veel reven, voornamelyk aan het oosteinde, waarvan sommige blind lagen. Wy gisten dit eiland wel 50 mylen van het eiland Sumatra te zyn; wy wierpen het lood en hadden grond op 20 vadem; doch wy bevonden op den 29sten dat het Heinste(?) eiland was, want wy zagen het land van Sumatra 's morgens vroeg, en het was hoog

¹ Hoewel het in het journaal niet uitdrukkelijk staat vermeld, is het niettemin meer dan waarschijnlijk, dat dit journaal op het schip de Morgenster gehouden is; want op den 15 November 1599, zegt de schrijver: dat Cornelis Heynsz., het anker liet vallen, terwijl de schrijver van het journaal en de Admiraal in zee liepen. Daar nu Cornelis Heynsze, schipper was van hetschip de Maan, en de Admiraal, zich aan boord van de Zon bevond, zoo kan het wel niet anders of dit journaal moet aan boord van het derde schip, namelijk de Morgenster, gehouden zijn. Men treft hier dus andere berigten aan, als in Dl. I van „Begin en Voortgang“, want het journaal dâar medegedeeld is gehouden op het schip de Zon, hetwelk Amboina bezocht; terwijl de Morgenster in Banda aankwam. Overigens zij hier nog mede gedeeld, dat bij het afdrukken van dit geschrift, wij genoodzaakt zijn geweest om af te wijken van den regel om de oorspronkelijke stukken mede te deelen in den staat, waarin zij zich bevinden. Het slechte en schier onverstaanbare Nederduitsch, waarin dit dagboek, door een ruwen schipper is opgeschreven, maakt het onvermijdelijk om het hier en daar, in eene althans verstaanbare spelling over te brengen.

en bergachtig land. Dit land lag omtrent 16 mylen van Sumatra.

1 Maart zyn wy onder een eiland gekomen, liggende in de groote baai, en het scheen dicht onder het vaste land te liggen, toen wij aan kwamen zeilen; maar het lag er een groot eind af, toen wy het gezet hadden op 20 vadem. Dit eiland was laagachtig, had veel boomen en versch water, maar het was hier niet goed voor de schepen, overmits het hier zeer schor (?) was. Wy zetten hier de sloepen te zamen. Den 4 dito zyn wy met het jacht 't zeil gegaan naar een ander eiland, liggende wat verder in de baai, om naar het vaste land te gaan en aldaar naar eenige piloten te vernemen en verversching te bekomen op bevel van den Admiraal. Op denzelfden avond zyn wy onder het eiland gekomen en hebben het gezet op 22 vadem.

Den 5 dito, 's Morgens is onze sloep met 16 man naar het vaste land gezeild om naar verversching en een piloot te vernemen, dit was ter plaatse, alwaar de eerste schepen waren.

Den 7 dito is de sloep weder aan boord gekomen ons brengende goede tyding, dat het volk van 't land met hen veel handelden en dat zy niet bevreesd waren, toen de sloep daar alleen was, maar dat zy wild en onverzaagd waren. Zy verkochten ons vier hoenders en 40 pond schoone ryst.

Den 8 dito. 's Middags zyn wy met het jacht gezeild onder het vasteland, daar de sloep op den 6 dito geweest was; wy kwamen aldaer s'avonds aan, en zetten het op 17 vadem kleygrond. Hier lagen 3 of 4 kleine eilandekens onder het vaste land; deze baai ligt vol kleine eilandekens.

Den 9, 10 en 11 dito. Alle dagen ons best gedaen om verversching te bekomen en om de pilooten te krygen, gelyck wy ook deden, want zy kwamen met hunne canos aan boord, brengende hoenderen, bananen, en sommige vruchten, by ons niet bekend, maar het was hier duur, en des middags zyn wy met het jacht weder naar de schepen gezeild, met ons brengende 3 pilooten, 50 @ peper, 700 @ rijst, limoenen, komkommers, wat zwarte suiker en veelderhande vruchten, by ons onbekend als: annanas, doeryens, mangus ende diergelyke.

Den 12 dito, 's morgens onse ankers geligt met onze drie schepen, ieder schip had zyn piloot.

's Avonds weder gezet onder het vaste land, by een' zeer beheinden hoek.

Den 13 dito, 's morgens weder onze ankers geligt en inwaarts gezeild. Wy kwamen tegen den middag recht tegen den hoek van Sunda en des avonds voor Bantam. Denzelfden avond kwamen ons nog 3 of 4 canos aan boord met groote vriendschap.

Den 14 dito zyn er van ons volk aan land geweest, en kwamen des avonds weder aan boord, met vriendschap van die van Bantam.

Den 15 dito 's morgens ben ik en Grootenhuis en Dirk Florissen aan land gebleven, en de Sjabandhaar is aan boord gevaren by den Admiraal en aldaar gebleven tot 's avonds, toen is hy weder aan land gekomen en wy weder scheep gegaan.

Den 27 dito, 's morgens hebben wy weder onze ankers geligt en 't zeil gegaan naar Banda en de Moluccos, ons voorzien hebbende met ryst en andere ververschingen en 3 pilooten, die alle drie op den Admiraal voeren. Overmits de peper duur was, zyn wy vertrokken naar Banda, en kochten wat porcelein te Bantam, want daar lagen 3 Chineesche schepen en nog een kwam, ter tyd wy aldaar lagen, allen met porcelein en zyde geladen.

Den 28—31 dito, langs Java gezeild.

1 April zyn wy buiten Madura omgeloopen met schoon weder en mooie koelte.

Den 2 en 3 dito zyn wy tusschen de eilandekens doorgeloopen, die aan het oosteinde van Madura liggen.

Den 4 en 5 dito, hadden wy Bali zuid van ons en gingen z. o. aan.

Den 8 dito, by klein Java¹ langs gezeild, en het was zeer schoon bezaaid land, meer als wy het ooit op de reis gezien hadden, en zoo het scheen was het gebroken land; ons piloot zeide, wy konden daar met jonken door zeilen.

Den 9 dito 's morgens voorby de hoek van klein Java gezeild,

¹ Sumbawa?

alwaar nog een klein eilandeken lag, van den hoek af en lag z. o. van ons en had twee spitsen op den top en was hoog.

Den 10 dito voorby het eiland genaamd Genape¹ gezeild met een o. z. o. en o. ten z. gang van Java tot hier te loopen.

Den 11 en 12 dito, meest stilte en zyn langs het land geloopt, en hier lagen veel eilanden aan stuurboort en 3 of 4 aan bakboord.

Den 13 dito, nog stilte met heet weêr, meer dan te voren.

Den 14 meer koelte, en zeilden tusschen het eiland Roselangette² en het vaste land door; aan den binnenste hoek van 't eiland ligt een klip, daar een boom boven op staat.

Den 15 dito, 's morgens zyn wy de kaap Flores gepasseerd en zagen drie bergen binnen de kaap, die even ver van elkander schenen te liggen, en wy mogten een eiland zien, dat plat scheen; maar was onbewoond en onvruchtbaar. Het lag in de zee en was genaamd Batatara³. Des avonds zyn wy Batatara gepasseerd met een n. o. gang en het lag van ons te loefwaart.

Den eersten Mei stilte met regen, kaken en variabele winden.

Den 2 zyn wy van den Admiraal gedwaald, door stilte en omdat wy, den doktor van het schip de Maan aan boord hebbende, naar de Maan geloopt waren om voorgen. doktor in zyn schip te zetten. Hierdoor geraakte de Admiraal een groot stuk wegs van ons, en wy waren nog onverkend, want de drie piloten waren nog aan boord van den Admiraal, waaruit geen kleine zwarigheid ontstont.

Den 3 dito heeft Cornelis Heinssen, by zich aan boord ontboden Jan Cornelisz. Melcknap, Geurt Backer en Frans Jakobsz. om met elkander te overleggen, wat men hierin best doen zou, want wy wisten niet of de Admiraal tot Amboina zou wezen, dan of hy tot Banda zou komen.

Den 5 dito, kregen wy des middags het eiland Amboina in 't gezicht.

Den 6 dito, lagen al by Amboina met stilte en weinig regen.

Den 7 dito, 's morgens gezien eene jonk, die nog een' kleinen

¹ Waarschijnlijk het eiland Goenong-Api. ² Rosa-Galet, noordw. van Floris.

³ Batoe-tara of Komba, 8° Z. Bde. en ongeveer 123° 40' O. L. van Greenwich.

vlieger by zich had, en Cornelis Heynsse is met zyne sloep en zyne schuit daarheen gezeild en geroeid, en heeft hen versproken en begeerde van hen eenen man om ons tot Banda te brengen, maar zy waren bevreesd en wezen ons daar heen, maar wy daarmede niet tevreden, namen drie man uit de jonk, welke zich kwalyk tevreden hielden, maar Heynsse Pronker ontbood onzen piloot, die met hen sprak en hen geld liet zien, toen waren zy tevreden zoo het scheen, en zy bragten ons tot Banda. Zy zeiden ons, dat tot Banda wel 20 jonken lagen, waarom wy alle vlyt, die ons mogelyk was, aanwendden om tot Banda te komen, want wy wisten toen nog niet of de Admiraal tot Amboina was of niet, daar de mousson tegen was.

Den 8 dito het eiland Banda gezien en waren nog wel 7 of 8 mylen van het land. Men kon als eenen ronden heuvel zien, die een zeer hooge berg is, met nog 2 of 3 eilandekens daarby.

Den 9 Mei tegen den avond onder het eiland Banda is ons een man aan boord gekomen uit naam van Sr. Veen¹ en vroeg of wy uitgereed waren van de Oude Compagnie of niet, en zoo wy van de Oude waren, zouden wy 3 schooten schieten, want Sr. Veen had hem zulks gelast, en des avonds zyn wy onder Goenong-Api² geankerd op 25 vadem.

Den 10 dito 's morgens het anker weder geligt en inwaarts geboegseerd. Den zelfden dag vertelde Sr. Adriaan Veen dat daar 14 of 15 Javaansche jonken lagen met 500 of 600 man, die door den kaptein van Malacken uitgezonden waren, om Veen met zyn volk te ligten, 't welk door God en onze komste verzien wordt, want zy hielden zich toen vriendelyk met ons. Het volk van dit land is redelyk van omgang en conditie, beter als de Javanen, principaal die van Tuban, overmits dat deze vrend met de Portugiesen zyn.

Den 11 dito heeft Sr. Cornelis Heinsse zyne sloep opgeboeid en den 12den is de sloep naar Amboyna gezonden met 25 man, daar Jan Direx Sonneberg inging van wege ons en Sr. Augustyn

¹ Adriaan Veen door Admiraal van Neck in Banda gelaten.

² Een der Banda-eilanden, waarop de bekende vulkaan.

Stalpaert¹ van wege Veen om advies van onzen Admiraal, want wy konden niet accorderen met Sr. Veen, daar elk zyn meesters voordeel zocht.² Het goed was zeer duur toen wy daar kwamen, 200 stukken (realen van achten) de bhaer.

Den 20 dito 's middags is de sloep weder van Amboina gekomen met advies van den Admiraal; hij ontbood onze sloep met de sloep van Heynsse Pronker, die daar reeds geweest was, om de inwoners van het land te helpen tegen de Portugezen, die aldaar een kasteel hebben en eenen bloedigen kryg voeren, want zy nemen elkander niet gevangen, maar slaan elkander den kop af.

Den 23 dito, zyn beide de sloepen weder naar Amboina gezeild wel voorzien met volk en amunitie van oorlog, om de inwoonders te helpen tegen de Portugezen. Wij accordeerden denzelfden dag over de Rubba-Rubba, te weten, 4 bhaer voor het groote schip en voor zoo ver wy in de Ster aldaar ook lading konden bekomen, zouden alsdan ook accordeeren.

Van den 23 Mei tot den 14 September hebben wij in Banda gelegen en is er niets bijzonders gepasseerd, dan veel moeite en arbeid met Sr. Veen en ook met de inwoonders van het land, overmits zij eenen nieuwen tol wilden invoeren, waarmede zich Sr. Cornelis Heynsse niet wilde verstaan, doch wij hadden veel moeite, eer zy het wilden nalaten, dan zy werden twistig onder elkander en dat, door dat zy geen hoofd hebben, maar ieder stad of dorp heeft een Shabandaer en een Capitein, die zoo veel gebieds hebben, als een vader over zynen ongehoorzamen zoon of zyne ongehoorzame dochter, want als zy raad houden, zoo staat al het gemeene volk en spreekt mede zyn goëddunken vry uit.

Den 14 September zyn wy met onze 2 schepen van het eiland Banda gezeild naar Amboina, wel geladen met foely, nooten en nagelen, om met Gods hulpe by den Admiraal te komen en te bezien of de Admiraal geladen was, dan of hy ons naar huis wilde zenden.

¹ Door Admiraal van Neck met Adriaan van Veen in Banda achtergelaten.

² De aandeelen der participanten in de uitrusting van de tweede vloot, waartoe Veen behoorde, en in de uitrusting van de vloot onder Verhagen, stonden niet in de zelfde verhouding, daaruit ontstond dit verschil van belangen.

Den 18 dito, 's middags zyn wy met onze 2 schepen tot Amboina gekomen, alwaar de Admiraal nog ongeladen lag, doch hij had eenige schuld staan van die vant land, want zy weken tegen die Portugezen daar niet uit 't gevegt, en naar myn denken behoefde men ook geen betaling van hen te verwachten, want zy zyn allemaal leugenachtig en zonder eer.

Den 6 October zyn wy met ons drie schepen van Amboina naar Bantam gezeild, latende 26 man op het eiland Amboina, mits dat hun een huis gemaakt wierd van de inwoners, al met steen rondom op eenen berg dicht bij het strand¹.

(De drie schepen namen ongeveer denzelfden koers, waarmede zy gekomen waren en kwamen den 19 November voor Bantam aan, alwaar zy tot den 14 January 1601 geladen bleven liggen, wachtende naar den Admiraal, die sedert den 13 November was achtergebleven. Den 14 January zeilde de vloot van Steven van der Hagen, in Admiraalschap met 4 andere schepen van Pieter Both en Jacob Wilkens in eene vloot van 7 schepen naar de reë van Bantam, den 22 January daaraanvolgende, namen zy gezamenlyk de reis naar het vaderland aan.)

VIII.

BRIEF GESCHREVEN UIT BANDA, DOOR ADRIAEN VAN VEEN, AAN
ZIJNEN VICE-ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK *Kolon. Arch.*
IN AMSTERDAM, DD. 15 SEPT. 1600. *no 63*

Laus deo, Ady 15 September, in Banda A°. 1600.

Gunstige Sr. ende waerde vriendt naer behoorlicke recommen-
dacie, ende presentacye mynes dienst t'waerts, soo ist, dat ick
verhoope UE. ende die geheele compangnie met lyeff int gewenste
vaderlant wel sult syn gearryveert, waerom niet hebbe connen
naerlaten (als gelegentheynt vindende) dese aen Ul. eerzaemlyck
te voegen, uit welcke moocht verstaen, dat ick en noch 17 per-

¹ Zie hierover meer volledig, bladz. 227 boven.

soonen, daer 4 van syn overleden, als met namen Marquisz., Hanszoon, Claes Jacobsz. ende Jop Janssen; tot onder-coopman gecosen, Lodewick Issacsen. Wy syn alle hier in groot perickel geweest om goet, ende leven al te samen te verliesen door den Coninck van Touban, die van den Cappeteyn van Malacken daertoe geparsuadeert is, (soo wy hier hebben verstaen) soo dat de Coninck alhier heeft gesonden 13 joncken met omtrent 1500 man, om eensdeels ons hier, hetsy met wil ofte onwil van d'inwoonders, vant lant te crygen ofte te casseeren, tot welck einde sy ons al an tlant versocht hebben, dan te lande daer niet toe connende verstaen, ende door die comste van ons Mrs. 2 schepen alhier den 9 May gearriveert, is voor ditmael, Godt looff, ons niet beschadicht, ende die Javanen syn al tsamen vertrocken, hopende ons Godt voor het toecomende jaer mede sal behoeden. Perickeloos is't voor onse natie, hier sonder schip ofte sterckte te blyven, waeromme ick aen den Admirael Verhagen het jacht alhier gesocht hebbe te houden, dan syn niet connen verdragen, waeromme wy moeten ons geluck ende ongeluck verwachten tot wyder (later) schepen. Het schip de Maen is alhier, Godt looff, geladen met nooten, nagelen ende foly, doch tot seer dieren pryse gecoft, soodat hy alle het jachts cargason mede ingenomen heeft; waer doer ick overdenckende die perickelen daer wy in geweest syn, ende noch souden moogen in comen, voor goet gevonden hebbe, soo veel myn mogelyck is, myn Mrs. goederen uit die toecomende periculen te verlossen, ende hebben Cornelys Heinss. cum suis aen gepresenteert het jacht te laden op vracht, welcke vracht staen sal in discretie van onse Mrs. ofte goede mannen, soo haer dat belyeft, waerin wy naer veel haperens met den anderen syn verdragen, soodat ick in die name Godts voor rekening van die 8 schepen int jacht gescheept hebbe syn volle ladinge, te weten 224 baer drooge noten, 37 sockelen foly, 11 sockelen nagelen. Godt wil gunnen het ons Mrs. met lieff ter hant mach comen. Wy hebben alhier ant lant vercocht onse meeste wapenen, te weten: die malierokken à 7 baer 't stuck, corseletten ende stormhoeden à 5½ baer 't stuck, roers à 5 baer 't stuck, besloten helmen

à 3 baer 't stuck, compt te samen by die 1000 baeren schults, daervan noch weinich is betaelt; sorge ook van langsaem sal betaelt werden; doch is goede scult. Wy hebben noch een deel malierokken soo wy se voor gereet connen vercopen, wilden se voor 4 baren, ja al waert minder, wel laeten springen, want se by ons verderven; ick weet geen coopmanschappen uit ons lant, daer hier groot voordeel meê te doen is; wy hebben ons laken ende root corael tot seer cleine pryse aan die Javanen ende Malayen voor rys ende cleetgens vercoft, om alsoo te eerder aen die noten te raken, want die Bandenese het voorseide niet en begeerden. Albier is niets beters begeert als sagu, rys ende cleetgens, daer wy nu taemelick van syn versien.¹ Hier mede desen eindigende wil Ul. die protexie Godes bevolen, ende seer hartelyck gegroet hebben, die ick bidde ons met lyeff sal weeder by den anderen laeten comen, daer ick seer naer verlange.

Dienstwilligen Dienaer,

(Get.) ADRIAEN VAN VEEN.

IX.

SCHEEPSTOGT ONDER DEN VICE-ADMIRAEEL JAKOB WILKENS.
BRIEF VAN CORNELIS VAN HEEMSKERCK AAN HH. BEWINDHEBBEREN.

Seer weerde bewinthebberen.

*Kolon. Arch.
m. 92*

Naer groetenisse dient desen Ul. te verwittighen van het geene ons gedurende dese tegenwoordige voyage bejegt is, sedert den vuytseilen tot Huysduynen, geschiet op den 21 Decembris A°. 1599, zyn vervolgens dien nacht geseylt met harden windt ende quaet buyich weder, tot op den 22, doen saghen wy des anderen daechs de hoofden, die wy eermiddach gepasseert hadden, zyn in comp.

¹ In eenen bijna gelijkluidenden brief aan den Admiraal van Neck, schrijft Veen nog: „het is hier al te doen met rijs en cleedjes, die op Macasser wel zijn te bekomen, ook sagu, die op Ceram, in Binau en Silau (beide landstreken op de zuidkust van Groot-Ceram) op Boeroe en op Ambon, in overvloed is te bekomen voor kleedjes.”

geseylt van Messieurs van de nieuwe comp. tot op den 25 des smorgens, als doen waren wy den anderen vuyt het gesicht quyt, tot op den 4, doen saghen wy het eylandt Madera ende hebben op den 14 ditto gesien het eylandt Boã Vysta, ende soo voorts, opdat ick ul. niet te prolix en valle, sal het hier by laeten, om niet van daech tot daech alles te verhaelen, noch oock van capo tot capo, dan alleenlycken int cort het ghene de principaelste hoofplaetsen zyn, als op den 14 zyn wy gepasseert den equinoctialem ende op den 11 zyn wy naer gissinge gepasseert de Capo Boã spei in Aprili, ende op den 10 May saghen het eylandt Madagascar, op den 18 dito zyn wy ten ancker geraeckt onder het eilandt Santa-Maria ende hebben op den 3 wederom van de reede te zeil gegaen, doch waren tot op den 21 des morgens eer wy vuyt de baye condon geraecken, hebben soo voort geseilt tot op den 13 July, dat wy saghen het landt, welcke was een van d'eilanden van de Maldiva's, saghen daernaer meenichte, hebben wederom om de suydte geloopt tot op den 21, dat den heer Admirael sonder zynen breeden raedt te vergaderen den course gestelt heeft op Achem¹, alwaer wy op den laetsten dito gearriveert zyn, doch hetselvige ons daer bejegent is, waer langhe om verhalen, laete dat staen, achte hetselvige van anderen verstaen zult. Hier was schoone ende goede peper ghenoch, doch zynder van daen gescheiden, ende alle oorsaecken te verhalen ware te lange, hoope by ul. coomende het selvige mondelinck ende schryftelycken te verhalen. Zyn op den 12 vuyt de baye van Achem te zeil gegaen ende op den 27 is ons ontdeekt de straet van Sunda, vernamen oock twe schepen met marseilen, soo dat wy wel sagen het cristen sceepen waren, hebben hier door stilte 3 dagen te soeck gebracht tot op den eersten, dat wy voor Bantam op de reede quaemen, alwaer wy vonden 2 schepen met den Generael Bot ende verstonden die ... schepen die wy op den 27 voorleden gesien hadden, de zyne te wezen ende deselvige naer Priaman gesonden hadde, met adresse van den Gouverneur hebben terstont met den anderen gesproocken van den eenen den

¹ Atsjin.

anderen den peper niet op te jagen, in welke disputeren en debatten hebbende, al pro et contra protesten gegeven, doch synalycke hebben op den 24 September met den anderen veraccordeert ende op den 25 onderteeckent het contractt bij ons gemaect, als blyckt by het contractt rustende onder den heere Admiraal, doch in't resolutieboek achte ick ul. niet vinden suldt als een philipsche cronyke, hebben met veel moeite ons best gedaen om de ladinge onser schepen te becoomen ende heeft het schip geladen gheweest, te weten Mauritius. Op den 27 Novembris is den eersten prys met den gouverneur ghemaect tegen $5\frac{1}{2}$ real van de gemeente te coopen, de somme van 8000 sacken ende van hem ende den Sabandaer de somme van 2000 sacken ende dat teghen $6\frac{1}{2}$ real de sack, doch is al niet naer gecomen, als ul. wel verstaan sult, doch heeft den heer Admiraal in het schip Mauritius 5202 sacken, meent noch 200 in twee brootcamers te storten ende het schip Vrieslant 2700; niettegenstaende alles heeft den heer Admiraal met Jan Lodewyckse ende den doctor noch voor goetd gevonden ons van 1200 realen van achten te loosen, teghen het welke wy contrarye stemden, de redene waerom sal ul. hoope ick mondeling seggen ende schriftelyck toonen. Is dan gestempt op den 26, wy met twee schepen na de Molucos soudē gaen, als Hollandia ende het jacht Overysel, dat men oock alle vlyt doen soude om met den eersten de schepen van proviande te versien ende arack, alsoo ons wyn soober was, hetwelcke met alder neersticheyt door my by der handt ghenoomen is ende zyn van meeninge, om op den 6 te zeil te gaen naer Bali, alwaer wy eenige klederen coopen sullen om de selvige wederom te venten op Amboin, also Sr. Steven, die van daer op den 19 Novembris voor Bantam by ons ghecoomen is, aengedient heeft. Wy verhoopen op Ambona te laden ende dat nagelen alleen soo het moghelycken is, niettegenstaende ons gelt door dese lichtinge grootelycks gemindert is. Het is waer wy veel coopmanschappen in crygen, doch zyn dieselve daer gans niet getrocken. Is ook Sr. Steven Verhagen voornoemt, op den 19 Novembris by ons ghecoomen ende op den 27 veraccordeert als breder by het contract is blykende. Is dan op het

schip Hollandia een breedten ende priveen raedt, die doch niet noodich is, van 4 persoonen van welke ick als hooft gestelt ben vervolgens Pieter Dirxcs Emaus, Ghysbrecht Michiels Hoppesack; schipper, Pieter Claessoon Neck. Verhoope in alles ons beste te doen ende zyt den Almogenden Heere bevoolen, die ul. altesamen in landurige gesontheyt wil sparen ende ons behouden reise verleenen.

Ul. Dienstwilligen Dienaer,

CORNELIS VAN EEMSKERCK.

(Dagteekening niet vermeld, vermoedelijk omstreeks 30 Nov. 1600.)

Aen myne heeren de Bewinthebberen
deses vierden Oost-Indyschen
voyages, myne goet gunstige
Heeren tot Amstelredam.
per amys, que Dieu garde.

X.

BRIEF VAN CORNELIS V. HEEMSKERCK AAN HH. BEWINDHEBBEREN
DER OUDE COMP. VAN VERRE DD. 1 MAART 1602.

*Kolon. Arch.
no 95*

Eerwaerdige seer discreten, wyse, voorsienighe heeren ende meesteren, na salutatie dient desen, also wy ten tyden des heeren Admiraels Willkens met onse vier schepen tot Bantam geariveert zyn, op den eersten Septembris anno 1600, ende by naest twee schepen geladen hebbende, als Mauritius ende Vrieslandt, is den heer Admirael Verhaghen van de eilanden Amboina ende Banda ghecoomen, met hem brenghende sodanich rapport van die landen, dat den heer Admirael Wilckens voor goedt ingesien heeft, twe schepen te versenden naer de plaetse daer den voors. Verhaghen gheweest hadde, waerop hy syne raeden vergadert hebbende, het selvighe voor goedt ghevonden is, niettegenstaende daer geen resolutie afgemaect is, also den Admirael Wilckens niet goedt schrifts en was, ende tot Admirael daer opgesteld my, hebbende in persooone den eedt my opentlycken afghenoomen, als Admirael die twee schepen te regieren, ende in syn presentie de andere

wederom den eedt aen my gedaen van getrouheit ende gehoor-saemheit. Sulcks gheschiet synde hebbe alle neersticheyt gedaen, om myne schepen met den eersten gereet te hebben, sodat ick op den sesten Decembris anno ditto, ben te seyl gegaen, hebbende my tot soodanighe raeden als UE. bekend is ghestelt: Pieter Dircksen Emaus ende Ghysbrecht Michiels Hoppensack, oock Pieter Claesen Neck, schipper, ende alsoo den heer Admirael Wilckens my geconvoeyert heeft tot buyten de voorste eilanden, ontrent een groodt myle weechs, heeft my de vlagghe hieten op-hysen ende tot Gode bevolen, den eenen den anderen adieu segghende. Nu in het particulier te verhaelen alle hetgheene my op dese voyage bejegent is onder myn beleidt ware te langhe, doch sal alleene spreekken van den last myner twee schepen, ende is voor eerst in het schip Hollandia ghescheept tot Amboina in het ruym, dat achter de mast is, de somme van achtentich neghen duisent achthondert veertich, ende een pondt nagelen. Item op dito plaets in het voorruym van vooren af tot het peperruym toe, de somme van eenhondert elfduisent, achthondert vyftich, seven ponden nagelen; item gelaeden op de selve plaetse, in het codt achter aen het schip, de somme van thien duisent, vier hondert neghentich, ende acht ponden nagelen, item noch in sacken mede ghenoomen, hetwelck naderhant so in het ruym als broodteamers ghestort is, de somma van derthien duisent, hondert vier ende neghentich ponden nagelen, noch tot Bantam ghecocht vyf duisent, vyf honderd thien pondt nagelen, item tot Bantam gecocht twee ende sestig duisent, vier hondert achtentich, ende een pondt pepers, item noch drie duisent, sestig acht ponden cubebus. De nagelen syn ghecocht tot Amboina vyf ende neghentich realen van achten, de Malacksche baer weecht vyf hondert veertich ons landts ghewicht. De peper tot Bantam à seven realen, seven ende een half, oock acht, de sack weecht vyftich negen ponden, de cubebus dito ponden tot vier ende een halve reale de sack. Hier onder dese bovenge-schreven nagelen syn vijfthien baeren tot Loeho ghecocht teghen de achtentich realen, ende tot Bantam thien ende een halve baer, dit is eerwaerdighe heeren de ladinghe des schips Hollants, vuyt-

gesondert de nagelen de comp. van den Admirael Verhaeghen toebehoorende, also ick syn volck (met de hulpe Godes) met overbrenge, wat nagelen hy my ingescheept heeft, blyckt by het contract hierby ghevoecht, als oock in het schip Overysse, item hoe wy veraccordeert syn. Het jacht ofte schip Overysse heeft tot Amboina ingeladen achttien duisent, vier hondert neghen ponden nagelen in het voorruym, het achterruym is des capiteins goet, item noch tot Bantam in het jacht gescheept, in de broodcamer elf duisent, seven hondert veertich een pondt pepers, noch acht hondert ses ende twintich ponden cubebus, dit is de ladinghe des jachts, sodat in beide de schepen op onse reeckeninghe voor ons coompt, de somme van twee hondert drie ende veertich duisent, seven hondert neghen ende neghentich ponden nagelen, ende vier ende seventich duisent, twee hondert twee ende twintich ponden pepers, item drie duisent, acht hondert neghentich, ende vier ponden cubebus, Godt verleene dat ick het met lief in myns heeren handen leveren mach, amen. Vorders eerwaerdighe, so veele belanght de rekeninghe soude yder schip een mededeelen, hetwelcke my lief soude wesen, dan hebbe gans gheen hulp, sal derhalven met mynheeren sprekende daarvan alles perfecte rekenschap nae myn vermoghen geven, also ick het selvighe vuyt de boecken myner cooplyuden gherept hebbe. Is tot Bantam oock gelaten den persoon van Jan Lamberts Vloots met noch vyf personen met hem, daerby soo veel coopmanschappen ende geldt als be-loope, de somme van twelf duisent, vyf hondert seventich twee guldens, achttien stuivers, veerthien penninghen als blycken sal, so wanneer ick by Ul. coomen sal, hebbe oock tot Amboina een contract met de inwoonderen gedaen ende gemaect, van hetwelcke ick Ul. de rechte copye hier byvoeghe, hebbe oock den persoon van Emanuel Rodenburch verlost, ende vry gecocht door gheschenk aan den Coninck van Bali, als oock Jan Jansen de Roy van Amsterdam, hebbe met den Coninck een verbont van gedurige vrede ende vrientschap gemaect, als blyckt by den brief hy aen Syn Excellentie is sendende, waervan ick hier de copye by ghevoecht hebbe. Hiër met eindighende wensche myn heeren de be-

winthebberen ende onse meesteren in de protectie des Almachtighen Godes, die haer een blyde vuytcoompste in alle haere wichtighe saecken, sy by der handt neemende syn, verleenen wil, op het laetste geluckich sterven ende salicheyt der sielen.

Geschreven desen eersten Marti, 1602 in Ul. heeren schip Hollandia.

UE. aller ootmoedichste ende dienstwillighe Dienaar,

CORNELIS VAN EEMSKERK.

XI.

CONTRACT GESLOTEN TUSSCHEN DEN CAPITAN HITOE, DE OPPER-
HOOFDEN VAN NOORDELIJK-AMBOINA EN DEN VICE-ADMIRAAL
CORNELIS VAN HEEMSKERCK.

Alsoo den Admirael Cornelys van Eemskerk alhier onder Amboina op den 2 Jannuary anno 1601 gearriveert is, ende ons met alle vruntschap beiegent heeft, versouckende hy zyn handel in alle vroomicheit ende getrouwicheit dryven mochte, hetwelcke wy hem gelyck als ander natie vergundt hebben, heeft derhalven alhier tot Hitoe een huys versocht, als oock tot Manielo, hetwelcke hem door ons geconsenteert is, in welke plaetse hy syn coopliden gesonden heeft, die met ons in alle vrede, vruntschap ende redelyckheyt gehandelt hebben, tot op den 19 Marty anno ditto, dat wy ondergeschreeven Gouverneur en Cappitein aen des heere Admirael boort gecoomen zyn, alsoo wy in uiterste noot waeren van het stedeken Lucitello¹ te verliesen door de Poortugeesen, die aldaer met groote macht voor en rontom laghen met 13 core-core en 2 fusten te waeter, ende met menichte van volck te land, aen hem in alle ootmoedicheit versouckende, hy ons in soodanighen noot assisteren wilde ende syn hulpe niet ontseggen, tot hetwelcke wy hem niet alleenen bereit en willich gevonden hebben, maer ons selver tot de saecken aengeporret,

¹ Het eiland Noesa-Tello, of eene kleine stad Lucitella, thans niet meer bestaande.

soodat hy ons met het schip Overysel, met volck, munitie van oorlooghen ende anderen nootsaekelyckheeden wel versyen synde, op den 21 Marty geassisteert heeft, daerop zyn oppercoopman van Hito als Cappitain gesonden, soodat de Portugesen alleen door het gesicht des schips voors., dat op haer aenquam, en eer het op een myl nae haer genaecte, de vlucht genoomen hebben, soodat wy bekenen, dese hulpe ende trouwe assistentie des heer Admiraels, alleene een oorsaek van de behoudenis ende ontsiet des beleide en genoechsaem verlooren stedeken geweest is, heeft den Admirael, dit exploit gedaen synde, den handel wederom met ons in alle getrouwicheyt ende oprechticheyt gedreven, tot op den 9 Juny desselvige jaers, dat hy van sinne is geweest om wederom met syn twee scheepen naer huiswaert ofte ander plaetse, daer het hem geliefde te vertrecken, hebbende alhier den tydt van over de vyf loopende maenden geleegen, in welcken tydt wy van hem ende allen den zynen niet anders, als met alle beleeftheyt, vrundelyckheyt bejement, dan oock broederlyck met ons gehandelt heeft, van hetwelcke wy altsamen ghereedt syn, ghoede certificatie ende getuichenisse af te gheeven, alsoo wy in deese oock doen, gelyck wy met der daet bewyse, dat wy denselvige Admirael om alle deese deuchden, booven verhaelt, ende aen ons beweese, van allen tollen, coustume, anckeragen en ongelde vry houden, sonder daer uit af te neemen ofte vereisen van hem ofte de zynen, van eenen meestere gesonden, hier soude mooghen arriveeren, hetwelcke wy met alle den gheenen, hier booven verhaelt, belooven te onderhouden, in kennisse der waerheit, dat wy dit alles oprechtelyck en sonder geveinstheit meenen, hebben wy dit met ons eighen handt ondertekent, ende naer onse costumen versegelt in ons balayer ofte raethuis op het eilant Anbonio, onder jurisdictie van ons gouvernement van Hito, als princepael van het eilandt voors. Deese in Juny 1601. Stondt onderteeckent in haer tale, de twee voornaemste haerer naem.

XII.

BRIEF EN VERKLARING VAN DEN KONING VAN BALI AAN
Z. EXC. MAURITS VAN NASSAU.

Laus deo semper, desen 7 July 1601.

Den Coninck van Bali sendt den Coninck van Hollant zynen groedt, U Admirael Cornelis van Eemskerck is by my ghecomen my een brief van U Hoocheit brengende ende versocht aen my, dat ick toelaeten wilde de Hollanders alhier te mooghen handelen, gelyck als die van Bali selfs; waer door ick haer ende alle, de gheene U Hoocheit sendt, vergunne alhier van te handelen als myn eyghen ingesetene ende also ofte sy in Hollant quaemen, *ende dat Bali ende Hollandt één sy.*

Dit is de cotype des Conincks brief in Baleesche spraecke my mede gegeven, dewelcke door Emanuel Rodenburch overgeset is in onse Neerlandtsche spraecke, ende zij gebruycken, gheen onderteeckenninghe ende wordt derhalven van my aen UE. also gesonden.

CORNELIS VAN EEMSKERCK.

DE TWEDE SCHEEPSTOGT DOOR DEN ADMIRAAL JAKOB VAN NECK,
IN 1600 ONDERNOMEN.

Wij hebben hierboven dezen scheepstogt, op bladz. 239 en volg. beschreven; de stukken, welke wij daarover mededeelen, zijn vooreerst, een brief van den Admiraal van Neck aan zijne reeders dd. 2 April 1601, N°. XIII der gedr. stukken en een brief van den onderkoopman Pieter Walichsz. uit de stad Patane aan zynen broeder geschreven, (N°. XIV) waarin het verhaal van hetgeen op dien scheepstogt tot Augustus 1602 is voorgevallen, gevonden wordt. Eindelijk onder N°. XV een brief aan bovengen. koopman, in welken brief het einde van den togt van Jacob van Neck, en hetgeen sedert in Bantam was voorgevallen wordt verhaald. Verg. verder bladz. 244 en 245.

XIII.

BRIEF VAN JACOB VAN NECK AAN HH. BEWINDHEEBEREN DER
O. I. COMPAGNIE. *Kolon. Arch.*

no 94
Laus deo, adi 2 April A° 1601 voor Bantam.

Eerntfeste wyze en zeer voorzienighe heeren, in wat manieren ons reyze is ghepasseert, sal UE. ghenoech deur Jacob Jacobse vernemen; onder weeghen ontrent by het eylandeken Annobon hebben wy ons verdeelt om vóór der nieuwer compagnie scheepen voor Bantam te coomen, dwelck alzoo deur de ghenade des Heeren gheschiet is, en zyn den 29en Maert tot op een myl na, voor Bantam ghecomen, aldaer is Claes Symense, UE. dienaer (die aldaer ghebleven was), nevens een commis van de nieuwe compagnie, tot ons ghecomen en wy hebben van hunlieden verstaen, hoe de saken stonden en op wat manieren Pauls van Caerden die in Achien was gheweest ende nu hier trafiqueerde, gehandelt had. Wy verstonden oock deur Claes Symense, dattet niet moghelyck zonde weezen, voor dees tyt tot Bantam, meer als een schip van 150 last te moghen laden, deurdien de veurighe scheepen alles wech ghenomen hadden, ende alzoo het op het uysterste is van de mousons om na Banda en Terranate te zeylen, hebben wy denzelven avont geresolveert, dat wy en het schip Gouda na Banda en Terranate zullen zeylen, en dat het schip Delft, dwelck ranck en qualyck van mast versien is, opt spoedichste voor Bantam sulle blyven legghen laden, en de ladinge, met Goodes hulpe, vercregen hebbende, hem, zoo rasch moghelyck is, huyswaerts sal haesten. Wy hebben uyt zyn schip ghelicht de stormhoeden, glaesen ende Neurenburghery, ende hem ghedaen uyt ons schip 2000 realen en uyte jacht 1000, midts hy daer laeten zal, tgheen hem in de lading zou moghen overschieten. Ick hebbe oock myn advis ghelaeten, dat men de twee cleenste scheepen van ons navolghende gheselschap, na UE. instructie, na China sal ordonneren, de groote scheepen vindt ick daer heel onbequaem toe, deurdien die heel lanckzaem zyn int wenden en

draeyen, en het vaerwater aldaer vol eylanden is, dicht by een ghelegghen, dwelck alsulcke groote waerdighe scheepen in swaer peryckel zoude stellen, aenghemerkt oock datte zeylen deur de lanckduyrige reyze zeer afgesleeten zyn, hebbe derhalven gheraden dat de Vice-Admiraal soude wachten tot het nieuwe ghewas, dewijl men in Acheyn niet handelen mach (zoo UE. verstaen sullen hebben) en alzoo by veel te vroeck quaem; dat hy daeren-tusschen die omlegghende plaetsen mocht bezoeken en dat met goede voorsichticheyt, dewyle de Portugeezen alle de Cooningen van dese landen teghens ons opreeden, derhalven men niemant ghelooven mach. De gouverneur van Bantam heeft my gewaerschout voor alle de Coninghen van Java, dat sy uyt zyn (deur der Portugheezzen ingheven) om ons met liste de schepen afhandich te maken ende den buyt onder hunlieden te deelen. Hy ontfinck my zeer vruntlyck en zeyde, dat hy my als zyn broeder beminde. Ick vereerde hem met een van de vergulde cortelassen ende een van de Aernemse diamanten, die ick aen de vingher hadde creech hij begheerte nae ende oock na de waterhont, die mede te lande ghecoomen was, ende ick most ze hem geven, ick accordeerde daerna met hem voor het schip Delft, in manieren als UE. door Jacob Jacobse wel verstaen sal, op denwelcken ick my ghehelyck refereere, overmits my de sinnen stadich ontstelt zyn, deur de haeste, die wy doen om van hier te raecken; wil derhalven UEE. den Almoghenden Heere bevelen, die UEE. alles goets wil verleenen ende ons een geluckighe behouden reyze.

UE. Dienstwillighen Dienaer,

JACOB VAN NECK.

XIV.

BRIEF VAN PIETER WALICHSZOOM AAN ZIJNEN BROEDER

JACOB WALICHSZ. DD. 4 AUGUSTUS 1602.

*Kolon Arch.
no. 113.*

Laus deo, Adi 4 Augusti anno 1602 in Petani.

Eersaemen myn beminde broeder Jacob Walichsoon, ick verhoop UE. gesontheyt, van mynent tweeighen danck ick den Almoege-

den Heere van syn genade, UE. sal believen te weeten, dat ick in Oost-Indien in de stadt Petani gebleven ben voor ondercoopman ende den oppercoopman is van Rotterdam, genaempt Daniel van der Leck uit de Hoochstrate, met 6 bootsgesellen als UE. dat van myn broeder Roekis Pietersoon wel hooren sal. Voorder sal UE. believen myn vader ende moeder te vermanen, dat sy hier geen swaricheyt in en setten, maer een blyschap laeten weesen, dat ick in Oost-Indien gebleven ben, want ik hebbe dit gedaen, omdat het myn profyten was hier wat te winnen, ende gelyck ghy wel weet dat in Hollandt niet te winnen en is, soo hebbe ick voor my genomen hier 2 ofte $2\frac{1}{2}$ jaren te blyven, tot dat ick sal gesien hebbe, watter in dese landen omgaet ende dan met Godts hulpe weerom thuis comen, soo seer lieve broeder Jacob Walichsoon, alsoo ick hier gebleven ben en hebbe ick niet connen laeten dat UE. te schrijven, hoe dat het met my is, omdat ghy my weerom een brief sal gelieven te sende, hoe dat het met UE. al is ende onse vrienden, want my verlangt dat te weeten soo seer. Lieve broeder ick sende UE. een clein presentken, te weten een stucxken blauwe syde van China, voor desen tyde en hebbe ick UE. anders niet connen senden, wantet rechte voort niet te becomen en was, maer als ick met Godts hulpe thuis come, sal ick UE. beeter gedencken, anders en weet ick UE. niet te schrijven, dan een weinich van onse voyage int cort verhalen, waer wy geweest hebben, int breet sal myn broeder Roekis Pietersoon wel verhaelen.

Item den 2 April anno 1601 syn wy van Bantam geseylt, overgesteecken nae Banda, doch de windt en wilde niet voegen, soo staecken wy over naer de Molukos, alwaer wy gearriveert syn den 2 Junyus aent eylandt Ternate, doch vonden aldaer geen lading, veroorsaecht synde naer een ander plaets te varen, soo lach teylant Tidori een quaertier myls van Ternate, ende daer woonden veel Portegysen op, die daer een kasteel hadden, ende schreeven dagelickx briefven aen den Coninck van Ternate, daer in sy ons seer injuryeerden, waer deur dat wy daer nae toe seylden, om ons leet aen haer te wreeken, comende op Pinster-Maendach

den 11 Junyo voort casteel, ende 3 scheepen die sy hadden, te weeten 2 Portegyse scheepen, met een Hollants schip, dat door de straet Magellanes gecomen was, een van de scheepen daer Pieter Janss. mee uitgevaren was, sy genomen hadden ende het volck vermoort hebben, behalven 5 mannen, die nae Goa gevoert syn ¹, soo schooten wy uit onse 2 scheepen over de 450 schooten ende sy schoten seer dapper weerom, soo dat wyder geen verwin opsaeghen ende seylden weer op de reê voor Ternate. Sy schooten ons een man af doot ende onsen schipper syn rechter been af, alsoo hy neffens Rookus Pieters. opt bovenet ginck, alwaer hy afstorff ontrent 2 oft 3 daghe daer nae; den Admiraal werden syn 3 voorste vingers van syn rechterhandt afgeschooten, dat met Godts hulpe weer geneesde, ende 3 bootsgesellen doot, met 4 of 5 gequeste op elck schip; soo seylden wy weer van Ternate den 31 Julius naer Petani toe, maer de wint en wilde niet dienen, soo dat wy over staecken naer China, stellende onsen cours door de Phillipine eylande heen. Int eylandt Ternate bleven 2 coopluyden met een cargasoen van 9222 gulden van comanscappen ende gelt, den eenen genaempt Jan Pietersz., die Rookus Pieters. tot ondercoopman geweest hadde, die bleef voor oppercoopman, ende Cristiaen Adriaen den Dorst syn soon, bleef voor ondercoopman.

Nu om vorder tot myn propooste van onse reyse te coomen, soo arriveerden wy den 20 September aen de eylande voor de rivier van Canton in China, ende daernae den 27 dito arriveerden wy voor de stadt Macau, tot onser groot verdriet, want soo haest wy daer quamen, is den fiscael met onse schuit nae de stadt gevaren om vrientschap te versoecken, of wy daer mochten handelen;

¹ Dit schip was genaamd de Trouw, en behoorde tot de vloot van Mahuen de Cordes, cf. blz. 219 hierboven. Blijkens eene beëdigde verklaring, afgelegd voor burgem. en schepenen van Rotterdam, op den 19 Nov. 1603, door den schipper Anthonis Anthonisz., werd een deel der ongelukkige bemanning van dat vaartuig, na zich op belofte van lijfsгенade te hebben overgegeven, op de wreedaardigste wijze om het leven gebragt. Een Portugeesch capitan liet aan eenigen der Holl. matrozen eerst de beide armen, daarna de beide beenen, en toen eerst, het hoofd afhouden. Dit deden Christenen, terwijl de Mahomedanen van Tidore zich van dit misdrijf onthielden.

maer soo haest de schuit daer gecomen is, syn gehouden met alt volck 11 in getal; nu des anderen daechs soo is de slup gevaeren om een goede reede te soecken, om met de scheepen daer te gaen leggen, dewelcke oock van de inwoonders van de stadt Macau genomen werde, ende wy geen weer doen mochten te helpen, want het te ondiep was met de scheepen te seylen ende wy laegen voor de stadt op een laeger wal, soo dat wy oock in duisent perickelen lagen om de scheepen en al te verliesen, soo dat wy alle middelen sochten om weer van de stadt te geraeken, want wy geen aparentie en saeghen 't volck weër te crygen, door dien sy ons volck soo schelmachtich genomen hadden ende daer geen tydinghe van conde cryghen, soo verleende Godt de Heere een goede wint ende seylden den 30 September van Macau met grooter blyschap, dat wy met de scheepen er soo van daen quamen ende met groote droefheyd, dat wy het volck soo mosten verlaeten, als men by hem selven wel dencken can ende liepen alsoo aen een onbekendt eylandt, daer wy groote neersticheyt deden, om dat wy een brief wilden na Macau senden ende loofden een arm visscherken veel gelts te geven, soo hy ons een brief aen Macau wilde bestellen, maer en dorste dat niet doen, seggende dat het syn leeven coste soude, soo hy dat dede, want het een gebodt van den Coninck van China is, dat men geen brieven van vreemde natie aen iemant brengen mach op de verbeurte van lyf en goet. Soo was hier geen hoop tvolck weer te crygen, waerdeur dat wy weër tseyl ginge, want wy groot gebreck aan water ende fictuali hadden, soo dat wy voort mosten op een ander plaetse, want daer geen middel was dat te cryghen. Soo seylden wy den 3 October van China, latende aldaer 20 man soo onnosel, alsoo staecken wy over naer Petani, alwaer wy den 7 November arriveerden ende met grooter vrientschappe ontfangen werden ende ons lading gecreeghen hebben, meer noch 3 Seeuse scheepen, die den Chines mee brochten, die in Hollandt geweest hadde, die den 26 Mayo anno 1602 hier arriveerden oock met Godts hulpe haer lading gecregen, daer oock coopluyden van gebleven syn. Dese stadt Petani leyt by oosten Malacka, tusschen Siam ende Bantam, ontrent 200 mylen noor-

der dan Bantam ende van Siam ontrent 6 dage reysens. Alsoo ick boven was verhaelende, datt wy 20 man in China gelaeten hadde, hebben wy hier voor warachtighe tydinge gehoort, hoe dat het met haer vergaen is, te weeten datter 5 man af int leven syn, die nae Goa gevoert syn ende de reste 15 man in China in Mackau doot ende opgehangen, twelck ons een droevighe tydinghe gheweest is, doch ick hoop dat het Godt niet ongewroken laeten en sal. Anders en weet ick niet te schrijven, maer sal tselfve van myn broeder Roekis Pieterss. breeder verstaen, met meer op dit pas. Dan wensche UE. met vader ende moeder in de hande des Almoogenden Heere, die u ende my in langdueryghe gesontheyt sparen ende bewaren wil ende groet van my alle bekende vrienden seer, voor eerst vader ende moeder, suster ende broeder ende alle de gebuuren jonck ende out.

UL. Broeder,

PIETER WALICHSOON, wat ick vermach.

XV.

BRIEF VAN DEN KOOPMAN ROCHUS PIETERSZ., GESCHREVEN DD.

21 NOVEMBER 1602 UIT BANTAM, AAN ZIJNEN BROEDER

PIETER WALICHSZ., RESIDERENDE TE PATANE.

*Kolon. Arch.
no. 128*

(De eerste regels zijn onleesbaar geworden) . . . So hebbe dan myne broederlycke liefde niet connen nalaeten UE. te aviseren van tgeen ons op de reyse wedervaren is. Wy syn den 23 Augusti van de stadt van Patany verseylt, als UEd. wel bekent is en wy zyn den 6 November na de middag voor de stadt Bantam gearreveert en dewyle er geen schepen en waren, is de peper tegenwoordigh goede cooper. Men can de sack tot 4 Ryaelen coopen, suyver schoon gemaect goed, en daer is wel voor 7 of 8 schepen lading, doch de schepen die over 5 maenden vertroocken syn, hebben moeten tot 7 en 8 coopen, dat is te weten de sack, die weecht 50 ℥ hollants; doch de eetbaere waer is hier seer dier

6 gantan rys een ryael van 8, een potgen arack $1\frac{1}{2}$ ryael van 8, 8 hoenders een ryael van 8 en soovoerts, alle dingen naer advenant. Onze vice-admiraal ¹ is 5 maanden na ons voor Bantam gearreveert en is hier gelaeden ende met de voorgenoemde schepen, als daer is den Witten en den Swarten Arendt (die haer admiraal met 12 of 13 man in Priaman gelaten hadden) naer Hollant gheseylt. Dese Witten en Swarten Arendt syn seer swack van volck geweest, alsoo dat sy op yder schip 3 of 24 Javanen tot bootsgesellen meêgenomen hebben ² en die schepen van Heemskerck, als oock mede die drie schepen, die in Banda geladen syn, hebben Pieter de Linde met syn volck ³ als oock mede den Admiraal met syn volck, die in Priaman ghevangen waren ⁴, van hier naer Hollant gevoert en onse 2 schepen als Cornelis Claesz. en Hendrick Jansz. ⁵ syn naer Chyna gheseylt en daer syn 2 schepen van 5 Moluckxaerders noch tegenwoordich in Ternate, de Seeusche schepen syn den 19 Decembris van hier geseylt en Arent Claesz. met Abram de Cock syn met haer geseylt, Arent op het Sonnetgen en Cock op Geraerd de Rooy ⁶. Wy hebben hier gevonden ontrent 20 personen, wesende van 4 rekeningen ⁷ en houden in 4 huizen elck bysonder huys, hebben alle haer coopmanschappen meest vercoft en gemanghelt in peper, soe dat se qualyck gelt hebben om af te leven, sodat sy hier niets te doen hebben, als wachten de schepen, daer syt in affheven mochten ende naer huys seylen, hier syn den 18 voorleden 11 Hollanders aengebracht, die een sjonck gheladen met fouly ende noten muscaten, die sy meenden in Bantam te brengen, verloren hebben, ondert eylandt Buton en quaemen aldaer uyt Banda ⁸. Aengaende de Portugesen, hebben hier gelegen met 8 groote ⁹ de Hollanders hebben $2\frac{1}{2}$ ettmael met haer geschoten(?) de gouverneur tot

¹ Cornelis van Foreest, cf. bladz. 245. ² Cf. blad. 251. ³ Pieter Essias de Lint, Vice-Admiraal van Olivier van Noort, cf. bladz. 223 en 261. ⁴ Guljam Seneschal, cf. bladz. 252. ⁵ De schepen Haarlem en Leiden, cf. bladz. 240 en 245. ⁶ Gerard Leroy, zie bladz. 259 hierboven. ⁷ Compagnien. ⁸ Wie deze Hollanders waren is mij niet gebleken. ⁹ Het papier vergaan en het schrift onleesbaar.

Bantam is doot weder een broeder in syn plaetse gheset, denselleven is voorleden 4 daegen wederomme afgeset en van alle syne goederen berooft, want hy wert beschuldigt dat hy den Coninck geen rekeninge en dede, soo isser om die oorsaecke groote twist in de stadt gheweest.

Hiermede, enz.

ROCKUS PIETERSOON,

U. l. broeder, wat ick vermach.

DE SCHEEPSTOGT DER ZEEUWEN VAN HET JAAR 1601.

Hoogst belangrijk mogen de beide stukken N°. XVI en XVII hieronder volgende, geacht worden; want van dezen merkwaardigen scheepstogt der wakkere Zeeuwen, was tot nu toe slechts zeer weinig met juistheid bekend. Een toeval bragt onderstaande verbalen, welke door afgevaardigden uit de reeders aan de Staten-Generaal werden overhandigd, onder mijn bereik, toen ik de geseponeerde stukken van H. H. M. in de zoogenaamde Loketkas der Staten-Generaal, doorzocht. Een overzicht van den geheelen scheepstogt heeft men aangetroffen, op bladz. 252—259, hierboven. Niet minder belangwekkend is de brief onder N°. XVIII medegedeeld, omdat daaruit, eensdeels op nieuw blijkt hoe levendig de betrekkingen waren tusschen de Noordwestkust van Vóór-Indie, inzonderheid van Goezeratte met het noorden van Sumatra en andersdeels, omdat daaruit geleerd wordt, hetgeen tot nu toe onbekend was, dat de Nederlanders reeds in 1602 betrekkingen met Goezeratte en het groote rijk van Delhi hebben aangeknoopt.

XVI.

CORT VERBAEL, OVERGEGEVEN BY ENDE VAN WEGEN DE COMPAGNIE VAN ZEELANT, HANDELENDE OP DE OOST-INDIEN, WAERBY DE E. MOGENDE HEEREN STATEN-GENERAEL SULLEN CONNEN VERSTAEN, HET GEPASSEERDE GEDURENDE DE REYSE VAN DE VIER SCHEPEN BY HUNLUYDEN UITGEREEDT, GHE-NAEMPT, HET EENE ZEELANDIA, GROOT 300 LASTEN, CAPITEYN CORNELIS BASTIAENS, HET ANDER MIDDELBORCH, GROOT 200 LASTEN, CAPITEYN HANS HUYBRECHTSS. TONNEMAN, HET DERDE DE LANGHEBERCQUE, GROOT 150 LASTEN, CAPITEYN NICOLAES ANTHEUNISSEN, ENDE HET LAASTE DE SONNE, GROOT 70 LASTEN, CAPIT. CORNELIS ADRIAENSZ., WAERVAN WEDEROMME GEKOMEN ZYN DE TWEE SCHEPEN, NAMENTLYK ZEELANT ENDE DE LANGHEBERCQUE, DE ANDER TWEE RESTERENDE ZYN NOCH IN HEURE REYSE.

Eerstelick, de voorn. schepen zyn vertroocken tot vervoorderinghe van heure reyse met goeden wint ende bequaem weder, op den 28 January anno 1601, ende syn gepasseert op den 6 Marty daeraenvolgende de linie equinoctiael ende soo voorts, op den 18 Mey gedobbeleert de Cabo de Bonne Esperance, zynde interim niet besonders gepasseert, weerdich om verhalen.

Den 28 Meye, hebben heuren cours genomen tusschen het vaste lant Africa ende het eyland Madagascar ende gearriveert op den 7 July aen een van de eylanden van Comora, genaempt Angom¹, alwaer den Coninck henlieden zeer vruntlyck ontfinc, ende hebben de commisen in den name van Zyne Princ. Exc. denselven Coninck vereert met eenighe cleene presenten, hem aendienende, dat Zyne Exc. niet en sochte dan alle minne ende vrientschappe mit alle Coningen, Princen ende heeren te hebben ende houden, twelcke Zyne Majesteyt wel beviel, mede syne ondersaten (dat een goedaardich volck es), die de onse alle vrientschappe bewesen ende goede vervarsinghe gaven, mits betalende. Ende op het vertrecken van de schepen gaff denselven

¹ Andschuan.

Coninck hun brieven van recommandatie in Arabische spraecke, addresserende aen den Coninck van Achin ¹, ende hy voorderde van de onse een bekentenisse, inhoudende dat sylieden van hem alles goets, eere ende vruntschap hadden ontvangen ende zyn alsoo van daer vertrocken.

Op den 14 Augustus daeraenvolgende, zyn de scheepen geancert voor het eylant van Celon; ende verstaende van den volcke van dien lande, dat aldaer gheen voordeel te doen en was den coophandel betreffenden, hebben hare reyze vervoordert naer de stadt Achin, int eylant van Sumatra, weesende de gedestineerde plaetse.

Alwaer zy op den 23 derselver maent op de reede, Gode lof, wel gearriveert zijn, hebbende op alle de schepen tot dien dach toe, niet meer als 5 mannen verlooren, ende vonden aldaer op de ree 7 of 8 schepen, soo uyt de Roode-Zee, als Guyseratten, dewelcke ziende onse scheepen, waren vervaert ende zochten hen te verberghen: De onse dat bemerckende, hebben henlieden uit de schepen een seigne van vrientschap gedaen, waarop zylieden vrymoedelyck zyn blyven liggen.

Den 24 dito, syn eenighe commisen uit den schepen aen lant by den Coninck van Achin gegaen, hem aendienende, dat zy daer gecomen waren met de 4 voorn. schepen van Zyne Exc., om aldaer te negotieren ende hunne schepen te laden, waertoe zy behoorlyck waren versien, zoo van gelde als coopmanschappen, den Coninck breeder te kennen ghevende, dat Zyne Exc. anders niet en versochte dan alle goede confederentie ende in vrientschap met Zyne Mat. te handelen, ende dat zylieden tot dien eynde medebrochten brieven van Zyn Exc., waarmede Zyne Exc. zulx was aendienende met eenige schenkagie van gelde als andersins in coopmanschap. Waerop den Coninck henlieden antwoorde, soo verde zylieden met alsulcke intentie quamen als voorseyt, dat sy hem zeer willecom waren, want hy insgelycx anders niet en was begerende, dan alle goede vrintschap met onzen Prince ende zyne ondersaten te handelen ende hebben. Dan alsoo Zyne Mat.

¹ Men mag dit als een zeer merkwaardig bewijs aanmerken van de betrekkingen, van de Maleijers met de eilanden op Afrika's Oostkust.

eenige discontentementen gevonden hadde, by voorige scheepen van dese landen daer geweest, was in vrees, dat hetselve hem nu wederom hadde mogen bejegenen, waerop de onse Zyne Mat. verseeckerden, op trouwe ende waarheyt, dat sulcx deur haer nyet en was gepractiseert, maer door de Portugeesen, die dese landen vianden zyn, ja van Zyne Mat. mede, twelek zy sorchden voor haer vertreck hy noch gewaer soude worden. Den Cooninck antwoorde, dat hy verhoopte haer belofte alsoo soude vinden, ende nam wel, dat de onse Zyne Mat. presenteerde aen lant te comen, ende blyven soudent Ostagiers. Waarmede een geheel nieu alliance is gemaect geweest ende heeft de Coninck, om sulcx van zynent wegen te bewyzen ende de onse te verseeckeren van zyne goeden wille, terstont laten halen, los voor liber ende vry gegeven, al sulcke gevangenen als hy van desen landen was hebbende. Heeft mede zyne edele gesonden, geaccompagneert met eenige anderen van zynen hove, om de capiteynen ende commisen van de onsen tzynden hove te brengen met eenige oliphanten, ende insonderheyt isser geprepareert ende toegemaect een oliphant, waerop de brieven van Zyne Exc. geleyt zyn met alsulcke presenten als aen Zyne Mat. waren gedestineert, dewelcke hy alle in weerde ende mit grooter eere ontfangen heeft, de Capiteynen ende Commisen wel tracteert ende vereert met een cleet ende geweer naer slants maniere.

Waernaer zyn gevallen in communicatie op den handel van de peper, dewelcke de onse zoo extreem dier gevonden hebben, dat sy perplecx zyn geweest daer aen te comen, alle t'welcke de onse bevonden deur t'beleyt van de Portugeesen aldaer, die altyt waren tenderende tot onsen nadeele, als insonderheyt den Coninck te verstaen gevende, dat onse schepen groote quantiteyt van valsche rialen waren medebrengende, ende dat zy overlant van Goa daervan waren geadviseert. Den Coninck, om sulcx te ondersoucken heeft bet dan thien hondert stucken van achten overmidden gedaen snyden ende contrarie bevonden, waerover hy de onse gewaerschout heeft, dat zy haer van de Portugeesen hadden te wachten, alsoo hy deur experientie bevont, dat zyluyden sochten ons by hem odieus te maken ende oock by alle zyne

subjecten; waerdeur hy al te meer totte onse geaffectioneert es geworden. Nochtans hebben de onse deur der Portugeesen toedoen de peper moeten coopen tot een extreme onverwachten prys, opdat zy van de wal mochten geraecken, wetende datter andere schepen waren te comen, zoo uyt Engellant; Brittangien als Hollant.

Den Coninck merckende de goede inclinatie van onsen Prince ende onse natie, omme met hem ende syne subiecten in eenicheyt ende vrintschap te vermeerderen, heeft geresolveert mette twee eerste schepen die hare ladinge in soudon hebben, zynen ambassadeur, geassisteert mit zynen admirael ende een zyner neve met haer dienaers, herwaerts aen te seynden in zynen name, met zyne brieven ende presenten aan Zyne Exc., (die hy onse Coninck noempt) omme de aangeboden vrientschap met haer ende zyne brieven te confirmeren. De onse hebben sulcx voor seer goet ende groote eere aangenomen, ende hebben int lant gelaten, twee van onse comisen mit drie assistenten, omme int lant te blyven ende hare coopmanschappen, die haer gelaten wierde, in peper te veranderen, daertoe den Coninck belooffde aen haerlieden alle assistentie te doen, ja gelt te leenen omme peper in tyt ende saisoen te coopen en te bewaren, totte compste van de naeste schepen, haerlieden toelatende, dat zy een woonplaatse mochten bouwen om haerluyden in te houden, twelck zy gedaen hebben, ende hebben die genoemt Zeelant. Oock heeft de Coninck henlieden toegelaten, dat twee van de voors. commissen gingen na Cambaia met zeecker coopmanschappen, met zyne brieven van faveur aen den Coninck aldaer, om te sien wat handelinghe aldaer ware tot prouffyt ende voordeel van hare meesters, want de onse waren angedient, datter negotien van groote proffytten waren te vinden ¹.

De schepen Zeelandia ende Langebercque zyn met groote vrientschap van den Coninck ende de reede van Achin vertrocken, den XXIXen November, medebrenghende den voorn. ambassadeur mitte voors. heeren ende dienaren.

Op den selven dach syn van daer oock vertrocken de schepen

Zie hieronder bladz. 495, het stuk N° XVIII.

Middelborch ende de Sonne na Bantham, om te handelen, alsoo se in Achin geen ladinge genouch en conden vinden.

De twee voorn. schepen, als Seelant ende de lange Berck zyn met goede voorspoet gecomen den 6 Marty 1602 lestleden, tot op de reede van t'eylant van St. Helena, alwaer sy haer hebben ververscht, ende naer negen ofte thien dagen aldaer gelegen hebbende, is by haer op de reede gecomen het schip den Witten Aernt van Amstelredam, twelck geheel weeck van volck ende andere nootlicheyden is geweest, ende is deur de onse van acht ofte thien mannen ende van alsulex, als zy derven mochten, geassisteert geworden, gelyck vrienden ende nabuyren, insonderheyt op sulcke reysen ende occasien, toestaet.

Drie daghen naer het arriveren van den Witten Aernt waren onse schepen gereet, om heur reyse te vervorderen, dan zy, te weten: die van den Witten Aernt, baden haer, dat zy noch drie ofte vier dagen wilden wachten, hopende dat zyne compangnon den Swarten Arent, die zy aen de Cabo de Bonne Esperance hadden verlooren, comen soude; ende zy belooffde zulx te doen.

Int arriveren van de onse aen St. Helena, vonden in de Cappelle aen den Hooghen Outaer een brieff, geschreven by den Cap. van 't Gallion den Valentyn, dat daerna van de Engelschen genomen es geweest, waerby hy adviseerde aen den genen, die naer hem comen soude, hoe dat hy daer lange hadde gewacht nae eenighe Hollantsche ofte Zeeusche schepen, om daeruyt te hebben zyn recompense van peper, over groote partye, die hy deur tquaet weder aen de Cabo hadde moeten over boort werpen, dan overmits daer nyemant en compareerde, dat hy nyet conde langer wachten, maer zyn reys was vorderende.

Onse schepen hebben een seyl uyter zee sien comen, waren verblyt, hoopende dat het den Swarten Aernt wesen soude, maer alsoo syt nyet en conden kennen, resolveerden zy derwaerts te zeylen ende bevonden, dattet een Spaensche Gallion was. Sy sonden vooren uyt een boot met twee mannen ende een trompetter. 't Selve naby comende riepen ende baden aen den Capiteyn, dat hy soude willen aen 't boort van den Admirael (meenende 'tschip

Zeelandia) comen, hem mit vriendelycke woorden souckende daertoe te induceren; maer die van 't galioen spraken hen toe met trotse woorden in Portugeesche tale, willende met haer niet te doen hebben, off soo sy nyet en wilden wechvaren, wisten wat zy mit haer te doen hadden ende zyn die van de boot zoo weder aen tboort van den Barcq gecomen, rapporterende heur wedervaren.

Waernaer hebben d'onse beslooten heur ancker te lichten ende te gaen besichtighen, wattet voor een schip was. Zoe hebben die van den lange Barque 't Gallion naerderende, gevraecht vanwaer hy was, die antwoorde van Lisbona, ende dat hy van Goa quam; de onse seyden, dat se van Zeelant waren ende van Sumatra mit peper geladen quamen. Maer sonder meer, die van 't Gallion staecken een bloetvendel op ende schooten drie schooten, d'een naer d'ander ende beschadichde de lange Barque, dwelcke riepen in Portugeesche sprake, «om 'tlyden Godts, zy en souden «nyet schieten, want sy quamen om in vrientschappe mit haer «te spreecken;» dan al en hielp niet, sy bleven schietende, waer deur 't schips-volck, mits twee mannen van heur dootgeschooten waren, ende een dapperlyk gequetst, gaende wierden ende wilden mit alle mannen op 't Gallioen vallen, twelck zy deden ende begonnen daer dapper op te schieten, zoodat de langhe Berck alleen wel tachtich schooten naer 't Gallioen hadde geschooten, al eer het groote schip Zeelandia daerbij conde comen. Maer by den anderen wesende hebben dien dach teghen 't Gallion dapperlyck geschooten ende 't Gallioen tegen henluyden, ende den anstaenden nacht heeft 't Gallioen zyn ancker gelicht, ende vier op gesteecken, waerby te verstaen hebbende, dat zoo sy harte hadden hem souden volgen, twelcke zy deden, ende begonnen des anderen daechs andermael te schieten op den anderen, twelck dien dach continueerde tot des anderen daechs toe, als wanneer die van 't Galioen 't bloetvendel ingetrocken ende een vreedevendel opgesteecken hebben. Ten welcken tyde, zynder eenige van d'onse aen 't boort van 't Galioen gesonden, begerende dat den Cap. ende de overste aen 't boort van onsen Admiraal soude comen, twelck sy gedaen hebben, versouckende aen de onse, dat men haer het leven soude

salveren ende souden goetwillichlyck opgeven, want waren wel 400 personen in getale int Galioen, twelck de onse hebben geconsenteert, ende hebben alsoo souffisant volck aen boort gesonden, ende daer comende bevonden, dattet water daerinne wel acht ofte thien voeten hooch in de peper stonde, waerdeur sy genootsaecht zyn geweest de groote mast over boort te kerven ende veel goet over boort te werpen, om de lecken te vinden ende die te stoppen, twelck al soo mit groote moyten ende arbeyt geschiet es. Ende 'tselve Galioen drooge hebbende, hebben geresolveert daermede te varen aen het eylant van Fernando de Noronha, alwaer zy gecomen syn den 8en van April, ende hebben aldaer aen lant geset den Capiteyn ende alle tvolk op de Galion geweest zynde, behalven eenige slaven, dwelcke liberteyt sochten en int Galion gebleven syn. Dewyle sy daer lagen hebben 't Galioen weder gerepareert met een ander groot mast ende andere nootelicheden, oock mede hebben de onse een groote saloupe gemaect, waermede de Portegeeschen haer selven aen 't vaste lant van Brasilien hebben connen stellen.

Op den 13en Meye zyn de twee schepen, Zeelant ende de lange Berck met het Galioen van het eylant Fernando de Noronha vertrocken, om heur reise te vorderen, ende bleven by den anderen tot op vier graden benoorden de linie equinoctial, dan bevindende dattet Galioen traech seylde, resolveerde tselfde van alle nootelicheden te provideren, twelck geschiet synde, zyn de twee voorgén. schepen naer huys vertrocken, ende syn in Zeelant, Gode loff, wel gearriveert den 6 July, brengende geladen ontrent 2600 balen peper ende wat anil.

Ses ofte acht daghen daerna is't voors. Galioen genaempt St. Jago, groot ontrent 400 lasten in Zeelant gearriveert; de Heere hebbe loff van de overwinninge.

Dit is alles, naerdad die van de voors. compagnie van Zeelandt van de capiteynen, commisen, bevelhebberen ende bootsvolk van de voors. schepen Zeelandia ende de lange Berck vane gepasseerde verstaen hebben ende Uwe M. E. nytet zelve opt cort ende voort principaelste hebben weten te verhalen.

XVII.

VERBAELL GHEDAEN AEN DE E. M. HEEREN, MYNE HEEREN DIE
STATEN-GENERAAL DER VEREENICHDE NEDERLANDEN, DOOR
JACOB BOREEL ENDE JACOB DE WAERT, GHECOMMITTEERDE
BEWINDTHEBBEREN VAN DE COMPAGNIE OP DE OOST-INDIEN
IN MIDDELBURCH, VAN DE TWEE LAETST GEKOMEN
SCHEEPEN UIT OOST-INDIEN, GENAEMT MIDDELBURCH, ENDE
DE SONNE OP DEN VII JULY 1603.

Edele Moghende Heeren, de Bewinthebberen van de Compagnie, trafficqueerende op de Oost-Indien, resideerende tot Middelburgh, ghebieden hem ootmoedichlyck in de goede gracie van Uwe M. E. Ende alsoo Godt Almachtich ghelieft heeft twee van haere scheepen geluckelick te laten arryveeren, die gehandelt hebben op eene plaetse, daer noyt scheepen van dese landen te vooren syn geweest, ende weder ghekeert, als oock andere tydinghen, die de compagnie heeft uit Oost-Indien ontfangen, zyn gelast Uwe M. E. int corte te verhaelen.

Uwe M. E. ofte eenige van dien is kennelick, dat dese compagnie in den jaere 1600 hebben toegemaackt vier schepen, genaemt: Zeelandia, Middelburgh, de langhe Barque ende de Sonne, dewelcke syn tzeyle gegaen den IIen January 1601 ende gheluckelick ghekomen in zeven maenden by den Coninck van Atchien, alwaer sylieden niet alleene hebben haere ladinghe become, maer oock zoo eene vrientschap gemaect met denzelven Coninck, dat hy syne ghesanten aen dese landen heeft ghesonden, die alhier noch syn.

Dan alsoo daer maer voor twee scheepen laedinghe was te become, hebben de commisen goet ghevonden, dese twee scheepen te senden naert Oost, ontrent het groot Coninckryck van Sian, synde een uitgestreckt landt, ligghende tusschen de zee van Bengale ende de Chinese zee, ende syn alsoo de vier scheepen vertrocken van Atchien op den 29en November 1601, de twee, naementlick Zeelandia ende de langhe Barcke naer dese landen, die welcke met brochten, een jaer gheleden de Carake, ende de

twee andere zyn bewesten het eylant Sumatra geloopt naer de strate van Sunda.

Ende soo naer Bantam om aldaer in te nemen seker piloten, die haerlieden om de Oost zoude mogen brengen, dan commende voor Bantam saeghen aldaer eene armade van wel dertich zeylen, bestaende in acht gallionen, vier galleyen, voorts bantyns ende ander scheepen van die landen, ende alsoo zyliedder maer twee scheepen en hadden, vonden niet gheraeden haer te avontueren tegens de voors. armade, dan syn voorts door ghevaeren. Ende ghecomen synde ontrent het eylant van Borneo, alwaer sylieden haere salloupe opstelden, vernam aldaer een deel van de armade ende veroverden een Bantyn, daerontrent veertich mannen op waeren, daeronder zeven Portugeesen, de reste volck uit de Indien, niet inhebbende dan wat victuaille, dwelcke sylieden mede naemen tot het eylant van Celebes, doordien zyliedder niet konden verstaen haere commissie sterck genouch was, om haerlieden vorder te beschadichen.

Ende alzoo zyliedder de Mousones teghen hadden konden, niet wel om de oost geraecken, dan syn gecomen tot Amboina, alwaer den Admyrael van die plaetse, naer haerliedder een willecomst gegheven te hebben, versochte dat se met haere scheepen zoude willen gaen liggen voor de stadt ofte plaetse, alsoo sylieden bevreesd waren voor de armade, sochten van de onse beschermd te worden, dewelcke gelovende den voors. Admyrael, verlooren op eenen corten tyt negen anckers van haer twee scheepen ende de opgerechte saloupe, drivende het schip de Sonne tegens tlant, verloor het roer, soodat tselve in groot perickel was; waerdoor ende dat zyliedder aldaer geen handel saeghen te doen, zyn van daer vertrocken ende op diverse eylanden gheweest.

Syn eyntelick gecomen tot haere begeerde plaetse, te weeten tot Petani, liggende soo voors. is om de oost op zeven graden, alwaer zyliedder vonde den Generael Neck met syn jacht, die aldaer wel zeven maanden hadden geweest ende syne laedinghe becomen, denwelcken, alsoo hy langhe was uitgeweest, onse scheepen hem assisteerden met twee duysent ponden bisquyt ofte

broot, ende hebben de onse in seer corten tyt haere volle ladinghe becomen, wel d'een helft beeter coop als tot Atchien, latende aldaer acht mannen met veel gelts ende coopmanschappe, om een groot schip mede te mogen laeden.

Dit landtsgelegentheyd is seer propys voor de Oost-Indischen handel; niet alleene dat den peper aldaer goeden coop is, maer dat de Chineesen aldaer veel handel drijven van allerhande coopmanschappe, oock met groote scheepen wel van duysent vaeten, waardoor men alderley waeren uit China can becomen, ende mits een redelick ghewin ghevende, herrewaerts naer dese landen brengen, alsoo die Chineessen niet willen toelaeten, dat eenighe vreemde nacie in haer landt come; ende aldaer worden oock eenige waeren seer begeert, daeraff in deese landen veel syn ende jaerlicx worden versien, hoewel die alhier oock uit verre landen worden gehaelt, soodatt metter tyt niet noodich sal weesen, dat men soo veel gelts uit deese landen voere, dienende alles tot groot welvaert van de Gheunyeerde Provintien.

Tot Petanie hout hem den Coninck, die nu ghestorven was, hebbende die Coninginne het Gouvernement, die een zeer groot genoughen hadde in onse nacie, de schepen tot meermaelen met haer galleyen van verre is comen besien, alwaer de onse alle tryumphe over bedreven met de wimpels ende van op te laten wayen, ende tgheschut rondom affschietende. Gaff oock te verstaen, dat sy wel gewilt hadde den Coninck soo langhe hadde mogen leven ende syne reede met sulcke scheepen sien beset, die van zoo verre landen comen, dat hem tselve een groote vreuchde soude geweest hebben.

Sy verthoonden haer oock zomwylen gheaccompangeert met ontrent die hondert vyftich olyphanten.

Ende van Petani treckende met Neck, lieten aldaer den generael Heemskercke, zyn gecomen op Bantam, allwaer den generael Neck was blyvende door de zieckte van syn volck, syn die schepen Middelburch ende de Sonne deur Godes goedicheyt int laetste van Meye 1603, in deese landen wel ghearriveert.

Onse principaale hebben ons oock ghelast, Uwer M. E. aen te dienen, hoe sylieder zeeckere schryvens hebben ontfanghen van

haere facteurs gelaten, tot Atchien, als int Coninckryck van Canbaia ende voorder wat de Franchoyssen, Engelsschen ende scheepen van Moucheron aldaer hebben uitgerecht.

Uwe M. E. weten, dat de Franchoyssen met twee scheepen, ende de Engelschen met drie ofte viere, in den jaere 1601, als oock Jooris Speelberch voor Balthasar de Moucheron, syn naer de Oost-Indien gevaeren, waeraff int gaen het een Frans schip op de Maldives is gebleven ¹ ende door ziekte van den Gouverneur, als ander quaet toesicht hebben tot geen handel cunnen comen, ende wederkeerende naer deese landen syn ontrent die cost van Spangien in zee vergaen, naerdad eenige scheepen uit Hollant, tvolck, gelt ende coopmanschappe hadde overghenomen.

De Engelszen ist beter gheluckt, de welcke, naerdad sylieder tot Atchien haer loopplaatse hadden gehouden, hebben haer vergeselschapt met Jooris Speelberch, geleyt in den eylande van Queda ende aldaer gewacht op een schip, dat comen zoude van St. Thomas, liggende in den houck van Bangala, dweelck sylieden eroverd, ende daeruit becomen hebben, neghen hondert baelen cattone lynwaet, zonder de kisten, waarvan Speelberch voor syn $\frac{1}{8}$ heeft CXX baelen en syn deel van de kisten.

Uit het Coninckryck van Canbaia schryven, dat zylieder aldaer wel syn ontfangen van den Coninck; oock dat apparent is aldaer goeden handel te sullen vallen, niet alleene in specerie, maer oock in andere goede coopmanschappen, daer men veel gelts in can besteden, ende alhier wel begeert. Oock de Malabaren presenteeren alle vrientschap op onse nacie.

Dit is E. M. heeren wat ons voor dese mael kennelick is. Godt Almachtich wil den Oost-Indischen handel dageliex meer ende meer tot proffyte van de gheunieerde Provincien onder tgoet beleyt van U. M. E. laten prospereeren.

Uwe M. Ed. ootmoedige Dienaers,

JACOB BOREEL.

J. P. DE WAERT.

¹ Zie over deze schepen bladz. 274 boven.

XVIII.

STICHTING VAN DEN NEDERLANDSCHEN HANDEL IN GOEZERATTE,
 BEZOEK AAN DE MALEDIVEN EN EERSTE BETREKKINGEN
 MET HET RIJK VAN DELHI. 1602.

Laus deo, 20 April anno 1602, uit Gusuratte.

Eersaeme besondere goede vrienden, wy verhoppen Ul. aller gesontheit als ons eygen, desen dient om Ul. te adviseeren ons arrivement op Suratta, alsoo wy 2 maanden ende ses dagen op de reyse hebben geweest, dan hebben 5 dagen stil geleeghen in de Maldives, daer hem de Coninck houdt ende beweess ons groote vrientschap, ende seyde ons, dat wy vry met hem soudon connen handelen, syn lant was voor ons open, maer daer en is niets besonders te haelen, daer valt ambregrys, dan is quaet om in te commen.

Alsoo wy hier aen het eylandt Suratte arriveerden, de ingeseetenen en beweessen ons geen cleyne vrientschap, cregen stracxs een huys met hetgene ons van noode was, moeten daervooen ter maent geven 4 mamidis, yder mamidis is 9 stuyvers, ende hebben oock een knecht, die ons dient, soo dat wy hier wel gedient syn.

Nopende de coopmanschap is hier wel gewilt, soo wy van alles hadden, laecken, carseyen van diversche couleuren is hier oock wel begeert, als tin mede, soude hier de mon gelden 26 mamidis, een mon is 13 ƒ Achyns, sy verrekenen hier anders niet als met de mon. Roers, pistoletten syn hier oock wel begeert, saffraen een ƒ Achyns 20 R., fluweel van aldehande couleur, Dansicker flessen, corael, loot, want het loot gelt hier 11 mamidis de 13 ƒ Achyns. Den annys is hier planteyt, dan van diversche prysen, daer isser van 40, 50 ende 60 ja 100 ende 120 R. de barre Achyns. Hier is op Suratte een schip van Priaman gecomen, met 300 baren peper, hetwelcke wy wel soudon hebben gecregen om 42 Realen, ende alle goederen die hier vuyt comen, moeten 3 pCt. geven, als die incommen mede, het gelt geeft $2\frac{1}{2}$ pCt., soo veel hebben wy moeten geven. Wy wenschen hier 2 van onse schepen soudon haer ladinge crygen; 't is een goede reede, 't is beter dan in

Walcheren te comen, want op het alderleechste is het ses radem diep ende blyven 2 mylen van de stadt leggen ende dan comen de lichters, die hier genoeg syn, die haelen het goet vuyt de schepen, tot voor de stadt; dan voor onse schepen ende soude dat niet geraden vinden, de oorsaecke, hier synde, souden wy haer wel seggen.

Daervoor, soo daer eenige van onse schepen syn, wilt deselve stracxs hier seynden, want hier proffyt te doen is ende laet een van alle mede comen, want sy souden hier peper genoeg crygen, want het volck soude lorren drayen, gelyck in Hollant. Hier syn oock by ons geweest sommige Malabaren, te weeten van Calicoute, seggen dat by haer sommige plaetsen syn, daer geen Portugysen en syn ende de princepaelste plaetse is genaempt Tegaly ¹. Den peper en gelt daer maer 25 R. de barra. Sy presenteerden ons een fort te geven, soo wy met haer begeerden te handelen, daerdoor soo daer eenige schepen naer ons vaderlant vertrecken mogen, de reeders adviseeren, want hier noch geen schepen en syn, die na de Roode Zee trecken, daermede meynen wy te schryven.

(Hoewel deze brief ongeteekend is, moet hij geschreven zijn door de kooplieden Hans de Wolff en Lafer, zooals blijkt uit eenen brief, dd. 18 Nov. 1602, door de Zeeuwsche residenten in Atsjin geschreven. Deze laatsten, vier in getal en genaamd, Cornelis Jolyt, Nicolaes Pietersz., Jan Martsens en Lucas Anthoenisz, berigten verder omtrent de eerste handelsonderneming der Zeeuwen in Goezeratte het volgende: «Sy (Lafer en Wolff) souden met Nachoda Isax herwaerts (i. e. naar Atsjin) gecomen hebben, die hier in October gearriveert is, dan soo sy op haer vertreck stonden, syn sy ontboden van den Coninck van Mogolles ², die alle die landen en oock Bengala onder syn jurisdictie heeft.»)

¹ Telidsjary, nabij Kalikoet?

² De zoogenaamde Groot-Mogol, destijds nog Akhbar de groote, cf. hierboven bladz. 33.

STUKKEN BETREKKELIJK DE LAATSTE GROOTE ONDERNEMING DER
VEREENIGDE HOLLANDSCHE COMPAGNIEN, VÓÓR DE OPRIGTING
VAN DE ALGEMEENE OOST-INDISCHE COMPAGNIE MET
OCTROOI, 1601.

Zooals wij op bladz. 259 hierboven hebben aangetoond, zeilden in het jaar 1601 gezamenlijk twee vloten uit Nederland naar Indie, welke beiden te zamen niet minder dan 15 schepen sterk waren. Hetgeen op den togt dier schepen is voorgevallen, hebben wij in Hoofdstuk VII, bladz. 259—271 hierb. kortelijk verhaald. De eerste vloot stond onder bevel van den Admiraal Jacob van Heemskerck, die andermaal met goeden uitslag deze expeditie ten einde bragt. De navolgende stukken hebben betrekking op de verrigtingen van dien vlootvoogd, als: N°. XIX, is een uittreksel uit het berigtschrift voor Jacob van Heemskerck als Admiraal en voor zijnen breeden raad; N°. XX is de aanwijzing, welke hem van wege de Bewindhebbers gegeven werd, van de plaatsen, waar den handel moest worden gedreven. Daarna volgt van N°. XXI tot en met N°. XXIX eene hoogst-belangrijke verzameling brieven en instructien, door Jacob van Heemskerck geschreven, in welke nagenoeg de geheele geschiedenis zijner verrigtingen, zoowel op reis van Nederland naar Indie, als in Indie voor Bantam, op Java's Oostkust, en in de golf van Siam te Patane, gevonden wordt. Dubbel zijn deze brieven te waarden, omdat tot nu toe slechts een gedeelte van Heemskercks tweeden scheepstogt onvolledig bekend was; bovendien vindt men daarin het bewijs, dat reeds in 1602 de Nederlanders hunne eerste faktory op oostelijk Java hebben gesticht en verder eenige belangrijke bijzonderheden, betreffende de geschiedenis van Java te dier tijde.

Omtrent de tweede vloot onder Wolphert Harmensz., deelen wij in de eerste plaats mede, de instructie van de Bewindhebbers aan dien Admiraal mede gegeven (N°. XXX); voorts eene missive van de Bewindhebbers aan Adriaan Veen, die sedert het

jaar 1599, nog steeds op Banda resideerde, en eindelijk onder N°. XXXII een ongeteekenden brief, vermoedelijk geschreven door een koopman, welke door Wolph. Harmensz. in Bantam was achtergelaten, in welken brief de geheele scheepstogt onder Wolphert Harmensz. en zijn roemrijk gevecht tegen de Portugezen voor Bantam, kort en eenvoudig wordt verhaald. Ten slotte volgt het contract, hetwelk Wolphert Harmensz. met de opperhoofden van Labetakka, Selamme, Wayer, Oud-Dender en Rosengein gesloten heeft, welk contract de grond gelegd heeft eerst van onze betrekkingen met, daarna van ons gezag over de Banda-eilanden.

XIX.

EXTRACT UIT DE INSTRUCTIE VOOR DEN ADMIRAEEL ENDE
BREEDEN RAEDT, BESTAENDE IN ZES PERSONEN, TE WETEN
DEN ADMIRAEEL JAKOB HEEMSKERCK, JAN PAUWELS, VICE-
ADMIRAEEL, JAQUES GRENIER, HANS SCHUURMAN, CLAES
JANS MELOKNAP ENDE TOENIS JAN CLICKEGE.

Kolon. Arch. no 140

In den eersten, enz.

Item also de uysterste limiten van dese voyage gestelt syn tot de uysterste deelen van China, eylanden van de Philippinen ofte Japan toe inclus, sal de voors. vloote int geheel ofte deel, oock geene oppercooplyden, schipperen, ondercooplyden, stuerluyden, scheepsoffitianten, bootsgezellen ofte yemandt anders, die in deze vloote sal vaeren, mogen wederkeeren, voor ende aleer de voors. uysterste limiten bevaren ende versocht syn, ten ware den Admirael ende zynen breedten raedt tselve nootshalven goetvonden ende accordeerden, — dan by so verre den Admirael met een van den raedt ofte twee andere van de voors. raden adviseerden voort te varen tot de voors. vyterste limiten toe, sullen alle andere raden tselve moeten volghen ende henluyden met den anderen eenstemmig verthonen, op pene dat d'onwillige alle heurluyder maendtgelden sullen verbeuren, mitsgaders tgeene zyluyden in de com-

pagnie ingeleyt hebben, ende dat men daerenboven de voorder schade ende interest sal verhaelen aen heurluyder persoon ende goederen, welverstaende, dat hier inne nyet begrepen syn de schepen en personen die by resolutie van desen raedt met heurluyder ladinghe nae dese landen gesonden werden.

Alle speceryen ende andere coopmanschappen sullen geladen werden in alsulcken schip ofte schepen als den Admirael ende desen raedt ordonneren sall ende dat sonder tegensegghen.

Item alle contracten, accorden, verbintenissen, die met eenighe Coninghen, Gouverneurs ofte andere werden gemaect ende beslooten, sullen by desen raedt gearresteert ende by den Admirael onderteyckent ende verzegelt werden.

XX.

ORDRE DER AENWYSINGE VAN DE PLAETSEN, OM TE NEGOCIEREN,
Kolon. Arch. no. 443 DAERNA HEM DEN BREEDEN RAEDT OVER DESE VLOOTE VAN
 ACHT SCHEPEN DAER ADMIRAEEL OP IS JACOB HEEMSKERCK
 ENDE VICE-ADMIRAEEL JAN GRENIER, SAL REGULEREN.

I. De voorschreven vloote sal achtervolgende de instructie by de bewinthebberen door den eersamen Petrus Plancius op het stuck van de zeevaart ende zeylagie doen maecken¹ ende by advis van den breeden raedt, schippers ende stuerluyden uyt het Texel seylen ende by malcanderen in een compagnie blyven, tot dat deselfde in de haven van Achin (gelegen in het eylandt Sumatra) gearriveert sal wesen.

II. In welcke plaetse van Achin de handelinghe sal werden gedaen ende de schepen geladen worden ofte zoo veel derselver als men aldaer laeden can, die van daer wederomme na dese landen (geladen synde) sullen comen.

III. Soo eenige schepen onderweghen door storm ofte andere accidenten van de vlotte affgedwaelden, sullen allen mogelycken vlyt voorwenden, om in tyts wederom daar bij te geraecken ende

¹ Zie Deel I, bladz. 184 en 194.

daertoe niet connende comen, sullen de affgedwaelde insgelyx naar Achin seylen om aldaer wederomme by d'andere te vergaderen.

IV. Wel verstaende zoo de voors. vloote oft eenige affgedwaelde schepen door stromen, windt, weder oft ander schielinge des Almachtigen op andere plaetsen verviel ende daer men goede negotie konde doen, insulcken gevalle sal men van daer handelen, de schepen laden ende daarmede nae dese landen comen.

V. Soo in Achin geen ladinge ware, noch in redelycke corte tyt verwacht wierde, oft dat de waren tot seer hooghen prys waeren, in sulcken gevalle sal de voors. vlootte oft d'ongeladen schepen seylen nae alsulcken plaetsen, daer men goede negotie sal connen doen, altoos daerop lettende, dat men de naest gelegen plaetsen, daer men verstaen sal goede ladinge te syn ende abundantie van waren te vallen, voor de verdtste prefereren.

VI. Den Admiraal ende die van den raede van dese vlootte sullen gedencken, dat int sluyten van de combinatie oft vereeniging der oude ende nieuwe bewinthebberen ¹ verdragen, ende geaccordeert is, dat de vlootte van vyf schepen, daer Admiraal op is Wolphert Harmanss. sal negocieren in de eylanden van Banda ende Molucques ende dese vlootte van acht schepen op alle andere quartieren in Oost-Indien, de voors. eylanden van Banda ende Molucques exclusys, ende dat om malcanderen de negocie niet te verderven, daernaem hem den Admiraal ende Raedt van dese vlootte sal reguleren, wel verstaende soo eenighe schepen van dese vlootte nae ondersouck, ende by faulte van ladinge in diverse andere plaetsen te becomen, in de voors. eylanden van Banda ende Molucques geraeckten, sullen niet vermoghen aldaer te handelen off te laeden voor ende aleer de voors. vyff schepen hare geheele negotie gedaen ende ladinge inne hebben.

VII. Die plaetsen daeraff de bewinthebberen onderrichtinge hebben, dat spectryen ende andere goede waeren vallen zyn achter in dese instructie verhaelt; dan sal by u lieden neerstich werden vernomen ende ondersocht oft hetselfde in der waerheyt all soo

¹ Zie Deel I, bladz. 107.

is, ende oft geen ander, better, proffytelyker ende bequamer plaetsen daer omtrent syn, naer dewelcke ghyluyden u vlote int geheel ofte deel sult moeghen vervoeghen.

VIII. Belangende het Coninckryck van China, alsoo hetselfde verder is gelegen ende men onseecker is ofte ons aldaer handelinge zal werden toegelaten, zullen geene schepen derwaerts seylen, by sooverre men naeder goede negotie can doen ende de schepen laden.

IX. Dan t'selfde ontbrekende, ofte dat men seeckere kennisse kreech, dat onse schepen in China toegelaten was te handelen ende aldaer veel better negocië hadden gedaen, als ghyluyden in andere quartieren soudet connen doen, in sulcken gevalle sal men eenige schepen derwaerts moghen senden, om te negociëren.

X. 't Geen in deze instructie van de aenwysinghe der plaetse verhaelt is, sal alles staen tot dispositie van den breeden raedt, ende dat nae de onderrechingen, kennisse ende advysen, die men in Oost-Indien sal becomen om daer nae deze affairen, die van groter importancie syn, wyselick ende voorsichtich te beleyden, alleenelyck uytgesondert het 1°, 2° en 6° articule derzelver instructie, nae dewelcke men hem reguleren sal.

XI. De plaetsen daer af de bewinthebbers onderrecht zyn, dat men aldaer laeden can quantiteyt van peper, zyn vooral Achin, daernaes Pedir ende Pacem, gelegen aen de noordtseyde vant eylant Sumatra ende Queda, leggende op het vast landt noordt-noordwest van Malacca.

XII. Item Baros ende Periamon, anders genaemt Pryamon, zynde geleghen aen de westsyde vant voors. eylandt Sumatra, onder de middellinie ende van daer noortwaerts.

XIII. Insgelycx oock Jambi, Andregire ende Campar, leggende aen de oostzyde van het voors. eylandt onder de middellinie; ende van daer suydwaerts ende insonderheyt is soodanich Bantam in Java.

XIV. Ende overmits de Portugysen van Malacca gewoon syn peper te laeden tot Campar, soo waer goet vernomen hoe de inwoonderen aldaer nu ter tyt staen mette voors. Portugysen.

XV. Gelyck men oock int voorby seylen can vernemen off tot Monancabo [quanteteyt van goudt ende Indiansche wapenen met proffyt syn te becomen ¹.

XVI. Ende by aldien eenige schepen van dese vlotte varen sullen nae de Coninckrycken van China, sal geraden wesen, dat zy int verby zeillen vernemen, off tot Patane, anders genaemt Patania menichte van goed peper is te becomen.

FRANÇOIS VAN HOVE.

HANS HERMANZ.

JAQUES DE VELAER.

ALBERT SIMONZ. JONCHEYN.

ARENT TEN GROTENHUIS.

REYNIER ADRIAENSEN PAUW.

GERRIT BICKER.

JAN POPPEN.

ISAAC LE MAIRE.

LENARDT RAYE.

JAN JANSZ. KAEREL.

VINCENT VAN BRONCHORST.

DIERCK VAN OS.

CORNELIS VAN CAMPEN.

BEERNAERT BERWYNS.

XXI.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK, AAN DE BE-
WINTHEBBEREN VAN DE 1^e COMPAGNIE TE AMSTERDAM.

(11 Mei 1601.)

*Kolon Arch.
no 150*

Eersame Heeren!

Wy in see synde, hebben ontfangen uit handen van Jan Martssen na vermelt, dese bygaende memorie, de nieuwe munte, daer UEd. my int uitseylen van het Texel afschreeft; dat by Arent Steen-

¹ De oude overlevering van een groot en goudrijk koningrijk op Sumatra, Menangkabau genaamd, was toen en ook nog veel later, zeer levendig. Men zie over dat, toen reeds lang verbrokkelde rijk, hierboven bladz. 123, sq.

houwer soude ghebracht werden. ¹ Deselve syn verdeelt na luyt UE. commissie, d'een derde part over de vloote van de Molucos ende de 2/3 part by my ghehouden, om onder myne vloote te ghelegender tyt te verdeelen. Ick sende UE. by desen de munster sedelen van onse acht scheepen, soo deselve in zee gemunstert syn, opdat UE. seckerlyck moghen weten, wat volck dat in onse vloote gaet. Op den 5 deser hebben UE. gheschreven over Pleymuyen met een Portugise barek, die van de Engelschen voor Bajona in Galisien genomen was, ende alsoo ick vreesde, dat sy de brieven mochten over boort smyten ende niet bestellen, hebben dese opgehouden om met brenger deses, dit bootken, dat na Isle de Madera, ende weder in Hollant in wilde, te seynden, achtende, dat se wel soo seecker souden gaen.

Wy hebben redelyken voerspoot ghehad, dan alsoo op den 8 deser den Admiraal van de Molucos, bij ons synde, ende afscheit willende nemen om syn best te doen, alsoo haer vloot wel soo harde seyde als d'onse, heeft ons vereert met dry schoten ende wy hem met ghelycke dry schooten antwoordende, is ons een stuck gheborsten, ende den bosschieter, genaemt Pauwels van Haerlem doot gesmeten ende noch een in de memori gheslagen, dien ick hoope dat wel weder vercomen sal; d'ander schade, die het schip daarvan ghecreghen hadde is al gerepareert, ende Godt loff noch wel affgeloope, nadat het gheschapen was. Hier wert seer geclaecht over de proeve die 't Amsterdam gheschiet, de constabel verclaert dattet wel een mont min hadde alst behoorde, voorwaer daer gheschieden veel fouten, dit is het tweede in onse vloote, daer dient wel opghelet, soo wel int proeven te Amsterdam als by ons, want soo ons sulx overquaem int slaen, wy souden het schip ghenoech quyt wesen, want een igelyck is verbaest ende

¹ De Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnien lieten hier te lande Realen van achten slaan, om daarmede in Indie handel te drijven en inkoopen te betalen. De Portugezen werkten dit zooveel mogelijk tegen, door te verspreiden, dat deze Realen van valsche munt waren; om dien laster te onderdrukken gaf men vrij aanzienlijke sommen aan de inlanders, o. a. te Atsjin en op Banda, ter beproeving.

wy syn het schip onmachtich ende alles leynt als UE. wel dencken mocht overhoop. Dese voorleden nacht syn wy de Molucksche vloot uit het ghesicht quyt gheworden, ende wy syn met ons achten noch in ghoeiden doen ende redelycke dispositie by den anderen. Ick hebbe soo langhe als ic in zee sy gheweest seer met vercoudenisse ghequelt gheweest, die my door myn leden ghereden heeft, dan is nu Ghodt loff redelyck; op dato de hoochte van $34\frac{1}{2}$ graden ende 40 milen n. n. o. wel soo noordelyck van het oosteynde van teylant Madera, hoopende dat den Almachtigen ons voorder syn zegheningen op de reyse verleenen sal, ende UE. altsamen, samt alle ghoeide vrienden een ghelucksalich lanck leven, ende ons een gheluckighe behouden reyse. Hier mede desen eyndigende, van ons altesamen hartelyck ghegroet, desen ingheslooten, ghelieve UEd. aen mynen neef Mr. Albert te bestellen. Ghedaen int schip Out-Amsterdam, desen 11 Mey A°. 1601.

UE. Dienswilligen,

Admiraal JACOB HEEMSKERCK.

Oft ghebeurde dat UE. brieven ontfinch van my, veel pampier, ende weynich gheschrift, sult het selve styf tegen het vier houden, ende dan sal hem openbaren, hetgene datter in staet, ghelyck de proeue van dit briefken hier mede gaet.

XXII.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK, AAN DE BEWINDHEBBERS TE AMSTERDAM.

(17 JUNY 1601.)

Kolon Arch.

no 151

Eersame Heeren.

Na hartelyke groetenisse, dient desen tot geenen anderen eynde, dan dat wy, Godt loff, met ses schepen, die noch by den anderen syn, wel gedisponeert ende op eenen goeden coers syn. Den

19en Mayo, synde op de hoochte van 23 graeden der noordelycker breedte, doen cregen wy een aanstoot van 12 Spaensche schepen, die, soo ick meyne, naer Spaens-Indien wilden, waervan de Vysadmirael in onse vloot gecommen is ende Pieter Claesse voor den boech geraect is, die wy ontset hebbende, met den Spangnaert weder slaech geraect is, doordien dat onsen Vysadmirael ons aen boort gecommen is ende ons schoverseyl ende fock schadeloos gemaect heeft. Middelertyt heeft hy dragende gehouden ende is na syn vloot gelooopen. Des snachts syn wy van onsen Vysadmirael ende van het schip van Pieter Claessen versteecken; conde comen dat Pieter Claessen na huys gelooopen sy, door dien dat hy seer schadeloos geschooten is, ende 27 man in de Witte Leeuw overgegeven, die't schip geruimt hebben met omtrent een kiste met gelt, soodatter boven 10 oft 12 man niet levende int schip gebleven syn, ofte hy moeste des smorgens by den Vysadmirael geraect syn, dat hem die by hem gehouden, ende van't tgene dat hy van doene hadde, versien heeft. Pieter Claessen is selfs doot gheschooten met noch ses oft seven man ende ons syn 10 oft 12 man geschoten, waarvan datter 3 doot syn ende de anderen door Godts genade geen noot van den lyve, ende anders isser niemant in onse vloote gequetst; den Vysadmirael hoope ic, dat wy by de Caep oft in Atchin sullen vinden, ende soo het schip van Pieter Claessen niet thuys gecommen is en twyffel ick niet oft hy sal by den Vysadmirael wesen. Voorts is alles wel, met hoope van een ghoede reyse, doch wenschte wel dat ik een ure met UE. mocht spreken, omdat ic dit schip gesproken hebbe¹, dat na soo ic verstae een ghoede reyse gedaen heeft, alhoewel datter maer één schip van negenen thuys comt. Wy hebben een schoone gelegentheyt om de Straet te passeren in corten tyt, soodat wy apparentelyck beter gedisponeert daer souden arriveren ende corter reyse doen². Ick wilde dat UE. tgelt thuys haddet, dat in onse vloote is ende dat wy deselve

¹ Het schip van Olivier van Noort.

² Heemskerck schijnt hier door het voorbeeld van van Noort zeer opgewekt te zijn, om de reis door de Straat van Magelhaen te ondernemen.

reyse souden aennemem, doch alsoo hetselve voor dees tyt niet wesen mach, sal ick myn commissie volgen en UE. altsamen den Almachtigen in syner genaden bevelen, die UE. wil gesont sparen ende ons een geluckige behouden reyse verleenen. Aldus gedaen uit 't schip Oud-Amsterdam, desen 17en Mey ¹ anno 1601.

UE. Dienaer

Admiraal JACOB HEEMSKERCK

XXIII.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK,

AAN DE BEWINDHEBBERS.

(3 MAART 1602.)

Eersame Heeren.

Kolon. Arch. no. 132

Naer alle eerbiedenge groetenisse ende wunschinge van alles goets, dient desen tot geen ander eynde, dan om UE. een cleyn verhael te doen van hetgeene, dat tot op desen huydigen dach op onse reyse gepasseert is; ende alsoo UE. by myne brieven geda-teert van den 17en Juny A°. 1601 ende by Olyvier ² van Rotterdam, coomende uit de straat de Magelanes gesonden, wel verstaan hebben, tgeene ons op den 19en Mey vant selfde jaar, tegens de vloote Spaansche scheepen bejegent is, derhalven tselfde niet nodich te herhaelen. Wy verstaande meede van denselfden synen stier-man, dat wy wel 60 mylen oostelicker waren als onse gissinge, hem in dien deele meer geloofs gevende als ons selven, door dien

¹ Deze schrijffout staat in het origineel; doch uit den volgende brief blijkt, dat het de 17 Junij moet zijn, de dag waarop Olivier van Noort ontmoet werd, met wien deze brief naar het vaderland werd gezonden.

² In eenen brief van Jan Pauwels, Vice-Admiraal in de vloot van Jacob van Heemskerck, dd. 4 Maart 1602, leest men omtrent Olivier van Noort:

“17 Junij is ons ghemoet op 2 gr. benoorde de liny, Olyfier, van Rotterdam, coomende uit de Zuytsee. See hy ons zeyde, was syn buyt 60 tonne schats, ende dat meest in onghemundt ghout, waervan wy het monster in syn schip zaaghen. Godt gheve behouden well overghecoomen mach weesen, tot welvaart vant lant ende die daer van herydeeren etc.”

dat sy met een baar cours van St. Helena tot onder de drie graden by noorden de lynie gecoomen waaren, hebben derhalven laten west overstaen, ende syn op den 24en derselver maant Junio in den dageraet op het eylant Fernande Noronho vervallen, van waer, nadat wy aldaer een weeck geaנקert hadden, wederom syn tseyt gegaen oostwaart oover, tot ontrent naer aller stuurlyuden gissinge 17 myllen na aan het vaste lant van Guinea; doch geen lant gesien, doen hebben wy het weder zuyt overleyt ende voorspoedich d'Abrollos gepasseert (sulckx dat ons het vervallen op Fernande Noronha ruym twee maanden tyts verlet heeft), van daar voort redelicke voorspoet tot de Cabo de Boã Esperance.

Daar ontrent coomende regneerde de scheurbuyck al dapper in onse scheepen, sulckx dat wy voor goet vonden onsen cours tussehen Madagascar ende Mosambyke door te neemen, om een bequame ververschplaatse te soecken, twelcke ons Godt lof wel geluckt is, want syn in 30 dagen van de Caap tot in de Mayottes geseylt, ende aldaer ter goeder tyt in een gewenschte haven geariveert. Hadden wy noch acht ofte veertien dagen in zee moeten blyven, souden het meeste volck verlooren hebben, want wy het eynde in de hant hadden, doch den Almachtigen Godt heeft ons sonderling geholpen, mits ons brengende in een soo schoonen haven, daer wy alle verversinge in overvloed tot een cleyne prys becoomen hebben, sulckx dat ons volck, al eer 28 dagen, die wy daer gelegen hebben, soo vercoomen is, dat wy nauwelicx tien siecken in alle de scheepen souden gevonden hebben, daer wy weynich gesonden hadden, als wy daar quamen. Den 8en December syn wy uit de Mayottes geseylt, ende met seer goeden voorspoet gecoomen tot het Crabben-eylant, doen voort tot de Maldyvens redelicke voorspoet, deselve gepasseert synde, ende wy onse cours noordelicker neemende, ende hoe wy meer noort op seylden, de wint hem oock noordelicker voechde; sulckx dat doen wy ons bevonden op de noordelicke breede van ontrent $3\frac{1}{2}$ graden wederom mosten oost overleggen, ende syn met n. o. ende n. n. o. winden wederom sonder hetselfde te moogen keeren tot onder de lynie gecoomen, ende alsoo wy bevonden een contrary mouson, en

geduurende deselfde niet te coonen uitrechten als door zee swerven, hebben derhalven op den 27en January geresolveert naa Bantam te loopen om te verneemen, wat aldaer mochte passeeren (sonder eenich verlet), daer geen proffyt vindende met de veranderinge van mouson onse reyse op Acheen te vervorderen.

Wat nu tot Bantam om gegaen is, tzeedert den 22en February dat wy daar gelegen hebben, sullen Ul. by onse resolutyze daarvan genoomen alles breeder vinden, alsoo oock mede by den Admiraal Schuermans, Claas Jans ende tander geselschap wel verneemen. Ick houdet voor sulckx, dat de handel tot Bantam al bedorven is, ende in de Molucos ende Banda niet veel beeter. Hoe wy het op d'ander plaatsen, daar wy het op gemunt hebben vinden sullen, moogen wy wys worden, nademaal, myne heeren, dat den tyt ende gelegentheyte sulckx medegebracht heeft, dat wy hebben goet gevonden int werck te stellen, tgeene datter by ons beslooten is, door dien bevonden tot Bantam goede cantyteyt van peper, nagelen ende fuly, doch insonderheyt de peper tot een seer hooge prys, soo en twyffele ick nochtans met Godts hulpe niet ofte de scheepen die tot Bantam aanleggen ofte geleyt syn, sullen haar volle ladinge wel crygen, want sy voorsien syn van gelde ende een weynich coopmanschappen voor 27 duysent sacken peper, tegen seven realen van achten de sack, boven ordinarius onkosten, indien sy die cantyteyt van sacken moogen becoomen, ende in neemen, sullen niet ydel overcoomen, soo haar oock yts soude moogen overschieten ende ons ontbreecken sal int wederkeeren by ons wel gevonden werden, indien niet, soo ist proffytelickxt, dat d'eerste wel volcoomen, misschien waar 't dat de laatste noch eenich goet avontuur soude moogen beseylen, tot welcken eynde wy uit de twee scheepen, de Witte Leeu en het schip Alkmar genoomen hebben ende de vier scheepen overgegeven, een ende vyftich duysent Realen van achten, daar tegens weederom van haar vier schepen ontfangen, ontrent 22 duysent gulden aan coopmanschappen, sulckx dat ons cargasoen van de twee voortvarende scheepen heel cleyn is van gelde ende groot is van coopmanschappen; doch wel voorsien van volck ende amunisie, ende noch ontrent twee jaren van

de noodichste vicktualien, binnen welcker tyt ick door Godelicke hulpe hoope, dat ons reyse sal gedaen weesen, can oock redelicker wyse van dees tyt af, niet veel eer gedaan werden, soo wy prof-fyt doen sullen; de maantgelden sullen t'is waer hooch loopen ende een goet deel vant retour wechnemen, soodaar niet veel genegosieert wert, niettemin de veeren moeten het vleys wech draagen ende de schaade moet om de baat uit; maar alsoo myne maantgelden wel de beswarlickste syn ende om alle suspicie ofte nadencken wech te neemen, dat ickt soude moogen gedicht hebben lanck uit te weesen om der groter maantgelde willen, soo sy ick te vreedden dat myne maentgelden van den 23en February van dit jaer ophouden ende my geeve voortaan de winninge van negen duysent gulden corrant in deese twee scheepen; daar ick met voortvaare, soo en compt myne maantgelden niet hooger als op 233 gl. ter maant. Indien UE. believe met my dit verbont aentegaen, (ick seynde by deesen twe contractgeschriften by my onderteykent); soo moeten Ul. deselfde mede teykenen ende het eene aan myn neef Mr. Albert oft syn comis overgeeven. Ick geloove dat veele dit myn voorneemen wel niet seer wyselick sul-len oordeelen ende oock al niet sonder reeden, dewylle ons car-gasoen cleyn, de scheepen groot ende meeste vervult syn van onse coopmanschappen, sulckx dat ick het op sulcker wyse sal moeten aanleggen, als ick Ul. voor myn vertreck menichmael hebbe aengedient, twelcke veel tyts sal wechneemen ende de maentgel-den voor my hooch loopen. Ick hebben liever een condicye als voor verhaalt, bedragende meer als deen helft min, als myne be-dongen maantgelden, ende myn avontuur daaraf loopen als de minste oorsacke van suspicie yemanden geven, derhalven dunckt het Ul. goet, mogen de contractgeschriften teykenen; ick can qualick, een seckere plaatse noemen, daar ick eerst sal aanloopen als Japara, gelyck ick in onse naaste resolutie hebbe aange-roert, daarna sal ick den tyt vant jaar ende de mouson moeten volgen, tsy oostwaart in de Moluckes, soot den mouson lyden mach, soo niet, westwaart op na de cust van Sumatra, want ick verscheyden plaatsen moet aandoen, sal ick yts uytrechten. Bren-

ger dezès sullen wat breeder verhael doen van ons voornemen, als ick door cortheyt des tyts soude connen schryven. Hiermede desen eyndegende, bidde Godt Almachtich, dat Hy Ul. altsamen wil spaaren in een gelucksalich lanck leeven ende een goet suckses in alle UE. saacken; van gelycken ons ende een goede behouden reyse, van harte seer gegroet. Datum int schip Oudt-Amsterdam, deesen 3en Maart A° 1602.

Van al UE. Dienaar ende Admirael,
(Get.) JACOP HEEMSKERK.

PS. Eersame Heeren.

Alsoo wy den 4en Maart van Bantam geseylt zyn, soo syn wy gecoomen den 9en dato voor Dama ¹, alwaar wy met groote vruntschap ontfangen werden, en veel schoone woorden en beloften voor ons bereyt vonden, en als wy meynden te handelen, soo wert ons volck, dat wy aan lant hadden, aengetast met al heur goet; oock op de schepen yts voorgenomen, dan die en conden sy niet begaapen, sulcx dat den 18en dito alle de groote vruntschap in viantschap verandert is. Godt heeft ons sonderling bewaart, datter geen meer schade van gecomen is, want vóór den 18en deeser wasser niet een haar op myn hoofd dat in 't minste eenige quade gedachte op den Coninck soude hebben connen nemen. Wat voorder gepasseert is sullen UE. in 't breede by den Admirael Schuurmans vinden. Wy hebben 't op alle manieren met hen aengelegt om de onse te lossen. De helfte ofte om beter te seggen van 19 personen 8 gekregen, die reste geen middel. Wy hebben verscheyden joncken aangehaalt en volck van 't lant gevangen, sulckx, dat wy wel 96 personen tegens 12 van d'onsen hadden, en wel 14 ofte 18 hondert realen van achten aen goet, 't welck wy altsamen presenteerden wederom te geven voor onse twalef personen, dan het heeft niet mogen helpen. Hy maackte van alles gans geen mensie, anders als van eenighe Malayen, die wy uit een Jonck van Joor genoomen hadden, die hy socht uit onse handen te trekken met schoone woorden

¹ Demak.

en dreyghementen. Wy hebben deselfde meest soo nu, soo dan naar lant gestiert, eensdeels omdat wy hoopten daar iets met te vorderen, ten anderen omdat wy er met verlegen waren, en niet uitgerechten, souden wy iets met hem hebben connen te weege raacken, souden hebben moeten al neemen wat tot syn riviere in wilde, de joncken verbranden ent goet oversetten, 't volck aen lant stieren. Maar alsoo't meest al vreemt volck van alle quartieren is en wy noch onse ladinge moeten zoeken, soo ist qualyck voor ons te doen. Derhalve geen ander middel vernemende, hebben goetgevonden hoewel met droefenisse van ons volck, dat wy aldaar in een pooveren staat laten voor dees tyt onse reise te vervorderen, 'tis met ons oock hoochtyt te verseylen doordien wy weynich waters in onse twee scheepen hebben, en veel sieck volck.

De Almachtige wil onse gevangenen eene goede verlossinge, UEd. altsamen gesontheyt en ons eene goede en behouden reyse verleen. Onze meyninge is van hier na Jortan te loopen, soo wy goede cuntschap conden crygen voort na Macassar, dan voort na de cust van Sumatra, want na de Molucos is nu te laat, en alsoo ons beste boech voor te wenden.

Van harte gegroet, desen 12 April 1602.

UEd. dienaar en Admiraal,
JACOB VAN HEEMSKERCK.

XXIV.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK AAN DE
GEVANGEN NEDERLANDERS IN DEMAK. *Kolon Arch. no. 157*

(In onderstaanden brief, waarvan wij mededeelen hetgeen er belangrijks in voorkomt, vindt men verschillende bijzonderheden, betrekking hebbende tot de geschiedenis van het eiland Java in 1602, toen de Vorsten van het oostelijk gedeelte in opstand waren tegen den Panembanan van Mataram, die in dit jaar de stad Demak schijnt te hebben belegerd.)

Goede Vrunden.

Naer behoorlycke groetenisse dient desen tot gheen ander eynde, dan om Ul. te adverteren als dat Godt lof de gestaltenisse van onse 2 schepen, ende gesontheyt des volcx als nu in goeden doen is, verhopende van Ul. altsamen 't selfde.

In't vertreck van Dama, hadden wy veel sieck volck en hebben oock door den buickloop al vry een deel volcx verlooren. De Heere sy gedanckt t'is nu opgehouden. Omtrent den 26 of 27 Mey hebben wy tot Jortan liggende, van die van Madura een prauw genomen, om datse die van Jortan quamen beoorlogen, en alsoo ons de ghevanghene Javanen, die wy noch van Dama mede gebracht hadden, seer in de schepen benauden, soo heeft ons goet gedocht, deselfde altesamen in't genomen prau te setten, door absensy van den Coninck, met een brief van recommandacie van een groot bisschop alhier aen den Coninck van Dama te senden, welke Javanen met het bescheyt en brieven aen Ul. alhier afgesonden syn den 30en Maio, niet wetende ofte sy daer sullen belandt syn, soo hebben wy met de comste van den Coninck van Surubaia de gelegentheyt, die wy als nu vinden tot hoope van Ul. verlossinge niet willen laten voorbygaen. Ick hebbe den factor van den Coninck alhier laten sien eenen schoonen silveren vergulden overdeckten cop, en belooft denselven aen den Coninck van Surubaya te schencken, byaldien dat hy kan by den Coninck van Dama, Ul. verlossinge te wege brengen. Wy hebben 'tal voor desen met verscheyden geschenken aen hem versocht, en hy heeft ons oock belofte ghedaen, daer in te doen sooveel als in syn vermoghen waer, twyffele niet ofte het present hem als nu belooft, sal Ul. verlossinge met Godts hulpe te weghe brengen, want ons gevoelen is, dat het den Coninck alhier maer een woort behoeft te costen, door dien die van Dama, grotelycx aen den desen gehouden is, en wert hem alsnu van desen Coninck ghesonden een goede cantiteyt onghepelden rys, doordien sy seggen van den Coninck van Mataram 't lant van Dama rontomme ghedestruuert te syn. Hier syn oock al 1500 man ghereet geweest om naer

Dama te gaen, ten ware dat hier tydinghen gecomen ware, dat de Coning van Mataram opghetogen en t'lant van Dama verlaten hadde, sulcx dat de Coninck van Dama de hulpe van den desen nu mag ontbeeren, en 't gene de Coninck alhier van ons belooft, sal hem oock doen ghedencken, Uluyder met ernste te eyschen enz.

In't schip de Witte Leeuw, desen 4 July 1602.

JACOB VAN HEEMSKERCK.

(Op desen brief, schreven, namens hunne medegevangenen, Adriaan Boisot en Arent van Weesick op den 3 Augustus 1602 uit Demak een antwoord, waarin onder anderen, voorkomt:)

Seer Eerwerdige Heer Admiraal, per faulte van pampier, pennen en int, sullen wy met hout en cool aen de voet van UE. aengenamen schryven antwoord, enz.

Heer Admiraal wy en connen geen middel van verlossing vernemen ofte gewaer worden, dan zoo Ul. met de scheepen naer hier quame, soude ons de Coninck wel laten gaen, naer het seggen van den gemeene man alhier, want hy vreest naer ons duncken, dat UE. hem anders noch vyantschap bewysen zout, alsoo dat wy verhoopen en op UE. vrundelick begeeren en bidden, ter weercomste van Joor en Petani hier aen te coomen en naer ons te vereysschen, niet twyffelende ofte de Coninck zal ons dan wel laten gaen; maer bidden Ul. doch voor haer verraderie te willen gewaerschout weesen, want de beste van haer maer schelmen syn. Hy heeft ons diverse reyse belooft, als de vyant van hier waer ¹, dat hy ons wilde naer Bantam senden; doch al met leugenen gepayt, God beetert. Nu zullen wy UE. in 't corte verhaelen, wat ons alhier sedert UE. vertreck gepasseert is. Ten eerste dat wy Godt beetert, den meesten tyt sieck syn, en niets ter weerelt cryghen om ons mede te cureren, ja cryghen quaelyck eeten om het lyff mede te houden. Toen de vyant hier voor de stat lach cregen wy beter traktement, door dien wy dagelyckx voor den vyant waren, en veel volckx van den vyant doot ge-

¹ Het leger van Mataram.

schoten en gequest hebben. Alsoo dat de vyandt van ons twee ofte dryen ginck loopen, al waren zy 1000 of 2000 ofte meer sterck, alsoo wy hier geweldigh gevreesst worden, ende hier is geen Javaan zoo stout, die ons soude derven vertoornen. Sy seggen wy geen menschen syn, maer duyvels. Bruyninck is met een van des vyants bassen door syn been geschooten; doch Godt loff sonder lempste (lamheid) genesen. De Coninck heeft ons op 15 Juny mede naar Samara (Samarang) genomen met ons vyven, te weten Arent van Weesick, Gerrit Reyertsen, Claes Claesz. van Spierdyck, Christiaen Cornelissen van Bergen in Noorwegen en ick, en dat tot ons groot ongeluck, want op den lesten Juni, Godt Loff, is Sr. Bruyninck, Cornelis Spanis, Jan Gerrits, Symen Joost en Jan, de jonge, van hier met een praucken naer Bantam gelopen, met haer nemende 3 roers en cruyt en loot daertoe, die wy hopen al met de schepen naer huis syn. Sedert hebben sy ons geweer al te samen ontnomen en worden nu heel sterck bewaert, dat wy niet moghen ons water gaen maecken ofte worden van een paer man gevolcht. De Coninck is soo bevreesst voor ons geworden, dat hy ons niet en derff te sprake te staen. Op den 2 July is gerust in den Heere, Wigger, jongen, en op den 6en ditto heeft Christiaen Cornelisz. met een cris zyn selven doorsteecken in syn sieckte Gerrit Reyertsz. leyt oock Godt beetert heel sieck, en wy syn altsamen soo magher, dat wy qualyck connen gaen enz.

ADRIAEN DE BOISOT.

ARENT VAN WEESICK.

XXV.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK AAN DE
BEWINTHEBBEREN VAN DE EERSTE GEUNIEERDE OOST-
INDISCHE COMPAGNIE TOT AMSTERDAM.

(13 JULY 1602.)

*Konink
no. 154*

Discrete Heeren!

Naer behoorycke groetenissè ende wensinghe alles goets soo en dient desen tot gheen ander cynde, dan om UE. mede deel-

achtich te maken die ghestaltenisse van onse dispositie, schepen, ende t'aenclieven van dien, twelck is sedert myn laeste schryvens aen UE. seer goet gheweest, verhopende door de ghenade Godts tselve van UE. niet minder te verhooren. Soo veele aengaet de ladinghe van onse schepen, is noch niet seer ghevordert, door dien dat den tyt des jaers ons sulcx niet heeft willen toelaten, daer den schelmsen Coninck van Dama oorsake af is.

Wy syn den 27 April op de reë van Grisseë ende Jortan gheanckert ende nadat wy verlof ende een huis opgherecht hadden, onse goederen aen landt ghebracht om te handelen. Soo hebben wy den 30 Mey onderleyt, tusschen Madura ende Java door, nae Baly te seylen, om aldaer mede eenich volck met coopmanschappen te laten, om rys ende menichte van clederen te copen tot dat wy te Batanie ¹ en de Pepercuste ons meeste gelt soudē besteeft hebben voor die reyse. t'Selfde is ons verhindert gheweest, overmits wy niet boven de 14 voet waters en vonden. Den 7 Juny ons cargasoen tot Grisseë vergroot hebbende tot omtrent twee oft dryentwintich duisent guldens, soo aen gelt ende coopmanschappen onder tghebiet van Adriaen Schaeck ende beneffens hem Hans Roef ende Gerrit van Doornick, met last om hetselve altesamen aen noten, foely ende nagelen tegen ons wederomcomste te besteden ², soo hebben wy wederom ons ancker ghelicht, ende ten anderen mael een proeve ghedaen om boven Madura nae Baly te seilen, ende naedat wy 17 ofte achtien daghen in zee voor alle boeghen ons beste ghedaen hadden, sonder eenighe hope van tot ons voornemen te gheraecken, soo hebben wy wederomme draghende ghelopen nae Jortan, alwaer wy den 25 Juny gecomen syn. Onsen Vysadmiraal, die, door een leek van 3 naghelgaten in de boech vergeeten ende ander oorsaeck, acht daghen voor ons nae Jortan gesonden hebbende, hebben ghevonden beneffens hem een

¹ Patane, de wijze waarop Heemskereck den naam van deze plaats schrijft, bevestigt het vermoeden, dat hij met den naam van Batanianders, zie boven bladz. 436, kooplieden van Patane bedoeld heeft.

² Zie hierachter onder N°. XXVI, de instructie voor den koopman Adriaen Schaeck.

Poortugyse fregatte, die de Armade ¹ met victualien ghevolcht hadde tot Amboina toe, ende van daer met brieven van den Admirael, Andree Fortado ghesonden naer Solor, om voorts nae Malacca te gaen, gheladen hebbende 6 ofte 8 baren nagelen met omtrent 150 baren sandalhout, ider bare alhier in waerdie gehouden voor 80 ofte hondert realen van achten, welke fregatte de Vysadmirael met consent van de gouvernante aengehaelt heeft ende met de goederen ghedaen als sy met d'onse doen, deselfde becomende van de Poortugysen, synder eenighe door dien sy in de schuiten waren, ende apparensie toonden van weere te bieden, uit onse schuit geschoten, ende doot gheslagen, onder andere twee monniken, de reste van 6 ofte 7 int ghetal gheborgten. Eenige brieven die wy in de fregatte gevonden, gelesen hebbende, bevonden, dat sy Amboina tot haren wil hadden, ende van meninge waren noch Ternate, Banda ende Solor te versoecken, ende t'onderbrengchen, daer sy al een goede wys op setten, hetwelcke met cleine moeyte van de vyf schepen, dier ter goeder tyt in't land quamen soude hebben connen verhindert werden, hadden sy voorsien gheweest ghelyck sommige ghaarn ghesien hadden, doch ick hope dat Godt sal eenighe Hollandtse schepen senden, die de Armade sal ophouden ende verhinderen van tot syn voornemen te comen, ende datter midlertyt by UE. ofte tghemeene lant sal in voorsien werden, opdat wy de beste plaetsen van specery niet quyt en werden. Voorts noch onder anderen brieven eenen uit Maccau gheschreven, verhalende dat in September anno 1601 aldaer twee Hollandtse schepen ghecomen waren, ick achte van de vloote van Jacob van Neck, van welke 2 schepen de Capitein van de Poortugysen aldaer ghenomen heeft een sloep met een schuit ofte boot, ende seventhien man daeraf, met coelen moet opghehanghen ², daer ick my alsoo in ontstelde, ten ware dat ick ghelaten hadde, om onse ghevanghenen in Dama ende tvolck dat ick van meninghe sy tot Grisse te laten; ick soude datelyck de ghene, die wy noch in de schepen hebben voor de ooghen van

¹ De Armade onder Andreas Furtado de Mendoga.

² Zie boven bladz. 243.

de Poortugysen die aen landt syn, aen de boechspriet gehanghen hebben, dan om redenen voorhaelt, nae ghebleven.

Den 7en July, wert ons aengedient van de Gouvernante van Grisse, dat voor Brandon ofte Tubon laghen 3 Poortugyse schepen, waerover wy des nachts ons ancker ghelicht hebben, ende nae haer toe ghelooopen, hopende middel te vinden dat quaet stuck aen d'onse tot Mackau begaen te wrecken, ende dewyle wy hier gheen oorloochschepen en hebben, die onse vianden in den toom houden, moeten tselfde d'een voor d'ander doen, doch daerby comende vonden, dat de schepen met naghelen in schepen met noten verandert waren, ende de vyanden in vrienden ¹. Ick hebbe oock mede alhier verstaen van de vrienden de ghestaltenisse van t'eilant Banda ende Amboina; seggen mede, dat soo daer int eerste geen schepen en comen, dat wy die plaetsen wel mochten verliesen, die ick nochtans met lyf en siele soude soecken te vorderen, met leetwesen, dat my de commissien en middelen ontbreecken ². Soo daer op den Admirael Wolphert Harmensz. 50 man gheweest hadden, die willich over ghewilt hadden, ick sonder naer ghestaen hebben, aenghesien dat hy se wel ontberen mocht, op hope van de landen aldaer eenighe dienste, ende oock ons soo't te passe quam te doen, dan om geen onwillich volck over te nemen, is nae gebleven wyders daervan te versoecken. Ick hebbe met blydschap oock by dese schepen ghevonden Sr. Adriaen Veen met syn gheselschap, daer ick grootelycx nae verlanght hebbe, alhoewel datter veel van achter gebleven syn, 't welck Godt alsoo belieft heeft, moet derhalven daer in gherust wesen. My is oock

¹ Deze waren de drie schepen onder Wolphert Harmensz., die terug kwamen uit Banda.

² Nogmaals blijkt hier, dat de oprigting van eene algemeene krachtige Oost-Indische Compagnie, destijds noodzakelijk werd. De vrije mededinging van handelaars liet de Nederlanders buiten staat, zich tegen het geweld van Spanje en Portugal te dekken en te beschermen. Mijns inziens blijkt het hoe langs hoe meer, dat het geotroijeerde ligchaam der Oost-Indische Compagnie toen nuttig, ja noodzakelijk was; doch eerst later, toen het monopolie geen middel tot versterking, maar tot inslapen werd, schadelijk is geworden. Ook de geschiedenis kan leeren, dat volstreckte theorien niet altijd in het staatsbeleid zijn vol te houden.

seer lief de goede handel, die daer ghedaen is, niet sonder groot peryckel van de personen, die se gedreven hebben, wel waerdich synde, elck nae syn qualiteyt, als deghene die't meeste gheduyrende de Oost-Indische reysen ghedaen hebben, eerlick daeraff gheloont te syn. Ick en weete niets sonders meer te schrijven dan hope door middel van den Coninck van Jortan onse ghevangen en te verlossen, 't welck Godt gheve. Hiermede desen eyndigende, bidde Godt Almachtich, dat hy UE. altesamen verleene gheluckich voorspoet, in al UE. saecken met gesontheyt ter salicheyt en ons, goet succes op onse reyse. Hiermede Godt bevolen en hertelycke gegroet, uyt het schip den Witten Leeuw, desen 13den July A°. 1602.

UE. Dienaer,

JAKOB HEEMSKERCK.

XXVI

MEMORIE VOOR ADRIAAN SCHAECK OFTE DE GHEENE DIE
BENEFFENS HEM, IN DE HANDELINGHE TOT GRISSEE
GHEBLEVEN SYN. *Kolon Sch. no. 164*

Eerstelyck soo sal Adriaen Schaeck aldaer aen landt in alles het oppergebiet hebben, ende beneffens hem, Hans Roef ende Gheurt van Doornick, ende vooral ghoele toesicht ende sorghe ghedraghen werden, dat de daghelyckse ghebeden, mitsgaders de Sondaghen int leesen ende Godt bidden ten rechten gheviert werden. Dat oock het ghemeene volck in goeden tuchte ghehouden werde ende int droncken drincken, lasteren van Godts heilige naem ofte oncuiseheyt haer niet en verloop en, ende d'inwoonder daerdoor gheen argernisse gegheven en werde. Soodat daer iemandt hem in onghehoorsaemheyt oft ander quaet verliepe, dat ghy daer qualyck ofte gheen ghebiet over hebbet, soo neemt de Gouvernante te hulpe ende hout alsulcken in bewaernisse, opdat hy t'onser comste ten exempel van anderen mach gestraft werden.

Voorts soo sullen sy haer beste doen de coopmanschappen by

ons aen haerluyden overghelevert, te vercoopen voor casiens, noten, foely, naghelen ofte eenighe andere profytable waren tot alsulcken prysen, na syluyden bevinden sullen, de voors. waren ghetrocken te syn, ende insonderheyt int beginsel ende uitgaenden July als de joncken van Banda, Amboina ende Molucos sullen comen, de hand lichten in de coopmanschappen, die niet seer ghetrocken en syn, opdat alles vercoft ende tghene daeraf compt met de gherede penninghen inde voors. waren gheemployeert werde.

Alsoo de notemuschaten alhier in dese haven in meerder overvloet comt, als eenighe andere specerien ende in voortyden de baer van Malacca, synde onser wicht, tussehen de 500 ende 30 ofte 40 ponden, vercoft werden van vyf tot acht realen van achten of cacxa (iederem cacxa een reael ven achten ghereeckent) ende dewyle ghesien is, dat ons wel cargasoen mochte ghebreecken om de schepen met peper te laden, sal van node syn aen notemuschaten vyf ofte ses hondert baren van Malacca te copen, alwaert oock, schoon dat men de baer soude tot 15 ofte 16 realen van 8 ja meer, nae dat ghy de marckt vinden sult, moeten copen, ende alsulcke quantiteyt van noten hebbende, d'overschietende cargasoen naer marcktgancck aen foely ofte naghelen besteden.

Insonderheyt dient wel ghelet, met het ghewicht niet bedroghen te werden, dat oock de ingecofte specerien niet vervalst en werden; de noten hebben groot ghebreck van gesteecken te syn ende alsoo daer gheen nooten vercoft werden ofte daer loopender ghesteecken onder, soo ist van noode de minst ghesteecken te copen. Men cant aen de noten, deselfde van onderen ophalende lichtelyck sien ende een handtvol noten vattende ende die in de hand douwende, soo daer alsdan veel in de hand samenghedruckt breecken, is teicken dat se seer ghesteecken syn, derhalven veel rompen, die in ons landt een volle derde part min ghelden als goede nooten, ende leveren oock op een groot deel nae soo veel ghewicht niet uit als goede nooten. Nagelen, die werden by de vercoopers veel nadt ghemaect, omdat se int ghewicht veel sou-

den uitleveren, ende alhoewel dat het water de naghelen niet en beschadicht, soo moet dan tontfanghene water nochtans voor naghelen betalen, hetwelcke int wederom uitleveren groten tara ende d'ontfanger beschaemt maeckt. Foely ofte massis hebbe ick wel ontfangen, dat se by de vercopers nat ghemaect was, omdat se souden swaer wegghen, daer insonderheyt wel in moet toeghesien syn, want al die nat ghemaect wechgestout werdt, is thuis comende niet een olykoeck waerdich, ende al werden se datelyck ghedroocht, soo heeft se noch wel 2 rocken uitgetrocken. Andere die haer foely niet bederven willen, hebben oock wel voor een ghewoonte int midden van de sacken 10, 20 ofte 30 onser ponden ghemene notemusschaten daer in te doen; sulcx om niet bedroghen te werden, is tseeckerste een langhe snede in de sacken te snyden ende tot binnen in de foely te besichtighen, hoe dat se ghestelt is, daernae deselfde snede met een bendels van Bengaels riet weder toe te ryghen.

Alsoo dese voors. waren veel plaetsen beslaen, soo is van noode in tyts op syn javaens, lichte doch dichte loodgens op te slaen, die insonderheyt van onder ende boven van vochticheyt beschermt syn.

Dewyle de coopmanschap alhier veel met casiens ghedaen wert, can niet schaden een duysent realen van 8en ofte twee, aen casiens ghewisselt, als ghy elf ofte twaelf duisent casiens voor een reael van achten condit becomen. Staet te mercken, dat alhier in Java handel met de realen ghedreven werdt. De ordinaris ganck is tien duisent casiens voor een reael van achten, somwylen meer, somwylen min, nae datter veel ofte weynich realen ofte casiens omgaen, waerop wel moet ghelet werden, alsoo oock mede int ontfanghen van de casiens voort corant.

Ick heb Ul. voor desen promemory ghegeven van 'tsestich ofte hondert baren langhe peeper te copen, soo verre die tot cleinen pryse te becomen ware, doch alsoo het oock een goet is, dat veel plaets beslaet dunckt my best, ingevalle de noten ende andere specerie tot de gestelde perty redelycx te becomen waere, de langhe peper nae te laten, ten ware thien ofte twintich baren ten vilen

pryse voor een proeve, cubebe ofte staartpeper, alsoo wy alhier eenighe munsteren ghesien hebben, conde niet schaden dertich ofte veertich baren ghecoft tot redelycken pryse, nae advenant, andere peper vooral niet dierder.

In ghevalle dat in ons afwesen eenighe van onse ghevangenen by u quamen ofte haer schriven, ende dat se te rantsoenen waren al te samen voor duisent realen van achten, wiltet niet naelaeten soo verde u ghelt ende waren als noch onbesteeet syn, ende of deselve al schoon verhandelt waren, soo hout haer op tot onse wedercomste, hetwelcke door Godlycker hulpe tegens dit uitgaende jaer syn sal, ende soo u luiden middelen hebbet het rantsoen op te brenghen, soo doet u beste om in coopmanschappen te betalen, om daerby iets te profyteeren. Dat oock by u luyden alle naersticheyt ghedaen worde onse ghevangenen te adviseren ende advys van haer te kryghen.

Aldus gedaen int schip de Witte Leeu, desen 7 Juny, anno 1602.

JACOB HEEMSKERCK.

XXVII.

BRIEF VAN ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK UIT GRISSEE
AAN DEN COOPMAN, DIE DOOR DEN ADMIRAAL HANS
SCHUURMAN TE BANTAM MOGT GELATEN ZIJN.

(19 JULIJ 1602.)

Kolon. Arch. no. 162

Goede vrunden.

Naa hartelicke groetenisse dient desen tot geen ander eynde dan om UE. te adverteeren, als dat wy alhier voor Grisse met beyde onse scheepen liggende, noch in redelicken dispositie syn, doch niet gevordert in onse ladenge, door dien datter van deese plaatsen int ronde wel dertich joncken ledich wederom gecoomen syn, die Banda noch de Molucos niet hebben connen becomen, waardoor wy alhier oock gants geen ladenge verwachtede syn ende van meyninge over ses ofte acht dagen met de scheepen te ver-

trecken, om andere plaatsen aen te soecken ende jegens de wester mouson naer Banda te loopen. Den Almachtigen Godt wil ons goede gelegen plaatsen aanwysen, opdat wy mede als andere onse ladenge moogen becoomen. In gevalle dat wy in January tot Bantam met onse scheepen niet en syn ende Ul. voor onses vloots rekeninge eenige speceryen ofte coopmanschappen in onse landen dienstich, by u hebbet, daar eenige scheepen synde die ladenge mochten ontbreecken, soo wilt deselfde coopmanschappen op vracht in de scheepen laden met haar accorderende wat de Compagnie daervoor sal betalen, soo ghy best connen sult, mits daar conossementen af neemende ende met u volck in de scheepen na het vaderlant keeren, aldaer een beslooten brief aan my latende van tgeene, datter gepasseert is, oft icker by avontur noch quame ende soo de scheepen haar selfs af laden moogen, soo doet u beste met de goederen, altyt vernemende oft daar noch eenige scheepen op handen syn, prinsepael u ooch hebbende om de goederen, die ghy by u soude moogen hebben op vracht oover te krygen, soo niet best met proffyt vercoft om voordeel met het gelt ofte waaren, die daar soudt moogen aanerygen te doen. Steeckt u niet in ons inlantsche coopmanschappen, ten sy dat ghy se voor de hant vercoft, want weet deese landen daaraf vervult syn. De beste speceryen die Ul. aldaer om over te scheepen sout moogen coopen syn nagelen oft peper. Wy hebben den 12 deser voor Tubon gesproocken den Admirael Wolfert Harmens met twee schepen ende een jacht, comende uit de Moluces ende Banda, doen meynde ick geschreven te hebben, doch wert versuympt. Hiermede desen eyndigende, bidde Godt almachtich dat hy Ul. wil voorspoet ende geluck in u handel verleenen ende ons allen een gelucksalige behouden reyse, van harte seer gegroet uit het schip den Witten Leeuw, deesen 19en July, anno 1602 van Grisse.

JACOB HEEMSKERCK.

XXVIII.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB HEEMSKERCK AAN DE
BEWINTHEBBEREN VAN DE 1^e O. I. COMPAGNIE.

(PATANE, DD. 23 AUG^s. 1602.)

Myn Heeren.

Arden Arch. no. 155

Naer hertelycke groetenisse ende wenschinghe van alles goets soo en dient desen tot gheen ander eynde dan, dat wy Godt lof met ons volck ende scheepen in goeden doen alhier den 19 deser ghearriveert syn, verhopen van ghelycken Ul. alder ghesontheyt.

Den 27 July syn wy van Jortan gheseilt, met voornemen eerst Joor ¹ aen te doen ende door vrese, dat wy van Joor niet tot Betanien ² en soudon connen comen, soo hebben wy het landt van Joor soo noordelyck aenghedaen, dat wy beneden wint en stroom synde, ick achte wel acht daghen soudon hebben moeten seylen, aleer dat wy die plaets ghecreghen hadden, derhalven voor wint nae Petanien ghelopen, te meer omdat wy al over ses maenden tydinghe ghehadt hebben, dat den Admiraal Jacob van Neck daer vriendschap ende ladinghe vercreghen hadde, dewelcke wy niet sonder verwonderinghe met beyde syn schepen ende beneffens hem noch twee Seeuse schepen ghevonden hebben, doch gheladen, waerdoor dat wy ons handt wederom op een idele plaets gheleyt hebben, ende nae het seggen van d'onse ende der inwoonders, soo isser verwachtende een ofte twee duysent baren peper, dewelcke, soo se binnen de ses weecken ofte twee maenden alhier niet en syn, niet comen sullen, ofte oock gheen peper verwachtende, voor datter acht ofte 10 maenden verlopen syn, sulcx dat wy ons wel te beraden hebben, wat ons te doen staet; thien maenden te leggen waren doenlyck als wy wisten, dat ons gheen ander schepen op de hielen en soudon comen, ende dat wy cargoens ghenoech hadden, om onse schepen te vollen of te laden, twelcke wy op groot deel niet en hebben, alwaert dat de peper by den selven pryse bieve, daer se nu op is; niet te min ick

¹ Johor. ² Patane.

hope dat Godt ons voornemen sal segghen, ende dat wy ons ladinghe ten vollen noch becomen sullen. De gelegentheyth hier doorsien hebbende, sullen resolveren. Den Admiraal van Neck heeft my voor geworpen ende vermaent, uit crachte van de brieven van Ul. ons mede ghedaen, om met de hare, die alhier blyven eens te wesen, soo wel int coopen van de peper, als int vercopen van ons coopmanschappen om den handel niet te verderven, daerop by my hem tot andtvoort ghegeven is, des te vreden te syn, soo langhe sulcx sonder nadeel van ons reeckeninghe gheschieden can.

Tot Grissee hebben wy ghelaeten eenen Adriaen Schaeck met noch elf tot hem ende omtrent veerthien duisent gulden aen gelt, duisent realen van achten, ende voort de reste aen coopmanschappen. Den Coninck van Sorabaia heeft 5 ofte 6 joncken met rys ende sout op verscheiden peperplaatsen ghesonden. 't Schynt dat hy peperhandel soecken wil, daer hy goeden middel toe heeft, overmits hy in syn land heeft veel joncken, rys, sout ende slaven, welcke alles op de peperplaatsen ghetrocken is. Hiermede desen eyndighende, bidde Godt Almachtig, dat hy Ul. met gesontheyt tot salicheyt een voorspoedig bewindt verlene, ende ons gheladen scheepen met een ghelucksalighe behouden reyse.

Gedaen int schip den Witten Leeu, desen 23 Augusty, anno 1602.

UE. Dienaer,
JACOB HEEMSKERCK.

XXIX.

BRIEF VAN DEN ADMIRAAL JACOB VAN HEEMSKERCK AAN ADRIAEN
GYSBERTS. SCHAAK, RESIDERENDE IN GRISSEE.

(PATANE, DD. 7 NOV. 1602.)

Goede vriend Adriaen Schaack.

Naer hertelycke groetenisse dient desen tot gheen ander eynde, dan dat wy in goeden doene met beyde schepen op den 19 Augusti tot Patani wel gearriveert syn, ende aldaer gevonden den Admiraal Jacob van Neck met syn jacht, hebbende voor

haere volle ladinghe ontrent drie duysent bahar peper, van 380 onser ponden yder bahar, geladen.

De seventhien man tot Macau opgehanghen was van syn volc; van gelycken alhier gevonden den Admirael ende jacht van de Seeuwen, waer op voor Capitain ende principael was Geraert de Roy, den voorighen capitain genoempt Tonneman voor Petani comende is gestorven.

Deselfde schepen, ick segghe de twee schepen, zyn alhier mede wel gelaeden ende hebben ingenomen ontrent 1300 bahar peper; beyde parthyen hebben gecost 30 realen van achten de voors. bahar, ende syn tsamen vertrocken den 22 Augusti.

Tot deselfde prys hebben wy in onse scheepen gelaeden 1000 bahar peper, daer beneffens besteet aen verscheiden cleeden ontrent 3000 realen van achten. Syn althans int laeden van rys waervan ic meene 100 ofte 120 coyan in te nemen ende over vyf ofte ses daghen van hier te vertrecken naer Banda. Een bahar sandalhout heeft mogen gelden $1\frac{1}{2}$ bahar peper ende 5 bahar loot 2 bahren peper, hadden sy my int eerste soowel int laetste geboden, ic achte dat icx soude hebben laeten springhen, dan alsoo ic my al meest gereet bevinde om de voorschreven reyse aan te nemen, vinde niet geraeden daarna te wachten, doordien den tyt vereyscht van hier te verseylen ¹. Godt weet waert goet voor is, onse overschietende neederlantsche coopmanschappen, behalve vloot, bedraghende ontrent de somme van 20 duisent guldens, hebbe ic vermenght met de overschietende coopmanschappen van Jacob van Nec, onder 't beleyt van zynen facteur, genaemt Daniel van der Leck. Ul. sullen niet nalaeten, eenighe gelegentheyt hebbende van schepen ofte joncken, die herwaerts willen, hem te adviseeren van alle hetgene tot Ul. kennisse in dien hoeck van Java ofte Molucos ende Banda soude moghen passeeren, van gelycke sal hy aen Ul. doen uit desen oort, hetwelcke noch de beste plaetse is daer ic in Oost-Indien geweest ben. Wy hebben hier seer groote vrientschap, ende naer ons aencompste een huys

¹ Het blijkt uit de stakken niet, of Heemskereck werkelijk naar Banda gegaan is.

getimmert van hout, wesende 60 voeten lanc ende 24 voeten breedt, om onse coopmanschappen te berghen, twelc ons ontrent $1\frac{1}{2}$ Catty gouts sal comen te costen.

Is 't by aldien, dat ic tot Jortan niet naerder en come, soo wil ic Ul. gerecommandeert hebben, omme niet traech te syn, ons ooc van alles, met verscheyden joncken op Banda, van alle Ul. handel nae ons vertrec te adviseeren, daerop wy Ul. sullen ter gelegender tyt, niet naerder coomende, antwoorden.

Eergisteren hebbe eenen brieff ontfanghen van degene, die by Gerraert de Roy tot Achin gelaeten syn¹, de copie is hier bygaende. Soo Ul. eenighe specerien mochte gecooft hebben, laet niet, gelegentheyt vindende, deselfde op redelycke vracht over te schepen.

Hier blyven van d'onse Gerrit Direxsen, Hans Roeff ende Ul. broeder, beneffens haer noch acht bootsgesellen, ende verhope noch met onse Nederlantsche coopmanschappen handel te soecken op een seer goutryc lant genaemt Syam, daer wy dagelycx het munster affzien, ende redelyck van onse coopmanschappen trecken, al de cargasoens met goede kennisse zyn niet meer, dan vaert wel ende hertelyck met Ul. geselschap van my, ende den Visadmirael, ende al d'onse seer gegroet; van gelycken groet ons Ul. broeder ende alle bekende soo wel van Javanen als Nederlanders, die daer souden moghen wezen.

Aldus gedaen in de stadt van Patany int Hollantsche huis, desen 7 November anno 1602.

191

JACOB HEEMSKERCK.

PS. van den Viceadmirael Jan Pauwels:

Sr. als d'Admirael Neck hier eerst quam, booden de Portugeesen, hier aen d'overheyt voor yder Hollander een catty ghout, welke principae Poortugees verleén nacht, in syn huys vermoort is, alle syn goet genomen. Alsoo kryghen die verraaders te mets haer loon. Wy doen hun alle verlett, dat wy meughen, soo dat se

¹ De Zeewsche factory.

om passepoort een stuck ghelts tot drinckgelt voor de maats hebben moeten gheven, maer door versoeck van de Coningh(inne) laten wy se nu ongemolesteert.

XXX.

INSTRUCTIE VOOR ONSE VLOTE VAN VIFF SCHEPEN, GEDESTINEERT ONDER 'T BELEYT VAN DEN ADMIRAEEL WOLFFERT HERMANSEN NAER DE EYLANDEN VAN DE MOLUCOS ENDE BANDA.

De voors. vlote sal seylen, ende haren cours stellen recht toe naer Bantam in Java, sonder erghens aen te seylen tensy den noot sulcks ten hoochsten is vereyschende.

Ende aldaer gearriveert synde, naerstelick vernemen naer onse volck in de eylanden van Banda ende Molucos gebleven, mitsgaders na de negotie by haer gedaen.

Ende vernemende den welstandt van de gemelde personen ende haren handel, alsdan te letten, off het niet geraden is, eenighe commisen met een goede somme ryalen van achten, ende best getrockene goederen in Bantam te laten, om aldaer een goede partye peeper te provideren, ende te verwachten de wedercomste van de gemelde vloote.

Ende de schepen tot Bantam op het spoedichste van vivres, nootdrusticheden, oock van coopmanschappen in Molucos ende Banda dienstich, versien zynde, seylen naer Jurtan, Tubon oft Baly, in een van drieën, daer men sal duncken syn geryff te kunnen bekomen van rys, cattoenen kleederen off andere coopmanschappen in de eylanden van de Molucos ende Banda dienstich.

De oorsaecke dat wy seggen in een van de gemelde drie plaetsen te laden, is, dat wy niet gaern souden sien, dat met aenseylen veel tyts versuymt ende verlet werde, also ons aen 't voorderen van de reyse ten hoochsten geleghen es, stellende niet te min tselve in advys ende dispositie van den breeden raedt, so zy noodigh achten in een ofte meer van de voors. plaetzen te seylen.

Ende aldaer haere ladinghe gedaen hebbende, sal alsdan den Admiraal met het schip Gelderlandt ende het schip de Wachter hem vervoegen naer Terranate, ende den Viceadmiraal met de schepen Zeelandt ende Utrecht naer Ambona ende Banda, blyvende soo langhe by den anderen, als de gelegentheyte van weder ende windt sulcx is toelatende.

Belangende tjacht genaemt 't Duyffgen, sal blyven by de schepen van dewelcke men best sal kunnen tot de andere seyle om tydinghe te brengen ende seylende naer Banda, ende daer apparentie synde van meerder ladinghe, als de twee schepen sullen kunnen laden met nooten, ende daarmede seyle na Ternate. Dient oock gelet dat gansch noodigh is, soo het doenlick ware, dat hetselfde jacht wederkeerde van Ternate nae Banda, om alsoo te brengen tydinghe aen die van Banda van alle gelegentheyte van de negotie van Ternate.

Ende ingevalle in Ternate sobere ladinghe soo door een kleyn gewas als andere inconvenienten ware, dat dan hetselfde jacht hem wederomme nae Ternate sal vervoegen met de ladinghe van nooten.

Den Admiraal ende synen breeden raedt sullen versorghen ende benaerstighen, dat so weynich gelt ende coopmanschappen, in de landen van de Molucos ende Banda aen landt werden gelaten als doenlick is, ende so eenighe plaetze in de schepen om speceryen te laden soude moghen ontbrecken, sullen alle devoir doen om t'overschietende gelt, ende coopmanschappen in gesteenten, paerlen ende andere fijne waren weynich ruymte nemende, te imploieren.

(Get.)

GERRIT BICKER.

REINIER PAUW.

JAN JANS. KAEREL.

GEURT DIRCKSS.

VINCENT VAN BRONCHORST.

SYMON JANSZ. FORTUIN.

ALBERT SYMONSS. JONCHEYN.

ARENT TEN GROTENHUIS.

XXXI.

MISSIVE DOOR DE BEWINDHEBBERS VAN DE OUDE COMPAGNIE
VAN VERRE TE AMSTERDAM, GESCHREVEN AAN ADRIAEN
VAN VEEN, RESIDERENDE OP HET NEDERLANDSCHE KAN-
TOOR OP BANDA, DD. 2 NOVEMBER 1600 <sup>1. Kolon Arch.
ms 78.</sup>

Laus deo, 1600 den 2 November in Amsterdam.

Eersame, descrete, gunstighe vrunden, Adriaen van Veen, Augustyn Stalpaert met u compagnie, naer gunstighe salutatie advertieren Ul., dat wy toegerust hebben eene vloote van drie schepen ende twee jachten onder het commandement van den Admirael Wolffert Hermanssen ende Vice-Admirael Hans Bouwer. De namen der schipperen ende schepen syn dese:

Gelderlandt, groot omtrent 250 lasten, daer schipper op is Jan Bruyn.

Zeelandt, groot omtrent 200 lasten, daer schipper op is Jan Cornelissen.

Utrecht, groot omtrent 120 lasten, daer schipper op is Jan Martsen.

Den Wachter, groot omtrent 65 lasten, daer schipper op is Gerrit Hendricksen.

Het Duyffgen, groot omtrent 30 lasten, daer schipper op is Willem Cornelis Schouten.

De voors. vloote is geheelicken uytgerust uyt het retour der acht schepen van de tweede voyage op Oost-Indien, voor welke rekeninghe ghyluyden met uwe coopmanschappen aldaer syt gebleven; also dat uwe affaires ende die van dese vloote één zyn, ende in een gemeene onverdeelde rekeninghe sullen comen, is derhalven onse ordre, dat ghyluyden uwe gecofte ofte gemangelde waren in dese vlote sult laden, hare medegebrachte coopmanschappen ende penninghen helpen verhandelen, ende voorts alles bevorderen dat tot nut ende dienste derselver is streckende. Ende voor so veele u personen aengaet, so het ulieden nyet gelegen ware, aldaer langer te blyven, sult vermoghen met dese vloote

¹ Zie bladz. 444, 465 en 517.

over te comen, mits wel tytlick andere in ulieder plaetse aldaer blyvende, alle behoorlicke onderrechtinghe doende van alles, dat henlieden noodich sal wesen; ende ulieden voorts onderwerpen alsulcke regieringhe, als over de voors. vloote geordonneert es. Wat vorder belanght de toerustinghe der vlooten voor deesen ende neffens deese vloote op Oost-Indien, so door ons als door andere bewinthebberen gedaen, als oock den handel ende prys der speceryen, sult daer aff genoechsaem van de onse onderrecht werden, als oock van de gelegenheit des landts saecken, daer de Almachtighe Genadige Godt, dien wy ulieden beveelen tot noch syn gratie ende hulpe overvloedich toe verleent heeft. Vaert wel.

Ul. gunstighe vrunden, de bewinthebberen der eerste Oost-Indische compagnie uit Hollant.

(Get.) GERRIT BICKER.

REINIER ADRIAENSSE PAUW.

VINCENT VAN BRONCHORST.

CORNELIS VAN CAMPEN.

ARENT TEN GROTENHUIS.

JAN JANS. KAEREL.

JAN POPPEN.

SYMON JANSSEN FORTUIN.

DIERCK VAN OS.

GEURT DIRCSS.

ALBERT SYMONSS JONCHEYN.

SYVERDT PIETERSSE.

XXXII.

DE SCHEEPSTOGT ONDER DEN ADMIRAAL WOLPHERT HARMENSZ.

(Zie bladz. 262.)

Ongeteekende brief geschreven op het jagt het Duyfken.

Erentfeste wyse seer voorsienige Heeren, het jachtgen genaempt Duyffken, groot ontrent 25 lasten; synde in Comp. van noch 3 ander schepen, als Gelderlant groot 250 lasten, Zeelant groot 200 lasten, Utrecht groot 140 à 150 lasten, ende noch een jacht-

gen genaemt de Wachter, groot 60 lasten, te saemen geseylt uit Texel, den 23 van April anno 1601, onder t'commandement van Admirael Wolfert Hermanssen, voor reeckeninghe van de 2e Oost-Indische voyagie, omme te halen die restanten by de voorige 8 schepen, geladen in de Molucos, synde met spoet ende nae goede refressement aen de eylanden Mauritius ende de Cerne vers, fris ende gesont volck ende gewenste orde, den 24 December 1601 tsamen gecomen in de straet van Sonda, en seylende naer Bantam, wierden gewaerschout van een Chynees, soo hem aen boort quam met een prau, dat den selven dage voor de voors. stadt van Bantam was gearriveert, die groote Armade van Goa, Coutchyn ende Malacca, bestaende in 30 seylen, te weten 8 gaillioens groot door één, ten minste 500 lasten tstuck, ende 22 soo galleyen als groote fusten, gemant met veel volckx, met intentie om de voors. stadt Bantam te water ende te landt te belegeren. Den Admirael tselve hoorende, geboot het ancker te doen vallen onder een hooch eylant ende versaemelde aldaer synen breeden raet, ende wordt met den anderen geraetplecht, wat ten besten orbaer voor hun vlote, ende tot behoudenis van de negotie in dese occurentie geraeden was te doen. Overwegende alle swaricheyt ende insonderheyt tgene de Geunieerde Provintien, die negotie van Indie ende hunne vlote aen de veroveringe ende ruine van Bantam was gelegen, vertrouwende op de hulpe des Alderhoochsten, resolveerden, ende besloten, de Armade van de Portugysen, haer vyanden, met couragie te besoucken, ende daeromme werde terstont geordonneert alle de coyen onder de bouchnetten ende elders als oock alle andere om ruymte te maken soo om te gebruycken het geschut als te mogen doen alle diffentie ende offentie, terstont uit te brecken, ende overboort te werpen, tgeschut op te claren ende schoon te maecken, ende alles totter bataille van noode, voor de hant te brengen, ordere stellende waernaer een yder int vechten hem soude hebben te reguleren, ende alles soo geprepareert synde, hebben des smorgens den 25 Decembris 1601 twee uren voor dage hunne seylen gevelt, ende ontrent der zonnen opganc geapprocheert in de voors. vlote der Portugisen, ende ten ancomen

met het lossen van de canons ende musquetten op deselve getoont, alle hostileyten naer vermogen, seylende door ende weder door de voors. vlote der Portugysen, die wel onverwacht soo waren verrast, lichten hare anckers ende velden hunne seylen, opsteekende die bloetvaenen, om de onse te resysteren. Ende naerdats de bataillie een goeden tyt hadde geduert, hebben die Portugysen heur schepen, geset onder een eylant, genaempt Poelopenzang ¹ ende d'onse onder seeckere andere hooch eylandt, reparerende hen schaede, soe die schepen int vechten, als oock onse Admirael door het bersten van een halve canon (dat tot Utrecht was gegoten) hadden becomen.

Den 26en was het quaet weder, alsoo dat de scheepen geen seylen noch geschut condon gebruycken.

Den 27en goet weder synde, hebbende onse weder seyl gemaect en ingeseylt tot de vlote der Portugesen, ende onse Admirael geabbordeert den Admirael van de Portugesen. Het schip Seelant een ander groote kraecke, ende t'schip Utrecht ende 't schip de Wachter elckx een galeye, het jachtgen van gelycke een ander galeye, hebben de groote schepen dapper getroffen, de voors. 2 galyen geentert, veroverd, geplundert ende geruineert, de Portugesen haer avanse van den wint ende stroom hebbende, hebben drie van haer galeyen in brant gestocken ende om onse schepen te beschadigen, deselve laten dryven, dan werden van de onse ontweecken, ende heeft alsoo de bataille al dryvende, soo by dage als by nachte, soo de gelegentheyten van 't lant ende stroom sulckx toeliet, geduert ter tyt toe de Portugesen resolveerden Bantam te verlaten, ende wy deselve, seer schadeloos ende in vreesen synde, vervolcht tot den 1 January 1602, ende de Portugesen in de vluchte ende roete gebracht, hem verlatende. Den 23 January anno voors. syn geseylt ende gecomen voor Bantam, ende aldaer van de inwoonders seer vruntlyck ontfangen. Insgelycke hebbende groote eere ende reputatie met cleyne schade van onse schepen ende appendentie, alleenlyck verlooren hebbende

¹ Poelo Pandjang.

een man op 't schip Zeelant, doch er warender niet weynich gequest. Godt Almachtich sy gelooft ende gedanckt (voor) syn onuitspreekelycke genade. Ende onse schepen zynde gerepareert, het volck gerefrefcheert, syn den 12 January geseylt nae de Molucos, alwaer zy waren gedistyneert, niet tegenstaende in de stadt Bantam genoechsaem ladinge was, ende den 1 February gecomen synde aen de eylande Cabona¹, gelegen by Botton², een weynich door de straet van Celebes, syn de voors. vyff schepen van de anderen verdeelt ende geseylt naer Ternaten, des Admirael's schip ende de 2 jachten, ende naer Banda de schepen Zeelant ende Utrecht. Den Admirael is gearriveert den 17en ditto in Ternaten vindende ons volck, in goeden doene ende sonderlycke minne ende affectie der ingesetene ende werden van den Coninck seer vrundelyck ende met een sonderlinge genegentheyt verwellecompt, die verclaerde, dat hem leet was, dat hy naer eenighe jaren herwaerts, jaerlyckx soo sober gewas van nagelen hadde gehadt ende onse vloote niet en hadde geryft naer zyn genoegen, doch alsoo den bloesem der nagelen in syn coninckryck overal hem sonderlinge schoon was vertoonende ende dattet groot ordinaris jaer voorhanden was, verhoopende eenige van onse scheepen te volen te laden, met beloften, aen geen andere natie te consenteren eenige vercoopinge, voor dat d'onse souden syn geryft. Ende leggende ter voors. plaetse, hebben desen verstaen dat de Admirael Jacob van Neck ende tship der Goude eenige maenden geleden, ten versoucke van den Coning eenighe tyt geschoten hadden opt casteel der Portugesen, gelegen int eylant Tydore, alwaer de voors. Neck, staende opt boevenet ordre gevende om aen te steken een canon, is door een coogel vant casteel, drie vingeren van syn rechterhant affgeschoten, ende dese Admirael overleggende, dat ter plaetsen voors. van Ternate nog in lange geen nagelen gereet soude syn voor syn 2 schepen, heeft geraetsaem gevonden van daer te verseylen naert vaste lant Patanien ende aldaer te handelen in de peper, zyde ende andere negotien

¹ Kabeina. ² Boeton.

als oock een schip te laden met cleetgens ende andere coopmanschappen, oock met rys ende verscheyden vyvres dienstich in de Molucos omme ten tyden van tgewas in Ternatem te verhandelen voor nagelen.

Verclaert oock dat daer in haer landen was gearriveert het schip, genaamt die Trouwe, zijnde geecquieert door Pieter Verhagen ende Compagnie tot Rotterdam ende geseylt door de straet van Magelanes, welck schip door te veel vertrouwen ende quaet beleyt gevallen is in handen van de Portugesen, die de bootsgesellen ende offycieren seer leelyck hebben mishandelt ende getyraniseert.

Verclaert oock, dattet Vice-admiraelsschip van Olivier van Oort gearriveert was in Ternaten, ende by 't volck aldaer vercoft aan den Coninck voor eenige nagelen ende tvolck zyn met een bercktingen by hen gemaect, geseylt naer Bantam ende haer begeben in dienste van onse schepen.

Den Admiraal Wolfert Hermenssen, insgelycx overleggende, dat die nagelen noch in lange tyt niet en soude worden versamelt, is op den 7 Meert geladen hebbende ontrent 20 baren nagelen, geseylt naer Banda, ende daer den 14en dito geariveert synde, gevonden syn 2 schepen, wesende het schip Zeelant volladen met foellie oft macis ende noten, ende tschip Utrecht met een weynich foellie, is voor goet ingesien het Duyffgen te senden naer Cheram om te laden sagu, twelck is een specie van broot, ten behouve van de ingesetenen ende onse natie, die sy besloten hadden aldaer int lant te laten blyven, welcke jacht in een maent tyts, die gemelde reyse gedaen heeft.

Ende alsoo tot Banda goede apparentie was om 't schip van den Admiraal aldaer af te laden, ende eenige schepen nochtans nootsakelyck gesonden mosten werden na Ternaten, om in te nemen die gecofte nagelen van het uitstaende gewas, is geresolveert het schip Utrecht ende de jacht derwaerts te senden, die den 7 January derwaerts geseylt syn, om de nagelen te ontfangen ende 't gewas te verbeyden. Ende zynde in Banda, soo ist dat sy verstaen hebben, dat d'Armade van Goa, soo die van Bantam was verdreven, gearriveert was in Ambona, ende aldaer waren

innemende hare hutten, omhouwende die nagelboomen ende jammerlyck mishandelende en schennende, de kinderen ende vrouwen; quamen daeromme by onse schepen, ootmoedich biddende om assistentie ende hulpe met presentatie aen d'onse geerne te willen geven hun steeden ende vesten, toelatende het bouwen van forten, in somma zy waeren in de uiterste benaetheyt ende myserie.

Dan alzoo de schepen Gelderlant ende Zeelant met het Duyfgen alle ryckelyck met foelie oft macis ende nooten geladen waren, vont den Admiraal niet geraden hem met soo costelyck geladen schepen te pericliteeren, ende syn daeromme niet aennemende t'versouck van de Amboneesen den 24 Juny geseylt naer Bantam ende op den 9en July gearriveert voor Chyna ¹ by den Admiraal Jacob Heemskerck comende met 2 schepen, die op ten 23 April anno 1601, met 8 schepen in geselschap van Wolfert Harmenssen uitgeseylt is uit Texel, ende van hem verstaen dat nae dien inde Majottes, gelegen tusschen Moscambyka ende Madagascar, met 6 schepen wel hadde ververst, omtrent medio Marty gecomen was tot Bantam, ende nadat by hem ordre was gestelt om daer tot Bantam te laden 4 scheepen, is met 2 geseylt naer Chiam met resolutie van daer te seylen naer Patanie, ende seyde oock dat by den Coninck van Damma 16 personen van syn volck onder 't beleyt van Antonio Bruning, Commies vant schip Alekmaer by den Coninck van Damma gevangen waren, die om rys ende vivres te versamelen met een sloupe waren gevaren, ende Wolfert Harmensen syn reys avancerende is den 1 Augusti gecomen tot Bantam, ende daer verstaende dattet 7de schip van de vlote van Heemskerck, genaemt de Swarte Leeu, Viceadmiraal, twelck van de vlote in zee was verstecken geweest, in April van Atchin half geladen was gearriveert tot Bantam, ende dattet voors. schip in compagnie van 4 andere scheepen, te weten, Amsterdam, Hoorn, Enckhuysen waren geseylt na dese landen. Godt Almachtich laet deselve in saluo arriveeren. Den Admiraal Wolfert Harmssen is in compagnie van 3 schepen 't zee

¹ Dit is eene schrijffout, er moet gelezen worden Grissée, Zie boven bl. 517.

geseylt den 1 Augusti lestleeden, van Bantam, naer goede ver-
versing, na dese landen geseylt, ende is dit jacht het Duyfgen
den 21 October op de hoochte van de Cabo des Aguilles van de
scheepen Gelderlant ende Zeelant door donckerheyte ende storm
verstecken, ende zyn reyse na dese landen gevordert, ende den
17 February tot Vlissingen in saluo gecomen, 'hoopende dat d'ander
scheepen St. Helena sullen hebben gecregen.

De Heere laet se in saluo arriveeren. Amen.

XXXIII.

HET EERSTE CONTRACT DOOR DE NEDERLANDERS MET DE BANDANEZEN GESLOTEN.

In den name Gods!

Also die van Labetacke, Salama uit den name van de vier
Coninghen¹ ende hare bondgenoten, te weten: Labetacke, Waeyer,
Salama, Oudender ende teylandt van Rossengien, versochten aen
den Admirael Wolffert Hermanss., eenich volck tot Salama te
willen laten, so syn by den Admirael ende synen raed op het
selve versoeck dese navolgende articulen geraemt tot vrede ende
eendracht aen weder syden. Amen.

Ten eersten sal yeder syn Godt dienen na tgelove hen Godt
gegeven heeft, sonder den eenen den anderen te haten, ofte
eenighe oorsaecke te gheven, daer quaestie uyt soude mogen
rysen, dan sullen malcanderen in alle vruntschap aen wedersyden
bejegenen ende de rest Godt bevelen, die vant gelove ende ge-
moet rechter is ende syn sal.

Ten anderen beloven wy bovengeschreven steden, d'Hollanders,
die alhier blyven sullen tegen alle uitterlicke vyanden te helpen,
als: Portugesen, Javanen ofte eenighe andere natien, die de Hol-
landers alhier te lande soudon willen beschadighen, haer in alles

¹ Er waren destijds op de Banda-eilanden geen Koningen, maar ieder die
met het opperbestuur in Indie bekleed scheen, werd gewoonlijk door de Nederl.
in de eerste tijden na hunne komst, Koning genoemd.

als ons eyghen ingesetenen ofte kinderen voorstaen, sonder toetestaen haer van yemandt overlast geschie.

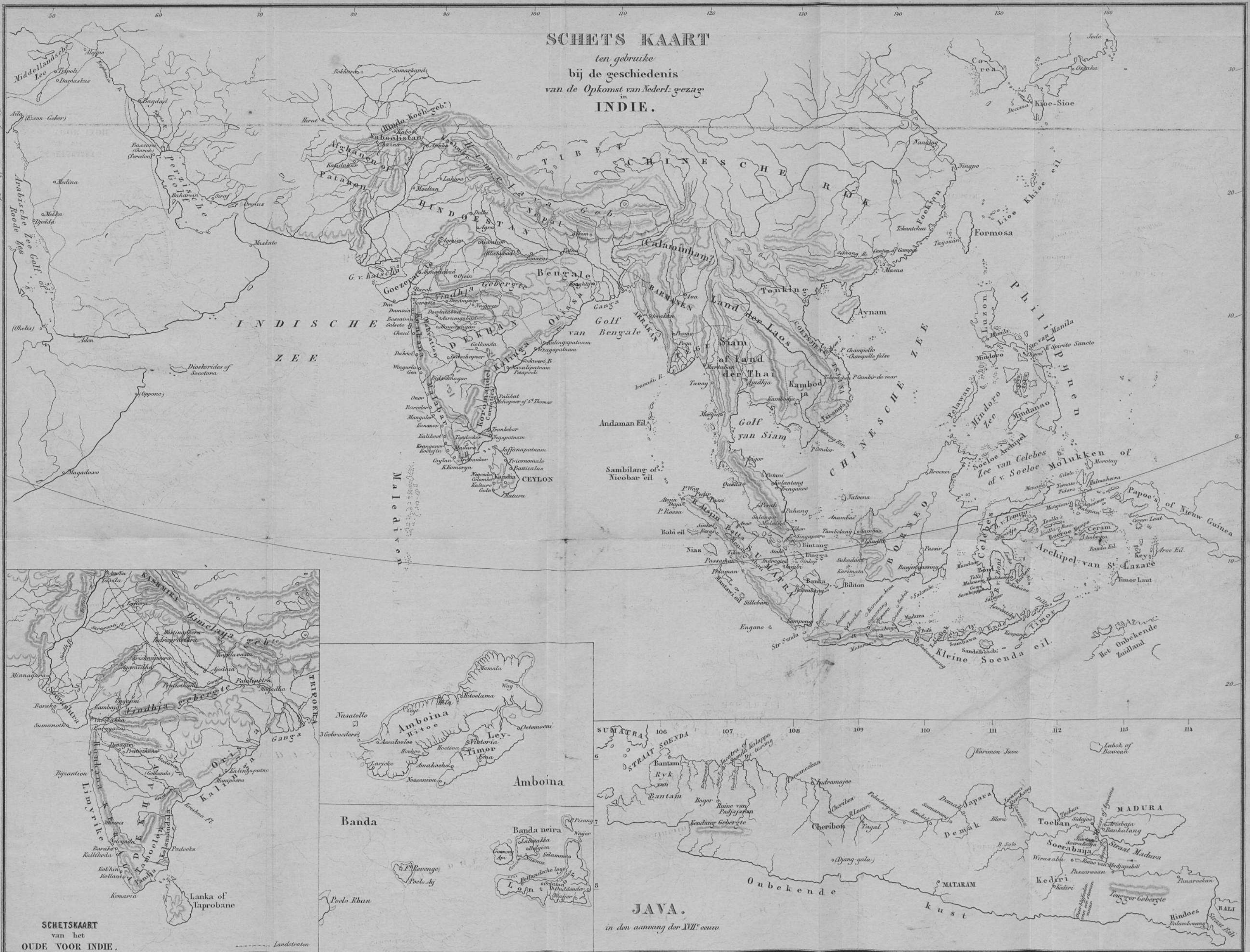
Van gelycken beloven d'Hollanders te doen nae haer cleyn vermoghen aen alle vyanden, die de bovengeschreven onse bondtgenooten alhier te Banda soudén willen beschadigen, uitgesondert geschillen, die de Bandanesen onder malcanderen hebben ofte soudén moghen kryghen, daer de Hollanders haer nyet mede moeyen en sullen, ten ware van de Bandanesen om vrede te maecken, daer selve toe versocht werden.

By gevalle d'Hollandtsche Capiteyn alhier blyvende, eenich volck ontliep, sullen deselve wederom leveren, sonder te vermoghen hen moors te maecken, maer so eenich Hollander vry sonder dwanck ofte vrese van straffe begeerde moors te werden, sullen de bovenges. vermoghen t'selfde te doen, mits conditie hy in dienste van onse Prins blyve, van gelycke sullen de Hollanders vermoghen, so eenich Bandanees vry synde t'selfde op haer versoeckt cristen te maecken, sonder dat de bovenges. daerin t'minste yet tegen doen sullen.

Beloven de voorgenoemde inwoonderen van Labetacke, Weyer, Salama, Oudender ende die van teylant Rossengien, alle haer noten, folye ende andere waren niewers als tot Salama te verkopen ende an de Hollanders te vercoopen, tsy voor gelt, Hollandtsche coopmansschappen, rustingen, sagu, cleetgens ofte t'gene de Hollanders soudén moghen hebben nae gelegentheyt des tyts, sonder aen eenighe vreemden daervan yet te verkopen, ten ware d'Hollanders de waren niet en hadden haer dienstich.

Alle het voors. beloven wy eendrachtelick aen wedersyden onverbreekelick t'onderhouden als by ons boeck beedicht. So waerlick moet ons Godt helpen ende ons t'selfde overkomen t'geen wy de Hollanders doen.

Aldus gedaen int schip Gelderlandt, ten versoecke van wedersyden by ons onderteekent, den drie en twintigsten Mey A°. 1602, int eylandt Banda.

SCHETS KAART

ten gebruike
bij de geschiedenis
van de Opkomst van Nederl. gezag
in
INDIE.

INDISCHE
ZEE

CHINESE
ZEE

JAVA.

in den aanvang der XVIIe eeuw

SCHETSKAART
van het
OUDE VOOR INDIE.

